GOGOL

SUFLETE MOARTE

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

NIKOLAI VASILIEVICI
GOGOL

SUFLETE MOARTE

POEM

Traducere de
Acad. Tudor Arghezi, Ionel Ţăranu,
Iancu Linde şi Ion Popovici

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
Bucureşti, 1963

CUPRINS

VOLUMUL ÎNTÂI

Capitolul întâi
Capitolul al doilea
Capitolul al treilea
Capitolul al patrulea
Capitolul al cincilea
Capitolul al şaselea
Capitolul al şaptelea
Capitolul al optulea
Capitolul al nouălea
Capitolul al zecelea
Capitolul al unsprezecelea

VOLUMUL AL DOILEA

Capitolul întâi
Capitolul al doilea
Capitolul al treilea
Capitolul al patrulea
[Unul din ultimele capitole]…

Comentariu

VOLUMUL ÎNTÂI

Capitolul întâi

Pe poarta unui han din oraşul N.N., capitală de gubernie, intra o brişcă pe arcuri, nu prea mare, dar destul de arătoasă, de felul acelora cu care călătoresc de obicei burlacii: locotenenţi-colonei şi căpitani în retragere, sau moşieri-proprietari a vreo sută de suflete de ţărani iobagi – într-un cuvânt, toţi cei categorisiţi drept boieri de mâna a doua. În brişcă şedea un domn, nici frumos şi nici urât la înfăţişare, nici prea gras şi nici prea zvelt; nu s-ar putea spune că era bătrân, dar nici prea tânăr. Sosirea lui în oraş nu stârni niciun fel de vâlvă şi nici nu fu însoţită de ceva deosebit: doar doi ţărani ruşi, care stăteau în uşa cârciumii de peste drum de han, făcură câteva observaţii, ce de altfel priveau mai mult trăsura decât pe cel care se afla în ea. „Ia te uită, spuse unul, ce mai roată! Tu ce crezi: ţine până la Moscova?" „Ţi-i-i-ne", îşi dete cu părerea celălalt. „Da' pân' la Kazan mă prind că nu ţine!" „Până la Kazan nu ţine", încuviinţă celălalt. Cu asta, discuţia lor s-a curmat. Iar aproape de han, brişcă se mai întâlni cu un tânăr cu pantaloni albi de bazea, din cale-afară de strâmţi şi de scurţi, şi cu un frac cu pretenţii de modă, de sub care se vedeau piepţii cămăşii, prinşi cu un ac de bronz de Tuia, înfăţişând un pistol. Tânărul se întoarse, se uită la trăsură, îşi ţinu cu mâna şapca, pe care era cât pe ce să i-o ia vântul, şi-şi văzu de drum.

Când trăsura trase în curte, domnului îi ieşi înainte un slujitor, „polovoi"[1], cum i se spune pe la birturile ruseşti, vioi şi iute ca o sfârlează de nici nu-i puteai deosebi trăsăturile feţei. Înalt, deşirat, într-un surtuc de bumbac ridicat până sus, peste

ceafă, el veni în fugă cu şervetul pe mână, îşi scutură chica şi-l conduse sprinten pe domn sus, de-a lungul întregii galerii de lemn, ca să-i arate odaia ce-i fusese hărăzită de pronia cerească. Nu putea fi vorba decât de un anumit fel de odaie, pentru că şi hanul era un anumit fel de han, ca toate hanurile din capitalele de gubernie, unde, pentru două ruble pe zi, călătorii au parte de o odaie. Gândacii, ca prunele uscate, îşi scot capul de prin toate ungherele odăii; o uşă totdeauna baricadată cu un scrin răspunde în odaia de alături ocupată de un vecin tăcut şi liniştit, dar nespus de curios, dornic să afle toate amănuntele cu privire la călătorul nou sosit. Faţada hanului se potrivea cu interiorul lui: clădire lungă, cu un cat; rândul de jos, de cărămidă netencuită, de un roşu-închis, murdar, se întunecase acum şi mai mult de ploi şi vreme rea. Catul de sus, de deasupra dughenelor cu hamuri, frânghii şi covrigi, era vopsit cu obişnuita culoare galbenă. În dugheana de la capătul clădirii, sau mai bine zis în geamul din colţ, stătea un vânzător de sbiten[2], cu un samovar de aramă şi cu faţa tot atât de arămie ca şi samovarul. Privind de departe, puteai crede că în geam stau două samovare, dacă unul din ele n-ar fi avut o barbă neagră ca smoala.

În timp ce călătorul cerceta odaia, i se aduseră bagajele. Mai întâi, un geamantan de piele albă, cam jerpelit, care de bună seamă că nu era la prima lui călătorie; îl adusese Selifan, vizitiul, un om mărunţel, cu un cojoc scurt, şi Petruşka, lacheul, un flăcău de vreo treizeci de ani, cu o redingotă largă, ponosită, căpătată pesemne de la boier; Petruşka era cam ursuz din fire şi avea buzele groase şi nasul mare. Apoi aduseră o cutie mică de mahon, cu incrustaţii de mesteacăn de Carelia, nişte calapoade de cizme şi o găină friptă, înfăşurată în hârtie albastră. După ce toate fură aduse, vizitiul Selifan plecă la grajd să vadă de cai, iar Petruşka începu să se rostuiască în antreiaşul

cel strâmt şi foarte întunecos în care, odată cu mantaua, îşi lăsase şi mirosul lui deosebit, de care era pătruns de altfel şi sacul adus mai târziu cu tot felul de ustensile de lacheu. În această chichineaţă aşeză lângă perete un pat îngust, cu trei picioare, şi-l acoperi cu un soi de saltea turtită şi subţire ca o plăcintă, şi poate tot atât de unsuroasă ca şi plăcinta pe care din fugă izbutise s-o capete de la hangiu.

În timp ce slugile aşezau lucrurile şi trebăluiau pe acolo, domnul se duse în sala comună a hanului. Care călător nu cunoaşte aceste săli: aceiaşi pereţi vopsiţi cu ulei, înnegriţi pe sus de fumul lulelelor, iar mai jos lustruiţi din pricina spetelor diferiţilor călători, dar mai ales de cele ale negustorilor localnici, care în zilele de târg vin în grupuri de câte şase-şapte să-şi bea obişnuitul lor ceai; acelaşi tavan înnegrit; acelaşi policandru afumat, cu sumedenie de ţurţuri de sticlă, care tremură şi sună ori de câte ori slugile aleargă pe duşumeaua roasă, învârtind cu îndemânare în aer tava, pe care se-ndeasă mulţimea de ceşti, ca păsările pe ţărmul mării; aceleaşi tablouri în ulei, cât peretele – într-un cuvânt, aceleaşi lucruri ca pretutindeni; numai ca unul din tablouri înfăţişa o nimfă cu sânii atât de uriaşi, cum cititorul, de bună seamă, n-a mai văzut niciodată. Asemenea ciudăţenii ale naturii se pot vedea, de altfel, şi în unele tablouri cu subiect istoric, aduse la noi în Rusia nu se ştie bine anume când, de unde şi de cine, cumpărate uneori din Italia chiar de marii noştri demnitari, iubitori de artă, după sfatul ghizilor lor. Domnul îşi scoase şapca şi-şi desfăcu de sub bărbie legătura de lână lucrată în dungi de toate culorile, o legătură de felul acelora pe care le împletesc nevestele pentru bărbaţi, fără să uite să le dea şi cuvenitele instrucţiuni privitoare la felul cum trebuie să-şi înfăşoare gâtul cu ele. N-aş putea spune cine le lucrează legăturile celor neînsuraţi; Dumnezeu ştie; eu, unul, n-am purtat niciodată.

După ce-şi scoase legătura, domnul porunci să i se servească masa. În timp ce i se aduceau obişnuitele bucate, aceleaşi în toate hanurile: ciorbă acră cu pateuri, anume păstrate cu săptămânile pentru călători, creier cu mazăre, cârnaţi pe varză, găină friptă, castraveţi muraţi şi nelipsita prăjitură de aluat franţuzesc, totdeauna gata de a fi servită – în timp ce i se aduceau aceste feluri de bucate, încălzite sau reci, el îl puse pe chelner sau, cum i-am mai spus, pe „polovoi”, să-i povestească tot soiul de fleacuri. Cine anume ţinuse hanul mai-nainte şi cine-l ţine acum? Dacă-i aduce un venit bunicel, dacă jupânul nu-i un mare ticălos? Chelnerul răspunse ca de obicei: „Vai, domnule, e un mare pezevenghi!” Ca şi în Europa civilizată, în Rusia civilizată se găsesc astăzi foarte mulţi oameni respectabili, care nu pot să mănânce la han, fără să stea de vorbă cu chelnerul, glumind cu el. Totuşi, noul sosit nu punea numai întrebări deşarte; el căuta să afle amănunţit: Cine-i guvernatorul? Cine-i preşedintele curţii?[3] Cine-i procurorul? Într-un cuvânt, nu scăpă niciun slujbaş de seamă. Dar, cu o şi mai mare amănunţime, ba chiar am putea spune cu însufleţire, s-a interesat de toţi moşierii cu vază: câte suflete are fiecare pe moşie? La ce depărtare de oraş locuieşte? A întrebat până şi de firea lor, şi cât de des vin la oraş. Căuta să afle de-a fir-a-păr starea ţinutului: dacă n-au fost cumva în gubernie molime sau friguri, vărsat sau alte boli de felul acesta, care seceră lumea – şi toate cu multă stăruinţă şi meticulozitate, vădind mai mult decât o simplă curiozitate. Domnul avea ceva impunător în purtări şi-şi sufla nasul din cale-afară de zgomotos. Nu se ştie cum făcea, dar nasul lui scotea sunete de trâmbiţă. Totuşi, pe cât se pare, această însuşire a lui, cu totul fără însemnătate, îl făcu pe chelner să se umple de mare respect, căci ori de câte ori îi auzea nasul, îşi scutura chica, se îndrepta din şale şi mai respectuos şi, plecându-şi capul, îl întreba

pe domnul dacă nu mai doreşte ceva. După masă, călătorul bău o ceaşcă de cafea şi se trânti pe divan, punându-şi la spate o pernă care, în hanurile ruseşti, în loc de lână moale, e umplută cu ceva care seamănă mai curând a cărămidă sau piatră. Apoi începu să caşte şi porunci să fie condus în odaia lui, unde se culcă şi dormi două ceasuri. După ce se odihni, scrise pe o fiţuică de hârtie, după cum îl rugase servitorul hanului, gradul[4], numele şi pronumele lui, spre a fi comunicate poliţiei, la biroul respectiv. Pe când scobora scara, servitorul silabisi pe fiţuică: „Consilier de colegiu Pavel Ivanovici Cicikov, moşier, călătoreşte pentru treburi personale”. În timp ce servitorul mai descifra încă biletul, Pavel Ivanovici Cicikov se şi dusese să vadă oraşul, care se părea că-l mulţumise, întrucât constatase că nu era mai prejos de alte capitale de gubernii: spoiala galbenă, bătătoare la ochi, a caselor de piatră sta alături de culoarea cenuşie, sărăcăcioasă şi întunecată a caselor de lemn. Clădirile aveau câte un cat, câte două sau câte unul şi jumătate şi nelipsitele mansarde, foarte frumoase după părerea arhitecţilor de provincie. Pe alocuri, casele se pierdeau în nemărginirea unei uliţe late cât o câmpie şi a unor garduri de lemn fără sfârşit; alteori, se îngrămădeau unele într-altele, şi pe acolo mişcarea şi însufleţirea erau mai mari. În drum, întâlni firme aproape şterse de ploaie, zugrăvite cu covrigi şi cizme; pe ici-colea, câte una înfăţişa pictura vreunei perechi de pantaloni albaştri şi numele unui croitor din Arşovia; mai încolo, o prăvălie de şepci şi chipie pe numele: „Vasili Feodorov, din străinătate”; altă firmă arăta un biliard cu doi jucători în frac, de felul acelora cu care se îmbracă la teatru figuranţii în scena finală. Pe firmă, jucătorii ocheau bila cu tacul, răscrăcăraţi şi cu coatele trase îndărăt, părând surprinşi într-o figură de dans; şi dedesubt sta scris: „Iată localul”. În plină uliţă, vedeai din când

în când mese cu nuci, săpun şi turtă dulce care semăna şi ea cu săpunul; mai departe, câte un peşte gras, cu o furculiţă înfiptă în el, spunea că înăuntru e o ospătărie. Dar cele mai dese erau firmele cu stema ţării – vulturul cu două capete, şters de vreme şi înlocuit azi cu laconica inscripţie: „Băuturi spirtoase”. Caldarâmul era destul de stricat peste tot. Călătorul îşi mai aruncă privirea şi în grădina publică, plantată cu pomi firavi, împrejmuiţi cu ţăruşi de susţinere vopsiţi frumos în verde şi aşezaţi în formă de triunghi. Deşi aceşti copăcei nu erau mai înalţi ca trestia, ziarele scriseseră, cu prilejul unor focuri de artificii, că „datorită grijii neobosite a părintelui lui, oraşul nostru s-a împodobit cu o grădină de arbori mari, care dau răcoare şi umbră în zilele de arşiţă, şi că e înduioşător să simţi cum tresar inimile cetăţenilor, copleşite de un simţământ de mulţumire, şi cum ochii lor varsă şiroaie de lacrimi de recunoştinţă pentru domnul primar al acestei urbe”. După ce-l descusu cu de-amănuntul pe vardist, care-i drumul cel mai scurt la catedrală, la diferite instituţii şi la guvernator, călătorul se duse să vadă şi gârla care trecea prin mijlocul oraşului, şi în drum dezlipi de pe un stâlp un afiş, ca să-l citească acasă în tihnă; urmări cu o privire indiferentă o doamnă drăguţă, care trecea pe trotuarul de scânduri, urmată de un băiat în livrea militară, cu o legătură în mână; apoi, aruncându-şi încă o dată privirea jur împrejur, ca şi cum ar fi vrut să-şi întipărească bine în minte poziţia locului, se-ntoarse la han, ducându-se de-a dreptul în odaia lui, însoţit de servitor, care-l ajută să urce scara. Îşi bău ceaiul, se aşeză la masă, porunci să i se aducă o lumânare, scoase afişul din buzunar, îl apropie de lumânare şi începu să citească, închizând puţin ochiul drept. De altfel, afişul nu anunţa multe lucruri deosebite: se reprezenta drama domnului Kotzebue[5], în care rolul lui Roll era jucat de domnul Popliovin, iar al Korei, de domnişoara Ziablova; ceilalţi actori erau

şi mai puţin cunoscuţi; totuşi, el citi până la capăt, aflând şi care era preţul unui loc în stal, şi că afişul fusese tipărit la tipografia administraţiei guberniale; îl întoarse apoi pe partea cealaltă, ca să vadă dacă nu cumva găseşte şi acolo ceva, dar, negăsind nimic, se frecă la ochi, împături cu grijă afişul şi-l puse în cutia sa, în care păstra de obicei tot ce-i cădea în mână. Se pare că ziua s-a încheiat cu o porţie de friptură rece de viţel, cu o sticlă de cvas acru şi cu un somn adânc. Dormi, sforăind ca o pompă hodorogită, cum se zicea în unele părţi ale întinsei împărăţii ruseşti.

Ziua următoare şi-o petrecu toată făcând vizite. Noul sosit îi vizită pe toţi demnitarii oraşului. A prezentat omagii guvernatorului care, ca şi Cicikov, nu era nici prea gras, nici prea zvelt, şi care purta la gât ordinul Anna, şi se spunea chiar că ar fi fost propus pentru o stea[6]; de altfel, guvernatorul era un om foarte cumsecade, care uneori lucra şi la gherghef. Apoi se duse la viceguvernator, la procuror, la preşedintele Curţii, la poliţai, la concesionar, la directorul fabricilor de stat… Păcat că e greu să ne amintim de toţi puternicii acestei lumi; e destul să spunem însă că noul sosit desfăşură o neobişnuită activitate în ceea ce priveşte vizitele: se duse până şi la inspectorul sanitar şi la arhitectul oraşului, ca să-i încredinţeze pe toţi de stima sa şi, după aceea, mai rămase vreme îndelungată în brişcă, chibzuind cui i-ar mai putea face o vizită, dar oraşul nu mai avea alţi funcţionari. Vorbind cu aceşti demnitari, Cicikov ştiu cu iscusinţă să măgulească pe fiecare în parte. Guvernatorului îi dădu a înţelege că în clipa când ai pus piciorul în gubernia lui, parcă ai păşit în rai, pe drumuri de catifea, şi că guvernele oare numesc demnitari atât de înţelepţi sunt vrednice de toată lauda. Poliţaiului îi strecură ceva foarte măgulitor în legătură cu caraulele oraşului, iar în discuţiile cu viceguvernatorul şi cu preşedintele Curţii, care nu avea decât gradul de consilier, le spuse de două

ori, ca din greşeală, „excelenţă”, ceea ce le făcu nespusă plăcere. Ca urmare, guvernatorul îl pofti chiar în aceeaşi seară la o sindrofie, iar alţi funcţionari, la rândul lor, îl poftiră care la masă, care la un *boston,* care la o ceaşcă de ceai.

Noul sosit se cam ferea să vorbească multe despre sine. Dar când vorbea, înşira cu vădită modestie numai generalităţi, şi atunci cuvintele lui se cam asemănau cu expresiile din cărţi; că un vierme neînsemnat ca el nu e vrednic să fie luat în seamă; că trecuse prin multe în viaţă; că în timp ce slujise statul, avusese de suferit pentru dreptate, că avea mulţi duşmani care au atentat până şi la viaţa lui; iar acum, vrând să fie liniştit, îşi căuta, în sfârşit, un loc unde să se statornicească şi, sosind în acest oraş, socotea ca o datorie sfântă să-i încredinţeze de tot respectul lui pe primii demnitari ai urbei. Era tot ce s-a putut afla în oraş despre noul sosit, care nu întârzie să se arate la serata guvernatorului. Pregătirile lui pentru serată au ţinut două ore şi mai bine şi oaspele nostru dovedi, în ceea ce priveşte toaleta, o grijă cum rareori întâlneşti. După masă, dormi puţin şi apoi porunci să i se aducă de spălat; îşi frecă îndelung obrajii cu săpun, boltindu-i pe dinăuntru cu limba; luă de pe umărul servitorului ştergarul şi, după ce strănută de două ori drept în nasul băiatului, se şterse cu grijă pe obrajii plini, începând de la urechi. În faţa oglinzii, îşi potrivi pieptarul, îşi smulse două fire de păr ce-i ieşeau din nări şi, nu mult după aceea, se înfăţişă într-un frac de culoarea afinelor. Îmbrăcat în felul acesta, porni cu trăsura sa pe uliţele nesfârşit de late, abia luminate de câte o pâlpâire ce se strecura prin vreo fereastră. De altfel, casa guvernatorului era luminată ca de bal; trăsuri cu felinarele aprinse, doi jandarmi la scară, strigătele *foraiterilor*[7] ce se auzeau din depărtare; într-un cuvânt, totul era aşa cum se cuvine. Intrând în sală, Cicikov trebui să cam clipească din ochi, orbit de sclipirea tare a

lumânărilor, a lămpilor şi a rochiilor strălucitoare. Totul era scăldat în lumină. Fracuri negre, răzleţe sau în grupuri, fluturând când ici, când colo, prin sală, aidoma unor muşte deasupra unei căpăţâni de zahăr sclipitoare, într-o zi de iulie fierbinte, când bătrâna chelărească, la fereastra deschisă, o sparge în bucăţi scânteietoare, între copiii adunaţi împrejur, care urmăresc curioşi mişcările mâinilor ei aspre la ridicarea ciocanului, pe când escadroanele zburătoare, trezite de aerul arzător, intră îndrăzneţe pe geam ca la ele acasă, tăbărând câte una sau în roiuri pe zahărul ispititor, a cărui scăpărare ia ochii slabi ai chelăresei. Sătule de alte bucate îmbietoare cu care le îndestulează vara îmbelşugată, ele nu vin atâta ca să mănânce, cât ca să se arate, să se plimbe de colo până colo pe grămada de zahăr, să-şi frece labele de dinapoi sau pe cele de dinainte, să se scarpine pe sub aripi, să-şi frece capul cu picioarele din faţă, şi apoi să plece, să vină iarăşi, iarăşi să plece şi iarăşi să se întoarcă, cu alte escadroane noi, sâcâitoare.

Cicikov n-avu timp să se uite bine în sală, că se şi pomeni luat la braţ de guvernator, care îl prezentă soţiei sale. Musafirul nu se compromise nici de data asta: rosti un compliment cum i se cade unui bărbat între două vârste, nici prea mare, nici prea mic în grad. Când perechile luară poziţia de dans, silindu-i pe toţi să se alinieze pe la perete, el rămase cu mâinile la spate, uitându-se vreo două minute cu luare-aminte. Multe doamne erau frumos îmbrăcate, după cerinţele modei; altele puseseră pe ele ce se nimerise să găsească în oraşul lor. Bărbaţii erau şi acolo, ca pretutindeni, de două categorii. Cei subţirei roiau tot timpul în jurul doamnelor; unii aveau o astfel de ţinută, încât cu greu puteai să-i deosebeşti de cei din Petersburg; ca şi ei, aveau barbetele pieptănate cu îngrijire, cu chibzuială şi cu gust sau, pur şi simplu, aveau faţa proaspăt rasă, plăcută la înfăţişare; se aşezau pe lângă doamne, cu aceeaşi

lipsă de sfială, vorbeau franţuzeşte cu ele ca şi cei din Petersburg şi le făceau să râdă întocmai ca şi ei. Categoria cealaltă de bărbaţi era a celor graşi sau, ca şi Cicikov, nici prea graşi, nici prea zvelţi. Aceştia, însă, dimpotrivă, evitau să privească în faţă doamnele, se fereau de ele şi se uitau în toate părţile să vadă dacă servitorul guvernatorului nu apucase să pregătească masa verde pentru *whist.* Aveau feţele grase şi sferice, uneori cu negi sau cu urme de vărsat, şi nu purtau nici moţ, nici bucle, nici vreo altă frizură *à la diable,* cum spune franţuzul; părul scurt sau lins, trăsăturile feţei de cele mai multe ori mari şi rotunjite. Aceştia erau funcţionarii simandicoşi ai oraşului. Dar vezi, pe lumea asta, cei graşi se pricep mai bine să se rostuiască decât cei subţirei. Aceştia din urmă sunt de cele mai multe ori funcţionari cu însărcinări temporare, sau care nu poartă decât titlul unei funcţii şi se învârt de colo până colo; plutesc veşnic în nesiguranţă, duc o viaţă de azi pe mâine, lipsită de orice temei. Cei graşi nu ocupă niciodată posturile auxiliare, ci numai funcţii sigure; când se înfig undeva, se înfig zdravăn şi cu nădejde, încât mai curând va trosni şi se va clătina slujba sub greutatea lor decât să zboare ei. Nu le place strălucirea exterioară; fracul lor nu este croit cu aceeaşi măiestrie ca al celor subţirei, dar, în schimb, caseta lor e doldora de bani. Celui subţirel, după trei ani, nu-i mai rămâne nimic neamanetat; dar unuia gras, te pomeneşti deodată că undeva, la marginea oraşului, îi răsare o casă cumpărată pe numele soţiei, apoi, într-altă parte, altă casă, apoi un sătuc în apropierea oraşului, apoi un sat cu toate bunurile lui. Până la urmă, după ce şi-a făcut datoria faţă de Dumnezeu şi de ţar şi după ce şi-a câştigat stima tuturora, cel gras se retrage din slujbă, se mută din oraş şi ajunge moşier – un boier rus de treabă şi primitor, care-şi trăieşte viaţa, şi şi-o trăieşte din plin. După el, subţireii lui moştenitori, potrivit obiceiului rusesc,

se grăbesc să facă iarăşi praf din toată averea părintească. Trebuie să mărturisim că, pe când cerceta cu privirea lumea adunată, Cicikov era pradă unor gânduri de felul acestora şi, în cele din urmă, se alătură grupului celor graşi, unde aproape toate chipurile îi erau cunoscute; procurorul, om de altfel serios şi tăcut, cu sprâncenele stufoase şi negre ca pana corbului, şi care clipea uşor din ochiul stâng, ca şi cum ar fi zis: „Vino, frate, cu mine în odaia de alături, să-ţi spun ceva”; dirigintele poştei, un bărbat scund, plin de duh şi filosof; preşedintele Curţii, om prietenos şi cu scaun la cap. Toată lumea îl întâmpina pe Cicikov ca pe un prieten vechi, iar el se înclina, cu capul puţin aplecat într-o parte, dar nu fără farmec. Tot acolo cunoscu pe moşierul Manilov, un domn plăcut şi foarte politicos, şi pe Sobakevici, om cam neîndemânatic, care din capul locului îl călcă pe picior, grăbindu-se să-i spună: „Scuzaţi-mă, vă rog”. Îi întinseră îndată o carte de joc, pe care el o primi cu aceeaşi curtenitoare plecăciune. Se aşezară în jurul unei mese verzi şi nu se mai ridicară până la cină. Toate discuţiile încetară, aşa cum se întâmplă totdeauna când, în sfârşit, lumea trece la o îndeletnicire serioasă. Deşi dirigintele poştei era foarte vorbăreţ, până şi el, de îndată ce puse mâna pe cărţi, luă un aer de cugetător, strânse buzele şi nu-şi mai schimbă mutra în tot timpul jocului. Când punea jos o figură, izbea cu pumnul în masă, spunând, dacă avea damă: „Haide, cucoană preoteasă!” sau, la o rigă: „Haide, ţopârlane din Tambov!” Preşedintele răspundea: „Iar eu, îi dau la cap!” Uneori, când izbeau cu cartea în masă, auzeai: „Fie ce-o fi, n-am încotro, încep cu toba!” sau exclamaţii simple: „Tobuşoară! Tobuleţ! Ghindă!” sau „Ghindişoară! Ghinduliţă! Ghindulică!” sau pur şi simplu „Ghinduc!”, porecle cu care botezaseră în cercul lor figurile şi culorile la jocul de cărţi. La terminarea jocului, s-a iscat, după obicei, o discuţie aprinsă. Musafirul

nou sosit luă şi el parte la vorbă, însă cu atâta iscusinţă, cu atâta cuviinţă, încât toată lumea putea să-şi dea seama că el are un anumit fel, delicat, de a discuta. Nu spunea niciodată „aţi jucat”, ci „aţi binevoit să jucaţi”, „am avut cinstea să bat doi-ul dumneavoastră” şi aşa mai departe. Pentru ca vorbele să-i fie şi mai convingătoare, el îşi oferea de fiecare dată adversarilor tabachera de argint cu smalţuri, pe fundul căreia puteai vedea două viorele puse acolo ca s-o parfumeze. Moşierii Manilov şi Sobakevici, pomeniţi mai sus, îl interesară cu deosebire pe noul sosit.

Luând deoparte pe preşedintele Curţii şi pe dirigintele poştei, el ceru îndată informaţii asupra lor. Cele câteva întrebări puse de el vădiră nu numai dorinţa musafirului de a afla lucruri noi, dar în acelaşi timp şi seriozitatea lui: el căuta să afle înainte de toate câte suflete are pe moşia lui fiecare proprietar şi în ce stare erau moşiile lor, şi de-abia după aceea întreba de numele de botez şi de al tatălui. În scurt timp, el izbuti să-i farmece pe ambii moşieri. Îl fermecase şi pe Manilov, un om încă tânăr, cu ochii dulci ca zahărul şi care strângea pleoapele ori de câte ori râdea. Acesta îi strânse mâna îndelung şi-l rugă stăruitor să-i facă cinstea să-l viziteze la moşie, care se afla, după spusele lui, numai la cincisprezece verste de bariera oraşului. Cicikov răspunse cu o foarte politicoasă înclinare a capului şi cu o strângere sinceră de mână, încredinţându-l nu numai că primeşte cu mare plăcere, dar că socoteşte o vizită la el drept cea mai sfântă a lui datorie. Sobakevici spuse şi el, cam laconic, „poftiţi pe la mine” şi, împreunându-şi călcâiele, scoase la iveală o cizmă de proporţii atât de uriaşe, încât mă îndoiesc că s-ar fi putut găsi undeva alt picior potrivit cu ea, mai ales în vremea de azi, când *bogatârii* încep să piară şi din Rusia.

A doua zi, Cicikov prânzi şi-şi petrecu seara acasă la poliţai; aşezându-se cu el la *whist* la orele trei după-amiază, nu s-a mai ridicat de la masa de joc până la două noaptea. Cunoscu acolo, printre alţii, şi pe moşierul Nozdriov, un bărbat dezgheţat, de vreo treizeci de ani, care după câteva vorbe începu să-l tutuiască. Nozdriov se tutuia şi se purta prietenos şi cu poliţaiul, şi cu procurorul, dar după ce se apucară să joace pe miză mare, poliţaiul şi procurorul cercetau levatele lui cu mare atenţie, urmărind aproape fiecare carte pe care o juca. A treia zi, Cicikov îşi petrecu seara la preşedintele Curţii, care îşi primi oaspeţii, printre care şi două doamne, într-un halat cam soios. Se duse apoi la o serată la viceguvernator, la o masă dată de otcupcic, la o masă intimă la procuror – masă care, de altfel, merita titlul de ospăţ – la o gustare oferită de primarul oraşului, după liturghie, gustare care făcea şi ea cât o masă în toată legea. Pe scurt, nu-şi petrecea niciun ceas acasă şi nu venea la han decât ca să se culce.

Noul sosit ştia cum să se poarte în orice împrejurare şi se dovedi om de societate, cu experienţă. Ştia să întreţină o discuţie, oricare ar fi fost subiectul: dacă era vorba de o herghelie, discuta despre herghelie; când venea vorba de câini de rasă, el strecura îndată câteva observaţii la locul lor; dacă se discuta despre o anchetă de la Curte, se vădea că nici isprăvile judecătorilor nu-i erau necunoscute; dacă se comenta un joc de biliard, nu se arăta mai prejos nici în de biliardului; când era vorba de virtute, vorbea frumos şi despre virtute, ba chiar cu lacrimi în ochi; dacă discuţia luneca asupra fierberii vinului, el vădea pricepere şi în vinul fiert; în ce-i priveşte pe inspectorii şi funcţionarii vamali, vorbea despre ei, ca şi cum ar fi fost şi funcţionar, şi inspector vamal. Dar vrednic de luat în seamă era faptul că se pricepea să imprime discuţiei un ton oarecum grav şi că ştia să păstreze măsura. Nu vorbea nici prea tare, nici

prea încet, ci tocmai cum trebuie. Într-un cuvânt, oricum ai fi privit lucrurile, era un om foarte cumsecade. Toţi funcţionarii erau mulţumiţi de sosirea noului oaspe. Guvernatorul spunea despre el că e un om de nădejde; procurorul, că e om de treabă; colonelul de jandarmi, că e un om învăţat; preşedintele Curţii, că e un om cu carte şi respectabil; poliţaiul, că e un om demn de toată stima şi nespus de prietenos, iar soţia poliţaiului, că este omul cel mai curtenitor şi cel mai politicos. Până şi Sobakevici, care rareori vorbea pe cineva de bine, când se întoarse într-o seară din oraş, destul de târziu, după ce se dezbrăcă şi se culcă lângă soţia lui cea uscăţivă, îi zise: „Draga mea, am fost la serată la guvernator; am luat masa la poliţai; am făcut cunoştinţă şi cu unul, Pavel Ivanovici Cicikov, consilier de colegiu; e un om cum nu se poate mai plăcut!” La care, soţia lui răspunse „Hm” şi-l împinse cu piciorul.

Această părere, foarte măgulitoare, ce se crease în oraş asupra noului venit, s-a menţinut până-n ziua când un obicei ciudat al acestuia şi o anumită îndeletnicire, sau, mai bine zis, o anumită întâmplare, despre care cititorul va afla în curând, avea să pună aproape tot oraşul pe gânduri.

Capitolul al doilea

Nou sositul domn se afla în oraş de mai bine de o săptămână şi se ducea pe la serate şi pe la mese, petrecându-şi timpul, vorba aceea, cum nu se poate mai plăcut. În cele din urmă, se hotărî să plece din oraş, ca să-i viziteze, potrivit făgăduielii, pe moşierii Manilov şi Sobakevici. Poate la aceste vizite îl îndemna altceva, mai important decât făgăduiala; poate o chestiune nai serioasă, care-l interesa îndeaproape… Dar cititorul va afla toate acestea la timp, dacă, fireşte, va avea răbdare să urmărească până la capăt povestirea de faţă, foarte lungă, şi care va lua o amploare din ce în ce mai mare, pe măsură ce se va apropia de sfârşit. Vizitiului Selifan i se poruncise ca, a doua zi dis-de-dimineaţă, să pună caii la brişcă pe care o cunoaştem; Petruşka primise poruncă să rămână la han şi să aibă grijă de cameră şi de geamantan. Cititorului nu i-ar strica să facă acum cunoştinţă cu aceşti doi iobagi ai eroului nostru. Cu toate că, bineînţeles, nu sunt personaje prea însemnate, ci, cum s-ar zice, de a doua, sau chiar de a treia mână, cu toate că nu au prea mare rol în desfăşurarea poemului şi nu pun în mişcare resorturile lui principale, atingându-le doar în treacăt – autorului îi place să fie cât mai meticulos în toate şi, din acest punct de vedere, deşi rus, vrea să fie minuţios ca un neamţ. De altfel, asta nu va cere cine ştie ce timp şi loc, pentru că nu mai sunt multe de adăugat la ceea ce cititorul ştie de pe acum – şi anume că Petruşka purta o redingotă cafenie puţin cam largă, lepădată de stăpân, şi că avea, după cum se întâmplă cu oamenii de starea

lui, nasul mare şi buzele groase. Era mai mult tăcut decât vorbăreţ. Avea chiar o nobilă atracţie spre tot felul de cunoştinţe, adică spre lectura oricărei cărţi, fără să se oprească asupra cuprinsului ei; îi era totuna dacă citea păţaniile unui erou îndrăgostit, o bucoavnă, sau o carte de rugăciuni; le citea pe toate cu aceeaşi luare-aminte. Dacă i-ar fi pus cineva în mână o carte de chimie, s-ar fi apucat s-o citească şi pe aceasta. Îi plăcea nu atât ce citea, cât cititul în sine, sau, mai bine zis, treaba însăşi a cititului, faptul că, până la urmă, din litere iese întotdeauna câte un cuvânt care, de multe ori, nici dracu nu ştie ce înseamnă. De cele mai multe ori, citea culcat pe patul lui din tindă, pe salteaua care, din pricina asta, se bătătorise, ajungând subţire ca o lipie. Afară de patima cititului, mai avea două obiceiuri, care alcătuiau alte două trăsături ale firii lui: dormea îmbrăcat, adică aşa cum umbla ziua, în redingotă, şi întotdeauna lăsa după el pe unde trecea un miros, o duhoare a persoanei lui, care avea ceva stătut. Era de ajuns să-şi mute patul undeva, chiar într-o încăpere pân-atunci nelocuită, să-şi ducă acolo mantaua şi bulendrele, pentru ca această odaie să pară locuită de vreo zece ani de zile. Om tare delicat, iar în unele privinţe chiar năzuros, Cicikov, trăgând, dimineaţa când se trezea, aerul pe nări, se strâmba, clătina din cap şi obişnuia să spună: „Ei, drăcia dracului, nu cumva năduşeşti? Ai face bine să te mai duci la baie.” Petruşka nu răspundea nimic. Îşi căuta repede o treabă: ori se apropia cu peria de cuierul unde atârna fracul boierului, ori se făcea că deretică prin odaie. La ce se gândea el oare când tăcea? Poate că-şi zicea: „Lasă că şi tu eşti bun! Nu te-ai mai săturat de cicăleală: de o sută de ori o ţii una!” Dumnezeu ştie! E greu să ghiceşti ce-i trece prin cap unui iobag de curte, când îl mustră boierul. Prin urmare, cam atât putem spune deocamdată despre Petruşka.

Vizitiul Selifan era însă cu totul altfel de om… Dar autorului îi e ruşine să abată prea mult atenţia către nişte oameni de jos, ştiind din experienţă cât de puţin le place cititorilor să lege cunoştinţă cu oamenii din această stare. Aşa e firea rusului: grozav îi place să cunoască pe vreunul care-l întrece măcar cu un singur grad, şi o cunoştinţă de bună ziua care se mărgineşte la salutul pe stradă cu un conte sau un prinţ face pentru el mai mult decât orice alte legături strânse de prietenie. Autorul e chiar îngrijorat în ce-l priveşte pe eroul lui, care nu-i decât consilier de colegiu. Poate că nişte consilieri de curte ar mai primi, calea-valea, să-l cunoască, dar aceia care au ajuns să aibă gradul de general – cine ştie – s-ar putea întâmpla să-i arunce una din acele priviri de dispreţ pe care un superior îngâmfat le aruncă spre tot ce se târăşte la picioarele lui, sau – şi mai rău – să-l trateze cu o lipsă de atenţie nimicitoare pentru autor.

Dar, oricât de supărătoare ar fi o atitudine sau alta, trebuie să ne întoarcem tot la eroul nostru. Prin urmare, după ce dăduse din ajun ordinele trebuitoare, după ce se trezi a doua zi dis-de-dimineaţă, după ce se spălă şi se şterse de la cap la picioare cu un burete, ceea ce se întâmpla numai duminica (în ziua aceea era duminică), după ce se bărbieri până ce obrajii i se făcură netezi şi lucii ca de atlaz curat, după ce-şi puse fracul de culoarea afinelor, cu licăriri de mătase, apoi mantaua căptuşită cu blană de urs, Cicikov scoborî scara, sprijinit când dintr-o parte, când dintr-alta, de slugă, şi se sui în brişcă. Brişcă ieşi huruind pe poarta hanului, în stradă. Un popă, care tocmai trecea, îşi scoase pălăria, iar câţiva băieţi în cămăşi murdare întinseră mâinile, cerşind: „Conaşule, fie-vă milă de un orfan!” Băgând de seamă că unul din ei dădea să se urce pe treapta din spatele trăsurii, vizitiul îl plesni cu biciul, şi brişcă începu să salte pe bolovani. Cicikov zări cu bucurie în depărtare bariera vărgată a oraşului, care arăta că, în curând,

ca orice chin, şi caldarâmul ăsta va avea un sfârşit. După ce se mai lovi de câteva ori destul de tare cu capul de coşul trăsurii, călătorul se pomeni, în sfârşit, gonind pe pământ moale. De îndată ce oraşul rămase în urmă, de amândouă părţile drumului se ivi, cum se întâmplă pe la noi, o ciudată şi sălbatică privelişte: brădet, tufe scunde şi rare de molifţi tineri, trunchiuri arse de copaci bătrâni loviţi de trăsnet, bălării şi buruieni. În privelişte, satele se înşirau cu casele lor parcă aliniate cu sfoară, prin construcţia lor asemănătoare cu nişte stive de lemn vechi, cu acoperişuri cenuşii, din streşinile cărora atârnau podoabe de lemn crestat, în chip de ştergare brodate. Câţiva ţărani în cojoace de oaie căscau, ca de obicei, pe băncile din faţa porţilor. Femei cu feţe rotofeie şi cu sânii încinşi se uitau pe ferestrele de sus; pe cele de jos privea în uliţă câte un viţel, sau îşi scotea râtul câte un porc; într-un cuvânt, imagini binecunoscute. După cincisprezece verste, Cicikov îşi aminti, din spusele lui Manilov, că satul lui trebuia să fie undeva pe acolo, dar curând rămase în urmă şi al şaisprezecelea stâlp de verstă şi satul tot nu se vedea. Dacă nu ar fi dat de doi ţărani, mă îndoiesc că ar fi nimerit vreodată. La întrebarea dacă mai e mult până la satul Zamanilovka, ţăranii se descoperiră, şi unul din ei, mai isteţ, cu barba ţăcălie, răspunse:

— Poate Manilovka, nu Zamanilovka?

— Da, Manilovka.

— Manilovka! Mai mergi ca la o verstă, şi o iei, adică, de-a dreptul pe mâna dreaptă.

— La dreapta? întrebă vizitiul.

— La dreapta, întări ţăranul. Ala-i drumul la Manilovka. Nu se pomeneşte de nicio Zamanilovka pe aici. Aşa-i zice, Manilovka. Zamanilovka nu-i pe aici. Sus pe deal, ai să vezi o casă de piatră cu două caturi, casa boierească, adică în care stă chiar boierul. Acolo-i Manilovka.

Dar nu e nicio Zamanilovka pe aici şi nici n-a fost vreodată.

Porniră să caute Manilovka. După alte două verste, văzură un drumeag la dreapta, şi mai străbătură vreo două, trei, ba. poate chiar patru verste, dar de casa de piatră cu două caturi nici pomeneală. Abia acum îşi aduse Cicikov aminte că, dacă un prieten te invită la el la ţară – cale de cincisprezece verste

— Înseamnă să umbli treizeci de verste bătute. Satul Manilovka n-ar prea fi atras pe mulţi cu poziţia lui. Casa boierească străjuia singuratică pe un deal, în bătaia tuturor vânturilor cărora li s-ar fi năzărit să sufle. Povârnişul dealului pe care se afla casa era acoperit cu brazde de iarbă tunsă. Vreo două-trei boschete de liliac şi salcâmi galbeni erau împrăştiate pe povârniş, după moda englezească; vreo cinci-şase pâlcuri mici de mesteceni îşi înălţau ici-colo vârfurile golaşe, cu frunziş mărunt. Sub doi din ei se zărea un pavilion cu cupola verde, joasă, cu stâlpi albaştri de lemn şi cu inscripţia: „Templul meditaţiilor solitare". Mai jos, un iaz năpădit de stuf, ceea ce de altfel nu e o raritate în parcurile englezeşti ale moşierilor ruşi. La poalele dealului şi în parte chiar pe povârniş, se vedeau nişte izbe întunecate, aruncate de-a valma, pe care nu ştiu de ce eroul nostru se puse să le numere numaidecât, ajungând la peste două sute. Printre ele nu vedeai niciun copac, niciun fel de verdeaţă: numai bârnele izbelor. Priveliştea era înviorată doar de prezenţa a două femei care, cu fustele sumese, pitoresc prinse în brâu, cu picioarele în apă până la genunchi, luau iazul de-a curmezişul, trăgând după ele, cu două beţe, un mic năvod rupt, în care se zăreau agăţaţi doi raci şi nişte plătici cu solzii sclipitori. Se părea că femeile se sfădiseră şi se ocărau între ele. Mai încolo se vedea, întunecată, o pădure de pini ce bătea în albăstrui mohorât. Până şi vremea se potrivea de minune cu peisajul! Era o zi nici senină, nici

posomorâtă, de culoarea cenuşie deschisă a uniformelor vechi ale soldaţilor de garnizoană, oştire de altfel paşnică, dar nu prea trează în zilele de duminică. Pentru întregirea tabloului, nu lipsea nici cocoşul, vestitorul vremii schimbătoare, care, în ciuda faptului că avea capul găurit până la creier de ciocurile altor cocoşi, pe motivul cunoscut al aventurilor de amor, cânta din răsputeri, dând din aripile jumulite ca nişte rogojini vechi. Apropiindu-se de curte, Cicikov dădu cu ochii chiar de stăpânul casei, care, într-o redingotă de postav verde, sta în cerdac, cu mâna streaşină la ochi, ca să vadă mai bine trăsura. Pe măsură ce brişcă se apropia, ochii i se înveseleau, iar zâmbetul îi lumina tot mai mult faţa.

— Pavel Ivanovici! strigă el, în sfârşit, când Cicikov coborî din brişcă. Până la urmă, tot ţi-ai adus aminte de noi!

Cei doi prieteni se sărutară zgomotos şi Manilov îşi duse musafirul în casă. Cu toate că timpul de trecere prin tindă, vestibul şi sala de mâncare e cam scurt, să vedem dacă nu ne putem folosi de el ca să spunem ceva despre stăpânul casei. Aici, autorul trebuie să mărturisească însă că o asemenea treabă e foarte anevoioasă. E mult mai uşor să prezinţi caractere de proporţii mari. N-ai decât să-ţi împrăştii cu dărnicie culorile pe pânză: ochi negri, arzători, sprâncene stufoase, fruntea brăzdată de o cută, o pelerină neagră sau roşie ca focul, aruncată pe umăr – şi portretul e gata. Dar domnii cei mulţi, aşa de mulţi pe lume, care seamănă la prima vedere leit unii cu alţii, Şi totuşi, dacă stărui cu privirea, le descoperi multe particularităţi imperceptibile – aceşti domni sunt foarte greu de zugrăvit. Trebuie să-ţi încordezi mult atenţia, până să izbuteşti să dai la iveală toate trăsăturile lor fine, aproape nevăzute şi, în general, trebuie să sfredeleşti adânc cu privirea, care să fie iscusită în iscodirea chipurilor.

Numai Dumnezeu ştie ce caracter mai avea şi Manilov. Se află pe lume un soi de oameni despre care se poate spune că nu sunt nici prea-prea, nici foarte-foarte, nici laie, nici bălaie, vorba proverbului. Poate că pe Manilov ar trebui să-l socotim printre aceştia. Era arătos la chip, trăsăturile feţei lui aveau un oarecare farmec, dar se pare că acest farmec era prea dulceag; prin manierele şi vorbele lui căuta să trezească simpatie şi prietenie. Era blond, cu ochi albaştri, şi avea un zâmbet îmbietor. În prima clipă, după cele dintâi cuvinte schimbate cu el, nu puteai să nu spui: „Ce om simpatic şi bun!” În clipa următoare însă, nu mai spuneai nimic, apoi îl dădeai dracului şi căutai să te depărtezi de el; iar dacă nu plecai, simţeai că te plictiseşti de moarte. Îţi dădeai seama că de la el nu poţi aştepta niciun cuvânt viu, fie chiar şi mai grosolan, cum poţi auzi aproape de la fiecare om, dacă atingi un subiect care-l interesează. Fiecare cu patima lui: unul are patima ogarilor; altuia i se pare că e un mare meloman, grozav de sensibil la toate profunzimile muzicii; al treilea se pricepe să mănânce bine; al patrulea ţine să joace un rol măcar cu o palmă mai sus decât cel ce i-a fost hărăzit; al cincilea, mai modest, doarme şi visează cum să iasă la plimbare cu un adjutant al ţarului, ca să-l vadă prietenii, cunoscuţii şi chiar necunoscuţii; al şaselea e înzestrat cu o mână care arde de dorinţa nefirească de a îndoi colţul unui as de caro sau al unui doi[8]; şi, în sfârşit, mâna celui de al şaptelea se tot vâră să facă rânduială, repezindu-se cât mai aproape în obrajii unui căpitan de poştă sau ai surugiilor. Pe scurt, fiecare om cu apucăturile lui, dar Manilov n-avea niciuna. Acasă, era zgârcit la vorbă, mai toată vremea sta dus pe gânduri. Dar numai Dumnezeu ştia la ce se gândea el. Nu s-ar fi putut spune că se îndeletnicea cu gospodăria. Nu se ducea niciodată să-şi vadă ogoarele, şi gospodăria lui mergea oarecum de la sine. Când vechilul spunea: „Boierule, ar fi bine să

facem cutare sau cutare lucru”, el obişnuia să răspundă: „Da, n-ar fi rău”, şi continua să tragă din luleaua cu care se obişnuise încă de pe vremea când servea în oştire, unde trecea drept cel mai modest, delicat şi cult ofiţer. „Da, tocmai, n-ar fi deloc rău”, repeta Manilov. Când venea vreun ţăran la el şi, după ce se scărpina la ceafă, îl ruga: „Dă-mi voie să plec, boierule, să mai muncesc aiurea, să câştig şi eu un ban ca să pot plăti biruia el îi răspundea: „Du-te”, pufăia din lulea şi nici nu-i trecea prin cap că ţăranul se ducea să se îmbete. Uneori, stând pe cerdac şi privind curtea şi iazul, spunea că ar fi bine să se sape de la casă o galerie pe sub pământ sau să se zidească peste iaz un pod de piatră, cu prăvălii de amândouă părţile, cu negustori de mărunţişuri trebuincioase ţăranilor. În asemenea clipe, ochii lui căpătau o expresie deosebit de dulce, iar faţa i se lumina de mulţumire. De altfel, toate aceste planuri rămâneau vorbe goale. În biroul lui se găsea mereu o carte cu un semn la pagina patrusprezece, pe care o citea într-una de doi ani. În casă îi lipsea mereu câte ceva: mobilele minunate din salon, îmbrăcate în mătase fină, îl costaseră de bună seamă multe parale. Dar pentru două jilţuri nu mai ajunsese mătasea, şi ele zăceau învelite în pânză aspră. De altminteri, timp de câţiva ani, stăpânul casei îşi prevenea de fiecare dată musafirii cu vorbele: „Nu vă aşezaţi în fotoliile astea, nu-s gata încă”. Unele odăi n-aveau niciun mobilier, cu toate că, în primele zile de căsătorie, el îi spusese soţiei: „Sufleţelule, mâine va trebui să avem grijă să punem în camera asta nişte mobilă, măcar pentru o vreme”. Seara, se aşeza pe masă un sfeşnic luxos de bronz închis, cu cele trei graţii antice şi cu un scut elegant de sidef drept abajur; lângă el se mai punea un alt sfeşnic, de alamă – invalid, şchiop, lăsat pe o rână şi murdar de seul scurs din lumânare, fără ca nici stăpânul, nici stăpâna, nici slugile casei să ia în seamă aceasta. Cât despre

soţia lui… de altfel ei erau foarte mulţumiţi unul de altul. Cu toate că trecuseră mai bine de opt ani de la căsătorie, fiecare din ei tot îi mai ducea celuilalt până la gură o felie de măr, ori o bomboană, ori o alună, spunându-şi unul altuia cu un glas plin de tandreţe înduioşătoare, care vădea o dragoste desăvârşită: „Sufleţelule, deschide guriţa şi ia bucăţica asta". Se înţelege de la sine că în asemenea cazuri guriţa se deschidea cu multă graţie. Cu prilejul zilelor de naştere, îşi pregăteau surprize: de pildă, o punguliţă cusută cu mărgele, pentru scobitoare. Adeseori, pe când stăteau pe divan, pe neaşteptate, fără o pricină cunoscută, el îşi lepăda luleaua şi ea lucrul, dacă bineînţeles se întâmpla să-l aibă atunci în mână, şi se sărutau languros şi atât de îndelung, încât ai fi avut destul timp să fumezi o ţigaretă subţire.

Într-un cuvânt, soţii erau, cum s-ar spune, fericiţi. Fireşte, s-ar putea obiecta că într-o gospodărie mai sunt multe alte îndeletniciri în afară de sărutările prelungite şi de surprize şi s-ar putea pune tot soiul de întrebări. De pildă, de ce la bucătărie se gătea prosteşte, fără rost? De ce cămara era destul de goală? De ce fura chelăreasa? De ce servitorii erau îngălaţi şi beţivi? De ce toate slugile se speteau de somn, iar când nu dormeau, tăiau câinilor frunză? Dar toate aceste lucruri sunt meschine, iar doamna Manilov era o femeie cu o educaţie aleasă. După cum se ştie, educaţia aleasă se capătă la pension şi ştiut este de asemenea că, acolo, temelia virtuţilor o constituie cele trei materii principale: limba franceză, necesară vieţii conjugale fericite; pianul, pentru procurarea de momente plăcute soţului şi, în sfârşit, partea gospodărească propriu-zisă: croşetarea punguliţelor şi a altor surprize. De altfel, mai ales în ziua de azi, întâlnim fel de fel de perfecţionări şi modificări în metode; iar toate acestea depind numai de bunul simţ şi de capacitatea directoarelor de pension. La unele pensioane se face în aşa fel,

încât întâi vine pianul, apoi limba franceză şi abia la urmă partea gospodărească. Iar altă dată se întâmplă să precumpănească partea gospodărească, adică croşetarea surprizelor, apoi limba franceză şi abia după aceea pianul. Sunt metode şi metode. N-ar strica să adaug că doamna Manilov… Dar trebuie să mărturisesc că tare mi-i frică să tot vorbesc despre doamne, şi apoi e timpul să mă întorc la eroii noştri care, iată, stau de câteva minute în faţa uşii ce duce în salon, poftindu-se unul pe altul să intre cel dintâi.

— Fiţi drăguţ, nu vă mai deranjaţi atâta; eu intru după dumneavoastră, spune Cicikov.

— Nu, Pavel Ivanovici, nu se poate, sunteţi doar musafir, răspunde Manilov, arătând cu mâna spre uşă.

— Nu vă osteniţi, vă rog, nu vă mai osteniţi. Vă rog să intraţi dumneavoastră, stăruie Cicikov.

— Vai, iertaţi-mă, nu pot admite ca un musafir atât de plăcut şi erudit să intre după mine.

— De ce erudit?… Intraţi, vă rog, dumneavoastră.

— Ba nu, vă rog să intraţi dumneavoastră.

— Dar de ce?

— Uite-aşa! spune Manilov cu un zâmbet prietenos.

Până la urmă, înghesuindu-se puţin unul într-altul, cei doi prieteni intrară pe uşă amândoi odată.

— Daţi-mi voie să v-o prezint pe soţia mea, zise Manilov. Sufleţelule, iată-l pe Pavel Ivanovici!

Cicikov văzu într-adevăr o doamnă pe care n-o băgase de seamă pe când el şi Manilov se tot pofteau în faţa uşii. Doamna era drăguţă şi îmbrăcată cu gust. Capotul de mătase, de o culoare deschisă, o prindea bine. Mâna-i mică şi subţire azvârli în grabă ceva pe masă şi strânse o batistă fină cu colţurile brodate. Ea se ridică de pe divan. Cicikov îi sărută mâna, nu fără plăcere. Doamna Manilov îl încredinţă, cu vorbirea ei uşor guturală,

că sosirea lui îi bucură mult şi că n-a fost zi în care bărbatul ei să nu pomenească de el.

— Da, zise Manilov, dânsa mă tot întreba: „De ce nu-ţi mai vine prietenul?” „Ai răbdare, sufleţelule, că are să vie el.” Şi iată, acum ne-aţi onorat, în sfârşit, cu vizita dumneavoastră. Zău, ne-aţi făcut o mare plăcere! E ca o zi de primăvară!… E onomastica inimii mele!…

Auzind vorbele acestea despre ziua de primăvară, Cicikov se fâstâci şi răspunse modest că n-are nici nume de vază, nici măcar un rang însemnat.

— Aveţi totul, îl întrerupse Manilov cu acelaşi zâmbet prietenos, aveţi totul, ba chiar mai mult.

— Cum vi s-a părut oraşul nostru? întrebă doamna Manilov. V-aţi petrecut bine timpul?

— E un oraş foarte frumos, minunat, răspunse Cicikov. Mi-am petrecut timpul cât se poate de plăcut, într-o societate foarte amabilă.

— Dar cum vi s-a părut guvernatorul nostru? întrebă doamna Manilov.

— Nu-i aşa că-i un om dintre cei mai onorabili şi mai simpatici? adăugă Manilov.

— Foarte adevărat, întări Cicikov, e un om dintre cei mai onorabili. Şi cum s-a identificat cu funcţiunea lui, cum o înţelege! Ar fi de dorit să avem cât mai mulţi oameni ca el.

— Şi mai cu seamă cum ştie el să primească pe orişicine şi să se poarte delicat, mai zise Manilov, zâmbind şi strângându-şi ochii de plăcere, ca un motan gâdilat niţel pe după urechi.

— E un om foarte amabil şi plăcut, continuă Cicikov. Şi ce iscusit! Nici nu mi-aş fi putut închipui. Cât de frumos brodează fel de fel de modele! Mi-a arătat o pungă de bani lucrată de el: puţine cucoane ar fi izbutit s-o facă cu atâta meşteşug.

— Dar viceguvernatorul, nu-i aşa că-i şi el un om tare simpatic? reluă Manilov, strângând iarăşi puţin din ochi.

— Om foarte, foarte vrednic, răspunse Cicikov.

— Dar îngăduiţi-mi să vă întreb, ce impresie v-a făcut poliţaiul? Nu-i aşa că-i şi el un om tare simpatic?

— Nespus de simpatic. Şi ce deştept, şi citit! Am jucat *whist* la el, cu procurorul şi cu preşedintele Curţii, până-n zori. Foarte, foarte vrednic om.

— Dar ce spuneţi de soţia poliţaiului? adăugă doamna Manilov. Nu-i aşa că e o femeie nespus de amabilă?

— Vai, e una dintre cele mai de ispravă femei pe care le cunosc, răspunse Cicikov.

După aceea, nu-l trecură cu vederea nici pe preşedintele Curţii, nici pe dirigintele poştei, şi astfel îi luară la rând mai pe toţi slujbaşii din oraş, care se dovedeau a fi, până la unul, oameni dintre cei mai vrednici.

— Vă petreceţi tot timpul la ţară? puse, în sfârşit, la rândul său, şi Cicikov o întrebare.

— Mai mult la ţară, răspunse Manilov. Plecăm uneori la oraş, dar numai ca să ne mai vedem cu oameni culţi. Ştiţi, dacă stai închis tot timpul, te sălbăticeşti.

— Da, da, într-adevăr, aprobă Cicikov.

— Fireşte, urmă Manilov, ar fi altceva dacă ai avea vecini buni, dacă ai avea, de pildă, un om cu care ai putea să mai vorbeşti despre politeţe, despre manierele elegante, să ai, mă rog, o discuţie ştiinţifică, să-ţi mai încălzeşti sufletul, să simţi, ca să zic aşa, că parcă pluteşti în văzduh… Vru să mai spună ceva, dar, dându-şi seama că o cam luase razna, făcu doar un gest cu mâna, continuând: Atunci, fireşte că viaţa la ţară şi singurătatea ar avea multe laturi plăcute. Dar n-ai pe nimeni, pe nimeni… Citeşti doar din când în când „Sîn otecestva”[9].

Cicikov îi dădu dreptate, adăugind că totuşi nimic nu poate fi mai plăcut decât să stai retras, să

te delectezi cu contemplarea naturii şi să citeşti din când în când o carte.

— Ştiţi, adăugă Manilov, oricum, dacă n-ai un prieten căruia să-i poţi împărtăşi gândurile tale…

— Vai, e adevărat, foarte adevărat! îl întrerupse Cicikov. Pe lângă asta, toate comorile din lume nu fac o para! „Să n-ai bani, dar să ai oameni buni cu care să mai schimbi o vorbă” – a spus un înţelept.

— Ştiţi, Pavel Ivanovici, reluă Manilov. Chipul lui căpătă o expresie nu numai de mulţumire, dar chiar dulceagă, ca siropurile pe care medicii dibaci din lumea bună le îndulcesc peste măsură, dorind să-şi bucure bolnavul. Atunci, simţi… cum să zic… oarecum… o delectare sufletească… De pildă, ca aceea de acum, când întâmplarea mi-a dat fericirea, aş putea să spun una deosebită, de a sta de vorbă cu dumneavoastră şi de a mă delecta cu plăcuta conversaţie a domniei voastre…

— Vai de mine! Ce găsiţi plăcut în această conversaţie? Sunt un om neînsemnat şi nimic mai mult, răspunse Cicikov.

— O, Pavel Ivanovici, daţi-mi voie să fiu sincer: aş da bucuros jumătate din întreaga mea avere, numai pentru o parte din calităţile dumneavoastră!

— Dimpotrivă, în ce mă priveşte pe mine, aş fi socotit drept cea mai mare…

Nu se ştie unde ar fi ajuns cei doi prieteni cu asemenea reciprocităţi, dacă nu intra un servitor să anunţe că masa e gata.

— Poftiţi, vă rog, spuse Manilov. Ne iertaţi dacă n-o să vă servim o masă ca acelea ce se dau în saloanele din capitală; avem, după obiceiul rusesc, un borş ca toate borşurile, dar servit din toată inima. Poftiţi, vă rog.

Mai discutară o vreme asupra chestiunii cine să treacă întâi. Până la urmă, Cicikov intră cam pieziş pe uşă în sufragerie.

La masă îi găsiră pe cei doi băieţi ai lui Manilov, ajunşi la vârsta când copiii încep să mănânce cu părinţii laolaltă, dar şezând încă pe

scaune înalte. Lângă ei, în picioare, preceptorul lor salută politicos şi zâmbitor. Stăpâna casei luă loc lângă castronul cu borş, iar oaspele fu poftit între cele două gazde; un servitor înnodă copiilor şervetele la ceafă.

— Ce copii drăguţi! exclamă Cicikov. Câţi ani au?

— Cel mare merge pe opt, iar cel mic a împlinit, ieri, şase ani, răspunse doamna Manilov.

— Temistoclius! zise Manilov, adresându-se celui mai mare, care încerca să-şi scoată bărbia din şervetul legat de valet.

Cicikov ridică sprânceana, auzind acest nume întrucâtva grecesc, căruia nu se ştie de ce Manilov îi dăduse o terminaţie în *„ius”,* dar căută numaidecât să-şi reia expresia obişnuită.

— Temistoclius, ia să-mi spui tu care-i cel mai frumos oraş din Franţa?

Auzind întrebarea, preceptorul îşi îndreptă toată atenţia către Temistoclius, încât se părea că ar vrea să-l străpungă cu privirea, dar se linişti şi dădu din cap, când băiatul spuse: „Parisul”.

— Dar la noi, care-i cel mai frumos oraş? întrebă din nou Manilov.

Preceptorul îşi încordă iarăşi atenţia.

— Petersburgul, răspunse Temistoclius.

— Şi mai care?

— Moscova, răspunse Temistoclius.

— Deştept băiat, dragul de el! făcu Cicikov. Ia te uită… urmă el, adresându-se cu un aer de uimire soţilor Manilov. E atât de mic şi cunoaşte atâtea lucruri. Trebuie să vă declar că băiatul va ajunge să aibă însuşiri minunate.

— O, nu-l cunoaşteţi încă bine, răspunse Manilov, are o nemaipomenită agerime a minţii. Cel mic, Alkid, nu-i aşa de vioi, dar ăstălalt, cum vede un gândac, o gâză încep să-i joace ochii; fuge după ea şi o urmăreşte cu luare-aminte. Am să fac din el un diplomat. Temistoclius, urmă el, adresându-i-se din nou, vrei să fii ambasador?

— Vreau, răspunse băiatul, mestecând pâine şi bălăbănindu-şi capul în dreapta şi în stânga.

Tocmai atunci, valetul care sta în spatele lui îi şterse ambasadorului nasul. Făcu foarte bine pentru că, altfel, o picătură destul de mare de lichid apos ar fi căzut în borş. La masă, discuţia se învârti în jurul plăcerilor vieţii liniştite, stăpâna casei intervenind din când în când cu observaţii în legătură cu teatrul de la oraş şi cu actorii. Preceptorul urmărea cu multă luare-aminte pe cei ce conversau şi, îndată ce băga de seamă că sunt gata să zâmbească, el deschidea gura şi râdea cu entuziasm. Era, pesemne, un om recunoscător şi voia să răsplătească în felul lui stăpânilor purtarea lor faţă de el. La un moment dat, totuşi, chipul lui se încruntă şi el bătu în masă cu severitate aţintindu-şi privirea asupra copiilor care stăteau în faţa lui. Intervenţia fusese de altfel binevenită, deoarece Temistoclius îl muşcase de ureche pe Alkid, iar acesta, închizând ochii şi căscând gura, era cât pe-aci să izbucnească în jalnice hohote de plâns, dar, dându-şi seama că pentru asemenea purtare ar fi putut uşor să fie lipsit de un fel de mâncare, îşi închise numaidecât gura la loc şi, cu lacrimi pe gene, începu să roadă un os de berbec, din pricina căruia amândoi obrajii îi luceau, mânjiţi de untură. Stăpâna casei i se adresa mereu lui Cicikov cu cuvintele: „Dar dumneavoastră nu mâncaţi nimic, v-aţi servit foarte puţin”. Iar Cicikov răspundea de fiecare dată: „Vă foarte mulţumesc, m-am săturat. O conversaţie plăcută e mai bună decât orice mâncare.”

Se ridicară de la masă. Manilov era nespus de mulţumit şi, cuprinzând cu braţul spatele musafirului, se pregătea să-l conducă în salon, când Cicikov îi spuse cu înţeles că ar vrea să-i vorbească într-o chestiune foarte importantă.

— În cazul acesta, îngăduiţi-mi să vă rog să poftiţi în biroul meu, spuse Manilov şi-l conduse

într-o încăpere mică, de la ale cărei ferestre se zărea în depărtare o pădure. Colţul meu, zise el.

— Simpatică odăiţă, făcu Cicikov, după ce-şi plimbă privirile împrejur.

Într-adevăr, încăperea era destul de simpatică. Pereţii erau spoiţi într-un albastru bătând în cenuşiu. Patru scaune, un jilţ, o masă pe care se găsea o carte cu semnul despre care am mai avut prilejul să vorbim, câteva coaie de hârtie scrise; ceea ce domina însă era tutunul: în pungi, în tabacheră şi, în sfârşit, aruncat grămadă pe masă. Pe pervazul ambelor ferestre se vedeau, de asemenea, grămăjoare de scrum lepădat din pipă şi aşezate cu grijă, frumos, la rând. Se vedea că, uneori, stăpânul îşi trecea timpul cu această îndeletnicire.

— Daţi-mi voie să vă rog să luaţi loc pe fotoliul de colo, spuse Manilov. O să staţi mai comod.

— Daţi-mi voie să stau pe un scaun.

— Daţi-mi voie să nu vă dau voie, se împotrivi Manilov, zâmbind. Fotoliul e anume pentru musafiri. Vă place, nu vă place, trebuie să staţi în el.

Cicikov se aşeză.

— Daţi-mi voie să vă ofer o lulea.

— Mulţumesc, nu fumez, refuză Cicikov cu blândeţe, şi parcă şi cu părere de rău.

— De ce? întrebă Manilov, tot cu blândeţe şi cu părere de rău.

— Nu-s obişnuit, mi-e frică. Se spune că luleaua slăbeşte.

— Daţi-mi voie să vă răspund că e o prejudecată. După părerea mea, e mult mai sănătos să fumezi cu luleaua decât să tragi tabac pe nas. Aveam în regimentul nostru un locotenent, un om minunat şi foarte instruit, care nu lăsa luleaua din gură nu numai la masă dar, fie-mi îngăduit să spun, în niciunul din toate celelalte locuri. Şi iată, acum are peste patruzeci de ani şi, slavă Domnului, e sănătos tun.

Cicikov recunoscu că uneori se întâmplă într-adevăr şi asta şi că pe lume există o mulţime de lucruri de neînţeles chiar şi pentru mintea cea mai cuprinzătoare.

— Dar daţi-mi voie să vă fac o rugăminte… spuse el cu un glas în care se desluşea un accent ciudat, sau oarecum ciudat. Apoi, nu ştiu de ce, îşi aruncă o privire îndărăt. Nu ştiu de ce, Manilov întoarse şi el capul. Când aţi înaintat ultima oară formularul dumneavoastră de revizie?[10]

— Demult. Mai bine zis nu mai ţin minte când.

— De atunci v-au murit mulţi ţărani?

— Nu pot să ştiu. Cred că în privinţa asta ar trebui întrebat vechilul. Băiete! Cheamă-l pe vechil. Azi trebuie să fie pe aici.

Vechilul se înfăţişă. Era un om de vreo patruzeci de ani, care-şi rădea barba; purta redingotă şi ducea, pesemne, o viaţă foarte liniştită, căci faţa-i grasă, chiar puhavă, culoarea gălbuie a pielii şi ochii-i mici vădeau că ştie prea bine ce e o perină şi o saltea de puf. Se vedea cât de colo că-şi croise drumul în viaţă, ca şi toţi vechilii de pe moşiile boiereşti: întâi, copil ştiutor de carte, servind în casă, pe urmă însurat cu vreo chelărească, să-i zicem Agaşka, favorita cucoanei, şi ajuns el însuşi chelar, apoi vechil. O dată vechil, purcese a se purta, bineînţeles, ca toţi vechilii: se împrietenea şi se încuscrea cu oamenii mai bogaţi din sat, iar la munci îi trimitea pe cei săraci, se scula după ceasurile opt dimineaţa, aştepta să i se aducă samovarul şi îşi lua ceaiul.

— Ascultă, dragă, câţi ţărani ne-au murit de când am înaintat formularul de revizie?

— Câţi? Au murit mulţi de atunci, spuse vechilul sughiţând şi duse mâna la gură.

— Da, mărturisesc că şi eu m-am gândit tot aşa, zise Manilov. Ne-au murit foarte mulţi de atunci! I se adresă apoi lui Cicikov, adăugind: Chiar aşa, foarte mulţi.

— Dar câţi anume? întrebă Cicikov.

— Da, câţi anume? reluă Manilov.

— Cum aş putea să vă spun numărul? Doar nu se ştie câţi au murit. Nu i-a numărat nimeni.

— Într-adevăr, zise Manilov, adresându-i-se lui Cicikov. Am presupus şi eu acelaşi lucru. E o mortalitate mare. Nu se ştie deloc câţi au murit.

— Fii bun şi numără-i, spuse Cicikov. Şi să mi-i înşiri pe hârtie amănunţit, după numele fiecăruia.

— Da, după numele fiecăruia, repetă Manilov.

Vechilul spuse: „Am înţeles”, şi plecă.

— Dar pentru ce vă trebuie asta? întrebă Manilov după plecarea vechilului.

Se pare că această întrebare îl puse în încurcătură pe musafir. Pe chipul lui se ivi o expresie de încordare care îl făcu să şi roşească, silindu-se să exprime ceva ce nu se prea poate spune cu vorbe. De fapt, lui Manilov îi fu dat, în sfârşit, să audă o seamă de lucruri nespus de ciudate şi neobişnuite, pe care urechile omeneşti nu le mai auziseră niciodată pân-atunci.

— Îmi cereţi motive? Iată motivele: aş vrea să cumpăr niscaiva ţărani… îngăimă Cicikov, fără să isprăvească ce avea de spus.

— Dar daţi-mi voie să vă întreb, reluă Manilov, doriţi să cumpăraţi ţărani cu pământ cu tot sau numai pentru strămutare, adică fără pământ.

— Nu… De fapt, nu tocmai ţărani, spuse Cicikov, aş vrea ţărani morţi…

— Cum adică? Iertaţi-mă… nu prea aud bine. Mi s-a părut că am auzit un cuvânt foarte ciudat…

— Am de gând să cumpăr ţărani morţi care, de fapt, să fi fost trecuţi la recensământ ca vii, spuse Cicikov.

Manilov scăpă din dinţi luleaua pe podea şi rămase câteva clipe cu gura căscată. Cei doi amici, care discutaseră despre plăcerile vieţii ca între prieteni, încremeniră, cu ochii aţintiţi fiecare asupra celuilalt, ca portretele atârnate pe vremuri faţă în faţă, pe pereţi, de o parte şi de alta a oglinzii. În cele din urmă, Manilov îşi ridică

luleaua de pe jos, fără să-şi ia privirile de la faţa lui Cicikov, căutând să vadă dacă nu cumva desluşeşte vreun zâmbet pe buzele lui şi dacă nu cumva glumise. Dar nu se vădea nimic de felul acesta; dimpotrivă, chipul lui părea mai grav ca de obicei. Se întrebă apoi dacă oaspele lui n-a înnebunit cumva din senin şi-l privi ţintă, cu spaimă. Dar ochii musafirului erau limpezi, fără lucirile sălbatice şi neliniştite care sclipesc în ochii unui nebun. Totul era cum trebuie să fie, după cuviinţă. Manilov îşi tot frământa capul, neştiind ce să facă, dar nu găsi altceva mai bun decât să sloboadă o şuviţă subţire din fumul pe care îl mai ţinea în gură.

— Prin urmare, aş vrea să ştiu dacă aţi putea să mi-i transmiteţi, să mi-i cedaţi, aşa cum veţi găsi cu cale, pe aceşti ţărani, care de fapt nu mai sunt vii, dar sunt totuşi vii în ceea ce priveşte formele legale.

Dar Manilov sta fâstâcit în aşa hal, încât nu făcea decât să se holbeze la el.

— Mi se pare că nu ştiţi ce să spuneţi? observă Cicikov.

— Eu? Nu, e altceva, răspunse Manilov. Dar nu pot să pricep… mă iertaţi… fireşte, eu n-am putut să fac studii atât de strălucite ca acelea care, ca să zic aşa, se vădesc din fiecare mişcare a dumneavoastră. Nu stăpânesc nici înalta artă de a mă exprima… Poate că aici… în aceste cuvinte, pe care le-aţi rostit adineauri… se ascunde altceva… Poate că aţi binevoit să vă exprimaţi astfel doar pentru frumuseţea stilului?

— Nu, răspunse Cicikov, eu înţeleg lucrurile întocmai aşa cum sunt, adică mă gândesc la sufletele care au murit cu adevărat.

Manilov se zăpăci cu desăvârşire. Îşi dădea seama că trebuie să facă ceva, să pună o întrebare, dar care anume întrebare, naiba ştie. Până la urmă, slobozi un nou fum, dar de astă dată nu pe gură, ci pe nas.

— Aşadar, dacă n-aveţi nimic împotrivă, am putea purcede, cu ajutorul lui Dumnezeu, la întocmirea unui act de vânzare-cumpărare, spuse Cicikov.

— Cum? Act de vânzare-cumpărare pentru sufletele moarte?

— A, nu! făcu Cicikov. Vom scrie că-s vii, aşa cum sunt trecute de fapt în formularul de recensământ. Nu am obiceiul să calc în nicio privinţă legiuirile civile, cu toate că, din pricina asta, am avut de suferit în serviciu. Să-mi fie cu iertăciune, dar pentru mine datoria e un lucru sfânt, e lege. Înaintea legii, mă închin!

Cuvintele din urmă îi plăcură lui Manilov, dar el nu pătrunse totuşi miezul chestiunii şi, în loc de răspuns, se puse să tragă cu atâta putere din lulea, încât, până la urmă, aceasta începu să hârâie ca un fagot. Se părea că Manilov ar fi vrut să-i smulgă lulelei o părere în privinţa unui caz atât de nemaiauzit. Dar luleaua nu făcea decât să hârâie şi atât.

— Poate că aveţi vreo îndoială?

— Vai de mine, niciuna! Nu e vorba să am vreo îndoială în ceea ce vă priveşte şi nici vreo idee preconcepută. Dar daţi-mi voie să vă întreb: n-ar fi această treabă sau, ca să zic aşa, această negociere, în contradicţie cu legiuirile civile şi cu perspectivele Rusiei?

Aici, Manilov, după ce făcu o mişcare cu capul, îi aruncă lui Cicikov o privire atât de semnificativă, cu o expresie, în toate trăsăturile feţei lui cu buzele strânse, atât de profundă, cum poate că nu s-a mai văzut vreodată pe un chip omenesc, afară doar de acela al vreunui ministru din cale afară de deştept şi numai în clipa dezlegării celei mai încâlcite chestiuni.

Dar Cicikov îi răspunse net că această treabă sau negociere nu ar fi în niciun caz în contradicţie cu legiuirile civile şi nici cu perspectivele Rusiei, că

dimpotrivă, vistieria ar trage din ea un folos, pentru că ar încasa taxele legale.

— Prin urmare, credeţi…

— Cred că va fi bine.

— Dacă iese bine, e altceva. N-am nimic împotrivă, spuse Manilov şi se linişti pe deplin.

— Acum, ne mai rămâne să ne înţelegem în privinţa preţului…

— Cum în privinţa preţului?… se miră Manilov şi se opri. Vă închipuiţi cumva că o să iau bani pe nişte suflete care, oarecum, şi-au sfârşit existenţa? Dacă v-a venit această dorinţă, ca să zic aşa fantastică, eu, la rândul meu, vi le cedez dezinteresat şi iau asupra mea cheltuielile în legătură cu actul de vânzare-cumpărare.

Povestitorul întâmplărilor de faţă ar merita aspre mustrări, dacă ar scăpa din vedere să spună că, după cuvintele lui Manilov, musafirul a fost cuprins de un simţământ de plăcere. Cu toate că de felul lui era atât de grav şi aşezat, puţin i-a lipsit să. nu facă o săritură, ca ţapul, ceea ce, după cum se ştie, nu se întâmplă decât în cele mai mari accese de bucurie. Se întoarse cu atâta putere în jilţ, încât stofa cu care perina era îmbrăcată plesni. Manilov îl privi oarecum nedumerit. Îndemnat de recunoştinţă, Cicikov grămădi atâtea cuvinte de mulţumire, încât gazda se fâstâci, roşi, deşte din cap a tăgadă şi, până la urmă, spuse că e vorba de o nimica toată, că el ar vrea să-şi dovedească prin ceva atracţia inimii şi magnetismul sufletesc, iar că sufletele moarte sunt, într-un fel, un fleac.

— Ba, să mă ierţi, spuse Cicikov, strângându-i mâna. Se auzi un oftat adânc. Se părea că musafirul era dispus să-şi deschidă inima. Până la urmă, zise cu căldură şi emoţie: Dacă aţi Şti ce serviciu îi faceţi cu acest lucru, care pare de nimic, unui biet rătăcit în lume! Într-adevăr, ce n-am suferit? Am fost ca o barcă în mijlocul unor valuri furtunoase… A mai rămas vreo prigoană sau vreo

nedreptate pe care să n-o fi încercat, a mai rămas vreo durere pe care să n-o fi cunoscut? Dar pentru ce? Pentru că am fost drept, pentru că am avut conştiinţa curată, pentru că am întins mâna văduvei neputincioase şi orfanului nenorocit. Aici, el îşi şterse o lacrimă cu batista.

Manilov se înduioşa la culme. Cei doi prieteni îşi strânseră îndelung mâna şi, tăcuţi, se priviră mult timp în ochii înecaţi de lacrimi. Manilov nu voia cu niciun preţ să lase mâna eroului nostru şi i-o strângea cu atâta putere, încât acesta nu mai ştia cum să şi-o tragă. Până la urmă, şi-o retrase încetul cu încetul *şi* spuse că n-ar fi rău ca actul de vânzare-cumpărare să se încheie cât mai repede şi că ar fi bine ca prietenul să vie în persoană la oraş. Îşi luă apoi pălăria şi dădu să-şi ia rămas bun.

— Cum? Vreţi să plecaţi? făcu Manilov, parcă speriat, dezmeticindu-se deodată.

Doamna Manilov tocmai intra în birou.

— Lizanka, zise Manilov, cu un aer jalnic, Pavel Ivanovici ne părăseşte.

— Pentru că Pavel Ivanovici s-a plictisit cu noi, răspunse doamna Manilov.

— Doamnă! Uite aici, zise Cicikov, ducându-şi mâna la inimă, da, aici va sălăşlui plăcerea timpului petrecut cu dumneavoastră! Şi vă rog să mă credeţi, n-aş simţi fericire mai mare decât să stau cu dumneavoastră, dacă nu în aceeaşi casă, cel puţin în cea mai apropiată vecinătate.

— Să ştiţi, Pavel Ivanovici, interveni Manilov, căruia îi plăcuse mult această idee, într-adevăr, ar fi minunat să stăm împreună aşa, sub acelaşi acoperiş sau la umbra unui ulm, să ne adâncim în filosofie!…

— Vai, ar fi o viaţă de rai! oftă Cicikov. La revedere, doamnă! zise, sărutând mâna doamnei Manilov. La revedere, mult stimate prieten! Să nu-mi uitaţi rugămintea!

— Puteţi fi sigur! răspunse Manilov. Nu mă despart de dumneavoastră decât pe două zile.

Trecură cu toţii în sufragerie.

— Rămâneţi cu bine, dragi copilaşi! zise Cicikov, văzându-i pe Alkid şi pe Temistoclius care se jucau cu un husar de lemn, fără un braţ şi fără nas. La revedere, micuţilor! Să mă iertaţi că nu v-am adus nimic, dar, mărturisesc, nici n-am ştiut că sunteţi pe lume. Altă dată, când mai vin pe la voi, o să vă aduc negreşit, ţie o sabie… vrei o sabie?

— Vreau, răspunse Temistoclius.

— Iar ţie o tobă; nu-i aşa că ţie să-ţi aduc o tobă? urmă el, aplecându-se spre Alkid.

— *Topă,* răspunse scâlciat şi în şoaptă Alkid, cu capul plecat.

— Bine, o să-ţi aduc o tobă. O tobă frumoasă, care să facă tot timpul: turr… ru… tra-ta-ta, ta-ta-ta… Rămâi cu bine, sufleţelule! Rămâi cu bine! îl sărută pe cap şi se întoarse spre Manilov şi soţia acestuia, râzând înţelegător, ca atunci când, de obicei, vrei să le arăţi părinţilor nevinovăţia dorinţelor copiilor.

— Pavel Ivanovici, ar fi bine să mai rămâneţi, zise Manilov, când toată lumea ieşi pe cerdac. Uitaţi-vă ce nori s-au adunat.

— Nu-s nori mari, răspunse Cicikov.

— Dar cunoaşteţi drumul spre Sobakevici?

— Tocmai asta voiam să vă întreb.

— Daţi-mi voie, am să-i explic numaidecât vizitiului dumneavoastră. Şi Manilov îl lămuri pe vizitiu cu aceeaşi sensibilitate, ba o dată îi spuse chiar „dumneata”.

Acesta, auzind că trebuie să treacă două răscruci şi să cotească la a treia, zise: „Ne descurcăm noi, Înălţimea Voastră”. Cicikov plecă, însoţit vreme îndelungată de închinăciunile şi de fluturatul de batiste al gazdelor, ridicate în vârful picioarelor.

Manilov stătu mult pe cerdac, urmărind din ochi brişcă ce se depărta şi, chiar după ce pierise cu totul în zare, el tot mai stătea pe cerdac, trăgând

din lulea. Intrând, în sfârşit, în casă, se aşeză pe un scaun şi rămase pe gânduri, bucurându-se în sinea lui că i-a făcut musafirului o mică plăcere. Apoi, gândurile îi trecură pe nesimţite la alte lucruri şi, până la urmă, zburară cine ştie unde. Se gândea la fericirea vieţii în mijlocul prietenilor, că ar fi atât de plăcut să stea cu un amic pe malul unui râu; apoi începu să înjghebe un pod peste acest râu, pe urmă o casă uriaşă cu un turn atât de înalt, încât din el să poată vedea până şi Moscova. Să-şi ia acolo ceaiul de seară, la aer, şi să discute lucruri plăcute. Pe urmă, el şi Cicikov s-ar fi dus în cupeuri frumoase în mijlocul unei societăţi pe care ar fi vrăjit-o cu manierele lor alese. Şi parcă ţarul, aflând despre această prietenie a lor, i-ar fi înaintat pe amândoi la gradul de general. Mai departe, a urmat în sfârşit cine ştie ce, ceva pe care nici el însuşi nu mai era în stare să-l înţeleagă. Deodată, ciudata rugăminte a lui Cicikov îi întrerupse visarea. Gândul la ea nu putea cu niciun chip să încapă în mintea sa; oricum îl învârtea, nu se putea dumeri şi pace. Stătu aşa, pe gânduri, tot timpul până la cină, fumându-şi luleaua.

Capitolul al treilea

În răstimp, Cicikov, bine dispus, şedea în brişcă lui, care gonea de mult pe şosea. Din capitolul precedent cunoaştem obiectul principal al gustului şi înclinaţiilor lui şi de aceea nu-i de mirare că, după scurt timp, el se adâncise cu totul, trup şi suflet, în gândurile asupra acestui obiect. Probabil că presupunerile, socotelile şi consideraţiile, a căror umbră rătăcea pe chipul lui, erau din cele mai plăcute, de vreme ce pe faţă îi apărea mereu un surâs de mulţumire. Astfel cufundat în gânduri, Cicikov nu dădea nicio atenţie faptului că vizitiul, mulţumit de primirea ce-i fusese făcută de slugile lui Manilov, mustra pe bună dreptate calul bălţat din dreapta. Acest cal bălţat era tare şiret: se prefăcea numai că trage, pe când murgul înhămat la hulube şi lăturaşul celălalt, roib deschis, numit „asesorul", pentru că fusese cumpărat de la un asesor, se trudeau cu toată râvna, şi asta se vădea şi din ochii lor, care mărturiseau plăcerea muncii împlinite. „Degeaba faci pe şiretul, că eu îs mai şiret ca tine!" îl certa Selifan, ridicându-se puţin de pe capră şi dând cu biciul în leneş. „Trebuie să-ţi cunoşti datoria, neamţ pantalonar ce eşti! Murgu' e cal de treabă, îşi face datoria şi am să-i dau bucuros un mertic de grăunţe pe deasupra, pentru că-i cal de treabă. Asesorul e şi el cal bun… Haide, haide, ce tot dai din urechi? Ascultă, nătângule, când ţi se vorbeşte! Neghiobule, eu nu te învăţ de rău!… Ia te uită unde se bagă!" Şi îl mai plesni o dată cu biciul: „Hai, *varvarule!* Bonaparte afurisit!"… Apoi, îndemnându-i pe toţi laolaltă: „Hai, drăguţilor!", îi atinse pe câteşitrei, dar nu ca

pedeapsă, ci ca să le arate că-i mulţumit de ei. După ce s-a desfătat cu această plăcere, purcese iarăşi să-l bombănească pe bălţat: „Crezi că-ţi poţi ascunde năravul? Nu, să nu umbli cu şoalda, dacă vrei să fii în cinste. Vezi, moşierul la care am fost are oameni buni. Eu stau bucuros de vorbă cu oamenii buni; totdeauna sunt prieten cu omul bun, prieten la toartă… Dacă-i vorba să iau în gură ceai sau altceva, o fac bucuros cu un om bun… Orişicine cinsteşte pe omul bun. Vezi, pe boierul nostru îl cinsteşte toată lumea, pentru că – auzi tu? – a fost în slujba ţarului şi-i consilier de colegi…”

Tot argumentând aşa, Selifan ajunse până la cele mai depărtate abstracţiuni. Dacă Cicikov le-ar fi ascultat, ar fi aflat numeroase amănunte care-l priveau chiar pe el. Dar gândurile îi erau atât de prinse în chestiunile lui personale, încât numai un tunet puternic îl făcu să se dezmeticească şi să se uite împrejur: tot cerul se acoperise de nori, iar în colbul şoselei cădeau stropi de ploaie. Apoi se auzi iarăşi un tunet, şi mai puternic, şi mai apropiat, şi deodată începu să toarne cu găleata. La început, ploaia plesnea pieziş, într-o parte a coşului briştii, apoi trecu în cealaltă, după care dădu năvală altfel, de-a dreptul, bătând darabana în partea de sus a coşului. Până la urmă, stropii de ploaie începură să-l izbească pe Cicikov drept în faţă. Fu nevoit să tragă cele două perdele de piele, cu două ferestruici rotunde destinate contemplării priveliştilor din drum, şi să-i poruncească lui Selifan să meargă mai repede. Selifan, întrerupt şi el în mijlocul vorbăriei sale, îşi dădu seama că, într-adevăr, nu trebuie sa mai zăbovească; scoase numaidecât de sub capră o zdreanţă de postav cenuşiu pe care o îmbrăcă pe mâneci, apucă hăţurile cu nădejde şi răcni o dată la cei trei cai, care de-abia îşi mai mişcau picioarele, simţind o lenevire plăcută după vorbele povăţuitoare ale vizitiului. Dar Selifan nu putea să-şi aducă aminte nici în ruptul capului câte răscruci trecuse până

atunci: două sau trei. După ce se mai gândi o vreme şi îşi mai aminti drumul străbătut, se dumeri că fuseseră multe cotituri pe care nu le băgase de seamă. Întrucât însă în clipa hotărâtoare, rusul ştie totdeauna ce are de făcut, fără să mai stea mult pe gânduri, Selifan coti la dreapta, pe cel dintâi drum ce se încrucişa cu şoseaua, mai strigă o dată la cai: „Haideţi, drăguţilor!” şi începu să-i gonească, fără să se întrebe câtuşi de puţin încotro ducea drumul pe care apucase.

Se părea însă că ploaia avea să ţie mult. Praful de pe drum se prefăcu repede în noroi şi cailor le venea tot mai greu să tragă brişcă. Pe Cicikov îl cam cuprinse îngrijorarea, deoarece, după o cale atât de lungă, satul lui Sobakevici tot nu se zărea. După socoteala lui, ar fi trebuit de mult să ajungă. Se tot uita în dreapta şi în stânga, dar se făcuse atât de întuneric, că puteai să-ţi vâri degetele în ochi.

— Selifan! zise el, în sfârşit, scoţând capul din brişcă.

— Ce doriţi, boierule? răspunse vizitiul.

— Ia uită-te, nu se vede satul?

— Nu, boierule, nu se vede nicăieri! După care, învârtindu-şi biciul, Selifan începu un cântec, care, la drept vorbind, nu prea era cântec, ci ceva foarte lung, fără cap şi fără coadă. Găseai în el de toate: strigătele de îndemn şi de ghes pentru caii din tot cuprinsul Rusiei, de la un capăt al ei până la altul; adjective de toate genurile şi felurile, fără nicio alegere, cum îi veneau lui pe limbă. Până una-alta, Selifan ajunsese să le spună cailor „secretari”.

Dar Cicikov băgă de seamă că brişcă începe să se legene, azvârlindu-l în toate părţile. Înţelese că se abătuseră din drum şi că acum se târau pe arături. Părea că şi Selifan pricepuse cum stăteau lucrurile, dar nu sufla o vorbă.

— Ascultă, pungaşule, încotro ai apucat-o? îl luă la rost Cicikov.

— Ce să fac, boierule? Pârdalnica de vreme. E o beznă, că nu-mi mai văd nici biciul! După aceste

cuvinte, el aplecă brişcă în aşa fel, încât Cicikov fu nevoit să se apuce cu amândouă mâinile de ea. Abia atunci îşi dădu seama că Selifan e cu chef.

— Opreşte, opreşte, că mă răstorni! ţipă el.

— Vai, boierule, cum se poate să vă răstorn? făcu Selifan. Nu se cade să vă răstorn, doar ştiu asta. Fiţi pe pace, tocmai eu să vă răstorn? După aceea începu să întoarcă încet brişca. O cârmi, o cârmi mereu, până ce o răsturnă de-a binelea. Cicikov căzu cu mâinile şi cu picioarele în noroi. Selifan opri caii. De altfel, ei s-ar fi oprit şi singuri, pentru că erau tare trudiţi. Un caz atât de neprevăzut îl uimi la culme. După ce coborî de pe capră, stătu nemişcat în faţa briştii, cu mâinile în Şolduri – pe când boierul se zbătea, încercând să se ridice din noroi şi, după câteva clipe de gândire, zise: „Ia te uită, s-a răsturnat!”

— Eşti beat turtă! se răsti Cicikov.

— Vai, boierule, se poate să fiu beat? Ştiu că nu se cade să te îmbeţi. Am stat şi eu de vorbă aşa, cu un prieten, că se cade doar să stai de vorbă cu un om bun, nu-i nimic rău în asta; am luat amândoi şi o zacuscă. O zacuscă, nu e nicio supărare; cu un om bun poţi să iei o gustărică.

— Ce ţi-am spus data trecută când te-ai îmbătat? Ai uitat, hai? zise Cicikov.

— Nu, Înălţimea Voastră, cum se poate să uit? Doar îmi cunosc meseria. Ştiu că nu se cade să te îmbeţi. Am stat de vorbă cu un om bun, pentru că…

— Am să te snopesc în nuiele, atunci ai să ştii cum să stai de vorbă cu un om bun.

— Voia dumneavoastră, răspunse Selifan, gata la orice. Vreţi să puneţi să mă bată, bine, nu zic ba. Că de ce să nu mă bateţi, dacă-s vrednic de bătut? Cum e voia boierului!… Ţăranul trebuie bătut, pentru că altfel îşi face de cap. Trebuie păstrată rânduiala. Dacă-s vrednic de bătaie, bateţi-mă; de ce să nu mă bateţi?

Boierul nu mai ştiu ce să răspundă la asemenea argumente. Dar se pare că tocmai atunci însăşi soarta se hotărî să fie milostivă cu el. Din depărtare se auzi lătrat de câini. Bucuros, Cicikov porunci să dea bice cailor. Simţul cel bun al vizitiului rus ţine câteodată loc de ochi. Astfel, de se întâmplă să meargă cu ochii închişi, în goana cailor, el tot ajunge undeva. Prin beznă, Selifan mână atât de bine caii către sat, că nu se mai opri decât atunci când brişcă se izbi cu hulubele într-un gard şi când, într-adevăr, nu mai avea unde merge. Prin vălul des al ploii, Cicikov de-abia putu zări ceva care semăna cu un acoperiş. Îl trimise pe Selifan să caute poarta şi asta, fără îndoială, ar fi durat mult, dacă în Rusia, în loc de portari, n-ar fi câini, şi încă de cei răi. Ei vestiră cu atâta hărmălaie sosirea lui, încât Cicikov îşi băgă degetele în urechi. O lumină se aprinse la o fereastră şi dâra ei ceţoasă ajunse la gard, arătând călătorilor noştri poarta. Selifan începu să bată şi, curând după aceea, o umbră în suman deschise portiţa şi ieşi. Boierul şi servitorul auziră un glas răguşit de femeie:

— Cine bate? Ce-i gălăgia asta?

— Suntem călători, măicuţă. Dă-ne drumul să dormim aici, zise Cicikov.

— Ei, poftim! Da' ştii că-mi placi! făcu bătrâna. La vremea asta? Da' ce-i aici, han? Aici stă o moşiereasă.

— Ce să facem, măicuţă? Am rătăcit. Doar n-o să dormim în stepă pe aşa vreme.

— Da, e întuneric beznă, e o vreme amarnică, adăugă Selifan.

— Taci, neghiobule, zise Cicikov.

— Dar cine eşti dumneata? întrebă bătrâna.

— Nobil, măicuţă.

Cuvântul „nobil" o făcu pe bătrână să stea puţin pe gânduri.

— Staţi oleacă, să-i spun şi cucoanei, zise ea şi, peste vreo două minute, se înapoie cu un felinar în

mână.

Poarta se deschise. Se mai aprinse lumina şi la altă fereastră. Intrând în ogradă, brişcă trase în faţa unei case mici, greu de zărit pe întuneric. Numai o jumătate a casei avea lumină la geamuri, sub care se vedea o băltoacă sclipind în bătătură. Ploaia răpăia cu putere pe acoperişul de lemn şi se Scurgea şuvoaie într-un butoi. În răstimp, câinii lătrau pe toate glasurile cu putinţă; unul din ei, cu botul în sus, scotea urlete lungi, cu o râvnă de parcă pentru asta ar fi primit cine ştie ce leafă; altul hămăia scurt, ca un dascăl de biserică; un sopran neastâmpărat, de bună seamă al unui căţelandru, se distingea în hărmălaie ca un clopoţel de poştă; toate glasurile erau copleşite de un bas gros, poate al unui câine mai bătrân sau înzestrat cu mari însuşiri de dulău. Hârâia ca un bas profund într-un cor, în toiul unui concert, când tenorii, pe vârful picioarelor, ard de dorinţa să sloboadă nota cea mai ascuţită şi când coriştii toţi simt îndemnul să se înalţe cât mai sus, cu capetele ridicate, în vreme ce el singur, basul, vârându-şi bărbia nerasă în cravată şi lăsându-se pe vine, aproape de duşumea, scoate de acolo note care zgâlţâie geamurile şi le face să zăngăne. Corul de câini cu cântăreţii lui arăta că satul era măricel; dar eroul nostru, ud şi înfrigurat, nu se mai gândea decât să se vadă în pat. Brişca nu se oprise încă bine, când el şi sări în cerdac, clătinându-se, gata-gata să cadă. Pe cerdac ieşi altă femeie, mai tânără decât cealaltă, dar care semăna mult cu ea. Îl duse într-o odaie. Cicikov aruncă de două ori o privire fugară: pe pereţii îmbrăcaţi cu tapete vechi, vărgate, atârnau nişte tablouri cu păsări; între ferestre, oglinzi mici, de altădată, în rame întunecate, în chip de frunze răsucite; în dosul fiecărei oglinzi era vârâtă fie o scrisoare, fie un rând de cărţi de joc vechi, fie vreun ciorap. Pe un perete, un ceasornic cu cadranul zugrăvit cu flori… Altceva, era peste puterile lui să mai observe. Simţea că i se lipesc

ochii, ca şi cum ar fi fost unşi cu miere. După o clipă intră şi stăpâna casei, o femeie în vârstă, cu o bonetă de noapte pusă în grabă şi cu o legătură de lână în jurul gâtului. Era una din acele bătrâne mici moşierese care, cu capul puţin plecat într-o parte, se tot plâng că pământul nu rodeşte şi că pierd – ceea ce nu le împiedică totuşi să-şi umple încet-încet cu parale săculeţele de pânză groasă din sertarele scrinurilor. Monezile de câte o rublă într-unul, cele de cincizeci de copeici într-altul şi, în sfârşit, în al treilea, banii de câte douăzeci şi cinci de copeici, cu toate că, la prima vedere, s-ar părea că sertarele scrinului sunt pline numai cu albituri, bluze de noapte, gheme de aţă, câte o pelerină descusută din care să-şi croiască o rochie, dacă rochia mai veche s-ar pârli cumva la coptul prăjiturilor de sărbători ori s-ar roade de purtare. Dar rochia nici nu se va pârli, nici nu se va roade. Bătrâna ştie să-şi păstreze lucrurile, iar pelerina va sta încă multă vreme descusută, până va trece prin testament, dimpreună cu alte vechituri, unei nepoate de verişoară.

Cicikov îi ceru iertare că a tulburat-o cu sosirea lui neaşteptată. „Nu face nimic, zise stăpâna casei. Dar pe ce vreme v-a adus Dumnezeu! E un vălmăşag şi o furtună… După atâta drum, ar fi trebuit să luaţi ceva în gură. Păcat că e noapte şi nu se poate găti nimic."

Cuvintele ei fură întrerupte de un şuier atât de ciudat, încât musafirul se sperie – un zgomot, de s-ar fi zis că odaia se umpluse de şerpi. Uitându-se în sus, Cicikov se linişti însă, căci îşi dădu seama că ceasornicul de perete se pregătea să bată. Şuierul fu urmat de un horcăit, apoi, adunându-şi toate puterile, ceasornicul, într-adevăr, bătu orele două, cu un zgomot de oală dogită lovită cu băţul, după care pendula începu să ticăie din nou liniştit, legănându-şi limba la dreapta şi la stânga.

Cicikov mulţumi stăpânei casei, spunându-i să nu se obosească, neavând nevoie de nimic, şi că tot

ce ar cere e un pat şi atâta tot. Ar fi vrut numai să ştie în ce locuri ajunsese şi dacă moşierul Sobakevici sta departe de acolo. Bătrâna răspunse că nici n-a auzit de aşa nume şi că asemenea moşier nu există.

— Dar cel puţin pe Manilov îl cunoaşteţi? întrebă Cicikov.

— Cine-i Manilov?

— Un moşier, măicuţă.

— Nu, n-am auzit; nu se află aşa moşier.

— Dar ce moşieri sunt pe aici?

— Bobrov, Svinin, Kanapatiev, Harpakin, Trepakin, Pleşakov.

— Oameni bogaţi sau nu?

— Nu, maică, oameni prea bogaţi nu sunt prin părţile noastre. Unul are douăzeci de suflete, altul treizeci; dar de cei cu o sută nu avem.

Cicikov pricepu că a nimerit într-un loc destul de retras.

— Dar, mă rog, oraşul e departe?

— La vreo şaizeci de verste. Îmi pare tare rău că n-am ce să vă dau să mâncaţi. Poate vrei mata un ceai?

— Mulţumesc, măicuţă. Nu-mi trebuie nimic, afară de pat.

— Adevărat, după aşa drum, trebuie neapărat să te odihneşti. Ai să dormi uite aici, pe divanul ăsta. Hei, Fetinia, adu o saltea de puf, perne şi un cearceaf. Ce vreme ne-a mai trimis Dumnezeu! A tunat aşa de grozav, că am ţinut toată noaptea lumânarea aprinsă la icoane. Vai, maică, dar spatele şi partea asta ţi-s pline de noroi, ca la un porc! Unde ţi s-a întâmplat să te murdăreşti aşa?

— Slavă Domnului că m-am murdărit numai! Trebuie să fiu mulţumit că nu mi-am rupt coastele.

— Doamne sfinte, ce grozăvie! Nu vrei să te tragem niţeluş pe spinare?

— Mulţumesc, mulţumesc. Nu vă mai obosiţi. Porunciţi numai fetei dumneavoastră să-mi usuce şi să-mi cureţe hainele.

— Auzi, Fetinia?! zise stăpâna casei, adresându-se femeii care ieşise cu lumânarea în cerdac şi care, aducând în răstimp o saltea de puf, şi bătând-o cu mâinile pe amândouă părţile, lăsase un nor de fulgi în toată odaia. Să iei hainele şi rufele dumnealui, să le usuci întâi la foc, aşa cum îi făceam răposatului, şi pe urmă să le freci, să le perii şi să le scuturi frumos.

— Am înţeles, cucoană! zise Fetinia, întinzând cearceaful peste saltea şi întocmind perinele de culcare.

— Poftim, patul dumitale e gata, spuse stăpâna casei. Te las cu bine şi îţi doresc noapte bună. Dar poate mai ai nevoie de ceva? Poate că eşti obişnuit, maică, să te scarpine cineva la călcâie înainte de culcare. Răposatul meu nu adormea altfel pentru nimic în lume!

Dar musafirul se lipsi şi de gâdilatul la călcâie. Stăpâna casei ieşi, iar Cicikov începu numaidecât să se dezbrace, dând Fetiniei tot ce scotea de pe el, hainele şi rufăria, iar Fetinia, după ce-i ură la rândul ei noapte bună, plecă cu tot maldărul de ţoale ude leoarcă în braţe. Rămas singur, Cicikov îşi privi cu plăcere patul, umflat până aproape de tavan. După cum se vede, Fetinia era meşteră în bătutul saltelelor de puf. Când, cu ajutorul unui scaun s-a urcat în pat, sub greutatea lui aşternutul se lăsă până aproape de duşumele, iar fulgii, fugăriţi din cuiburile lor, se împrăştiară prin toate colţurile odăii. Cicikov stinse lumânarea, se vârî sub plapumă, se încolăci covrig şi adormi buştean.

A doua zi, se trezi destul de târziu. Soarele strălucind în fereastră îi cădea drept în ochi, iar muştele care, în ajun, dormiseră liniştite pe tavan şi pereţi, îl năpădiră grămadă: una i se puse pe buze, alta pe o ureche, alta încerca să i se bage chiar în ochi. Pe aceea care avusese imprudenţa să i se aşeze prea aproape de nări, o trăsese în timpul somnului pe nas, ceea ce îl făcu să strănute o dată

tare şi să se şi trezească. Plimbându-şi privirile prin odaie, văzu de-abia atunci că tablourile nu înfăţişau numai păsări: printre ele atârnau un portret al lui Kutuzov[11] şi un portret în ulei al unui bătrân în uniformă cu manşete roşii, cum se purtau sub Pavel Petrovici[12]. Ceasornicul şuieră din nou, bătând orele zece. În uşă se ivi un chip de femeie, care se trase înapoi numaidecât, pentru că Cicikov, dorind să doarmă mai bine, se dezbrăcase în pielea goală. Chipul care apăruse în uşă i se păru oarecum cunoscut. Se strădui să-şi amintească cine era şi, până la urmă, îşi aduse aminte că era stăpâna casei. Îşi puse cămaşa. Hainele, uscate şi curăţate, se aflau lângă el. După ce se îmbrăcă, se duse la oglindă şi strănută din nou aşa de tare încât un curcan ce venise în răstimp lângă fereastra, care era foarte joasă, până aproape de pământ, bolborosi pe neaşteptate ceva, repede, în limba lui ciudată, probabil: „Să trăiţi!”; iar Cicikov îi răspunse: „Eşti un nătâng!” Ducându-se la fereastră, el cercetă priveliştile ce i se desfăşurau în faţă. Fereastra dădea în curtea cu găini, sau cam aşa ceva, căci curticica îngustă din faţa ei era plină de păsări şi de animale de curte felurite: curci şi găini – sumedenii; printre ele se plimba cu paşi măsuraţi un cocoş, scuturând din creastă şi plecându-şi capul pieziş, de parcă asculta ceva; o scroafă cu familia ei se ivi şi ea pe acolo. Scormonind cu râtul într-o grămadă de gunoi, ea îmbucase în treacăt un pui de găină şi, fără să-şi dea seama de isprava ei, morfolea înainte nişte coji de pepeni. Curticica sau curtea de păsări se înfunda într-un gard de scânduri, dincolo de care se întindeau grădini mari cu varză, ceapă, cartofi, sfeclă şi alte zarzavaturi trebuincioase gospodăriei. Meri şi alţi pomi roditori erau împrăştiaţi ici şi colo prin grădini şi acoperiţi cu reţele care îi fereau de coţofene şi vrăbii, căci nori de stoluri de vrăbii se mutau din loc în loc. Acelaşi rost îl aveau şi câteva sperietori de prăjini lungi, cu mânecile

desfăcute în lături. În vârful uneia din prăjini se legăna chiar o bonetă a stăpânei. Dincolo de grădini se aflau casele ţăranilor care, deşi aşezate la întâmplare şi nu înşiruite pe uliţe drepte, dovedeau, după judecata lui Cicikov, bunăstarea locuitorilor, deoarece erau ţinute cum se cuvine: acoperişurile vechi fuseseră înlocuite peste tot cu scânduri noi; nicio poartă nu atârna într-o rână; în şurile ţărăneşti, care dădeau cu faţa la Cicikov, se vedea când câte o căruţă nouă, de rezervă, când chiar câte două. „Dar nu-i deloc mic sătucul ei”, îşi zise Cicikov şi hotărî numaidecât să intre în vorbă cu stăpâna casei şi s-o cunoască mai bine. Aruncând o privire prin crăpătura uşii în care ea îşi vârâse adineauri capul şi văzând-o la măsuţa de ceai, intră cu un aer voios şi prevenitor.

— Bună dimineaţa, maică. Cum ai dormit? zise stăpâna casei, săltându-se puţin pe scaun. Era îmbrăcată mai îngrijit decât în ajun, cu o rochie de culoare închisă, şi nu mai purta boneta de noapte, dar gâtul îi era tot înfăşurat.

— Foarte bine, răspunse Cicikov, aşezându-se în jilţ. Dar dumneata, măicuţă?

— Prost, maică.

— De ce?

— Nesomn. Mă dor şalele şi osul de la o gleznă mă sâcâie cumplit.

— O să-ţi treacă, măicuţă. Nu te mai gândi la asta.

— Să dea Dumnezeu să-mi treacă. M-am uns cu untură şi mi-am dat şi cu terebentină! Cu ce-ţi iei ceaiul? În sticlă e rachiu de fructe.

— Nu-i rău, măicuţă. Merge şi rachiul de fructe.

Cred că cititorul a şi observat că, deşi se purta prevenitor, Cicikov vorbea acum mai slobod decât cu Manilov şi nu era câtuşi de puţin ceremonios. Trebuie să spunem că, dacă la noi, în Rusia, lumea nu i-a ajuns încă în unele privinţe pe străini, în schimb i-a întrecut mult în arta de a se purta. Nici nu poţi număra toate nuanţele şi subţirimile

purtării noastre. Un francez sau un neamţ nu şi-ar da seama până la sfârşitul zilelor lui şi n-ar înţelege toate particularităţile şi deosebirile ei; el vorbeşte aproape cu acelaşi glas şi limbaj atât cu un milionar, cât şi cu un negustoraş de tutun, cu toate că, fireşte, în sufletul lui va fi destul de laş faţă de cel dintâi. La noi e altceva: avem înţelepţi care vorbesc cu un moşier, proprietar a două sute de suflete, cu totul altfel decât cu acela care stăpâneşte trei sute; cu cel care are trei sute de suflete, ei vorbesc, iarăşi, cu totul altfel decât cu cel care stăpâneşte cinci sute; iar cu cel care are cinci sute de suflete vorbesc, de asemenea, altfel decât cu cel care stăpâneşte opt sute. Într-un cuvânt, chiar dacă ai ajunge la un milion, încă s-ar găsi nuanţe. Să ne închipuim, bunăoară, un birou, nu aici, ci peste mări şi ţări, iar în birou, să ne închipuim un şef. Uitaţi-vă, vă rog, cum stă el în mijlocul subalternilor lui – nici nu-i chip să scoţi o vorbă, de spaimă. Ce mândrie! Câtă nobleţe! Şi câte altele nu vădeşte chipul lui? îţi vine să iei pensula şi să-l pictezi: Prometeu, un adevărat Prometeu! Privire de vultur, călcătură lină şi măsurată. Acelaşi vultur, de îndată ce iese din cancelarie şi se apropie de biroul şefului său, păşeşte grăbit ca o potârniche, cu hârtiile subsuoară, ca vai de el. În societate sau la o serată, dacă cei de faţă au un grad mic, Prometeu rămâne Prometeu. Dar dacă se află prin preajma lui unul cât de cât mai mare decât el, Prometeu suferă o metamorfoză pe care n-ar fi născocit-o nici Ovidiu; se face cât musca, mai mic chiar decât o muscă, se preface într-un fir de praf! Privindu-l, îţi zici: „Ăsta nu-i Ivan Petrovici. Ivan Petrovici e mai înalt, pe când ăsta e scund şi prizărit. Acela vorbeşte tare, ca un bas, şi nu râde niciodată, pe când ăsta, dracu' ştie ce-i cu el: ciripeşte ca o pasăre şi râde într-una." Te dai mai aproape, te uiţi şi vezi că, într-adevăr, e Ivan Petrovici! „Ah, ah, ah!" îţi zici în sinea ta… Dar să ne întoarcem la

personajele noastre. După cum am mai văzut, Cicikov se hotărâse să se poarte fără ceremonie şi de aceea, luând ceaşca de ceai şi turnând în ea rachiul de fructe, zise:

— Măicuţă, mata ai un sat frumos. Câte suflete are?

— Aproape optzeci de suflete, maică, răspunse stăpâna casei. Dar nenorocirea e că vremurile sunt proaste. Uite, anul trecut, pământul n-a rodit nimic.

— Totuşi, ţăranii sunt vânjoşi la înfăţişare, iar izbele trainice. Dar dă-mi voie să aflu numele dumitale. Eram aşa de distrat!… Am picat noaptea…

— Korobocika, văduvă de secretar de colegiu.

— Foarte mulţumesc. Dar numele de botez şi acela al tatălui dumitale?

— Nastasia Petrovna.

— Nastasia Petrovna? Frumos nume, Nastasia Petrovna. Am o mătuşă bună, soră cu mama. O cheamă tot Nastasia Petrovna.

— Dar numele dumitale? întrebă moşiereasa. Pesemne că eşti asesor?

— Nu, măicuţă, răspunse Cicikov zâmbind, nu-s asesor; avem treburile noastre şi călătorim.

— A, eşti neguţător! Păcat, zău, că am vândut mierea pe nimica toată. Dumneata, maică, ai fi cumpărat-o fără doar şi poate.

— Uite că miere n-aş fi cumpărat.

— Dar ce-ai fi cumpărat? Poate cânepă? Dar vezi că nici cânepă nu prea mai am, doar vreo jumătate de pud, poate.

— Nu, măicuţă, alt soi de marfă îmi trebuie mie. Spune-mi: ţi-au murit ţărani?

— Vai, tăicuţule, optsprezece inşi! zise bătrâna oftând. Şi-au murit oameni tare buni, numai din cei muncitori, Nimic de zis, după ei s-au născut alţii, dar ce folos am de pe urma lor? Numai pleavă. A venit asesorul şi a cerut să i se plătească birul pentru fiecare suflet în parte. Să plăteşti pentru

morţi ca şi pentru vii! Săptămâna trecută, mi-a murit ars un fierar, meşter iscusit, cunoştea şi meseria de lăcătuş.

— Aţi avut pe-aci vreun foc, măicuţă?

— Ne-a ferit Dumnezeu de pacostea asta. Un foc ar fi fost şi mai rău. Fierarul a ars singur, maică. I s-a aprins ceva înăuntru: băuse peste puterile lui. S-a desprins din el o văpaie albastră, a ars de tot, a ars şi s-a înnegrit ca un tăciune. Şi ce fierar iscusit era! Acum nu mai am cu ce să plec de la moşie, n-are cine-mi potcovi caii.

— Toate-s în mâinile domnului, măicuţă, zise Cicikov oftând. Să nu cârtim împotriva înţelepciunii lui Dumnezeu… Trece-mi-i mie, Nastasia Petrovna!

— Pe cine, tăicuţule?

— Păi, pe toţi ăştia care au murit.

— Păi, cum să ţi-i trec?

— Păi, aşa, cum se trece. Mi-i cedezi. Sau, poate, mi-i vinzi. Îţi dau bani pe ei.

— Dar cum vine asta? Că nu mă ajută capul. Nu cumva vrei să-i dezgropi din pământ?

Cicikov văzu că bătrâna se dusese cu mintea prea departe şi că era nevoie să o lămurească. Îi explică în câteva cuvinte că cedarea sau vânzarea va fi numai pe hârtie şi că sufletele vor fi trecute ca vii.

— Dar ce-ai să faci cu ei? întrebă, holbând ochii, bătrâna.

— Asta-i treaba mea.

— Păi, doar îs morţi.

— Dar cine zice că-s vii? Tocmai d-aia ai pagubă, că-s morţi: plăteşti pentru ei; dar acum eu te scutesc şi de bătaie de cap şi de plată. Pricepi? Nu numai că te scutesc, dar îţi mai dau şi cincisprezece ruble. Ei, acum e limpede?

— Zău, nu ştiu, zise stăpâna casei, tărăgănat. Vezi că n-am mai vândut niciodată morţi.

— Cred şi eu! Ar fi mirosit de la o poştă a minune, să mai fi vândut cuiva aşa marfă. Sau

crezi, poate, că mai sunt buni la ceva?

— Nu, asta n-o cred. La ce să mai fie buni? Nu mai sunt buni de nimic. Dar ce mă încurcă pe mine, e tocmai asta, că sunt morţi.

„E cam tare de cap!" se gândi Cicikov.

— Ascultă, măicuţă. Judecă şi dumneata bine: te ruinezi. Plăteşti pentru ei bir ca pentru oamenii vii…

— Vai, maică, nu-mi mai pomeni de asta! făcu moşiereasa. Acum trei săptămâni, am plătit peste o sută cincizeci de ruble. Şi, pe deasupra, a trebuit să-l mai ung şi pe asesor.

— Păi, vezi, măicuţă? Acum gândeşte-te că n-o să mai ai nevoie să-l ungi pe asesor pentru că, de azi înainte, plătesc eu pentru ei, nu dumneata; toate cheltuielile le iau asupra mea. Până şi actul de vânzare-cumpărare îl închei pe socoteala mea. Pricepi?

Bătrâna căzu pe gânduri. Îşi dădea seama că din treaba asta ar putea să tragă niscai foloase, dar era ceva prea nou pentru ea şi nemaiauzit. De aceea o apucă teama ca nu cumva negustorul ăsta s-o înşele. Cine ştie de unde o mai fi venit

— Şi încă la vreme de noapte!

— Ei, ce facem, măicuţă? Batem palma? întrebă Cicikov.

— Zău, maică, nu rai s-a mai întâmplat să vând morţi. Oameni vii am vândut. Chiar acum trei ani, i-am vândut protopopului două fete, cu câte o sută de ruble fiecare. Mi-a mulţumit mult omul. Au ieşit muncitoare de nădejde: ţes singure ştergare.

— Acum nu-i vorba de oameni vii. Lasă-i în plata Domnului. Eu vorbesc de morţi.

— Zău, mi-e frică, e doar întâia oară. Să n-am vreo pagubă cumva. Poate că dumneata, maică, mă păcăleşti şi – nu ştiu – poate că fac mai mult…

— Vai, măicuţă, cum eşti şi dumneata! Ce preţ ar putea să mai aibă? Gândeşte-te şi dumneata: ei de mult sunt doar ţărână. Înţelegi? Ţărână! Ia un lucru cât de netrebuincios, orice lepădătură, o

cârpă bunăoară. Până şi ea are preţul ei: la o adică, poate fi cumpărată de o fabrică de hârtie. Dar ăştia nu-s de nicio trebuinţă. Spune şi dumneata: la ce mai sunt buni?

— Aşa-i, ai dreptate. Nu-s buni de nimic. Dar un singur lucru mă pune pe gânduri, ca sunt morţi.

„Aoleu, ce căpăţână de lemn!” îşi zise Cicikov, începând să-şi piardă răbdarea. „Cum să te înţelegi cu ea? Afurisită babornită, m-au trecut toate năduşelile!” îşi scoase batista şi începu să-şi şteargă sudoarea care-i ieşise, într-adevăr, pe frunte. De altfel, Cicikov se supăra degeaba: uneori, chiar un om respectabil, un bărbat de stat, e de fapt o adevărată Korobocika. Când şi-a vârât ceva în cap, nu i-l mai scoţi pentru nimic în lume, cu oricâte temeiuri, limpezi ca lumina zilei, ai veni; totul sare de la el îndărăt ca mingea de gumă din perete. După ce-şi şterse năduşeala de pe frunte, Cicikov hotărî să încerce dacă n-ar putea s-o aducă pe babă la ale lui pe altă cale.

— Măicuţă, zise el, dumneata ori nu vrei să înţelegi cuvintele mele, ori vorbeşti numai ca să ne aflăm în treabă… îţi dau bani: cincisprezece ruble hârtie. Pricepi? Ăştia-s bani. Nu-i găseşti pe uliţă. Spune drept: cu cât ai dat mierea?

— Cu douăsprezece ruble pudul.

— Ţi-ai luat un, mic păcat pe suflet, măicuţă. N-ai dat-o cu douăsprezece ruble.

— Zău c-aşa am dat-o.

— Dar, în schimb, asta-i miere. Ai cules-o, poate, aproape un an, cu grijă, cu osteneli şi cu bătaie de cap. Ai umblat, ai chinuit albinele, le-ai hrănit în pivniţă o iarnă întreagă, pe când sufletele moarte sunt o chestie care nu mai ţine de lumea asta. Aici n-ai mai pus nicio străduinţă. Voia Domnului a fost ca ele să părăsească această lume, pricinuind pagube gospodăriei dumitale. Dincolo, pentru munca şi străduinţa dumitale, ai primit douăsprezece ruble, pe când aici iei degeaba, pentru nimic, nu douăsprezece, dar cincisprezece

ruble, şi nu în bani de argint, ci numai în asignate albastre. Cicikov aproape nu se mai îndoia că, în urma unor temeiuri atât de puternice, bătrâna, în sfârşit, o să dea înapoi.

— Zău, nu ştiu, răspunse moşiereasa. Sunt o văduvă nepricepută! Mai bine am să mai aştept puţin. Poate că mai pică niscai negustori şi o să-i întreb de preţuri.

— E ruşine, măicuţă, ruşine! Curată ruşine! Ce tot îndrugi dumneata? Gândeşte-te! Cine-o să-i cumpere?! Cine are nevoie de ei? Ce-ar face cu dânşii?

— S-ar putea întâmpla totuşi să fie nevoie de ei în gospodărie… începu bătrâna, dar nu isprăvi. Deschise gura şi-l privi pe Cicikov aproape cu spaimă, dorind să ştie ce va răspunde el la aceste cuvinte.

— Oameni morţi în gospodărie! Mai auzii una! Doar ca să sperie noaptea vrăbiile în grădina dumitale!

— Păzească-ne sfânta cruce! Vai ce grozăvii mai spui! zise bătrâna, făcându-şi cruce.

— Dar ce-ai fi vrut să faci cu ei? De altfel, oasele şi mormintele îţi rămân dumitale. Vânzarea nu se face decât pe hârtie. Atunci, cum rămâne? Cum? Răspunde-mi cel puţin!

Bătrâna căzu din nou pe gânduri.

— La ce te gândeşti, Nastasia Petrovna?

— Nu ştiu, zău, ce să fac. Mai bine ţi-aş vinde cânepă.

— Îi dai zor cu cânepă! Las-o-ncolo! Eu vorbesc de cu totul altceva şi dumneata vrei să-mi bagi cânepă pe gât. Cânepa-i cânepă; când mai vin a doua oară, o să iau şi cânepă. Ei, cum rămâne, Nastasia Petrovna?

— Zău, marfa e aşa de ciudată şi cu totul neobişnuită!

La aceste cuvinte, Cicikov îşi pierdu cu desăvârşire răbdarea. Mânios, izbi cu scaunul în podea şi începu să drăcuie.

Auzind de necuratul, moşiereasa se sperie grozav.
— Vai, nu-i mai pomeni numele, lasă-l în plata domnului! strigă ea, îngălbenind. Deunăzi, l-am visat toată noaptea, spurcatul. Înainte de a mă culca, după rugăciune, mă apucasem să dau în cărţi. Pesemne că mi l-a trimis Dumnezeu, ca să mă pedepsească. L-am visat aşa de hâd! Avea nişte coarne mai lungi ca de bou.
— Mă mir că nu-i visezi pe toţi. M-am gândit să-ţi fac un bine, dintr-o creştinească iubire de oameni: am văzut că o văduvă sărmană se chinuie în lipsuri… Duce-te-ai învârtindu-te! Poţi să piei, dimpreună cu tot satul dumitale…
— Vai, ce ocări îţi mai ies din gură! făcu bătrâna, uitându-se la el înspăimântată.
— Când stă omul de vorbă cu dumneata, nici nu mai ştie ce să-ţi spună! Zău aşa, nu mi-o lua în nume de rău, parcă ai fi o potaie de curte, care stă pe fân: nici ea nu-l mănâncă, dar nici pe altul nu-l lasă. Voiam să cumpăr de la mata fel de fel de producte, pentru că furnizez şi la stat… Era o minciună, spusă în treacăt, fără a mai sta la gânduri, dar neaşteptat de izbutită. Furniturile la stat avură o puternică înrâurire asupra Nastasiei Petrovna. În orice caz, ea răspunse cu un glas aproape rugător:
— Dar de ce te-ai supărat aşa de tare? Dacă ştiam că eşti aşa de supărăcios, nu m-aş mai fi împotrivit deloc.
— N-am de ce să mă supăr! Chestiunea nu face o ceapă degerată şi eu să mă supăr din pricina ei?
— Poftim, poftim, sunt gata să ţi le dau pe cincisprezece hârtiuţe! Dar, maică, să nu uiţi de furnituri: dacă ţi se întâmplă să ai nevoie de făină de secară sau de hrişcă, de crupe ori de carne de vită, te rog să nu mă ocoleşti.
— N-o să te ocolesc, măicuţă, zise el, ştergându-şi cu mâna sudoarea care-i curgea şiroaie pe obraz. O întrebă dacă are la oraş vreun

împuternicit sau vreo cunoştinţă, căreia să-i poată da hârtie la mână pentru încheierea actului de vânzare-cumpărare şi pentru îndeplinirea tuturor celor cuvenite.

— Cum să nu! Băiatul părintelui Kiril, protopopul, face slujbă la Curtea de Apel, zise ea.

Cicikov o rugă să-i dea o scrisoare de împuternicire şi, ca s-o scutească de bătaie de cap, se oferi s-o scrie chiar el.

„Ar fi bine, se gândi în răstimp Korobocika, dacă mi-ar lua pentru stat făină şi vite. Trebuie să-l îmbunez. A mai rămas de aseară nişte cocă. Să mă duc să-i spun Fetiniei să-i facă nişte clătite. N-ar strica poate, să-i trântesc şi un pirog[13] de cocă nedospită, cu ouă; la mine se face bine şi repede.” Bătrâna ieşi să dea poruncă pentru pirog, sau poate chiar şi pentru alte opere ale bucătăriei de casă; Cicikov se duse în salonul în care-şi petrecuse noaptea, ca să scoată din cutie hârtia trebuitoare. Odaia fusese dereticată de mult; minunatele saltele de puf fuseseră scoase afară, şi o măsuţă acoperită cu o faţă de masă se afla dinaintea divanului. Cicikov puse cutia pe măsuţă şi răsuflă puţin, pentru că era scăldat de sudori ca de apele unui râu: toate de pe el, de la cămaşă până la ciorapi, erau ude. „Ia uită-te, m-a dat gata afurisita de babă!” îşi zise el, după ce se odihni puţin; apoi deschise cutia. Autorul e încredinţat că unii cititori sunt atât de curioşi, încât ar dori să afle până şi planul împărţirii dinăuntru a cutiei. Mă rog, de ce să nu-i mulţumim?! Iată cum era împărţită: drept la mijloc o săpunieră; după săpunieră, vreo şase-şapte despărţituri înguste, pentru brice; apoi despărţituri pătrate pentru nisiperniţă şi călimară, cu jgheab între ele, pentru pene, ceară roşie şi pentru toate celelalte scule de birou mai lungi; după aceea, tot soiul de despărţituri, cu şi fără capace, pentru obiecte mai scurte, cărţi de vizită, invitaţii la înmormântări, bilete de teatru şi altele, adunate ca amintiri. Partea de sus, cu toate

despărţiturile ei, se scotea din cutie şi dedesubt se afla un spaţiu cu testele de hârtie. Urma o cutioară tainică pentru bani, care se deschidea pe nevăzute, dintr-o parte a cutiei. Această cutioară era deschisă şi închisă totdeauna cu atâta grabă de stăpânul ei, încât nu s-ar putea spune câţi bani anume erau întrînsa. Cicikov se puse numaidecât pe lucru şi, după ce-şi ascuţi o pană, începu să scrie. Tocmai intra şi stăpâna casei.

— Frumoasă lădiţă, maică, zise, aşezându-se lângă Cicikov. Cred că ai cumpărat-o la Moscova?

— La Moscova, răspunse Cicikov, văzându-şi mai departe de scris.

— Ştiam eu: toate se lucrează frumos la Moscova. Acum trei ani, soru-mea a adus de acolo nişte cizmuliţe de iarnă pentru copii, aşa de trainice, că le mai poartă şi azi. Vai de mine, câte coli timbrate mai ai? urmă ea, după ce-şi aruncă privirea în cutia lui. Într-adevăr, testeaua colilor timbrate era destul de mare. Dă-mi şi mie barem o coală! N-am deloc! Dacă s-ar întâmpla să fac o cerere la judecătorie, n-am pe ce să scriu.

Cicikov o lămuri că aceea era altfel de hârtie, pentru încheierea de acte de vânzare-cumpărare şi nu pentru petiţii. Dar, ca s-o îmbuneze, îi dădu o coală de o rublă. După ce isprăvi scrisoarea, o puse să iscălească şi-i ceru numele ţăranilor. Se vădi că moşiereasa nu ţinea niciun fel de înscrisuri sau însemnări, dar îi cunoştea aproape pe toţi pe de rost; Cicikov o puse să-i dicteze numele lor. Numele unor ţărani, şi mai cu seamă poreclele lor, îl cam uimiră, astfel că, auzindu-le, întâi se oprea puţin, înainte de a le scrie. Cel mai mult îl uimi un oarecare Piotr Saveliev Neuvajai-Korîto[14] – căci zise: „Aoleu, da' lung mai e!" Altul avea adăugată la nume porecla Korovi Kirpici[15], iar altul se numea simplu: Koleso Ivan[16]. Pe când isprăvea de scris, Cicikov, adulmecând aerul, simţi un miros ispititor de ceva prăjit în unt.

— Poftim la masă, zise stăpâna casei.

Întorcând capul, Cicikov văzu că pe masă se şi înşiraseră farfurii cu ciuperci, piroşti, plăcinte, brânzoaice, clătite, scovergi cu ceapă, cu mac, cu brânză, cu smântână, şi câte altele.

— Pirog de cocă nedospită cu ouă! spuse stăpâna casei.

Cicikov îşi trase scaunul mai aproape de pirogul de cocă nedospită cu ouă şi, după ce înfulecă la repezeală aproape jumătate din el, îl lăudă. Într-adevăr, pirogul era el gustos, dar, după toată bătaia de cap şi după necazurile cu bătrâna, părea şi mai gustos.

— Dar clătitele? îl îmbie stăpâna casei.

Drept răspuns, Cicikov înfăşură trei la un loc şi, muindu-le în unt topit, le îndesă în gură, ştergându-şi buzele şi degetele cu şervetul, de trei ori la rând; apoi o rugă pe stăpâna casei să dea poruncă să i se pună caii la brişcă. Nastasia Petrovna trimise îndată pe Fetinia, poruncindu-i, în acelaşi timp, să mai aducă nişte clătite mai fierbinţi.

— Clătitele dumitale, măicuţă, sunt de toată bunătatea, o lăudă Cicikov, începând iarăşi să înfulece şi din cele fierbinţi.

— Da, la mine se fac foarte bune, zise stăpâna casei. Dar, din păcate, recolta a fost proastă şi făina nu-i prea de soi… Dar de ce te grăbeşti aşa, maică? întrebă ea, văzând că Cicikov şi pusese mâna pe şapcă. Caii nu-s încă înhămaţi.

— Îi înhamă, măicuţă, îi înhamă. La mine se înhamă repede.

— Te rog să nu uiţi de furnituri.

— Nu uit, nu uit, o încredinţă Cicikov, ieşind în tindă.

— Dar slănină nu cumperi? întrebă stăpâna casei, ieşind în urma lui.

— De ce nu? Cumpăr, dar mai târziu.

— De Crăciun o să am şi slănină.

— O să cumpărăm, cumpărăm de toate, cumpărăm şi slănină.

— Poate să-ţi trebuiască fulgi de pasăre? În postul Crăciunului o să am şi fulgi.

— Bine, bine, răspunse Cicikov.

— Vezi că n-au gătat încă brişcă dumitale, maică, zise stăpâna casei ieşind în cerdac.

— O să fie gata acuşi. Dar spune-mi, te rog: cum ies la drumul mare?

— Nu ştiu cum să te îndrept, răspunse stăpâna casei. E greu să te lămuresc, de aici sunt cotituri multe; să-ţi dau, poate, o fetiţă care să te însoţească. Cred că are loc pe capră, să stea şi ea.

— Cum să nu!

— Atunci îţi dau o fetiţă care cunoaşte drumul; dar bagă de seamă! Să n-o iei p-aci-ncolo cu ea. Nişte negustori mi-au mai luat una!

Cicikov o încredinţă că n-o va lua p-aci-ncolo cu fetiţa şi Korobocika, liniştindu-se, începu să cerceteze cu privirea tot ce era în curte. Îşi aţinti ochii, pe rând, la chelăreasă, care scotea din cămară o strachină de lemn cu miere, la un ţăran care se ivise în poartă, apoi, încet-încet, se adânci cu totul în treburile gospodăriei. Dar de ce să ne ocupăm atâta vreme de Korobocika? Korobocika sau doamna Manilov, bună gospodărie sau rea gospodărie, să trecem peste toate astea! Căci lumea e orânduită ciudat: dacă stărui prea mult asupra lui, un lucru vesel se preface numaidecât într-unul trist, şi atunci cine ştie ce-ţi mai trece prin cap. S-ar putea întâmpla să începi chiar să cugeţi: mai dă-le-ncolo! E adevărat, oare, că pe scara nesfârşită a desăvârşirii omeneşti, Korobocika stă pe o treaptă atât de joasă? Şi să fie, într-adevăr, atât de adâncă prăpastia dintre dânsa şi vreuna din semenele ei, înconjurate de zidurile de netrecut ale unui palat aristocratic?

Înecată într-o atmosferă de lux şi parfum, în mijlocul unui mobilier de mahon cu alămuri sclipitoare şi covoare, aceasta cască, astupându-şi gura cu o carte deschisă, dar necitită încă, în aşteptarea vizitelor selecte şi a pierderilor de timp

spirituale: prilejuri să-şi puie în strălucire inteligenţa şi în valoare ideile împrumutate şi învăţate papagaliceşte care, potrivit capriciilor modei, vor stăpâni oraşul o săptămână întreagă. Aceste idei nu privesc câtuşi de puţin ceea ce se petrece în casa şi pe moşiile ei, înglodate în datorii, şi nici treburile care merg prost, din pricina nepriceperii în ale gospodăriei. Ele se referă la lovitura de stat ce se pregăteşte în Franţa, sau la cursul nou pe care l-a luat catolicismul, azi la modă. Să trecem însă şi peste asta. La ce să mai vorbim? Dar de ce, în clipele de veselie şi de necugetată nepăsare, o rază ciudată străfulgeră pe neaşteptate? Râsul încă nu ţi s-a risipit de pe faţă, că ai şi devenit altul, în mijlocul aceloraşi oameni, şi chipul tău răsfrânge altă lumină…

— Vine brişca! Uite şi brişca! strigă Cicikov, văzând în sfârşit că se apropie trăsura. De ce ai zăbovit atâta, neghiobule? Se vede că nu ţi-a trecut de tot beţia de ieri.

La aceste cuvinte, Selifan nu răspunse nimic.

— Rămâi cu bine, măicuţa. Dar unde ţi-e fetişcana?

— Ascultă, Pelagheia, se întoarse moşiereasa către o fetiţă de vreo unsprezece ani, care stătea lângă cerdac, îmbrăcată într-o rochiţă de pânză de casă, vopsită, şi cu picioarele goale, îngroşate de noroiul proaspăt, de s-ar fi zis, de departe, că sunt nişte cizme. Du-te şi-i arată boierului cum să iasă la drum.

Selifan o ajută pe fetiţă să se urce pe capră; fetiţa puse întâi un picior pe scară, pe care o umplu de noroi, apoi săltă sus, lângă vizitiu. După aceea, puse şi Cicikov piciorul pe scară, făcând brişcă să se aplece pe dreapta sub greutatea lui, se aşeză, în sfârşit, şi zise:

— Aşa, acuma e bine. Rămâi sănătoasă, măicuţă!

Caii porniră.

Selifan stătu posomorât tot drumul, dar în acelaşi timp îşi văzu cu multă băgare de seamă de treaba lui, ceea ce i se întâmpla totdeauna după vreo boroboaţă sau vreo beţie. Caii erau ţesălaţi de mai mare dragul. Gâtarul unuia din ei, pân-atunci aproape totdeauna rupt, încât i se vedeau de sub piele câlţii de umplutură, era cusut cu meşteşug. Vizitiul, morocănos tot drumul, plesnea mereu din bici şi nu le ţinea cailor niciun discurs de poveţe, deşi bălţatul ar mai fi vrut să audă câte o îndrumare, pentru că, în asemenea împrejurări, limbutul vizitiu ţinea hăţurile moi, iar biciul se plimba pe deasupra cailor numai aşa, în dorul lelei. De data asta, din gura ursuză a lui Selifan nu mai ieşeau decât exclamaţii monotone şi neplăcute: „Hi, cioară! Nu mai căsca!" Atât. Până şi murgul şi asesorul erau nemulţumiţi, pentru că, de la plecare, nu mai auziseră măcar o singură dată, nici „drăguţilor", nici „stimabililor". Iar bălţatului îi erau grozav de neplăcute loviturile ce cădeau pe părţile mai pline şi late ale trupului său. „Ia te uită cum s-a supărat! se gândea el, ciulind urechile. Ştie unde să dea! Nu mă croieşte-n spate, alege locurile unde doare mai tare: ba îmi pişcă urechea, ba mă plesneşte peste burtă."

— La dreapta? întrebă rece Selifan pe fetiţa de lângă el, arătând cu biciul un drum înnegrit de ploaie, prin ogoarele înviorate de un verde aprins.

— Nu, nu, las' că-ţi arăt eu, răspunse fetiţa.

— Ei, pe unde o iau? întrebă iar Selifan, când se apropiară mai mult de drumul acela.

— Uite, pe aici, răspunse fetiţa arătând cu mâna.

— Vai de capul tău… zise Selifan. Păi nu te-am întrebat dacă-i la dreapta, fă? Nu ştii care-i dreapta şi care-i stânga!

Cu toate că era o zi nespus de frumoasă, se făcuse atâta noroi, încât roţile briştii se căptuşiră repede cu un fel de pâslă clisoasă, care o îngreuia mult. Pe lângă asta, pământul era lutos şi din cale-afară de lipicios. Amândouă împrejurările făcură

ca ei să nu poată scăpa de drumul de câmp înainte de amiază. Fără ajutorul fetiţei, le-ar fi venit greu să facă şi atâta, pentru că drumurile se mistuiau în toate părţile, ca racii deşertaţi din sac, şi Selifan ar fi fost nevoit să rătăcească, de data asta fără vina lui. Curând după aceea, fetiţa, arătând cu mâna spre o clădire ce se desluşea, neagră, în depărtare, zise:

— Acolo e drumul mare!

— Dar clădirea? întrebă Selifan.

— E un han, răspunse copila.

— Acum ajungem şi singuri, zise Selifan, du-te acasă.

Opri caii şi-i ajută să coboare, mormăind printre dinţi:

— Vai de tine, picioare negre!

Cicikov îi dădu un ban de aramă, şi fetiţa o luă spre casa, fericită că stătuse pe capră.

Capitolul al patrulea

Apropiindu-se de han, Cicikov porunci vizitiului să oprească. Avea două temeiuri pentru asta. Pe de o parte, să-şi lase caii să se odihnească, iar pe de alta, să ia şi el o gustare, ca să mai prindă puteri. Autorul face mărturisirea ca pizmuieşte pofta de mâncare şi stomacul unor astfel de oameni. Pentru el n-au niciun preţ toţi acei domni din lumea mare, de la Petersburg şi Moscova, care-şi petrec timpul chibzuind ce să mănânce a doua zi şi ce masă au de născocit pentru poimâine, domni care nu se aşază la masă fără să ia o pilulă, şi care înghit stridii, păianjeni de mare şi alte minunăţii, iar apoi se duc la Karlsbad sau în Caucaz. Nu, aceşti domni nu i-au stârnit autorului niciodată niciun simţământ de invidie. În schimb, domnii din starea de mijloc – care la o staţie cer şuncă, la alta purcel, la a treia o bucată de nisetru sau cârnaţi cu ceapă la cuptor, iar apoi, ca şi cum n-ar fi mâncat nimic, se aşază la masă la orice oră şi tabără pe o ciorbă de cegă cu ficaţi şi lapţi de mihalţ[17], care, gâlgâind şi şuierând, ţâşneşte printre dinţi, îndemnată din urmă de nişte pateuri cu came sau de niscai plăcintă de pană de somn, încât stârnesc şi altora pofta de mâncare – aceşti domni *se* bucura, într-adevăr, de un har ceresc de pizmuit. Mulţi domni din lumea mare s-ar lipsi într-o secundă de jumătate din sufletele şi din moşiile lor, ipotecate sau nu, dimpreună cu toate îmbunătăţirile de modă străină sau autohtonă, în schimbul unui stomac de domn din starea de mijloc. Nenorocirea însă e că stomacul unui domn din starea de mijloc

nu poate fi cumpărat pe niciun preţ şi pe nicio moşie, fie cu îmbunătăţiri, fie fără îmbunătăţiri.

Un han de bârne înnegrite de vreme îl primi pe Cicikov sub acoperişul cerdacului îngust şi ospitalier, rezemat pe stâlpi strunjiţi, de lemn, semănând cu vechile sfeşnice de biserică. Hanul era un fel de izbă rusească mai mare. Ciubucele cioplite în grinzi noi, încondeiate, dimprejurul ferestrelor şi de sub streşini, îi împestriţau – înviorându-i – pereţii întunecaţi; pe obloane erau zugrăvite ghivece cu flori.

Urcând o scară îngustă, şi ea de lemn, spre o tindă mare, Cicikov dădu de o uşă care se deschise scârţâind şi de o bătrâna grasă, îmbrăcată în stambă pestriţă. Ea-i spuse: „Poftiţi!” în odaie erau adunate toate vechile cunoştinţe pe care le întâlneşti prin numeroasele mici hanuri de bârne, presărate de-a lungul şoselelor, şi anume: samovarul aburit, pereţii de brad bine neteziţi, dulapul triunghiular din colţ, cu ceainice şi ceşti, ouăle de porţelan, aurite, atârnate cu panglici albastre şi roşii în faţa icoanelor, pisica care a fătat de curând, oglinda ce te arată cu patru ochi în loc de doi şi cu faţa ca o lipie; în sfârşit, la icoane, mănunchiurile de busuioc şi garoafe, atât de uscate, încât cel care ar dori să le miroasă s-ar alege numai cu strănutul.

— Aveţi purcel? fu întrebarea lui Cicikov către femeia din faţa lui.

— Avem.

— Cu hrean şi smântână?

— Cu hrean şi smântână.

— Dă-l tot încoa’!

Bătrâna se duse să caute cele trebuincioase şi aduse o farfurie, un ştergar scrobit atât de tare, încât se scorojea ca o coajă de copac uscată, apoi un cuţit subţire ca un briceag, cu minerul de os îngălbenit, o furculiţă cu doi dinţi şi o solniţă pe care cu niciun chip nu puteai s-o aşezi drept, pe masă.

După obiceiul lui, eroul nostru intră numaidecât în vorbă cu bătrâna, întrebând-o dacă ea ţine hanul sau dacă are bărbat; ce venit îi aduce; dacă feciorii lor stau cu ei; dacă băiatul mai mare e holtei sau însurat; ce fată a luat: cu zestre mare sau mică; dacă socrul era mulţumit şi dacă nu s-a supărat că a primit puţine daruri la nuntă – într-un cuvânt, nu-i scăpă nimic. Se înţelege de la sine că ţinea să ştie ce moşieri sunt prin apropiere, şi află tot soiul de nume: Blohin, Pocitaev, Mâlnoi, colonelul Ceprakov, Sobakevici. „A! Îl cunoşti pe Sobakevici?” zise Cicikov şi află îndată că bătrâna îl cunoaşte nu numai pe Sobakevici, dar şi pe Manilov, care-i om mai subţire decât Sobakevici: Manilov porunceşte să i se fiarbă numaidecât o găină şi cere carne de viţel; dacă este ficat de berbec, cere şi ficat de berbec. Dar abia gustă din toate. Sobakevici însă porunceşte numai un singur fel de bucate; în schimb mănâncă toată farfuria, ba cere să-i mai aducă încă o porţie, şi asta în acelaşi preţ.

Pe când Cicikov sta de vorbă cu hangiţa, mâncându-şi purcelul, din care mai rămăsese o fărâmă, se auzi huruitul roţilor unei trăsuri. Uitându-se pe fereastră, văzu oprită în faţa hanului o brişcă uşoară, trasă de trei cai buni. Doi bărbaţi se dădură jos din brişcă. Unul din ei era bălan şi înalt, iar celălalt, puţin mai scund şi negricios. Cel bălan purta un dolman albastru-închis, iar cel negricios era într-o jachetă scurtă, vărgată. O altă trăsurică goală, trasă de patru cai cu părul miţos, cu hamurile rupte şi cu hăţuri de frânghie, venea încet din depărtare. Omul blond începu numaidecât să urce scara, pe când însoţitorul cel oacheş mai rămase jos, cotrobăind prin brişcă, vorbind în acelaşi timp cu servitorul lui şi făcând semne trăsurii care venea din urmă. Lui Cicikov i se păru glasul cam cunoscut. Şi în timp ce el îl cerceta cu privirea pe cel de jos, blondul găsise uşa şi o deschisese. Era un bărbat înalt, slab la faţă sau

supt – cum se spune – şi cu mustăţile roşcate. După faţa lui pârlită se vădea că ştie ce este fumul, dacă nu cel de puşcă, măcar cel de tutun. Îl salută politicos pe Cicikov şi acesta răspunse la fel. În câteva minute ar fi intrat în vorbă, desigur, şi s-ar fi împrietenit, deoarece începutul se făcuse şi amândoi îşi arătaseră aproape în acelaşi timp mulţumirea că ploaia din ajun a bătătorit praful de pe şosea, şi că acum e răcoare şi plăcut să călătoreşti. Dar se ivi şi tovarăşul cel oacheş, care îşi scoase şapca, o puse pe masă şi îşi trecu voiniceşte mâna prin chica neagră şi deasă. Om de statură mijlocie, bine legat, cu obrajii plini şi rumeni, cu dinţii albi ca zăpada, şi cu nişte favoriţi negri ca tăciunele. Era uimitor de rumen la faţă şi plesnea parcă de sănătate.

— A-a-a! dete el deodată un strigăt deschizând larg braţele la vederea lui Cicikov. Ce întâmplare te aduce pe aici?

Cicikov îl recunoscu pe Nozdriov, cu care mâncase la procuror şi care, în câteva minute, se împrietenise cu el într-atât, încât începuse să-l tutuiască, deşi el, în ceea ce-l priveşte, nu-i dăduse prilej pentru atâta intimitate.

— Pe unde ai călătorit? întrebă Nozdriov şi, fără să mai aştepte răspuns, adause: Eu, frate-meu, mă întorc de la târg. Poţi să mă feliciţi: am rămas lefter! Mă crezi că, de când mă ştiu, nu m-am lefterit în halul ăsta? Vin cu cai de închiriat. Uită-te pe fereastră! Zicând aşa, îi aplecă în aşa fel capul, încât Cicikov era cât pe-aci să se lovească de cerceveaua ferestrei. Vezi ce mârţoage de cai? De-abia m-au adus, afurisiţii. Am fost nevoit să trec la el în brişcă. Şi Nozdriov arătă cu degetul pe tovarăşul lui. Nu v-aţi cunoscut încă? Mijuev, cumnatul meu! Am vorbit toată dimineaţa de tine. „Mare minune, i-am spus, să nu-l întâlnim pe Cicikov.” Vai, frate, dacă ai şti cum m-am curăţat! Crede-mă; nu numai că am dat pe gârlă patru cai trăpaşi, dar am dat tot… Uite, nu mai am nici lanţ,

nici ceasornic… Cicikov văzu că, într-adevăr, Nozdriov nu mai avea nici lanţ, nici ceasornic. I se păru chiar că unul din favoriţi îi era mai scurt şi mai puţin des decât celălalt. Să vezi, dacă aş mai fi avut în buzunar măcar douăzeci de ruble, aş fi câştigat înapoi totul, adică, afară de faptul că mi-aş fi luat banii îndărăt, îţi mărturisesc ca om cinstit că aş mai fi pus în buzunar alte treizeci de mii de ruble.

— Spuneai şi atunci acelaşi lucru, interveni bălanul, dar când ţi-am dat cincizeci de ruble, le-ai făcut praf numaidecât.

— Nu le-aş fi făcut praf. Zău că nu le-aş fi făcut! Dacă n-aş fi săvârşit chiar eu o prostie, nu le-aş fi făcut praf. Dacă după parol n-aş fi încercat să trag o cacialma, pe blestematul ăla de şeptar, aş fi putut să sparg banca.

— Totuşi, n-ai spart-o, zise bălaiul.

— N-am spart-o fiindcă am tras cacialmaua când nu era cazul. Crezi că maiorul tău joacă bine?

— Bine, ne-bine, vorba e că te-a bătut.

— Mare scofală! făcu Nozdriov. Jucând aşa l-aş fi bătut şi eu. Nu, să încerce să joace în dubletă[18] şi atunci să-l văd ce fel de jucător el în schimb, frate Cicikov, nu-ţi mai spun ce chefuri am tras în primele zile! Ce-i drept, iarmarocul a fost minunat. Spun şi neguţătorii că niciodată n-a fost atâta lume. Tot ce am adus de la ţară am vândut pe preţul cel mai bun. Eh, frate, ce chefuri am tras! Când îmi aduc aminte… La dracu', rău îmi pare că n-ai fost şi tu. Închipuie-ţi, că la trei verste de oraş era încartiruit un regiment de dragoni. Mă crezi? Toţi ofiţerii câţi erau, patruzeci de inşi, toţi au venit în oraş… Şi ce băutură, frate, i-am ars… Căpitanul secund Poţeluev… simpatic bărbat! Are, frate, nişte mustăţi, aşa de mari! Vinului de Bordeaux îi zice burdaşka[19]. Spune: „Mai adă, frate, nişte burdaşka". Locotenentul Kuvşinnikov… Eh, frate, ce om simpatic! Se poate spune că e un chefliu în toată legea. Am fost mereu

împreună. Ce vin ne-a dat Ponomariov! Trebuie să ştii că-i un pungaş şi că nu poţi lua nimic din prăvălia lui: bagă-n vin fel de fel de porcării: esenţe, dopuri de plută arse, până şi soc pune nemernicul în vin; dar, în schimb, dacă scoate un clondiraş din odaia din fund, căreia îi zice specială, să ştii, frate, că te simţi de-a dreptul în rai. Aveam nişte şampanie – ce-i şampania guvernatorului pe lângă ea! cvas curat. Nu *Cliquot,* ci *Cliquot-matradoure,* ceea ce înseamnă *Cliquot* dublu. A mai scos o sticlă de vin franţuzesc, care se numea *Bonbon.* Buchetul? Trandafiraş adevărat şi ce mai vrei. Oho, ce chefuri am tras!… în urma noastră a venit un prinţ, a trimis la prăvălie după şampanie, dar nu mai era în tot oraşul o sticlă: ofiţerii o băuseră toată. Mă crezi că, în timpul unei mese, am băut eu singur şaptesprezece sticle de şampanie?

— N-ai mai băut tu singur şaptesprezece sticle, zise tovarăşul cel bălan.

— Ca om cinstit, îţi spun că am băut, răspunse Nozdriov.

— Poţi să spui ce vrei, dar eu îţi spun că nu bei nici zece.

— Vrei să facem prinsoare că beau?

— Ce rost are să facem prinsoare?

— Pune la bătaie puşca pe care ţi-ai luat-o de la oraş.

— Nu vreau.

— Pune-o la bătaie, încearcă numai!

— Nu vreau nici să încerc.

— Ai rămâne fără puşcă, cât ai zice „peşte”. Ei, frate Cicikov, ce rău mi-a părut că n-ai fost şi tu. Ştiu că nu te-ai mai fi despărţit de locotenentul Kuvşinnikov. Ce bine v-aţi fi împrietenit! Nu-i ca procurorul şi ca toţi ceilalţi zgârciţi din capitala guberniei noastre, care tremură după fiece copeică. Ăsta, frate, joacă şi galbic, şi bancă[20], şi tot ce vrei. Ei, Cicikov, ce era dacă veneai şi tu? Zău că eşti un nătăfleţ, un nesuferit! Sărută-mă,

sufleţelule, îmi eşti grozav de drag! Uită-te, Mijuev: vezi cum ne-a unit soarta? Spune-mi: ce-i el pentru mine, ce-s eu pentru el? A venit, nu se ştie de unde, iar eu stau aici… Dar ce cupeuri erau, frate, şi toate astea *en gros.* Am tras de roată, la loterie, şi am câştigat două borcane de pomăda, o ceaşcă de porţelan şi o ghitară; pe urmă, am mai tras o dată, şi încă o dată, şi tot trăgând aşa, am pierdut şase ruble; ca să vezi porcărie! Dacă ai şti ce muieratic e Kuvşinnikov ăsta! Am fost cu el aproape la toate balurile. Era acolo una grozav de dichisită – încreţituri, băieri, panglici şi naiba ştie ce zorzoane mai avea pe ea… Ei, drăcia dracului! mi-am zis, iar Kuvşinnikov, ca să vezi ce bestie, se şi aşezase lângă ea şi începuse să-i facă pe franţuzeşte nişte complimente… Mă crezi? Nu dădea pace nici femeilor de rând… Asta se numeşte la el „a lua caimacul”. Se adusese nişte peşte şi un batog minunat. Am luat şi eu nişte batog. Bine că mi-a dat în gând să cumpăr cât mai aveam parale. Încotro o iei acum?

— Mă duc la cineva, răspunse Cicikov.

— Care cineva? Mai dă-l încolo! Haide la mine!

— Nu, nu se poate, am treabă.

— Auzi, treabă! Repede ai mai născocit-o. Minciun-Ivanoviei ce eşti!

— Zău că am treabă, şi încă una de mare interes.

— Fac prinsoare că minţi! Să-mi spui numai la cine te duci.

— La Sobakevici.

La auzul acestor cuvinte, Nozdriov izbucni într-un hohot de râs atât de tare, cum poate să râdă numai un om voinic şi sănătos care îşi arată dinţii albi ca zăpada, toţi până la unul, căruia îi tremură şi-i saltă obrajii de râs, pe când vecinul dintr-o a treia odaie, dincolo de două uşi, sare din somn, holbează ochii şi spune: „Măi-măi, ce mai râde ăsta!”

— Ce-i de râs aici? întrebă Cicikov, cam nemulţumit din pricina acestui râs.

Dar Nozdriov îi dădea înainte, râzând în hohote şi zicând:

— Fie-ţi milă de mine! Mă faci să plesnesc de râs!

— Nu-i nimic de râs. I-am făgăduit, zise Cicikov.

— Vezi să nu-ţi blestemi zilele când ajungi la el. E un zgripţuroi fără pereche! Îţi cunosc firea, dar te înşeli crunt, dacă nădăjduieşti la el un joc de cărţi şi o sticlă bună de *Bonbon.* Ascultă-mă pe mine: dă-l dracului de Sobakevici şi hai la mine! Cu ce mai batog o să te cinstesc! Bestia de Ponomariov se tot ploconea şi-mi spunea: „E numai pentru dumneavoastră; căutaţi prin tot iarmarocul, zicea, şi n-o să găsiţi un batog ca ăsta". Dar e grozav de şiret. I-am spus-o în faţă: „Dumneata şi concesionarul nostru sunteţi cei mai mari pungaşi!" A râs, bestia, mângâindu-şi barba. Eu şi Kuvşinnikov luam în fiecare zi gustarea de dimineaţă în prăvălia lui. Ah, frate dragă, uitasem să-ţi spun: ştiu că n-ai să-mi mai dai pace, dar ţi-o spun de mai-nainte că nu ţi-l dau nici pe zece mii de ruble. Hei, Porfiri! strigă el, apropiindu-se de fereastră, servitorului său, care ţinea într-o mână un cuţit, iar în cealaltă o coajă de pâine şi o bucată de batog, ce avusese norocul s-o taie la repezeală, pe când scotea ceva din brişcă. Hei, Porfiri, strigă Nozdriov, adu căţelul! Ce mai căţel! urmă el, adresându-i-se lui Cicikov. E furat. Stăpânul lui nu voise să-l dea pentru nimic în lume. Îi oferisem iapa roaibă, pe care – ţii minte

— Am primit-o în schimb de la Hvostîriov… Cicikov nu văzuse în viaţa lui nici iapa roaibă, nici pe Hvostîriov.

— Boierule, doriţi cumva o zacuscă? întrebă bătrâna, apropiindu-se de Nozdriov.

— Nimic. Ce mai chef, măi frate! Ba dă-mi un rachiu. Ce rachiu ai?

— De anason, răspunse bătrâna.

— Bine, dă-mi de anason.

— Dă-mi şi mie unul! porunci bălanul.

— La teatru, o canalie de artistă a cântat ca un canar! Kuvşinnikov, care stătea lângă mine, zice: „Uite, măi frate, aici e de luat caimacul”. Cred că erau vreo cincizeci de panorame de astea de bâlci. Fenardi[21] s-a învârtit ca o moară timp de patru ore. Nozdriov luă paharul cu rachiu din mâinile bătrânei, care i se ploconi adânc. Aha, adu-l încoace! strigă el, văzându-l pe Porfiri, care intrase cu căţelul. Porfiri era îmbrăcat ca şi stăpânul lui: purta un fel de jachetă tighelită şi vătuită, însă ceva mai soioasă.

— Adu-l încoa’! Pune-l jos!

Porfiri puse jos căţelul care, întinzându-se pe cele patru labe, începu să miroasă duşumeaua.

— Ăsta-i căţelul! zise Nozdriov, apucând câinele de pielea spinării şi ridicându-l în sus. Căţelul scoase un scâncet destul de jalnic.

— N-ai făcut ce ţi-am spus, zise Nozdriov, adresându-se lui Porfiri şi cercetând cu luare-aminte pântecul căţelului. Nici nu te-ai gândit să-l piepteni?

— Ba l-am pieptănat.

— Dar de ce are purici?

— Nu pot să ştiu. Poate că s-o fi umplut din brişcă.

— Minţi! Minţi! Nici prin gând nu ţi-a trecut să-l piepteni, nătărăule. Poate că i-ai mai dat de la tine. Uită-te, Cicikov, să vezi ce urechi are. Haide, pune mâna.

— Pentru ce? Se vede şi aşa. E de soi bun! răspunse Cicikov.

— Nu, încearcă, te rog, pipăie-i urechile!

Ca să-i facă pe plac, Cicikov pipăi urechile câinelui şi zise:

— Da, o să fie un câine bun.

— Dar botul? Simţi ce rece e? Pune mâna.

Nedorind să-l jignească, Cicikov pipăi şi botul, apoi zise:

— Are mirosul bun.

— Un adevărat buldog, urmă Nozdriov. Mărturisesc că am visat de mult să am un buldog. Na-ţi-l, Porfiri, du-l la loc!

Apucându-l pe sub burtă, Porfiri duse căţelul la brişcă.

— Ascultă, Cicikov, acum trebuie să vii negreşit la mine. Nu-s decât cinci verste, ajungem într-o clipă. Pe urmă, dacă vrei, poţi să te duci şi la Sobakevici.

„De ce nu? se gândi Cicikov. Am să trec şi pe la Nozdriov. Întrucât e el mai rău decât alţii? E un om ca toţi oamenii. Mai ales că s-a şi curăţat. De la el, după cum se vede, te poţi aştepta la orişice şi, deci, pot să mă aleg şi eu cu ceva pe degeaba."

— Bine, merg, se învoi el, dar cu o condiţie: să nu mă ţii mult. Timpul meu e scump.

— Ei, aşa da, sufleţele! Asta-mi place. Pentru aşa vorbă, vino să te pup! Nozdriov şi Cicikov se sărutară. Minunat: o să mergem tustrei.

— Nu-u, pe mine te rog să mă laşi să plec, zise bălanul. Am treabă acasă.

— Fleacuri, frate, fleacuri. Nu te las.

— Se supără nevasta, zău. Acum, poţi trece în brişcă dumnealui.

— Pentru nimic în lume! Nici să nu te gândeşti.

Bălanul era unul din aceia care, la prima vedere, pare încăpăţânat din fire. Nici nu apuci să deschizi bine gura, că ei şi sunt gata să se opună, şi ai crede că nu se vor împăca niciodată cu o opinie contrarie părerilor lor, că nu vor spune niciodată că o prostie e inteligentă şi, mai cu seamă, că nu primesc să joace cum li se cântă: dar până la urmă, firea lor se vădeşte supusă. Ei primesc tocmai ce refuză, spun că prostia e inteligenţă, şi se pun să joace cât se poate de frumos, aşa cum li se cântă. Într-un cuvânt, încep bine şi isprăvesc prost.

— Mofturi! răspunse Nozdriov la refuzul celui blond. Îi puse şapca-n cap, şi blondul se luă după ei.

— Boierule, nu mi-ai plătit rachiul… zise bătrâna…

— Bine, măicuţă, bine. Ascultă, cumnăţele, plăteşte tu, te rog. N-am leţcaie în buzunar.

— Cât face? întrebă cumnăţelul.

— Nu-i cine ştie ce mult, maică. Douăzeci de copeici, răspunse bătrâna.

— Nu se poate! Dă-i pe jumătate. Îi ajunge.

— E cam puţin, boierule, zise bătrâna. Luă însă banii, mulţumi şi se grăbi într-un suflet să le deschidă uşa. Nu era în pagubă, pentru că ceruse de patru ori mai mult decât făcea rachiul.

Călătorii se urcară în trăsuri. Brişcă lui Cicikov mergea alături de aceea în care se aflau Nozdriov şi cumnatul său, aşa că puteau sta de vorbă tustrei, în voie, pe drum. Trăsurica lui Nozdriov, trasă de caii slabi pe care îi închinase, venea după ei, rămânând din ce în ce mai în urmă, cu Porfiri şi căţelul.

Întrucât conversaţia călătorilor nu prezintă un interes deosebit pentru cititor, vom face mai bine să spunem câte ceva despre Nozdriov însuşi, sortit să nu joace tocmai cel din urmă rol în poemul nostru.

Îmi închipui că portretul lui Nozdriov îi este oarecum cunoscut cititorului. Fiecare din noi a întâlnit destui oameni de felul lui, aşa-zişi băieţi dezgheţaţi şi care încă din copilărie şi din şcoală trec drept buni colegi, cu toate că li se întâmplă să mănânce şi câte o sfântă de bătaie. Faţa lor exprimă totdeauna sinceritate, cuviinţă şi curaj. Se împrietenesc repede cu tine şi, cât ai clipi din ochi, încep să te ia cu *„tu”*. S-ar părea că asta va ţine o veşnicie, dar mai întotdeauna se întâmplă că noul amic se ia la bătaie cu tine chiar în aceeaşi seară, la un chef prietenesc. Sunt vorbăreţi, cheflii, zurbagii şi-i cunoşti de la o poştă. La treizeci şi cinci de ani, Nozdriov era întocmai aşa cum fusese la optsprezece şi la douăzeci de ani: dornic de

petreceri. Căsnicia nu-l schimbase deloc, cu atât mai mult cu cât, foarte curând după căsătorie, nevasta-i plecase pe lumea cealaltă, lăsându-i doi prunci, cu care el n-avea ce face. Copiii erau însă îngrijiţi de o dădacă frumuşică. El nu putea cu niciun preţ să rămână acasă mai mult de o zi. Nasul lui fin simţea, la depărtări de zeci de verste, locul unui iarmaroc cu serate şi baluri; şi cât ai fi clipit din ochi era acolo, discuta cu înflăcărare şi se lua la ceartă la masa verde, căci, ca toţi semenii lui, era stăpânit de patima cărţilor de joc. După cum am văzut din capitolul întâi, Nozdriov nu prea era lipsit de păcate şi curat la joc, cunoscând o sumedenie de şiretlicuri de măsluire şi tertipuri. De aceea partida de cărţi se isprăvea deseori cu altfel de joc: ori era călcat în picioare cu cizmele, ori tras de favoriţii lui deşi şi frumoşi, încât uneori se întorcea acasă cu unul singur pe obraz şi acela cam năpârlit. Dar obrajii lui plinuţi, sănătoşi, erau atât de bine plăsmuiţi şi aveau în ci atâta putere de încolţire, încât favoriţii îi creşteau repede la loc şi chiar mai frumoşi ca înainte. Dar lucrul cel mai ciudat, ce nu se poate întâmpla decât în Rusia, era că, peste câtva timp, el se întâlnea din nou cu prietenii care-l scărmănaseră şi – cum se spune – nici el, nici ceilalţi nu suflau vreo vorbă despre cele petrecute, ca şi cum între ei nu s-ar fi întâmplat nimic.

Nozdriov era într-o măsură oarecare un om istoric, căci nicio serată, la care lua şi el parte, nu se termina fără vreo istorie. Totdeauna, până la urmă, trebuia să iasă câte una; sau jandarmii îl luau de braţ şi-l scoteau afară, sau chiar prietenii lui erau nevoiţi să-l dea pe uşă-n brânci. Şi dacă uneori nu se întâmpla nimic de soiul acesta, trebuia totuşi să se petreacă ceva ce n-ar fi fost cu putinţă cu alţii: de pildă, se îmbăta la bufet în aşa hal, încât râdea într-una, sau îndruga nişte minciuni atât de gogonate, încât, până la urmă, se ruşina şi el. Minţea aşa, de-a surda, fără niciun

rost. Se apuca deodată să spună că ar fi avut un cal albastru sau trandafiriu, sau cine ştie ce alte gugumănii, încât cei care-l ascultau plecau scârbiţi, zicând: „Cai verzi pe pereţi, nenişorule”. Sunt oameni care au meteahna să facă rău aproapelui lor, uneori fără nicio pricină. Câteodată vezi, bunăoară, pe unul chiar cu un grad mai mare, cu înfăţişarea distinsă şi cu steaua pe piept, că îţi strânge mâna şi îţi vorbeşte de chestiuni profunde, ce te îmbie la cugetare; apoi, din senin, sub ochii tăi, îţi şi face o porcărie. Şi ţi-o face de parcă ar fi un simplu registrator de colegiu şi nu un om cu steaua pe piept şi care îţi vorbise despre lucruri profunde ce te îmbie la cugetare; încât stai, te minunezi, ridici din umeri – şi atât. Nozdriov avea şi el meteahna asta ciudată. Cu cât te împrieteneai mai mult cu el, cu atât ţi-o făcea mai boacănă: răspândea o minciună pe seama ta, dar un aşa soi de minciună, încât era greu să născoceşti alta mai năstruşnică: îţi strica o căsătorie sau o afacere şi, totuşi, nu socotea că ţi-e duşman. Dimpotrivă, dacă întâmplarea făcea să te mai întâlnească, se purta iarăşi prieteneşte cu tine şi chiar îţi zicea: „Mare nemernic eşti, să nu mai dai tu deloc pe la mine!” în multe privinţe, Nozdriov era un om multilateral, cu alte cuvinte un om gata la orice.

Îţi propunea în aceeaşi clipă să-l însoţeşti orişiunde, chiar până la capătul pământului, să iei parte la orice afacere cu el, să schimbi orice pe orişice-ai vrea. O puşcă, un câine, un cal, totul era obiect de schimb, dar nu cu scopul de a trage foloase, ci dintr-o. neastâmpărată repeziciune şi vioiciune a firii. Dacă la vreun iarmaroc avea norocul să dea peste un prostănac şi să-i ia banii la joc, el cumpăra o sumedenie de lucruri pe care le zărise mai înainte în prăvălii: hamuri, călugăraşi de afumat, basmale pentru dădacă, vreun armăsar, stafide, un lighean de argint, pânză de Olanda, făină albă, tutun, pistoale, scrumbii, tablouri, tocilă, oale, cizme, vase de faianţă – până isprăvea

banii. De altfel, rareori se întâmpla să le aducă pe toate acasă; aproape în aceeaşi zi, lucrurile cumpărate erau trecute altui jucător, mai norocos, uneori adăugându-li-se propria lulea cu punga de tutun şi cu ciubucul, iar altă dată şi cei patru cai cu trăsură şi cu vizitiu cu tot, astfel că stăpânul, în redingotă scurtă sau în jachetă, se ducea să caute un prieten ca să-l ducă acasă cu trăsura lui. Ăsta era Nozdriov! Poate că unii vor spune că e un personaj devenit banal şi că astăzi nici nu mai sunt oameni de-alde Nozdriov. Din păcate, cei care vor spune aşa, nu vor avea dreptate. Nozdriov nu va pieri aşa curând de pe faţa pământului. E pretutindeni printre noi, şi poate că poartă numai altă haină; dar oamenii sunt uşuratici şi lipsiţi de agerimea minţii, aşa că un om îmbrăcat într-alt costum li se pare altul.

Între timp, cele trei trăsuri se şi opriră în faţa casei lui Nozdriov. În casă, nu se făcuseră niciun fel de pregătiri de primire. În mijlocul sălii de mâncare era o capră de lemn, şi doi oameni, suiţi pe ea, spoiau pereţii, cântând ceva fără cap şi fără coadă. Toată duşumeaua era plină de var. Nozdriov porunci ca oamenii şi capra de lemn să piară numaidecât şi se duse repede în altă odaie, să dea dispoziţii. Musafirii îl auziră spunând bucătarului să pregătească masa. Cicikov, căruia începuse să-i cam fie foame, îşi dădu seama că nu se vor aşeza la masă înainte de ora cinci. Nozdriov se înapoie şi-şi duse musafirii să le arate tot ce avea în sat, şi în două ore şi ceva le arătă totul, de-a fir-a-păr, aşa că nu avea ce să le mai arate. Mai întâi, se duseră să viziteze grajdul, unde văzură două iepe, una roaibă, alta sură bălţată, şi un armăsar murg, nu prea frumos, dar pe care Nozdriov jura că a dat zece mii de ruble.

— N-ai dat zece mii de ruble, zise cumnatul. Nu face nicio mie.

— Zău că am dat zece mii, îl încredinţă Nozdriov.

— Poţi să te juri cât vrei, răspunse cumnatul.

— Pui rămăşag? întrebă Nozdriov.

Cumnatul nu primi nici de data asta rămăşagul.

După aceea, Nozdriov le mai arătă în grajd nişte despărţituri goale, în care înainte stătuseră de asemenea cai buni. Tot acolo, văzură un ţap care, potrivit unui vechi obicei, trebuia ţinut negreşit pe lângă cai şi care, după cum se părea, era prieten cu animalele şi se plimba pe sub burta lor ca la el acasă. Pe urmă, Nozdriov îi duse să vadă un pui de lup în lanţ. „Uite un pui de lup! zise el. Îl hrănesc într-adins cu carne crudă. Vreau să ajungă fiară adevărată!" Se duseră apoi să vadă iazul în care, după spusele lui Nozdriov, erau nişte peşti atât de mari, încât doi oameni numai cu greu ar fi putut să scoată unul la mal. Cumnatul nu întârzie să se îndoiască. „Cicikov, zise Nozdriov, o să-ţi arăt o pereche de câini minunaţi: puterea muşchilor de la picioarele lor dinapoi te uimeşte, iar botul lor e ascuţit ca un ac." Şi îi duse la o căsuţă foarte frumoasă, din mijlocul unei curţi mari împrejmuite cu gard. Intrând în curte, văzură fel de fel de câini: cu părul des şi miţos şi cu părui subţire şi moale, de toate culorile: roşcaţi, negri cu alb, albi cu pete galbene, cafenii, cu urechi negre şi cu urechi sure… Găseai acolo toate numele şi toate imperativele: Streleai, Obrugai, Porhai, Pojar, Skosîri, Cerkai, Dopekai, Pripekai, Kasatka, Nagrada, Popecitelniţa[22]. Nozdriov era între ei ca un părinte în mijlocul unei familii: îndată, ridicând coada, numită de către iubitorii de câini „cârma", toţi alergară în întâmpinarea vizitatorilor, începând să-i salute. Vreo zece îşi puseră labele pe umerii lui Nozdriov. „Înjură" dovedi aceeaşi prietenie faţă de Cicikov şi, ridicat în două picioare, îl linse drept pe buze, aşa încât eroul nostru trebui să scuipe numaidecât. Cercetară câinii, care te uimeau prin tăria muşchilor de la picioarele dinapoi – erau câini buni. Se duseră apoi să vadă o căţea de Crimeea, care orbise şi care, după spusele

lui Nozdriov, avea să moară curând, dar care cu doi ani în urmă fusese o căţea foarte bună; o cercetară şi pe ea: era, într-adevăr, oarbă. Vizitară moara de apă, căreia îi lipsea partea podului unde se aşază piatra de deasupra, care de obicei se învârte repede pe osie – „zburătoarea”, după expresia ciudată a ţăranilor ruşi.

— O să vedeţi acum şi fierăria! zise Nozdriov.

Mai merseră puţin şi, într-adevăr, văzură o fierărie; au cercetat şi fierăria.

— Pe câmpul de colo, le arăta Nozdriov cu degetul un ogor, sunt atâţia iepuri, că nu se mai vede pământul de ei. Am prins unul cu mâinile mele, de picioarele dinapoi.

— Eh, un iepure nu poţi să-l prinzi aşa, cu mâna! observă cumnatul.

— Uite că l-am prins! Ca să văd dacă se poate, răspunse Nozdriov. Acum o să te duc, urmă el, adresându-se lui Cicikov, să vezi hotarul unde se termină pământul meu.

Nozdriov îşi duse musafirii pe un câmp cu multe muşuroaie. Oaspeţii trebuiră să se strecoare printre pârloage şi ogoare grăpate. Cicikov începu să simtă oboseala. Ici-colo, de sub picioarele lor mustea apa din pământ, atât de jos era locul. La început, se feriră şi călcară cu băgare de seamă, dar mai pe urmă, văzând că băgarea de seamă nu duce la nimic, o luară de-a dreptul, fără să mai caute unde era noroiul mai mare sau mai mic. După ce făcură un drum destul de lung, văzură într-adevăr hotarul: un stâlp şi un şanţ îngust.

— Hotarul! zise Nozdriov. Tot ce vezi de partea asta, totul e al meu, şi chiar ceea ce este dincolo, toată pădurea, cât şi tot ce-i dincolo de pădure, totul e al meu.

— Dar de când e a ta şi pădurea asta? întrebă cumnatul. Ai cumpărat-o poate de curând? Că nu era a ta.

— Da, am cumpărat-o de curând, răspunse Nozdriov.

— Cum ai putut s-o cumperi aşa de repede?

— Am cumpărat-o de trei zile şi am plătit-o scump, lua-o-ar naiba!

— Păi, în vremea asta erai la iarmaroc.

— Eh, nătăfleaţă! Nu se poate oare să fii la iarmaroc şi în acelaşi timp să cumperi pământ? Ei, bine, eu eram la iarmaroc, dar vechilul meu a cumpărat-o pentru mine.

— Aşa da, vechilul! făcu cumnatul, dar tot nu-i venea să creadă şi clătină din cap.

Oaspeţii se înapoiară pe acelaşi drum mizerabil. Nozdriov îi duse în odaia lui de lucru, în care, de altfel, nu se vedea nici urmă de ceea ce se găseşte de obicei într-o odaie de lucru – cărţi sau hârtii. De pereţi atârnau doar săbii şi două puşti, una de trei sute, alta de opt sute de ruble. După ce se uită la ele, cumnatul clătină iarăşi din cap. Stăpânul casei le mai arătă nişte pumnale turceşti; numai că pe unul din ele era gravat: „Meşter Saveli Sibiriakov". Nozdriov le arătă, după aceea, o flaşnetă, la care începu să învârtească. Flaşneta cântă destul de frumos, dar se pare că înăuntru se stricase ceva, pentru că o mazurcă se termina cu „Malbrough se duce la război"[23], iar „Malbrough se duce la război" se isprăvea pe neaşteptate cu un vals foarte cunoscut. Nozdriov încetase demult să mai învârtească, dar o ţeavă a flaşnetei, tare veselă, nu voia să se astâmpere pentru nimic în lume, şi multă vreme mai fluiera de una singură. Stăpânul casei le arătă apoi musafirilor pipele de lemn, de lut, de spumă de mare, afumate şi neafumate, îmbrăcate în piele de căprioară şi neîmbrăcate, un ciubuc cu vârful de chihlimbar, câştigat de curând, o pungă brodată de o contesă care, la o staţie de poştă, se îndrăgostise de el până peste cap şi ale cărei mâini erau, după spusele lui, cel mai fin „superfluu", cuvânt care pesemne pentru el înfăţişa o culme a perfecţiunii. După ce luară o gustare cu batog, cei trei se aşezară la masă pe la cinci. Se vede că masa nu era un lucru dintre cele mai de

seamă în viaţa lui Nozdriov; felurile de mâncare nu jucau mare rol. Unele din ele erau cam arse, iar altele nu erau fierte ca lumea. Pesemne că bucătarul se călăuzea mai mult după inspiraţie şi punea în mâncare tot ce-i venea mai repede la mână: dacă pe aproape era piper, punea piper; dacă era varză, trântea varză; sau lapte, şuncă, mazăre; vorba ceea: pune, trânteşte orice, numai să iasă ceva cald; cât despre gust, o să iasă şi el un gust oarecare. În schimb, Nozdriov îi dădu zor cu băutura: încă înainte de supă, el le turnă musafirilor câte un pahar mare de Porto şi câte un pahar de *Haut-Sauternes,* pentru că în capitalele de gubernie sau de judeţ n-ai să găseşti *Sauternes* simplu. După aceea, Nozdriov porunci să se aducă o sticlă de Madera; una mai bună nu băuse nici feldmareşalul. Într-adevăr, Madera îţi ardea gura, pentru că negustorii, cunoscând gustul moşierilor, care se dădeau în vânt după o Maderă bună, o dregeau fără milă cu rom, iar uneori puneau şi votcă tare, nădăjduind că stomacurile ruseşti vor răbda orişice. După aceea, Nozdriov porunci să se mai aducă o anume sticlă, care, după cum zicea el, era în acelaşi timp şi „*Bourgognon*” şi „*Champagnon*”. Turna mereu în amândouă paharele, în dreapta şi în stânga, şi cumnatului, şi lui Cicikov; Cicikov băgase de seamă însă, în treacăt, că Nozdriov nu-şi prea turna şi lui în pahar. Acest lucru îl făcu să fie cu ochii în patru şi, de îndată ce Nozdriov începea să vorbească sau când umplea paharul cumnatului, el îşi vărsa paharul în farfurie. Apoi s-a servit rachiu de scoruşe, care avea, după spusele lui Nozdriov, un adevărat gust de caimac, dar care, spre uimirea musafirilor, mirosea de la o poştă a spirt prost. Băură apoi o licoare cu numele atât de greu de ţinut minte, încât a doua oară însuşi stăpânul casei o numi altfel decât la început. Masa se isprăvise demult şi băuseră tot felul de vinuri, dar oaspeţii tot mai stăteau la locurile lor. Cicikov nu voia cu

niciun preţ să-i vorbească lui Nozdriov despre chestiunea cea mai de seamă pentru el, în faţa cumnatului. Orişicât, cumnatul era un străin, iar chestiunea cerea o discuţie prietenească între patru ochi. De altfel, cumnatul nu prea putea fi primejdios, pentru că se pare că se cherchelise de ajuns şi moţăia pe scaun. În sfârşit, dându-şi el însuşi seama că nu mai era stăpân pe sine, se rugă să fie lăsat să plece acasă, dar cu un glas atât de moale şi alene, de parcă-i trăgea! cu cleştele vorbele din gură.

— Nu, nu, nu! Nu te las să pleci! se împotrivi Nozdriov.

— Nu mă supăra, frate, zău trebuie să plec, zise cumnatul. Nu mă supăra!

— Fleacuri, fleacuri! O să tăiem îndată o *bancă.*

— Nu, frate, jucaţi singuri, că eu nu pot. Are să se supere nevastă-mea pe mine. Zău, trebuie neapărat să-i povestesc cum a fost la iarmaroc. Zău, frate dragă, trebuie să-i fac plăcerea asta. Nu mă mai ţine!

— Mai dă-o-n… de nevastă!… Parcă cine ştie ce lucru mare o să faceţi amândoi!

— Nu, frate! Cât o respect! Şi ce credincioasă mi-e! Ce grijă are de mine!… Uite că-mi vin lacrimile-n ochi! Nu se poate, nu mă mai ţine. Pe cinstea mea, trebuie să plec. Îţi jur cu mâna pe conştiinţă.

— Lasă-l să plece, că nu mai e bun de nimic! îi şopti Cicikov lui Nozdriov.

— Ai dreptate! zise tot în şoaptă Nozdriov. Nu pot să sufăr oamenii mălăieţi, şi pace! şi adăugă apoi cu glas tare: Să te ia dracu’ de fătălău, du-te la muiere!

— Nu, frate, nu mă face fătălău, răspunse cumnatul. Îi datorez viaţa. Ce bună-i şi ce drăguţă! Cum mă mai mângâie!… Îmi vin lacrimile în ochi. O să mă întrebe ce-am văzut la iarmaroc şi trebuie să-i povestesc tot, zău, că-i aşa de drăguţă…

— Haide, cară-te, îndrugă-i la minciuni! Uite-ţi şapca.

— Nu, frate, nu se cade şi pace să vorbeşti aşa de ea; aş putea să zic că mă jigneşti pe mine. Aşa-i de drăguţă!

— Atunci, cară-te mai repede la ea!

— Da, frate, plec. Iartă-mă că nu pot să mai stau. Aş fi vrut din suflet, dar nu mai pot.

Cumnatul îşi tot ceru, vreme îndelungată, iertare, fără să-şi dea seama că demult se urcase în trăsură, că demult ieşise pe poartă şi că de mult îi treceau pe dinaintea ochilor câmpiile pustii. Şi bănuim că soţia lui a aflat prea puţine amănunte despre iarmaroc.

— Ce nesuferit! zise Nozdriov, de la fereastră, uitându-se în urma trăsurii ce se depărta. Uite cum se duce! Calul lăturaş nu-i rău. De mult am vrut să pun mâna pe el, dar cu un om ca ăsta… cu el nu poţi să te înţelegi nicidecum. Un fătălău, un fătălău în toată puterea cuvântului!

Intrară în salon. Porfiri le aduse lumânări şi Cicikov băga de seamă că în mâinile stăpânului casei se ivise, nu se ştie de unde, un pachet de cărţi.

— Ce zici, frate, îl îmbie Nozdriov, strângând marginile pachetului de cărţi şi îndoindu-l puţin, în aşa fel, încât hârtia de deasupra se rupse şi se desprinse. Ca să mai treacă timpul, pun în bancă trei sute de ruble!

Dar Cicikov se prefăcu că n-a auzit despre ce era vorba şi zise. parcă amintindu-şi ceva:

— A, să nu uit: am o mică rugăminte.

— Anume?

— Întâi dă-mi cuvântul că mi-o îndeplineşti.

— Dar care-i rugămintea?

— Dă-mi cuvântul tău!

— Poftim.

— Cuvântul tău de onoare?

— Cuvântul meu de onoare.

— Uite care-i rugămintea: îmi închipui că ai mulţi ţărani morţi, care n-au fost încă şterşi din formularul de recensământ.

— Da, am. Dar de ce întrebi?

— Să-i treci pe numele meu.

— Dar pentru ce?

— Păi, îmi trebuiesc mie.

— Dar pentru ce?

— Păi, pentru că-mi trebuiesc… E treaba mea. Scurt: îmi trebuie.

— Ai pus ceva la cale, probabil. Mărturiseşte: ce anume?

— Ce să pun la cale? Cu un lucru de nimic ca ăsta n-ai ce să pui la cale.

— Dar ce faci cu ei?

— Da' curios mai eşti! Toate vrei să le pipăi şi să le miroşi!

— Şi de ce nu vrei să-mi spui?

— Şi ce-ai câştiga dacă ai afla? Pur şi simplu mi-a venit, aşa, o trăsnaie.

— Ei, dacă-i aşa, până nu-mi spui, nu fac nimic!

— Păi vezi, ăsta nu-i lucru cinstit: mi-ai dat cuvântul şi acum îl iei înapoi.

— Zi ce vrei, eu nu fac nimic până nu-mi spui.

„Ce să-i spui?" se gândea Cicikov şi, după o clipă, îi răspunse că-i trebuiesc sufletele moarte ca să capete greutate în societate, că, neavând cine ştie ce moşii, să aibă, până una-alta, cel puţin suflete.

— Minţi! Minţi! izbucni Nozdriov, nelăsându-l să isprăvească. Minţi!

Cicikov îşi dete şi el seama că născocirea nu era prea dibace şi că pretextul era destul de slab.

— Bine, atunci o să-ţi spui drept, zise el, căutând s-o dreagă, dar te rog să nu sufli o vorbă! Am de gând să mă însor. Trebuie să ştii însă că tatăl şi mama logodnicei mele sunt oameni din cale-afară de ambiţioşi. Dandana mare: îmi pare rău că m-am încurcat cu ei, căci ţin cu tot dinadinsul ca logodnicul să aibă cel puţin trei sute

de suflete. Întrucât îmi lipsesc aproape o sută cincizeci de ţărani, înţelegi…

— Iar minţi! Minţi! strigă din nou Nozdriov.

— Uite, de data asta nu te-am minţit nici cu atâtica, zise Cicikov, arătând cu degetul mare vârful degetului mic.

— Îmi dau capul că minţi!

— Să ştii că mă supăr! Da' ce-s eu?! De ce ar trebui neapărat să mint?

— Las' că te cunosc eu: eşti un mare coţcar, dă-mi voie să ţi-o spun prieteneşte! Dacă aş fi fost şeful tău, te-aş fi spânzurat de primul copac.

Cicikov se simţi tare jignit de aceste cuvinte. Nu-i plăceau vorbele grosolane sau care ştirbeau buna-cuviinţă. Nu-i plăcea să-şi permită cineva nici familiarităţi cu el, afară de cazul vreunei persoane prea sus-puse. Şi de aceea se supărase de-a binelea.

— Zău că te-aş fi spânzurat, zise iarăşi Nozdriov, ţi-o spun sincer, nu ca să te jignesc, ci aşa, din prietenie.

— Totul are o margine, răspunse Cicikov cu demnitate. Dacă ţii aşa mult să dai drumul la asemenea vorbe, du-te la cazarmă. Şi adause: Dacă nu vrei să mi le dăruieşti, atunci să mi le vinzi.

— Să ţi le vând? Dacă nu te-aş cunoaşte! Eşti un ticălos, n-ai să-mi dai mult pe ele.

— Ştii că-mi placi? Nu cumva-s briliante?

— Ei, ce ţi-am spus? Te cunosc!

— Ascultă, frate, ce sunt apucăturile astea negustoreşti? Ar fi trebuit pur şi simplu să mi le dăruieşti.

— Ca să-ţi dovedesc că nu-s un zgripţuroi oarecare, nu-ţi iau nimic pe ele. Cumpără-mi armăsarul şi astea ţi le dau pe deasupra.

— Asta-i bună! Şi ce să fac cu armăsarul tău? zise Cicikov, uimit de-a binelea de propunere.

— Cum ce să faci cu el? Mă ţine zece mii şi ţie ţi-l dau cu patru.

— Dar ce vrei să fac cu un armăsar? N-am herghelie.
— Ascultă-mă: înţelegi? Nu-ţi iau acum decât trei mii; restul de o mie poţi să mi-l dai mai târziu.
— Dar n-am nicio nevoie de el. Dă-l naibii de armăsar.
— Atunci cumpără iapa roaibă.
— Nici de iapă n-am nevoie.
— Pe iapă şi pe calul sur pe care i-ai văzut la mine, îţi iau numai două mii.
— Dar n-am nevoie, nene, de cai.
— Îi vinzi. La cel dintâi târg, iei pe ei întreit.
— Dacă eşti aşa de sigur că iei întreit, vinde-ţi-i singur.
— Ştiu bine că o să câştig, dar vreau să tragi şi tu un folos.
Cicikov îi mulţumi de bunătate, refuzând net atât calul sur, cât şi iapa roaibă.
— Atunci să-ţi dau nişte câini. Îţi vând o pereche, de-ai să rămâi cu gura căscată! Câini de soi, cu mustăţi, cu părul ţepos ca la arici. Pieptul lat ca un scut, ceva nemaipomenit. Şi labele – numai nervi, de parcă nici nu ating pământul.
— Dar ce să fac eu cu câinii, că nu sunt vânător!
— Ţin eu să ai şi tu câini. Dar dacă nu vrei câini, ia-mi flaşneta; e o flaşnetă minunată; ca om cinstit îţi spui că m-a costat o mie cinci sute de ruble, ţie însă ţi-o dau cu nouă sute.
— Flaşnetă îmi trebuie mie? Că doar nu-s neamţ, să bat drumurile cu ea ca să cerşesc.
— Dar asta nu-i flaşnetă de-alea cu care umblă nemţii. E o adevărată orgă. Uită-te numai la ea: e toată de mahon. Vino să ţi-o mai arăt o dată! Nozdriov îl apucă de mână pe Cicikov, trăgându-l în odaia de alături, deşi musafirul se proptise cu picioarele în duşumele, susţinând sus şi tare că a văzut prea bine cum era flaşneta; totuşi fu nevoit să mai asculte o dată cântecul lui Malbrough de plecare la război. Dacă nu vrei pe bani, atunci ascultă: îţi dau flaşneta şi toate sufletele moarte pe

care le am, iar tu-mi dai brişcă ta şi trei sute de ruble.

— Ce, visezi? Păi, cu ce plec eu de-aici?

— Îţi dau altă brişcă. Haidem la şopron să ţi-o arat! Nu-i trebuie decât o vopsea şi ai o brişcă minunată.

„Uf, ce scai afurisit!" se gândi Cicikov, hotărât să scape cu orice preţ de brişti, de flaşnete şi de toţi câinii, în ciuda pieptului lor lat ca un scut şi a labelor sprintene.

— Îţi dau brişcă, flaşneta şi sufletele moarte, toate la un loc!

— Nu vreau! zise încă o dată Cicikov.

— Şi de ce nu vrei?

— Pentru că nu vreau şi gata!

— Bă, ce om! Văd că nu ţi se poate vorbi ca unui bun prieten şi camarad. Eşti aşa de… Se vede cât de colo că eşti un om cu două feţe.

— Dar ce, mă crezi prost? Judecă şi tu: cum să cumpăr un lucru de care n-am nicio nevoie?

— Scurteaz-o, te rog. M-am lămurit ce pramatie îmi eşti! Dar uite ce: hai să jucăm o *bancă.* Eu pun la bătaie toţi morţii şi pe deasupra flaşneta.

— A juca *bancă* este a te supune orbeşte necunoscutului, zise Cicikov, uitându-se cu coada ochiului la cărţile pe care stăpânul casei le ţinea în mână. Amândouă pachetele lăsau parcă să se vadă că se umblase la ele şi dosul cărţilor dădea ceva de bănuit.

— Cum necunoscutului? zise Nozdriov. Nu-i niciun necunoscut! Noroc să ai şi poţi să câştigi cât vrei. Uite-l! Ăsta-i norocul! mai zise, începând să tragă cărţile, ca să-l ademenească pe Cicikov. Iată-ţi norocul! Iată-ţi norocul! Poftim: mă bate mereu! Iată-l şi pe blestematul de nouă cu care m-am lefterit! Simţisem că mă vinde, dar am închis ochii şi mi-am spus: „Dracu' să te ia, n-ai decât să mă vinzi, afurisitule!"

În timp ce Nozdriov îi da cu gura, Porfiri aduse o sticlă, dar Cicikov refuză hotărât şi să joace, şi să

mai bea.

— Şi de ce nu vrei să joci? întrebă Nozdriov.

— Pentru că n-am chef. De altfel, mărturisesc că nu-s deloc amator de cărţi.

— Şi de ce nu eşti?

Cicikov ridică din umeri:

— Pentru că nu sunt.

— Eşti un om de nimic.

— N-am încotro. Aşa m-a făcut Dumnezeu.

— Eşti un fătălău! Te credeam, cât de cât, om cumsecade, dar tu nu ştii cum trebuie să te porţi. Ţie nu ţi se poate vorbi ca unui prieten… Niciun pic de francheţe, niciun pic de sinceritate! Curat Sobakevici, atâta eşti de ticălos!

— De ce mă ocărăşti? E o vină să nu joci? Vinde-mi sufletele şi gata, dacă eşti un om care tremură de orice fleac.

— O să-ţi vând pe dracu'! Am avut de gând să ţi le dau degeaba, dar acum, uite, n-o să-ţi mai dau nimic! Nu-ţi mai dau nimic, să mă îmbii şi cu trei regate. Eşti un cărpănos, o zgârcioabă! De acum înainte, nu mai vreau să am de-a face cu tine. Porfiri, du-te şi spune grăjdarului să nu le mai dea ovăz cailor dumnealui. Să mănânce fân!

Cicikov nu se aşteptase la asemenea încheiere.

— Mai bine nu-mi ieşeai înainte! zise Nozdriov.

Totuşi, în ciuda gâlcevii, musafirul şi stăpânul casei luară cina împreună, deşi, de astă dată, nu se mai aflau pe masă niciun fel de sticle cu denumiri ciudate. Nu se vedea decât o singură sticlă cu vin de Cipru, care în toate privinţele era o poşircă. După cină, Nozdriov îl duse pe Cicikov într-o odaie, în care i se făcuse patul, şi-i zise:

— Uite-ţi patul! Nici nu vreau să-ţi urez noapte bună!

După plecarea lui Nozdriov, Cicikov rămase într-o stare din cele mai proaste. Îi era necaz pe sine şi se mustra că se abătuse pe la Nozdriov, pierzându-şi timpul de pomană. Dar se mustra şi

mai mult pentru că se purtase ca un prost, tot atât de nechibzuit ca un copil, vorbind despre această afacere, care era de aşa natură încât nu putea fi dezvăluită lui Nozdriov… Nozdriov e o secătură, Nozdriov ar putea să mintă, să mai puie şi de la el, să răspândească cine ştie ce zvon, şi apoi, ţine-te bârfeală… Nu-i bine, nu-i bine. „Sunt un prost, nici mai mult, nici mai puţin”, îşi zicea el. Dormi tare rău. Nişte gângănii mici, dar din cale afară de sprintene, îl mâncau amarnic, încât se scărpina cu toate degetele la locul înţepat, blestemând: „Să vă ia naiba, cu Nozdriov cu tot!” Se trezi dis-de-dimineaţă. După ce-şi puse halatul şi cizmele, cel dintâi lucru pe care-l făcu fu să se ducă prin curte, la grajd, şi să-i poruncească lui Selifan să-nhame caii. Pe când se înapoia prin curte, se întâlni cu Nozdriov, care şi el era în halat şi cu pipa în gură.

Nozdriov îl salută prietenos, întrebându-l cum a dormit.

— Aşa şi-aşa, răspunse Cicikov foarte rece.

— Eu însă, zise Nozdriov, am visat toată noaptea lucruri atât de ticăloase, că mi-e scârbă să le povestesc, şi am o gură, după beţia de ieri, parcă ar fi înnoptat în ea un escadron. Închipuie-ţi: am visat că sunt bătut cu nuiele. Zău aşa! Şi de cine crezi? N-ai să ghiceşti pentru nimic în lume: de căpitanul secund Poţeluev şi de Kuvşinnikov.

„Da, se gândi Cicikov, n-ar fi rău dacă cineva ţi-ar trage aievea o mamă de bătaie!”

— Zău, aşa! Şi mă durea grozav. M-am trezit şi, într-adevăr, dracu’ să mă ia, mă mânca pielea. Din pricina afurisiţilor de purici, probabil. Du-te şi te îmbracă. Vin şi eu îndată. Numai să-l beştelesc puţin pe nemernicul de vechil.

Cicikov se duse în casă să se îmbrace şi să se spele. Când intră după aceea în sufragerie, pe masă se şi afla un serviciu de ceai şi o sticlă de rom. Urmele prânzului şi ale cinei din ajun se mai vedeau încă prin odaie. Se pare că mătura nu se atinsese deloc de duşumele. Fărâmiturile de pâine

erau tot pe jos, iar scrumul de pipă zăcea chiar şi pe faţa de masă. Nici stăpânul casei, care nu întârzie să vină, n-avea pe sub halat nimic afară de piele şi de pieptul gol, acoperit cu un soi de barbă. Cu luleaua în mână şi sorbind din ceaşcă, el ar fi fost un model minunat pentru un pictor căruia nu-i plac domnii cu părul lins sau frizat ca pe firmele frizerilor, ori tuns scurt, pe pieptene.

— Atunci, ce zici? întrebă Nozdriov, după ce tăcuse un timp. Nu vrei să jucăm pe suflete?

— Ţi-am mai spus, frate, că nu joc. De cumpărat, poftim, ţi le cumpăr.

— De vândut, nu le vând eu: n-ar fi prieteneşte. N-o să m-apuc să adun caimac de pe orice murdărie. *Banca* e altceva. Hai să dăm măcar cărţile dintr-un singur pachet!

— Ţi-am mai spus că nu.

— Nu vrei nici să faci schimb?

— Nu vreau.

— Atunci, hai să jucăm dame. Dacă mă baţi, toate sufletele-s ale tale. Am destui care trebuiesc şterşi din formularul de recensământ. Ei, Porfiri, ia dă cutia cu jocul de dame!

— Te osteneşti de pomană, că nu joc.

— Dar asta nu mai e *bancă*. Aici nu mai poate fi vorba de noroc sau înşelătorie: totul atârnă de priceperea ta. Şi-ţi spun de la-nceput că nu cunosc jocul deloc. Doar dacă-mi dai puţin înainte.

„O să joc dame cu el, se gândi Cicikov. Jucam cândva destul de bine şi aici i-ar fi greu să facă vreo pungăşie.”

— Poftim, îţi fac hatârul. Joc cu tine dame.

— Sufletele stau o sută de ruble.

— De ce? E de ajuns să stea cincizeci.

— Nu-u. Ce miză-i asta cincizeci de ruble? Mai bine îţi mai vâr în suma asta un căţel de mâna a doua sau un breloc de aur pentru ceasornic.

— Bine, fie şi aşa! zise Cicikov.

— Cât îmi dai înainte? întrebă Nozdriov.

— Pentru ce? Bineînţeles, nimic.

— Să am barem două mutări înaintea ta.

— Nu vreau. Şi eu joc prost.

— Vă cunoaştem noi. Ştim cât de prost jucaţi! zise Nozdriov, mutând o piesă.

— N-am mai pus de mult mâna pe jocul ăsta! zise Cicikov, mutând şi el o piesă.

— Vă cunoaştem noi. Ştim cât de prost jucaţi! zise Nozdriov, mutând încă o piesă.

— N-am mai pus mâna de mult pe jocul ăsta! repetă Cicikov, mutând şi el încă o piesă.

— Vă cunoaştem noi. Ştim cât de prost jucaţi! zise Nozdriov, mutând din nou o piesă, iar în acelaşi timp, cu mâneca halatului, şi pe o a patra.

— N-am mai pus mâna de mult… Dar, ce-i asta? Mut-o înapoi! zise Cicikov.

— Ce să mut?

— Păi piesa! răspunse Cicikov şi, în acelaşi timp, văzu cum, sub nasul lui, o a cincea piesă părea că se apropie de câmpul damei. Dumnezeu ştie cum ajunsese acolo. Nu, zise Cicikov, sculându-se de pe scaun. E cu neputinţă să joace cineva cu tine. Nu se joacă aşa, nu se mută câte trei piese odată.

— De ce câte trei? a fost o greşeală. Una s-a mişcat din greşeală. Poftim, o dau înapoi.

— Dar a doua de unde a mai răsărit?

— Care, a doua?

— Uite asta care e aproape de câmpul damei.

— Ştii că-mi placi? Poate că ai uitat.

— Frate, am numărat toate mutările şi le ţin minte: ai împins-o acolo acum; uite unde-i locul ei!

— Cum o să fie acolo? făcu Nozdriov, roşind. Văd că te pricepi bine la născociri!

— Nu, frate, mi se pare că tu eşti cel care născoceşte, dar cam prost.

— Drept cine mă iei? zise Nozdriov. Crezi că-s omul care să umble cu fofârlica?

— Nu te iau drept nimeni, dar de azi înainte nu mai joc niciodată cu tine.

— N-ai dreptul să refuzi, rosti Nozdriov, înfierbântându-se. Jocul a început.

— Ba am dreptul să refuz, pentru că joci cum nu se cuvine să joace un om cinstit.

— Ba minţi! Cum poţi să spui aşa ceva!

— Tu eşti cel care minte!

— N-am făcut nicio înşelătorie şi tu nu poţi să renunţi, trebuie să isprăveşti partida!

— Nu poţi să mă sileşti! zise Cicikov, păstrându-şi sângele rece şi, apropiindu-se de masă, amestecă piesele.

Nozdriov se aprinse deodată şi veni atât de aproape de el, încât Cicikov se dădu doi paşi înapoi.

— O să te silesc să joci! Nu face nimic că ai amestecat piesele: ţin minte toate mutările. Le punem cum au fost.

— Nu, s-a isprăvit. Nu mai joc cu tine.

— Vasăzică, nu mai vrei să joci?

— Îţi dai şi tu seama că nu-i chip de jucat cu tine.

— Nu, spune pe faţă: mai vrei să joci ori nu? rosti Nozdriov, venind şi mai aproape de Cicikov.

— Nu mai vreau, răspunse Cicikov şi, pentru orice eventualitate, duse mâinile mai aproape de faţă, pentru că lucrurile se încinseseră cu adevărat.

Această măsură de prevedere era la locul ei, pentru că Nozdriov ridicase mâna… şi s-ar fi putut întâmpla ca unul din obrajii frumoşi şi graşi ai eroului nostru să se acopere de o ruşine de nespălat; dar, ocolind în chip fericit lovitura, Cicikov îl apucă pe Nozdriov de amândouă mâinile pornite pe bătaie şi-l ţinu cu putere.

— Porfiri! Pavluşka! striga ca un turbat Nozdriov, căutând să se smulgă.

Auzindu-l că strigă şi ca să nu-i facă pe servitori martori la o scenă la care nu se cădea ca ei să fie de faţă şi, în acelaşi timp, dându-şi seama că n-avea rost să-l ţină pe Nozdriov aşa imobilizat, Cicikov îi dete drumul. Tocmai intra Porfiri, şi

după el Pavluşka, un flăcău voinic cu care nu prea era bine să ai de-a face.

— Prin urmare, nu vrei să isprăveşti partida? întrebă Nozdriov. Răspunde-mi pe faţă!

— Nu-i chip să isprăvim partida, răspunse Cicikov, uitându-se pe fereastră. Îşi văzu brişcă şi caii înhămaţi la ea şi pe Selifan, care nu aştepta decât un semn ca să tragă la scară, dar văzu că nu mai era chip să iasă din casă: doi neghiobi de iobagi zdraveni stăteau în uşă.

— Vasăzică, nu vrei să isprăveşti partida? zise din nou Nozdriov, cu faţa învăpăiată.

— Dacă ai fi jucat aşa cum îi şade bine unui om cinstit… Dar acum nu mai pot.

— Aha, ticălosule, nu mai poţi; după ce ţi-ai dat seama că nu câştigi, nu mai poţi! Daţi, mă, în el! răcni mânios Nozdriov către Porfiri şi Pavluşka, şi puse mâna şi el pe ciubucul de lemn de cireş. Cicikov se făcu alb ca varul. Voi să spună ceva, dar simţi că buzele i se mişcau mute.

— Daţi, mă, în el! răcnea înfierbântat şi scăldat în sudori Nozdriov, repezindu-se cu ciubucul de cireş în mână, ca şi cum ar fi năvălit asupra unei cetăţi de necucerit. Daţi în el! răcni din nou, cu glasul unui locotenent din cale afară de îndrăzneţ, care – în timpul unui mare asalt – răcneşte plutonului: „Înainte, băieţi!”, avântul lui necugetat fiind atât de cunoscut, încât se dă poruncă anume ca el să fie apucat şi ţinut de mâini în timpul unor acţiuni primejdioase. Dar locotenentul a şi simţit beţia luptei şi totul se învârteşte în capul lui: el vede în faţa lui pe Suvorov, care aleargă înainte şi se avântă pentru o faptă mare. „Înainte, băieţi!” răcneşte cu însufleţire locotenentul, fără să-şi dea seama că, astfel, zădărniceşte planul bine şi dinainte chibzuit al asaltului general; că milioane de ţevi de armă au şi ieşit din scobiturile zidurilor cetăţii înalte până la nor; că din plutonul lui neputincios se va alege praful şi că glonţul ucigaş a şi început să şuiere, pregătit să închidă gura care

ţipă. Dar dacă Nozdriov se înfăţişa ca un locotenent descumpănit, care se avântă spre o cetate rezistentă, cetatea nu semăna câtuşi de puţin cu o fortăreaţă de necucerit. Dimpotrivă, de frică, inima cetăţii se făcuse cât un purice. Scaunul cu care se gândise să se apere îi şi fusese smuls din mâini de către iobagi şi, mai mult mort decât viu, cu ochii strânşi, Cicikov se pregătea să guste pe pielea lui din ciubucul cerchez al stăpânului casei. Numai Dumnezeu ştie ce i s-ar mai fi putut întâmpla; dar soarta voi să scape de primejdie coastele, umerii şi toate părţile mai gingaşe ale trupului Eroului nostru. Un clinchet de clopoţel dogit răsună pe neaşteptate, venind ca din văzduh; se auzi limpede huruitul roţilor unei căruţe care se apropia repede de cerdac, şi sforăitul şi suflarea grea a cailor înfierbântaţi de la o troică răzbătu până în casă. Fără voia lor, toţi se uitară pe fereastră: un mustăcios, într-o redingotă de croială oarecum militară, cobora din căruţă. Întrebând ceva în tindă, noul venit intră chiar în clipa când lui Cicikov încă nu-i trecuse spaima şi când, înfricoşat, el se afla într-o stare din cele mai de plâns în care se poate găsi un muritor.

— Permiteţi-mi să întreb, cine-i domnul Nozdriov? zise necunoscutul, privind oarecum nedumerit pe Nozdriov, cu ciubucul în mână, şi pe Cicikov care de abia începuse să-şi revină din starea lui de buimăceală.

— Înainte de toate, daţi-mi voie să ştiu cu cine am cinstea să vorbesc? întrebă Nozdriov, apropiindu-se de necunoscut.

— Cu căpitanul-ispravnic.

— Şi ce doriţi?

— Am venit să vă fac cunoscută comunicarea primită şi anume că sunteţi la dispoziţia justiţiei până la pronunţarea hotărârii în procesul dumneavoastră.

— Ce mai e şi năzbâtia asta?! Ce proces? spuse Nozdriov.

— Sunteţi implicat în scandalul provocat în stare de ebrietate, cu prilejul insultelor aduse moşierului Maximov, prin lovituri de nuia.

— Minţi! Nici nu l-am văzut vreodată în ochi pe moşierul Maximov.

— Domnule, daţi-mi voie să vă fac atent că sunt ofiţer! Să vorbiţi aşa cu slugile dumneavoastră, nu cu mine!

Într-o clipită, şi fără să mai asculte răspunsul lui Nozdriov, Cicikov puse mâna pe şapcă, se strecură pe la spatele căpitanului-ispravnic pe cerdac şi se urcă în brişcă, poruncindu-i lui Selifan să mâie caii cât mai iute.

Capitolul al cincilea

Eroul nostru se speriase totuşi destul de serios. Deşi brişca gonea cât se poate de iute şi satul lui Nozdriov pierise demult în zare, dincolo de câmpii, vâlcele şi colnice, Cicikov tot se mai uita înapoi, temându-se parcă să nu fie ajuns din urmă. Răsufla greu şi, ducându-şi mâna la inimă, o simţi că se zbate, ca prepeliţa în colivie. „Nemaipomenit! De ăştia mi-ai fost?” Şi-l blagoslovi în gând pe Nozdriov cu fel de fel de urări nu prea măgulitoare şi destul de tari. Ba se nimeriră chiar şi vorbe mai urâte. Ce să-i faci? Aşa-i rusul, şi mai cu seamă la mânie. Şi nu era glumă. „Orice-ai zice, se gândea Cicikov, dacă nu pica tocmai la timp căpitanul-ispravnic, poate că nu mai aveam parte să văd lumina soarelui. Aş fi pierit ca o băşică pe apă, fără urmă, fără urmaşi, fără să le las nicio avere, nici nume cinstit viitorilor copii.” Eroul nostru se îngrijea grozav de urmaşi.

„Ce boier ticălos! se gândea Selifan. N-am văzut în viaţa mea aşa soi de boier. Trebuia scuipat în ochi! Să laşi nemâncat un om – mai calea-valea, dar calul, trebuie să-l hrăneşti, că-i place ovăzul. E hrana lui: bunăoară, ce-i pentru noi masa, pentru el e ovăzul, asta-i mâncarea lui!”

Se pare că nici caii nu se gândeau cu prea multă bunăvoinţă la Nozdriov. Nu numai murgul şi asesorul, dar până şi bălţatul, toţi erau fără chef. Deşi nu avea parte de obicei decât de ovăz mai prost, pe care Selifan nu-l punea în iesle fără să-l mustre: „Ticălosule ce eşti!” ovăzul era totuşi ovăz şi nu fân. El zdrumica grăunţele cu plăcere şi

deseori îşi întindea botul lung în ieslele tovarăşilor lui, ca să vadă ce mai aveau în ele, mai ales când Selifan lipsea din grajd. Acum însă, numai fân… Asta nu-i bine. Vasăzică, erau nemulţumiţi cu toţii.

Dar, în curând, nemulţumiţii fură întrerupţi pe neaşteptate din cugetările lor. Atât caii, cât şi boierul şi vizitiul se treziră brusc din gânduri, dezmeticiţi de-abia atunci când o caleaşcă cu şase cai dădu peste ei şi când auziră, aproape deasupra capetelor, ţipetele doamnelor din caleaşcă, precum şi înjurăturile şi ameninţările vizitiului lor: „Ticălosule, am strigat cât m-a ţinut gura. Ţine dreapta, gură-cască! Ce, eşti beat?" Selifan îşi dete seama de greşeala lui, dar, întrucât rusului nu-i vine la socoteală să-şi recunoască vina faţă de alţii, răspunse îndată, cu un aer de superioritate: „Dar tu, ce goneşti aşa, ca un zevzec? Ţi-ai lăsat ochii la crâşmă?" Se căzni apoi să dea brişcă înapoi, şi să iasă din hamurile celuilalt, dar zadarnic: se încurcaseră rău. Bălţatul îşi mirosea curios noii prieteni, între care se pomenise. Doamnele urmăreau din caleaşcă tot ce se petrecea, cu o expresie de spaimă pe faţă. Una din ele era bătrână, cealaltă tinerică, de vreo şaisprezece ani, cu părul auriu, netezit cu meşteşug pe căpşor. Ovalul obrajilor ei, frumos ca un ou, era alb, ca şi albul străveziu al oului proaspăt, abia luat din cuib, şi care, cercetat la soare de chelăreasa cu mâinile negricioase, lasă să treacă lumina prin el. Urechiuşele-i diafane păreau şi ele învăpăiate în lumina caldă ce le străbătea. Spaima de pe buzele ei întredeschise şi lacrimile din ochii ei – toate acestea erau atât de drăgălaşe, încât eroul nostru, uitându-se la ea câteva clipe, nu mai dădu nicio atenţie vălmăşagului de cai şi vizitii.

„Dă înapoi, gură-cască din Nijni-Novgorod!" striga vizitiul de pe caleaşcă. Selifan trase de hăţuri, vizitiul celălalt tot aşa, caii se dădură şi ei puţin îndărăt, apoi se izbiră din nou, călcând peste şleauri. Noile cunoştinţe îi plăcură însă atât de

mult calului bălţat, încât el nu se mai învoia pentru nimic în lume să iasă din făgaşul în care soarta voise să intre şi, punându-şi botul pe grumazul noului său prieten, părea că-i şopteşte ceva la ureche, pesemne ceva despre cai verzi pe pereţi, căci celălalt cal scutura tot timpul din urechi.

Tărăboiul atrase pe ţăranii din satul care, din fericire, nu era departe. Întrucât o privelişte ca asta e o adevărată pleaşcă pentru ţăran, ca gazeta sau clubul pentru neamţ, în jurul trăsurii se strânse în curând sumedenie de lume, în sat nemairămânând decât babele şi copiii mici. Şleaurile fură desprinse. Câţiva ghionţi în botul bălţatului îl siliră să se tragă înapoi. Pe scurt, caii fură despărţiţi şi daţi în câte o parte. Dar, fie din pricina supărării că fuseseră luaţi de lângă prieteni, fie pentru că le intrase prostia în cap, deşi vizitiul îi plesnea mereu cu biciul, caii de la caleaşcă nici nu se mişcau, de parcă ar fi încremenit. Ţăranii se întreceau care mai de care să dea o mână de ajutor. Se vârau unii peste alţii, fiecare cu sfaturile lui. „Andriuşka, du-te şi ia-l de căpăstru pe lăturaşul din dreapta, şi badea Mitiai să încalece pe rotaş! Suie călare, bade Mitiai!” Uscăţiv şi lung, cu barba roşie, badea Mitiai se urcă pe rotaş, şi acum era cât o clopotniţă de sat sau cât o cumpănă de puţ. Vizitiul plesni caii cu biciul, degeaba: badea Mitiai nu fusese de niciun ajutor. „Stai! Stai! strigară ţăranii. Bade Mitiai, încalecă tu pe lăturaş, iar pe rotaş să încalece badea Miniai!” Badea Miniai, un ţăran cu umerii largi, cu barba neagră ca tăciunele şi cu pântecul cât un samovar uriaş, în care se fierbe *sbiten* pentru o piaţă întreagă plină de oameni îngheţaţi, încălecă bucuros pe rotaş, care se încovoia sub povara lui până aproape de pământ. „Acu o să meargă treaba! strigară ţăranii. Plesneşte-l, plesneşte-l ca lumea! Arde-l cu biciul pe şarg! Ia te uită, s-a răscrăcănat ca un ţânţar!” Dar văzând că treaba tot nu merge şi că orice plesnitură e de prisos, badea Mitiai şi badea Miniai

încălecară amândoi pe rotaş, iar pe cel lăturaş îl urcară pe Andriuşka. Până la urmă, scos din răbdări, vizitiul îi puse pe goană şi pe badea Mitiai şi pe badea Miniai, şi bine făcu, pentru că din cai începuseră să iasă aburi, ca şi cum ar fi străbătut, pe nerăsuflate, drumul între două staţii de poştă. Îi lăsă să se odihnească niţel şi după aceea caii porniră singuri. În tot timpul harababurii, Cicikov o privise ţintă pe tânăra necunoscută. De câteva ori, vru să încerce să intre în vorbă cu ea, dar nu găsi prilej nimerit. În răstimp, însă, doamnele plecară, căpşorul drăgălaş cu trăsăturile fine şi silueta zveltă pieri ca o nălucă, şi nu mai rămaseră decât drumul, brişcă, cei trei cai pe care cititorul îi cunoaşte, Selifan, Cicikov, întinsul şi pustietatea câmpiei dimprejur. Pretutindeni, oriunde în viaţă, fie în pătura de jos, aspră, zgrunţuroasă, săracă, mucegăită de murdărie, fie în clasele sus-puse, monotone, reci, dichisite şi plicticoase, se iveşte măcar o dată ceva ce nu seamănă cu nimic din câte a văzut omul până atunci şi care-i stârneşte un simţământ deosebit de cele pe care le încearcă în decursul întregii sale vieţi. Oriunde, de-a curmezişul oricărei tristeţi cu care ni se împleteşte viaţa, trece fulgerător câte o bucurie, ca o scânteie voioasă, aşa cum o caretă strălucitoare, cu hamurile de aur, cu caii parcă pictaţi, ar trece pe neaşteptate, în goana mare, sclipind din geamuri, printr-un cătun sărac şi părăginit, care până atunci nu mai văzuse decât căruţe ţărăneşti. Multă vreme, ţăranii mai rămân cu gurile căscate şi cu capetele descoperite, deşi minunata trăsură a trecut şi s-a mistuit de mult în depărtare. Tot aşa, fără de veste, cu totul pe neaşteptate, s-a ivit în povestirea noastră şi copila bălaie, care apoi a pierit. Dacă Cicikov ar fi fost un tânăr de douăzeci de ani, un husar, un student, un băiat la începutul drumului vieţii – Doamne! – ce simţământ nu s-ar fi stârnit, nu l-ar fi frământat şi nu ar fi strigat în el! Ar fi rămas multă vreme încremenit pe loc, cu privirea

fascinată aţintită departe, uitând de drum, de urmări, de mustrările ce-l aşteptau pentru întârziere, uitând de el, de slujbă, de oameni şi de tot ce-i pe lume.

Dar eroul nostru era între două vârste şi de o fire mai cumpătată, mai potolită. Căzu şi el pe gânduri, dar mai cumpănit, nu fără socoteală; ba gândurile îi erau în oarecare măsură foarte întemeiate. „Drăguţă fetişcană! îşi zise, deschizând tabachera şi trăgând tabac. Dar ce are ea cu deosebire de bătător la ochi? Faptul că abia acum, după cât se pare, a ieşit dintr-un pension sau institut, şi că nu are, vorba ceea, nimic muieresc într-însa, adică tocmai ceea ce-i mai neplăcut la femei. Acum încă-i o copilă, totul e firesc în ea, spune ce-i trece prin minte şi râde când îi vine să râdă. Ai putea să faci orice din ea; ar putea să ajungă o minune, dar ar putea să ajungă şi o netrebnică; şi va ajunge o netrebnică! Numai să intre pe mâna maică-sii şi a mătuşii. Într-un singur an îi vor împuia capul cu tot felul de chestii muiereşti, încât nici tată-său nu ar mai putea-o recunoaşte. Cine ştie cum, într-o bună zi se vor ivi îngâmfarea şi pedanteria. Va începe să se mişte studiat, după anume îndrumări învăţate. Îşi va frământa creierul pentru a se hotărî cu cine, cum şi cât se cuvine să vorbească şi cum să privească pe cutare sau cutare. Îi va fi frică să nu spună mai mult decât trebuie, şi în cele din urmă se va încurca şi va sfârşi prin a minţi toată viaţa, ajungând mai ştie dracu' ce." La această concluzie, Cicikov făcu o pauză, apoi îşi urmă firul gândurilor mai departe: „Tare aş vrea să ştiu a cui e şi cine-i tată-său. Vreun moşier bogat şi onorabil sau numai un om cumsecade oarecare, cu avere, strânsă în timpul slujbei? Dacă fetişcanei i s-ar mai alătura – să zicem – şi o zestre de vreo două sute de mii de ruble, ar fi o bucăţică foarte, foarte ispititoare, şi ar putea să facă, vorba ceea, fericirea unui om de ispravă." Cele două sute de mii de ruble începură să i se înfiripe atât de ispititor în

cap, încât Cicikov se dojeni că, în timpul zăpăcelii iscate în jurul celor două trăsuri, nu întrebase nimic pe *foraiter* sau pe vizitiu. Dar, curând după aceea, satul lui Sobakevici ivit în depărtare îi împrăştie gândurile şi-l sili să se întoarcă la preocupările lui obişnuite.,

Satul i se păru destul de mare. În dreapta şi în stânga lui, două păduri, una de mesteceni, alta de brazi, îl cuprindeau ca două aripi, una mai întunecată, alta mai luminoasă; în mijloc se ridica o casă de lemn cu mansardă, cu acoperişul roşu, cu ziduri cenuşii sau, mai bine zis, mohorâte, o casă în felul aşezărilor militare sau ca acelea pentru coloniştii nemţi. Stilul clădirii mărturisea lupta arhitectului cu gustul proprietarului. Pedant, arhitectul căutase simetria, pe când proprietarul – comoditatea, pricină pentru care se astupaseră, probabil, pe o parte a faţadei, toate ferestrele corespunzătoare celor din partea opusă, fiind înlocuite cu o fereastră mică, poate că pentru o cămară întunecoasă. În ciuda tuturor stăruinţelor arhitectului, nici frontonul nu era în mijlocul faţadei, căci proprietarul poruncise ca o coloană din margine să fie scoasă; astfel că, în loc de patru coloane, câte fuseseră plănuite, rămăseseră numai trei. Curtea era împrejmuită cu ulucă durabilă, de lemn, din cale-afară de gros. Părea că moşierul se îngrijea mult de trăinicia lucrurilor. Grajdurile, magaziile şi bucătăriile, clădite din bârne groase din cele mai tari, erau sortite să dăinuiască în veci. Izbele ţăranilor erau şi ele clădite solid: fără pereţi sclivisiţi, fără zorzoane şi alte farafastâcuri, însă totul aşa cum se cuvine şi bine întocmit. Până şi ghizdurile fântânii erau făcute dintr-un stejar tare, cum e cel folosit numai la mori şi corăbii. Într-un cuvânt, tot ce vedea Cicikov era trainic şi zdravăn, temeinic durat, deşi cam greoi. Apropiindu-se de cerdac, Cicikov zări două chipuri ivite la fereastră aproape în acelaşi timp: unul de femeie, îngust şi lunguieţ ca un castravete, cu scufie; altul de bărbat,

rotund şi lat, ca o tidvă moldovenească din care se fac în Rusia balalaicile uşoare cu două strune, podoaba şi distracţia flăcăilor de douăzeci de ani, dezgheţaţi şi chipeşi, fercheşi şi vioi, care fac cu ochiul şi fluieră la fetele cu gâtul alb, adunate să le asculte zdrăngănitul în surdină. Cele două chipuri se traseră înapoi, de cum se iviră. Un fecior cu haină cenuşie şi cu guler albastru, tare, ieşi pe cerdac şi-l conduse pe Cicikov în tindă, unde tocmai intra şi stăpânul casei. Văzându-şi musafirul, rosti scurt: „Poftiţi!” şi-l duse înăuntru.

Privindu-l pe Sobakevici cu coada ochiului, lui Cicikov i se păru de astă dată că aduce mult cu un urs de statură mijlocie. Pentru accentuarea asemănării, stăpânul casei mai purta şi un frac de culoare adecvată, cu mâneci lungi, pantaloni lungi, şi mai mergea şi legănat, cu o călcătură atât de anapoda a labelor lui enorme, încât izbutea mereu să calce pe alţii pe picioare. Faţa-i era aprinsă, ca un ban de aramă nou. Se ştie că sunt multe asemenea chipuri, la migălirea cărora natura nu şi-a prea bătut capul mânuind sculele mici – ca, de pildă, pile, sfredele şi altele – ci le-a cioplit de-a dreptul: a dat o dată cu barda şi s-a ivit nasul, a mai dat o bardă şi-au ieşit buzele, cu burghiul a găurit ochii şi, fără să mai şlefuiască, le-a adus pe lume, zicând: „Trăieşte!” Tocmai o asemenea înfăţişare, vânjoasă şi uimitor de grosolan cioplită, avea Sobakevici: ţinea capul mai mult plecat, nu-şi mişca gâtul deloc şi, din pricina asta, rareori se uita la cel cu care sta de vorbă, privind mai totdeauna înspre colţul sobei la uşă. Trecând prin sufragerie, Cicikov se mai uită la el o dată pe sub sprâncene: „Curat un urs! Un urs adevărat! E oare cu putinţă o asemănare atât de ciudată? Până şi numele se brodeşte: Mihail Semionovici[24]” Cunoscându-i meteahna de a călca lumea pe picioare, Cicikov şi le ferea pe ale lui cu multă băgare de seamă, şi-l lăsa pe Sobakevici să-i treacă înainte. Se pare că şi stăpânul casei îşi cunoştea

păcatul, căci se grăbi să întrebe: „Nu v-am stânjenit cu nimic?” Cicikov îi mulţumi, afirmând că, deocamdată, nu a fost stânjenit cu nimic.

.

Intrând în salon, Sobakevici îi arătă un jilţ, zicând iarăşi: „Poftiţi!” Aşezându-se, Cicikov se uită la pereţi şi la tablourile atârnate pe ei, care înfăţişau numai personaje războinice, căpetenii de oşti greceşti, în picioare: Mavrocordat, în pantaloni roşii, cu tunică şi ochelari, Miaulis, Canaris{25}. Toţi aceşti eroi aveau nişte şolduri şi nişte mustăţi, că te furnicau fiorii prin tot trupul. Bagration{26}, subţire, slab, cu steaguri şi tunuri mici la picioare, încadrat într-o ramă dintre cele mai înguste, ajunsese nu se ştie cum şi pentru ce printre aceşti greci vânjoşi. Urma o eroină greacă, Bobelina; un singur picior al ei părea mai gros decât trupul oricărui filfizon din saloanele de azi. Pesemne că stăpânul casei, fiind el însuşi om sănătos şi voinic, voia ca şi odaia să-i fie împodobită cu oameni voinici şi sănătoşi. Lângă Bobelina, chiar la fereastră, atârna o colivie, prin zăbrelele căreia se uita în salon un brebeneac{27} de culoare închisă, împestriţat cu stropituri albe, semănând şi el mult cu Sobakevici. Musafirul şi stăpânul casei n-avură vreme să tacă nici două minute, că uşa salonului se şi deschise şi intră stăpâna casei, o doamnă foarte înaltă, în cap cu o scufie ale cărei panglici erau revopsite în casă. Păşea grav, ţinându-şi cu trufie capul ţeapăn, ca un palmier.

— Feodulia Ivanovna mea! rosti Sobakevici.

Cicikov sărută mâna Feoduliei Ivanovna, pe care ea aproape că i-a împins-o la gură. Cu acest prilej, oaspele băgă de seamă că dânsa se spălase pe mâini cu zeamă de castraveţi.

— Sufleţelule, urmă Sobakevici, îţi prezint pe Pavel Ivanovici Cicikov! Am avut cinstea să-i fac cunoştinţa la guvernator şi la dirigintele poştei.

Feodulia Ivanovna îl rugă pe Cicikov să şadă, spunând şi dânsa: „Poftiţi!” şi făcând din cap o

mişcare după tipicul actriţelor în roluri de regine. Se aşeză apoi pe canapea, se înfăşură într-un şal de lână merinos şi nu mai mişcă nici din ochi, nici din sprâncene.

Timp de aproape cinci minute, câteşitrei tăcură. Nu se mai auzi decât ciocănitul brebeneacului, ciugulind grăunţe pe fundul de scânduri al coliviei. Cicikov îşi mai plimbă o dată privirile prin odaie. Totul era trainic, greoi din cale-afară, având o ciudată asemănare cu stăpânul casei: într-un colţ al salonului, se afla un birou de nuc, burduhănos, cu patru picioare, fără nicio noimă, un adevărat urs. Masa, jilţurile, scaunele – toate erau greoi lucrate, parcă anume ca să te stingherească, şi fiecare lucru, fiecare scaun ţi se părea că spune: „Şi eu sunt Sobakevici!” sau „Şi eu semăn leit cu Sobakevici!”

— Ne-am adus aminte de dumneata la Ivan Grigorievici, preşedintele Curţii, rosti într-un târziu Cicikov, văzând că nimeni n-are de gând să înceapă vorba. Joia trecută. Am petrecut foarte bine.

— În ziua aceea n-am fost la preşedinte, răspunse Sobakevici.

— Ah, e un om minunat!

— Cine? întrebă Sobakevici, privind în colţul sobei.

— Preşedintele.

— Ţi s-o fi părut: afară de faptul că e francmason, e un prost cum n-a mai fost altul pe lume.

Cicikov se cam zăpăci de caracterizarea aceasta destul de brutală dar, recăpătându-şi cumpătul, urmă:

— Fireşte, oricine are slăbiciuni, cu toate astea guvernatorul e un om minunat!

— Guvernatorul, om minunat?

— Da, nu-i aşa?

— Cel mai mare tâlhar din lume!

— Cum? Guvernatorul e un tâlhar? făcu Cicikov, neputând deloc să înţeleagă cum de a ajuns guvernatorul în rândul tâlharilor. Mărturisesc că nu mi-aş fi putut închipui niciodată, urma el. Dă-mi voie, totuşi, să-ţi spun că faptele lui nu o dovedesc nicidecum; dimpotrivă, aş zice chiar că e un om foarte delicat. Ca mărturie, pomeni de pungile pe care guvernatorul le broda chiar cu mâinile lui, şi-i lăudă expresia blândă a feţei.

— Şi faţa o are de tâlhar! zise Sobakevici. Dă-i numai un cuţit şi du-l la drumul mare: te taie pentru un gologan! El şi viceguvernatorul nu-s decât Gog şi Magog[28].

„Nu s-o fi împăcând cu ei, se gândi Cicikov. Ce-ar fi să aduc vorba despre poliţai? Mi se pare că-s prieteni."

— De altfel, în ce mă priveşte, cel mai mult îmi place poliţaiul. E, ca să zic aşa, o fire dreaptă şi deschisă. Chipul lui vădeşte sinceritate.

— Un escroc! rosti Sobakevici netulburat. Te vinde, te înşală şi mai stă şi la masă cu dumneata! îi cunosc pe toţi: toţi sunt nişte escroci, aşa e tot oraşul: a tunat şi i-a adunat, escroci şi iar escroci! Ar fi în stare să-l vândă şi pe Hristos. Acolo-i un singur om cumsecade: procurorul, dar, ca să fim drepţi, şi el e un porc.

După asemenea caracterizări elogioase, deşi cam scurte, Cicikov îşi dădu seama că n-are rost să-i mai pomenească şi pe ceilalţi funcţionari, şi-şi aduse aminte că lui Sobakevici nu-i plăcea să vorbească de bine pe nimeni.

— Hai, sufleţelule, să mergem la masă, zise doamna Sobakevici către soţul ei.

— Poftiţi! rosti Sobakevici.

Apoi, apropiindu-se de o masă pe care se aflau gustări, musafirul şi stăpânul casei dădură pe gât câte o duşcă bună de votcă şi luară câte o zacuscă, aşa cum se face pe toată întinsa Rusie, prin oraşe şi sate, adică tot felul de mezelicuri sărate şi de bunătăţi care stârnesc pofta de mâncare. După

aceea, se îndreptară câteşitrei spre sufragerie. În faţă purcese, lin ca o gâscă, stăpâna casei. La masă erau patru tacâmuri. Al patrulea loc fu ocupat curând de o doamnă sau domnişoară – e greu de spus ce anume era – rudă, menajeră sau o femeie care stătea şi ea în casă: o fiinţă de vreo treizeci de ani, fără scufie, cu un şal pestriţ. Sunt persoane care se află pe lume nu ca nişte obiecte, ca să zicem aşa, ci ca nişte picăţele sau mici pete străine pe un obiect. Stau mereu pe acelaşi loc, cu capul în aceeaşi poziţie, încât eşti gata-gata să le iei drept mobilier şi să crezi că, de când s-au născut, din gura lor n-a ieşit un singur cuvânt. Dar, pe undeva, în odaia slujnicelor sau în cămară, ele capătă glas, şi încă ce glas!

— Ştii, sufleţelule, astăzi borşul e minunat, zise Sobakevici, după ce îl gustă, luând în acelaşi timp de pe tavă o bucată uriaşă de *niania*, cunoscuta mâncare ce se serveşte la borş, făcută din burtă de berbec umplută cu hrişcă, creier şi măruntaie. Aşa *niania*, urmă el, adresându-i-se lui Cicikov, n-ai să mănânci la oraş. Acolo ţi se dă dracu' ştie ce!

— Totuşi, la guvernator nu se găteşte rău, băgă de seamă Cicikov.

— Dar ştii dumneata din ce se găteşte la el? Dacă ai şti, n-ai mai mânca.

— Nu ştiu din ce se găteşte, nu pot judeca, dar cotletele de porc şi rasolul de peşte erau minunate!

— Ţi s-a părut. Ştiu doar ce cumpără ei din piaţă. Canalia aia de bucătar, care a învăţat la un franţuz, ia un motan, îl jupoaie de piele şi-l serveşte la masă în loc de iepure.

— Uf, ce lucruri neplăcute spui! zise soţia lui Sobakevici.

— Păi, ce vrei, sufleţelule, aşa se face la ei, n-am nicio vină, doar toţi fac aşa. Tot ce-i netrebuincios, tot ce la noi Akulka aruncă, să-mi fie cu iertăciune, la gunoi, ei vâră în supă! Da, întocmai, în supă, acolo le vâră!

— Spui totdeauna la masă nişte lucruri… zise din nou soţia lui Sobakevici.

— Dar ce vrei, sufleţelule, răspunse Sobakevici, dacă aş face eu aşa ceva, mai zic, dar nu, îţi spun sincer că porcării de felul ăsta eu n-am să mănânc. N-am să iau în gură broască, chiar de mi-ar tăvăli-o în zahăr, şi nici stridie n-am să iau în gură: ştiu cu ce seamănă stridia. Serveşte-te cu berbec, urmă el, adresându-i-se lui Cicikov. E costiţă de berbec cu hrişcă! Nu-i *fricassée*[29] ca acela gătit prin bucătăriile boierilor, din carne de berbec care zace câte patru zile la piaţă! Toate astea au fost născocite de doctorii nemţi şi franţuji. I-aş spânzura pe toţi! Au născocit dieta, tratamentul prin înfometare! Cu firea lor de nemţi slăbănogi, îşi închipuie că în felul acesta o să lecuiască un stomac rusesc! Nu, astea-s aiureli, astea-s… Sobakevici clătină chiar supărat din cap. Îi dau zor mereu cu cultura, dar cultura asta a lor nu-i decât, ptiu! Aş mai spune ceva, dar vezi că nu-i cuviincios la masă. La mine e altfel. Dacă am carne de porc, adă-mi la masă tot porcul; dacă am carne de berbec, adă-mi tot berbecul; am gâscă, să mi se aducă toată gâsca! Mai bine numai două feluri de bucate, dar să mănânc vârtos, după pofta inimii.

Zis şi făcut: Sobakevici îşi răsturnă în farfurie jumătate din halca de berbec de pe masă, mâncând, rozând şi sugând totul, până la cel din urmă oscior.

„Da, se gândi Cicikov, ăsta ştie să înfulece!”

— La mine e altfel, zise din nou Sobakevici, ştergându-şi mâinile pe şervet. La mine nu-i ca la Pliuşkin: el are opt sute de suflete, dar trăieşte şi mănâncă mai prost decât ciobanii mei!

— Cine-i Pliuşkin? întrebă Cicikov.

— Un pungaş, răspunse Sobakevici. Un zgârcit cum nu-ţi poţi închipui. Puşcăriaşii, la temniţă, o duc mai bine decât el; toţi oamenii îi crapă de foame.

— Da-a-a? făcu Cicikov cu interes. Spui că, într-adevăr, oamenii lui mor în număr mare?

— Ca muştele.

— Ca muştele? Dar dă-mi voie să te întreb: stă departe de aici?

— La cinci verste.

— La cinci verste! exclamă Cicikov şi simţi pe dată că inima începe să-i bată mai tare. Şi de la poarta dumitale, spre dreapta sau spre stânga?

— Nu te-aş sfătui să cunoşti nici măcar drumul la câinele ăsta! zise Sobakevici. Mai bine te-ai duce într-un anumit loc, e necuviincios să spui unde, decât la el.

— Nu te-am întrebat ca să… ci numai din curiozitate, pentru că vreau să cunosc toate meleagurile, răspunse Cicikov.

După halca de berbec urmară brânzoaicele – fiecare din ele cu mult mai mare decât farfuria – apoi un curcan cât un viţel, umplut cu fel de fel de bunătăţi: ouă, orez, ficăţei şi mai ştiu eu cu ce, într-un cuvânt, tot ce cade greu la stomac, ca o piatră. Masa se isprăvi aici, dar când s-au ridicat, Cicikov simţi că atârnă cu un pud mai mult. Trecură în salon, unde, într-o farfurioară, se găsea dulceaţă care nu era nici de pere, nici de prune, nici de alt fruct, şi de care, de altfel, nu se atinse nici musafirul, nici gazda. Stăpâna casei ieşi ca să mai pună dulceaţă şi în alte farfurioare. Folosindu-se de lipsa ei, Cicikov i se adresă lui Sobakevici, care, trântit în jilţ, gâfâia după o îndopare atât de îmbelşugată şi scotea pe gâtlej o gamă de sunete nelămurite, făcându-şi cruce pe gură şi acoperindu-şi-o mereu cu mâna. Cicikov i se adresă cu următoarele cuvinte: „Aş vrea să-ţi vorbesc într-o chestiune”.

— Iată şi altfel de dulceaţă! oferi stăpâna casei, intrând cu o farfurioară: Ridichi fierte în miere!

— O să luăm mai târziu, zise Sobakevici. Du-te acum, în odaie la tine, că eu şi Pavel Ivanovici ne lepădăm fracul şi ne odihnim puţin!

Stăpâna casei era gata-gata să trimită după saltele de puf şi după perne. Dar Sobakevici o opri: Nu e nevoie, ne întindem în jilţuri. Stăpâna casei ieşi.

Sobakevici plecă puţin capul, pregătindu-se să-l asculte pe oaspe în chestiunea de care voia să-i vorbească.

La început, Cicikov îl luă pe departe, aduse vorba în treacăt despre statul rus îndeobşte, lăudându-i mult întinderea; spuse că nici imperiul roman din vechime n-a fost atât de mare şi că străinii se miră, pe bună dreptate… Sobakevici asculta, tot cu capul plecat. Şi că, potrivit legilor în fiinţă, în acest stat, a cărui strălucire nu are egal, sufletele trecute în recensământ, după ce-şi încheie drumul lor pe pământ, rămân totuşi în catastife, până la întocmirea noilor formulare de recensământ, la un loc cu cele vii, ca să nu împovăreze autorităţile cu sumedenii de date neînsemnate şi nefolositoare şi să nu mai complice aparatul de stat, şi aşa destul de complicat… Sobakevici asculta mereu cu capul plecat. Şi că, totuşi, în pofida acestei măsuri îndreptăţite, ea este, de multe ori, împovărătoare pentru mulţi proprietari, silindu-i să plătească şi pentru aceste suflete biruri, ca pentru ceva viu, şi că el, Cicikov, având un respect personal pentru Sobakevici, ar fi gata, într-o oarecare măsură, să ia asupră-şi această sarcină cu adevărat împovărătoare. În ceea ce priveşte lucrul de căpetenie, Cicikov îşi alegea foarte prevăzător cuvintele, zicând nu suflete moarte, ci doar inexistente.

Sobakevici asculta, ca şi mai înainte, cu capul plecat, fără ca pe faţa lui să se ivească măcar o umbră de expresie. Părea că trupul lui n-avea nici urmă de suflet, sau, chiar dacă-l avea, se afla cu totul într-altă parte, ca la Koşcei Nemuritorul, pe undeva pe dincolo de munţi, închis într-o carapace atât de groasă, încât nicio mişcare dinăuntrul ei nu se simţea afară.

— Prin urmare?… zise Cicikov şi, oarecum tulburat, aştepta răspunsul.

— Îţi trebuiesc suflete moarte? întrebă Sobakevici foarte firesc, fără să se mire câtuşi de puţin, ca şi cum ar fi fost vorba de niscaiva cereale.

— Da, răspunse Cicikov, îndulcind din nou vorba şi adăugind: inexistente.

— S-or găsi. Cum să nu!… zise Sobakevici.

— Şi dacă s-or găsi, nu mă îndoiesc că… ţi-ar face plăcere să scapi de ele.

— Mă rog, sunt gata să le vând, răspunse Sobakevici, înălţând puţin capul şi dându-şi seama, probabil, că acest cumpărător trebuia el să năzuiască la vreun câştig oarecare.

„Ei, drăcia dracului, se gândi Cicikov. Ăsta se apucă să vândă mai înainte de a fi scos eu o vorbă!” Apoi, cu glas tare, zise:

— Dar care ar fi, de pildă, preţul, cu toate că e vorba de un lucru… cât despre preţ, ar fi chiar întrucâtva ciudat…

— Păi, ca să nu-ţi cer cât nu face, o sută de ruble de bucată! zise Sobakevici.

— Câte o sută de ruble! exclamă Cicikov, căscând gura şi uitându-se ţintă în ochii lui Sobakevici, fără să ştie dacă auzise bine sau dacă limba acestuia, din cauza firii sale greoaie, întorcându-se greşit, nu rostise cumva vreun cuvânt în locul altuia.

— Ţi se pare scump? întrebă Sobakevici. Dar care ar fi preţul dumitale?

— Preţul meu! Pesemne că am greşit, sau nu ne înţelegem şi am uitat despre ce e vorba. În ce mă priveşte, cu mâna pe conştiinţă, cred că optzeci de copeici de suflet e preţul cel mai potrivit!

— Asta-i bună: optzeci de copeici!

— De, după socoteala mea, cred că mai mult nu s-ar putea da.

— Doar nu vând opinci.

— Totuşi, trebuie să recunoşti că nici oameni nu-s.
— Îţi închipui oare că ai să găseşti un prost, care să-ţi vândă un suflet de recensământ pe douăzeci de copeici?
— Dar, dă-mi voie: de ce spui că aceste suflete sunt de recensământ? Sufletele doar au murit demult şi n-a mai rămas din ele decât un foşnet, care nici nu poate fi prins cu simţurile. De altfel, ca să nu mai lungim vorba în privinţa asta, poftim, îţi dau câte o rublă şi jumătate. Mai mult nu pot.
— E ruşinos să dai aşa preţ. Tocmeşte-te, dar dă-mi un preţ ca lumea!
— Nu pot, Mihail Semionovici, pe conştiinţa mea, nu pot. Ce nu se poate, nu se poate, zise Cicikov, dar mai adaus» totuşi câte cincizeci de copeici de suflet.
— De ce te zgârceşti aşa? întrebă Sobakevici. Crezi că-i scump? Un pungaş te-ar trage pe sfoară şi ţi-ar vinde în loc de suflete cine ştie ce porcărie! Dar ale mele-s toate pe alese, ca nişte nuci, tot unul şi unul. Când nu e un meşter, e cel puţin un ţăran zdravăn. Judecă şi dumneata: de pildă, rotarul Miheev! N-a făcut, toată viaţa lui, decât trăsuri pe arcuri. Şi nu lucru ca la Moscova, care să ţie un ceas, ci colo, solid, trainic. Tot el le îmbrăca şi le da cu lac!
Cicikov deschise gura ca să-i atragă luarea-aminte că Miheev nu se mai află de mult pe lume, dar Sobakevici era pornit, cum se zice, de-a binelea pe vorbă. De unde luase el atâta avânt şi atâta dar de vorbire?
— Dar Probka Stepau, lemnarul? Îmi pun capul că n-ai să mai găseşti nicăieri aşa ţăran. Cât era de voinic! Dac-ar fi făcut milităria la gardă, cine ştie ce grad ar mai fi căpătat! Măsura trei arşini şi un verşoc[30] înălţime!
Cicikov voi să-i atragă din nou luarea-aminte că nici Probka nu se mai afla pe lume, dar se vede că în Sobakevici se rupsese un zăgaz: vorbele

curgeau gârlă, aşa că n-aveai altceva de făcut decât să le asculţi.

— Miluşkin cărămidarul! Era în stare să-ţi facă sobă în orice casă. Maxim Teleatnikov cizmarul: cum împingea cu sula, cum ieşea perechea de cizme, şi încă ce cizme – de n-aveai vorbe să-i mulţumeşti! Şi nu punea pic de băutură în gură. Dar Eremei Sorokopliokin! Ţăranul ăsta le ţinea piept singur la toţi: a făcut negoţ la Moscova. Îmi aducea câte cinci sute de ruble obroc![31] Ca să vezi ce oameni! Nu de ăştia ţi-ar vinde un Pliuşkin oarecare.

— Dar dă-mi voie, izbuti să vorbească până la urmă Cicikov, uluit de acest puhoi de cuvinte, care părea că nu se mai sfârşeşte, pentru ce-mi înşiri toate însuşirile lor, când nu mai sunt buni de nimic? Doar îs morţi! Vorba proverbului: „Dintr-un trup mort mai poţi face numai proptea de gard".

— Aşa e, sunt morţi, întări Sobakevici, parcă trezindu-se din gândurile lui şi aducându-şi aminte că erau cu adevărat morţi. Şi adause: Dar, ca să vorbim drept, ce ai de la oamenii care se numără printre vii? Oameni sunt ei? Muşte, nu oameni.

— Totuşi, ăştia mai sunt pe lume, pe când ceilalţi îs numai vis.

— Ba nu-s vis! Să ştii că n-ai să mai găseşti oameni ca Miheev; era o matahală cât toate zilele, care n-ar fi încăput în odaia asta. Nu, ăsta nu-i vis! Avea în umeri o putere mai mare ca un cal. Aş vrea să ştiu unde mai găseşti într-altă parte aşa vis!

Aceste cuvinte din urmă le rosti cu faţa la portretele atârnate de pereţi ale lui Bagration şi Colocotronis, aşa cum se întâmplă, de obicei, în timpul unei discuţii, când unul din interlocutori, fără să ştie de ce, nu se întoarce spre persoana căreia îi vorbeşte, ci către alta, sosită pe neaşteptate, pe care nici n-o cunoaşte, şi de la care ştie că nu va căpăta nici răspuns, nici părere, nici încuviinţare; îşi întoarce totuşi privirea spre ea, parcă poftind-o să fie arbitru, iar necunoscutul,

confuz o clipă, nu ştie dacă trebuie să răspundă la o chestiune pe care n-a auzit-o, sau să mai rămână o vreme aşa, din bună-cuviinţă, şi apoi să plece.

— Nu. Mai mult de două ruble nu pot să dau, zise Cicikov.

— Poftim, ca să nu spui pe urmă că ţi-am cerut prea mult şi că nu vreau să-ţi fac nicio concesie, poftim, ţi le las pe şaptezeci şi cinci de ruble bucata, dar numai în bancnote. Şi asta, pentru că ne cunoaştem!

„Ce naiba, se gândi Cicikov, mă ia drept un prost?” Apoi, tare:

— Mi se pare ciudat: parcă între noi se desfăşoară o reprezentaţie de teatru, o comedie, altfel nu pot să-mi explic… Pare-mi-se că eşti un om destul de deştept şi învăţat. Marfa-i nici mai mult nici mai puţin decât… ptiu! Ptiu! Cât face? Cine are nevoie de ea?

— Păi, uite că o cumperi, deci ai nevoie de ea.

Cicikov îşi muşca buza, nemaiştiind ce să răspundă. Începu să vorbească despre împrejurări de familie şi de rudenie, dar Sobakevici îi răspunse scurt:

— N-am nevoie să cunosc rubedeniile dumitale şi nu mă amestec în chestiunile dumitale de familie. Te privesc. Ai nevoie de suflete, eu ţi le vând. O să-ţi pară rău dacă nu le iei.

— Două rublişoare, zise Cicikov.

— Nu, zău, te-ai apucat să-nveţi coţofana să spună „Iakov” şi-acu’, vorba proverbului, pe toţi îi strigă aşa. O ţii una şi bună: două ruble şi nu mai vrei să te urneşti din loc. Dă-mi un preţ ca lumea!

„Să-l ia dracu’, îşi zise Cicikov, să-i mai dau o jumătate de rublă, să aibă, câinele, de colivă!”

— Poftim, mai pun o jumătate de rublă.

— Hai, poftim, îţi spun şi eu cel din urmă cuvânt: cincizeci de ruble! Crede-mă că ţi le dau în pierdere: n-ai să găseşti nicăieri mai ieftin oameni aşa de buni!

„Ce om apucător!” îşi zise Cicikov, apoi, niţel cam înciudat, cu glas tare:

— Dar, în sfârşit, ce atâta vorbă!… Parc-ar fi, într-adevăr, o treabă însemnată! Dintr-altă parte o să le iau degeaba. Oficine mi le-ar da bucuros, ca să se scape cât mai repede. Numai un prost le-ar ţine ca să plătească bir pentru ele!

— Dar ştii, asemenea cumpărături, ţi-o spun prieteneşte şi să rămână între noi, nu-s totdeauna îngăduite şi, dacă eu sau altul ar scăpa vreo vorbă, un astfel de om nu s-ar mai bucura de niciun fel de încredere, când ar fi să încheie vreun contract sau orice altă afacere avantajoasă.

„Uite unde-l duce mintea, nemernicul!” se gândi Cicikov, apoi zise, cu aerul cel mai liniştit:

— Treaba dumitale, însă nu le cumpăr pentru că aş avea nevoie de ele, cum crezi dumneata, ci pentru că mi s-a abătut mie aşa! Dacă nu vrei două ruble şi jumătate, rămâi sănătos!

„Pe ăsta nu-l scoţi dintr-ale lui; nu se lasă!” se gândi Sobakevici.

— Hai, fie, dă-mi câte treizeci de ruble şi ia-ţi-le!

— Nu. Vad că nu vrei să le vinzi. Rămâi sănătos!

— Stai, stai! zise din nou Sobakevici, fără să-i lase mâna şi călcându-l pe picior, pentru că eroul nostru uitase să se mai ferească, fapt pentru care fu nevoit să chiţcăie de durere, sărind într-un picior.

— Să-mi fie cu iertăciune! Mi se pare că te-am stingherit! Pofteşte-ncoa’, şezi! Şi îl aşeză într-un jilţ, s-ar putea spune cu oarecare dibăcie, ca un urs care, trăit printre oameni, ştie să se dea de-a dura şi să facă giumbuşlucuri la cerere: „Ia arată, ursule, cum fac femeile baie de abur?” Sau: „Ia arată, ursule, cum fură copiii mazăre?”

— Zău, îmi pierd timpul de pomană. Trebuie să mă grăbesc.

— Mai stai o clipă, o să-ţi spun o vorbă care o să-ţi facă plăcere. Sobakevici veni mai aproape, se

aşeză şi-i şopti la ureche, ca şi cum ar fi fost un secret: Dai un sfârtac?

— Adică douăzeci şi cinci de ruble? Nici să nu te gândeşti. Nu-ţi dau niciun sfârtac de sfârtac, nu mai pun nicio copeică.

Sobakevici tăcea. Cicikov tăcea şi el. Tăcerea ţinu vreo două minute. Bagration, cu nasul lui vulturesc, se uita din perete cu multă luare-aminte la această tocmeală.

— Dar care-i preţul dumitale cel din urmă? întrebă, în sfârşit, Sobakevici.

— Două ruble şi jumătate.

— Zău, nu preţuieşti un suflet omenesc nici cât o ceapă degerată. Dă-mi barem trei ruble!

— Nu pot.

— Da… n-am ce să-ţi fac. Fie şi-aşa! Pierd, dar am o fire păcătoasă: nu pot să nu fac plăcere aproapelui meu. Îmi închipui că ne trebuie şi un act de vânzare-cumpărare, ca totul să fie în regulă.

— Se-nţelege.

— Ei, vezi? Va trebui să mă duc la oraş.

Aşa că treaba se făcu. Hotărâră amândoi ca a doua zi să plece la oraş şi să încheie actul de vânzare-cumpărare. Cicikov ceru o listă cu numele ţăranilor. Sobakevici primi bucuros, se duse la birou şi se apucă numaidecât să-i scrie pe toţi, nu numai pe nume, dar şi cu însuşirile lor.

În răstimp, neavând ce face şi stând în spatele stăpânului casei, Cicikov se apucă să-i cerceteze trupul uriaş. Când se uita la spinarea lui, lată ca a cailor scunzi de Viatka, şi la picioarele-i ca stâlpii de tuci de pe marginea trotuarelor, nu putu să nu exclame în sinea lui: „Da’ bine te-a mai dăruit domnul! Eşti tocmai aşa cum spune lumea: croit prost, dar bine cusut!… Ori te-ai născut urs, ori te-au făcut aşa viaţa asta de la ţară, semănăturile şi bătaia de cap cu ţăranii, încât din pricina lor ai ajuns un om apucător? Ba nu, cred că ai fi fost acelaşi, chiar de-ai fi crescut după cerinţele modei

şi de-ai fi trăit la Petersburg, în loc să fi stat la ţară. Toată deosebirea e că acum înfuleci jumătate dintr-o halcă de berbec cu hrişcă, îmbucând apoi şi o brânzoaică cât farfuria, iar atunci ai fi mâncat chifteluţe cu trufe. Pe deasupra, acum, ai în puterea ta ţărani: trăieşti bine cu ei şi nu-i nedreptăţeşti, fireşte, pentru că sunt oamenii tăi şi, altfel, tot ţie ţi-ar fi rău, iar atunci ai fi avut funcţionari, pe care i-ai fi scuturat mereu, ştiind doar că nu-ţi sunt iobagi, sau ai fi jefuit vistieria statului! Nu, pumnul omului apucător nu se poate face palmă întinsă. Iar de te-apuci să-i dezdoi, fie chiar un deget, două, iese şi mai rău. Să prindă el numai o pospăială de cultură şi să poată ocupa astfel un post mai de seamă, să vezi ce i-ar mai muştrului pe urmă pe cei cu adevărat culţi. Ba, încă, te pomeneşti că îşi mai spune: «Să vă arăt cine-s eu!» Şi va născoci o dispoziţie atât de năstruşnică, încât multora le va face viaţa şi mai amară… Ei, dacă pe toţi apucătorii…”

— Lista e gata, zise Sobakevici, întorcându-se spre Cicikov.

— E gata? Dă-mi-o, te rog! îşi aruncă ochii pe listă şi se minună de grija şi amănunţimea cu care era întocmită: nu mimai că erau trecute de-a fir-a-păr meseria, numele, vârsta şi starea civilă, dar pe margini se găseau observaţii speciale asupra purtării, dacă bea sau nu bea, într-un cuvânt, îţi era mai mare dragul să o citeşti.

— Acum, te rog să-mi dai arvună! zise Sobakevici.

— Ce-ţi mai trebuie arvună? Ai să primeşti în oraş toţi banii odată.

— Totuşi, vezi, aşa se obişnuieşte, răspunse Sobakevici.

— Nu ştiu cum aş putea să-ţi dau. N-am bani la mine. Ba da, uite că am zece ruble.

— Ce să fac cu zece ruble? Dă-mi barem cincizeci!

Cicikov începu să dea din colţ în colţ, încredinţându-l că n-are, dar Sobakevici afirmă cu atâta tărie că are, încât cel dintâi mai scoase o hârtie:

— Hai, mai ia cincisprezece ruble, ai cu totul douăzeci şi cinci. Dar fii bun şi dă-mi chitanţă.

— Dar pentru ce-ţi trebuie chitanţă?

— E mai bine s-o am. Cine ştie ce se mai poate întâmpla… aşa… pe neaşteptate…

— Bine, atunci dă încoace banii!

— Ce tot bani şi iar bani? Uite, îi ţin în mână. Scrii chitanţa şi iei banii!

— Dar, dă-mi voie, cum să scriu chitanţa? Întâi trebuie să văd banii.

Cicikov dădu hârtiile lui Sobakevici, care, apropiindu-se de birou şi acoperindu-le cu degetele mâinii stângi, scrise cu mâna cealaltă, pe un petic de hârtie, că arvuna de douăzeci şi cinci de ruble, în bancnote de stat, pentru sufletele de recensământ vândute, a primit-o în întregime. După ce scrise chitanţa, mai cercetă odată cu luare-aminte bancnotele.

— E cam veche hârtia! zise el, examinând una din ele la lumină. E cam ruptă, dar, între prieteni, nu se cade să te uiţi la asta.

„Ce apucător! se gândi Cicikov. Mai e şi bestie după toate astea!"

— Dar parte femeiască nu vrei?

— Mulţumesc, nu!

— Nu ţi-aş cere mult. Pentru că ne cunoaştem, doar câte o rublă de bucată.

— Nu, n-am nevoie de parte femeiască.

— Bine, dacă n-ai nevoie, n-am ce vorbi. Gusturile nu se discută. Unuia îi place popa, altuia preoteasa – aşa zice proverbul.

— Aş vrea să te mai rog ca treaba asta să rămână numai între noi, îi ceru Cicikov, luându-şi rămas bun.

— Se-nţelege. Al treilea n-are ce căuta aici. Ce se petrece între prieteni buni şi sinceri, trebuie să

rămână numai între ei Cu bine! îţi mulţumesc că ne-ai vizitat; te rog să nu ne uiţi nici de-acum înainte. Când ai un ceas liber, vino să luăm masa împreună, să ne mai treacă vremea. Poate că vom mai avea prilejul să ne servim unul pe altul.

„Ba bine că nu! se gândi Cicikov, urcându-se în brişcă. Mi-a umflat, apucătorul dracului, câte două ruble şi jumătate de fiecare suflet mort!”

Era nemulţumit de purtarea lui Sobakevici. Oricât, era un cunoscut, se întâlniseră la guvernator şi la poliţai, dar s-a purtat ca un om cu totul străin, şi i-a luat bani pentru te miri ce şi mai nimic! După ce brişcă ieşi din curte, Cicikov întoarse capul şi văzu că Sobakevici tot mai stătea în cerdac, voind parcă să se încredinţeze cu ochii lui încotro apucă musafirul.

— Tot mai stă ticălosul! zise, printre dinţi, şi-i porunci lui Selifan să cotească pe după casele ţărăneşti şi să se depărteze în aşa fel, ca brişcă să nu mai poată fi zărită dinspre curtea boierească. Voia să dea pe la Pliuşkin, la care, după spusele lui Sobakevici, oamenii mureau ca muştele, dar nu dorea ca Sobakevici să ştie că se duce acolo. Când brişcă ajunse la marginea satului, Cicikov chemă la el pe cel dintâi ţăran care-i ieşise în cale şi care, ca o furnică neobosită, târa după el la casa lui o bârnă neobişnuit de groasă, găsită pe drum.

— Ascultă, bărbosule, cum să ajung de aici la Pliuşkin, aşa, fără să trec prin faţa casei boiereşti?

Întrebarea îl puse pe ţăran în încurcătură.

— Ce, nu ştii?

— Nu ştiu, boierule.

— Vai de tine! Şi mai zici că ai păr alb în cap! Nu-l cunoşti pe Pliuşkin, zgârcitul ăla care-şi hrăneşte prost oamenii?

— A, peticitul, peticitul! exclamă ţăranul.

Mai adăugă la cuvântul „peticit” un substantiv foarte potrivit, dar care nu se întrebuinţează în vorbirea oamenilor de lume şi peste care trecem. De altfel, se poate bănui că vorba fusese nu se

poate mai potrivită, din faptul că Cicikov, cu toate că ţăranul pierise demult din vedere şi că brişcă făcuse o bună bucată de drum, tot mai zâmbea. Poporul rus se exprimă tare! Şi dacă dăruieşte cuiva o poreclă, ea îi rămâne acestuia în neam, trecând şi asupra urmaşilor; o poartă cu el cât timp e în slujbă, iar când îşi părăseşte slujba, o ia cu el la Petersburg şi chiar până la capătul lumii. Şi oricât te-ai strădui mai pe urmă să-ţi înnobilezi această poreclă, fie prin vreo şmecherie, fie înduplecând prin bani niscaiva funcţionăraşi să te scoată spiţă de cneaz, nu ţi-ar mai folosi la nimic; porecla ar croncăni mai departe cât ar ţine-o pliscul ei de cioară, arătând singură din ce neam se trage. Un cuvânt de duh, spus potrivit, rămâne bine spus, căci – vorba proverbului – ce e scris cu condeiul nu poţi tăia cu toporul. Şi cât de nimerite sunt acele cuvinte, născute în străfundul Rusiei, unde nu se află nici nemţi, nici finlandezi, nici alte neamuri, ci numai mintea ageră şi vioaie a rusului neaoş, care nu-şi caută vorbele prin buzunare, nici nu şi le cloceşte ca o cloşcă, ci-ţi trânteşte porecla pe loc, ca un paşaport întocmit pe viaţă, fără să mai fie nevoie să adaugi apoi cum ţi-e nasul sau cum ţi-s buzele, fiindcă te-a zugrăvit – dintr-o singură trăsătură – din cap până în picioare.

După cum un număr nemărginit de biserici şi mânăstiri cu cupole, turle şi cruci s-a împrăştiat pe tot cuprinsul sfintei şi credincioasei Rusii, tot aşa de nenumărate sunt neamurile, generaţiile şi popoarele care se înghesuie, pestriţe, şi se frământă pe faţa pământului. Şi fiecare din aceste popoare, purtând în el o chezăşie de forţe şi plin de însuşiri sufleteşti creatoare, de particularităţi pronunţate şi de alte haruri dumnezeieşti, îmbogăţeşte lumea prin felul său original de a vorbi, mărturie a caracterului său. Un cuvânt rostit de un britanic vădeşte o înţeleaptă cunoaştere a sufletului şi a vieţii; cuvântul elegant al

francezului, aruncat în treacăt, pe cât e de strălucitor, pe atât se spulberă de repede; neamţul îşi născoceşte cuvântul cu multă iscusinţă, savant şi uscat, un cuvânt care nu e la îndemâna oricui; dar nu e cuvânt mai năvalnic şi mai vioi, care să pornească din adâncul inimii, să zvâcnească şi să fiarbă, ca o vorbă rusească ce merge drept la ţintă.

Capitolul al şaselea

Demult de tot, în anii tinereţii mele, ai copilăriei trecute fără întoarcere, ori de câte ori mă apropiam întâia oară de un loc necunoscut, mă cuprindea un simţământ de bucurie. Fie cătun, orăşel sărac, capitală de judeţ, fie sat sau mahala, privirile mele lacome de copil descopereau multe lucruri noi. Orice clădire, orice lucru vrednic de luat în seamă îmi atrăgea privirea şi mă uimea. Fie zidirea de piatră a vreunei instituţii, în obişnuitul lor stil arhitectonic, cu ferestrele pe jumătate oarbe, înălţându-se singură-singurică deasupra unei sumedenii de case scunde ale târgoveţilor, clădite din bârne cioplite; fie turla rotundă – cu linii armonioase şi învelită cu tablă sclipitoare de zinc – ridicată peste zidurile albe ca zăpada ale unei biserici noi; fie o piaţă plină de prăvălii sau un fercheş provincial întâlnit pe stradă, nimic nu scăpa atenţiei mele vii şi iscoditoare. Scoţându-mi nasul de sub coviltirul teleguţei cu care călătoream, mă uitam la câte o redingotă de o croială nemaivăzută; la lăzile de cuie sau la cele cu pucioasă, al cărei galben bătea la ochi de departe; la stafidele şi săpunul zărite prin uşile dughenelor de zarzavat, alături de borcanele cu bomboane de Moscova, mucegăite de timp; la câte un ofiţer de infanterie care trecea pe uliţă, aruncat din cine ştie ce gubernie depărtată, la monotonia provincială, la negustorul cu caftan scurt siberian, care trecea pe bihunca lui – şi gândul meu îi urmărea, căutând să pătrundă în searbăda lor viaţă. De trecea fie chiar un slujbaş judeţean, mă şi întrebam: încotro se duce? La vreo serată a unui frate, sau la el acasă,

unde, după o jumătate de ceas de stat pe cerdac, până la îndesirea amurgului, se va aşeza la cină cu maică-sa, cu soţia, cumnata şi cu toată familia lui? Ce-or vorbi ei oare, când fata din casă, cu mărgele la gât, sau un flăcăiandru în tunică groasă vor pune pe masă, după supă, un sfeşnic bătrânesc cu o lumânare de seu? Când mă apropiam de satul vreunui moşier, mă uitam la clopotniţa de lemn, înaltă şi îngustă, sau la biserica veche, de lemn şi ea, pleoştită şi întunecoasă. Prin frunzişul pomilor, acoperişul roşu şi coşurile albe ale caselor boiereşti mă ispiteau încă de departe şi aşteptam cu nerăbdare să se sfârşească cu livezile din faţa lor, ca să văd toată casa, de o înfăţişare care, pe vremea aceea, vai, nu mi se părea deloc urâtă. Privindu-i casa, încercam să ghicesc cum era moşierul. Gras? Avea băieţi sau nu mai puţin de şase fete cu râs feciorelnic şi răsunător, jucăuşe, şi cu sora cea mai mică, întotdeauna cea mai frumoasă? Aveau ochi negri? Era vesel moşierul, sau posomorât ca ultimele zile din septembrie, şi se tot uita în calendar, vorbind într-una de secară şi grâu şi plictisind mereu tineretul?

Azi, mă apropii cu nepăsare de orice sat necunoscut şi, fără să-mi mai pese, mă uit la anosta lui înfăţişare. Privirii mele indiferente orice îi apare neatrăgător; şi atâtea ce altădată mi-ar fi stârnit voia bună şi o dorinţă de a vorbi fără încetare, acum îmi trec prin faţă fără să le văd măcar. O, tinereţea mea, frageda mea tinereţe!

Tot gândindu-se şi râzând în sinea lui de porecla dată lui Pliuşkin de către ţărani, Cicikov nici nu-şi dădu seama că ajunsese în mijlocul unui sat întins, cu mulţime de izbe şi uliţe. Totuşi, o zdruncinătură zdravănă pe caldarâmul de bârne, pe lângă care cel de piatră din oraş era floare la ureche, îl făcu să se dumirească. Sub roţi, bârnele se ridicau şi se lăsau ca nişte clape de pian, încât un călător care nu s-ar fi păzit bine s-ar fi ales cu vânătăi în ceafă şi cu

cucuie în frunte, muşcându-şi uneori pe neaşteptate, până la sânge, şi vârful limbii. Cicikov băgă de seamă că toate clădirile din sat erau vechi, cu o înfăţişare ciudată: bârnele erau mâncate şi înnegrite; prin multe acoperişuri se vedea ca prin ciur; din altele mai rămăseseră doar coama şi căpriorii ca o şiră de coaste. Se părea că înşişi ţăranii dăduseră jos şindrila şi scândurile socotind, pe bună dreptate, că, aşa cum sunt, izbele lor tot nu-i apără de ploaie, iar pe vreme frumoasă n-are ce curge prin acoperiş, şi că nu se cade să stai în casă cu muierea, când e loc fie la crâşmă, fie la drumul mare, cu alte cuvinte, cum îi place fiecăruia. Ferestrele izbelor n-aveau geamuri, unele fiind astupate cu cârpe sau cu câte un zăbun. Sub streşini, mici ceardacuri cu parmaclâc, care cine ştie de ce s-or mai fi făcând la unele izbe ruseşti, se aplecau pe o rână, înnegrite şi fără urmă de pitoresc. În multe locuri, şire uriaşe de grâne, pesemne de mult stătute, se înălţau de după izbe. Culoarea lor semăna cu a cărămizilor vechi, prost arse, iar pe vârfuri creşteau bălării, ba chiar pe latura uneia din şire crescuse agăţat şi un tufăriş. Se vedea bine că grânele erau ale boierului. De câte ori cotea brişcă, la dreapta şi la stânga, în dosul stogurilor de cereale şi al acoperişurilor bătrâne ale izbelor, se zăreau pe cerul senin siluetele alăturate ale celor două biserici săteşti, una de lemn şi părăsită, cealaltă de piatră, cu ziduri galbene, mânjite şi crăpate. Casa boierească se arăta şi ea, întâi în parte, apoi în întregime, în locul unde rândul izbelor era întrerupt şi se ivea, pe teren deschis, o grădină de zarzavat sau numai de varză, împrejmuită cu gard stricat de şipci. Acest castel ciudat, din cale afară de lung, părea un invalid îmbătrânit. Clădirea avea în unele părţi numai parter; pe alocuri însă se ridica şi un cat. Două turnuleţe, faţă în faţă, cam într-o rână şi jupuite de vopseaua de altădată, se înălţau pe un acoperiş întunecat, care nu mai apăra cum se cade

vârsta casei. Zidurile lăsau să se vadă pe alocuri urzeala de lemn, goală, care ţinuse tencuiala, şi se cunoştea că avuseseră mult de suferit de pe urma intemperiilor – ploi, furtuni şi vreme schimbăcioasă de toamnă. Din toate ferestrele, numai două erau neferecate, însă amândouă cam chioare, celelalte fiind închise cu obloane sau chiar bătute cu scânduri; pe una din cele două era lipit un triunghi de hârtie albastră, de aceea în care se învelea zahărul căpăţână.

Parcul bătrân şi întins din spatele casei ieşea din sat şi se pierdea în câmp; totuşi, deşi năpădit de buruieni şi sălbăticit, părea că numai el mai înviora satul acesta mare; şi, într-adevăr, era pitoresc în frumoasa lui paragină. Vârfurile împreunate ale copacilor, crescuţi în voia lor, se desluşeau pe cer când ca nişte nori verzi, când legănându-se asemenea unor cupole mlădioase. Din desişul de verdeaţă, un uriaş trunchi alb de mesteacăn, cu vârful retezat de furtună sau de trăsnet, se înălţa în văzduh, aidoma unei zvelte coloane sclipitoare de marmură; dar, în loc de capitel, retezătura piezişă şi ascuţită ce-l curma se profila mohorât pe albul de zăpadă al mesteacănului, întocmai ca o căciulă sau o pasăre neagră. Hameiul înăbuşea jos nişte tufe de soc, scoruşe şi alun, şi se întindea apoi, de-a lungul, pe uluci, căţărându-se pe mesteacănul frânt şi învăluindu-l până la jumătate. De la mijlocul copacului, el se lăsa din nou în jos şi căuta să se prindă de crestele altor arbori mai mici, ori atârnau inele subţiri, agăţătoare, uşor legănate de vânt. Ici şi colo, desişurile de verdeaţă, scăldate în soare, se depărtau unul de altul, lăsând loc între ele unor goluri căscate ca nişte guri întunecoase, în întregime acoperite de umbră; în fundul lor negru de-abia dacă se mai zărea pierzându-se câte o cărare îngustă sau câte un parmaclâc rupt, câte un chioşc ghebos, câte un trunchi bătrân şi scorburos de salcie, câte un tufiş des, cărunt, care – ascuns după o răchită – îşi scotea frunzele şi ramurile

încâlcite şi întreţesute, uscate de înghesuială; sau, în sfârşit, câte o creangă tânără de arţar care, din desiş, îşi alungea frunzele ca nişte labe verzui; soarele, furişat cine ştie cum pe sub una din ele, o învăpăia şi o făcea dintr-odată străvezie şi scânteietoare în întunecimea cea deasă. Într-o parte, chiar la marginea parcului, câţiva plopi de munte, mult mai înalţi decât ceilalţi, legănau în vârfurile lor mişcătoare cuiburi uriaşe de ciori. Dintr-unii spânzurau crăci frânte, nedesprinse încă de trunchiuri şi încărcate cu frunze uscate. Într-un cu vânt, totul era prea frumos ca să fie plăsmuit doar de natură sau numai de artă, ci de amândouă împreună, cum se întâmplă atunci când peste munca omului, de multe ori grămădită fără noimă, îşi trece natura – la urmă de tot – mâna ei: uşurează masa prea încărcată, îndulceşte rigiditatea supărătoare şi împlineşte căscăturile ce lasă să se vadă goliciunea priveliştii; ea înviorează, dându-i o plăcută căldură, tot ce a fost întocmit şi dichisit după o rece şi măsurată chibzuială.

După ce făcu vreo două cotituri, eroul nostru se pomeni, în sfârşit, chiar în faţa casei, care-i păru acum şi mai tristă. Mucegaiul verde acoperise până şi lemnul vechi al gardului şi al porţii. O mulţime de clădiri: locuinţe de slugi, hambare şi beciuri, care îmbătrâneau mereu, umpleau curtea. Lângă ele, în dreapta şi în stânga, se vedeau alte porţi şi alte curţi. Totul mărturisea că, odinioară, acolo fiinţase o gospodărie mare, dar acum toate aveau o înfăţişare posomorâtă. Nimic nu înviora tabloul, nu se deschidea nicio uşă, de nicăieri nu ieşea niciun om, nu se vedea forfotă, zor, nimic din mişcarea grijulie a unei gospodării vii! Nu era deschisă decât poarta cea mare* pentru că tocmai intrase un ţăran cu o căruţă încărcată, acoperită cu rogojini, care venise parcă-ntr-adins să mai însufleţească puţin locul acesta mort: altfel şi poarta aceea ar fi fost încuiată, căci de unul din belciuge atârna un lacăt greu. După un timp, Cicikov desluşi lângă

una din clădiri o ființă care tocmai se luase la ceartă cu țăranul sosit cu căruța. Multă vreme nu putu să-și dea seama de ce sex era această ființă, dacă era bărbat ori femeie. Îmbrăcămintea îi era cu totul nelămurită. Purta parcă un capot de muiere, în cap avea o tichie cum poartă rândășoaicele la țară, și numai glasul i se păru lui Cicikov cam gros pentru o femeie. „E muiere!” se gândi Cicikov și adăugă îndată: „Ba nu!” „Ba da, e muiere!” zise el, uitându-se la ea cu mai multă luare-aminte. La rândul ei, ființa omenească îl privi tot așa. Se pare că, pentru ea, un musafir era ceva deosebit de rar, căci îl măsură cu privirea nu numai pe Cicikov, dar și pe Selifan, ba chiar și caii, începând de la coadă și până la bot. După cheile pe care le purta la cingătoare și din faptul că-l certa pe țăran cu vorbe de ocară, Cicikov trase încheierea că trebuie să fie chelăreasa.

— Ascultă, măicuță, zise el, coborând din brișcă. Boierul tău…

— Nu-i acasă, îl întrerupse chelăreasa, fără să mai aștepte sfârșitul întrebării, și, mai apoi, adăugă: Dar ce doriți?

— Am treabă cu el.

— Duceți-vă în casă! zise chelăreasa, întorcându-i spatele alb de făină și cu o ruptură mare jos pe poala capotului.

Cicikov intră într-o tindă mare, întunecoasă, în care îl izbi un aer rece, de beci. Din tindă trecu într-o odaie, întunecoasă și ea. Lumina nu pătrundea acolo decât prin crăpătura largă de sub ușă. După ce deschise și această ușă, Cicikov se pomeni, în sfârșit, la lumină, uimit de harababura din încăpere. Ai fi crezut că în casă se frecau dușumelele și că tot mobilierul era îngrămădit deocamdată în această odaie. Pe o masă se afla un scaun rupt, și lângă el un ceasornic cu pendulul oprit, de care un păianjen își și prinsese pânza. De perete sta rezemat pieziș un dulap cu argintărie veche, cu carafe și porțelanuri chinezești. O

mulţime de lucruri se îngrămădeau pe un birou încrustat cu mozaic de sidef, ştirbit pe alocuri, lăsând să se vadă doar golurile îngălbenite de clei; un maldăr de hârtiuţe, scrise cu slove mici, strivite de un *presse-papier* de marmură albă, înverzită, cu măciulie mică, în chip de ou, deasupra; o carte veche, legată în piele, cu marginile filelor roşii; o lămâie uscată cât o nucă; un braţ de fotoliu frânt; un păhărel cu un lichid oarecare şi cu trei muşte în el, acoperit cu o scrisoare; o bucată de ceară roşie; o cârpă culeasă de pe undeva; două pene de gâscă murdare de cerneală, uscate parcă de oftică; o scobitoare îngălbenită, pe care stăpânul o întrebuinţase poate încă înainte de invazia franceză la Moscova.

Pe pereţi atârnau câteva tablouri, înghesuite fără socoteală; o gravură lungă, gălbejită, fără geam, într-o ramă de mahon cu marginea de bronz subţire şi cu cercuri tot de bronz pe la colţuri, înfăţişa o bătălie – tobe uriaşe, soldaţi cu tricornuri strigând ceva, cai care se înecau. Alături, pe o jumătate de perete, se lăfăia o pictură uriaşă în ulei, înnegrită, reprezentând fiori, fructe, un pepene verde tăiat, un bot de mistreţ şi o raţă spânzurată cu capul în jos. Din mijlocul tavanului atârna un policandru într-un sac de pânză, care, din pricina prafului, semăna cu o gogoaşă enormă de vierme de mătase. Într-un colţ, pe jos, un morman de lucruri mai grosolane, nevrednice să stea pe mese. Era greu de ghicit ce anume se găsea în morman, pentru că praful se aşternuse atât de gros, încât mâinile aceluia care s-ar fi atins de el ar fi ajuns ca nişte mănuşi; printre celelalte lucruri, ieşeau la iveală o bucată dintr-o lopată de lemn şi o talpă veche de ciubotă. Nu s-ar fi putut spune în ruptul capului că odaia era locuită de o fiinţă vie, dacă o tichie roasă n-ar fi stat mărturie pe una din mese. Pe când Cicikov cerceta toate aceste lucruri ciudate, uşa lăturalnică se deschise şi intră chelăreasa pe care o văzuse în curte. Dar Cicikov îşi dădu acum seama că era mai

curând un chelar decât o chelăreasă: cel puţin chelăresele nu-şi rad barba, pe când asta, dimpotrivă, şi-o rădea, deşi se părea că destul de rar, căci bărbia şi toată partea de jos a obrajilor semănau cu o ţesală de sârmă cu care se curăţă caii la grajd. Cu un aer întrebător, Cicikov aştepta cu nerăbdare să audă ce-i va spune chelarul, care, la rândul lui, aştepta să audă ce-i va spune Cicikov. În cele din urmă, nedumerit, musafirul se hotărî să întrebe:

— Dar ce-i cu boierul? E acasă?

— Boierul e aici, răspunse chelarul.

— Unde-i? întrebă din nou Cicikov.

— Ai cumva orbul găinilor, domnule? zise chelarul. Păi, chiar eu îs boierul.

La aceste vorbe, eroul nostru se dădu înapoi fără voia lui şi-l privi ţintă. Avusese prilejul să vadă destui oameni, de tot soiul, până şi dintr-aceia pe care eu şi dumneata, cititorule, poate că nu-i vom vedea niciodată; dar om ca ăsta nu mai văzuse. Chipul lui nu vădea nimic deosebit. Era aproape la fel cu al multor bătrâni uscăţivi, numai că bărbia îi ieşea mult în afară, încât omul, ca să nu şi-o scuipe, trebuia să şi-o acopere mereu cu batista. Ochii lui mici nu-şi pierduseră încă din vioiciune şi-i jucau sub sprâncenele-i stufoase, ca nişte şoricei care – scoţându-şi botişoarele ascuţite din găuri, ciulind urechile şi mişcând din mustăcioare – iscodesc dacă nu cumva stă la pândă, în apropiere, vreun motan sau vreun ştrengar poznaş, şi adulmecă bănuitor. Dar şi mai bătătoare la ochi era îmbrăcămintea lui; cu niciun chip, oricât te-ai fi străduit n-ai fi putut ghici din ce era făcut halatul: mânecile şi piepţii erau atât de soioase şi de lucioase, încât aduceau a iuft de cizme; în spate, în loc de două pulpane, atârnau patru, lăsând să curgă zdrenţele de bumbac. Gâtul îi era înfăşurat în ceva nedesluşit: ciorap, basma sau brâu; în niciun caz cravată. Dacă l-ar fi întâlnit aşa gătit la uşa bisericii, Cicikov i-ar fi întins, de bună seamă, un

gologan de aramă; căci spre cinstea eroului nostru, trebuie să spunem că inima lui miloasă nu-l răbda să nu-şi puie pitacul de aramă în palma unui sărac. Dar în faţa lui nu se afla un cerşetor, ci un moşier. Acest moşier avea o mie şi ceva de suflete şi ne îndoim că. s-ar fi găsit altcineva care să aibă atâtea bucate – grăunţe, făină sau chiar şire de grâne – care să aibă cămările, hambarele şi uscătoriile burduşite cu atâta sumedenie de pânzeturi şi postavuri, de piei de oaie lucrate şi crude, de peşte uscat, de fel de fel de zarzavaturi şi alte merinde. Dacă aruncai o privire în ograda lui, unde erau pregătite şi puse la păstrare tot felul de lemnării şi vase care nu se întrebuinţau niciodată, te-ai fi crezut în hala de obiecte casnice de lemn din Moscova, unde soacrele harnice, cu bucătăreasa după ele, se duc în fiecare zi să-şi aprovizioneze gospodăriile, şi unde se văd grămezi de lemnărie de tot felul, îmbucată, strunjită, fălţuită, împletită: butoaie, putini, ciubere, găleţi cu capac, căni cu şi fără cioc, ploşti, coşniţe, lădiţe pentru fusuri de tors, în care femeile îşi pun fuioarele de în dărăcit, cât şi alte mărunţişuri, coşuri de nuiele de plopi de munte, coşuri de coajă de mesteacăn, şi o mulţime de alte lucruri întrebuinţate în Rusia atât de bogaţi cât şi de săraci. De ce oare avea Pliuşkin nevoie de atâta puzderie de lucruri? N-ar fi apucat, oricât ar fi trăit, să se folosească de ele nici la două moşii cât asta, dar lui mereu i se părea că tot nu are de ajuns. Fără să se mulţumească cu ce avea, el umbla în fiecare zi pe uliţele satului, căuta pe sub podeţe şi pe sub scândurile de trecere şi înhăţa tot ce găsea: o pingea veche, o cârpă oarecare, un piron de fier, un ciob de oală – toate le ducea acasă şi le punea peste grămada văzută de Cicikov în colţul odăii. „Uite-l, iar a plecat pescarul la pescuit!” ziceau ţăranii, văzându-l că se duce după pradă. Şi, într-adevăr, după ce trecea el, nu mai era nevoie să mături uliţa; s-a întâmplat, bunăoară, că un ofiţer care trecea prin sat şi-a pierdut un pinten: pintenul

a ajuns numaidecât în grămada pe care o cunoaştem; dacă vreo femeie, căscând gura la fântână, îşi uita găleata, Pliuşkin i-o şi înşfăca. De altminteri, dacă un ţăran băga de seamă la vreme şi-l prindea asupra faptului, Pliuşkin nu zicea nimic şi dădea înapoi lucrul însuşit. Dar dacă acesta ajungea la grămadă, puteai să-i pui cruce: el jura că e al lui, că l-a cumpărat în ziua cutare şi de la cutare, sau că-l are de la bunicu-său. Chiar în odaia lui, culegea tot ce vedea pe jos: o bucată de ceară roşie, un petic de hârtie, o pană, şi pe toate le punea pe birou sau pe fereastră.

Fusese însă o vreme când Pliuşkin era numai un gospodar păstrător! Avea nevastă şi copii, iar vecinii veneau la el să mănânce bine, să-l asculte şi să înveţe de la dânsul gospodărie şi scumpenie chibzuită. Totul se desfăşura cu vioiciune şi măsură: morile, pâslăriile, fabricile de postav, atelierele de tâmplărie şi cele de tors umblau; privirea ageră a stăpânului vedea totul, iar el însuşi alerga grijuliu, dar sprinten, ca un păianjen harnic, pe toate firele păienjenişului gospodăresc. Faţa lui nu vădea simţăminte prea puternice, dar în ochi îi citeai inteligenţă. Vorbele îi erau pătrunse de experienţă şi de cunoaşterea lumii, şi musafirului îi plăcea să-l asculte. Stăpâna casei, binevoitoare şi vorbăreaţă, era vestită prin ospitalitatea ei. În întâmpinarea oaspelui ieşeau două fete drăguţe, bălaie şi fragede ca nişte trandafiri; venea fuga şi feciorul lui, un băieţel dezgheţat, care săruta pe toată lumea, fără să-i pese dacă asta-i plăcea sau nu musafirului. Ferestrele casei erau deschise; într-un a din odăile de sus stătea preceptorul francez, care se bărbierea cu multă grijă şi era un foarte bun ţintaş cu puşca: aducea totdeauna la masă cocoşi de pădure sau raţe sălbatice, uneori oua de vrăbii, din care poruncea să i se facă scrob – numai pentru el, deoarece în toată casa nimeni nu mânca de astea. Tot sus stătea şi o compatrioată a francezului, care creştea cele două fete. Stăpânul

venea la masă îmbrăcat într-o redingotă puţin cam ponosită, dar curată; coatele erau întregi şi nu se vedea petic nicăieri. Dar buna gospodină muri; o parte din chei şi, odată cu ele, o parte din grijile mărunte ale casei trecură asupra lui Pliuşkin, din ce în ce mai neliniştit, mai bănuitor şi mai zgârcit, ca toţi văduvii. Nu putea să se bizuie în toate pe fata lui mai mare, Alexandra Stepaftovna, şi pe bună dreptate, căci, curând după aceea, ea fugi cu un căpitan-secund dintr-un regiment oarecare de cavalerie şi se cunună cu el la repezeală, într-o biserică de ţară, ştiind că tatălui ei nu-i plăceau ofiţerii, din ciudata prejudecată că toţi militarii ar fi jucători de cărţi şi mână spartă. Tatăl îşi trimise pe urmele ei blestemul părintesc, dar nu-şi mai bătu capul cu ea. Casa a rămas şi mai pustie. Zgârcenia stăpânului începu să se simtă tot mai mult, iar cărunţeala ce-i arginti părul aspru, prietenă credincioasă a zgârceniei, ajuta să i-o sporească. Preceptorul francez fu concediat, pentru că feciorului îi venise timpul să-şi ia o slujbă. Guvernanta fu şi ea dată afară, pentru că se dovedise a nu fi fost fără păcat la răpirea Alexandrei Stepanovna. Feciorul trimis în capitala de gubernie pentru a-şi lua, după părerea tatălui, o slujbă mai de vază la tribunal, intră la un regiment şi abia după aceea îi scrise bătrânului, cerându-i bani pentru echipament; fireşte că primi ceea ce oamenii de rând numesc „cotul”. Iar fata mai mică, ultima care-i mai rămăsese în casă, muri, aşa că bătrânul se pomeni singurul păzitor, păstrător şi stăpânitor al avuţiilor sale. Viaţa singuratică dădu hrană din belşug zgârceniei lui, căreia se ştie că-i e o foame de lup şi că, pe cât se-ndoapă mai mult, pe atât e mai nesăţioasă. Simţămintele lui omeneşti, care nici înainte nu fuseseră adânci, se făceau zi de zi tot mai mărunţele, dar şi din ele, acum, când ajunsese o dărâmătură, pierdea în fiecare zi câte ceva. În acest răstimp, parcă-ntradins ca să i se întărească părerea lui despre militari, băiatul se

lefteri la cărţi; bătrânul îi trimise şi lui din adâncul inimii blestemul părintesc; şi de atunci n-a mai vrut să ştie dacă feciorul lui mai e sau nu pe lume. Din an în an, ferestrele casei fură oblonite una câte una, până când nu mai rămaseră decât cele două. Geamul uneia din ele era lipit, după cum a văzut cititorul, cu hârtie. Părţile mai de seamă ale gospodăriei scăpau şi ele din an în an privirilor lui îndreptate spre mărunţişuri, spre peticele de hârtie şi penele pe care le aduna în odaie. Deveni din ce în ce mai neînduplecat cu negustorii care veneau să-i cumpere productele; negustorii s-au tocmit ce s-au tocmit cu el şi, în cele din urmă, s-au lăsat păgubaşi, spunând că Pliuşkin nu e om, ci drac; fânul şi bucatele putrezeau; clăile, şirele se prefăceau în gunoi, de puteai să semeni chiar varză pe ele, făina din beciuri se împietrea, de trebuia spartă cu toporul, iar postavurile, pânzeturile şi alte ţesături de casă, ţi-era teamă să le atingi, căci se prefăceau în pulbere. El însuşi uita mereu ce şi cât mai are, dar în schimb ţinea minte în ce loc avea în dulap o carafă cu o rămăşiţă de rachiu pe care pusese semn, ca să nu bea cineva pe ascuns din ea. Tot aşa ţinea minte unde se găsea un crâmpei de ceară roşie sau vreo pană. Iar între timp, veniturile se adunau în gospodăria lui ca şi mai înainte. Fiecare ţăran trebuia să aducă tot atâta obroc, fiecare femeie avea de dat aceeaşi câtime de alune, fiecare ţesătoare trebuia să-i ţeasă tot atâta pânză ca şi mai înainte; şi toate acestea erau aruncate claie peste grămadă în cămări, totul se prefăcea în putregai şi găuri, şi până la urma urmei el însuşi ajunsese un fel de gaură în urzeala omenirii. Alexandra Stepanovna veni la el de vreo două ori cu băieţelul cel mic, încercând să facă rost de câte ceva; probabil că viaţa din garnizoană în garnizoană, dusă alături de căpitanul-secund, nu era chiar atât de surâzătoare pe cât i se păruse înainte de căsătorie. Pliuşkin o iertă şi-i dărui chiar nepotului un nasture, care se afla pe una din mese,

ca să se joace cu el; dar ei nu-i dete niciun ban. După un timp oarecare, Alexandra Stepanovna veni cu doi copilaşi şi-i aduse bătrânului un cozonac, ca să-l mănânce la ceai, şi un halat nou, pentru că cel vechi ajunsese într-un hal, de ţi-era mai mare ruşinea să te uiţi la el. Pliuşkin îşi mângâie nepoţii, şi, urcându-şi-i pe genunchi, unul pe dreptul, iar celălalt pe stângul, îi săltă ca şi cum ar fi mers călări, primi cozonacul şi halatul, dar nu-i dete fetei nimic; cu atâta se alese Alexandra Stepanovna – şi plecă.

Prin urmare, iată ce fel de moşier se afla în faţa lui Cicikov! Trebuie să spunem că asemenea fenomene se întâlnesc rar în Rusia, unde lumea mai curând risipeşte decât adună. Şi fenomenul e cu atât mai uimitor cu cât chiar în vecinătatea lui Pliuşkin poate că locuieşte vreun moşier care petrece din plin, purtat de largheţea firii ruseşti şi huzurind în belşugul boieresc, un om care – cum se spune – îşi iroseşte nesăbuit toată vlaga vieţii. Un drumeţ, străin de aste meleaguri, se va opri uimit văzându-i impunătoarea locuinţă şi se va întreba nedumerit: cum se face, oare, că un prinţ suzeran a nimerit în mijlocul unor proprietari atât de mici şi de înapoiaţi? Conacul lui alb, de piatră, cu nenumărate coşuri, turnuri, săgeţi de vânt, înconjurat de sumedenie de clădiri mai mici, pentru oaspeţi, pare un palat. Ce-i lipseşte? Reprezentaţii de teatru, baluri; în parcul luminat cu făclii şi lampioane, muzica răsună toată noaptea. Sub copaci, jumătate de gubernie petrece în haine de sărbătoare; şi totuşi nimeni nu-şi dă seama – atunci când din desişul copacilor apare, dramatic, o ramură, scăldată în lumină nefirească şi lipsită de verdele ei viu – că ceva ameninţător şi primejdios pluteşte deasupra acestei lumini violente; iar cerul întunecat şi posomorât al nopţii pare de douăzeci de ori mai cumplit, în timp ce vârfurile semeţe ale copacilor, fremătând departe în sus şi adâncindu-se

tot mai mult în beznă, se revoltă parcă de searbădă strălucire ce le luminează poalele.

Pliuşkin aştepta tăcut de câteva minute, dar Cicikov tot nu putea să înceapă vorba, absorbit cum era, atât de înfăţişarea stăpânului casei, cât şi de odaia lui. Multă vreme nu izbuti să găsească vorbele potrivite ca să-i lămurească scopul vizitei. Ar fi vrut să-i spună cum că, auzind povestindu-se multe despre virtuţile şi rarele lui însuşiri sufleteşti, a socotit ca o datorie să-i aducă el însuşi tributul lui de respect, dar se răzgândi la timp, dându-şi seama că ar fi fost exagerat. Mai aruncând pe sub sprâncene o privire la tot ce se afla în odaie, el îşi dădu seama că „virtuţile şi rarele însuşiri sufleteşti” puteau fi înlocuite foarte bine cu vorbele „economie şi bună rânduială” şi de aceea, schimbându-şi cuvintele, el îi spuse că, auzind vorbindu-se mult. de firea lui econoamă şi despre felul deosebit în care îşi gospodăreşte moşia, s-a socotit dator să-l cunoască personal şi să-l încredinţeze el însuşi de respectul lui. Fireşte că ar fi putut găsi alte motive mai potrivite, dar, în clipa aceea, nu-i venise altceva în gând.

Drept răspuns, Pliuşkin bombăni ceva din buze, pentru că dinţi nu mai avea; nu se ştie ce a spus anume, dar înţelesul era, de bună seamă, următorul: „Mai du-te dracului cu respectul tău!” Dar întrucât ospitalitatea este atât de răspândită la noi, încât nici chiar un zgârcit nu este în stare să o calce; Pliuşkin spuse numaidecât, ceva mai desluşit: „Te rog, şezi!”

— De multişor n-am mai văzut musafiri, adăugă el, şi, la drept vorbind, mărturisesc că nici nu prea găsesc un rost în asta. Au luat un obicei prost: să se tot ducă unii la alţii, şi asta pricinuieşte pagube în gospodărie… Ba le mai dai şi fân pentru cai! Eu am mâncat demult; am o chichineaţă de bucătărie, păcătoasă din cale-afară, şi coşu-i stricat de tot.

Dacă te apuci să faci focul, te poţi pomeni cu un pârjol.

„Aşa ţi-e vorba? gândi Cicikov. Bine că prinsei să înfulec la Sobakevici o brânzoaică şi o bucată bună de berbec.”

— Parcă-i un făcut: în toată gospodăria n-am un braţ de fân! urmă Pliuşkin. Şi într-adevăr, de unde să-l am? Pământ puţin, ţărani leneşi, certaţi cu munca, nu se gândesc decât la crâşmă… Te pomeneşti, la bătrâneţe, că ai ajuns pe drumuri!

— Totuşi, strecură uşurel Cicikov, mi s-a spus că ai peste o mie de suflete.

— Cine ţi-a spus? Ar fi trebuit, domnule, să-l scuipi în ochi. Vreun mucalit care a vrut să-ţi joace o festă. Auzi colo: o mie de suflete; încearcă să le numeri, că nici n-ai ce socoti, în ultimii trei ani, blestematele de friguri mi-au ucis o groază, de oameni.

— Ce spui? Ţi-au ucis mulţi? făcu Cicikov cu compătimire.

— Da, destui.

— Dar dă-mi voie să te-ntreb: câţi anume?

— Vreo optzeci de suflete.

— Zău?

— N-am de ce să te mint, crede-mă.

— Dă-mi voie să te mai întreb ceva: îmi închipui că aceste suflete le socoteşti din ziua când ai înaintat cel din urmă formular de recensământ?

— Ar fi bine să fi fost aşa, zise Pliuşkin. Dar nenorocirea *e* că de atunci s-au strâns vreo sută douăzeci de inşi.

— Zău? Nu mai puţin de o sută douăzeci? exclamă Cicikov şi rămase cu gura căscată de uimire.

— Asta-i acum, sunt prea bătrân ca să mai mint: am trecut de şaizeci de ani! zise Pliuşkin. Se simţi parcă înfruntat de izbucnirea lui Cicikov, aproape bucuroasă. Dar Cicikov îşi dădu seama că, într-adevăr, nu este politicos să fii atât de nepăsător la

durerea altuia şi, de aceea, oftă numaidecât spunând că-l compătimeşte.

— Compătimirea n-o bagi în buzunar, zise Pliuşkin. Iată, lângă mine stă un căpitan, dracu' ştie de unde a răsărit, spune că am fi rubedenii. Îmi zice „unchiule" şi-mi sărută mâna. Dar când începe să mă compătimească, urlă în aşa hal, încât îmi vine să-mi astup urechile. E roşu tot la faţă: bănuiesc că moare după rachiu. Se vede treaba că, ofiţer fiind, şi-a cam păpat bănişorii, sau i-a stors vreo actriţă de teatru şi, acum, poftim: mă compătimeşte pe mine!

Cicikov încercă să-l facă să înţeleagă că nu-i totuna compătimirea lui cu aceea a căpitanului şi că este gata să i-o dovedească prin fapte, nu cu vorbe. Apoi, fără să mai tărăgăneze lucrurile şi fără ocolişuri, se arătă de îndată gata să ia asupră-şi obligaţia de a plăti birul pentru toţi ţăranii morţi în urma unor asemenea întâmplări nenorocite. Se pare că această propunere îl ului pe Pliuşkin, deoarece îşi holbă ochii, îl privi pe Cicikov lung, apoi întrebă:

— Spune drept, dumneata n-ai fost cumva militar?

— Nu, răspunse Cicikov destul de viclean. Am fost slujbaş civil.

— Civil? făcu Pliuşkin şi începu să-şi morfolească buzele, ca şi cum ar fi mâncat ceva. Dar cum vine asta? Ar însemna atunci să pierzi dumneata?

— Aş fi gata să pierd, numai să fii dumneata mulţumit.

— Vai, scumpule! Vai, binefăcătorule! strigă Pliuşkin, şi de bucurie nici nu-şi dete seama că din nas i se prelinseră, în chip destul de scârbelnic, nişte rămăşiţe de tabac, aidoma zaţului de cafea, şi că poalele halatului desfăcându-i-se, lăsau să se vadă un vestmânt pe care nu-i prea cuviincios să-l priveşti. Câtă mângâiere ai adus unui bătrân! Doamne, Dumnezeule! Vai sfinţilor!… Pliuşkin nu

mai putea vorbi. Dar nu trecu niciun minut şi această bucurie, care i se revărsase o clipă pe faţa înlemnită, pieri tot atât de fulgerător, ca şi cum n-ar fi fost, şi pe chipul lui se oglindi din nou îngrijorarea. Îşi şterse chiar nasul, apoi făcându-şi basmaua ghem, începu să şi-o plimbe pe buza de sus.

— Atunci, dacă-mi dai voie, n-aş vrea să te supăr: cum vine asta? Iei asupra dumitale plata birului pentru ei în fiecare an? Şi banii mi-i dai mie, sau îi verşi de-a dreptul la visterie?

— Păi, uite cum o să facem: încheiem un act de vânzare-cumpărare, ca şi cum oamenii ăştia ar fi vii şi mi i-ai fi vândut.

— Da, un act de vânzare-cumpărare… Pliuşkin căzu pe gânduri şi începu să-şi sugă buzele din nou. Vezi, actul de vânzare-cumpărare – înseamnă cheltuieli. Slujbaşii nu mai ştiu ce-i ruşinea! Mai înainte, scăpai cu o jumătate de rublă în bănuţi de aramă şi cu un sac de făină, dar astăzi trebuie să le trimiţi o căruţă de măcinătură, ba să mai pui şi o bumaşcă roşie[32], aşa-s de lacomi de bani! Mă mir că preoţii nu dau nicio însemnătate acestei lăcomii. Să-i fi povăţuit şi ei; orice s-ar zice, nu poţi să rămâi surd la cuvântul Domnului.

„Eu cred că tu ai rămâne!” se gândi Cicikov şi spuse numaidecât că, din respect pentru el, e gata să ia asupră-şi cheltuielile de încheiere a actului de vânzare-cumpărare.

Auzind că până şi aceste cheltuieli le ia asupra lui, Pliuşkin ajunse la încheierea că musafirul trebuie să fie prost din cale-afară şi că minte, spunând că a fast slujbaş civil; a fost, probabil, ofiţer şi alerga după actriţe. Totuşi, nu putu să-şi ascundă bucuria şi-i aduse tot felul de urări de bine, nu numai pentru Cicikov însuşi, dar şi pentru copiii lui, fără să-l întrebe dacă-i avea sau nu. Se duse la fereastră, bătu cu degetele în geam şi strigă: „Proşka!” Un minut mai târziu, se auzi cum cineva dă buzna în tindă, moşmondeşte câtva timp

zgomotos, apoi uşa se deschise şi Proşka, un băiat de vreo treisprezece ani, intră tropăind, încălţat cu nişte ciubote atât de mari, încât, călcând, mai-mai că le pierdea din picioare. Pricina pentru care Proşka purta ciubote atât de mari poate fi dezvăluită chiar acum: pentru toate slugile din casă, Pliuşkin avea o singură pereche de ciubote, care trebuia să se găsească întotdeauna în tindă. Oricine era chemat în odăile boierului, ţopăia de obicei desculţ prin curte, dar, intrând în tindă, îşi punea ciubotele şi se înfăţişa în casă încălţat. După ce ieşea din odaie, îşi lăsa ciubotele în tindă şi pleca iarăşi pe propriile lui tălpi. Dacă cineva ar fi privit pe fereastră, toamna, mai ales dimineaţa, pe brumă, ar fi văzut că toate slugile făceau prin curte nişte sărituri atât de mari, încât până şi cel mai sprinten dansator de teatru numai cu greu ar fi izbutit să le facă.

— Uită-te, scumpule, la mutra lui! îi zise Pliuşkin lui Cicikov, arătându-l cu degetul pe Proşka. E nătâng ca o buturugă, dar ia lasă ceva, pe undeva, că te fură cât ai clipi din ochi! Păi, de ce venişi mă, prostălăule? Zi, de ce? Făcu o mică pauză, la care Proşka răspunse tot prin tăcere. Pune samovarul, auzi? Ia şi cheia asta şi dă-i-o Mavrei, ca să se ducă la cămară; acolo, pe o poliţă, e un pesmete – cozonacul pe care l-a adus Alexandra Stepanovna. Să-l servească la ceai!… Stai, prostălăule, unde fugi? Uf, că nătâng mai eşti!… încotro? Te mănâncă dracii de picioare?… Ascultă mai întâi: cred că pesmetele s-a cam stricat pe deasupra, aşa că trebuie să-l cureţe cu cuţitul, iar firimiturile să nu le arunce, să le ducă la coteţul de păsări. Dar bagă de seamă, tu să nu te vâri în cămară, că altfel, ştii, îţi trag câteva nuiele de mesteacăn, ca să nu le mai uiţi gustul! Ai tu şi acum, nu-i vorbă, destulă poftă de mâncare, dar după aceea o să ai şi mai multă! Să te văd numai că încerci să intri în cămară, că mă uit pe fereastră. Nu poţi să te încrezi în ăştia în nicio privinţă, urmă

el, adresându-i-se lui Cicikov după ce Proşka ieşi cu ciubotele lui. Începu apoi să-l cerceteze bănuitor pe musafir. O mărinimie atât de neobişnuită i se păru cu totul de necrezut, încât se gândi: „Dracu' ştie, poate că-i un lăudăros, ca toţi mână-spartă: îndrugă un car de minciuni, ca să ia un ceai, şi pleacă!" De aceea, din prevedere şi, în acelaşi timp, din dorinţa de a-l pune puţin la încercare, el zise că n-ar fi rău ca actul de vânzare-cumpărare să fie încheiat mai repede, pentru că nu poţi să fii sigur de om: azi trăieşte, dar mâine, Dumnezeu ştie ce se mai întâmplă.

Cicikov se arătă gata să încheie actul pe loc şi nu ceru decât o listă cu numele tuturor ţăranilor.

Asta îl linişti pe Pliuşkin şi se vedea acum că îşi pusese ceva în gând. Într-adevăr, luându-şi cheile, se duse la dulap, deschise uşa, cotrobăi îndelung printre pahare şi ceşti şi, în sfârşit, zise:

— Ia te uită că nu-l mai găsesc! Aveam un lichior tare bun. Numai să nu-l fi băut careva. Oamenii ăştia-s nişte hoţi! Dar iată, n-o fi ăsta? Şi Cicikov văzu în mâna lui Pliuşkin un clondiraş plin de praf, de parcă era îmbrăcat cu o flanelă. L-a făcut răposata, urmă Pliuşkin. Hoaţa de chelăreasă n-a avut grijă de el, nici măcar nu l-a astupat, canalia! Se umpluse de musculiţe şi fel de fel de murdării, dar le-am scos şi acum e curat. Să-ţi torn un pahar.

Dar Cicikov căută să se lipsească de asemenea bunătate, spunând că a mâncat şi a băut.

— Ai mâncat şi ai băut? zise Pliuşkin. Se-nţelege, un om de bună societate se cunoaşte oricând – nu mănâncă, şi-i sătul. Dar dacă-i vreun hoţoman, oricât i-ai da să mănânce… Uite, când vine căpitanul, bunăoară: „Unchiule, zice, dă-mi ceva să mănânc". Îi sunt unchi, cum îmi e el bunic. Îmi închipui că n-are ce mânca la el acasă şi umblă haihui! Uitasem: îţi trebuie o listă cu numele tuturor acestor trântori? Ca să vezi, parcă aş fi ştiut

– i-am trecut pe toţi pe un petic de hârtie, ca să-i şterg de pe viitorul formular de recensământ.

Pliuşkin îşi puse ochelarii şi se apucă să scotocească prin hârtii. Desfăcând teancuri fel de fel, îşi cinsti musafirul cu atâta belşug de praf, încât Cicikov strănută. În cele din urmă, scoase un petic de hârtie îmbâcsit cu totul de slove, năpădit de nume de ţărani ca de muşte. Erau acolo de toate soiurile: şi Paramonov şi Pimenov, şi Panteleimonov, până şi unul „Grigori Doezjai-ne-doedeş”[33] – în totul peste o sută douăzeci. Văzând un număr atât de mare, Cicikov zâmbi. După ce băgă hârtia în buzunar, îi spuse lui Pliuşkin că, pentru încheierea actului de vânzare-cumpărare, va trebui să meargă la oraş.

— La oraş? Dar cum asta?… Cum să-mi las casa? Toţi oamenii mei sunt sau hoţi, sau pungaşi. Au să mă prade într-o zi în aşa hal, că n-o să mai am în ce să-mi agăţ caftanul.

— Atunci n-ai cumva vreun cunoscut la oraş?

— Păi ce cunoscut să am? Toate cunoştinţele mele au murit sau nu mă mai cunosc. Ba da, am, cum să n-am? strigă el. Îl cunosc chiar pe preşedinte; odinioară venea pe la mine, cum să nu-l cunosc?! Am mâncat din acelaşi blid, ne căţăram pe garduri împreună! Cum să nu-l cunosc! Îl cunosc bine de tot! Să-i scriu lui?

— Păi, fireşte că lui.

— Cum să nu-l cunosc! Eram prieteni din şcoală.

Şi deodată, pe chipul lui înlemnit, lunecă o rază de căldură, care nu vădea chiar un simţământ, ci numai o slabă oglindire a unui simţământ, un fenomen asemănător aceluia pe care-l stârneşte întoarcerea neaşteptată la suprafaţa apei a unui om care se îneacă, dezlănţuind un strigăt de bucurie în mulţimea de pe mal. Dar în zadar fraţii şi surorile, bucuroase, îi aruncă de pe ţărm o frânghie, aşteptând să mai iasă o dată la vedere spatele sau mâinile istovite de luptă: acea ieşire la faţa apei

fusese cea din urmă. Totul e tăcut şi unda liniştită şi mută se face şi mai îngrozitoare, şi mai pustie. Astfel, după un simţământ care a licărit doar o clipă, chipul lui Pliuşkin deveni şi mai searbăd şi mai nesimţitor.

— Aveam pe masă un sfert de coală de hârtie curată, zise el. Şi-acum habar n-am unde e: oamenii mei sunt nişte ticăloşi! începu să se uite pe sub masă, căută şi pe masă, răscoli peste tot şi, în cele din urmă, strigă: Mavra! Hei, Mavra!

La această chemare, veni o femeie, aducând pe o farfurie pesmetele binecunoscut cititorului nostru. Şi între ei se desfăşură următorul dialog:

— Ce-ai făcut cu hârtia, ticăloaso?

— Zău că n-am văzut-o, boierule, afară de o bucăţică, pe care aţi pus-o pe un păhărel.

— Da? Citesc totuşi în ochii tăi că mi-ai şterpelit-o.

— Păi, de ce s-o şterpelesc? N-am ce să fac cu ea. Nu ştiu carte.

— Minţi, ai luat-o pentru băiatul paracliserului. Ăla mâzgăleşte. I-ai dus-o lui.

— Băiatul paracliserului, dacă vrea, îşi face el rost de hârtie. Îi lipsea tocmai peticul dumneavoastră!

— Bagă de seamă, la judecata de apoi, pentru asta au să te ardă dracii în suliţi de fier! Ai să vezi cum o să te ardă!

— Dar pentru ce să mă ardă, dacă n-am pus mâna pe hârtie? Poate pentru vreo altă slăbiciune femeiască, dar pentru hoţie nu m-a mai mustrat nimeni pân-acum nici cu vorba.

— Ei, uite că dracii au să te ardă! O să-ţi spună: „Asta, netrebnico, pentru că ţi-ai înşelat boierul!" Şi au să te ardă cu furci încinse.

— Iar eu o să spun: „N-am nicio vină! Zău n-am nicio vină, n-am luat-o eu"… Da' uite-o, boierule, pe masă. Întotdeauna mă ocărâţi degeaba.

Într-adevăr, Pliuşkin dădu cu ochii de sfertul de hârtie, se opri o clipă, plescăi din buze şi zise:

— Şi ce te-ai supărat aşa? Colţoasă mai eşti! Tu-i spui o vorbă şi ea îţi întoarce zece! Du-te şi adu-mi foc să pecetluiesc scrisoarea. Nu, stai puţin: parcă văd că mi te-arunci la o lumânare de seu[1]; seul se topeşte: s-a topit şi nu mai este; numai pagubă. Adu-mi o surcică.

Mavra ieşi, iar Pliuşkin, aşezându-se într-un jilţ şi luând pana în mână, întoarse sfertul de hârtie în toate felurile, întrebându-se dacă n-ar putea să rupă jumătate din ea, dar în cele din urmă se încredinţă că nu-i chip. Vârând pana într-o călimară cu un lichid mucegăit şi cu o puzderie de muşte la fund, începu să scrie, aşternând nişte slove care semănau cu notele muzicale; stăpânind mereu mişcarea mâinii, care încerca să se lăbărţeze peste toată hârtia, înghesui cu zgârcenie rândurile unul într-altul, gândindu-se cu părere de rău că va rămâne totuşi prea mult loc gol.

Până la câtă micime, cârpăceală şi josnicie poate să coboare un om! Să se schimbe într-atâta! Să fie oare cu putinţă acest lucru? Orice-i cu putinţă! Cu un om se poate întâmpla orice! Şi tânărul înflăcărat de astăzi s-ar da îngrozit înapoi dacă cineva l-ar zugrăvi cum va ajunge la bătrâneţe. Luaţi, aşadar, cu voi la drum – atunci când ieşiţi din anii fragezi ai tinereţii şi păşiţi pragul crâncenitei maturităţi care înăspreşte pe om – luaţi-vă cu voi toate simţămintele omeneşti. Şi nu le lepădaţi în drum, căci mai târziu nu le veţi mai găsi! Iar cumplita şi înspăimântătoarea bătrâneţe, care aşteaptă în cale, nu vă va da nimic din ce aţi pierdut. Mormântul e mai generos, căci pe mormânt va scrie: „Aici zace un om!” Dar nimic nu vei putea citi în trăsăturile împietrite şi reci ale bătrâneţii necruţătoare.

— Nu cunoşti pe nimeni care să aibă nevoie de ţărani fugari? întrebă Pliuşkin, împăturind scrisoarea.

— Ai şi fugari? zise repede Cicikov, trezindu-se din gânduri.

— Tocmai că am. Ginerele meu, care a făcut cercetări, spune că li s-a pierdut orice urmă; dar el e militar, e meşter numai să zornăie din pinteni. Dacă însă ar fi să umbli pe la judecătorii…

— Şi cam câţi ar fi la număr?

— S-ar aduna vreo şaptezeci.

— Zău?

— Zău că da! în fiecare an îmi fug ţărani. Sunt grozav de mâncăcioşi, căci de atâta trândăvie s-au deprins numai să crape şi eu n-am nici măcar pentru mine… Oricât mi-ar da pe ei, îs mulţumit. Sfătuieşte pe vreun prieten de-al dumitale: numai zece inşi să se găsească din ei, şi tot ar pune mâna pe un ban frumos. Un suflet de recensământ face, ca nimic, cinci sute de ruble.

„Nu, chilipirul ăsta nu-l dau eu din mână nici unui prieten, nici nu i-l trec măcar pe la nas!" îşi zise Cicikov, lămurindu-l apoi pe Pliuşkin că nu va putea găsi un asemenea prieten, că numai cheltuielile într-o treabă ca asta ar costa prea mult, căci atunci când e vorba de judecată, mai bine lepezi haina de pe tine şi fugi cât mai departe de ea. Dar dacă Pliuşkin e într-adevăr atât de strâmtorat, din simpatie, el e gata să dea ceva… Totuşi, e un lucru atât de neînsemnat, încât nu merită nici să vorbeşti.

— Dar cât mi-ai da? întrebă Pliuşkin cu un aer de samsar; *şi* mâinile îi tremurau ca varga.

— Aş da câte douăzeci şi cinci de copeici de suflet.

— Şi cum îi cumperi, cu bani gheaţă?

— Da, banii pe loc.

— Scumpule, ţine seama de sărăcia mea şi dă-mi măcar câte patruzeci de copeici.

— Stimabile, zise Cicikov, ţi-aş plăti nu numai câte patruzeci de copeici, dar câte cinci sute de ruble! Ţi-aş plăti bucuros, pentru că văd că un bătrân bun şi vrednic de cinste suferă din pricina propriei lui bunătăţi.

— Aşa e! Zău că-i adevărat! făcu Pliuşkin, plecându-şi mâhnit capul şi clătinându-l. Totul vine de la bunătatea mea.

— Ei, vezi? Ţi-am priceput firea numaidecât. Prin urmare, de ce să nu-ţi dau câte cinci sute de ruble de suflet? Dar… n-am de unde. Poftim, sunt gata să mai pun câte cinci copeici, pentru ca, în felul ăsta, fiecare suflet să mă coste treizeci de copeici.

— Bine, să fie cum vrei dumneata, dar mai pune barem câte două copeici.

— Poftim, mai pun câte două copeici. Câţi sunt cu toţi? Parcă spuneai că şaptezeci.

— Nu, se adună cu totul până la şaptezeci şi opt.

— Şaptezeci şi opt; şaptezeci şi opt, câte treizeci şi doua de copeici de suflet, face… — eroul nostru se gândi o clipă, nu mai mult, şi zise dintr-odată: Asta face douăzeci şi patru de ruble, nouăzeci şi şase de copeici! Era tare în aritmetică. Îl puse numaidecât pe Pliuşkin să-i facă o chitanţă şi-i dădu banii, pe care acesta îi primi cu amândouă mâinile şi-i duse spre birou cu atâta luare-aminte, de parcă ar fi dus în palme un lichid pe care i-ar fi fost teamă să nu-l verse. Ajuns la birou, se mai uită o dată la bani şi-i puse cu multă grijă într-unul din sertare, în care, probabil, erau sortiţi să fie înmormântaţi până-n ziua când părintele Karp şi părintele Polikarp, cei doi preoţi din satul lui, îl vor înmormânta şi pe dânsul, spre bucuria de nedescris a ginerelui şi a fetei lui, dar poate că şi a căpitanului care se găsise rudă cu el. După ce ascunse banii, Pliuşkin se aşeză în jilţ şi se părea că nu mai avea despre ce să vorbească.

— Ce? Vrei să pleci? întrebă el, văzând o mişcare uşoară, pe care Cicikov o făcuse, ca să-şi scoată batista din buzunar.

Această întrebare îi aminti lui Cicikov că, într-adevăr, nu mai avea de ce zăbovi.

— Da, e vremea! răspunse el, punând mâna pe pălărie.

— Dar ceaiul?
— Mulţumesc, mai bine-l iau altă dată.
— Cum aşa? Am poruncit să puie samovarul. Îţi mărturisesc că, în ce mă priveşte, nu mă dau în vânt după ceai; e o băutură scumpă şi apoi zahărul s-a urcat la un preţ groaznic. Proşka, nu mai e nevoie de samovar! Du-i Mavrei pesmetele, auzi? Să-l puie la loc. Adică nu, dă-mi-l mie, să-l duc eu. Cu bine, scumpule, Dumnezeu să te binecuvânteze! Iar scrisoarea să i-o dai preşedintelui. Da! S-o citească, e un vechi cunoscut al meu. Cum să nu! Am mâncat din acelaşi blid!

Apoi acest ciudat fenomen, acest bătrânel chircit îl petrecu până la poartă, porunci ca ea să fie încuiată numaidecât şi porni pe la cămări să vadă dacă paznicii puşi în toate colţurile sunt la locurile lor şi dacă îşi fac datoria, bătând cu lopăţele de lemn în doagele butoaielor goale, în loc de toacă de fier. Trecu apoi la bucătărie, unde, sub cuvânt că vrea să guste hrana slugilor, ca să vadă dacă-i bună, se îndopă cu borş şi hrişcă, după care îi certă pe toţi până la unul pentru hoţie şi purtare rea, şi se întoarse în odaia lui. Rămas singur, se gândi chiar cum să-l mulţumească pe musafir pentru mărinimia cu adevărat fără seamăn. „Am să-i dăruiesc un ceasornic de buzunar, se gândi el. E un ceasornic bun, de argint. Nu-i de tombac[34] sau de bronz. E cam stricat, dar şi-l drege el. E tânăr şi are nevoie de un ceas de buzunar, ca să-i placă logodnicei lui! Adică nu, adăugă el după o scurtă gândire, mai bine i-l las după moarte, prin testament, ca să-şi aducă aminte de mine.”

Dar şi fără ceas eroul nostru avea o dispoziţie dintre cele mai bune. O cumpărătură atât de neaşteptată era un mare chilipir. Într-adevăr, orice s-ar zice, nu-s numai suflete moarte, dar şi fugare, în totul peste două sute! Fireşte că, încă de pe când se apropia de satul lui Pliuşkin, presimţise un

câştig oarecare, dar nu se aşteptase la unul aşa de mare. Tot drumul fu neobişnuit de vesel, fluiera, cânta suflând în buze, cu pumnul la gură, ca din trompetă şi, până la urmă, începu un cântec atât de ciudat, încât până şi Selifan, după ce-l ascultă cât îl ascultă, clătină uşor din cap şi zise: „I-auzi cum cântă boierul!” Amurgul se şi îndesise, când se apropiară de oraş. Umbrele se amestecau cu luminile şi se părea că înseşi lucrurile erau amestecate. Bariera vărgată căpătase o culoare nelămurită. Mustăţile soldatului din post păreau aşezate pe frunte, cu mult deasupra ochilor, iar nasul parcă lipsea de tot. Huruitul şi hopurile dădeau de ştire că brişcă intrase pe caldarâm. Felinarele nu se aprinseseră încă, ferestrele caselor abia începuseră să se lumineze ici şi colo, iar pe ulicioare şi prin fundăturile dintre case se iscau scenele şi discuţiile nelipsite la ceasul acesta în toate oraşele unde se află mulţi soldaţi, birjari, lucrători şi un anume soi de fiinţe în chip de doamne, cu şaluri roşii şi cu încălţări trase în picioarele goale, mişunând pe la răspântii ca liliecii. Cicikov nu lua seama la nimic, nici măcar la cetele de slujbaşi subţirei, cu bastoane, care făcuseră, de bună seamă, o plimbare afară din oraş şi se înapoiau acasă. Exclamaţii, care păreau să fie ale unor glasuri femeieşti, ajungeau din când în când la urechile lui: „Minţi, beţivule! Nu i-am permis niciodată mojicia asta!” sau: „Nu da în mine, bădărane! Hai la secţie, că-ţi arăt eu acolo!…” Pe scurt, erau vorbe de acelea care parcă opăresc cu apă fiartă pe tânărul de douăzeci de ani, adâncit în visări, când, înapoindu-se de la teatru, duce în închipuirea lui o uliţă spaniolă, noaptea, şi chipul minunat al unei femei cu ghitară şi cârlionţi. Câte gânduri, şi ce nu-i trece prin cap? E în nori, se visează în vizită la Schiller, şi, deodată, ca un tunet răsună primprejur vorbele ucigătoare; şi e iarăşi pe pământ, ba încă la obor, lângă o crâşmă,

şi prin faţa lui începe să se perinde din nou, ostentativ, viaţa cea de toate zilele.

În sfârşit, săltând destul de tare, brişca scoborî parcă într-o groapă şi intră pe poarta hanului; Cicikov fu întâmpinat de Petruşka. Ţinându-şi cu o mână poalele redingotei, pentru că nu-i plăcea să-i stea desfăcute, cu mâna cealaltă îl ajută să coboare. Servitorul ieşi şi el în fugă, cu o lumânare şi cu un şerveţel pe braţ. Nu se ştie dacă Petruşka se bucura de înapoierea boierului, în orice caz făcu cu ochiul la Selifan, care răspunse tot cu ochiul, şi înfăţişarea lui, de obicei posomorâtă, se mai însenina.

— Aţi binevoit să vă plimbaţi multă vreme, spuse servitorul luminând scara.

— Da, zise Cicikov, după ce ajunse sus. Dar tu ce mai faci?

— Slavă Domnului, răspunse servitorul cu o plecăciune. Ieri a venit un militar, un locotenent. A luat odaia numărul şaisprezece.

— Un locotenent?

— E din Riazan. Nu ştiu cine-i. Are cai murgi.

— Bine, bine, să-ţi vezi de treabă şi de acum înainte! zise Cicikov şi intră în odaie. Pe când trecea prin tindă, strâmbă din nas şi îi spuse lui Petruşka: Să fi deschis barem ferestrele!

— Le-am mai deschis, răspunse Petruşka, minţind.

De altfel, boierul îşi dădu seama că e o minciună, dar nu mai vru să spună nimic. Se simţea tare obosit de călătoria făcută. După ce porunci o cină dintre cele mai uşoare, numai cu purcel, se dezbrăcă repede şi, vârându-se în plapumă, adormi buştean, cum dorm numai acei fericiţi care nu suferă nici de hemoroizi, nici de purici, şi nici de vreo agerime prea deosebită a minţii.

Capitolul al şaptelea

Ferice de călătorul care, după un drum lung şi plictisitor, pe frig, pe umezeală şi noroi, cu căpitani de poştă nedormiţi, cu zdrăngănit de clopoţei, cu stricăciuni şi reparaţii, cu înjurături, cu surugii, cu fierari şi cu tot soiul de nemernici întâlniţi în cale, vede, în sfârşit, acoperişul atât de cunoscut al casei sale, cu luminile alergând spre el; îl aşteaptă încăperile primitoare, cu strigătele voioase ale celor care-i ies în întâmpinare, cu larma şi forfoteala copiilor şi cu vorbele blajine, liniştitoare, întrerupte de îmbrăţişări drăgăstoase, ce au darul să alunge din suflet orice urmă de tristeţe. Ferice de cel cu familie şi cu un asemenea cămin, şi vai de bietul burlac!

Ferice de scriitorul care nu ţine seama de tipurile ce-l plictisesc, îl dezgustă şi îl uluiesc cu jalnica lor realitate, ci se apropie doar de acelea ce vădesc alese însuşiri omeneşti; care, din noianul de figuri ce se învârtesc zi de zi împrejurul lui, şi-a ales numai câteva rare excepţii; care n-a trădat niciodată înalta inspiraţie a lirei sale; care n-a coborât din sferele lui eterice până la bieţii săi confraţi neînsemnaţi, ci, fără să atingă ţărâna, s-a dedicat, în întregime, unor personaje desprinse de tot ce-i pământesc şi pe care le înalţă tot mai sus! Minunata lui soartă e de două ori de pizmuit: el se simte între aceste personaje ca în familie; şi în răstimp, faima lui ajunge departe. A împăienjenit fermecător ochii oamenilor şi i-a ameţit; i-a măgulit cu mult meşteşug, dosind laturile triste ale vieţii şi arătându-le doar omul desăvârşit. Toţi îl aplaudă, se ţin după el şi aleargă după carul lui

triumfal. E numit mare poet al lumii, plutind pe deasupra tuturor celorlalte genii ale pământului, aşa cum pluteşte vulturul pe deasupra altor zburătoare ce se avântă în înaltul văzduhului. Numai la auzul numelui lui, inimile tinere şi înflăcărate încep să bată mai tare şi ochii tuturora îi răspund, lucind înlăcrimaţi… Nimeni nu-l ajunge în putere. E lui zeu! Alta-i însă ursita scriitorului care îndrăzneşte să scoată mai la iveală tot ce-i stă, clipă de clipă, în faţa ochilor săi, dar nu-i văzut de ochii celor nepăsători – toată tina groaznică, zguduitoare, a lucrurilor mărunte ce ne încâlcesc viaţa, toate ascunzişurile unor caractere de rând, reci şi fărâmiţate, care mişună pe drumul nostru pământesc, adesea plicticos şi plin de amărăciuni – şi care îndrăzneşte ca, prin vigoarea condeiului său necruţător, să le scoată lămurit în relief, în faţa ochilor întregului popor! El nu va culege aplauzele poporului, nu va vedea lacrimile de recunoştinţă, nici înflăcărarea unanimă a sufletelor pe care le-a tulburat; fata de șaisprezece ani, cu capul ameţit şi cuprinsă de un nobil elan, nu i se va arunca în cale; el nu se va lăsa furat de vraja dulce a propriilor sale cuvinte; în sfârşit, el nu va scăpa de judecata făţarnică şi neînduioşată a contemporanilor săi, care va socoti neînsemnate şi meschine personajele create de el cu atâta dragoste, şi-l va trece în rândul scriitorilor care jignesc omenirea, într-un colţ uitat. Ea îi va atribui cusururile eroilor înfăţişaţi de el; îi va smulge inima, sufletul şi flacăra dumnezeiască a talentului. Pentru că judecata contemporană nu va recunoaşte în ruptul capului că lentilele prin care se pot vedea aştrii şi acelea care prind mişcările gâzelor nevăzute sunt deopotrivă de minunate; pentru că această judecată nu recunoaşte că-ţi trebuie o mare pătrundere sufletească ca să zugrăveşti un tablou din viaţa celor dispreţuiţi şi să-l ridici la înălţimea unei capodopere; pentru că această judecată contemporană nu pricepe că hohotul de râs,

sănătos şi entuziast, e vrednic să stea alături de cel mai avântat elan liric, şi că între acest râs şi maimuţăriile unui măscărici de bâlci e o adevărată prăpastie. Judecata contemporană nu recunoaşte toate acestea, ci va răstălmăci totul, pricină de ocară şi învinovăţire pentru scriitorul neconsacrat. Fără să i se răspundă la chemare, cu simţămintele-i neînţelese şi de nimeni împărtăşite, ca un drumeţ fără familie, el îşi va urma calea de unul singur. Dar ce spinoasă e calea unui astfel de scriitor şi cât de amarnic îşi va simţi el singurătatea!

Mult timp încă, sub harul unei puteri minunate, voi avea însă putinţa să merg braţ la braţ cu ciudaţii mei eroi şi să privesc toată viaţa uriaşă care goneşte mereu înainte – s-o privesc hohotind de râs în văzul tuturor, dar şi printre lacrimile pe care lumea nu le vede şi nu le ştie. Şi departe este încă timpul acela când – dintr-un cap învăluit într-o aureolă de groază şi strălucire – viforul cumplit al inspiraţiei se va stârni într-un astfel de vârtej, încât – într-o înfiorare fără dumirire – se va auzi răsunătorul tunet al altui soi de cuvinte…

La drum! înainte! Piei, brazdă, de pe frunte şi tu, posomorâre aspră! Haide! în zgomot de zurgălăi, să ne afundăm din nou în freamătul unei vieţi flecare, şi să vedem ce mai face Cicikov.

Cicikov s-a trezit şi s-a întins în toată lungimea braţelor şi picioarelor, simţind că s-a odihnit bine. Mai stătu vreo două minute în culcuş, trosni din degete şi, zâmbind de mulţumire, îşi aduse aminte că acum are aproape patru sute de suflete. Sări din pat, fără să se uite măcar în oglindă să vadă cum arată la chip, cu toate că-şi iubea faţa, în care bărbia i se părea, probabil, lucrul cel mai atrăgător, de vreme ce se lăuda adesea cu ea la prieteni, mai ales dacă se întâmpla tocmai să se bărbierească. „Ia te uită, zicea de obicei, mângâindu-şi-o cu mâna, ce fel de bărbie am: rotundă de tot!” Dar acum nu-şi mai privi nici bărbia, nici faţa, ci, aşa

cum se sculase din pat, îşi trase cizmele noi, de safian, împodobite cu desene cusute în culori – cizme de felul acelora cu care oraşul Torjok face un negoţ frumos, datorită unei aplecări de comoditate a firii ruseşti – şi, îmbrăcat numai cu o cămaşă scurtă, întocmai ca un scoţian, uitându-şi seriozitatea şi vârsta, făcu două sărituri prin odaie, lovindu-şi cu dibăcie şezutul cu talpa cizmei. Apoi se puse numaidecât pe treabă. Oprit în faţa cutiei lui, îşi frecă mâinile cu aceeaşi plăcere cu care şi le freacă nemitarnicii[35] din completul unei judecătorii de ţară plecaţi la faţa locului, atunci când se apropie de o zacuscă. Cicikov scoase hârtiile din cutie. Voia să isprăvească totul cât mai neîntârziat şi fără nicio amânare. Hotărî să întocmească singur actele de vânzare-cumpărare, să le scrie şi să le transcrie, ca să nu mai plătească jălbarilor. Cunoştea fără greş toate rânduielile formelor. Scrise, sigur de sine, cu slove mari: anul una mie opt sute şi atât, apoi cu slove mici: subscrisul moşier cutare, şi puse tot ce trebuia. În două ceasuri, totul fu gata. Apoi, privindu-şi foile şi gândindu-se la ţăranii aceia care într-adevăr au fost cândva ţărani, care au muncit, au arat, au băut, au cărăuşit, care şi-au înşelat boierii, dar care poate că au fost şi ţărani buni, un simţământ ciudat şi neînţeles îl cuprinse. Fiecare însemnare avea parcă un caracter deosebit al ei, ceea ce făcea ca şi ţăranii înşişi să capete parcă un caracter deosebit, al lor. Ţăranii Korobocikăi aveau aproape toţi adăugiri la nume şi porecle. Izvodul lui Pliuşkin se deosebea printr-un stil concis: de multe ori, numele de botez şi al tatălui nu erau date decât prin slovele de la început, urmate de două puncte. Izvodul lui Sobakevici te uimea prin deplinătatea şi amănunţimea lui: niciuna din însuşirile omului nu era trecută cu vederea. Despre unul se spunea „tâmplar bun”, iar în dreptul altuia era scris: „deştept şi nu bea”. Mai era scris cu de-amănuntul cine au fost tatăl şi mama şi ce purtări au avut.

Numai la un singur om, în dreptul unui oarecare Fedotov, scria: „Nu se ştie cine-i tatăl. E fiul unei fete de curte, Kapitolina, dar are fire bună şi nu-i hoţ.” Toate aceste amănunte împrumutau izvodului o prospeţime, ca şi cum mai ieri încă ţăranii ar fi fost în viaţă. După ce s-a uitat mult la numele lor, Cicikov oftă înduioşat, şi zise: „Doamne, Dumnezeule, că mulţi mai sunteţi aici! Ce aţi făcut voi, dragii mei, cât aţi fost în viaţă? Cum aţi dus-o?” Fără voia lui, ochii i se opriră asupra unui nume. Era cunoscutul Piotr Saveliev Neuvajai-Korîto, care, pe vremuri, fusese iobagul moşieresei Korobocika. Iarăşi nu se putu ţine şi spuse: „Aoleu, că lung mai eşti! Te-ai întins pe tot rândul! Ai fost meşteşugar sau ţăran ca toţi ţăranii, şi de ce moarte ai murit? La crâşmă, sau când dormeai în mijlocul drumului, te-a călcat vreun convoi de care grele? Probka Stepan, lemnar, nu pune strop de băutură în gură. Iată-l şi pe Stepan Probka, uriaşul care ar fi putut sluji în garda ţarului! îmi închipui că ai colindat toate guberniile, cu securea la brâu şi cu ciubotele pe umeri, mâncând de un ban pâine şi de doi bani peşte sărat; dar ori de câte ori te întorceai acasă, aduceai câte o sută de ruble sau poate chiar îţi coseai în nădragii de pânză ori ascundeai în ciubotă câte o bumaşcă întreagă de o sută sau chiar de cinci sute de ruble. Unde ai murit tu? Te-ai cocoţat, ca să câştigi mai mult, pe vreo turlă de biserică, sau poate te-ai urcat chiar pe cruce şi, împiedicat de vreo stinghie, te-ai prăbuşit; şi doar vreun badea Mihei, de pe lângă tine, s-o fi scărpinat în ceafă zicând: «Eh, Vania, ai păţit-o?!!» apoi, încingându-se cu o frânghie, s-a urcat el în locul tău. Maxim Teliatnikov, cizmar. Hm, cizmar! «Beat ca un cizmar», spune un proverb. Te cunosc, drăguţule! Dacă vrei, pot să-ţi povestesc toată viaţa ta. Ai învăţat meşteşugul la un neamţ, care v-a hrănit pe toţi ucenicii laolaltă, v-a bătut cu cureaua la spate pentru că nu eraţi cu grijă la lucru şi nu v-a lăsat în uliţă să vă ţineţi de haimanalâc. Erai un

cizmar minunat şi neamţul nu mai contenea să te laude nevesti-sii sau vreunui *Kamerad.* Iar când ţi-ai isprăvit ucenicia, ţi-ai zis: «Iată, acum o să am şi eu casa mea şi o să mă îmbogăţesc, nu ca neamţul meu, adunând copeică la copeică, ci deodată». I-ai plătit boierului tău un obroc frumos, ai deschis o prăvălioară, ai primit comenzi peste comenzi şi te-ai pus pe lucru. Ţi-ai făcut rost de piele putredă, pe care ai luat-o de trei ori mai ieftin şi ai câştigat într-adevăr îndoit la fiecare ciubotă, dar, după vreo două săptămâni, ciubotele tale au crăpat şi lumea te-a suduit rău, şi uite, dugheana ţi-a rămas pustie şi ai început să tragi la măsea, să te tăvăleşti pe uliţe şi să te vaieţi: «Tare-i prost să trăieşti pe lumea asta! Rusul nu poate trăi, nu-l lasă nemţii să trăiască!» Dar ăsta ce fel de ţăran o mai fi? Elizaveta Vorobei. Ce naiba? O muiere! Cum a ajuns şi ea aici?! Ticălosul de Sobakevici m-a înşelat şi de data asta!" Cicikov avea dreptate: era, într-adevăr, o muiere. Nu se ştie cum ajunsese acolo, dar era trecută cu atâta şiretenie pe izvod, încât, de departe, putea fi luată drept bărbat. Până şi numele i se termina în „t", adică nu era Elizaveta, ci Elizavet[36]. Totuşi, Cicikov, nu ţinu seama de asta şi o tăie numaidecât. „Grigori Doezjai-ne-doedeş! Ce fel de om mi-ai fost şi tu? Ai trăit, poate, din cărăuşie şi, după ce ţi-ai făcut rost de trei cai şi de o căruţă cu coviltir, ai lăsat pentru totdeauna casa, bârlogul în care te-ai născut, şi ai luat năravul să cari negustorii prin iarmaroace. Ţi-ai dat sufletul pe drum, ori te-au ucis chiar prietenii tăi, pentru vreo nevastă de soldat, rumenă şi grasă, sau poate i-au plăcut vreunui hoinar din pădure mănuşile tale cu curele şi caii tăi mici, dar vânjoşi, sau poate că tu însuţi, stând culcat pe cuptor, te-ai gândit ce te-ai gândit, apoi te-ai dus aşa, din senin, la crâşmă, iar de acolo de-a dreptul în copca vreunei gârle şi s-a isprăvit cu tine. Eh, poporului rus nu-i place să moară de moarte bună! Dar voi, ce-i cu voi,

drăguţilor?” urmă el, trecându-şi ochii pe izvodul în care erau scrise sufletele fugare ale lui Pliuşkin. „Cu toate că mai sunteţi în viaţă, de ce folos mi-aţi mai putea fi? Sunteţi ca şi morţi şi cine ştie pe unde vă poartă picioarele voastre iuţi? N-aţi dus-o bine la Pliuşkin ori, nici mai mult nici mai puţin, v-a venit poftă să hoinăriţi prin păduri şi să jefuiţi drumeţii? Staţi poate prin puşcării sau v-aţi statornicit la alţi stăpâni şi araţi pământul? *Er*emei Kariakin, Nikita Volokita şi feciorul lui, Anton Volokita, se vede după nume că-s buni gonaci. Popov, iobag de curte, trebuie să ştie carte. Îmi închipui că n-ai pus mâna pe cuţit, ci c-ai furat boiereşte. Dar te-a prins căpitanul-ispravnic fără paşaport. Te ţii bine, când te ia din scurt. «Al cui eşti?» te întreabă căpitanul-ispravnic, însoţind întrebarea cu un cuvânt mai tare. «Sunt al moşierului cutare», îi răspunzi tu vioi. «Ce cauţi aici?» întreabă căpitanul. «Mi-a dat voie boierul sa plec. Îi aduc obroc», îi răspunzi tu fără să te încurci. «Unde ţi-e paşaportul?» «La jupânul meu, Pimenov.» «Să vie Pimenov! Tu eşti Pimenov?» «Eu sunt.» «Ţi-a dat ăsta paşaportul lui?» «Nu mi-a dat niciun paşaport.» «De ce minţi?» zice căpitanul-ispravnic şi mai toarnă o vorbă din cele tari. «Să trăiţi, răspunzi tu fără să te încurci, nu i l-am dat lui, pentru că am venit acasă târziu. I l-am dat în păstrare lui Antip Prohorov, clopotarul.» «Chemaţi-l pe clopotar! Ţie ţi-a dat el paşaportul lui?» «Nu, n-am primit niciun paşaport.» «De ce tot minţi, mă?! zice căpitanul-ispravnic, întărindu-şi întrebarea cu un cuvânt şi mai tare. Unde ţi-e paşaportul?» «L-am avut, răspunzi repede, dar l-oi fi pierdut pe drum.» «Dar de ce ai furat o manta soldăţească? întreabă căpitanul-ispravnic, pomenind din nou o vorbă tare. De ce i-ai luat şi popii lada cu gologani de aramă?» «Să trăiţi, zici fără să clipeşti, n-am avut niciodată amestec în nicio hoţie.» «Dar de ce s-a găsit mantaua la tine?» «Nu pot să ştiu, o fi adus-o cineva.» «Ah, bestie ce

eşti! zice căpitanul, clătinând din cap şi sprijinindu-şi mâinile în şolduri. Puneţi-i cătuşele la picioare şi duceţi-l la temniţă.» «Poftiţi, bucuros», răspunzi tu, scoţi tabachera din buzunar şi faci cinste prieteneşte celor doi invalizi care-ţi pun fiarele de picioare, întrebându-i când au sfârşit-o cu slujba şi la ce război au luat parte. Şi iată, pe când judecata cercetează pricina ta, tu stai la închisoare. Judecata hotărăşte să fii trimis din Ţarevokokşaisk la altă temniţă, din cutare oraş, iar judecata de acolo hotărăşte să te trimită la Vesiegonsk. Astfel treci din puşcărie în puşcărie şi, cercetându-ţi noul sălaş, îţi zici: «închisoarea din Vesiegonsk e mai curată. Acolo ai măcar atâta loc, cât să poţi juca arşice. Şi societatea e mai mare!» «Abakum Firov!» Da' cu tine ce-i, frate? Pe unde-mi umbli? Te-a aruncat oare vântul la Volga şi ai îndrăgit viaţa slobodă, lipindu-te de edecari?…" Cicikov se opri şi căzu pe gânduri. La ce se gândea? La soarta lui Abakum Firov sau, poate, a căzut şi el aşa pe gânduri, ca orice rus, fără deosebire de vârstă, grad şi avere, când se lasă furat de închipuirea unei vieţi nesăbuit de largi? Într-adevăr, unde o fi Firov? Petrece zgomotos şi vesel într-un port de grâne, năimit la nişte neguţători? Cu flori şi panglici la pălărie, toată ceata de edecari îşi ia rămas bun de la ibovnicele şi nevestele înalte, zvelte, cu mărgele şi panglici. Hore, cântece, toată piaţa fierbe, iar în răstimp, hamalii, în strigăte şi sudălmi de îndemn, încărcând în spinare, cu un cârlig, câte o povară de nouă puduri, varsă cu zgomot mazăre şi grâu în barcazurile adânci şi răstoarnă saci cu ovăz şi hrişcă. Piramide de saci, ca nişte ghiulele de tun, se văd de departe în întreg cuprinsul pieţei, şi acest arsenal de grâne apare uriaş, până când toţi sacii se încarcă în barcazuri, şi o flotă nesfârşită se înşiră pe apă, odată cu sloiurile primăverii. Edecari, acolo vă veţi sătura de muncă! Şi uniţi, ca pe vremuri când chefuiaţi şi vă făceaţi de cap, vă veţi

pune pe treabă, trăgând la edec în ritmul unui cântec nesfârşit cât Rusia.

„Aoleu, e douăsprezece! zise în cele din urmă Cicikov, uitându-se la ceas. De ce am zăbovit atâta? Cel puţin dacă aş fi făcut vreo ispravă, dar aşa netam-nesam, am îndrugat la nerozii, şi apoi am căzut pe gânduri. Vai, câtu-s de prost!” După aceste cuvinte, Cicikov îşi schimbă veşmântul scoţian cu unul european, îşi strânse tare pântecul gras cu catarama, se stropi cu apă de colonia, îşi luă şapca şi hârtiile subsuoară şi se duse la Secţia civilă să încheie actele de vânzare-cumpărare. Era grăbit, nu pentru că i-ar fi fost teamă să nu întârzie – căci preşedintele îi era cunoscut şi putea să lungească sau să scurteze după dorinţă orele de slujbă, ca şi străvechiul Zeus al lui Homer, care prelungea zilele şi trimitea nopţi timpurii atunci când trebuia să puie capăt luptelor dintre eroii scumpi inimii lui, sau să le dea putinţa să lupte până la urmă – dar pentru că el însuşi dorea să isprăvească mai iute. Pân-atunci nu se simţea deloc în apele lui şi totul părea să-l stingherească; îl sâcâia gândul că sufletele nu prea sunt din cele adevărate şi că, în asemenea împrejurări, e bine să scapi cât mai repede de povară. Tot cugetând aşa, îndată ce ieşi în uliţă, trăgându-şi pe umeri blana de urs cu faţa de postav cafeniu, şi mai înainte de a coti pe o ulicioară, se izbi de alt domn cu blană de urs şi postav cafeniu şi cu o şapcă cu urechi. Domnul dădu un strigăt. Era Manilov. Se îmbrăţişară şi rămaseră aşa îmbrăţişaţi, în plină uliţă, vreo cinci minute. Sărutările erau atât de înflăcărate de amândouă părţile, încât şi pe unul şi pe altul îi durură dinţii din faţă aproape toată ziua. De bucurie, lui Manilov nu-i mai rămaseră din tot obrazul decât nasul şi buzele: ochii îi pieriseră cu desăvârşire. Ţinu în mâini mâna lui Cicikov cam un sfert de ceas şi i-o încălzi grozav. Îi povesti în cuvinte din cele mai alese şi plăcute cum alergase

într-un suflet să-l îmbrăţişeze pe Pavel Ivanovici; cuvântarea lui se încheie cu un compliment potrivit doar pentru domnişoarele poftite la dans. Cicikov deschise gura, neştiind încă în ce fel să-i mulţumească, când deodată, Manilov scoase de sub blană un sul de hârtie legat cu o panglică trandafirie, şi i-l întinse foarte îndemânatic, cu două degete.

— Ce-i asta?

— Ţăranii.

— A! Cicikov desfăcu numaidecât sulul, îşi trecu ochii pe hârtie şi se minună de curăţenia şi frumuseţea scrisului. E scris frumos, zise el, nu trebuie copiat. Mai are şi chenar! Cine l-a întocmit cu atâta măiestrie?

— Nu mă întreba, răspunse Manilov.

— Dumneata?

— Soţia mea.

— Ah, Doamne! Crede-mă că-mi pare rău că am pricinuit atâta bătaie de cap.

— Când e vorba de Pavel Ivanovici, nu-i nicio bătaie de cap.

Cicikov îi făcu o plecăciune, de recunoştinţă. Aflând că se duce la Curte pentru încheierea actului de vânzare-cumpărare, Manilov se arătă gata să-l întovărăşească. Prietenii se luară de mână şi plecară împreună. La orice ridicătură a uliţei, la orice treaptă, la orice suiş, Manilov îl sprijinea pe Cicikov, aproape ridicându-l pe sus şi adăugând, cu un zâmbet dulce, că nu va îngădui pentru nimic în lume ca Pavel Ivanovici să se lovească la picioare. Cicikov se simţea cam stânjenit şi nu ştia cum să-i mulţumească, dându-şi seama că era destul de greu. Ajutându-se unul pe altul, ajunseră, în sfârşit, în piaţa unde se afla palatul administrativ: o casă mare de piatră, cu două caturi, de o albeaţă de cretă, desigur ca să simbolizeze puritatea morală a slujbaşilor care lucrau în ea; în ceea ce priveşte dimensiunile, celelalte clădiri din piaţă nu se potriveau cu casa

cea mare de piatră. Aceste clădiri erau: ghereta lângă care stătea un soldat cu arma şi două-trei adăposturi pentru birjari; se mai vedeau, în sfârşit, nişte garduri lungi cu inscripţii şi desene cu cărbune şi cretă, ca toate gardurile. Încolo, nu se mai afla altceva nimic în piaţa aceea pustie, sau frumoasă, cum se spune pe la noi. Capete cinstite de-ale preoţilor zeiţei Themis[37] se iveau la ferestrele celor două caturi şi piereau numaidecât, pentru că în clipa aceea, probabil, intra şeful pe uşă. Prietenii urcară în fugă scara, deoarece Cicikov, căutând să scape de Manilov care îl ţinea de braţ, îşi iuţise pasul, iar Manilov, la rândul lui, i-o lua înainte, ca să nu-l lase să obosească. De aceea, când ajunseră într-o sală întunecoasă, gâfâiau amândoi. Nici pe sală, nici în birouri, privirile lor nu prea fură izbite de curăţenie. Pe vremea aceea, lumea nu se îngrijea încă de-alde astea şi ce era murdar, rămânea aşa murdar, fără a mai căpăta o înfăţişare plăcută. Themis îşi primea musafirii aşa cum se găsea, în *négligé,* adică în halat. Cancelariile prin care treceau eroii noştri ar trebui descrise, dar autorul e foarte sfios când e vorba de autorităţi. Dacă a avut vreodată prilejul să treacă pe la vreuna din ele, chiar dacă totul era strălucitor şi îngrijit, cu podelele şi mesele lustruite, el căuta să fugă cât mai iute, cu privirile plecate şi smerite, şi de aceea nu ştie deloc cum totul prosperă şi înfloreşte acolo. Eroii noştri au văzut multă hârtie, şi albă şi de ciornă, capete plecate, cefe groase, fracuri, redingote de croială provincială şi chiar o bluză aproape cenuşie, care bătea la ochi. Această bluză, sucindu-şi capul într-o parte şi culcându-şi-l aproape pe hârtie, scria larg şi sprinten un proces-verbal de vreo însuşire de proprietate sau de sechestrarea vreunei moşii cotropite a unui moşier paşnic, care îşi isprăvea în linişte zilele, deşi urmărit de justiţie, şi care-şi crescuse copiii şi nepoţii sub oblăduirea ei. Se mai auzeau fraze scurte rostite de un glas răguşit:

„Fedosei Fedoseevici, dă-mi dosarul numărul 368!” sau: „Dumneata rătăceşti totdeauna pe undeva dopul de la călimara statului!” Uneori, un glas mai măreţ, de bună seamă al vreunui şef, răsuna poruncitor: „Na! Copiază asta, că-ţi scot ciubotele şi stai nemâncat şase zile”[38]. Penele se auzeau zgâriind hârtia, ca nişte căruţe cu vreascuri străbătând o pădure, pe un aşternut de frunze uscate, adânc de un sfert de arşin.

Cicikov şi Manilov se apropiară de întâia masă, la care stăteau doi slujbaşi tineri, şi întrebară:

— Am vrea să ştim unde se încheie actele de vânzare-cumpărare.

— Dar ce anume doriţi dumneavoastră? întrebară slujbaşii, întorcându-se spre ei.

— Vreau să fac o cerere.

— Dar ce anume aţi cumpărat?

— Aş vrea să ştiu întâi dacă biroul pentru încheierea actelor de vânzare-cumpărare se află aici sau într-altă parte.

— Tocmai, spuneţi-ne întâi ce-aţi cumpărat şi la ce preţ, şi va spunem. Altfel, nu putem şti.

Cicikov îşi dădu seama îndată că slujbaşii erau numai curioşi, ca toţi slujbaşii tineri, căutând să-şi dea, atât lor înşişi, cât şi slujbei lor, importanţă şi greutate.

— Ascultaţi, dragii mei, le zise el. Ştiu foarte bine că toate actele de vânzare-cumpărare, oricare ar fi preţul lor, se fac în acelaşi loc, şi de aceea vă rog să-mi arătaţi biroul respectiv, iar dacă nu ştiţi ce se face la voi aici, vom întreba pe alţii.

Slujbaşii nu mai răspunseră nimic. Unul din ei arătă cu degetul într-un colţ al încăperii un funcţionar bătrân care numerota nişte hârtii la o masă. Cicikov şi Manilov trecură printre mese, până la el. Bătrânul lucra meticulos.

— Daţi-mi voie să vă întreb, zise Cicikov cu o plecăciune, aici se încheie actele de vânzare-cumpărare?

Bătrânul ridică ochii şi rosti rar:

— Aici nu se încheie acte de vânzare-cumpărare.

— Dar unde?

— La secţiunea actelor de vânzare-cumpărare.

— Şi unde-i secţiunea asta?

— La Ivan Antonovici.

— Dar unde-i de găsit Ivan Antonovici?

Bătrânul arătă cu degetul alt colţ al încăperii. Cicikov şi Manilov se îndreptară spre Ivan Antonovici. Cu o privire piezişă, Ivan Antonovici se uita îndărăt, înspre ei, dar numai decât se şi adânci în hârţoage.

— Daţi-mi voie să vă întreb, zise Cicikov cu o plecăciune, aici e biroul actelor de vânzare-cumpărare?

Ivan Antonovici parcă nici nu l-ar fi auzit, căci se adânci şi mai mult în hârtii, fără să dea răspuns. Se vedea din capul locului că e un om în toată firea, nu un băieţandru flecar şi fluşturatic. Ivan Antonovici părea trecut demult de patruzeci de ani; avea părul negru şi des, iar partea de jos a obrazului, aşa de scoasă în afară, de parcă se lua la întrecere cu nasul – cu alte cuvinte avea o faţă care în mod obişnuit se numeşte bot de râtan.

— Daţi-mi voie să vă întreb: aici e secţiunea actelor de vânzare-cumpărare? zise Cicikov.

— Aici, răspunse Ivan Antonovici, întorcându-şi botul de râtan, şi începu din nou să zgârie hârtia.

— Uite despre ce e vorba. Am cumpărat de la mai mulţi proprietari din acest judeţ ţărani pentru strămutare. Actul de vânzare-cumpărare e gata întocmit şi trebuie numai întărit.

— Vânzătorii sunt de faţă?

— Unii sunt aici, iar de la alţii am împuterniciri.

— Şi aţi adus şi o cerere?

— Am adus şi cererea. Aş vrea… Sunt cam grăbit… deci, de pildă, n-am putea isprăvi treaba azi?

— Azi? Azi nu se poate, răspunse Ivan Antonovici. Trebuie să cercetăm mai întâi dacă nu

sunt sechestre.

— De altfel, în ce priveşte urgenţa, trebuie să vă spun că Ivan Grigorievici, preşedintele, mi-e prieten bun…

— Dar Ivan Grigorievici nu e singur. Uneori mai sunt şi alţii, răspunse cu asprime Ivan Antonovici.

Cicikov înţelese unde bătea Ivan Antonovici şi zise:

— Nici alţii nu vor fi păgubiţi. Am fost şi eu slujbaş, ştiu cum stau lucrurile…

— Duceţi-vă la Ivan Grigorievici, zise Ivan Antonovici cu un glas ceva mai blând. Să dea poruncă la cine trebuie. O să facem şi noi ce putem.

Cicikov scoase din buzunar o bumaşcă şi o puse în faţa lui Ivan Antonovici, care ca şi când n-ar fi observat-o, o acoperi repede cu un catastif. Cicikov voi să i-o arate, dar, printr-o mişcare a capului, Ivan Antonovici îi făcu semn că nu e nevoie.

— Vă conduce dânsul la preşedinte! zise Ivan Antonovici. Unul din oficianţii de faţă, care aducea jertfe zeiţei Themis cu atâta siguranţă, încât mânecile îi plesniseră demult la coate, lăsând căptuşeala să spânzure pe dinafară, sârguinţă pentru care primise la vremea sa gradul de registrator de colegiu, îi şi servi pe prietenii noştri – după cum, pe vremuri, Virgiliu îl servise pe Dante – conducându-i în biroul preşedintelui, unde nu se afla decât un jilţ larg, în care, în faţa unei mese cu zerţală şi două cărţi, preşedintele stătea singur ca soarele pe cer. Ajuns acolo, noul Virgiliu fu cuprins de atâta veneraţie, încât nu îndrăzni la început să treacă pragul odăii şi se întoarse, arătându-şi spatele ros ca o rogojină, cu un fulg de găină prins nu se ştie cum de spinare. Intrând, cei doi prieteni văzură dimpotrivă că preşedintele nu era singur. Lângă el şedea Sobakevici, mascat în întregime de zerţală[39]. Sosirea musafirilor stârni o

exclamaţie şi jilţul preşedintelui se dădu cu zgomot la o parte. Sobakevici se ridică şi el de pe scaunul lui şi putu fi văzut din toate părţile, cu mânecile lui lungi. Preşedintele îl primi pe Cicikov în braţe şi biroul şefului răsună de sărutări. Se întrebară unul pe altul de sănătate. Au aflat că pe amândoi îi dureau şalele, ceea, ce fu explicat pe loc prin viaţa lor sedentară. Se pare că preşedintele fusese înştiinţat de către Sobakevici despre cumpărăturile lui Cicikov, pentru că începu să-l felicite pe eroul nostru, care se simţi la început oarecum încurcat, mai ales că Sobakevici şi Manilov, doi din vânzători, cu care afacerea se tratase între patru ochi, stăteau acum faţă în faţă. Îi mulţumi totuşi preşedintelui, apoi, adresându-i-se lui Sobakevici, îl întrebă:

— Dar dumneata cum o mai duci cu sănătatea?

— Slavă Domnului, nu pot să mă plâng, răspunse Sobakevici.

Nici n-avea de ce să se plângă: căci mai curând ar fi putut să răcească şi să tuşească o bucată de fier decât acest moşier atât de bine clădit.

— De altfel, sănătatea dumitale a fost totdeauna vestită, băgă de seamă preşedintele. Răposatul tatăl dumitale a fost şi el un om zdravăn.

— Da, se ducea să înfrunte urşii singur, răspunse Sobakevici.

— Mi se pare că şi dumneata ai putea să dobori un urs, daca ai vrea să te duci să-l înfrunţi, zise preşedintele.

— Nu, n-aş putea să-l dobor, răspunse Sobakevici. Răposatul era mai voinic decât mine. Apoi, urmă, după un oftat: Acum, nu mai sunt oameni de felul lui. Să luăm, de pildă, viaţa mea: ce viaţă duc eu? Nici în car, nici în căruţă…

— Dar de ce nu-i frumoasă viaţa pe care o duci? întrebă preşedintele.

— Nu-i bine, nu-i bine, zise Sobakevici, clătinând din cap. Judecă şi dumneata, Ivan Grigorievici: am trecut de patruzeci de ani şi n-am

fost măcar o dată bolnav. Barem să mă fi durut cândva în gât sau să-mi fi ieşit vreun buboi… Nu-i a bine! Odată şi odată, asta se plăteşte. După aceste cuvinte, Sobakevici căzu în melancolie.

„Poftim! se gândiră în acelaşi timp atât preşedintele, cât şi Cicikov. De ce se văietă el!”

— Am o scrisoare pentru dumneavoastră, zise Cicikov, scoţând din buzunar scrisoarea lui Pliuşkin.

— De la cine? întrebă preşedintele şi, după ce o deschise, exclamă: A, de la Pliuşkin! Mai face şi el umbră pământului! Ce soartă! Ce om deştept şi bogat a fost! Şi acum…

— E un câine, zise Sobakevici. Un ticălos. Toţi oamenii lui mor de foame.

— Cu plăcere, cu plăcere, zise preşedintele, după ce citi scrisoarea. Sunt gata să fiu împuternicitul lui. Când vrei să închei actul de vânzare-cumpărare: acum sau mai târziu?

— Acum, răspunse Cicikov. V-aş ruga chiar astăzi, dacă se poate, pentru că mâine aş vrea să părăsesc oraşul. Am adus şi actele de vânzare-cumpărare şi cererea.

— Toate bune, dar nu te lăsăm să pleci aşa curând. Actele de vânzare-cumpărare vor fi gata astăzi, dar dumneata ai să mai stai cu noi. Iată, dau ordin numaidecât, zise el şi deschise uşa cancelariei ticsită de slujbaşi, care, asemenea unor harnice albine, erau împrăştiaţi prin fagurii lor, dacă, bineînţeles, fagurii pot fi asemuiţi cu lucrările de cancelarie. Ivan Antonovici e acolo?

— E aici, răspunse un glas.

— Să vie la mine!

Ivan Antonovici, botul de râtan, pe care cititorii noştri îi cunosc, intră la preşedinte, făcând o plecăciune plină de respect.

— Ivan Antonovici, ia toate aceste acte de vânzare-cumpărare…

— Ivan Grigorievici, se amestecă Sobakevici, să nu uiţi un lucru: o să fie nevoie de martori, cel

puţin câte doi de fiecare parte. Trimite chiar acum la procuror; e un om care n-are nicio treabă şi cred că e acasă. Toate treburile i le învârteşte secretarul Zolotuha, cel mai mare şperţar din lume. Inspectorul sanitar n-are nici el treabă, e probabil şi el acasă, dacă nu s-a dus cumva la cărţi… Mai stau şi mulţi alţii pe aproape, Truhacevski, Beguşkin, care fac umbră pământului de pomană!

— Tocmai, tocmai! încuviinţă preşedintele şi trimise numaidecât un uşier după ei toţi.

— Vă mai rog, zise Cicikov, să trimiteţi după împuternicitul unei moşierese cu care am făcut, de asemenea, o tranzacţie. E vorba de băiatul părintelui protopop Kiril, care face serviciul chiar la dumneavoastră.

— Cum să nu! Trimitem şi după el, zise preşedintele. Totul se va face, dar să nu dai nimic la slujbaşi, asta te rog eu. Prietenii mei nu trebuie să plătească. După aceste cuvinte, îi dădu lui Ivan Antonovici un ordin, care se vede că nu-i era pe plac. Se pare că actele de vânzare-cumpărare îi făcuseră preşedintelui o impresie bună, mai ales când văzu că valoarea totală a cumpărăturilor era de aproape o sută de mii de ruble, îi privi câteva minute pe Cicikov în ochi, cu o expresie de mare mulţumire, şi zise:

— Vasăzică, e adevărat, Pavel Ivanovici! Ai cumpărat vârtos.

— Am cumpărat, răspunse Cicikov.

— Bună treabă, zău!

— Da, îmi dau şi eu seama că n-aş fi putut face alta mai bună. Orice s-ar spune, scopul vieţii nu este atins dacă, sedus da himera uşuratică a tinereţii, omul nu calcă sigur pe o temelie sănătoasă.

După aceste cuvinte, el ocărî, nu se poate mai potrivit şi mai oportun, pe toţi tinerii pentru liberalismul lor. Dar se cade să arătăm că vorbele lui trădau oarecare nesiguranţă, ca şi cum şi-ar fi spus în acelaşi timp sieşi: „Măi, dar tare mai ştii să

minţi!” Nici nu se uită la Sobakevici şi la Manilov, de teamă să nu zărească în ochii lor cine ştie ce. Teamă zadarnică: chipul lui Sobakevici era ca împietrit, iar Manilov, vrăjit de frază, da din cap a încuviinţare, într-o atitudine de meloman – în clipa când cântăreaţa, întrecând vioara, dă drumul din gâtlej unui sunet atât de ascuţit, cum nici pasărea n-ar putea scoate.

— De ce nu-i spui lui Ivan Grigorievici ce anume ai cumpărat? se amestecă Sobakevici. Iar dumneata, Ivan Grigorievici, de ce nu-l întrebi ce cumpărătură a făcut? Dar ce oameni! Aur, nu altceva. I l-am vândut şi pe rotarul Miheev.

— Zău? I l-ai vândut şi pe Miheev? întrebă preşedintele, îl cunosc pe rotarul Miheev. Bun meşter. Mi-a refăcut o trăsură. Dar dă-mi voie… cum vine asta?… Parcă-mi spuneai că a murit…

— C-a murit, cine? Miheev? zise Sobakevici, fără a se zăpăci câtuşi de puţin. Ăl de-a murit e frate-său, el trăieşte şi e mai voinic ca înainte. Mai deunăzi, a isprăvit o brişcă pe care nu ţi-o lucrează nimeni nici la Moscova. La drept vorbind, unul ca el n-ar trebui să lucreze decât pentru ţar.

— Da, Miheev e meşter bun, zise preşedintele. Mă mir că te-ai putut despărţi de el.

— Dar nu numai de Miheev! Probka Stepan, lemnarul; Miluşkin, cărămidarul; Teliatnikov Maxim, cizmarul, toţi s-au dus, pe toţi i-am vândut. Când preşedintele îl întrebă însă de ce s-au dus, dacă erau meşteri buni şi de neapărată trebuinţă pentru gospodărie, Sobakevici dădu din mână şi răspunse: De! mi-a intrat o prostie în cap; m-am gândit: hai să-i vând, şi din prostie i-am vândut! şi, ca şi cum i-ar fi părut rău, îşi lăsă privirea în jos. Şi adause: Am încărunţit şi tot nu mi-a venit mintea la cap.

— Dar cum vine asta, Pavel Ivanovici, întrebă preşedintele, ai cumpărat ţărani fără pământ? Poate că pentru strămutare?

— Pentru strămutare.

— Asta-i altceva. Dar în ce locuri?

— În ce locuri?… prin gubernia Herson.

— O, pământul e tare bun în regiune! Numai că nu-i populat, zise preşedintele, lăudând mult belşugul de iarbă din partea locului. Dar ai pământ destul?

— Atâta cât îmi trebuie pentru ţăranii cumpăraţi.

— Râu sau iaz?

— Râu. Dar am şi iaz. Cicikov se uită fără voie la Sobakevici şi, cu toate că sta nemişcat, i se păru că citeşte în ochii lui: „Minţi! Mă îndoiesc că ai avea râu şi iaz, şi mă îndoiesc că ai şi pământ!”

Pe când vorba urma mai departe, martorii începură să sosească unul câte unul: procurorul, care clipea mereu din ochi şi pe care cititorul îl ştie, inspectorul sanitar, Truhacevski, Beguşkin şi alţii, care, după spusele lui Sobakevici, făceau umbră pământului de pomană. Pe unii din ci, destui la număr, Cicikov nici nu-i cunoştea: martorii lipsă, ba chiar mai mulţi decât trebuiau, fură recrutaţi pe loc dintre funcţionari şi fură aduşi nu numai băiatul protopopului Kiril, dar şi protopopul. Fiecare martor îşi aşternu numele, cu toate titlurile şi gradele lui, unii de-a-ndoaselea, alţii pieziş, alţii aproape cu susul în jos, şi cu nişte slove pe care alfabetul rus nu le mai văzuse. Ivan Antonovici, pe care-l cunoaştem, isprăvise totul foarte repede, actele de vânzare-cumpărare fură înscrise în condici, numerotate şi trecute în catastif, în schimbul unei dări de cinci la mie şi a unei taxe pentru publicarea lor în Monitor, astfel că Cicikov avu de plătit o sumă neînsemnată. Ba încă preşedintele dădu poruncă să se ia de la Cicikov numai jumătate din dări, jumătatea cealaltă fiind trecută, nu se ştie cum şi ce fel, în socoteala altui petiţionar.

— Prin urmare, zise preşedintele, când totul se isprăvi, nu ne mai rămâne decât să bem aldămaşul.

— Sunt gata! zise Cicikov. Numai dumneavoastră să hotărâţi când. Ar fi păcat din

parte-mi să nu destupăm două-trei butelii de vin spumos pentru o societate atât de plăcută.

— Nu, nu m-ai înţeles: vinul spumos o să-l dăm noi, zise preşedintele. E datoria noastră. Dumneata eşti musafir şi trebuie să te cinstim. Ştiţi ceva, domnilor? Până una-alta, uite ce propun: să mergem cu toţii, aşa în păr, la poliţai; e un făcător de minuni; doar clipeşte din ochi, când trece prin piaţa de peşte sau pe lângă vreo pivniţă, şi habar n-aveţi ce zacuscă iese! Cu prilejul ăsta, mai facem şi un *whist*-işor.

Cine ar fi putut să nu primească o asemenea propunere? Numai la pomenirea pieţei de peşte, martorilor le lăsa gura apă. Toată lumea puse numaidecât mâna pe şepci şi pe căciuli – şi slujba se isprăvi. În timp ce treceau prin cancelarie, Ivan Antonovici, botul de râtan, după ce-l salută respectuos pe Cicikov, îi şopti:

— Aţi cumpărat ţărani de o sută de mii de ruble, şi pentru osteneala mea nu mi-aţi dat decât o bumaşcă albă

— Ei, parcă ce ţărani sunt ăştia? îi răspunse Cicikov tot în şoaptă. Nişte oameni proşti şi netrebnici din cale-afară; nu fac nici pe jumătate.

Ivan Antonovici îşi dădu seama că muşteriul era tare şi că nu-i mai pică nimic.

— Cât i-ai dat lui Pliuşkin pe un suflet? îi şopti Sobakevici la urechea cealaltă.

— Dar de ce mi-ai vârât-o pe Vorobei? îi răspunse Cicikov.

— Care Vorobei? făcu Sobakevici.

— O femeie, Elizaveta Vorobei. Ai pus-o cu „t” la urmă.

— Ba nu ţi-am vârât niciun Vorobei, zise Sobakevici şi se duse la ceilalţi.

În sfârşit, droaia de musafiri ajunse la casa poliţaiului. Era cu adevărat un făcător de minuni: de cum auzi despre ce e vorba, strigă un vardist, un flăcău isteţ, încălţat cu botfori de lac, căruia se

pare că nu-i spuse decât două vorbe la ureche, adăugând: „Ai înţeles?” – că în odaia de alături, în timp ce musafirii jucau de mama focului *whist*, se şi iviră pe masă morun, nisetru, somon, icre negre tescuite şi proaspăt sărate, scrumbii, păstrugi, brânzeturi, limbi afumate, batog, toate venite de la piaţa de peşte. Se iviră, apoi, adaosurile gazdei cu de-ale bucătăriei: un pirog cu peşte, în care intraseră zgârciurile şi carnea fălcilor unui nisetru de nouă puduri, apoi alt pirog cu ciuperci, plăcinte cu came şi ceapă, găluşte în unt şi alte bunătăţi. Poliţaiul era în oarecare măsură părintele şi binefăcătorul oraşului. Era printre cetăţeni ca în sânul familiei, iar prin prăvălii şi la bazar se ducea ca în propria lui cămară, îndeobşte, era, cum se spune, un om la locul lui şi cu desăvârşire stăpân pe meserie. Anevoie puteai ghici dacă el era făcut pentru slujba lui, sau slujba pentru el. Învârtea lucrurile cu atâta iscusinţă, încât avea un venit îndoit faţă de al tuturor poliţailor dinaintea lui, bucurându-se, pe deasupra, şi de dragostea întregului oraş. Negustorii ţineau cei dintâi la el, tocmai pentru faptul că nu era fudul. Într-adevăr, el le boteza copiii, se cumetrea cu ei şi, deşi câteodată îi jupuia rău, o făcea cu o nespusă dibăcie: îi bătea pe umăr, râdea cu ei, îi cinstea cu ceai, le făgăduia să vie să joace dame cu ei şi-i întreba despre toate: cum le merg treburile şi câte şi mai câte. Dacă afla că cineva avea vreun copil bolnav, îi spunea ce leac să ia. Într-un cuvânt, era băiat bun! Trecând prin oraş cu droşca, făcea rânduială, dar, în acelaşi timp, avea şi câte o vorbă bună: „Ce zici, Miheici? Nu mai terminăm odată partida noastră de gorka1?” „Păi, răspundea acela descoperindu-se, ar trebui s-o terminăm, Alexei Ivanovici.” „Ascultă, frate Ilia Paramonâci, să vii la mine să-mi vezi trăpaşul: să-l punem la întrecere cu calul tău. Să-l pui şi pe al tău la bihuncă, să-i încercăm.” Negustorul, care era nebun după caii trăpaşi, zâmbea cu deosebită plăcere şi spunea,

mângâindu-şi barba: „Să-i încercăm, Alexei Ivanovici!” Până şi vânzătorii de prăvălie, cu capul descoperit, se uitau cu plăcere unii la alţii, parcă vrând să spună: „Ce om bun e Alexei Ivanovici!” Poliţaiul ajunsese foarte popular şi negustorii erau de părere că Alexei Ivanovici, „cu toate că te jumuleşte, nu te trădează pentru nimic în lume”.

Băgând de seamă că zacusca e gata, poliţaiul propuse musafirilor să isprăvească *whist*-ul după masă şi toată lumea trecu în odaia de unde venea un miros care începuse de mult să gâdile plăcut nările oaspeţilor şi unde Sobakevici, aruncând o privire pe uşă, ochise de departe un nisetru care zăcea stingher, pe o tavă mare. După ce băură câte un pahar de rachiu măsliniu-negricios, de culoarea pe care o întâlneşti numai la pietrele străvezii de Siberia şi din care se fac în Rusia peceţi, musafirii, cu furculiţa în mână, se îndreptară din toate părţile spre masă, dându-şi fiecare la iveală, cum se spune, firea şi gusturile; unii tăbărâră pe icre, alţii pe somon, alţii pe brânzeturi. Sobakevici, fără să ia aminte la toate aceste mărunţişuri, se opri lângă nisetru şi, pe când ceilalţi beau, discutau şi mâncau, într-un sfert de ceas şi ceva îl dete gata. Când poliţaiul, aducându-şi aminte de nisetru şi spunând: „Domnilor, ce părere aveţi despre această capodoperă a naturii?”, se îndreptă spre el cu furculiţa, dimpreună cu alţii, văzu că din capodopera naturii nu mai rămăsese decât coada. Sobakevici se prefăcu că n-aude şi, ducându-se la altă farfurie de mai departe, începu să-şi înfigă furculiţa într-un peştişor uscat. Isprăvind cu nisetrul, Sobakevici se întinse într-un jilţ, nu mai mâncă şi nici nu mai bău, ci numai moţăia şi clipea din când în când din ochi. Se pare că poliţaiului nu-i plăcea să se zgârcească la vin; toasturile nu se mai terminau. Întâiul pahar fu ridicat, după cum vor bănui poate chiar cititorii, în sănătatea noului moşier din gubernia Herson, al doilea în sănătatea ţăranilor lui şi pentru fericita lor strămutare, al

treilea în sănătatea viitoarei şi frumoasei lui soţii, fapt care stârni un zâmbet de plăcere pe buzele eroului nostru. Musafirii îl copleşiră din toate părţile pe Cicikov, începând să-l roage stăruitor să mai stea în oraş măcar două săptămâni:

— Nu, Pavel Ivanovici, nu se poate să pleci! Ar însemna numai să ne răceşti izba: nici n-ai trecut bine pragul şi te şi duci! Nu, ai să mai stai cu noi. O să te însurăm. Nu-i aşa, Ivan Grigorievici, îl însurăm aici?

— Îl însurăm! îl însurăm! sări preşedintele. Poţi să te împotriveşti cât vrei, noi tot te însurăm! Nu, iubitule, dac-ai venit la noi, n-ai încotro. Nouă nu ne place să glumim.

— De!… făcu Cicikov, zâmbind. De ce să mă împotrivesc? însurătoarea nu-i un lucru de care să te… Numai să fie mireasă.

— O să fie şi mireasă. De ce să nu fie? Vor fi de toate, orice vrei!…

— Dacă o să fie…

— Bravo, rămâne! strigă toată lumea. Vivat, ura, Pavel Ivanovici! Ura! Şi toţi se îndreptară spre el să ciocnească paharele.

Cicikov ciocni cu toţi.

— Încă o dată! ziseră cei mai aprinşi. Mai ciocniră o dată. Se duseră, apoi, să ciocnească iarăşi. Într-un scurt răstimp, se stârni o veselie nemaipomenită. Preşedintele, un om dintre cei mai simpatici când era vesel, îl îmbrăţişă de câteva ori pe Cicikov, şi, într-o pornire de duioşie, îi zise: „Sufleţelule! Drăguţule!” După aceea, trosni din degete şi începu să joace în jurul lui, cântând cunoscutul cântec: „Vai, ţărane din Kamarinsk, eşti aşa şi pe dincolo”. După şampanie, se desfundară sticle cu vin unguresc, care însufleţi şi înveseli şi mai mult societatea. *Whist*-ul fu uitat de tot. Lumea striga, discuta tot soiul de lucruri, politică, ba chiar militărie, şi da glas unor idei liberale, pentru care, altă dată, şi-ar fi bătut copiii. O mulţime de chestiuni dintre cele mai grele fură

dezlegate pe loc. Cicikov nu se mai simţise de mult atât de bine: ca şi când ar fi fost un moşier adevărat din gubernia Herson, vorbi despre fel de fel de îmbunătăţiri, despre rotaţia culturilor pe tarlale în răstimp de trei ani, despre fericirea şi desfătarea a două suflete, şi se apucă să-i declame lui Sobakevici scrisoarea în versuri adresată Charlottei de către Werther[40]. Sobakevici, stând în jilţ, nu făcea decât să caşte ochii, pentru că, după nisetru, simţea o nestăpânită dorinţă să se culce. Cicikov, dându-şi seama că şi el începuse să fie prea limbut, ceru o trăsură şi i se dădu droşca procurorului. Vizitiul acestuia, după cum se dovedi pe drum, era un flăcău încercat, căci mâna caii cu o singură mână, pe când cu cealaltă, întoarsă spre trăsură, îl ţinea pe boier. Cicikov ajunse astfel la han cu droşca procurorului şi aici îi mai stârniră multă vreme pe limbă tot felul de nerozii: o mireasă bălaie cu faţa ca bujorul şi cu o gropiţă în obrazul drept, nişte sate din gubernia Herson, şi capitaluri. Selifan primi chiar unele porunci gospodăreşti şi anume să-i adune pe toţi oamenii strămutaţi, ca să li se facă apelul, fiecare după numele lui. Selifan îl ascultă multă vreme în tăcere, apoi ieşi din odaie şi-i zise lui Petruşka: „Du-te de-l dezbracă pe boier!” Petruşka se apucă să-i tragă ciubotele şi, odată cu ele, era cât pe-aci să-l tragă pe duşumea şi pe boier. În cele din urmă, izbuti să i le scoată; boierul se dezbrăcă şi după ce se zvârcoli o vreme în patul care scârţâia groaznic, adormi, închipuindu-şi că e un adevărat moşier din gubernia Herson. Iar în răstimp, Petruşka ieşi pe sală cu pantalonii şi fracul de culoarea afinelor, cu luciri de mătase, şi, atârnându-i pe un umăr de lemn, se apucă să-i bată cu o nuia şi să-i perie, de umplu toată sala de praf. Tocmai când era gata să-i scoată de pe umăr, Petruşka se uită de pe galerie jos şi-l văzu pe Selifan care se întorcea de la grajd. Privirile lor se întâlniră şi cei doi servitori se înţeleseră numaidecât printr-un simţ al lor: cum că

boierul doarme buştean şi că se pot duce acolo unde le ardea să se ducă. După ce puse fracul şi pantalonii în odaie, Petruşka se dădu jos şi amândoi plecară împreună, fără să pomenească ceva despre scopul călătoriei lor, flecărind pe drum despre lucruri cu totul străine. Plimbarea lor nu fu lungă. Ei trecură drumul, la casa de peste drum de han şi intrară pe o uşă scundă, cu geamuri, înnegrită de fum, care ducea jos, aproape sub pământ, unde, în jurul unor mese de lemn, se şi aflau o mulţime de oameni de tot soiul: cu barbă, fără barbă; unii în cojoace cu blana pe dinafară, alţii numai cu cămaşa pe ei, alţii în mantale de bumbac gros. Cine mai ştie ce au făcut acolo Petruşka şi Selifan? Dar peste un ceas ieşiră amândoi, de mână, păstrând cea mai adâncă tăcere, purtându-şi de grijă unul altuia cu mare luare-aminte şi ferindu-se unul pe altul de toate colţurile. Mână în mână, fără să-şi dea drumul, ei urcară scara un sfert de ceas. Până la urmă, o biruiră şi se pomeniră sus. Petruşka stătu în faţa patului lui vreun minut, chibzuind cum să se culce mai cuviincios. În cele din urmă, se întinse de-a curmezişul, aşa încât picioarele i se sprijineau pe duşumea. Selifan s-a culcat în acelaşi pat, cu capul pe pântecul lui Petruşka, uitând cu desăvârşire că ar fi trebuit să se culce într-altă parte, să zicem în odaia de servitori, dacă nu în grajd, lângă cai. Adormiră amândoi deodată numaidecât, dând drumul unor sforăituri cumplite, la care boierul răspundea din camera lui cu un şuierat subţire, scos pe nas. Curând după aceea, totul se potoli şi hanul întreg fu cuprins de un somn adânc; nu se mai vedea lumină decât la o singură fereastră, acolo unde stătea locotenentul sosit de la Riazan, care se vede treaba că era un mare iubitor de cizme, pentru că, deşi avea patru perechi nou-nouţe, încerca acum şi pe a cincea. Se apropie de câteva ori de pat ca să şi le scoată şi să se culce, dar nu se îndura. Într-adevăr, cizmele erau bine

lucrate. Multă vreme, locotenentul şi-a ridicat când un picior, când altul, examinând cu privirea tocurile meşterite cu mare iscusinţă şi măiestrie.

Capitolul al optulea

Cumpărăturile lui Cicikov ajunseră un izvor de discuţii în oraş. Lumea se tot întreba dacă e vreo afacere să cumperi ţărani pentru strămutare; se stârniră dezbateri ample, se vânturară ipoteze şi opinii. Mulţi din cei care luau parte la discuţii dovedeau o desăvârşită cunoaştere a chestiunii. „De bună seamă că-i aşa, nu încape îndoială, ziceau unii, în guberniile din sud pământul e într-adevăr bun şi roditor, dar cum o vor duce ţăranii lui Cicikov fără apă? Că prin partea locului nu e niciun râu.” „Stepan Dmitrievici, că nu-i apă, n-ar fi nimic, dar strămutarea însăşi e un lucru tare nesigur. Se ştie cum e ţăranul: ajuns pe un pământ nou şi pus la plugărit, fără să aibă nimic, nici izbă, nici ogradă, o ia din loc numaidecât şi nu-i mai dai de urmă.” „Dă-mi voie, Alexei Ivanovici, dă-mi voie. Nu sunt de aceeaşi părere cu dumneata, când spui că ţăranii lui Cicikov vor fugi. Rusul se descurcă oriunde şi se obişnuieşte cu orice climă. Chiar dacă-l trimiţi în Kamciatka, dă-i numai mănuşi bune, că şi pune mâna pe secure şi cât ai bate din palme, se şi apucă să-şi ridice izba.” „Ascultă, Ivan Grigorievici, ai scăpat din vedere ceva foarte important: nu te-ai întrebat ce fel de ţărani are Cicikov. Uiţi că un moşier nu-şi vinde oamenii buni; dau capul că, dacă ţăranii lui Cicikov n-or fi chiar hoţi ori beţivani năråviţi, sunt, în orice caz nişte haimanale şi nişte zurbagii.” „Aşa e, da, aici sunt de părerea dumitale, ai dreptate. Nimeni nu vinde oameni buni, iar oamenii lui Cicikov sunt nişte beţivi; trebuie să ţinem însă seama că tocmai ăsta-i miezul

problemei, tocmai aici se ascunde tot tâlcul ei: chiar dacă ţăranii sunt acum nişte nemernici, strămutaţi pe noi meleaguri ar putea să devină dintr-odată servi minunaţi. Pilde de felul ăsta s-au văzut destule în viaţă, ba chiar şi în istorie." „Niciodată, niciodată, zicea directorul fabricilor de stat. Credeţi-mă că aşa ceva nu se va întâmpla niciodată, deoarece ţăranii lui Cicikov vor avea acum doi duşmani aprigi. Întâiul duşman e vecinătatea cu guberniile Malorusiei[41] unde, după cum se ştie, vânzarea rachiului e slobodă. Vă încredinţez că, în două săptămâni, se pun pe beţie şi nu mai fac două parale. Al doilea duşman e năravul vieţii hoinare, pe care ţăranii şi-l însuşesc în timpul strămutării. Ar trebui, poate, ca ei să fie veşnic sub ochii lui Cicikov, ca să-i ţină de scurt, să-i scuture pentru orice năzbâtie, să nu se bizuie pe altul, ci numai pe el, plesnindu-i, la nevoie, când peste bot, când peste ceafă." „Dar pentru ce să-şi bată singur capul şi să-i plesnească el? Cicikov şi-ar putea lua un administrator." „Da, şi-ar putea lua un administrator, dar vezi că toţi sunt nişte pungaşi!" „Sunt pungaşi, pentru că boierii nu se ţin de treabă." „Asta-i adevărat, încuviinţară mai mulţi din cei de faţă. Dacă stăpânul se pricepe cât de puţin la gospodărie şi-şi cunoaşte oamenii, el are totdeauna un bun administrator. M Directorul spuse că nu poţi găsi administrator bun sub cinci mii de ruble pe an. Dar preşedintele fu de părere că se poate găsi şi cu trei mii. Directorul însă întrebă: „Unde-l găseşti? Poate pe nasul dumitale?" Dar preşedintele răspunse: „Da, chiar aici în nasul nostru, în judeţ şi anume: Piotr Petrovici Samoilov. Ăsta e un logofăt cum i-ar trebui lui Cicikov pentru ţăranii lui!" Mulţi căutau să se pună în situaţia lui Cicikov, îngroziţi de greutatea strămutării unui număr atât de mare de oameni. Unii se temeau şi de vreo răzvrătire, cu nişte oameni atât de zurbagii ca ţăranii lui Cicikov. Dar poliţaiul obiecta că nu sunt temeri de

răzvrătire, că pentru preîntâmpinarea ei ai la îndemână puterea căpitanului-ispravnic, că acesta, chiar dacă nu vine la faţa locului în carne şi oase, e de ajuns să-şi trimită chipiul, şi chipiul lui îi va mâna din urmă pe ţărani, până la aşezarea lor. Multă lume făcu propuneri pentru stârpirea spiritului de răzvrătire, de care sunt pătrunşi oamenii lui Cicikov. Părerile erau împărţite: s-au rostit unele din cale-afară de aspre şi de o cruzime militărească, poate cam de prisos, dar, s-au rostit şi păreri care vădeau multă blândeţe. Dirigintele poştei gândea că Cicikov are acum o datorie sfântă; că el ar putea să fie pentru oamenii lui ca un părinte şi, după cum spunea el, ar putea chiar să le lumineze în chip binefăcător mintea, lăudând mult cu acest prilej şcoala lui Lancaster, de învăţământ reciproc[42].

Aşa se discuta şi se vorbea în oraş; din simpatie, mulţi dintre cetăţeni îi dădură personal lui Cicikov sfaturile lor, oferindu-i chiar şi o escortă pentru neprimejduita strămutare a ţăranilor la noua lor aşezare. Cicikov le mulţumi, răspunzând că, la nevoie, nu va întârzia să se folosească de sfaturile primite, dar refuză hotărât escorta, socotind-o cu totul de prisos, întrucât oamenii cumpăraţi de el sunt cu deosebire de blânzi, fiind gata să se mute de bunăvoie, şi în niciun caz n-ar putea izbucni printre ei vreo răzvrătire.

Toate aceste zvonuri şi discuţii avură totuşi cele mai frumoase urmări la care s-ar fi putut aştepta Cicikov. Anume, se zvonise că el ar fi nici mai mult, nici mai puţin decât un milionar. Locuitorii oraşului care, după cum văzurăm în primul capitol, l-au simpatizat de la început pe Cicikov, acum însă – după asemenea zvonuri – îl îndrăgiră de-a binelea. De altfel, dacă ar fi să spunem adevărul, erau cu toţii oameni buni, trăiau în prietenie şi în bună înţelegere, iar în vorbele lor puneau pecetea unei naivităţi şi blândeţi neobişnuite. „Dragă prietene, Ilia Ilici!” „Ascultă, frate Antipator

Zaharievici!” „Spui prăpăstii, scumpe Ivan Grigorievici.” Dirigintelui poştei, care se numea Ivan Andreevici, când i se adresau, îi adăugau totdeauna: *„Sprehenzideici*[43]*,* Ivan Andreici?” Într-un cuvânt, totul era ca în familie. Mulţi dintre locuitori nu erau lipsiţi de cultură: preşedintele Curţii ştia pe dinafară „Liudmila” de Jukovski, care pe vremea aceea mai constituia o noutate ce nu avusese timp să se răcească, şi el recita meşteşugit mai multe pasaje din baladă, mai ales vorbele: „Codrul e aţipit, valea doarme”, iar cuvântul de tăcere „Sttt!” îl rostea în aşa fel, încât ţi se părea că vezi o vale adormită. Şi, la acest pasaj, pentru ca asemănarea să fie şi mai mare, el închidea şi ochii. Dirigintele poştei avea aplicare spre filosofie, citea sârguitor, chiar şi noaptea, „Nopţile”[44] lui Young şi „Cheia tainelor naturii”[45] de Eckartshausen, scoţând din ele pasaje foarte lungi, dar nimeni nu cunoştea cuprinsul şi natura lor. De altfel, om de spirit, el avea graiul viu şi-i plăcea să-şi împodobească vorbirea, după cum spunea el însuşi despre sine. Şi-o împăna cu o sumedenie: de umpluturi felurite, ca de pildă: „Domnul meu, cam aşa ceva, ştii, înţelegi, poţi să-ţi închipui, ca să zic aşa, în oarecare măsură”, şi cu altele, pe care le vărsa cu sacul. Îşi mai înfrumuseţa cuvântul făcând şi cu ochiul, într-un chip foarte izbutit, sau închizându-l, ceea ce imprima un sens muşcător multora din aluziile lui satirice. Ceilalţi erau şi ei oameni mai mult sau mai puţin luminaţi: unul citea pe Karamzin[46], altul „Moskovskie Vedomosti”[47], iar altul nu citea chiar nimic. Unul era „urs”, adică un om care trebuia îmboldit la treabă cu ghiontul. Altul, nepăsător şi trântor, zăcea toată viaţa pe o rână şi era de prisos să-l mai îmboldeşti, că tot nu s-ar fi sculat pentru nimic în lume. În ceea ce priveşte înfăţişarea lor, după cum se ştie, erau toţi oameni zdraveni şi nu se găsea printre ei niciun ofticos. Toţi arătau aşa,

încât, în convorbirile duioase ce se desfăşurau între patru ochi, nevestele lor le spuneau: butoiaşule, grăsunule, burticică, negriciosule, chichi, juju şi altele. Îndeobşte însă, erau oameni buni, foarte primitori, şi cineva care s-ar fi ospătat la ei sau ar fi petrecut o seară la *whist* le era totdeauna drag; cu atât mai mult Cicikov, înzestrat cu însuşiri şi purtare fermecătoare şi care cunoştea cu adevărat marele secret de a se face plăcut. Ei îl îndrăgiră în aşa măsură, încât Cicikov nu mai ştia cum să scape din oraş. Nu auzea decât: „Pavel Ivanovici, mai stai cu noi o săptămână, numai o săptămână!" Într-un cuvânt, cum s-ar zice, era purtat ca pe braţe. Dar mult mai puternică era impresia (lucru vrednic de cea mai mare uimire) pe care o făcuse doamnelor. Ca să lămurim acest lucru, ar trebui să spunem multe despre doamnele înseşi, despre societatea lor; să le descriem, cum s-ar spune, în culori vii, calităţile sufleteşti; dar autorului îi vine foarte greu s-o facă. Pe de o parte, îl opreşte un nemărginit respect pentru soţiile demnitarilor, iar pe de altă parte… pe de altă parte, îi vine pur şi simplu greu. Doamnele din oraşul N. erau… dar nu pot, nu pot câtuşi de puţin: simt că mă cuprinde parcă o sfială. Doamnele din oraşul N. se deosebeau mai ales prin… A! Mi se pare ciudat, dar nu pot să-mi mai urnesc pana din loc; parc-ar fi de plumb. Fie! Se vede că trebuie să lăsăm zugrăvirea caracterelor lor pe seama acelora care au culori mai vii şi mai multe pe paleta lor, iar noi nu vom spune decât vreo două vorbe despre înfăţişarea lor şi despre ce-i mai săritor în ochi. Doamnele din oraşul N. erau, cum s-ar spune, atrăgătoare; în această privinţă, am putea să le dăm pildă tuturor celorlalte. În ce priveşte felul de a se purta, de a respecta manierele elegante, eticheta şi o mulţime de rânduieli din cele mai subtile, şi mai ales moda, în cele mai mici amănunte ale ei, ele întrecuseră până şi pe cucoanele din Petersburg şi Moscova. Se îmbrăcau cu mult gust, se plimbau

prin oraş cu caleştile, cum cerea moda cea mai nouă, în timp ce la spatele trăsurii se legăna feciorul în livrea, cu ceaprazuri de aur. Cartea de vizită, chiar dacă era scrisă pe un doi de treflă sau pe un as de caro, era un lucru sfânt. Din pricina ei, două doamne, nu numai prietene bune, dar şi rubedenii, se certaseră pentru totdeauna, tocmai pentru că una din ele nu se îngrijise să întoarcă vizita celeilalte. Cu toate încercările de mai târziu ale bărbaţilor şi rudelor să le împace, se văzu că pe lume se poate face orice, afară de un singur lucru: să împaci două doamne certate din pricina unei vizite neîntoarse. Astfel, cele două doamne nu se mai simpatizau, cum spunea gura oraşului. În ce priveşte ocuparea locului de cinste, se petreceau de asemenea numeroase scene deosebit de tari care, uneori, inspirau soţilor respectivi o nobilă şi belicoasă concepţie asupra cavalerescului simţământ de proteguitor. Fireşte că nu se ajungea la duel, toţi fiind slujbaşi civili, dar, în schimb, fiecare căuta să facă mizerii altuia, oriunde-i era cu putinţă, lucru, după cum se ştie, de multe ori mai rău decât orice duel. În privinţa moralităţii, doamnele din oraşul N. erau foarte severe, pline de o nobilă indignare faţă de tot ce era vicios şi de toate ispitele, condamnând fără cruţare orice slăbiciune. Dacă printre ele se întâmpla, cum s-ar spune, *ceva, cumva,* asta se petrecea în taina, încât nu se vedea câtuşi de puţin că se întâmplă. Demnitatea era păstrată şi însuşi bărbatul era pregătit în aşa fel, încât dacă vedea *ceva*, *cumva,* sau auzea *ceva, cumva*, răspundea blajin şi cuminte cu un proverb: „Ce-ţi pasă că a stat cumătră cu cumătrul?” Trebuie să mai arătăm că doamnele din oraşul N. se distingeau nespus, ca multe doamne din Petersburg, prin prudenţa şi bună-cuviinţa expresiei. Ele nu ziceau niciodată: „Mi-am suflat nasul”, „am asudat”, „am scuipat”, ci: „Mi-am uşurat nasul”, „m-am servit de batistă”. În niciun caz nu se putea spune: „Paharul ăsta, ori

farfuria asta, pute". De altfel nu se putea spune nimic care să dea măcar de înţeles aşa ceva. În locul unei atari expresii, se zicea de pildă: „Paharul ăsta nu se comportă bine" sau altceva de acelaşi fel. Pentru ca limba rusă să fie şi mai mult înnobilată, aproape jumătate din cuvintele ei erau alungate din vocabular, din care pricină foarte des trebuia să se ceară ajutorul limbii franceze. În schimb, în această din urmă limbă, erau îngăduite vorbe mult mai tari decât cele pomenite mai sus. Prin urmare, cam acestea se pot spune despre doamnele din oraşul N., dacă vorbim doar aşa, numai despre ceea ce e mai la vedere. Dar dacă ne-am arunca privirile mai adânc, am descoperi, fireşte, o mulţime de alte lucruri. Totuşi, e primejdios să pătrunzi cu privirea prea adânc în inima cucoanelor. Aşa că vom urma mai departe, numai la suprafaţă. Până acum, doamnele nu prea vorbiseră despre Cicikov, fiind, de altfel, toate de aceeaşi părere în ceea ce priveşte plăcutele lui purtări în societate; dar, după ce se zvonise că-i milionar, i se descoperiseră şi alte însuşiri. De altfel, doamnele nu erau deloc interesate; nu era de vina decât cuvântul „milionar", nu milionarul în sine, ci numai cuvântul „milionar" pentru că singur ecoul acestui cuvânt, lăsând la o parte orice sac cu bani, are o înrâurire şi asupra ticăloşilor, şi asupra oamenilor aşa şi-aşa, şi asupra oamenilor cumsecade; pe scurt, asupra tuturor. Milionarul are prielnica situaţie că poate să cunoască lichelismul dezinteresat, lichelismul pur, neîntemeiat pe niciun calcul: mulţi ştiu foarte bine că nu vor primi, şi că n-au niciun drept să primească nimic din partea milionarului, dar fac tot ce le stă în putinţă să-i iasă înainte, să-i surâdă, să-şi scoată pălăria, să se invite singuri la o masă la care au aflat că a fost poftit şi el. N-am putea spune că această duioasă aplecare spre lichelism ar fi fost simţită şi de doamne; totuşi, în multe saloane se vorbea că, fireşte, Cicikov, fără să fie o frumuseţe de bărbat,

este în schimb tocmai aşa cum trebuie să fie un bărbat, că dacă ar fi fost puţin mai gros sau puţin mai subţire, nu i-ar fi stat aşa de bine. Cu acest prilej, se vorbi într-un fel oarecum jignitor despre bărbaţii subţirei: cum că ei n-ar fi oameni, ci un fel de scobitori. În toaletele doamnelor se iviră felurite şi numeroase adăugiri. La bazar, lumea începea să se înghesuie, aproape să se îmbrâncească. Veneau trăsurile ca la promenadă. Negustorii rămaseră uimiţi, văzând că vreo câteva valuri de stofă, aduse din iarmaroc şi care nu putuseră fi vândute din pricina unui preţ ce păruse prea urcat, începură să fie căutate şi vândute îndată, lumea bătându-se pe ele. Într-o zi, în timpul liturghiei, una din doamne purta o rochie, ale cărei poale aveau, jur împrejur, un volan atât de mare, încât se întindea pe jumătatea bisericii, şi un pristav care era de faţă dădu norodului poruncă să facă loc şi să se dea la o parte înspre pridvor, pentru a nu mototoli toaleta Înălţimii Sale. Însuşi Cicikov nu putu să nu bage de seamă o atenţie atât de neobişnuită. Odată, întorcându-se acasă, la han, găsi pe masă o scrisoare. Nu putu afla de unde era şi cine o adusese; servitorul îi spuse că a fost adusă cu porunca să nu se ştie de la cine venea. Scrisoarea începea în termeni foarte hotărâţi, anume în felul următor: „Nu, trebuia să-ţi scriu!" Pe urmă, se spunea că între suflete există o tainică simpatie. Acest adevăr era întărit printr-o jumătate de rând de puncte, puncte. Urmau câteva idei demne de luat în seamă prin adevărul lor, încât suntem de părere că este aproape de trebuinţă să le reproducem: *„Ce este viaţa noastră? O vale în care s-au cuibărit amărăciunile. Ce este lumea? O mulţime de oameni fără simţăminte."* Corespondenta mărturisea apoi că udă cu lacrimi amintirea unei mame duioase care nu mai e pe astă lume de douăzeci şi cinci de ani. Cicikov era poftit în pustietate, să părăsească pentru totdeauna oraşul, unde oamenii se înăbuşă în curţi îmbâcsite,

fără aer; sfârşitul scrisorii vădea o hotărâtă deznădejde şi se încheia cu următoarele versuri:

Două turturele îţi vor arăta
Trupul meu cel rece întins în faţa ta.
Ele îţi vor spune, jalnic gângurind,
Cât plâns-a de mult sărmana de ea murind.

Versului de la urmă îi lipsea măsura ritmică, dar asta n-avea însemnătate: scrisoarea era scrisă în spiritul vremii. Nu era semnată. Nu purta nici nume, nici prenume, nici măcar luna şi ziua. Un post-scriptum adăuga că inima lui Cicikov trebuie s-o ghicească pe aceea care-i scrie, şi că autoarea va lua parte la balul de a doua zi, de la guvernator.

Scrisoarea anonimă îi stârni un deosebit interes. Avea atâtea lucruri ispititoare şi-i trezea curiozitatea în aşa grad, încât Cicikov o reciti o dată, apoi încă o dată, şi a treia oară, şi, în cele din urmă, zise: „Tare-s curios să ştiu cine-mi scrie!” Chestiunea se vădea serioasă. Cicikov se gândi un ceas şi mai bine, apoi zise, desfăcându-şi braţele şi plecându-şi capul: „Da, da, e scrisă foarte înflorit!” Se înţelege că, după aceea, scrisoarea fu împăturită şi pusă în cutie, în vecinătatea unui afiş şi a unei invitaţii la o nuntă, care de şapte ani zăceau în acelaşi loc şi în aceeaşi poziţie. Apoi, ceva mai târziu, i se aduse şi o invitaţie la balul guvernatorului, lucru foarte obişnuit în capitalele de gubernii: unde-i guvernator, trebuie să fie şi bal, altfel guvernatorul n-ar mai fi iubit şi stimat cu adevărat de către nobilime.

Cicikov lăsă la o parte numaidecât tot ce nu era în legătură cu invitaţia şi toată luarea lui aminte fu acaparată de pregătirile de bal, căci, într-adevăr, avea multe motive ce-l îndemnau şi-l aţâţau la aceasta. În schimb, poate că de la facerea lumii şi până azi nu s-a cheltuit încă vreodată atâta vreme pentru toaletă. O oră întreagă a consacrat-o studiului figurii în oglindă, încercând tot felul de

expresii: ba de gravitate şi de om aşezat; ba de respect, dar cu un zâmbet fin; ba de respect, fără zâmbet… Făcu în faţa oglinzii câteva plecăciuni însoţite de silabe nelămurite, care ar fi semănat întrucâtva cu cele franţuzeşti, cu toate că Cicikov nu ştia boabă franţuzeşte. Îşi făcu chiar lui însuşi fel de fel de gesturi plăcute, ridicând sprinceana, mişcând buzele şi plesnind din limbă; ce nu face omul care se crede chipeş, când rămâne singur în odaia lui şi este încredinţat că nimeni nu se uită pe gaura cheii? în cele din urmă, Cicikov se ciupi de bărbie şi îşi zise: „Gigea băiat!" şi începu să se îmbrace, cu o dispoziţie din cele mai bune. În timp ce-şi punea bretelele şi-şi înnoda cravata, se înclină de mai multe ori cu eleganţă, lipindu-şi călcâiele, şi, cu toate că nu obişnuia să danseze, făcu o săritură de *entrechat*[48], care avu o neaşteptată şi întru nimic gravă urmare: scrinul se cutremură şi o perie căzu de pe masă.

Apariţia lui la bal făcu impresie nemaipomenită. Toată lumea îi ieşi întru întâmpinare, unul cu cărţile de joc în mână, altul întrerupându-şi vorba în punctul culminant al discuţiei, când spunea, de pildă, că „iar judecătoria de ţară, instanţa inferioară, răspunde că…" Ce anume răspunde judecătoria de ţară, instanţa inferioară, nu a mai spus vorbitorul, grăbit să-l salute pe eroul nostru. „Pavel Ivanovici! Dumnezeule, Pavel Ivanovici! Dragă Pavel Ivanovici! Mult stimate Pavel Ivanovici! Sufletul meu, Pavel Ivanovici! Iată-te, Pavel Ivanovici! Iată-l pe Pavel Ivanovici al nostru! Dă-mi voie să te strâng la piept, Pavel Ivanovici! Lăsaţi-mă să-l sărut cu căldură pe scumpul meu Pavel Ivanovici!" Şi, deodată, Cicikov se pomeni luat în braţe de mai multe persoane. Abia scăpat dintr-ale preşedintelui, se pomeni într-ale poliţaiului; poliţaiul îl trecu inspectorului sanitar; inspectorul sanitar îl dădu în primire concesionarului; concesionarul, arhitectului… Guvernatorul, care sta lângă nişte

doamne, cu un cornet de bomboane în mână şi cu un căţeluş pe braţ, văzându-l pe Cicikov, aruncă atât cornetul cât şi căţelul, care chelălăi. Aşadar, Cicikov dezlănţui o bucurie şi o voie bună neasemuite. Nu era faţă pe care să nu fi apărut un zâmbet de plăcere sau pe care să nu se fi oglindit măcar plăcerea generală. După cum se întâmplă cu funcţionarii superiori când un şef vine să inspecteze serviciile ce le sunt încredinţate spre conducere: după ce le trece prima spaimă, îşi dau seama că lucrurile sunt pe placul şefului, care, în sfârşit, a binevoit să glumească, adică să pronunţe, cu un surâs amabil, câteva cuvinte. Ca urmare, cei din preajma lui râd de două ori mai mult, cei mai depărtaţi de şef, şi care, de altfel, nici n-au prea auzit ce-a spus, râd şi ei cu poftă, şi, în sfârşit, vardistul, care stă tocmai la uşă, care n-a râs niciodată în viaţa lui şi care chiar cu puţin mai înainte ameninţase publicul de afară cu pumnul, până şi el, în virtutea legilor imuabile ale reflectării, schiţează un fel de zâmbet, cu toate că şi acest zâmbet aduce mai mult cu strâmbătura aceluia căruia-i vine să strănute după o priză de tabac. Eroul nostru le răspundea tuturor şi se simţea neasemuit de bine: saluta în dreapta şi în stânga, puţin cam adus într-o parte, după cum îi era obiceiul, dar cu totul firesc, aşa că-i fermeca pe toţi. Doamnele făcură numaidecât cerc în jurul lui, ca o ghirlandă strălucitoare, aducând cu ele valuri de miresme: una mirosea a trandafiri, alta a primăvară şi a toporaşi, a treia se dăduse din plin cu parfum de rozetă; Cicikov ridica puţin capul şi trăgea miresmele pe nas. Toaletele lor dichisite vădeau foarte mult gust. Muselina, atlazul şi batistul erau de culori moderne atât de palide, încât nu mai ştiai cum să le numeşti – atât de departe ajunsese fineţea gustului. Funde şi buchete de flori răsăreau ici şi colo pe rochii într-o dezordine din cele mai pitoreşti, cu toate că organizarea acestei dezordini dăduse multă bătaie de cap. O podoabă

uşoară, prinsă în păr, flutura pe lângă urechi şi parcă şoptea: „Încă puţin, şi zbor. Păcat că nu pot s-o iau cu mine şi pe frumoasa mea!” Taliile erau strânse şi aveau forme tari şi plăcute la privire (trebuie să spunem că, îndeobşte, toate doamnele din oraşul N. erau cam împlinite, dar ele se strângeau cu atâta meşteşug şi aveau mişcări atât de elastice, încât nu se băga de seamă câtuşi de puţin grosimea lor). Chibzuiau şi prevedeau totul în amănunţime. Umerii şi gâtul le erau decoltate tocmai cât trebuia, nici mai mult, nici mai puţin. Fiecare doamnă îşi dezvăluia comorile atâta cât, după propria-i încredinţare, era suficient să-l împingă pe om la pieire. Restul era ascuns cu un gust deosebit: sau de o fundă fină, înnodată ca o cravată, sau cu o eşarfa mai uşoară decât prăjitura cunoscută sub numele de *„baiser” ş*i care îmbrăţişa vaporos gâtul, sau de o broderie fină de batist, care ieşea de sub corsaj, de jur împrejur, şi care-i cunoscută sub numele de *„discreţie”*. Această „discreţie” ascundea cu grijă, în faţă şi în spate, ceea ce n-ar putea să mai aducă pierzania omului, dar te lăsa în schimb să bănuieşti că tocmai acolo se află adevărata pierzanie. Mănuşile lungi nu ajungeau până la mânecile scurte, ci lăsau descoperite, cu bună ştiinţă, părţile ispititoare ale braţelor, de deasupra îndoiturii coatelor, care, la multe din ele, erau de un desen şi de o frăgezime ademenitoare; unora le crăpaseră mănuşile glase în urma stăruinţei de a le întinde cât mai sus; cu alte cuvinte, se părea că pe tot luxul balului de la guvernator sta scris: nu, aici nu-i gubernie, asta e capitală, e însuşi Parisul! Doar pe ici, pe colo, se zărea deodată câte o bonetă ca de pe altă lume sau chiar câte o pană de păun, purtate după un gust original, înfrângând însă cerinţele modei. Dar fără aşa ceva nu se poate. Ăsta-i specificul capitalelor de gubernie: ceva trebuie neapărat să scârţâie! Stând în faţa doamnelor, Cicikov se întreba: care din ele, totuşi, este autoarea scrisorii anonime? îşi

întinse puţin înainte capul, şi nasul îi fu atins pe rând de un potop de coate, de manşete, de mâneci, de capete de panglici, de şemizete parfumate şi rochii: galopul era în toi; soţia dirigintelui poştei, căpitanul-ispravnic, o doamnă cu pană albastră, o doamnă cu pană albă, prinţul georgian Ciphaihilidzev, un slujbaş din Petersburg, un slujbaş din Moscova, francezul Coucou, Perhunovski, Berebendovski, toţi se ridicaseră de pe scaune şi se avântaseră…

„Poftim, gubernia dansează!” îşi zise Cicikov, trăgându-se înapoi; dar îndată ce doamnele se reaşezară, el încercă din nou, întinzând gâtul, s-o ghicească pe autoarea scrisorii, după expresia feţei şi a ochilor. Dar nu izbuti câtuşi de puţin să ghicească pe autoarea scrisorii nici după expresia feţei, nici după expresia ochilor. Oricât se uita, privirea lui nu întâlnea decât ceva abia perceptibil, ceva vag şi foarte fin… oh!… cât de fin!… „Nu, îşi zise Cicikov, femeile sunt nişte… Dădu apoi deznădăjduit din mână. Ce să mai vorbim! Încearcă numai să redai tot ce aleargă pe chipul lor, toate licăririle şi umbrele – că n-ai să poţi reda nimic. Ochii le sunt o ţară nemărginită, în care dacă intri – s-a isprăvit cu tine! Nu te mai scoate de acolo nici cu cangea. Încearcă, de pildă, să zugrăveşti licărirea privirii lor: umezită, dulce, catifelată. Dumnezeu ştie cum pot să mai fie aceste priviri! Şi aspre, şi duioase, chiar şi pătimaşe rău de tot; voluptoase, cum ar spune unii, ba ceva mai mult decât atâta: ascunzându-şi voluptatea – şi uite aşa, îţi prind inima şi-ţi alunecă prin suflet întocmai ca un arcuş. Nu, nici nu poţi găsi cuvântul potrivit: femeia e jumătatea galantă a speţei umane şi nimic altceva.”

Îmi cer iertare, mi se pare că din gura eroului nostru a scăpat un cuvânt cules de pe stradă. Ce să-i faci? Aşa-i situaţia scriitorului în Rusia! De altfel, dacă un cuvânt ajunge de pe stradă în curte, nu-i de vină scriitorul, de vină sunt cititorii, şi înainte

de toate, cei din societatea înaltă. Ei sunt cei dintâi de la care nu auzi niciun cuvânt rusesc pronunţat ca lumea. În schimb, te dăruiesc cu vorbe franţuzeşti, nemţeşti şi englezeşti într-un număr mult mai mare decât acela pe care l-ai vrea tu, şi te dăruiesc în aşa fel, încât păstrează chiar toate pronunţările cu putinţă: franţuzeşte, pe nas şi din beregată; englezeşte, croncănind ca anumite păsări, ba luând şi aerul lor, şi-şi bat joc de acela care nu este în stare să şi-l ia; dar nu te vor dărui cu nimic care să fie rusesc; doar dacă, de patrioţi ce sunt, îşi fac poate o izbă în stil rusesc, la vila lor, afară din oraş. Aşa sunt cititorii din stările de sus şi, dimpreună cu ei, toţi aceia care socot că fac parte din aceleaşi stări! Şi totodată ce pretenţioşi sunt ei! Vor numaidecât ca totul să fie scris în limba cea mai curată, mai corectă şi mai nobilă; într-un cuvânt, vor ca limba rusească să coboare singură, deodată, din nori, şlefuită cum se cuvine, şi să li se aşeze de-a dreptul pe limbă, aşa fel ca ei să nu trebuiască decât să deschidă gura şi să o scoată afară. Fireşte, partea femeiască a neamului omenesc e ciudată; dar trebuie să mărturisesc că se întâmplă ca unii dintre stimaţii noştri cititori să fie şi mai ciudaţi.

În răstimp, Cicikov, pradă unei mari nedumeriri, se frământa să afle care din doamne e autoarea scrisorii. Încercă să le privească mai cu luare-aminte şi văzu că feţele lor dădeau la iveală ceva care isca laolaltă nădejdi şi chinuri dulci în inima bietului muritor, încât în cele din urmă îşi zise: „Nu, nu pot ghici, e cu neputinţă!” Totuşi, această încheiere n-a avut darul să-i strice buna dispoziţie. Nestingherit şi cu dibăcie, schimba cuvinte plăcute cu unele doamne, apropiindu-se cu paşi mărunţei când de una, când de alta, ca acei filfizoni vârstnici, cu tocuri înalte, cărora li se zice crai bătrâni şi care dau ocol, sprinteni nevoie mare, pe lângă cuconet. După câţiva paşi de aceştia ocolitori, Cicikov – lipindu-şi călcâiele – făcea

câte o piruetă elegantă în dreapta şi în stânga, picioarele lui desenând parcă pe podea câte o virgulă sau câte o codiţă scurtă. Doamnele se arătară cum nu se poate mai mulţumite şi descoperiră nu numai că era un bărbat tare plăcut şi amabil, dar începură să găsească la el şi o expresie de măreţie, ba chiar ceva vitejesc şi marţial, ceea ce, după cum se ştie, place grozav femeilor. Unele începură să se şi sfădească din pricina lui: băgând de seamă că avea obiceiul să stea cam pe lângă uşă, câteva doamne veniră pe rând să se aşeze în grabă pe scaunul din apropiere, şi, când una din ele avu norocul să le-o ia înainte celorlalte, fu cât pe-aci să se întâmple o catastrofă: mai multe doamne, care ar fi vrut să facă acelaşi lucru, socotiră că asemenea obrăznicie întrece orice măsură.

Cicikov se lăsă atât de covârşit de conversaţia cu doamnele, sau, mai bine zis, ele îl covârşiră şi îl ameţiră într-atât cu vorbăria lor, presărată cu aluzii încâlcite şi subtile, care trebuiau toate dezlegate – ceea ce-i îmbrobona fruntea de sudoare – încât uitase că buna-cuviinţă îl obliga să se prezinte înainte de orice gazdei. Nu-şi aminti de această datorie uitată decât atunci când auzi glasul soţiei guvernatorului, care de vreo câteva minute stătea în picioare dinaintea lui. Cu vocea alintată şi cam maliţioasă, soţia guvernatorului grăi, clătinând drăguţ din cap: „A, Pavel Ivanovici! Vasăzică aşa!…” Nu pot să redau întocmai toate cuvintele soţiei guvernatorului, dar ea le rosti cu multă amabilitate, în felul în care vorbesc doamnele şi cavalerii din povestirile scriitorilor noştri mondeni, cărora le place să descrie saloanele şi să se laude cu cunoaşterea manierelor distinse. Era ceva cam de soiul acesta: „Ţi-a fost inima cucerită, într-atât, încât nu mai e loc, nici în cel mai strâmt colţişor, pentru cei uitaţi fără milă?” Eroul nostru se întoarse numaidecât cu faţa la ea, gata să-i dea un răspuns care, probabil, n-ar fi fost deloc mai prejos

decât acelea pe care le dau, în povestirile la modă, Zvonski, Linski, Lidin şi Gremin[49], precum şi tot felul de militari isteţi – când, ridicându-şi privirile, Cicikov rămase trăsnit.

Soţia guvernatorului nu era singură în faţa lui. Ea ţinea de braţ o fată de vreo şaisprezece ani, bălaie, fragedă, cu trăsături fine şi armonioase, cu bărbia ascuţită, cu ovalul feţei minunat rotunjit, un chip pe care artistul l-ar fi ales de model ca să picteze o madonă şi care e atât de rar în Rusia, unde totul, absolut totul, se exprimă pe scară vastă: munţii, pădurile, stepele, feţele omeneşti, buzele şi picioarele. Era aceeaşi făptură bălaie pe care o întâlnise după ce plecase de la Nozdriov, când, din prostia vizitiilor sau a cailor, trăsurile li se ciocniseră atât de ciudat, când hamurile se încurcaseră şi badea Mitiai şi badea Miniai se apucaseră să le desfacă. Cicikov se fâstâci într-atât, încât nu mai fu în stare să rostească un cuvânt ca lumea, îndrugând dracu' mai ştie ce, ceva ce nici Gremin, nici Zvonski, nici Lidin n-ar fi spus pentru nimic în lume.

— N-o cunoşti pe fiica mea, zise soţia guvernatorului. Abia a ieşit din institut.

Cicikov răspunse că a avut fericirea s-o cunoască printr-o întâmplare; încercă să mai adauge ceva, dar acest ceva fu cu desăvârşire neizbutit. În sfârşit, după alte două-trei cuvinte, soţia guvernatorului trecu în colţul opus al sălii, cu fiica ei, la alţi musafiri, Cicikov rămânând nemişcat pe loc, ca un om care, ieşind voios în stradă la plimbare, curios să se uite şi să vadă, se opreşte deodată, aducându-şi aminte că a uitat ceva acasă; nimic mai nerod decât înfăţişarea unui astfel de om r seninătatea i-a pierit. Se străduieşte să-şi amintească ce anume a uitat: batista? Batista e în buzunar. Banii? Banii sunt în buzunar. I se pare că nu-i lipseşte nimic, totuşi un duh necunoscut i-a şoptit în ureche că a uitat ceva. Iată-l încurcat şi buimac în mijlocul forfotei din jurul lui: mulţimea,

trăsurile în goana cailor, şepcile şi puştile unui regiment în marş, firmele prăvăliilor, totul i se arată ca printr-o sită. Tot aşa şi Cicikov simţi deodată că tot ce se petrecea împrejurul lui îi era străin. Dar buzele parfumate ale doamnelor nu conteneau să-l sâcâie cu întrebări şi vorbe amabile şi pline de fineţe. „Ne este oare permis nouă, sărmane muritoare, să îndrăznim să vă întrebăm la ce visaţi? în ce regiuni fericite vă zboară gândul? Am putea şti şi noi numele aceleia care v-a scufundat în această dulce reverie?”

Dar Cicikov răspundea la toate cu o absolută lipsă de atenţie, iar toate frazele lui amabile dispărură, înghiţite parcă de apă. Fu atât de puţin curtenitor, încât, părăsind pe doamne, se duse în partea cealaltă a salonului, să vadă unde se afla soţia guvernatorului cu fiica ei. Se pare însă că doamnele nu voiră să-l cruţe atât de iute. Fiecare din ele se hotărî să folosească feluritele arme, atât de primejdioase pentru inimile noastre, şi să puie la bătaie tot ce avea mai atrăgător. Trebuie să spunem că unele doamne – vorbesc de unele şi nu de toate – suferă de o mică slăbiciune: dacă-şi dau seama că au ceva deosebit de frumos – fruntea, gura sau mâinile – ele îşi închipuie că această cea mai frumoasă parte a lor impresionează ochii tuturor şi că toată lumea spune într-un glas: „Uitaţi-vă numai, ce minunat nas grec!”, sau „Ce frunte limpede şi ce farmec!” Iar când umerii uneia sunt frumoşi, ea e sigură că toţi tinerii vor fi uimiţi, repetând de câte ori frumoasa va trece pe dinaintea lor: „Ah, ce umeri superbi!” – fără să se mai uite la părul, la faţa, la nasul şi la fruntea ei; sau se vor uita la ele ca la nişte amănunte străine de ea. Aşa cred unele doamne. Fiecare din invitate îşi propuse, prin urmare, să fie cât mai atrăgătoare la dans şi să-şi arate în toată strălucirea superioritatea în ce avea mai deosebit. Soţia dirigintelui poştei, dansând un vals, îşi lăsa capul atât de galeş într-o parte, încât părea să fie într-adevăr o ivire

suprapământeană. O altă doamnă, nespus de amabilă, care nu venise ca să danseze, din pricina unei „*incomodité*”[50] cum îi plăcea să se exprime – o bubuliţă cât mazărea la piciorul drept – întâmplare care o silise să se încalţe cu ciuboţele de catifea, nu mai putu să rabde şi făcu şi ea câteva ture cu cizmele-i de catifea, numai ca soţia dirigintelui poştei să nu se creadă prea mult.

Totuşi, nimic din toate acestea nu avu efectul aşteptat asupra lui Cicikov. El nici nu se uita la ondulările de dans ale cucoanelor. Se ridica însă mereu în vârful picioarelor şi căuta, peste capetele dansatorilor, să găsească locul în care se retrăsese făptura bălaie care-i stăpânea gândurile. Sau se lăsa puţin pe vine, uitându-se printre umeri şi spete; până la urmă, o descoperi pe un scaun lângă maică-sa, pe capul căreia se legăna un măreţ turban oriental cu pană. S-ar fi zis că vrea să le ia cu asalt pe amândouă: fie că de vină era primăvara care-l zăpăcise, fie că-l îmbrâncise cineva din spate, el porni hotărât înainte prin înghesuială, fără să-i pese de nimic. Concesionarul primi de la el un ghiont atât de tare, încât se clătină şi numai anevoie îşi putu păstra echilibrul pe un singur picior, ca să nu doboare un şir întreg de dansatori. Dirigintele poştei se dădu la o parte, privindu-l cu o uimire amestecată cu o ironie destul de fină. Cicikov nici nu se uită la ei: n-o mai vedea decât pe fata cea bălaie, care stătea la oarecare depărtare, trăgându-şi pe cot o mănuşă lungă, şi care, fără îndoială, ardea de dorinţa de a aluneca pe parchet. Alături, într-o parte, patru perechi băteau de zor mazurca; tocurile cizmelor rupeau parchetul, şi un ştab-căpitan de infanterie se muncea şi cu trupul şi cu sufletul, şi cu mâinile şi cu picioarele, născocind nişte paşi pe care nimeni nu-i făcuse nici în vis. Cicikov se strecură pe lângă aceia care dansau mazurca aproape călcând dansatorii pe picioare, drept spre punctul unde stătea soţia guvernatorului cu fiica ei. Totuşi se apropie de ele

cu nespusă sfială, nu-şi mai făcu paşii cei mărunţei de filfizon, ba se cam şi încurcă, şi toate mişcările lui arătau tulburare.

Nu se poate spune anume dacă în eroul nostru se deşteptase un simţământ de dragoste. E chiar îndoielnic ca domni de felul lui, adică nici prea groşi, nici prea subţiri, să fie în stare să iubească. Cu toate acestea, cu el se petrecea ceva atât de ciudat, încât singur nu se putea lămuri. I se păruse – cum el singur recunoştea mai târziu – că tot balul, cu conversaţiile şi zgomotul lui, se retrăsese câteva minute pe undeva departe. Viorile şi alămurile răsunau ca dincolo de nişte munţi, totul era învăluit într-o ceaţă, ca o câmpie mâzgălită la repezeală cu pensula pe o pânză. Şi pe această câmpie în pâclă, schiţată de mântuială, nu se desluşeau limpede şi cu de-amănuntul decât fermecătoarea făptură bălaie, trăsăturile-i fine, ovalul rotunjit al feţei, silueta-i subţire, ca a fetelor care au terminat abia de câteva luni institutul, rochia albă, aproape simplă, ce-i îmbrăca uşor şi elegant formele tinereşti şi zvelte, care se vădeau în contururi limpezi. Părea un bibelou tăiat cu măiestrie în fildeş: ea singură era albă, ivindu-se transparentă şi luminoasă în mijlocul unei mulţimi spălăcite şi opace.

Se vede că aşa se întâmplă pe lume, se vede că până şi Cicikovii se fac poeţi câteva minute din viaţa lor, deşi cuvântul „poet” cred că spune prea mult. Oricum, el se simţi tânăr, aproape husar. Ochind lângă ele un scaun liber, se şi aşeză numaidecât. La început, conversaţia nu s-a închegat, dar, mai târziu, treaba merse bine şi Cicikov începu să capete curaj… Aici însă trebuie să spunem, spre marea noastră părere de rău, că oamenii gravi, cu slujbe însemnate, sunt cam greoi în convorbirile cu doamnele; în această privinţă, mai meşteri sunt domnii locotenenţi, sau poate căpitanii; gradele mai mari în niciun caz.

Dumnezeu ştie cum fac: s-ar părea că nu spun cine ştie ce, dar fetele se strică de râs pe scaunele lor; pe când un consilier de stat îndrugă lucruri ştiute, ori spune, de pildă, că Rusia este un stat imens, ori vine cu un compliment, care de bună seamă nu-i lipsit de duh, dar miroase de la o poştă a ceva citit; iar când se apucă de glume, râde el mai întâi şi mult mai mult decât cei care-l ascultă. Aşa că cititorii vor înţelege de ce făptura bălaie începuse să caşte, ascultând ce-i spunea eroul nostru. Eroul nu băga de seamă câtuşi de puţin aceasta, şi povestea tot felul de lucruri plăcute, pe care le mai povestise şi cu alte prilejuri asemănătoare, în diferite locuri, şi anume: în gubernia Simbirsk, la Sofron Ivanovici Bespecinâi, unde pe vremea aceea se găsea şi fata lui, Adelaida Sofronovna, dimpreună cu cele trei cumnate ale ei: Maria Gavrilovna, Alexandra Gavrilovna şi Adelgheida Gavrilovna; la Feodor Feodorovici Perekroev, în gubernia Riazan; la Frol Vasilievici Pobedonosnâi, în gubernia Penza, şi la fratele acestuia, Piotr Vasilievici, de faţă fiind cumnata lui, Katerina Mihailovna, şi verişoarele ei de-al doilea, Roza Feodorovna şi Emilia Feodorovna; în gubernia Viatka, la Piotr Varsonofievici, unde era şi sora nurori-sii, Pelagheia Egorovna, cu nepoata ei, Sofia Rostislavovna, şi cu două surori vitrege, Sofia Alexandrovna şi Maklatura Alexandrovna…

Toate doamnele de la bal fură nu se poate mai nemulţumite de purtarea lui Cicikov. Una din ele trecu într-adins pe dinaintea lui, ca să-l facă să bage de seamă acest lucru, agăţându-şi ca din întâmplare volanul rochiei de făptura bălaie, iar eşarfa care-i flutura în jurul umerilor şi-o aşeză mai bine, chipurile, în aşa fel, încât o lovi cu unul din capete peste obraz; în acelaşi timp, în spatele lui, o remarcă destul de înţepătoare şi veninoasă se desprinse de pe buzele uneia din doamne, odată cu un miros de violete. Dar fie că nu auzise, fie că se prefăcuse că n-aude, nici într-un caz, nici în

celălalt nu era bine, întrucât omul trebuie totdeauna să pună preţ pe părerea cucoanelor; Cicikov avea să se căiască de acest lucru, dar mai târziu, adică, prea târziu.

O mânie cu totul îndreptăţită se întipări pe faţa multor doamne. Cu toată marea lui greutate în societate, cu toate că Cicikov trecea drept milionar şi cu tot aerul lui de măreţie, marţial şi vitejesc, sunt lucruri pe care doamnele nu le iartă nimănuia, oricine ar fi – şi atunci s-a isprăvit cu el! Sunt împrejurări când femeia, oricât de neputincioasă şi slabă din fire faţă de bărbat, se face, deodată, mai tare decât bărbatul şi decât orice pe lumea asta. Lipsa de atenţie dovedită de Cicikov, aproape fără voia lui, avu darul să restabilească între doamne chiar şi armonia zdruncinată atât de grav cu prilejul ocupării scaunului de la uşă. Câteva cuvinte de-ale lui, banale şi seci, fură luate de ele drept aluzii usturătoare. Şi, culmea nenorocirii, un tânăr ticluind nişte versuri satirice pe seama dansatorilor, versuri de care, de obicei, nu e lipsit aproape niciun bal gubernial, ele fură numaidecât atribuite lui Cicikov. Crescându-le mânia, unelteau împotriva lui, în grupuri, prin unghere. Cât despre biata absolventă de institut, ea fu făcută harcea-parcea şi doamnele îi semnară sentinţa.

În răstimp, însă, o împrejurare neaşteptată şi din cale afară de neplăcută îl pândea pe eroul nostru. Pe când făptura bălaie căsca, iar el îi povestea întâmplări petrecute în diferite epoci, aducând vorba chiar despre filosoful grec Diogen, din odaia de alături se ivi Nozdriov. Nu se ştie, scăpase de la bufet sau din micul salon verde, unde jocul era mai mare decât *whist*-ul obişnuit, ieşise singur sau fusese dat afară, fapt e că arăta vesel şi mulţumit, încleştat de braţul procurorului, pe care, de bună seamă, îl mai târâse câtva timp prin saloane, căci bietul procuror îşi tot întorcea în toate părţile capul cu sprâncene dese, căutând parcă un mijloc să scape de această călătorie silită la braţ. Într-adevăr,

excursia era de neîndurat. După ce băuse două ceaiuri din care, bineînţeles, nu lipsea romul, Nozdriov era cu chef şi-i turuia gura, îndrugând la minciuni, de îngheţau apele. Văzându-l de departe, Cicikov se hotărî chiar la o jertfă, să-şi lase locul pizmuit şi să se retragă fără întârziere. Întâlnirea cu Nozdriov nu-i prevestea nimic bun. Din nefericire, tocmai atunci pică şi guvernatorul care, exprimându-şi marea bucurie că-l găsea pe Pavel Ivanovici, îl opri şi-l rugă să fie arbitru într-o discuţie cu două doamne asupra chestiunii de a se şti dacă dragostea femeii e trainică sau nu. Dar Nozdriov îl şi văzuse şi porni întins spre el.

— A, moşierul din gubernia Herson, moşierul din gubernia Herson! striga Nozdriov, apropiindu-se de Cicikov şi râzând cu hohote, încât îi tremurau obrajii fragezi, rumeni ca trandafirii de primăvară. Zi, mulţi morţi ai târguit? Păi nu ştiţi, excelenţă, urmă el să zbiere, adresându-se guvernatorului, nu ştiţi că târguieşte suflete moarte! Ascultă, Cicikov, îţi spun prieteneşte, suntem cu toţii prietenii tăi, uite şi Excelenţa Sa e-aici; dar eu unul zău că te-aş spânzura, îţi jur că te-aş spânzura!

Cicikov nu mai ştia pe ce lume e.

— Mă credeţi, Excelenţă, urmă Nozdriov, când mi-a spus să-i vând suflete moarte, am crăpat de-a binelea de râs. Am venit aici şi am auzit că a cumpărat de trei milioane ţărani pentru strămutare: care strămutare?! Că se tocmea cu mine pentru nişte morţi. Ascultă, Cicikov, eşti un porc, zău că eşti un porc, uite şi excelenţa sa e aici, nu-i aşa, procurorule?

Dar procurorul, Cicikov şi însuşi guvernatorul se zăpăciră în aşa măsură, încât nu mai ştiau ce să răspundă. Şi Nozdriov, pe jumătate beat, trăncănea înainte, fără să-i ia în seamă:

— Ascultă, frate, tu… tu… Nu te las până nu aflu de la tine de ce-ai venit să cumperi suflete moarte. Ascultă, Cicikov, să-ţi fie ruşine, ştii doar

că n-ai alt prieten mai bun decât mine. Uite, e şi excelenţa sa aici, nu-i aşa, procurorule? Excelenţă, nu vă închipuiţi cât suntem de legaţi unul de altul, adică, dacă m-aţi întreba dumneavoastră, poftim, eu stau aici, şi m-aţi întreba: „Spune drept, Nozdriov, cine ţi-e mai drag: tată-tău sau Cicikov?” – aş răspunde: „Cicikov”, zău că el… Stai, suflete, să te pup! Excelenţă, daţi-mi voie să-l sărut. Cicikov, nu te mai împotrivi, lasă-mă să pun un *bezeu* pe obrazul tău alb ca zăpada!

Nozdriov primi un brânci atât de tare cu *bezeul* lui, încât fu cât pe-aci să meargă de-a dura; toţi îi întoarseră spatele şi nu-l mai ascultau; dar vorbele lui despre cumpărarea de suflete moarte fuseseră rostite în gura mare şi însoţite de un râs atât de zgomotos, încât atrăseseră până şi luarea-aminte a celor care se aflau în colţurile cele mai depărtate ale salonului. Noutatea păru atât de ciudată, încât toată lumea, cu o expresie de neghioabă întrebare pe feţe, încremeni. Timp de vreo două minute, peste adunare se pogorî o tăcere de moarte. Cicikov băgă de seamă că multe doamne se priveau pe furiş, cu un zâmbet de răutate veninoasă, iar pe chipul unora se ivi o scăpărare cam cu două înţelesuri, ceea ce spori şi mai mult tulburarea generală. Toată lumea ştia că Nozdriov e un mincinos fără pereche şi nu se mira când auzea de la el lucruri lipsite de orice noimă. Dar muritorul… pe bună dreptate, e greu de priceput cum *e* făcut muritorul: oricât de grosolană ar fi o noutate, numai noutate să fie; o trece numaidecât altuia, ca să poată spune măcar: „Ia te uită ce minciună gogonată umblă prin oraş!”, iar muritorul celălalt îşi pleacă mulţumit urechea, cu toate că zice şi el: „Da, e cea mai grosolană minciună, nici nu merită să fie luată în seamă!”, şi pe urmă se duce întins să caute pe un al treilea muritor, pentru ca, după aceea, să exclame dimpreună cu el, cu o nobilă mânie: „Ce minciună grosolană Dar minciuna face ocolul întregului oraş

şi toţi muritorii din el, oricât de mulţi ar fi ei, trăncănesc până ce se satură de atâta flecăreală, recunoscând că minciuna cu niciun chip nu-i vrednică să fie luată în seamă şi că nu face să mai pomeneşti de ea.

Incidentul, pe cât se vede, prostesc, l-a tulburat vădit pe eroul nostru. Oricât de nătânge ar fi vorbele unui nerod, uneori sunt de ajuns ca să zăpăcească chiar pe un om inteligent. Cicikov se simţi prost şi stingher, ca şi cum ar fi intrat cu o cizmă bine lustruită într-o băltoacă murdară, puturoasă. Într-un cuvânt, se simţea prost, tare prost! încercă să nu se mai gândească, să-şi treacă vremea, să se veselească, se aşeză la *whist,* dar totul merse ca o roată scălâmbă: jucă de două ori culoarea altuia şi, uitând că a treia carte nu se ia, îşi luă vânt şi, din greşeală, acoperi propria lui carte. Preşedintele nu putea sa înţeleagă că Pavel Ivanovici, care se pricepea atât de bine la cărţi, şi care ştia să joace cu atâta subtilitate, era în stare să facă asemenea greşeli. Îl sili chiar să piardă regele de pică, în care, după cum se exprimă el, pusese nădejde ca în Dumnezeu. Se înţelege că dirigintele poştei, preşedintele, până şi poliţaiul, glumiră pe socoteala eroului nostru, după cum se obişnuieşte, întrebându-l dacă nu este cumva îndrăgostit şi spunând că inima lui Pavel Ivanovici şchioapătă – „ştim, doar, de cine e rănită”; dar toate acestea nu fură în măsură să-l liniştească, în pofida încercărilor lui de a zâmbi şi de a glumi. Nu putu să-şi recapete voia bună nici la masă, deşi societatea era plăcută, iar Nozdriov fusese demult scos afară, întrucât chiar doamnele băgaseră de seamă, în cele din urmă, că purtarea lui se făcuse prea scandaloasă. În mijlocul cotilionului, el se aşezase jos pe parchet, apucând dansatorii de fuste şi pulpane, ceea ce, vorba doamnelor, era prea din cale afară. La cină, domnea multă voie bună. Toate feţele care se zăreau printre sfeşnicele cu câte trei braţe, între flori, bomboane şi carafe, erau

luminate de cea mai nestingherită mulţumire. Ofiţerii, doamnele, fracurile, totul se străduia să fie amabil, chiar peste măsură de dulceag. Bărbaţii săreau de pe scaune şi se repezeau să ia din mâinile servitorilor tăvile cu bucate, ca să le ofere cu eleganţă doamnelor. Un colonel, nici mai mult, nici mai puţin, oferi unei doamne o farfurie cu sos în vârful săbiei scoase din teacă. Bărbaţii serioşi, printre care se afla şi Cicikov, conversau în gura mare, înghiţind, după câte un cuvânt dintr-o discuţie serioasă, o bucată de peşte sau de friptură înecată în muştar. Se discutau lucruri asupra cărora el obişnuia să-şi dea o părere; dar acum semăna cu un om obosit, frânt după un drum lung, cu un om căruia nu-i mai intră-n cap nimic, care nu mai este în stare să priceapă nimic. Fără să aştepte sfârşitul mesei, el se duse la han cu mult mai devreme decât îi era obiceiul.

Acolo, în odăiţa aceea, pe care cititorul o cunoaşte, în odăiţa cu uşa astupată cu un scrin şi unde gândacii apăreau uneori de prin colţuri, gândurile şi starea lui de spirit erau tot atât de frământate ca şi fotoliul în care stătea. Ceva neplăcut şi nelămurit îl apăsa pe inimă şi simţea un gol împovărător. „Naiba să-i ia pe ăi de-au născocit balurile astea! îşi zicea, supărat. Veseliţi-vă, proştilor! în gubernie, recolta e proastă, scumpetea mare, şi lor le arde de baluri! Auzi, mare lucru: s-au împopoţonat muierile cu tot felul de zdrenţe! Nemaivăzut! Cutare s-a înfofolit într-o mie de ruble I Asta pe seama obrocului jecmănit de la ţărani sau, ceea ce e şi mai rău, pe seama conştiinţei noastre. Se ştie doar pentru ce iau oamenii mită şi îşi încarcă sufletul de păcat: ca să-i facă rost nevestei de un şal sau de tot soiul de rochii, lua-le-ar dracu’ să le ia, cu numele lor cu tot. Şi pentru ce? Pentru ca vreo intrigantă ca Sidorovna să nu spună cumva că nevasta dirigintelui poştei poartă o rochie mai frumoasă,

arunci pe gârlă o mie de ruble. Se ţipă: «Bal, bal, veselie!» Porcărie curată. Balurile nu-s în firea rusului, nu-s în caracterul lui. Poftim! Câtă mai omul în puterea vârstei, îmbrăcat în negru, strâns în talie ca un drac, sare deodată de pe scaun şi – haida! La ţopăială! Vezi pe câte unul în haine negre, discutând cu altul vreo chestie de seamă, şi-n vremea asta îşi aruncă picioarele în dreapta şi în stânga, ca un ied… şi toate din maimuţărie! Toate din maimuţărie! Pentru că franţuzul la patruzeci de ani rămâne copil ca la cincisprezece, hai să facem şi noi ca el! Nu, zău… După fiecare bal, mă simt ca şi cum aş fi săvârşit un păcat. Nici nu-mi vine să-mi mai aduc aminte de el. Ţi-e capul golit, parcă ai fi stat de vorbă cu un om de lume: îţi înşiră de toate, vorbeşte în treacăt despre tot ce vrei, îţi îndrugă tot soiul de chestii scoase de prin cărţi, tot ce-i bălţat, frumos, dar nu-ţi rămâne nimic de la el şi pe urmă îţi dai seama că până şi o discuţie cu un negustor de rând, care nu cunoaşte decât negustoria lui, dar o cunoaşte bine şi-i stăpân pe ea, e mai frumoasă decât toate zorzoanele astea. Şi cu ce te-alegi de pe urma unui astfel de bal? Hai să zicem că un scriitor ar vrea să-l zugrăvească, aşa cum a fost. Ar ieşi şi în carte o zăpăceală tot aşa de mare ca şi în viaţă. Cum e cartea: morală sau imorală? Nici dracu' nu ştie. Scuipi pe ea şi o închizi." Iată, aşadar, ce urât gândea Cicikov despre baluri îndeobşte; se pare însă că mânia lui avea altă pricină. Îi era ciudă nu atât pe bal, cât pentru că o scrântise, pentru că se înfăţişase deodată înaintea întregii societăţi într-o lumină din cale afară de proastă, că jucase un rol ciudat, cu două înţelesuri. Fireşte, când privea lucrurile cu ochiul unui om cuminte, îşi dădea seama că toate astea-s fleacuri, că o vorbă proastă nu-i mai poate strica cu nimic, mai ales acum, când treaba cea mai de seamă e pusă pe roate. Dar omul e ciudat: Cicikov era necăjit foc de antipatia unor persoane pe care el însuşi nu le stima şi pe care le judeca

aspru, osândindu-le deşertăciunea şi toaletele. Necazul lui era cu atât mai mare, cu cât, după ce privi chestiunea limpede, îşi dădu seama că, în parte, vina era a lui. Totuşi, nu se supără pe sine şi, bineînţeles, avea dreptate. Avem cu toţii o mică slăbiciune, aceea de a ne cruţa cât de cât pe noi înşine, şi de a căuta să ne vărsăm necazul pe semenul nostru, de pildă, pe un servitor, pe un slujbaş subaltern care ne iese în cale, pe nevastă sau, în sfârşit, pe un scaun cu care dăm de-a azvârlita tocmai până la uşă – din care pricină i-a sărit un picior şi speteaza – pentru ca să ştie şi el ce este mânia. Aşa şi Cicikov găsi repede un semen căruia-i aruncă în spinare tot ce-i căşuna necazul. Semenul era Nozdriov, pe care îl bruftului în absenţă, sever, aşa cum, de pildă, câte un hoţ de staroste sau de surugiu *e* bruftuluit de câte un brav căpitan care călătoreşte mult, sau uneori chiar de către un general, care, la nenumăratele expresii ajunse clasice, adaugă şi un pomelnic de altele, necunoscute, a căror paternitate îi aparţine. Toată spiţa lui Nozdriov fu cercetată şi mulţi din neamul lui, în ordine ascendentă, avură vârtos de suferit.

Dar pe când în jilţul lui tare Cicikov era sâcâit de gânduri şi de nesomn, ospătând din belşug pe Nozdriov cu tot neamul lui; pe când o lumânare de seu gata mereu să se stingă îi pâlpâia în faţă cu feştila de mult acoperită cu o căciulă neagră; pe când bezna nopţii întunecoase, care stă să se înălbăstrească. de revărsatul apropiat al zorilor, se uita pe fereastră; pe când cocoşii cântau în depărtarea oraşului adormit tun; pe când într-o manta de postav gros, un nenorocit de cine ştie ce grad, care nu cunoaşte decât (vai!) un singur drum, drumul bătut de norodul rus adus la deznădejde, îşi târa încet picioarele – în acelaşi timp, la alt capăt al oraşului, se petrecea un eveniment care urma să înrăutăţească situaţia neplăcută a eroului nostru. Şi anume, pe uliţele şi ulicioarele din mahalalele oraşului trecea hodorogind o trăsură tare ciudată,

căreia, în prada celei mai mari nedumeriri, nu ştiai cum să-i zici. Nu semăna nici cu un tarantas, nici cu o caleaşcă, nici cu o brişcă, ci mai curând cu un pepene borţos, pe roţi. Burta acestui pepene, adică uşile, care mai purtau urme de vopsea galbenă, se închideau prost de tot, din pricina stării nenorocite a clanţelor şi broaştelor, legate de mântuială cu sfoară. Pepenele era plin cu perini, îmbrăcate în cit, ca nişte săculeţe, suluri sau perine obişnuite; era ticsit de saci cu pâine, cu colaci, cu brânzoaice, cu pateuri şi cu covrigi de cocă fiartă. Un pirog cu carne de pasăre şi alt pirog umplut cu măruntaie ieşeau la iveală din saci. Pe treapta din spatele trăsurii sta o făptură nebărbierită, care făcea pe valetul, îmbrăcată în bluză vărgată de bumbac de casă, cu fire albe în păr, făptură numită „băiatul". Gălăgia şi scârţâitul scoabelor lăbărţate şi ale şuruburilor ruginite deşteptară la capătul celălalt al oraşului o caraulă, care îşi ridică alebarda, răcnind cât îl ţinea gura cu glasul adormit: „Cine-i acolo?" Dar văzând că nu-i nimeni şi că hodorogeala se aude departe de tot, caraula prinse pe ceafă o lighioană şi, ducându-se la felinar, o execută pe loc, între două unghii. Apoi „lepădându-şi alebarda, el adormi din nou, potrivit rânduielilor cavalereşti. Caii se poticneau mereu în genunchi, nefiind potcoviţi şi pentru că, după cum se vede, liniştitul caldarâm din oraş nu prea le era cunoscut. Ciudata trăsură, după ce coti de câteva ori dintr-o uliţă într-alta, intră, în sfârşit, într-o ulicioară întunecată, trecu prin faţa bisericuţei Nikola din Nedotîcika şi se opri la poarta casei soţiei protopopului. O fată îmbrobodită, cu scurteică, scoborî din trăsură şi bătu cu pumnii în poartă, vădind o putere vrednică de un bărbat. (După aceea, „băiatul" în bluză de bumbac fu apucat de picioare şi târât jos, pentru că dormea tun.) Câinii începură să latre şi poarta, căscându-se, înghiţi în sfârşit, deşi cu caznă, greoiul vehicul. Trăsura intră într-o curte strâmtă, înţesată cu lemne, coteţe de

păsări şi cu tot soiul de cămări. Din trăsură mai coborî şi o cucoană. Această cucoană era moşiereasa Korobocika, văduvă de secretar de colegiu. Curând după plecarea din satul ei a eroului nostru, bătrâna se simţise atât de îngrijorată să n-ajungă cumva prada vreunei înşelăciuni, încât, după trei nopţi de nesomn, se hotărî să plece la oraş, deşi caii nu erau potcoviţi, anume ca să afle acolo preţul de vânzare a sufletelor moarte şi ca să-şi dea seama dacă, ferească Dumnezeu, n-a greşit dându-le pe ale ei mai pe nimica toată.

Urmarea acestei sosiri în oraş cititorul o va putea afla dintr-o conversaţie care s-a depănat între două doamne. Această conversaţie… dar e mai bine să fie povestită în capitolul următor.

Capitolul al nouălea

Într-o dimineaţă, chiar înainte de ora de vizite, obişnuită în oraşul N., o doamnă într-o elegantă manteluţă cadrilată, întovărăşită de un valet în livrea cu mai multe rânduri de gulere şi cu galoane de aur la pălăria-i rotundă şi lucioasă, ieşi repede pe uşa unei case de lemn, vopsită portocaliu, cu mezanin şi cu coloane albastre. Doamna sări sprintenă în caleaşca trasă în faţa casei, abia atingând scărişoara lăsată în jos. Valetul, împboldit parcă de graba ei, închise imediat în urmă-i uşiţele caleştii, ridică treptele scărişoarei şi, după ce se apucă de curelele din dos, strigă către vizitiu: „Mână!” Doamna ducea cu ea o noutate pe care tocmai o aflase şi ardea de nerăbdare s-o împărtăşească cât mai degrabă. Scotea mereu capul din caleaşcă, dar, spre marele ei necaz, de fiecare dată i se părea că n-a făcut încă nici jumătate din drum. Fiecare casă i se părea mai lungă ca de obicei: clădirea de piatră a azilului de bătrâni, spoită cu var, cu ferestrele ei înguste, se întindea atâta, încât doamna nu mai putu răbda şi zise: „Afurisită clădire, că nu se mai isprăveşte odată!” Vizitiul primise de două ori porunca: „Mai repede, Andriuşka, mai repede! Astăzi mâi nesuferit de încet!” În cele din urmă, ajunse la ţintă. Caleaşca se opri în faţa unei case tot de lemn, fără cat, de culoare cenuşie, dar cu mici basoreliefuri albe deasupra ferestrelor, cu o mică grădiniţă chiar în faţa lor şi cu un gard înalt, printre şipcile căruia zăreai copacii subţirei, albiţi de colbul uliţei, care nu se mai scutura de pe ei niciodată. La ferestre se vedeau flori în ghivece, un

papagal care se legăna în colivie, cu ciocul prins de un inel, şi doi căţei adormiţi la soare. Casa era locuită de o bună prietenă a doamnei care sosise. Autorul se simte foarte stânjenit să le dea acestor două doamne vreun nume, de teamă ca nu cumva să se supere şi ele, după cum i s-a mai întâmplat şi-n alte dăţi. E primejdios să scorneşti fie chiar şi un nume la întâmplare, căci orice nume ai născoci, se va găsi cu siguranţă în vreun colţişor al ţării noastre – care, slavă Domnului, este destul de mare – cineva care să-l poarte şi care să te duşmănească apoi până la moarte, începând să spună că autorul înadins a venit în taină pe acolo ca să afle totul: şi ce fel de om este, şi ce fel de şubă poartă, şi la care anume Agrafena Ivanovna se duce, şi cam ce anume îi place să mănânce. Iar de-ar fi să-i numeşti numai după cinuri, să te ferească Dumnezeu: e şi mai primejdios! Acum, toate cinurile şi tagmele de la noi sunt atât de iritate, încât orice văd ele tipărit într-o carte, li se pare o aluzie personală. Se vede treaba că asta-i o stare de spirit ce pluteşte în aer. E de ajuns să spui că în oraşul cutare locuieşte un om prost, pentru ca imediat şi aceasta să fie socotită o aluzie personală: deodată sare în sus un domn respectabil la înfăţişare şi strigă: „Păi şi eu sunt om, vasăzică şi eu sunt prost!” Într-un cuvânt, va pricepe îndată cum stă chestia! Şi de aceea, ca să ocolim aceste neajunsuri, vom numi pe doamna care a primit vizita întocmai după cum era socotită aproape de toată lumea din oraşul N., „doamna plăcută în toate privinţele”. Ea dobândise acest renume pe bună dreptate, pentru că, într-adevăr, nu precupeţea nimic ca să fie cum nu se poate mai amabilă. Deşi, fără îndoială, de sub amabilitatea ei ieşea la iveală, vai, un neastâmpăr femeiesc atât de mare, şi cu toate că uneori fiecare cuvânt plăcut al ei înţepa, vai, ca un ac! Şi iarăşi, să ferească Dumnezeu de ura ce clocotea în inima ei împotriva vreuneia care ar fi reuşit să i-o ia înainte cumva

prin ceva. Dar toate acestea erau învăluite în cele mai subtile maniere mondene, aşa cum nu poţi întâlni decât într-o capitală de gubernie. Fiecare mişcare a ei era făcută cu gust, îi plăceau până şi versurile, ba chiar uneori ştia să dea chipului său un aer visător, şi toată lumea era de acord ca, într-adevăr, e o doamnă plăcută în toate privinţele. Cealaltă doamnă, cea venită în vizită, n-avea o fire tot atât de multilaterală şi de aceea îi vom spune „doamna pur şi simplu plăcută”. Sosirea musafirei trezi căţeii adormiţi la soare: Adela cea lăţoasă, care se încurca mereu în propria ei blană, şi căţeluşul Potpuri, cu picioarele subţiri. Amândoi îşi transportară, lătrând, covrigii cozii în antreu, unde doamna, lepădându-şi manteluţa, rămase într-o rochie cu un desen şi de o culoare la modă, cu panglici lungi la gât. Un miros de iasomie umplu toată odaia! De îndată ce „doamna plăcută în toate privinţele” află de sosirea „doamnei pur şi simplu plăcute”, dădu fuga în antreu. Doamnele se luară de mână, se sărutară şi scoaseră câte un mic ţipăt, ca două foste colege de pension care se întâlnesc curând după absolvirea şcolii, când mamele lor n-au apucat încă să le dezvăluie că tatăl uneia din ele e mai sărac şi mai mic în grad decât al celeilalte. Sărutarea fu atât de zgomotoasă, încât căţeii începură să latre din nou, din care pricină fură uşor loviţi cu batista. Şi cele două doamne intrară în salonul, bineînţeles, albastru, cu canapea, cu masă ovală şi chiar cu mici paravane, înfrumuseţate cu iederă. În urma lor veniră, mârâind, Adela cea lăţoasă şi Potpuri cel înalt şi cu picioarele subţiri.

— Aici, aici, în colţişorul ăsta! zise stăpâna casei, poftindu-şi prietena într-un capăt al canapelei. Aşa! Aşa! Poftim şi o pernă!

Şi îi şi puse la spate o pernă pe care era brodat cu fire de lână un cavaler, aşa cum se brodează pe canava: nasul cu trepte, în scară, iar buzele pătrate.

— Dacă ai şti ce bine-mi pare că ai… Am auzit că s-a oprit cineva în faţa casei, dar n-am ştiut cine

putea să vie aşa devreme. Zice Paraşa: „Vice-guvernatoreasa!”, iar eu zic: „A venit din nou proasta aia să mă plictisească”, şi eram gata să spun că nu-s acasă…

Musafira se pregătise să intre în subiect şi să-i împărtăşească noutatea, dar o exclamaţie scoasă în acea clipă de „doamna plăcută în toate privinţele” îndreptă pe neaşteptate conversaţia pe altă cale.

— Vai, ce stambă drăguţă! exclamă „doamna plăcută în toate privinţele”, uitându-se la rochia „doamnei pur şi simplu plăcute”.

— Da, tare drăguţă! Totuşi Praskovia Feodorovna e de părere că ar fi fost şi mai frumoasă dacă pătrăţelele erau mai mici şi dacă picăţelele ar fi fost, nu cafenii, ci albastre. Soră-sa a primit o stofă atât de încântătoare, că nici nu poate fi descrisă. Fă-ţi idee: nişte dunguliţe înguste, înguste, atât de înguste, cât mintea omenească abia poate să-şi închipuie, pe un fond albastru deschis şi, din două în două dungi, ochi şi lăbuţe, ochi şi lăbuţe, ochi şi lăbuţe… Într-un cuvânt, o splendoare! Aş putea spune categoric că nu s-a mai văzut aşa ceva pe lume.

— Draga mea, e prea încărcat.

— Vai, nu-i încărcat deloc.

— Ba, e încărcat.

Trebuie spus că „doamna plăcută în toate privinţele” era în oarecare măsură materialistă, avea pornirea de a tăgădui şi de a se îndoi şi, în acelaşi timp, respingea multe lucruri în viaţă.

„Doamna pur şi simplu plăcută” îi explică că nu-i încărcat deloc şi apoi exclamă:

— Apropo, felicitările mele: nu se mai poartă volănaşe!

— Cum nu se mai poartă?

— În locul lor se poartă festonaşe.

— Vai, nu-i frumos cu festonaşe!

— Numai festonaşe şi festonaşe: pelerină cu festonaşe, mâneci cu festonaşe, epoleţi cu festonaşe, jos festonaşe, peste tot festonaşe.

— Sofia Ivanovna, nu-i frumos să fie peste tot numai festonaşe.

— Ba e drăguţ, Anna Grigorievna, nu poţi să-ţi închipui cât e de drăguţ. Se coase tiv peste tiv: mâneca larg răscroită şi deasupra… Dar asta nu-i nimic: ai să rămâi cu adevărat uluită când ţi-oi spune că… Poftim, cruceşte-te: închipuie-ţi, corsajele se fac mai lungi şi mai ţuguiate în faţă, căci balena dinainte iese cu totul în afară: fusta se strânge toată împrejur, cum erau pe vremuri „fijmele”[51]. Până şi în spate se mai pune niţică vată, ca să fii o adevărată *belle femme*[52].

— Dar asta e ceva care… mărturisesc că… rosti „doamna plăcută în toate privinţele”, făcând cu capul o mişcare plină de demnitate.

— Ai dreptate, mărturisesc şi eu! întări „doamna pur şi simplu plăcută”.

— Orice ai spune, eu una nu mă iau după toate astea pentru nimic în lume.

— Nici eu… Zău, când îţi dai seama unde ajunge uneori moda… trece peste orice margini! Am cerut soră-mii un model, aşa, ca să mă amuz numai. Melania mea s-a şi pus pe cusut.

— Vasăzică ai şi un model? exclamă „doamna plăcută în toate privinţele”, vădit tulburată.

— Cum să nu! Mi l-a adus soră-mea.

— Sufletul meu, pentru toţi sfinţii, dă-mi-l şi mie!

— Vai, i l-am făgăduit Praskoviei Feodorovna. Ţi-l dau pe urmă.

— Cine o să mai poarte un model, după ce şi l-a făcut şi Praskovia Feodorovna? Ar fi nespus de ciudat din partea dumitale dacă unei prietene bune i-ai prefera o străină.

— Dar mi-e mătuşă de-a doua.

— Dumnezeu mai ştie ce fel de mătuşă ţi-o fi: după bărbat… Nu, Sofia Ivanovna, nici nu vreau să aud aşa ceva; m-ai jigni într-un hal… se vede că te-ai plictisit de mine, se vede că vrei să rupi prietenia noastră.

Biata Sofia Ivanovna nu mai ştia ce să facă. Îşi dădea seama că se aşezase singură între două focuri cumplite. Iată ce înseamnă să te lauzi! Îi venea să-şi înţepe cu ace limba ei cea neroadă.

— Dar ce mai face fermecătorul nostru? zise „doamna plăcută în toate privinţele”.

— Vai, Dumnezeule, şi eu care stau şi nu-ţi spun nimic. Asta-i bună! Păi ştii pentru ce am venit, Anna Grigorievna? Aici musafirei i se tăie răsuflarea, cuvintele-i fiind gata să se avânte în zbor unul după altul, întocmai ca nişte ulii, şi trebuia să fie cineva foarte neomenos, cum s-a arătat în acea clipă buna ei prietenă, ca să se hotărască s-o oprească.

— Oricât l-ai lăuda şi l-ai ridica în slavă, zise ea cu vioiciune mai mare ca de obicei, eu am să-i spun făţiş că e un om de nimic, de nimic, de nimic, de nimic…

— Ascultă numai ce vreau să-ţi spun…

— Lumea zice că ar fi un bărbat bine, dar nu-i deloc bine, nu-i deloc bine, şi are un nas… un nas din cale afară de neplăcut…

— Dă-mi voie, dă-mi voie numai să-ţi povestesc… sufleţelule, dă-mi voie să-ţi povestesc, Anna Grigorievna! E o adevărată istorie, înţelegi, o istorie, *ce qu'on appelle une histoire*[53], rosti musafira cu o expresie aproape de deznădejde şi cu un glas implorator.

Nu strică să arătăm că vorbirea celor două doamne era împănată cu foarte multe cuvinte străine, ba uneori chiar cu fraze întregi franţuzeşti, destul de lungi. Dar oricât de mare ar fi fost veneraţia autorului faţă de sprijinul mântuitor pe care limba franceză îl aduce Rusiei, oricât de mare ar fi veneraţia lui faţă de obiceiul lăudabil al înaltei noastre societăţi de a vorbi această limbă la toate ceasurile zilei, bineînţeles numai dintr-un adânc simţământ de dragoste de patrie, totuşi el nu se încumetă să introducă vreo frază oarecare, din

orice limbă străină ar fi ea, în acest al său poem rusesc. Prin urmare, vom continua în limba rusă.

— Şi cam ce fel de istorie?

— Vai, scumpă Anna Grigorievna, dacă ai putea numai să-ţi închipui situaţia în care m-am aflat; ascultă numai: vine la mine, astăzi, protopopeasa, soţia părintelui Kiril, şi ce crezi dumneata? Ce crezi că a făcut neprihănitul nostru oaspe?

— Ei, nu cumva i-o fi făcut curte şi protopopesei?

— Vai, Anna Grigorievna, dacă ar fi vorba numai de curte, n-ar fi nimic. Dar ascultă ce mi-a povestit protopopeasa: a venit, zice, la ea, Korobocika, moşiereasa, speriată şi albă ca varul, şi i-a povestit – ce crezi că i-a povestit? – ascultă bine, un adevărat roman. Târziu de tot, într-un miez de noapte, când toată casa dormea, s-au auzit în poartă nişte bătăi îngrozitoare, cum nici nu-ţi poţi închipui. Cineva striga: „Deschideţi, deschideţi, că sparg poarta!”… Cum îţi place asta? Ce părere mai ai despre fermecătorul nostru, după toate astea?

— Dar cum e Korobocika? E tânără, frumoasă?

— Deloc. E bătrână.

— Vai, asta-i bună! înseamnă că s-a dat la babe! Dar, judecând după cele întâmplate, n-am ce zice, grozav gust mai au şi doamnele noastre, dacă s-au îndrăgostit de unul ca el!

— Dar nu-i asta, Anna Grigorievna, nu-i deloc ceea ce crezi dumneata. Închipuie-ţi că te pomeneşti cu un om înarmat din cap până-n picioare, un fel de Rinaldo Rinaldini[54], care-ţi porunceşte: „Vinde-mi toate sufletele care ţi-au murit”. Korobocika îi răspunde, pe bună dreptate: „Cum să ţi le vând, dacă-s moarte?” „Nu, zice el, nu-s moarte; şi apoi e treaba mea dacă-s moarte sau nu. Ele nu-s moarte, nu-s moarte, strigă, nu-s moarte!” Pe scurt, a făcut un scandal îngrozitor, de s-a adunat tot satul, copiii plângeau, toată lumea striga, nimeni nu mai înţelegea nimic, într-un

cuvânt, *horreur! horreur! horreur!*[55]… Anna Grigorievna, nu poţi să-ţi închipui cum m-am tulburat când am auzit toate astea. „Dragă cuconiţă, îmi spune Maşka, uitaţi-vă în oglindă: sunteţi albă ca varul.” „Nu-mi arde de oglindă, îi spun, trebuie să mă duc să-i povestesc Annei Grigorievna.” Poruncesc numaidecât să se pună caii la caleaşcă: vizitiul Andriuşka mă întreabă unde mergem, dar eu nu pot să scot o vorbă şi mă uit ca o proastă în ochii lui. Îmi închipui că a crezut că mi-am pierdut minţile. Vai, Anna Grigorievna, nici nu-ţi închipui cât m-am tulburat!

— Şi totuşi, e foarte ciudat, zise „doamna plăcută în toate privinţele”. Ce ar putea să însemne aceste suflete moarte? Mărturisesc că nu înţeleg absolut nimic. Uite că aud pentru a doua oară de aceste suflete moarte. Şi bărbatul meu care mai spune că Nozdriov minte. Nu se poate: trebuie să fie ceva.

— Închipuie-ţi numai, Anna Grigorievna, în ce stare m-a adus povestea asta. „Şi-acum, spune Korobocika, nu mai ştiu ce să fac, zice. M-a silit, zice, să iscălesc un act fals, mi-a aruncat cincisprezece ruble în hârtie; eu, zice, sunt o văduvă neputincioasă şi neştiutoare şi habar n-am de nimic…” Ca să vezi ce întâmplări! O, dacă ai putea să-ţi închipui cât am fost de tulburată!

— Ascultă numai ce-ţi spun eu: crede ce vrei, dar părerea mea e că aici nu-i vorba de suflete moarte, ci că se ascunde ceva, cu totul altceva.

— Încep să cred şi eu, zise destul de uimită „doamna pur şi simplu plăcută” şi simţi numaidecât o dorinţă arzătoare să afle cam ce s-ar putea ascunde aici. Rosti chiar, tărăgănat:

— Şi dumneata ce crezi: ce se ascunde?

— Dar dumneata ce crezi?

— Ce să cred?… Mărturisesc că sunt adânc tulburată.

— Aş vrea să ştiu totuşi ce gândeşti.

Dar doamna plăcută nu ştiu ce să răspundă. Ea nu se pricepea decât să se tulbure; căci mintea ei n-o ajuta să-şi facă o părere cât de cât judicioasă şi de aceea simţea, mai mult decât oricare alta, nevoia unei prietenii duioase şi a unor sfaturi.

— Atunci, ascultă ce sunt sufletele astea moarte, zise „doamna plăcută în toate privinţele", şi la aceste vorbe musafira fu toată numai urechi: urechile ei se ciuliră parcă. Şi se ridică de pe canapea, nemaistând pe ea şi aproape nemaiatingând-o. Cu toate că era destul de plinuţă, se subţie parcă deodată, aidoma unui fulg gata să zboare la cea dintâi adiere.

La fel, boierul rus, ahtiat după vânătoare cu hăitaşi, apropiindu-se de pădurea din care acuşi-acuşi va ţâşni un iepure urmărit de gonaci, încremeneşte pentru un moment, cu cal cu tot, şi cu harapnicul în mâna-i ridicată – transformându-se în iarbă de puşcă, care va lua foc dintr-o clipă în alta. Ochii lui scrutează aerul împâclit, gata să urmărească vânatul, pe care-l va ajunge şi-l va doborî, oricât s-ar ridica împotrivă-i tot câmpul vânturat de zăpada care-i aşterne stele de argint pe buze, pe mustăţi, pe gene şi sprâncene şi pe căciula lui de biber.

— Sufletele moarte… începu „doamna plăcută în toate privinţele".

— Ei?… Ei?… făcu musafira cu inima la gură.

— Sufletele moarte!…

— Vai, vorbeşte odată, ce Dumnezeu!

— Sunt numai un pretext, pentru a ascunde altceva. Adevăru-i că vrea s-o răpească pe fata guvernatorului.

Concluzia cu totul neaşteptată era în toate privinţele neobişnuită. „Doamna cea plăcută", auzind-o, încremeni, albă ca varul, şi-n adevăr tulburată.

— O, doamne! răspunse, plesnindu-şi palmele cu uimire. Cine şi-ar fi putut închipui aşa ceva?

— Ba eu, drept să-ţi spun, cum ai deschis gura, am şi priceput cum stă chestia, răspunse „doamna plăcută în toate privinţele”.

— Cum rămâne atunci, Anna Grigorievna, cu educaţia de pension? Ce mai mironosiţă!

— Care mironosiţă? Am auzit-o spunând nişte vorbe, pe care, mărturisesc, eu n-aş avea curajul să le pronunţ.

— Vai, Anna Grigorievna, ţi se rupe inima, pur şi simplu, când vezi până unde a ajuns imoralitatea.

— Şi bărbaţii sunt nebuni după ea! În ce mă priveşte, îţi spun sincer, nu-i găsesc absolut nimic deosebit…

— E fandosită din cale afară…

— Vai, dragă Anna Grigorievna, dar e ca o statuie; n-are nimic viu în ea!

— Vai, ce prefăcută, vai, ce prefăcută! Doamne, cât e de prefăcută! Nu ştiu de la cine a învăţat, dar n-am mai văzut o femeie atât de fandosită!

— Ba-i o adevărată statuie, drăguţo, şi-i palidă ca moartea!

— Vai, nu spune aşa ceva, Sofia Ivanovna: se sulemeneşte.

— Numai tibişir, Anna Grigorievna!

— Păi n-am stat eu lângă ea? Are un suliman de un deget şi care se cojeşte ca o tencuială. A învăţat de la maică-sa, care e o cochetă… dar fie-sa o va întrece.

— Ba să-mi dai voie. Jur pe ce vrei, sunt gata să mă lipsesc şi de copii, şi de bărbat, şi de toată averea mea, şi mi-aş pune capul că n-are nici pic de suliman pe faţa ei.

— Vai, dar cum poţi să spui una ca asta, Sofia Ivanovna? zise „doamna plăcută în toate privinţele”, plesnindu-şi palmele.

— Vai, cum eşti, Anna Grigorievna! Mă şi mir, zău, de dumneata! exclamă „doamna cea plăcută”, plesnindu-şi şi ea palmele.

Să nu i se pară ciudat cititorului că cele două doamne aveau păreri contrarii asupra unui lucru văzut cam în acelaşi timp. Într-adevăr, sunt pe lume multe lucruri care au tocmai această însuşire: par absolut albe când le priveşte o doamnă, dar, privite de altă doamnă, arată ca afinele de negre.

— Ei, poftim încă o dovadă că-i palidă, zise „doamna cea plăcută". Îmi aduc bine aminte că am stat lângă Manilov şi i-am spus: „Uite ce palidă e!" Zău aşa, trebuie să fii zăpăuc, cum sunt bărbaţii noştri, ca să poţi s-o admiri. Iar fermecătorul nostru… Vai, ce scârbă mi-e de el! Nici nu-ţi poţi închipui, Anna Grigorievna, ce scârbă mi-e!

— Şi totuşi s-au găsit unele doamne care mureau după el!

— Vai, Anna Grigorievna! în niciun caz nu poţi spune asta de mine! În niciun caz! În niciun caz!

— Dar nu vorbesc de dumneata. Parcă nu mai sunt şi altele afară de dumneata?

— Eu în niciun caz, Anna Grigorievna, în niciun caz! Dă-mi voie să-ţi spun că mă cunosc foarte bine. Poate că e vorba de oarecare alte doamne, care fac totuşi pe sfintele!

— Ba să mă ierţi, Sofia Ivanovna! Să-mi dai voie să precizez că n-am cunoştinţă de asemenea lucruri scandaloase în ceea ce mă priveşte. Poate că altele da, dar eu una în niciun caz, dă-mi voie să ţi-o spun de la obraz.

— Dar de ce te superi? Că doar mai erau acolo şi alte doamne. De pildă, cele care s-au repezit primele să ocupe scaunul de lângă uşă, doar or sta mai aproape de el.

După aceste cuvinte rostite de „doamna cea plăcută", ar îi trebuit să se dezlănţuie o furtună; dar, spre marea noastră uimire, amândouă doamnele se linîştiră deodată şi n-a mai urmat nimic. „Doamna plăcută în toate privinţele" îşi aduse aminte că modelul rochiei la modă n-a ajuns încă în mâinile ei, iar „doamna pur şi simplu plăcută" îşi dădu seama că încă nu avusese timp să

afle amănunte în legătură cu descoperirea făcută de buna ei prietenă, şi pacea se restabili repede. De altfel, nu s-ar putea spune că cele două doamne aveau vreo aplecare firească să facă cuiva, dintr-adins, vreo neplăcere, căci, îndeobşte, nu aveau nimic răutăcios în făptura lor, ci numai aşa, când stăteau la taifas, le apuca, fără să-şi dea seama, o mică poftă să se înţepe una pe alta; şi, prinzând câte un prilej, îşi aruncau cu o uşoară satisfacţie câte o vorbuliţă mai vie: poftim, adicătelea, na şi înghite-o! Neaşteptat de felurite pot fi cerinţele inimii, atât la femeie cât şi la bărbat!

— Totuşi, nu pot să pricep un lucru, zise „doamna pur şi simplu plăcută". Cum se face că Cicikov, oarecum străin de oraş, să se fi hotărât la o ispravă aşa de îndrăzneaţă? Nu se poate să n-aibă complici.

— Şi-ţi închipui că n-are?

— Dar cine crezi că ar fi putut să-l ajute?

— Na-ţi-o bună, chiar Nozdriov.

— Nozdriov?

— Şi de ce nu? Ăsta e în stare de orişice. Ar fi gata să-l vândă şi pe tată-său ori, mai bine zis, să-l piardă la cărţi.

— Vai, Doamne, ce noutăţi interesante aflu de la dumneata! N-aş fi bănuit niciodată că Nozdriov ar putea fi amestecat în istoria asta!

— În ce mă priveşte, am bănuit din capul locului.

— Zău, când te gândeşti câte se mai petrec pe lume… Cine şi-ar fi putut închipui atunci când – ţii minte? – abia sosise în oraşul nostru, că Cicikov îşi va face o intrare atât de ciudată în societate? Vai, Anna Grigorievna, dacă ai şti cât m-a răscolit! Dacă n-ar fi fost bunăvoinţa şi prietenia dumitale… uite, parcă eram la marginea unei prăpăstii, ce mai încolo!… Maşka mea m-a văzut albă ca varul şi mi-a spus: „Cuconiţă dragă, sunteţi albă ca varul". I-am răspuns: „Maşka, mie nu-mi

arde de asta acum”. Ca să vezi ce întâmplare! Vasăzică e amestecat şi Nozdriov! Poftim!

„Doamna cea plăcută” ar fi vrut să afle mai departe amănunte în legătură cu răpirea, adică la ce oră şi altele, dar voia prea mult. „Doamna plăcută în toate privinţele” îi răspunse chiar din capul locului că doar atâta ştie. Nu se pricepea deloc să mintă: să presupună un lucru era cu totul altceva, dar şi în asemenea caz trebuia ca presupunerea să se bizuie pe o convingere lăuntrică; şi când simţea o asemenea convingere lăuntrică, ea ştia să şi-o apere foarte bine. Şi numai să fi încercat vreun avocat, oricât de meşter, vestit prin talentul de a birui părerile altora, să se ia la întrecere cu ea, că şi-ar fi dat seama ce înseamnă o convingere lăuntrică.

Nu e deci nimic neobişnuit în faptul că cele două doamne începură, în cele din urmă, să creadă de-a binelea în ceea ce mai înainte chiar ele au presupus ca o simplă presupunere a lor. Chiar şi alde noi, oameni inteligenţi, cum ne place să ne numim, procedăm aproape la fel: dovadă raţionamentele noastre savante. La început, eruditul se arată tare nevolnic: purcede cu sfială, cumpătat, începe cu o foarte umilă întrebare: nu cumva de acolo? Nu cumva din colţişorul acela îşi trage numele cutare ţară? Sau: nu cumva acest document aparţine unei alte epoci, mult mai târzii? Sau: nu cumva trebuie să credem că sub urmele acestui popor este cazul să presupui cutare alt popor? Apoi citează numaidecât mai mulţi scriitori antici şi îndată întrevede o aluzie oarecare sau chiar dacă numai i s-a părut lui ceva ca o aluzie, iată-l că îşi ia vânt şi prinde curaj, începe să discute pe picior de egalitate cu aceşti scriitori antici, îi somează să-i dea un răspuns, ba răspunde chiar el în locul lor, uitând cu desăvârşire că pornise de la o foarte timidă presupunere; acum i se pare că pentru el totul este limpede şi îşi încheie raţionamentul prin cuvintele: aşadar, iată cum stau

lucrurile, iată deci care e acel popor pe care-l căutam, iată din ce punct de vedere trebuie privită chestiunea! Apoi, toate astea le proclamă în mod public, de la catedră, şi astfel noul adevăr, descoperit de el, face ocolul lumii, atrăgând adepţi şi admiratori.

În momentul când cele două doamne tocmai dezlegaseră atât de ingenios şi de fericit un caz aşa de încurcat, intră în salon procurorul, cu chipul lui împietrit, ca întotdeauna, cu sprâncenele stufoase şi clipind mereu dintr-un ochi. Luându-şi vorba din gură una alteia, doamnele se grăbiră să-i povestească toate întâmplările, îi vorbiră despre cumpărarea de suflete moarte, despre intenţia de a răpi fata guvernatorului, şi-l zăpăciră în aşa hal, încât omul rămase multă vreme pironit locului, cu gura căscată, clipind mai departe din ochiul stâng şi scuturându-şi cu batista praful de tabac din barbă, fără să poată pricepe nimic. Aşa îl lăsară cele două doamne şi porniră, fiecare în direcţia ei, să răscoale oraşul. Ele reuşiră să facă această operaţie în vreo jumătate de oră.

Oraşul fu răscolit de-a binelea; totul fierbea, dar nimeni nu înţelegea nimic. Doamnele ştiură să zăpăcească lumea într-atât, încât toţi, mai ales slujbaşii, rămaseră un timp buimăciţi. La început, starea lor semăna cu a unui elev dintr-un internat, căruia colegii sculaţi mai de dimineaţă i-au vârât pe nări un „husar”, adică o foiţă plină cu tabac. După ce trage în somn tot tabacul pe nas, cu zelul unui om adormit, şcolarul, trezit, sare-n sus, se uită prostit, se holbează în toate părţile şi nu poate să-şi dea seama unde e, ce-i cu el şi ce i s-a întâmplat. Doar după un timp desluşeşte pereţii luminaţi de razele piezişe ale soarelui, râsetele colegilor ascunşi prin colţuri, dimineaţa, care priveşte în dormitor pe ferestre, aducând zvonul pădurii, trezită şi ea, al miilor ei de glasuri sonore, şi al gârlei scăldate în lumină, pierdută în cotituri scânteietoare printre trestiile subţiri şi pline de

copii goi care mai cheamă şi pe alţii la bălăceală. De abia atunci îşi dă seama nefericitul că are în nas un „husar”.

Întocmai aşa arătau, în primele clipe, locuitorii şi slujbaşii oraşului. Rămâneau cu toţii încremeniţi ca un berbec cu ochii holbaţi. Sufletele moarte, fata guvernatorului şi Cicikov li se învălmăşiseră în cap într-o harababură ciudată, şi abia după întâia buimăceală începură parcă să le desluşească, unul câte unul, şi să le separe. Cerură amănunte, necăjiţi că problema nu voia cu niciun chip să se lămurească. Ce basm o mai fi şi ăsta? Într-adevăr, ce-i basmul ăsta cu sufletele moarte? Ce noimă au sufletele moarte? Cum vine asta să cumperi suflete moarte? Care-i prostul să le cumpere? Cine are bani de aruncat pe ele? În ce scop şi la ce treabă s-ar putea folosi aceste suflete moarte? Şi ce amestec are aici fata guvernatorului? Dacă a vrut s-o răpească, de ce să cumpere pentru asta şi suflete moarte? Iar dacă te apuci să cumperi suflete moarte, ce nevoie ai s-o răpeşti pe fata guvernatorului? O fi vrând poate să i le dăruiască? Ce-o fi şi cu bazaconiile astea, pe care lumea le-a răspândit în oraş? Ce naiba i-a apucat, că nici nu întorci bine capul, că au şi scornit o nouă poveste, şi măcar de ar avea vreo noimă… Totuşi, dacă lumea le răspândeşte, trebuie să aibă ele vreun tâlc. Dar ce tâlc să aibă sufletele moarte? Niciun fel de tâlc! Ca şi cum ai spune deodată: vine Androne, aiureală, zăpăceală şi jumări de cizme! O tâmpenie, acolo!

Aşa că zvonurile se întindeau, şi tot oraşul vorbea de sufletele moarte şi de fata guvernatorului, de Cicikov şi de sufletele moarte, de fata guvernatorului şi de Cicikov. Toată lumea începu să se frământe. Oraşul, care până atunci parcă moţăise, se trezi ca într-un vârtej! Oameni greoi, somnoroşi şi leneşi, care zăceau de ani de zile în casă, la halat, aruncând vina ba pe cizmarul care le făcuse ghetele prea strâmte, ba pe croitor,

ba pe beţivanul de vizitiu, ieşiră din vizuini. De asemenea ieşiră şi toţi cei care stricaseră de mult toate prieteniile şi nu se mai cunoşteau – cum se spune – decât cu moşierii Zavalişin şi Polejaev (termeni vestiţi, care vin de la verbele *polejati* şi *zavalitsia*[56], foarte răspândiţi la noi în Rusia, ca şi fraza „a trece pe la Sopikov şi Hrapoviţki", ceea ce înseamnă a dormi tun pe o parte, pe spate şi în toate celelalte poziţii, cu sforăituri, cu şuierături pe nas şi cu toate celelalte accesorii ale somnului); toţi cei pe care nu puteai să-i scoţi din casă nici dacă-i pofteai la o ciorbă pescărească de cinci sute de ruble, cu cegi de doi arşini şi cu culebeaki[57] de tot soiul, ce ţi se topeau în gură. Într-un cuvânt, s-a văzut deodată că oraşul era mare şi populat, însufleţit cum se cuvine. Apăru un anume Sisoi Paftunievici şi un Macdonald Karlovici, de care nici nu se auzise vreodată. Prin saloane răsări acum un lungan oarecare, cu mâna găurită de un glonţ, şi de o statură atât de înaltă, cum nu se mai pomenise până atunci. Docare acoperite, lineici[58] nemaivăzute prin partea locului, nişte hodoroage, nişte scârţuri pe roţi, se îmbulziră în forfoteala neobişnuită a străzilor. Poate că în alt moment şi în alte împrejurări asemenea zvonuri n-ar fi fost băgate în seamă; dar oraşul N. nu mai primise de mult niciun fel de ştire. Ba de trei luni încoace, nu se mai auzise nici măcar ceea ce în capitale se numesc *commérages*[59], care, după cum se ştie, au aceeaşi însemnătate pentru un oraş ca şi o aprovizionare făcută la vreme. În zarva discuţiilor ieşiră pe neaşteptate la iveală două păreri absolut contrarii şi se formară brusc două tabere: una a bărbaţilor şi alta a femeilor. Tabăra bărbaţilor, cea mai grea de cap, îşi îndreptă atenţia către sufletele moarte. Tabăra femeilor se ocupă exclusiv cu chestiunea răpirii fetei guvernatorului. Spre cinstea doamnelor, trebuie să spunem că în tabăra lor era incomparabil mai multă ordine şi cuminţenie. De

bună seamă, că însăşi menirea femeilor este de a fi bune şi ordonate gospodine. Curând, pentru ele totul luă o înfăţişare desluşită, vie, îmbrăcând forme vădite, clare, limpezindu-se şi lămurindu-se; într-un cuvânt, totul se închegă într-un tablou precis. Se constată că Cicikov era îndrăgostit de mult; că „ei” se întâlneau în parc, la lumina lunii; că guvernatorul s-ar fi învoit de mult să-şi dea fata după el, pentru că Cicikov era bogat ca un bancher, dacă n-ar fi fost o piedică: soţia lui, pe care o părăsise (de unde se aflase că Cicikov era însurat, nimeni însă n-ar fi putut să spună); că nevastă-sa, care suferă în dragostea ei deznădăjduită, a trimis guvernatorului o scrisoare nespus de înduioşătoare; şi că Cicikov, văzând că părinţii fetei nu-şi vor da niciodată consimţământul, s-ar fi hotărât s-o răpească. În alte case, acelaşi lucru se povestea întrucâtva altfel: că Cicikov e flăcău, dar, fiind un om fin, care merge totdeauna la sigur, ar fi hotărât ca, pentru a căpăta mâna fetei, să înceapă cu mama, că ar fi avut cu ea tainice legături de dragoste şi că de abia după aceea i-ar fi făcut o declaraţie în privinţa mâinii fetei; dar mama, de teamă să nu se săvârşească cumva o crimă faţă de religie, chinuită de remuşcări, l-ar fi refuzat categoric, fapt care l-ar fi hotărât pe Cicikov să-şi răpească iubita. La toate acestea, pe măsură ce zvonurile ajungeau până la ulicioarele cele mai depărtate, se adăugau nenumărate amănunte şi precizări. În Rusia, păturilor de jos tare le mai place să discute bârfelile care circulă în păturile de sus; de aceea, despre chestiunea asta începu să se vorbească până şi în căsuţele unde nimeni nu-l cunoştea şi nici nu-l văzuse măcar pe Cicikov. Se mai făcură şi alte adăugiri, se dădură şi mai multe amănunte. Subiectul devenea din ce în ce mai palpitant, pe zi ce trecea căpăta forme tot mai precise; în cele din urmă, în forma lui definitivă, ajunse la urechile soţiei guvernatorului.

Ca mamă de familie, ca întâia doamnă din oraş şi, în sfârşit, ca o doamnă care nici măcar nu bănuise aşa ceva, ea fu adânc jignită de atari istorii şi cuprinsă de o îndreptăţită mânie. Biata făptură bălaie fu nevoită să îndure cel mai neplăcut *tête-à-tête* din câte a avut vreodată o fată de şaisprezece ani. Se revărsară asupra ei şuvoaie de întrebări, interogatorii, mustrări, ameninţări, imputări şi stăruinţe, încât pe fată o podidiră lacrimile şi plânse cu hohote, nefiind în stare să mai înţeleagă ceva. Portarului i se dădu straşnică poruncă, să nu-l mai primească pe Cicikov, nicicând şi sub niciun cuvânt.

Mântuind cu soţia guvernatorului, doamnele se năpustiră asupra taberei bărbaţilor, încercând să-i facă să treacă de partea lor şi susţinând că sufletele moarte erau numai o născocire cu scopul de a îndepărta orice bănuială, astfel ca răpirea să izbutească. Mulţi bărbaţi ademeniţi trecură în tabăra femeilor, cu toate că erau adeseori mustraţi de semenii lor, care-i ocărau, numindu-i muieri şi fuste, termeni, după cum se ştie, deosebit de jignitori pentru sexul masculin.

Dar, oricât încercară ceilalţi bărbaţi să ia o atitudine hotărâtă şi să se împotrivească, în tabăra lor nu se vedea rânduiala care domnea în tabăra femeilor. La ei totul era oarecum rece, colţuros, greoi, încâlcit, confuz, alandala; în capul lor era un adevărat talmeş-balmeş; o zăpăceală, un vălmăşag, o harababură – într-un cuvânt, s-a şi vădit de îndată toată firea neserioasă a bărbatului, fire grosolană, lipsită de mlădiere, neînstare să priceapă ce înseamnă înjghebarea unui cămin, sau să înţeleagă pornirile generoase ale inimii, fire cu greu încrezătoare, nevolnică, neîncetat roasă de îndoieli şi copleşită de o veşnică teamă. Bărbaţii mai spuneau că toată povestea asta e doar o aiureală; că răpirea fetei guvernatorului e mai curând treabă de husar decât de civil şi că, în niciun caz, Cicikov n-ar face aşa ceva; că femeile

mint, căci muierea e ca sacul: ce-i dai aia duce; şi că lucrul de căpetenie, căruia trebuie să-i dai toată atenţia, sunt sufletele moarte, care de altminteri naiba mai ştie ce-or fi însemnând, în orice caz ceva, desigur, ce nu miroase a bine. Vom afla numaidecât de ce li se părea bărbaţilor că povestea cu sufletele moarte nu miroase a bine. Un nou guvernator general fusese numit peste ţinutul lor, eveniment care, se ştie, pune pe slujbaşi în stare de îngrijorare: vor curge revizuiri, mustrări aspre, săpuneli şi tot soiul de surprize cu care un şef îşi cinsteşte subalternii! Slujbaşii se întrebau: ce se va întâmpla dacă noul şef ar afla, fie numai şi asta, că în oraşul lor pot să circule zvonuri atât de idioate? Ar fi de ajuns şi atâta ca toţi să primească câte un perdaf pe care să-l ţină minte cât or trăi. Inspectorul sanitar îngălbeni deodată; îl fulgeră un gând: nu cumva în cuvintele *suflete moarte* s-ar ascunde bolnavii prăpădiţi în mare număr prin spitale şi aiurea, de o molimă împotriva căreia nu se luaseră măsurile corespunzătoare? Şi nu cumva Cicikov este un slujbaş de la cancelaria guvernatorului, trimis să facă o anchetă secretă? împărtăşindu-i preşedintelui temerile lui, acesta răspunse că e o prostie să te gândeşti la aşa ceva, dar deodată îngălbeni şi el, întrebându-se la rândul lui: dar dacă sufletele cumpărate de Cicikov sunt moarte cu adevărat? Nu încuviinţase el încheierea actului de vânzare-cumpărare? Ba mai şi jucase rolul de împuternicit al lui Pliuşkin. Ce se va întâmpla când toate acestea vor ajunge la urechile guvernatorului? Se destăinui numai câtorva persoane, dar acestea îngălbeniră brusc şi ele. Frica e mai molipsitoare decât ciuma şi se ia fulgerător. Pe neaşteptate, fiecare îşi descoperi păcate pe care nici nu le avea. Cuvintele *suflete moarte* sunau atât de vag, încât lumea începu să se întrebe dacă nu cumva ele ascund ceva în legătură cu îngroparea, în mare pripă, a cadavrelor de pe urma celor două evenimente petrecute de curând.

Primul eveniment fusese cel cu nişte negustori din Solvîcegodsk, care, veniţi în oraş la iarmaroc, la sfârşit făcuseră un chef straşnic cu nişte prieteni de-ai lor, negustori din Ustsîsolsk. Cheful, tras în lege, pe ruseşte, dar cu născociri nemţeşti – orşade[60], punciuri, balsamuri[61] etc. – se sfârşi, ca de obicei, cu bătaie. Cei din Solvîcegodsk îi omorâră în bătaie pe cei din Ustsîsolsk, cu toate că şi ei – la rândul lor – se aleseră cu vătămări zdravene pe tot corpul, vătămări care dovedeau mărimea neobişnuită a pumnilor cu care fuseseră dotaţi defuncţii. După chiar spusa bătăuşilor, unuia din învingători îi lipsea cu desăvârşire „trompa", adică nasul, zdrobit în aşa hal, încât nu-i mai rămăsese din el decât un crâmpei. Negustorii îşi mărturisiseră vinovăţia, recunoscând că-şi cam făcuseră de cap. Se zvonise însă că, odată cu mărturisirea, ei ar fi împins şi câte patru bancnote. De altfel, cazul era tenebros; din cercetările făcute reieşea că flăcăii din Ustsîsolsk muriseră asfixiaţi de gazele din sobă, aşa că au fost îngropaţi cu această calificare. Celălalt eveniment, care s-a petrecut nu demult, a fost următorul: ţăranii de pe domeniile statului, din cătunul Vşivaia-spesi[62], în unire cu cei din cătunul Borovki[63], zis şi Zadirailovo[64], ar fi desfiinţat de pe faţa pământului poliţia rurală, în persoana asesorului, un oarecare Drobiajkin[65]; că această poliţie, adică asesorul Drobiajkin, s-ar fi nărăvit, cică, să vină prea des pe la ei, ceea ce în unele cazuri face cât o molimă; dar că pricina adevărată ar fi fost că sus-arătata poliţie rurală, suferind de unele slăbiciuni sentimentale, privea cu prea multă râvnă femeile şi fetele din sat. De altminteri, precis nu se ştia nimic, deşi ţăranii arătaseră făţiş în declaraţiile lor că poliţia rurală era desfrânată ca o pisică şi că ei de mai multe; ori i-ar fi spus să-şi vadă de treabă, ba o dată, l-au dat afară în pielea goală, dintr-o izbă în care se strecurase. Se înţelege că poliţia rurală merita o

pedeapsă pentru slăbiciunile ei sentimentale, dar ţăranii din Vşivaia-spesi, cât şi cei din Zadirailovo nu puteau fi iertaţi pentru samavolnicia lor, dacă într-adevăr luaseră parte la crimă. Cazul era însă destul de încâlcit, poliţia rurală fusese găsită zăcând în drum, cu uniforma ferfeniţă mai rău ca o cârpă şi cu obrazul atât de stâlcit, încât nu se mai putea distinge nimic din el. Dosarul trecuse prin mai multe instanţe, şi, în cele din urmă, ajunse la Cameră, unde judecătorii, întruniţi, hotărâră astfel: deoarece, pe de o parte, nu se ştie care anume ţărani au luat parte la crimă, ei fiind numeroşi, iar pe de altă parte, Drobiajkin este mort, şi deci nu mai este în stare de a trage vreun folos chiar dacă ar câştiga procesul, în timp ce ţăranii sunt vii şi, deci, o hotărâre în folosul lor e de mare însemnătate pentru ei, ca atare se constată că vinovat este însuşi asesorul Drobiajkin prin faptul că prigonise pe nedrept pe ţăranii din Vşivaia-spesi şi Zadirailovo; iar moartea îi survenise, chipurile, în urma unui atac de apoplexie pe când se înapoia cu sania din satul lor. S-ar fi părut că afacerea fusese bine întoarsă, dar, nu se ştie de ce, slujbaşii se gândiră că, probabil, tocmai de aceste suflete moarte este vorba acum. Ca un făcut însă, a trebuit să se întâmple ca în timp ce domnii slujbaşi se aflau şi aşa într-o situaţie destul de încurcată, guvernatorul să primească două hârtii deodată. Într-una din ele se spunea că, potrivit unor declaraţii şi unor rapoarte primite, în gubernia lor se găseşte un falsificator de bancnote, care se ascunde sub diferite nume, şi se cerea să se facă numaidecât cele mai straşnice cercetări. Cealaltă hârtie era o adresă a guvernatorului unei gubernii învecinate în legătură cu un tâlhar scăpat de urmărirea legiuită, şi se cerea ca, în cazul când în gubernia lor ar fi descoperit un om care ar trezi bănuieli şi care n-ar avea nici acte, nici paşaport, să fie pus numaidecât la popreală. Aceste două hârtii îi buimăciră pe toţi. Părerile şi presupunerile

de pân-atunci fură date peste cap. Fireşte că nu era nicidecum de crezut că hârtiile ar fi putut să aibă vreo legătură cu Cicikov, totuşi, după ce fiecare din ei se mai gândi, după ce îşi aduseră aminte că nu ştiau încă cine era cu adevărat Cicikov, care vorbise în termeni foarte obscuri despre sine, spunând – e drept – că avusese de suferit în slujbă pentru dreptate, ceea ce era însă cam neclar; şi când îşi mai aduseră aminte că pomenise şi de numeroşii lui duşmani, care ar fi încercat să-i ia şi viaţa, căzură şi mai mult pe gânduri: vasăzică viaţa îi fusese în primejdie, vasăzică fusese prigonit; prin urmare, el a făcut ceva… La urma urmei, cine-i el? De bună seamă nu este de crezut că ar fi un falsificator de bani, şi cu atât mai puţin un tâlhar; înfăţişarea lui spune că e om cumsecade; cu toate astea, cine să fie el oare? Şi aşa se face că domnii slujbaşi îşi puseră o întrebare, pe care ar fi trebuit să şi-o puie de la început, adică din întâiul capitol al poemului nostru. Hotărâră să ceară acelora de la care fuseseră cumpărate sufletele să răspundă la câteva întrebări, ca să se afle cel puţin ce fel de cumpărătură era asta şi ce anume trebuie înţeles prin cuvintele *suflete moarte*. N-a dat cumva lămuriri cuiva, fie şi în treacăt sau din întâmplare, despre adevăratele lui intenţii, şi n-a spus cuiva cine e el? Se duseră înainte de toate la Korobocika, dar nu aflară cine ştie ce lucru: sufletele le-a cumpărat pe cincisprezece ruble; mai cumpără şi fulgi, a făgăduit să cumpere multe alte lucruri, livrează slănină la stat şi de aceea trebuie să fie un pungaş, pentru că a mai fost unul care cumpăra fulgi şi furniza slănină la stat, care a înşelat pe toată lumea, printre care şi pe protopopeasă, cu mai bine de o sută de ruble. Tot ce spuse după aceea nu era decât aproape repetarea aceloraşi lucruri, încât slujbaşii îşi dădură seama că Korobocika e numai o babă proastă.

Manilov răspunse că se pune oricând chezaş pentru Pavel Ivanovici ca pentru el însuşi şi că ar fi

gata să se lipsească de toată averea lui. numai să aibă a suta parte din însuşirile lui Pavel Ivanovici şi, îndeobşte, vorbi despre el în cuvintele cele mai măgulitoare, adăugind cu ochii pe jumătate închişi câteva idei asupra prieteniei şi simpatiei. Fireşte că aceste idei desluşiră îndeajuns duioasa pornire a inimii lui, dar nu lămuriră pe slujbaşi în privinţa miezului chestiunii. Sobakevici răspunse că, după părerea lui, Cicikov e un om bun, că-i vânduse ţărani pe alese şi că oamenii sunt vii în toate privinţele; spuse însă că nu dă chezăşie pentru ceea ce se va întâmpla de acum înainte: dacă o parte din oameni vor muri în drum, din pricina greutăţilor strămutării, vina nu va fi a lui, asta stă în puterea lui Dumnezeu. Apoi, sunt multe molime şi boli aducătoare de moarte pe lume, şi se întâmplă câteodată să moară sate întregi. Domnii slujbaşi se mai folosiră de un mijloc, care nu este prea nobil, dar totuşi se întrebuinţează uneori: şi anume, încercară ca pe de lături, prin mijlocirea unor valeţi, să afle de la oamenii lui Cicikov dacă nu cunosc vreun amănunt în legătură cu viaţa şi starea dinainte a boierului lor, dar nici aşa nu adulmecară prea mult. La Petruşka nu simţiră decât mirosul lui, de stătut, iar de la Selifan nu auziră decât că fusese în serviciul împăratului şi că pe vremuri fusese slujbaş la vamă – şi nimic altceva.

Acest soi de oameni au un obicei ciudat. Dacă-i întrebi ceva de-a dreptul, niciunul nu-şi mai aminteşte nimic, habar n-au de ce-i vorba şi oricare răspunde scurt: „Nu ştiu”. Dar dacă-i întrebi despre altceva, îţi vâră pe gât şi ceea ce trebuia să afli, ba cu nişte amănunte pe care nici nu vrei să le ştii. Toate cercetările făcute de slujbaşi le-au dezvăluit doar un singur lucru precis: că e sigur că ei nu ştiu cine este Cicikov; şi că totuşi cu Cicikov trebuie neapărat să fie ceva. În cele din urmă, slujbaşii se înţeleseră să se sfătuiască temeinic împreună în această privinţă şi cel puţin să hotărască: ce şi cum au de făcut, ce măsuri să ia

şi ce fel de om este Cicikov în definitiv: un om care trebuie înhăţat şi pus la popreală ca suspect, sau unul care el însuşi ar putea să-i înhaţe pe ei şi să-i puie la popreală, ca pe nişte slujbaşi dubioşi? Şi şi-au propus să se întrunească, anume în acest scop, la poliţai, părintele şi binefăcătorul oraşului, pe care cititorii noştri îl cunosc.

Capitolul al zecelea

Întruniţi la poliţai, cunoscut deja cititorilor ca părintele şi binefăcătorul oraşului, slujbaşii avură prilejul să constate, privindu-se unul pe altul, că – din cauza neliniştii şi a grijilor – au început chiar să slăbească. Într-adevăr, numirea noului guvernator general, cele două hârtii primite – cu un conţinut atât de grav – precum şi zvonurile, pe care naiba ştie cine le-a mai scos – toate acestea lăsaseră urme vădite pe chipurile lor, iar fracurile multora dintre ei deveniseră mai lărguţe. Toată lumea era trasă la faţă: slăbise şi preşedintele, şi inspectorul sanitar, şi procurorul; se subţiase până chiar şi un oarecare Semion Ivanovici, căruia niciodată nu i se spunea pe numele de familie şi care purta în degetul arătător un inel pe care-l dădea mereu doamnelor să-l admire. Fireşte că s-au găsit printre ei – aşa cum se întâmplă în tot locul – câte unii mai cutezători şi care nu-şi pierdură cumpătul, dar aceştia erau foarte puţini la număr: doar unul singur, dirigintele poştei. El unul, singurul cu o fire neschimbăcioasă, veşnic aceeaşi, obişnuia să spună totdeauna în asemenea împrejurări: „Lasă că nu ne speriem noi aşa de uşor, domnilor guvernatori! Iată-mă: de treizeci de ani, domnul meu, eu stau în acelaşi post, şi până acum am schimbat vreo trei-patru de-alde voi!” La cuvintele lui, ceilalţi slujbaşi îi răspundeau de obicei: „Ce-ţi pasă ţie, Sp*rehenzideici*-Ivan Andreici? Slujba ta e simplă treabă poştărească: primeşti şi trimiţi corespondenţa. Atâta doar că mai tragi chiulul câteodată, închizând oficiul cu o oră mai devreme; sau ciupeşti colo ceva de la vreun

negustor întârziat, ca să-i mai primeşti scrisoarea adusă după ce ai închis ghişeul; ori expediezi câte un colet care nu s-ar cuveni să fie expediat – într-o slujbă ca asta nu-i de mirare că treci drept sfânt! Dar ia să te văd când te-o ispiti diavolul, strecurându-se mereu în palma ta, şi, oricât n-ai vrea tu să primeşti, el tot o să-ţi lase ceva. Fireşte, ţie ce-ţi pasă? Tu n-ai decât un băieţaş. Să fii tu însă în locul meu: pe Praskovia Fedorovna Dumnezeu a hărăzit-o cu atâta belşug, încât în fieştece an îmi dăruieşte ba o Praskuşka, ba un Petruşka! în locul meu, frăţioare, ai cânta şi tu altminteri!" Aşa spuneau slujbaşii; dar dacă este sau nu cu putinţă să te ţii tare faţă de ispitele diavolului, nu-i căderea autorului să judece.

În sfatul adunat acum, vădit că lipsea un lucru foarte necesar, ceva căruia poporul îi spune chibzuinţă şi bună rânduială. Îndeobşte, nu ştiu cum, dar noi parcă suntem făcuţi pentru şedinţe de acest fel. În toate adunările noastre, începând de la cele săteşti şi până la tot soiul de comitete ştiinţifice şi altele, dacă nu se află măcar un singur cap care să le conducă, domneşte destulă zăpăceală. E greu de spus de ce. Se vede treaba că aşa-s oamenii şi că nu izbutesc decât reuniunile prilejuite de mese şi chefuri în cluburi şi în fel de fel de vocsaluri[66], aranjate după moda nemţească. În ce priveşte bunele intenţii, suntem gata oricând şi pentru orişice. Bate doar un pic vântul, şi iată-ne înfiinţând societăţi de binefacere, de încurajare şi mai ştiu eu de care. Scopul lor e minunat, dar de ieşit nu iese nimic. Asta din cauză, poate, că ne declarăm mulţumiţi chiar din capul locului, socotind că am făcut tot ce era de făcut. De pildă, propunându-ne să întemeiem o societate de binefacere pentru ajutorarea săracilor, şi adunând în acest scop sume însemnate, noi de îndată – pentru a sărbători această faptă lăudabilă – oferim un banchet demnitarilor de frunte ai oraşului, cheltuind bineînţeles cu aceasta jumătate din suma

adunată. Iar din banii rămaşi, se închiriază imediat pentru comitet un apartament luxos, bine încălzit şi cu un personal numeros, nemairămânând până la urmă săracilor decât vreo cinci ruble şi jumătate; iată, însă, că la distribuirea acestei sume membrii comitetului nu mai sunt de acord între ei, fiecare căutând să-şi favorizeze câte o cumătră.

Dar consfătuirea de azi era cu totul de altă natură: ea era impusă de o imperioasă necesitate. Nu era vorba nici de săraci şi nici de persoane străine, chestiunea privind pe fiecare slujbaş în parte; era vorba de o nenorocire care-i ameninţa pe toţi deopotrivă, şi deci – prin forţa lucrurilor – era de aşteptat ca între ei să domnească o unitate de păreri şi de acţiuni. Cu toate acestea, dracul ştie ce-a ieşit. Fără să mai vorbim de divergenţele obişnuite la toate consfătuirile, părerile celor adunaţi demonstrau o nehotărâre de neînţeles: unul spunea că Cicikov e falsificator de bancnote, apoi tot el adăuga: „Dar poate şi să nu fie"; altul încredinţa adunarea că Cicikov ar fi un slujbaş de la cancelaria noului guvernator general şi, îndată după aceea, adăuga: „De fapt, dracul mai ştie dacă e, că nu-i scris pe frunte". Toată lumea se ridica însă împotriva bănuielii că ar fi un tâlhar travestit; şi cu toţii fură de părere că, afară de înfăţişarea lui, care prin ea însăşi dovedea pe omul cumsecade, nici felul lui de a vorbi nu lăsa prin nimic să se vadă că ar fi un om în stare de fapte violente. Deodată, dirigintele poştei, care de câteva minute părea muncit de un gând teribil, izbucni, fie luminat de o inspiraţie neaşteptată, fie dintr-altă pricină:

— Domnilor, ştiţi dumneavoastră cine-i ăsta?

Vocea lui trăda ceva atât de zguduitor, încât făcu pe toată lumea să strige într-un singur glas:

— Cine e?

— Aflaţi, domnilor, că nu-i nimeni altul decât căpitanul Kopeikin!

Şi după ce toată lumea întrebă din nou într-un singur glas: „Dar cine-i acest căpitan Kopeikin?” dirigintele poştei zise:

— Vasăzică, nu ştiţi cine-i căpitanul Kopeikin?

Şi toţi răspunseră că nu ştiau cine-i căpitanul Kopeikin.

— Căpitanul Kopeikin, începu dirigintele poştei, deschizându-şi tabachera doar pe jumătate, de teamă ca vreunul din vecini să nu-şi vâre în ea degetele, de a căror curăţenie se cam îndoia, obişnuind chiar să spună: „Stimabile, cine ştie pe unde umbli dumneata cu degetele dumitale, că tabacul e un lucru care cere curăţenie”, apoi dacă v-aş povesti despre căpitanul Kopeikin, zise el din nou, după ce trase o priză de tabac, să ştiţi că ar fi într-o oarecare măsură un adevărat poem, şi din cele mai interesante pentru un scriitor.

Toţi cei de faţă îşi arătară dorinţa de a cunoaşte povestea sau, cum o denumise dirigintele poştei, acest adevărat poem, şi încă dintre cele mai interesante pentru un scriitor. Dirigintele poştei începu aşadar:

POVESTEA CĂPITANULUI KOPEIKIN

„După campania din 1812, domnul meu, zise dirigintele poştei, cu toate că în odaie se găseau nu mai puţin de şase domni şi nu unul singur, după campania din 1812, dimpreună cu alţi răniţi fusese adus şi căpitanul Kopeikin. Ca să spun aşa, îşi pierduse o mână şi un picior la Krasnîi sau la Lipsca. Ştiţi dumneavoastră, pe vremea aceea nu se luase încă nicio măsură specială în privinţa răniţilor. Fondul invalizilor, ca să spun aşa, a fost înfiinţat cu mult mai târziu. Căpitanul Kopeikin îşi dă seama că ar trebui să muncească, dar, ca să spun aşa, n-are decât o mână: stânga. S-a dus acasă, la tată-său. Acesta îi spune: «N-am cu ce să te hrănesc», ca să spun aşa, «eu însumi de-abia îmi câştig pâinea». Şi iată-l pe căpitanul Kopeikin,

domnul meu, hotărât să plece la Petersburg, ca să-l roage pe împărat să-şi reverse asupra lui augusta-i milă: «Aşa şi pe dincolo, în oarecare măsură, mi-am jertfit viaţa şi mi-am vărsat sângele, ca să spun aşa…» Cu vreun convoi sau cu nişte furgoane de-ale statului, nu se ştie cum, ajunse, domnul meu, cu chiu, cu vai, la Petersburg. Acum, puteţi să vă închipuiţi, un oarecare, ca să spun aşa, vreau să zic căpitanul Kopeikin, s-a pomenit deodată, din senin, într-o capitală care, ca să spun aşa, n-are seamăn pe lume. Şi vede deodată în faţa lui un ocean de lumină, ca să spun aşa, un câmp al vieţii, o Şeherazada[67] din poveşti. Deodată, în faţa lui, un Nevski Prospekt sau, drace, o Gorohovaia, pricepeţi, ori o Liteinaia[68], mă rog. Colo, şpiţul săgetând văzduhul; poduri atârnate, fără picioare, adevărate drăcovenii, într-un cuvânt Semiramida[69], domnul meu, nu altceva. S-a zbătut omul ici-colo, să caute o odaie, dar totul e scump la toartă: draperii, perdele, fel de fel de drăcii, înţelegeţi, covoare, curat Persia nu altceva, de calci cu picioarele, carevasăzică, pe bănet. Uite, mergi aşa pe stradă şi nasul tău simte miros de miare; or, tot tezaurul căpitanului nostru Kopeikin conţinea vreo zece albăstrele[70]. Hei, până la urmă, şi-a găsit adăpost la hanul «Revel», cu o rublă pe zi: masa – borş şi carne de vacă. Şi-a dat deci seama că n-are să facă purici la Petersburg. S-a interesat cui să i se adreseze. I s-a spus că este undeva un fel de comisiune superioară, un fel de direcţiune, ca să spun aşa, al cărei şef e generalul *en chef*[71] cutare. Trebuie să ştiţi că, pe vremea aceea, ţarul nu se întorsese încă în capitală. Trupele, ca să spun aşa, nu se înapoiaseră nici ele din Paris şi toţi erau în străinătate. Kopeikin al meu s-a sculat devreme, şi-a ras oarecum barba cu mâna stângă – pentru că, dacă se ducea la bărbier, asta însemna oarecare cheltuială – şi-a pus uniforma şi, cu piciorul lui de lemn, închipuiţi-vă, s-a dus la şef, la demnitar. A

întrebat unde stă. «Uite acolo», i s-a spus, arătându-i-se o casă pe cheiul Palatului. Ia acolo, ca să spun aşa, o izbuşoară ţărănească: gemuleţele de la ferestre, închipuiţi-vă, mari cât nişte oglinzi înalte de un stânjen şi jumătate, încât vazele de flori şi toate lucrurile cu tot ce era înăuntru păreau că stau afară: ca să spun aşa, ai fi putut, într-o măsură oarecare, să le atingi cu mâna din stradă; pereţii de marmură scumpă, mărunţişuri de metal, nişte clanţe la uşi aşa de lustruite, încât întâi trebuia să te duci să-ţi cumperi de o para săpun, să-ţi freci mâinile două ceasuri şi de-abia după aceea să îndrăzneşti să pui mâna pe ele; într-un cuvânt, totul era cu un lustru, de-ţi lua ochii. Până şi portarul avea o înfăţişare de generalisim: baston aurit, mutră de conte, un fel de mops gras, bine hrănit, guler de batist, drăcia dracului!… Kopeikin al meu intră cu chiu, cu vai, cu piciorul lui de lemn, în sala de primire, se lipeşte într-un colţişor, ca să nu lovească cu cotul vreo Americă sau Indie, ca să spun aşa: vreun vas de porţelan aurit. Se-nţelege că a stat acolo de i s-a urât, pentru că, închipuiţi-vă, venise la un ceas când generalul, ca să spun aşa, abia se sculase din pat şi valetul îi adusese, poate, un lighean de argint, înţelegeţi, pentru fel de fel de spălături. Kopeikin al meu aşteaptă el vreo patru ore şi, în sfârşit, intră adjutantul sau nu ştiu ce alt slujbaş de serviciu. «Generalul, zice, vine numaidecât în sala de primire». În răstimp, se adunase acolo lume cât păr în cap. Şi toţi, nu nişte slugi ca noi, ci slujbaşi de clasa a patra sau a cincea, colonei; iar ici-colo, se vedea şi câte o macaroană dolofană pe epolet: generali! Deodată în încăpere se simţi o uşoară înviorare, ca o adiere eterică. Ici-colo se auzi: «Sst!… Sst!…» şi, în cele din urmă, se lăsă o linişte gravă. Intra demnitarul. Hei… vă puteţi închipui: un bărbat de stat! Pe chipul lui, ca să spun aşa… potrivit cu poziţia în societate, mă rog… potrivit cu gradul înalt pe care-l avea… tot

aşa era şi expresia, înţelegeţi… Fireşte că toţi cei din sala de primire iau cât ai clipi poziţia de drepţi, aşteaptă şi tremură, adăstând, ca să spun aşa, să li se hotărască soarta. Ministrul sau demnitarul trece de la unul la altul: «Dumneata pentru ce ai venit? Dar dumneata? Dumneata ce doreşti? Care-i cazul dumitale?» În sfârşit, domnul meu, ajunge şi la Kopeikin. Kopeikin îşi ia inima în dinţi şi spune: «Excelenţă, aşa şi pe dincolo, mi-am vărsat sângele, mi-am pierdut în oarecare măsură o mână şi un picior, nu mai pot munci şi îndrăznesc să fac apel la mila monarhului». Ministrul vede că omul are un picior de lemn şi că mâneca dreaptă, goală, îi e prinsă de uniformă. «Bine, zice, să mai vii peste câteva zile.» Kopeikin al meu iese aproape încântat: în primul rând că se învrednicise de o audienţă la un demnitar de mare vază, ca să spun aşa, iar într-al doilea că acum se va face la un fel, ca să spun aşa, cu chestiunea pensiei lui. Bine dispus, merge şontâc-şontâc pe trotuar. Intră la hanul lui Palkin să ia o votcă; a mâncat, domnul meu, la «London», poruncind să i se servească un cotlet cu capere, apoi găină cu fel de fel de drăcii, apoi o sticlă cu vin; seara s-a dus la teatru, într-un cuvânt a tras un mic chefuleţ. Vede pe stradă o englezoaică zveltă, ca să spun aşa, o adevărată lebădă. Kopeikin al meu, ştiţi, sângele s-a aprins în el, s-a luat după ea, cu piciorul lui de lemn, şontâc-şontâc. «Ba nu, îşi zise el, să las asta pentru mai târziu, după ce am să-mi iau pensia, că prea mi-am luat vânt.» Aşadar, domnul meu, peste vreo trei-patru zile, Kopeikin al meu se înfăţişează din nou la ministru, aşteptându-l să iasă. «Aşa şi pe dincolo, zice, am venit, zice, să aud ordinul Excelenţei Voastre în privinţa celor bolnavi şi răniţi…» şi aşa mai departe, ca să spun aşa, vorbind în termeni oficiali. Demnitarul, închipuiţi-vă, l-a recunoscut numaidecât: «A, zice, bine! zice. De data aceasta nu pot să spun decât că trebuie să aştepţi înapoierea ţarului; atunci, fără îndoială, se

vor da dispoziţii în privinţa răniţilor, pentru că fără voinţa monarhului, ca să spun aşa, nu pot să-ţi fac nimic.» O înclinare a capului, înţelegeţi, şi – la bună vedere. Kopeikin, puteţi să vă închipuiţi, a plecat într-o stare dintre cele mai nelămurite. El crezuse că gata, a doua zi îi vor şi da banii: «Poftim, dragă, bea şi petrece»; dar, în loc de asta, i se poruncise să aştepte şi încă fără să i se spună anume cât. Iată-l coborând scara ca o bufniţă, ca să spun aşa, ca un pudel, peste care bucătarul a vărsat o oală de apă: cu urechile pleoştite şi cu coada între picioare. «Nu, se gândeşte omul, mă mai duc o dată, să-i explic că am ajuns la ultimul coltuc de pâine, că, dacă nu mă ajută, trebuie, ca să spun aşa, să mor de foame.» Într-un cuvânt, domnul meu, se duce din nou pe cheiul Palatului. I se spune: «Nu se poate, azi nu primeşte, vino mâine». A doua zi la fel, iar portarul nici nu vrea să se uite la el. Dar în răstimp, din albăstrelele lui, mă înţelegi, nu-i mâi rămâne în buzunar decât una singură, înainte se ospăta cu ciorbă şi carne de vacă, dar acum ia de la prăvălie o scrumbie sau un castravete murat şi de doi bani pâine, într-un cuvânt, sărmanul n-are ce mânca, dar îi e o foame de lup. Trece prin faţa unui restaurant: bucătarul de acolo, puteţi să vă închipuiţi, un străin, un franţuz cu faţa senină, într-o bluză de olandă şi cu un şorţ alb ca zăpada, găteşte un *fenzerb*[72], chifteluţe cu trufe, într-un cuvânt, nişte delicatesuri de să te lingi pe degete. Când trece prin faţa prăvăliilor lui Miliutin, vede în vitrine, ca să spun aşa, somon, vişine a câte cinci ruble bucata; un pepene verde uriaş cât o diligenţă scoate capul, ca să spun aşa, afară, aşteptând un prost care să dea pe el o sută de ruble. Într-un cuvânt, la fiecare pas ispite grozave, de-ţi lăsa gura apă, dar omul nostru nu aude decât «mâine». Vă puteţi închipui starea lui: pe de o parte, ca să spun aşa, sunt somonul şi pepenele, iar pe de altă parte i se serveşte mereu acelaşi fel de bucate: «mâine». Până la urmă, bietul om, într-o

măsură oarecare, n-a mai putut răbda şi a hotărât să dea buzna, ca să spun aşa. A aşteptat la intrare să mai vină un solicitator şi, împreună cu un general, mă înţelegeţi, s-a strecurat cu piciorul lui de lemn în sala de primire. Demnitarul iese ca de obicei: «Dumneata pentru ce ai venit? Dar dumneata? A, zice, văzându-l pe Kopeikin, ţi-am mai spus că trebuie să aştepţi hotărârea.» «Daţi-mi voie, Excelenţă, n-am, ca să spun aşa, nici măcar o bucată de pâine…» «Ce să-ţi fac? Nu pot să-ţi fac nimic. Caută să te ajuţi deocamdată singur, caută-ţi mijloacele singur.» «Dar, Excelenţă, judecaţi şi dumneavoastră, ce mijloace pot găsi, dacă-mi lipsesc o mână şi un picior.» «Dar spune şi dumneata, zice demnitarul, nu pot să te ţin eu, ca să spun aşa. Am mulţi răniţi şi toţi au aceleaşi drepturi… Trebuie să ai răbdare. Se înapoiază ţarul şi pot să-ţi dau cuvântul meu de cinste că mila lui de monarh nu te va ocoli.» «Dar, Excelenţă, nu mai pot aştepta», spune Kopeikin, vorbind în oarecare măsură puţin cam necuviincios. Înţelegeţi, demnitarul s-a cam supărat. Într-adevăr, în jurul lui sunt generali care aşteaptă hotărâri şi ordine; sunt, ca să spun aşa, treburi însemnate de stat, care se cer dezlegate cât mai repede, fiecare clipă de întârziere poate să aibă însemnătatea ei, şi diavolul ăsta se tot ţine de el. «Te rog să mă ierţi, zice, n-am timp… mă aşteaptă chestiuni mai de seamă decât a dumitale.» Cu alte cuvinte, îi aduce aminte, ca să zic aşa, pe subţire, că-i timpul să plece în sfârşit. Dar Kopeikin al meu, ştiţi că doar îi da ghes foamea, zice: «Excelenţă, faceţi cum vreţi, zice, dar eu nu plec de aici până nu hotărâţi la un fel». Poftim!… Puteţi să vă închipuiţi, să răspunzi aşa unui demnitar, care cu un singur cuvânt te dă de-a berbeleacul, aşa încât nici dracul nu-ţi mai dă de urmă. Dacă unuia din noi ne-ar spune aşa ceva un slujbaş cu un grad mai mic, am socoti că e o necuviinţă. Dar acolo, ce proporţii, ce proporţii! Un general *en chef* şi un oarecare

căpitan Kopeikin! Nouăzeci de ruble şi zero! înţelegeţi, generalul n-a făcut decât să-l privească, dar privirea lui parca ar fi fost o armă de foc: ţi s-a dus sufletul, te-a părăsit. Dar Kopeikin al meu, ca să spun aşa, nu se urneşte din loc, stă parcă încremenit. «Ce mai stai?» zice generalul şi, cum se spune, îl ia în primire. De fapt, ca să fim drepţi, s-a purtat cu el destul de milostiv. Altul l-ar fi speriat în aşa hal, încât uliţa s-ar fi învârtit cu el trei zile în şir, cu susul în jos. Nu i-a spus decât atât: «Bine, zice, dacă aici viaţa e prea scumpă pentru dumneata şi nu poţi să aştepţi liniştit în capitală să ţi se hotărască soarta, am să te trimit la urma dumitale pe cheltuiala statului. Să vină un curier şi să-l conducă la locul de baştină!» Iar curierul s-a şi înfiinţat, ca să spun aşa, un vlăjgan lung, de trei arşini, cu o mână, puteţi să vă închipuiţi, făcută anume ca să bată surugiii, într-un cuvânt, un adevărat dentist… L-au luat, domnul meu, pe robul lui Dumnezeu şi l-au urcat într-o căruţă împreună cu însoţitorul. «Bine, se gândeşte Kopeikin, bine cel puţin că nu trebuie să plătesc drumul. Mulţumesc şi pentru atât.» Şi iată-l, domnul meu, călătorind alături de curier şi, în vremea asta, se gândeşte, ca să spun aşa: «Dacă generalul spune să-mi caut singur mijlocul să mă ajut, bine, o să-l găsesc, zice, o sa găsesc mijloace!» Dar cum l-au dus la locul de baştină, şi unde anume l-au dus, asta nu se ştie câtuşi de puţin. Aşa că, înţelegeţi, zvonurile în legătură cu căpitanul Kopeikin s-au înecat în râul uitării, în Lete, ca să spun aşa, cum zic poeţii. Dar daţi-mi voie, domnilor, ca să spun aşa, tocmai aici începe firul, intriga romanului. Prin urmare, nu se ştie ce s-a făcut cu Kopeikin, dar, închipuiţi-vă, n-au trecut nici doua luni şi în pădurile din gubernia Riazan s-a ivit o ceată de tâlhari, iar şeful acestei cete, domnul meu, nu era altul decât…”

— I-ascultă, Ivan Andreevici, îl întrerupse brusc poliţaiul. Păi, căpitanul Kopeikin, cum spui chiar tu, n-are o mână şi un picior, pe când Cicikov…

Dirigintele poştei dete un ţipăt şi-şi trase o palmă peste frunte, zicându-şi singur, faţă de toată lumea, „boule!” Nu putea înţelege cum se face că această diferenţă îi scăpase din vedere la începutul povestirii şi recunoscu că proverbul „mintea rusului cea de pe urmă” e foarte adevărat. Totuşi, cu un minut mai târziu el încercă să facă pe şiretul şi să o dreagă afirmând că, de fapt, în Anglia mecanica fiind grozav de perfecţionată, e ştiut din ziare că s-au născocit acolo nişte picioare de lemn care doar la atingerea numai a unui arc nevăzut, te duc la dracu în praznic, şi nu-ţi mai poate da nimeni de urmă.

Dar toată lumea se îndoi că Cicikov ar fi căpitanul Kopeikin şi fu de părere că dirigintele poştei mersese prea departe. De altfel, la rândul lor, nici ceilalţi nu se lăsară mai prejos şi, antrenaţi de presupunerea atât de originală a dirigintelui poştei, merseră chiar şi mai departe. Printre numeroasele şi ingenioasele, în felul lor, ipoteze, era în sfârşit una extrem de ciudată: nu cumva Cicikov nu-i decât Napoleon travestit? Că englezul de mult pizmuieşte faptul că Rusia, adică, e atât de mare şi de întinsă; că de mai multe ori apăruseră chiar şi caricaturi, unde rusul este zugrăvit vorbind cu englezul. Englezul stă în picioare şi ţine la spate, legat cu o frânghie, un câine. Iar câinele ăsta vrea să zică că-i Napoleon: „Priveşte, zice, că dacă ceva-cumva, asmut câinele împotriva ta!” Şi, uite, poate că acum i-au şi dat drumul din insula Sfânta Elena, şi uite că el a pătruns acuma în Rusia, în chip de Cicikov, pe când în realitate nu-i deloc Cicikov.

Fireşte că, de crezut, slujbaşii nu crezură; totuşi căzură pe gânduri şi, după ce chibzuiră, fiecare în felul lui, găsiră că Cicikov seamănă mult, din profil, cu portretul lui Napoleon. De asemenea

poliţaiul, care făcuse campania din 1812 şi-l văzuse pe Napoleon în carne şi oase, nu putu să nu recunoască şi el că acesta în niciun caz nu-i mai înalt de statură decât Cicikov; şi că dacă, prin construcţia corpului sau, nu s-ar putea afirma că Napoleon e prea gras, nu s-ar putea afirma însă nici că e slab. Poate că unii cititori vor spune că toate acestea sunt de necrezut. Ca să le facă pe plac, autorul ar fi gata să spună şi el că lucrurile sunt de necrezut; din nefericire însă totul s-a petrecut întocmai aşa cum se povesteşte, iar ce este şi mai uimitor este faptul că oraşul nu era aşezat undeva prin fundul ţării, ci apropiat de cele două capitale. De altfel, nu trebuie să uităm că toate acestea se petreceau scurt timp după slăvita izgonire a francezilor. Pe vremea aceea, toţi moşierii noştri, toţi slujbaşii, negustorii, vânzătorii, toţi oamenii ştiutori de carte, cât şi neştiutori, se făcuseră politicieni înfocaţi, şi asta a ţinut cel puţin opt ani. „Moskovskie Vedomosti” şi „Sîn Otecestva” erau citite fără cruţare, aşa că ajungeau ferfeniţă în mâinile ultimului cititor, nemaiputând fi folosite pentru nimic altceva. În loc să întrebe: „Cu cât ai vândut, nene, baniţa de ovăz? Ţi-a picat ceva la vânătoarea de ieri pe nea?” lumea întreba: „Ce mai scriu ziarele? Nu cumva i-au dat din nou drumul lui Napoleon din insula lui?” Negustorii se temeau de acest lucru, luându-se după prezicerile unui proroc, care stătea de vreo trei ani de zile la închisoare; prorocul venise, nu se ştie de unde, în opinci şi cu cojocul întors cu blana pe dinafară, puţind a peşte stricat, şi dăduse sfoară în ţară că Napoleon e antihrist, că e ţinut într-un lanţ prins în piatră, încercuit cu şase rânduri de ziduri, peste şapte mări; dar că-şi va rupe lanţul şi va stăpâni toată lumea. Pentru profeţia lui, prorocul ajunsese, cum se cuvine, la puşcărie; dar, cu toate acestea, îşi făcuse treaba, zăpăcind cu totul pe negustori. Multă vreme după aceea, pe când puneau la cale chiar şi cele mai bănoase afaceri şi le stropeau la

han cu ceai, negustorii mai aduceau vorba de antihrist. Mulţi slujbaşi şi nobili se gândeau şi ei, fără voia lor, la acelaşi lucru şi, molipsiţi de misticismul, care – după cum se ştie – era pe atunci la modă, vedeau în fiece slovă din care se alcătuia cuvântul „Napoleon" un înţeles deosebit; mulţi descoperiră în el cifre apocaliptice[73]. Aşadar, nu-i de mirare că slujbaşii noştri, fără voia lor, căzură şi ei pe gânduri în privinţa acestei asemănări. Totuşi, în scurtă vreme, se dezmeticiră, dându-şi seama că închipuirea le este prea aprinsă şi că toate astea n-ar cam sta în picioare. După ce se gândiră cât se gândiră, şi se mai chibzuiră, hotărâră că n-ar fi rău să-l mai descoasă o dată pe Nozdriov. Întrucât el cel dintâi vorbise de isprava cu sufletele moarte, şi era, cum se spune, în legături de strânsă prietenie cu Cicikov, nu încăpea îndoială că ştia unele amănunte din viaţa lui; de aceea, n-ar strica să se mai facă o încercare şi să se vadă ce spune Nozdriov.

Ciudaţi oameni mai sunt şi aceşti domni slujbaşi, şi la fel cu ei toţi ceilalţi funcţionari: ştiau doar foarte bine că Nozdriov e un mincinos, că nu trebuie crezut niciun cuvânt de-ai; lui, că el nu trebuie crezut nici în lucrurile cele mai neînsemnate, totuşi tocmai la el se duseră. Poftim: înţelege-te cu oamenii, dacă poţi! În Dumnezeu nu cred, dar cred că dacă-i mănâncă la curmătura nasului, mor la sigur; trec indiferenţi pe lângă opera unui poet, luminoasă ca ziua, pătrunsă toată de armonie şi de înaltă înţelepciune a simplicităţii, şi se reped tocmai la năzdrăvănia vreunui deştept, care nu face altceva decât să încurce, să încâlcească, să stâlcească şi să răstălmăcească natura; asta le place şi oamenii încep să strige: iată adevărata cunoaştere a tainelor inimii! Toată viaţa, ei nu dau nici doi bani pe doctori, ca până la urmă să alerge la vreo babă oarecare, să-i moşmândească cu descântece şi scuipat, sau, ceea ce şi mai abitir, născocesc singuri vreun leac din

cine ştie ce porcării, un leac care, Dumnezeu ştie de ce, li se năzare că-i tocmai leacul cel mai potrivit pentru boala lor. Fireşte că domnii funcţionari cu pricina pot fi iertaţi, datorită situaţiei cu adevărat grele în care se aflau. Se spune că un om care se îneacă, se agaţă şi de un pai, pentru că, în momentul tragic, nu-l mai ajută mintea să judece că numai o muscă ar putea să se plimbe călare pe paiul acela, şi nu un om, care cântăreşte patru sau poate chiar cinci puduri; dar acest gând nu-i vine la timp şi omul se agaţă şi de pai. Tot astfel domnii noştri se agăţară până la urmă de Nozdriov. Poliţaiul îi scrise numaidecât o ţidulă, rugându-l să poftească chiar în acea seară la dânsul, iar un vardist cu botfori şi rumen la faţă, ţopăind şi ţinându-şi sabia, alergă într-un suflet la Nozdriov acasă. Nozdriov se îndeletnicea cu *o* treabă dintre cele mai de seamă; nu mai ieşise din casă de patru zile, nu lăsase pe nimeni să intre la el şi îşi primea mâncarea pe fereastră; ba mai şi slăbise şi îngălbenise. Treaba care-l preocupa cerea multă luare-aminte: omul avea de alcătuit din câteva zeci de duzini de pachete de cărţi de joc o singură pereche cu acelaşi dos, o pereche bine măsluită, în care să aibă nădejde ca în cel mai credincios prieten. Mai avea de lucru cel puţin două săptămâni; în tot acest timp, Porfiri trebuia să frece buricul căţelului său de rasă cu o perie anume şi să-l spele cu săpun de trei ori pe zi. Nozdriov se făcu foc că e tulburat în singurătatea lui; întâi, îl dădu dracului pe vardist, dar după ce citi în ţidulă că s-ar putea întâmpla să-i iasă un câştig, pentru că în acea seară era aşteptat şi un ageamiu, s-a îmbunat numaidecât, şi-a încuiat camera în grabă, s-a îmbrăcat la nimereală şi s-a dus. Spusele, mărturiile şi presupunerile lui Nozdriov fură într-o contradicţie atât de izbitoare cu acelea ale domnilor slujbaşi, încât toate ipotezele lor fură date peste cap. Hotărât, Nozdriov nu ştia ce-i aia ezitarea; pe cât de şubrede şi

sfioase erau presupunerile celorlalţi, pe atât de tari şi sigure erau acelea ale lui Nozdriov. El răspunse la toate întrebările, declarând fără să se bâlbâie o singură dată, că Cicikov a cumpărat suflete moarte de câteva mii de ruble şi că el însuşi i-a vândut, pentru că nu vede pricina pentru care să nu-i fi vândut. La întrebarea dacă nu cumva este spion şi dacă nu caută să afle anumite lucruri, Nozdriov răspunse că da, că e spion, că încă din şcoală, unde au fost colegi, era numit „pârâş" şi că băieţii, printre care şi el, i-au tras de câteva ori câte o serioasă mamă de bătaie, încât o dată a fost nevoie să i se pună numai la tâmple două sute patruzeci de lipitori; Nozdriov de fapt voia să spuie doar patruzeci, dar încă două sute veniră de la sine. La întrebarea dacă nu este falsificator de bani, răspunse că este, şi povesti şi o anecdotă despre neobişnuita îndemânare a lui Cicikov: aflându-se o dată cum că la locuinţa lui se găseau bancnote false în valoare de două milioane de ruble, i-a fost sigilată casa şi păzită de câte doi soldaţi la fiecare uşă. Cicikov schimbase însă toate bancnotele peste noapte, aşa că a doua zi, când peceţile au fost rupte, s-a văzut că toate bancnotele erau bune. La întrebarea dacă Cicikov vrea cu adevărat s-o răpească pe fata guvernatorului şi dacă e adevărat că el, Nozdriov, a făgăduit să-l ajute în această privinţă, Nozdriov răspunse că l-a şi ajutat şi că, dacă n-ar fi fost el, n-ar fi ieşit nimic. Îşi dădu însă repede seama că minţise fără niciun rost şi că putea să o şi păţească, dar nu mai putu să-şi ţie limba. De altfel era şi greu, pentru că îi veniră în minte amănunte atât de interesante, încât pentru nimic în lume nu putea să renunţe la ele. Spuse chiar şi satul în a cărui biserică se hotărâse a se face cununia, anume satul Truhmaceovka, şi că preotul, părintele Sidor, a cerut pentru slujba cununiei şaptezeci şi cinci de ruble; popa n-ar fi primit să slujească nici pe preţul ăsta, dacă Nozdriov nu l-ar fi ameninţat că-l pârăşte, pentru

că-l cununase pe făinarul Mihailo cu o cumătră de-a lui. Nozdriov spuse că-i dăduse până şi trăsura lui şi ca pregătise şi cai de schimb la toate staţiile de poştă. Amănuntele merseră atât de departe, încât se apucă să spună cum se numeau şi surugiii. Încercară să aducă vorba despre Napoleon, dar le păru rău că făcură această încercare, pentru că Nozdriov începu să îndruge nişte minciuni atât de gogonate, încât spusele lui nu numai că nu aveau chip de adevăr, dar – pur şi simplu – nu aveau niciun fel de chip; aşa că slujbaşii, oftând, plecară cu toţii de lângă el; singur poliţaiul l-a mai ascultat o vreme, crezând că poate, mai târziu, tot va afla ceva, dar în cele din urmă dădu din mână: „Dracu' să mai ştie!" Şi toată lumea fu de aceeaşi părere: că, oricât te-ai căzni, din taur lapte tot nu va ţâşni! Astfel, slujbaşii rămaseră şi mai nedumeriţi ca până atunci, iar cercetarea lor se încheie prin aceea că nu putură cu niciun preţ să afle cine şi ce era Cicikov. Şi se văzu limpede ce fel de fiinţă e omul: e înţelept, deştept şi priceput în tot ce-i priveşte pe alţii, dar nu pe sine. În cele mai grele împrejurări, dă sfaturi prevăzătoare şi temeinice la toată lumea! „Ce cap descurcăreţ şi ce caracter dintr-o bucată!", strigă mulţimea. Dar ia să se abată vreo nenorocire asupra acestui cap descurcăreţ, sau să dea singur în vreo capcană a vieţii, că te şi întrebi ce s-a făcut cu caracterul lui dintr-o bucată. Şi vezi cum bărbatul neclintit îşi pierde cumpătul, devenind un prăpădit de fricos, un copil neputincios sau – pur şi simplu – un fătălău, cum ar spune Nozdriov.

Nu se ştie din ce pricină, toate aceste discuţii, păreri şi zvonuri avură un puternic efect, mai ales asupra bietului procuror. Efectul fu atât de mare, încât ajuns acasă, căzu pe gânduri şi muri – cum s-ar spune – nu se ştie de ce. Fie o dambla, fie altceva, s-a prăbuşit deodată de pe scaun. Ai casei, cum se obişnuieşte, frângându-şi mâinile, strigară: „Doamne, Dumnezeule!" Trimiseră după doctor ca

să-i lase sânge, dar îşi dădură seama că procurorul nu mai era decât un trup fără suflet. Aşa că abia atunci află lumea, cu durere, că decedatul avusese chiar şi suflet, deşi – din modestie – el nu lăsase niciodată să se vadă acest lucru. Şi totuşi, faptul morţii este în aceeaşi măsură de îngrozitor, atât pentru omul de rând, cât şi pentru unul mare: cel care, până de curând, umblase, se mişcase, jucase *whist,* iscălise hârtii şi fusese văzut atât de des printre slujbaşi, cu sprâncenele-i stufoase şi cu ochiul lui care clipea mereu, sta acum lungit pe masă şi ochiul stâng nu-i mai clipea. Doar o sprânceană rămăsese ridicată, a întrebare. Dumnezeu ştie ce întreba mortul: de ce a murit, sau de ce mai trăise?

Este absolut nelogic! Este de necrezut! Nu-i cu putinţă ca nişte slujbaşi să se sperie singuri, să scornească atâtea absurdităţi, să se îndepărteze într-atâta de realitatea de care chiar şi un copilaş şi-ar da seama! Aşa vor gândi mulţi cititori, dojenindu-l pe autor pentru neverosimil, sau îşi vor spune că bieţii slujbaşi au fost nişte proşti. Omul împarte cu dărnicie cuvântul „prost" şi e gata să-şi cinstească aproapele de douăzeci de ori pe zi cu el. E de ajuns ca din zece părţi una singură să fie proastă, pentru ca – în pofida celor nouă părţi bune – tu să treci drept prost. Cititorului îi vine uşor să judece din colţul lui liniştit, de pe o culme de unde priveşte toată zarea şi tot ce se petrece jos, mai la poale, unde omul nu vede decât lucrurile cele mai apropiate de el. Până şi în letopiseţul universal al omenirii sunt multe veacuri pe care le-ai şterge din întinderea timpului şi le-ai nimici ca netrebuincioase. Pe lume au fost multe rătăciri, în care s-ar părea că, astăzi, n-ar mai cădea niciun copil măcar. Câte poteci întortocheate, părăsite, înguste, ocolite şi de nestrăbătut îşi alegea omenirea în căutarea veşnicului adevăr, când avea deschisă înaintea ei calea dreaptă, ca un drum care duce spre un palat măreţ, destinat unui rege! E mai

largă şi mai frumoasă decât toate celelalte căi, e luminată ziua – de soare, iar noaptea – de focuri; dar şuvoiul oamenilor o ia mereu pe de lături, prin beznă. Şi de câte ori, deşi călăuziţi de o înţelepciune pogorâtă din cer, n-au apucat-o razna şi n-au rătăcit? De câte ori, ziua-n amiaza mare, n-au nimerit într-o înfundătură? De câte ori n-au fost în stare să-şi învăluie unul altuia ochii cu ceaţă şi, târându-şi picioarele după licăririle din mlaştini, să se afunde de tot, întrebându-se deodată, îngroziţi, unul pe altul: Cum scăpăm de aici? Unde e drumul? Generaţia de astăzi vede, mă rog, totul limpede, se minunează de rătăcirile trecute şi râde de neştiinţa strămoşilor, fără să-şi dea seama că în acest letopiseţ, scris cu litere de foc ceresc, fiecare slovă strigă; că un deget ameninţător urmăreşte pretutindeni generaţia de astăzi şi o arată; dar generaţia râde, încrezută şi trufaşă, şi începe un nou şir de rătăciri, de care, mai târziu, îşi vor bate joc, la rândul lor, urmaşii.

Cicikov habar n-avea de tot ce se petrecea. Ca un făcut, tocmai în vremea aceea cam răcise, i se umflase o falcă şi gâtul, boli pe care clima multor oraşe de-ale noastre, capitale de gubernie, le împarte cu nespusă dărnicie. Pentru ca, ferească Dumnezeu, să nu i se curme firul vieţii fără să lase moştenitori, se hotărî să nu mai iasă din odaie vreo trei zile. Se gargarisi mereu cu lapte de smochine, pe care după gargară le mânca, şi purta o cataplasmă cu muşeţel şi camfor, înfăşurată pe obraz, n dorinţa de a-şi umple cu ceva timpul, făcu câteva noi izvoade amănunţite ale tuturor ţăranilor cumpăraţi, citi chiar o carte găsită prin geamantan, despre ducesa de La Vallière, îşi revăzu lucrurile şi hârtiile din cutie, pe unele le reciti, dar până la urmă se plictisi serios de toate astea. Nu putea să priceapă de ce niciunul din slujbaşii din oraş n-a venit măcar o singură dată să-l întrebe de sănătate când, până de curând, în faţa hanului staţiona

totdeauna câte o droşcă: ba a dirigintelui poştei, ba a procurorului, ba a preşedintelui. Era foarte mirat şi umbla de colo-colo prin odaie, dând mereu din umeri. În cele din urmă se simţi mai bine şi bucuros că poate să iasă la aer. Fără să mai zăbovească, se apucă să-şi facă toaleta. Îşi deschise cutia, îşi turnă într-un pahar apă caldă, scoase săpunul şi peria, pregătindu-se să se bărbierească. Era şi timpul, căci, după ce-şi pipăi obrajii şi se uită în oglindă, zise: „Câtă mai pădurea!” într-adevăr, cu toate că nu-i crescuse chiar o pădure, îi încolţiseră semănături destul de dese pe fălci şi bărbie. După ce se bărbieri, se îmbrăcă atât de repede, încât fu cât pe-aci să sară afară din pantaloni. În cele din urmă, dichisit, stropit cu apă de colonie şi îmbrăcat gros, plecă în oraş, cu obrazul – din prudenţă – bine înfăşurat. Ieşirea lui din casă, ca a oricărui om însănătoşit, fu, într-adevăr, ca o sărbătoare. Tot ce întâlnea în cale îi surâdea parcă, atât clădirile cât şi ţăranii, de altfel destul de serioşi, dintre care câte unul apucase deja să-l croiască pe câte un semen de-al lui. Întâia vizită se pregătea s-o facă guvernatorului. Pe drum, îl năpădiră tot felul de gânduri. Făptura bălaie nu-i mai ieşea din cap, închipuirea îi zburda cam ştrengăreşte şi el însuşi glumea şi râdea pe propria lui socoteală. În această dispoziţie, ajunse la guvernator acasă. La intrare începu să-şi scoată grăbit mantaua, când portarul îl ului cu nişte vorbe cu totul neaşteptate:

— Ordin să nu primesc!

— Cum? Ce este? Se vede că nu mă cunoşti. Uită-te bine la mine! îi zise Cicikov.

— Cum să nu vă cunosc! Doar nu vă văd întâia oară, răspunse portarul. Tocmai că pe dumneavoastră am ordin să nu vă primesc. Pe toţi ceilalţi da.

— Asta-i bună! De ce?

— Aşa-i porunca. Pesemne că aşa trebuie, zise portarul şi adăugă: „Da”. După aceea, îşi luă o

înfăţişare rece, care nu mai păstra nici urmă din aerul prietenos cu care altădată se grăbea să-i scoată mantaua. Părea că se gândeşte, privindu-l: „Păi, dacă boierii te dau afară, se vede că nu e nimic de capul tău, ia, un netrebnic!”

„Nu mai înţeleg nimic!” îşi zise Cicikov şi se duse numaidecât la preşedintele Curţii; dar preşedintele, văzându-l, se zăpăci în aşa hal, încât nu fu în stare să lege două vorbe şi spuse atâtea nerozii, că se ruşinară amândoi. Plecând şi de la el, cu toate străduinţele de a-şi lămuri ce înţeles puteau avea vorbele preşedintelui şi ce tâlc ascundeau, Cicikov nu fu în stare să priceapă nimic. Se duse, apoi, la alţii: la poliţai, la viceguvernator, la dirigintele poştei, dar şi ei sau nu-l primiră, sau îl primeau într-un chip atât de ciudat, vorbindu-i atât de silnic şi nelămurit, zăpăciţi în aşa măsură şi cu atâta lipsă de sens, încât Cicikov se îndoi că ar mai fi zdraveni la cap. Încercă să mai viziteze pe câte unii, ca să afle cel puţin pricina purtării lor, dar degeaba. Rătăci prin oraş ca un om pe jumătate adormit, fără niciun rost, fără să fie în stare să-şi dea seama dacă el a înnebunit sau dacă slujbaşii şi-au pierdut capul, dacă toate acestea se petrec în vis sau dacă acest vis urât se desfăşoară aievea. Târziu, aproape pe înserat, se înapoie la han, de unde plecase într-o dispoziţie atât de bună, şi, plictisit, porunci să i se aducă ceai. Îngândurat, năucit de ciudăţenia situaţiei sale, el se apucă să-şi toarne ceai, când, deodată, uşa odăii se deschise şi pe neaşteptate intră Nozdriov.

— Proverbul spune că, atunci când e vorba de un prieten, un ocol de şapte verste nu înseamnă ocol! zise el, scoţându-şi şapca. Treceam pe aici, văd lumină la fereastră şi mă gândesc: ia să intru, poate că nu doarme. A! Uite, bine că ai ceai pe masă, beau cu plăcere o ceşcuţă. Azi la prânz, am mâncat tot soiul de porcării şi simt că-mi începe o

Răzmeriţă în stomac. Dă poruncă să-mi umple luleaua. Unde ţi-e luleaua ta?

— Dar eu nu fumez lulea, răspunse rece Cicikov.

— Ia, lasă, mie îmi spui că nu eşti fumător? Hei! Cum naiba-l cheamă pe feciorul tău? Hei! Ascultă, Vahramei?

— Nu-i Vahramei, e Petruşka.

— Cum se poate? Aveai înainte pe Vahramei.

— N-am avut niciodată niciun Vahramei.

— Da, ai dreptate, Vrahramei e al lui Derebin. Închipuie-ţi ce noroc pe Derebin: o mătuşă a lui s-a certat cu fii-său că s-a însurat cu o iobagă. Şi acum i-a trecut toată averea pe numele lui! Uite, mă gândesc ce bine ar fi să ai aşa mătuşă, pentru viitor! Dar ia ascultă, frate, de ce te-ai rupt aşa de lume şi nu te mai arăţi pe nicăieri? Fireşte, ştiu că uneori te îndeletniceşti cu treburi savante şi că-ţi place să citeşti (de unde a tras Nozdriov încheierea că eroul nostru se îndeletniceşte cu treburi savante şi că-i place să citească, mărturisim că nu putem cu nici lui chip spune, cu atât mai puţin Cicikov). Oho, frate Cicikov, să fi văzut tu… Mintea ta satirică ar fi avut cu adevărat din ce să se inspire (nu ştim nici de ce mintea lui Cicikov era satirică). Ascultă, am jucat „gorka” la Lihaciov, negustorul, şi ce-am mai râs! Perependev, care era cu mine, zice: „Uite, dacă Cicikov ar fi aici, asta ar fi pentru el, într-adevăr…” (De fapt, Cicikov n-a cunoscut niciodată vreun Perependev.) Dar, trebuie să mărturiseşti că te-ai purtat cu mine ca un mare ticălos, atunci când – ţii minte – am jucat amândoi dame: câştigam eu… Şi m-ai tras pe sfoară, nici mai mult nici mai puţin. Dar eu, naiba să mă ia, nu pot niciodată să ţin supărarea. Deunăzi, cu preşedintele… Ah, da!… Trebuie să-ţi spun că tot oraşul e pornit împotriva ta. Lumea crede că eşti falsificator de bani; m-au descusut şi pe mine, dar eu ţi-am luat apărarea, le-am povestit că am învăţat

împreună şi că l-am cunoscut pe taică-tău. Ce să-ţi spun, le-am tras o minciună cât mine de mare.

— Eu – falsificator de bani? strigă Cicikov, ridicându-se de pe scaun.

— Nu înţeleg: ce ţi-a trebuit să-i sperii aşa? urmă Nozdriov. Naiba să-i ia, au înnebunit de frică. Te cred tâlhar şi spion… Barem procurorul – a murit de spaimă, mâine îl îngroapă. Tu nu vii? La drept vorbind, le e teamă de noul guvernator, să nu iasă vreun bucluc din cauza ta; dar în ce priveşte pe guvernator, eu unul sunt de părere că, dacă ridică nasul şi face pe grozavul, cu nobilii n-o scoate la capăt. Nobilimea cere o purtare îndatoritoare, nu-i aşa? Fireşte, ar putea să se ascundă în cabinetul lui şi să nu dea niciun bal, dar ce-ar face cu asta? N-ar câştiga nimic. Şi totuşi, să ştii, Cicikov, că ai pus la cale o treabă primejdioasă.

— Ce treabă primejdioasă? întrebă îngrijorat Cicikov.

— Ţi-ai pus de gând să răpeşti pe fata guvernatorului. Eu unul – mărturisesc, m-am aşteptat, zău că m-am aşteptat! Întâia dată, când v-am văzut împreună la bal, m-am gândit aşa: să ştii că Cicikov n-o face de florile mărului… De altfel, degeaba ai făcut alegerea asta, eu unul nu găsesc nimic bun la ea. Este aici una, rudă cu Bikusov, fiica soră-sii, asta zic şi eu! Pot să zic: o minune de fată!

— Dar ce te-a apucat? Ce tot îndrugi? Cum să răpesc pe fata guvernatorului? Ce ţi-a venit? întrebă Cicikov cu ochii holbaţi.

— Măi, frate, că ascunsă fire mai eşti! Îţi spun drept că pentru asta am şi venit: poftim, vreau să te ajut. N-am încotro: am să-ţi ţin eu cununiile; trăsura şi caii de schimb îi dau tot eu, dar cu o singură condiţie: trebuie să mă împrumuţi cu trei mii de ruble. Am mare nevoie, sunt la ananghie!

În tot timpul flecărelii lui Nozdriov, Cicikov se frecă de câteva ori la ochi, vrând să se încredinţeze

că nu visează. Falsificator de bani… răpirea fetei guvernatorului… moartea procurorului a cărei pricină ar fi fost el, sosirea noului guvernator, toate acestea îi stârniră spaima. „Dacă-i aşa, se gândi el, nu mai am de ce zăbovi, trebuie s-o şterg cât mai repede.”

Căută să-i facă vânt lui Nozdriov, îl chemă numaidecât pe Selifan şi-i porunci ca a doua zi în zori, la ceasurile şase dimineaţa să fie gata să plece neapărat din oraş: totul să fie cercetat, brişcă unsă, şi aşa mai departe. Selifan răspunse: „Am înţeles, Pavel Ivanovici”, dar mai rămase o vreme lângă uşă, nemişcat. Boierul îi porunci îndată lui Petruşka să scoată de sub pat geamantanul, care se acoperise cu un strat gros de colb şi, împreună cu el, începu să împacheteze, fără prea multă alegere, ciorapi, cămăşi, rufe curate şi murdare, calapoade de cizme, calendarul… Toate fură împachetate la nimereală; Cicikov ţinea să fie gata de cu seară, pentru ca a doua zi să nu aibă cumva vreo întârziere.

Selifan, după ce stătu locului vreo două minute, la uşă, în cele din urmă, foarte încet, ieşi din odaie. Coborî scara neînchipuit de încet, lăsând cu cizmele ude urme pe treptele roase, şi se scărpină îndelung la ceafă. Ce înseamnă acest scărpinat? Şi, îndeobşte, ce înseamnă un scărpinat la ceafă? Necazul că, iată, lipseşti de la întâlnirea de mâine pusă la cale cu vreun prieten, încins cu cureaua peste cojocul sărăcăcios, pe undeva, prin vreo cârciumă? Sau ţi-ai găsit cumva prin partea locului vreo drăguţă şi eşti nevoit să te laşi păgubaş de plăcerea de a mai sta la poartă, ţinând în mâinile tale mânuţele ei albe, în ceasul când înserarea se lasă peste oraş, când câte un flăcău în cămaşă roşie zdrăngăne din balalaică în faţa slugilor boiereşti şi când mulţimea de toate stările, după ce şi-a isprăvit treaba „stă domol la sfat? Sau, nici mai mult, nici mai puţin, îi părea rău lui Selifan că trebuie să-şi lase culcuşul cald de sub cojoc

— De lângă cuptorul din bucătăria slugilor – pirogul moale şi ciorba orăşenească, ca să o întindă din nou prin ploaie şi noroi, pe tot felul de vremuieli? Dumnezeu ştie, nu poţi ghici. Scărpinatul la ceafă înseamnă multe şi mărunte la poporul rus.

Capitolul al unsprezecelea

Cu toate acestea, nimic nu se petrecu după cum gândise Cicikov. În primul rând, s-a trezit mai târziu decât ar fi vrut: întâia neplăcere. După ce se sculă, trimise îndată să întrebe dacă sunt puşi caii la brişcă şi dacă totul era gata, dar i se aduse ştirea că nimic nu este gata şi nici caii nu sunt puşi la brişcă: a doua neplăcere. Cicikov se burzului şi se pregăti chiar să-i tragă prietenului nostru Selifan câteva scatoalce; aştepta doar, nerăbdător, să audă ce fel de iertăciune îşi va cere Selifan pentru dezvinovăţiră sa. Curând, Selifan se ivi în uşă şi boierul avu plăcerea să audă aceleaşi vorbe care se aud de obicei din gura slugilor în asemenea caz când trebuie să pleci repede la drum.

— Păi să vedeţi, Pavel Ivanovici, ar trebui să potcovim caii.

— Bine, neghiobule! Dobitocule! De ce n-ai spus asta mai demult? N-ai avut oare timp?

— Ba da, timp a fost… Da' mai e şi o roată, Pavel Ivanovici, şina ar trebui strânsă din nou, că drumurile-s tare pline de gropi, peste tot numai hârtoape… Ba, dacă-mi îngăduiţi să vă raportez că şi partea dinainte a briştii s-a hodorogit rău de tot, încât poate că nu mai ţine nici două staţii de poştă.

— Eşti un ticălos! strigă Cicikov, plesnindu-şi palmele şi apropiindu-se atât de mult de el, încât Selifan, de frică să nu primească vreun dar de la boier, se trase puţin înapoi şi mai la o parte.

— Ţi-ai pus de gând să mă omori, hai? Să mă tai? Ţi-ai pus de gând să mă înjunghii la drumul mare, hai? Tâlharule, dobitoc afurisit, dihanie! Doar trei săptămâni în şir nu ne-am urnit din loc,

hai? Şi n-ai deschis gura măcar o singură dată să vorbeşti, netrebnicule – şi acum poftim, vii cu toate grămadă, tocmai când trebuie să plec! Când sunt gata să mă urc în brişcă şi să plec la drum, tocmai acum ţi-ai găsit să-mi faci pocinogul, ai? Nu ştiai de mai-nainte? Răspunde, ştiai ori nu ştiai?

— Ştiam, răspunse Selifan cu capul plecat.

— Păi atunci, de ce nu mi-ai spus, ai?

Selifan nu răspunse la întrebarea asta, dar, cum sta cu capul plecat, parcă-şi zicea: „Ei, văzuşi drăcie: ai ştiut şi n-ai spus!”

— Ei, atunci, du-te şi adu un fierar, şi în două ceasuri totul să fie gata. Ai auzit? în două ceasuri negreşit. Dacă n-o să fie gata, te… te leg de te frâng în două. Eroul nostru era tare oţărât.

Selifan dădu faţă spre uşă, ca să plece să împlinească porunca, dar se opri şi spuse:

— Mai e ceva, boierule. Ar fi bine să vindem calul bălţat, pentru că e tare ticălos; să te ferească Dumnezeu de aşa cal, Pavel Ivanovici, că mai mult încurcă.

— Da’ cum de nu! Poftim: alerg îndată la obor să-l vând!

— Zău, Pavel Ivanovici, că-i arătos doar la înfăţişare, dar la treabă e calul cel mai viclean… aşa cal m-ar mai…

— Nătărăule, când oi vrea să-l vând, îl vând eu. Mai stai să trăncăneşti! Bagă de seamă, dacă nu-mi aduci îndată fierarii şi dacă în două ceasuri nu-s gata toate, îţi trag o mamă de bătaie, de n-ai să ştii pe ce lume te afli… Haide! Cară-te!

Selifan ieşi.

Într-o dispoziţie din cale-afară de proastă, Cicikov aruncă jos sabia, care-l însoţea veşnic la drum, ca să bage frica în cine trebuie. Pierdu cu fierarii aproape un sfert de ceas, până ce se tocmi cu ei, pentru că erau, ca de obicei, nişte ticăloşi; dându-şi seama că se cere mare grabă, ei se aruncară nici mai mult nici mai puţin la un preţ de

şase ori mai mare. Oricât se înfierbântă, oricât îi făcu pungaşi, hoţi şi tâlhari de drumul mare, aducând vorba chiar şi de judecata de apoi, Cicikov nu reuşi să-i clintească: se ţinură tare şi nu numai că nu lăsară nimic din preţ, dar, în loc de două ceasuri, moşmondiră cu lucrul cinci şi jumătate în cap.

În tot acest timp, Cicikov avu mulţumirea sufletească să guste acele grozave clipe plăcute, pe care le cunosc toţi călătorii, când geamantanul e făcut şi în odaie nu mai zac decât sfori, hârtii şi fel de fel de alte rămăşiţe, când omul nici nu pleacă, nici nu stă, când se uită pe geam la trecătorii care, discutând de pitacii lor, îşi ridică ochii spre el şi, dintr-o curiozitate prostească, îi aruncă din mers o privire, ca să-şi vadă apoi de drum mai departe, ceea ce-l zgândăre şi mai mult pe bietul călător, care, vai, nu poate pleca încă. Tot ce există, tot ce se vede: şi dugheana din faţă, şi capul bătrânei din casa de peste drum, care se apropie de fereastra cu perdele scurte, totul îl dezgustă, dar el nu pleacă de la fereastră. Stă locului, fără să ia aminte la nimic; ori, cu gândurile aiurea, se uită la tot ce se mişcă sau nu se mişcă prin faţa lui, de ciudă strivind cu degetul vreo muscă ce bâzâie şi se tot izbeşte de geam.

Dar totul are un sfârşit şi clipa mult dorită sosi: partea dinainte a briştii era dreasă cum trebuie, roata strânsă cu o şină nouă, caii aduşi de la adăpat şi tâlharii de fierari plecaţi, după ce-şi numărară rublele şi-i urară sănătate. În sfârşit, caii fură înhămaţi, doi colaci calzi, cumpăraţi chiar atunci, fură puşi în brişcă, iar Selifan vârî ceva de-ale gurii în lădiţa de sub capră. În cele din urmă, însoţit de fluturările de şapcă ale chelnerului îmbrăcat în acelaşi surtuc gros de bumbac, precum şi de privirile slugilor hanului şi ale altor valeţi şi vizitii adunaţi să caşte gura şi să vadă cum porneşte la drum un boier străin de aste meleaguri, în droaia de amănunte ce însoţesc o plecare, eroul

nostru în carne şi oase se urcă în trăsura, şi brişcă de burlac, care zăbovise atât de mult în oraşul acela şi de care cititorilor noştri poate li s-a făcut lehamite, ieşi, în sfârşit, pe poarta hanului. „Slavă ţie, Doamne!” se gândi Cicikov, făcându-şi cruce. Selifan plesni din bici; Petruşka, după ce stătu o vreme pe scară, se urcă lângă vizitiu, şi eroul nostru, aşezându-se mai bine pe un covoraş gruzin, îşi puse la spate o perină de piele, strânse în acelaşi timp şi cei doi colaci calzi, şi trăsura începu să salte şi să se legene, caldarâmul având, după cum se ştie, darul să arunce vehiculele în sus. Cicikov privea cu un simţământ nelămurit clădirile, zidurile, gardurile şi străzile, care, parcă săltând şi ele, rămâneau încet în urmă şi pe care Dumnezeu ştie dacă-i era ursit să le mai vadă vreodată. La o cotitură, brişcă trebui să oprească, pentru că un convoi de îngropăciune, ce parcă nu mai avea sfârşit, se întindea pe toată lungimea uliţei. Scoţând capul din trăsură, Cicikov îi porunci lui Petruşka să afle pe cine îngroapă şi află că-i vorba de procuror. Furnicat de simţăminte neplăcute, el se retrase numaidecât într-un colţ, trase învelitoarea peste el şi lăsă perdelele în jos. Pe când trăsura sta pe loc, Selifan şi Petruşka, descoperindu-se cu evlavie, se uitau să vadă cine şi cum mergea după mort, numărând câţi oameni erau pe jos şi câţi în trăsuri; iar în răstimp, boierul, după ce le spuse să se prefacă a nu recunoaşte pe nimeni şi să nu salute pe niciunul din feciorii cunoscuţi, se uita şi el sfios prin ochiurile din perdelele de piele: în urma dricului mergea, cu capetele descoperite, toată funcţionărimea. Se temu că trăsura lui ar putea fi identificată, dar oamenilor nu le ardea de asta şi nici nu sporovăiau între ei, aşa cum fac îndeobşte cei care conduc un decedat. Gândurile li se învârteau în jurul propriei lor persoane: se întrebau cum va fi noul guvernator, cum va porni la treabă, cum îi va primi. În urma slujbaşilor care mergeau pe jos,

veneau cupeurile cu doamne în bonete cernite. După mişcările buzelor şi mâinilor, se vedea că erau prinse în conversaţii însufleţite. Poate vorbeau şi ele despre sosirea noului guvernator, făcând presupuneri în legătură cu balurile pe care acesta avea să le dea, şi se îngrijeau de veşnicele lor festonaşe şi volănaşe. La urmă, după cupeuri, veneau, una după alta, câteva trăsuri goale. În sfârşit, nu mai trecu nimic, aşa că eroul nostru putu să-şi vadă de drum. După ce dădu la o parte perdelele de piele, oftă şi spuse din toată inima: „Iată procurorul, săracul, a trăit cât a trăit şi apoi a murit! Iar în ziare se va scrie că, spre părerea de rău a subalternilor şi a întregii omeniri, a răposat un cetăţean respectabil, un tată rar, un soţ pilduitor, şi multe altele se vor mai scrie despre el; te pomeneşti că se vor mai adăuga şi bocetele văduvelor şi ale orfanilor. Dar dacă stai să judeci bine, el n-a avut decât nişte sprâncene stufoase şi atâta tot.” îi porunci lui Selifan să mâne mai iute şi se gândi: „Nu e rău că am întâlnit un mort. Se spune că, dacă-ţi iese un mort în cale, îţi merge bine.”

În răstimp, trăsura coti pe alte uliţe mai pustii; curând după aceea, nişte garduri de lemn dădeau de ştire că se apropiau de marginea oraşului. Se isprăvi şi caldarâmul, oraşul şi bariera rămaseră în urmă, şi gata – iată-l iarăşi la drum. Şi iată iarăşi, de amândouă părţile şoselei, stâlpi de verste, căpitani de poştă, puţuri, convoaie de căruţe, sate cenuşii, cu samovare şi femei, cu un hangiu bărbos şi dezgheţat care vine în fugă cu o baniţă de ovăz, un drumeţ cu opincile ferfeniţă, care face pe picioare o cale de opt sute de verste, târguri răsărite ca din pământ, cu dughene de lemn, butoaie cu făină, opinci, colaci şi alte mărunţişuri, bariere vărgate, poduri în reparaţie, câmpii întinse de o parte şi alta, rădvane de-ale moşierilor, un soldat călare ducând o ladă verde cu grăunţi de plumb, pe care scrie: bateria de artilerie cutare;

fâşii de ogoare verzi, galbene şi negre, proaspăt răscolite în stepă, un cântec, hăt-departe, vârfurile brazilor învăluite în ceaţă, dangăt de clopote pierdut în depărtări, ciori ca nişte muşte – şi zarea nesfârşită… Rusie! Rusie! Te privesc din frumoasa şi minunata mea depărtare[74], şi văd că totul în cuprinsul tău e sărăcăcios, răzleţit şi neîmbietor. Privirea nu ţi-o încântă şi nu ţi-o uimesc nici îndrăzneţele minuni ale naturii, nici minunile cutezătoare ale artei, cu palate cu ferestre fără număr, crescute parcă odată cu stânca, şi nici iedera şi copacii crescuţi parcă odată cu casele şi învăluiţi în zgomotul şi pulberea cascadelor; capul călătorului nu se va da pe spate ca să privească muntele fără sfârşit ce stă parcă să se prăbuşească peste el; nu vor sclipi printre bolţile suprapuse, înlănţuite de viţă de vie, de iederă şi de milioane şi milioane de trandafiri sălbatici, nu vor sclipi printre ele în depărtare – spun – crestele veşnice ale munţilor strălucitori, care se avântă în seninul argintiu al cerului. În cuprinsul tău, Rusie, totul e pustiu, întins şi otova; oraşele tale scundace apar ca nişte puncte, ca nişte semne, în mijlocul câmpiilor; nimic nu ispiteşte şi nu vrăjeşte privirile. Dar ce putere tainică şi de neînţeles mă atrage spre tine? De ce oare aud şi-mi răsună mereu în urechi cântecul tău tânguios, ce pluteşte în lung şi în lat, de la o mare la alta, peste întinderile tale? Ce are acest cântec în el, de te cheamă, şi plânge, şi-ţi sfâşie inima? De ce, totuşi, melodia lui mă mângâie dureros, năvălind în suflet şi învăluindu-mi inima?… Rusie!… Ce vrei de la mine? Ce legătură tainică, de neînţeles, e între noi? De ce mă priveşti aşa şi de ce tot ce ai tu îşi îndreaptă spre mine ochii plini de aşteptare? Cuprins de nedumerire, mai stau încă neclintit, când iată că un nor ameninţător, care duce cu el povara ploilor ce or să vină, îmi şi umbreşte capul; şi, în faţa imensităţii tale, cugetul îmi amuţeşte. Ce preveşteşte această întindere fără de sfârşit? Cum

să nu se nască aici, pe cuprinsul tău, gândul cel fără de hotar, când tu însăţi eşti nemărginită? Cum să nu se nască aici un viteaz, când are unde să-şi arate voinicia şi pe unde să şi-o poarte? Întinderea ta neţărmurită mă învăluie copleşitor, răsfrângându-se cu o forţă uriaşă în străfundul sufletului meu; şi o tainică putere mi-a luminat ochii: o, ce zări strălucitoare, minunate, necunoscute încă pământului, Rusie!…

— Ţine!… Ţine caii, neghiobule! îi strigă deodată Cicikov lui Selifan.

— Acuşi te ard cu sabia! îi strigă şi un curier călare, cu mustăţile lungi de un arşin, venind spre ei în goana calului. Nu vezi, naiba să te ia, că-i o trăsură oficială?

Şi o troică pieri ca năluca, cu vuiet asurzitor, stârnind valuri de praf.

Cât de ciudat, de ispititor şi de minunat e cuvântul „drum”, şi ce minunat e însuşi drumul!… O zi senină, frunze tomnatice, aer rece… Te înfăşori mai strâns în mantaua de călătorie, îţi îndeşi căciula pe urechi, şi te cuibăreşti mai bine în colţul trăsurii! Fiorul ce ţi-a trecut prin trup mai adineauri s-a dus şi o căldură plăcută i-a luat locul. Caii gonesc… Aţipeala se furişează îmbietoare, ochii ţi se închid şi prin somn auzi cântecul: *„Zăpezile albe”*[73] sforăitul cailor, huruitul roţilor, şi iată că sforăi şi tu, înghesuindu-ţi vecinul într-un colţ. Te trezeşti: cinci staţii de poştă au rămas în urmă. E lună. Un oraş necunoscut: biserici cu turle vechi de lemn cu săgeţi negre, case întunecate de bârne, şi altele albe, de piatră. Ici-colo, petele de lumină ale lunii, ca nişte basmale albe întinse pe ziduri, pe caldarâm, pe uliţe; umbre negre ca tăciunele le curmă pieziş; acoperişurile de lemn, luminate dintr-o parte de razele lunii, strălucesc ca un metal scânteietor, şi nu vezi ţipenie de om. Totul doarme. O singură lumină mai licăreşte, poate, la vreo fereastră: un târgoveţ îşi cârpeşte

cizmele, sau un brutar cotrobăieşte la cuptor – ce-ţi pasă? Şi ce noapte! Tăria cerurilor! Ce noapte se săvârşeşte în văzduhuri! Ce aer! Şi cerul înalt, îndepărtat, e atât de nemărginit, de răsunător şi de senin din zare în zare, acolo în adâncul lui de nepătruns!… Suflarea răcoroasă a nopţii reci îţi atinge însă ochii, te adoarme, şi iată, începi să moţăi, te fură somnul de-a binelea şi sforăi, iar bietul tău vecin, înghesuit în colţ simţindu-se apăsat, se frământă necăjit. Te trezeşti şi vezi din nou câmpia, stepa; nimic, nicăieri, pustiu pretutindeni, doar întinsul nesfârşit. Un stâlp de verstă, cu cifra lui, îţi iese înainte; se revarsă zorile; o dungă palidă, aurie, se iveşte pe bolta rece a cerului ce începe a se înălbi. Vântul e mai răcoros, mai aspru: te înfăşori mai bine în mantaua călduroasă!… Dar ce răcoare plăcută! Şi ce minunat e somnul care te fură din nou! O zdruncinătură – şi iarăşi te trezeşti. Soarele e sus pe cer. „Uşurel! Uşurel!” se aude un glas, şi o căruţă coboară de vale. Jos, e un zăgaz lat şi un iaz limpede, întins, ca un fund de aramă aprins în soare. Un sat, cu izbele împrăştiate pe deal; crucea bisericii străfulgeră într-o parte, ca o stea; trăncăneala ţăranilor şi o poftă de mâncare de lup… Doamne! Drum lung, ce frumos eşti câteodată! De câte ori, ca un om în pragul pieirii şi al înecului, nu m-am agăţat de tine, şi de fiece dată, mărinimos, m-ai scos la liman şi m-ai scăpat! Şi câte gânduri frumoase, câte visuri poetice nu mi-ai inspirat, câte minunate impresii nu mi-ai prilejuit!…

Dar nici prietenul nostru Cicikov n-avea, în vremea asta, visuri prea prozaice. Să vedem ce simţiri îl încercau. La început, nu-l preocupa nimic. Numai că se uita din când în când înapoi, ca să se încredinţeze că ieşise, într-adevăr, din oraş. Şi când îşi dădu seama că oraşul pierise demult în zare, că nu se mai vedeau nici fierării, nici mori, nimic din ceea ce îndeobşte se află prin preajma

oraşelor; când până şi turlele albe ale bisericilor de piatră intraseră demult în pământ, nu se mai gândi decât la drum, uitându-se în dreapta şi în stânga; oraşul N. parcă se pierduse din amintirea lui, ca şi cum ar fi trecut pe uliţele lui cândva, demult, prin copilărie. În sfârşit, nu mai luă seama nici la drum, şi începu să închidă ochii câte puţin, lăsându-şi capul pe perina trăsurii. Autorul mărturiseşte că asta îl bucură, deoarece are prilejul să mai vorbească de eroul lui, mereu stingherit până acum, după cum au văzut cititorii, ba de Nozdriov, ba de baluri, ba de cucoane, ba de bârfelile din oraş, ba, în sfârşit, de miile de lucruri mărunte, care par însă mărunte doar aşternute într-o carte, dar care atât timp cât sunt trăite trec drept nişte evenimente. Să lăsăm totul deoparte şi să ne apucăm de treabă!

Mă îndoiesc că eroul ales de noi a plăcut cititorilor. Doamnelor el nu le va plăcea, o pot spune cu deplină încredinţare, pentru că doamnele cer ca eroul să fie un erou desăvârşit; şi o pată, cât de mică, sufletească sau trupească, e o adevărată nenorocire! Oricât de adânc ar pătrunde autorul în sufletul eroului, şi chiar de i-ar reda chipul mai limpede decât oglinda, ele tot nu-l vor preţui. Chiar şi corpolenţa şi vârsta lui Cicikov îi vor dăuna foarte mult: corpolenţa în niciun caz nu-i va fi iertată eroului şi, desigur, multe dintre doamne vor spune, întorcând capul: „în, ce dezgustător mai el"… 0, toate acestea îi sunt cunoscute autorului; totuşi, el nu-şi poate alege ca erou un om plin de virtuţi. Dar… poate că tot în povestirea de faţă vor răsuna şi alte strune, până acum neatinse încă; poate că va ieşi la lumină nepreţuita bogăţie a sufletului rusesc; poate că din paginile ei se va ivi un bărbat înzestrat cu virtuţi dumnezeieşti, sau o tânără fată rusă, minunată cum nu mai găseşti alta pe lume, o fecioară având toate frumuseţile sufletului femeiesc, numai dăruire de sine şi imbold de jertfire. Şi-atunci, toţi oamenii virtuoşi

dintr-alte neamuri vor părea fără viaţă faţă de ai noştri, după cum fără viaţă este litera scrisă în faţa cuvântului viu. Dar într-o bună zi Rusia se va ridica!… Şi numai atunci se va vedea cât de adânc s-a înrădăcinat în sufletul slavilor ceea ce n-a făcut decât să alunece peste firea altor popoare… Dar la ce bun, şi de ce să mai vorbim de ceea ce va fi în viitor? Nu este cuviincios ca autorul, încă de mult bărbat în toată firea, crescut cu o viaţă lăuntrică aspră şi în limpezimea de cleştar a singurătăţii, să aibă numai visuri tinereşti. Toate la rândul, la locul şi la vremea lor! Totuşi, drept erou n-a fost ales un om cu virtuţi. Şi am putea spune şi de ce anume n-a fost ales. Pentru că e timpul să dam, în sfârşit, răgaz să răsufle bietului om virtuos, căci cuvintele „om virtuos” rătăcesc pe toate buzele, fără nicio noimă; pentru că omul virtuos a fost făcut gloabă de povară şi nu-i scriitor care să nu-l călărească, îndemnându-l cu biciul şi cu tot ce are la îndemână; pentru că omul virtuos a fost sleit în aşa fel, încât nu i-a mai rămas nici umbră de virtute, ci numai piele şi oase din trup; se dă zor cu omul virtuos, dar din făţărnicie; pentru că omul virtuos nu este respectat. Nu, a venit vremea în sfârşit să mai punem în ham şi un ticălos. Prin urmare, vom înhăma un ticălos! Obârşia eroului nostru e întunecoasă şi modestă. Părinţii lui erau nobili – de viţă veche sau prin titlu personal[76], Dumnezeu ştie. Dar el nu semăna cu ei la chip. Cel puţin o rudă care fusese martoră la naşterea lui, o femeie scurtă şi îndesată, un nagâţ, cum se spune de obicei, luând copilul în braţe, strigase: „A ieşit cu totul altfel decât am crezut! Ar fi trebuit să semene cu bunică-sa dinspre partea mamă-sii, şi ar fi fost mai bine; dar el s-a născut, cum se spune într-un proverb: nu seamănă nici cu mă-sa, nici cu tat-su, ci cu un drumeţ mai chipeş!” Viaţa îl privise de la început cam ponciş şi cu acreală, pe geamul tulbure al unei ferestruici înzăpezite: niciun prieten, niciun tovarăş de joacă în copilărie! Odaie

mică, ferestre mici, care nu se deschideau nici iarna, nici vara; tatăl lui – om bolnav, în redingotă lungă, căptuşită cu blană de miel, şi încălţat cu târlici de lână de-a dreptul pe piciorul gol, mereu oftând, umblând prin casă şi tot scuipând în lădiţa cu nisip din colţul odăii; iar el stând veşnic cocoţat pe laviţă cu tocul în mână, mânjit de cerneală pe degete, ba chiar şi pe buze, copiind aceleaşi şi aceleaşi poveţe: „Să nu minţi, să asculţi de cei mai mari, inima să-ţi fie plină de virtuţi". Veşnicul târşâit şi lipăit al papucilor prin casă; glasul binecunoscut şi totdeauna aspru: „Iar îţi faci de cap!" strigat când copilul, urându-i-se cu munca monotonă, adăuga unei slove un cârlig sau o codiţă; senzaţia binecunoscută, şi totdeauna foarte neplăcută, când – după ce se rosteau aceste cuvinte – sfârcul urechii îi era dureros răsucit de degete cu unghii lungi ca nişte gheare, ce se strecurau pe la ceafă; iată tabloul jalnic al celei dintâi copilării a lui Cicikov, despre care el mai păstra o foarte ştearsă amintire. Dar viaţa schimbă totul iute şi vioi. Într-o zi, odată cu primele raze de soare şi cu revărsarea apelor primăverii, tatăl, luându-şi băiatul, îl duse cu el într-o trăsurică trasă de un căluţ murg bălţat, numit de geambaşii noştri „coţofană". Vizitiul cocoşat, mic de stat, părinte al singurei familii de iobagi aflată în stăpânirea tatălui lui Cicikov, era întrebuinţat la de toate. Coţofana i-a purtat în trăsurică mai bine de o zi şi jumătate; înnoptară în drum, trecură o apă, mâncară pirog rece şi friptura de berbec şi ajunseră la oraş abia a treia zi dimineaţa. Uliţele oraşului luară ochii băiatului, cu neaşteptata lor minunăţie, lăsându-l câteva clipe cu gura căscată. Pe urmă, coţofana se împotmoli cu trăsurică într-o adâncitură din care începea, povârnită, o ulicioară îngustă, plină de noroi. Căluţul se opinti îndelung, din răsputeri, frământând glodul cu picioarele, îndemnat atât de cocoşat, cât şi de însuşi boierul, şi, în sfârşit, îi trase chiar în coasta dâmbului, într-

o curte strâmtă cu doi meri înfloriţi în faţa unei case vechi, cu o grădiniţă pitică de scoruşi şi soc în spate, iar în fund cu o gheretă de scânduri învelită cu şindrilă şi cu un singur geam îngust, mat. Acolo locuia o rubedenie, o bătrânică sfrijită şi care tot se mai ducea în fiecare dimineaţă în piaţă, întinzându-şi la întoarcere ciorapii la uscat, pe samovar. Ea mângâie băiatul pe obraz, minunându-se cât era de dolofan. Cicikov urma să rămână în gazdă aici şi să se ducă zilnic la şcoala orăşenească. Tatăl, după ce dormi acolo o noapte, a doua zi plecă înapoi. La despărţire, ochii părintelui nu lăcrămară deloc. Îi dădu copilului cincizeci de copeici în bani de aramă, de cheltuială pentru dulciuri şi, lucru mai de căpetenie, o povaţă înţeleaptă: „Bagă de seamă, Pavluşa! Cată de învaţă, nu face prostii şi nu trândăvi, dar mai ales cată să fii pe placul învăţătorilor şi mai-marilor tăi. Dacă ai să le fii pe plac, chiar de n-ai să prea izbuteşti la învăţătură, chiar de nu te-a dăruit Dumnezeu cu har, tot ai să-ţi croieşti drum şi o să ieşi înaintea tuturora. Şi, vezi, nu te lua după colegi, că nu te învaţă lucruri bune; dar dacă te iei, ia-te după cei care-s mai bogaţi, pentru ca, la nevoie, să-ţi poată fi de folos. Să nu faci cinste nici unuia, mai bine poartă-te aşa fel ca să te cinstească alţii pe tine, şi, mai cu seamă, păstrează banul şi pune-l bine; e lucrul cel mai de nădejde din lume. Colegul sau prietenul te trage pe sfoară şi, în nenorocire, te lasă cel dintâi; banul nu te lasă însă niciodată, oricât de mare ţi-ar fi nenorocirea. Cu bani, faci ce vrei şi răzbaţi orişiunde pe lume.” După asemenea poveţe, tatăl se despărţi de băiat, plecând acasă cu coţofana lui, şi de atunci copilul nu-l mai văzu niciodată. Dar cuvintele şi sfaturile bătrânului prinseră rădăcini adânci în inima lui.

Pavluşa începu chiar de a doua zi să meargă la şcoală. Nu dovedi însuşiri deosebite pentru nicio ştiinţă; se distingea mai mult prin sârguinţă şi orânduială; în schimb, dovedea o mare pricepere în

altă privinţă, la treburi practice. Pricepuse dintr-odată ce avea de făcut şi se purta cu colegii lui aşa, încât ei îl cinsteau întotdeauna, iar el nu numai că niciodată nu le făcea cinste, dar dimpotrivă – uneori dosea bunătăţile primite de la colegi şi, mai târziu, le vindea tot lor. Ştia să se lipsească de orice, încă din copilărie. Nu cheltui nicio copeică din cele cincizeci pe care le primise de la taică-său; ba mai mult: chiar în acelaşi an le mai spori, dovedind o pricepere aproape neobişnuită în afaceri: făcu un botgros de ceară, îl vopsi şi-l vându cu bun câştig. Apoi, o lungă bucată de vreme, făcu şi alte afaceri: după ce în ajun cumpăra din piaţă de-ale gurii, se aşeza în clasă lângă copiii mai bogaţi şi, îndată ce băga de seamă că pe un coleg îl lua cu sfârşeală – semnul foamei apropiate – lăsa să se zărească sub pupitru, ca din întâmplare, un colţ de franzeluţă sau de turtă dulce; după ce îşi aţâţa bine colegul, scotea de la el bani, mai mulţi sau mai puţini, după cât de mare îi era acestuia pofta de mâncare. Acasă, timp de două luni, neobosit, îşi bătu capul cu un şoarece pus într-o colivie mică de lemn şi, până la urmă, izbuti să-l facă să se scoale în două picioare, să se culce şi să se ridice la poruncă; apoi îl vându de asemenea cu un câştig foarte bun. Când izbuti să adune cinci ruble, cusu gura săculeţului şi începu să strângă într-altul. Faţă de mai-marii lui se purta şi mai cuminte. Nimeni nu ştia să stea în bancă atât de frumos ca el. Trebuie să spunem că învăţătorului îi plăcea tare mult liniştea în clasă şi purtarea bună, neputând suferi băieţii deştepţi şi ageri la minte; i se părea că aceştia trebuie neapărat să-şi bată joc de el. Era de ajuns ca un copil să fie bănuit de inteligenţă, era de ajuns ca el să se clintească doar, sau – cu totul din întâmplare – să mişte numai din sprinceană, pentru ca să atragă asupra-şi întreaga mânie. Era prigonit şi pedepsit cu cruzime. „Las' că scot eu înfumurarea şi zvăpăiala din tine! zicea învăţătorul. Te cunosc

eu bine, cum nu te cunoşti nici tu. În genunchi!… Nu-ţi dau voie să mănânci nimic!” Şi bietul băiat, fără măcar să ştie de ce, făcea bătături la genunchi şi răbda de foame zile în şir. „Însuşiri, talente? Prostii! zicea învăţătorul. La mine nu are însemnătate decât purtarea bună. Dau nota cea mai mare la toate materiile aceluia care nu ştie boabă, dar care se poartă frumos. Dar aceluia, la care văd o fire rea şi batjocoritoare, îi trântesc un zero, chiar de l-ar întrece şi pe Solon! Aşa vorbea învăţătorul, care nu-l putea suferi pe Krîlov, pentru că spusese într-o fabulă: „În ce mă priveşte, e mai bine să bei, dar să te pricepi la treabă”[77]. El povestea mereu, cu o expresie de desfătare pe faţă şi în ochi că, în şcoala la care predase el mai-nainte, era atâta linişte, încât se auzea musca, că niciun elev n-a tuşit şi nu şi-a suflat nasul niciodată, şi că până nu suna clopoţelul de ieşire, nu puteai şti dacă în clasă mai era cineva sau nu. Cicikov înţelese prea bine, şi dintr-odată, firea dascălului, precum şi în ce anume constă purtarea frumoasă. El nu clipea din ochi şi nu ridica din sprâncene în tot timpul orei, oricât l-ar fi ciupit colegii din spate; de îndată ce auzea clopoţelul, fugea într-un suflet şi, înainte de toate, îi înmâna învăţătorului treuha[78] (învăţătorul purta treuhă); după ce-i da treuha, ieşea cel dintâi din clasă şi căuta să se nimerească în calea lui de vreo trei ori, descoperindu-se de fiecare dată. Izbânda fu desăvârşită. În tot timpul şcolii, Cicikov fu foarte bine văzut, iar la absolvire primi menţiune pentru toate materiile, atestat şi o carte cu slove de aur pe*ntru sârguinţă pilduitoare şi bună purtare.* După ce isprăvi şcoala, el se pomeni a fi un tânăr destul de chipeş la înfăţişare, cu o bărbie care începuse să pretindă brici. Tatăl lui murise tocmai atunci. Ca moştenire îi rămaseră patru flanele atât de ponosite, încât nu mai puteau fi de folos, două redingote vechi, căptuşite cu blană de miel, şi o mică sumă de bani. Se vede că tatăl lui ştiuse numai să dea poveţe de agoniseală,

dar că el însuşi agonisise foarte puţin. Cicikov vându numaidecât vechea lor casă, cu peticul ei de pământ, pe o mie de ruble, mutând familia de iobagi la oraş, unde avea de gând să se statornicească şi să ia slujbă. Tot atunci, bietul învăţător iubitor de linişte şi de purtare lăudabilă fu dat afară din şcoală pentru prostie sau pentru altă vină. De durere, învăţătorul se puse pe băutură şi, în cele din urmă, nu mai avu nici ce bea; bolnav, lipsit de o bucată de pâine şi de ajutor, îşi sfârşea zilele undeva, într-o maghernіţă neîncălzită, uitat de toată lumea. Foştii lui şcolari, băieţii deştepţi şi ageri la minte, la care văzuse totdeauna nesupunere şi obrăznicie, aflând de jalnica situaţie a învăţătorului, au strâns bani pentru el, vânzându-şi uneori până şi din, lucrurile trebuincioase. Singur Pavluşa Cicikov spuse că n-are şi dădu o monedă de cinci copeici de argint, pe care foştii lui colegi o azvârliră pe loc, spunându-i: „Vai de capul tău, zgârcitule!” Auzind de această faptă a foştilor lui şcolari, bietul învăţător îşi acoperi faţa cu mâinile şi lacrimile îi curseră şiroaie din ochii stinşi, ca unui copil neputincios. „În pragul morţii, pe patul de suferinţă, m-a osândit Dumnezeu să plâng, îngâna el cu glasul slăbit. Aflând de Cicikov, oftă din greu şi adăugă: „Eh, Pavluşa! Cum se schimbă omul! Era aşa blajin, nici pic de arţag în el, mătase curată! M-ai înşelat, amarnic m-ai înşelat, Pavluşa…”

Totuşi, n-am putea spune că firea eroului nostru era atât de dură şi de aspră, şi nici simţămintele lui atât de tocite, încât să nu cunoască mila sau compătimirea; le simţea şi pe una, şi pe cealaltă, ar fi vrut chiar să-i ajute pe oameni, dar cu condiţia ca sprijinul lui să nu-l coste prea mult şi să nu-l silească să se atingă de banii care nu trebuiau atinşi; într-un cuvânt, povaţa părintească – păstrează banii şi adună – nu fusese zadarnică. Nu ţinea însă la bani pentru bani, nu era un om chiar zgârcit, un cărpănos. Nu, nu era mânat de acest

îndemn; visa o viaţă de plăceri, îmbelşugată, trăsuri, o casă minunat orânduită, mese bune, şi visul acesta stăruia mereu în capul lui. Banul, refuzat cu zgârcenie deocamdată, atât sieşi, cât şi altuia, era strâns pentru mai târziu, ca odată şi odată să guste negreşit din toate. Când vreun bogătaş trecea într-o trăsură frumoasă trasă de cai trăpaşi cu hamuri scumpe, Cicikov sta locului încremenit, apoi, parcă trezit dintr-un somn lung, zicea: „Şi când te gândeşti că era un conţopist care se tundea muscăleşte!" Şi tot ce era bogăţie şi bunăstare îi producea o emoţie pe care nici el singur nu şi-o putea explica. Când a părăsit şcoala, nici nu s-a gândit să se odihnească, atât de mare îi era dorinţa de a se apuca mai repede de o treabă, de o slujba.

Cu toate acestea, în ciuda elogioaselor certificate căpătate, îşi găsi cu multă anevoinţă un post la Camera de finanţe. Până şi în oraşele cele mai prăpădite e nevoie de proptele! Căpătă o slujbă cu totul neînsemnată, cu o leafă de treizeci sau patruzeci de ruble pe an. Se puse însă cu înflăcărare pe muncă, hotărât să biruie şi să doboare toate piedicile. Într-adevăr, se dovedi în stare de o nemaipomenită abnegaţie, răbdare şi limitare a cerinţelor. Scria de dimineaţă până seara târziu, fără să obosească nici trupeşte, nici sufleteşte, cu totul adâncit în hârţoagele biroului; nu se ducea acasă, dormea în cancelarie, pe masă; de multe ori mânca împreună cu odăiaşii, cu toate acestea ştia să-şi păstreze înfăţişarea curată, să se îmbrace cuviincios, să-şi ia un aer plăcut şi să-şi dea şi un fel de nobleţe în gesturi şi mişcări. Trebuie spus că, îndeobşte, slujbaşii Camerei se remarcau cu deosebire prin urâţenia şi înfăţişarea lor neplăcută. Unii din ei erau la chip aidoma unei pâini prost coapte: obrazul umflat într-o parte, bărbia strâmbată în cealaltă, iar buza de sus, umflată ca o băşică, mai era şi despicată; într-un cuvânt, sluţi ai naibii. Vorbeau răstit, ca şi cum ar

fi vrut să ia omul la bătaie; aduceau jertfe dese lui Bacchus, arătând astfel că firea slavă mai are numeroase rămăşiţe de păgânism; de multe ori veneau la slujbă cum s-ar zice gata afumaţi, din care pricină aerul din birouri nu era chiar atât de plăcut. Deosebindu-se cu totul de ei, atât prin înfăţişarea chipului şi prin glasul său prietenos, cât şi prin faptul că nu punea pic de băutură în gură, nu se putea ca Cicikov să nu atragă luarea-aminte şi să nu iasă la iveală. Cu toate acestea, drumul era anevoios. S-a întâmplat să aibă un şef bătrân, întruchiparea unei totale indiferenţe şi a unei nesimţiri de piatră, veşnic inaccesibil. Un om căruia – în toată viaţa lui – nici măcar o singură dată un zâmbet nu i-a luminat faţa; un om care n-a dat cuiva nicicând ziua bună şi nici n-a întrebat vreodată pe careva de sănătate. Nimeni nu l-a văzut niciodată altfel, nici pe uliţă, nici la el acasă; să se fi interesat şi el de ceva vreodată, să se fi îmbătat măcar, ca să fi râs cel puţin la beţie; să se fi lăsat pradă unei veselii sălbatice, nefireşti, cum fac şi tâlharii la o băutură, nici umbră de aşa ceva. N-avea în el absolut nimic; nici răutate, nici bunătate; şi în această lipsă de orice simţământ era ceva înfiorător. Chipul lui rigid, ca de piatră, fără trăsături prea neregulate, nu îngăduia vreo asemănare. Trăsăturile lui erau de o aspră simetrie. Numai ciupiturile de vărsat şi zbârciturile îl aşezau în categoria acelor chipuri despre care poporul spune că dracu* a bătut noaptea mazărea pe ele. S-ar fi părut că de asemenea om nu e chip să te apropii şi să-i câştigi bunăvoinţa, dar Cicikov a încercat. La început, căuta să-i facă pe plac cu mărunţişuri neînsemnate: cercetând cu luare-aminte felul cum îi erau ascuţite penele cu care scria şi pregătind câteva pe gustul lui, i le punea de fiecare dată la îndemână; îi sufla şi-i ştergea nisipul şi tabacul de pe masă; făcu rost de o cârpă noua pentru călimara lui, căuta locul unde îşi ţinea şapca, una dintre cele mai nenorocite din câte

fuseseră vreodată pe lume, şi totdeauna, cu un minut înainte de terminarea serviciului, o punea lângă el; îi peria spinarea de varul din perete; dar toate acestea nici nu fură luate în seamă, ca şi cum nici n-ar fi fost. În cele din urmă, îi dibui viaţa de acasă, de familie, şi descoperi că avea o fată cam trecută, cu o faţă, şi ea, pe care parcă s-ar fi bătut mazărea noaptea. Se hotărî să dea asaltul din partea asta. Aflând biserica la care se ducea fata duminica, se aşeza totdeauna cu faţa la ea, curat, cu pieptul cămăşii bine scrobit – şi manevra îi reuşi; şeful cel aspru se înmuie şi-l pofti la un ceai! Colegii de birou nici n-apucară să-şi dea seama de întorsătura lucrurilor, că Cicikov se şi mută în casa şefului, devenind un om de neapărată trebuinţă şi de care nu te poţi lipsi; cumpăra făină şi zahăr, se purta cu fata ca şi cum ar fi fost logodit cu ea, îi spunea şefului „tăticule” şi-i săruta mâna; iar la Cameră, slujbaşii hotărâră cu toţii că nunta se va face la sfârşitul lui februarie, înainte de postul cel mare. Şeful cel aspru puse chiar o vorbă bună pe lângă cei mari şi, după o vreme, Cicikov ajunse el însuşi şef de birou într-un post vacant. Se vede că acesta fusese scopul de căpetenie al legăturilor lui cu bătrânul şef, pentru că Cicikov îşi trimise numaidecât pe ascuns lada de acasă şi, a doua zi, locuia într-altă parte. Încetă să-i mai zică şefului „tăticule”, nu-i mai săruta mâna, nunta rămase baltă, ca şi cum nici n-ar fi fost vreodată vorba de ea. Totuşi, întâlnindu-se cu el, Cicikov îi strângea totdeauna cu blândeţe mâna şi-l poftea la ceai, încât bătrânul şef, în ciuda veşnicei lui indiferenţe şi a rigidităţii sale, de fiecare dată clătina din cap şi spunea încet pe nas: „M-a tras pe sfoară, afurisitul, m-a tras pe sfoară!”

Era cel mai greu prag peste care păşise. De atunci, treaba merse mai uşor şi cu mai multă izbândă. Cicikov ajunse oarecum om cu vază. Avea tot ce trebuie în această lume pentru a izbuti: purtări şi vorbe plăcute, precum şi îndrăzneală în

afaceri. Înzestrat cu aceste însuşiri, în puţină vreme îşi făcu rost de un post, vorba ceea, mănos, de care se folosi de minune.

Trebuie să ţinem seama de faptul că, pe atunci, începuse o aspră prigoană împotriva luării de mită: el nu se sperie şi întoarse numaidecât prigoana în folosul lui, dovedind astfel o iscusinţă cu adevărat rusească, care se manifestă numai la vreme de izbelişte. Treaba fu pusă pe roate după cum urmează: îndată ce se înfăţişa un solicitator şi băga mâna în buzunar ca să scoată de acolo scrisori de recomandare semnate de prinţul Hovanski[79], cum se zice la noi, în Rusia, Cicikov spunea, zâmbind şi ţinându-l de mâini: „Nu, nu… Credeţi că eu? Vai, nu! E datoria, e obligaţia noastră să vă servim, fără nicio răsplată! În ce priveşte aceasta, fiţi liniştit: totul va fi gata chiar mâine. Fiţi drăguţ şi spuneţi-mi unde staţi, nu trebuie să mai aveţi nicio grijă. Totul vi se va aduce acasă.” Solicitatorul, vrăjit, pleca aproape încântat şi se gândea: „Iată, în sfârşit, un om cum ne-ar trebui cât mai mulţi, un adevărat diamant!” Dar solicitatorul aşteaptă o zi, mai aşteaptă una, hârtia nu i se aduce acasă, şi nu i se aduce nici a treia zi. Omul se înfăţişează la cancelarie din nou. Hârtia lui nici n-a intrat în lucru; se duce la adevăratul diamant. „Vai, vă rog să mă iertaţi! spune Cicikov foarte curtenitor, luându-l de amândouă mâinile. Am avut tare mult de lucru, dar chiar mâine se face totul, se face negreşit, vă mărturisesc că mi-e şi ruşine!” Şi toate acestea, însoţite de gesturi fermecătoare. Dacă în vremea asta solicitatorului i se desfăceau cumva poalele hainei, mâna lui Cicikov căuta, în aceeaşi clipă, să îndrepte situaţia şi să oprească mişcarea. Dar hârtia nu se aduce acasă nici mâine, nici poimâine, nici răspoimâine. Solicitatorul îşi frământă creierii. Ce-o fi asta? Ce s-o fi întâmplat? Se interesează şi află că trebuie să dea ceva la copişti. „De ce să nu le dau? Sunt gata să le dau câte douăzeci şi cinci de copeici.” „Nu-i vorba de

douăzeci şi cinci de copeici, ci de câte o hârtie albă.” „Câte o hârtie albă la copişti?” strigă solicitatorul. „Ce te-nfierbânţi aşa? i se răspunde. E cum îţi spun. Copiştilor le rămân câte douăzeci şi cinci de copeici, iar restul merge la şefi.” Solicitatorul, căruia nu-i trecuse prin minte, îşi dă o palmă peste frunte, suduie de mama focului noua rânduială a lucrurilor, lupta împotriva luării de mită şi purtarea îndatoritoare a slujbaşilor. Înainte, măcar ştiai ce ai de făcut: dădeai şefului o hârtie roşie şi treaba se făcea, pe când acum trebuie să dai una albă şi să mai pierzi şi o săptămână până să pricepi ce ai de făcut; s-o ia dracul de corectitudine şi de nobleţe sufletească a slujbaşilor! Se-nţelege că solicitatorul are dreptate, dar, în schimb, acum nu se mai ia mită: toţi şefii de cancelarii sunt oameni dintre cei mai cinstiţi şi distinşi, numai secretarii şi copiştii sunt pungaşi. În scurtă vreme, în faţa lui Cicikov se deschise un câmp de activitate mult mai larg: se înfiinţă o comisiune pentru ridicarea unui mare edificiu în stil oficial. Se strecură şi el în comisiune şi se dovedi unul din membrii cei mai harnici. Comisiunea se puse numaidecât pe lucru. Şase ani s-au mocoşit în jurul clădirii, dar fie din vina climatului, fie că materialele erau proaste, edificiul în „stil oficial” nu izbuti să treacă de temelie. În schimb, până una-alta, fiecare membru din comisiune se alese cu câte o casă frumoasă, clădită în „stil particular”, prin diferite părţi ale oraşului. Se vede treaba că acolo pământul era mai bun. Membrii comisiunii începură să ducă o viaţă înfloritoare şi îşi întemeiară căminuri. Abia aici şi abia acum prinse Cicikov sa se desfacă, încet-încet, de legile aspre ale înfrânării şi ale neînduplecatei lui abnegaţii. Abia atunci postul cel lung fu îndulcit; şi se văzu că Cicikov nu mai era străin de desfătările de tot felul de la care ştiuse să se înfrâneze în anii primei tinereţi, când oamenii îndeobşte nu se pot deloc stăpâni. Ba începu chiar să facă lux: şi-a angajat un

bucătar destul de bun, şi-a comandat cămăşi subţiri de olandă. Îşi făcu rost de un postav cum nu se purta în toată gubernia şi, de atunci încoace, îşi dovedi predilecţia pentru tonurile cafenii şi roşietice cu luciri de mătase; îşi luă o pereche de cai minunaţi şi ţinea sigur hăţul calului lăturaş, silindu-l să-şi încovoaie gâtul în mers; se obişnui să-şi frece trupul cu un burete muiat în apă amestecată cu apă de colonie; începu să cumpere un anumit săpun care netezea pielea, începu…

Dar, deodată, în locul prostănacului de mai înainte, veni un şef nou, un militar riguros, duşman al mitarnicilor şi a tot ce poartă numele de nedreptate. Chiar de a doua zi, i-a băgat în sperieţi pe toţi slujbaşii, până la unul, a cerut socotelile, a constatat lipsurile de bani, le-a comparat cu frumoasele case clădite în „stil particular" şi a început să opereze. Slujbaşii fură destituiţi, casele în „stil particular" fură trecute şi folosite ca aşezăminte de binefacere şi şcoli de cantonişti.[80] Totul se duse pe gârlă, şi Cicikov mai la fund ca toţi. Din prima clipă, în ciuda trăsăturilor simpatice, chipul lui nu-i plăcu şefului; din ce cauză, Dumnezeu ştie – uneori aceste lucruri se întâmplă fără nicio cauză – fapt este că şeful prinse o ură de moarte pe Cicikov. Şi tare temut de toţi mai era acest şef neîndurător. Dar, întrucât era militar şi, prin urmare, nu cunoştea toate chichiţele civile, după o vreme, sub masca sincerităţii şi cu ajutorul unui adevărat dar de adaptare, alţi slujbaşi i s-au vârât sub piele, şi, curând după aceea, generalul căzu în mrejele unor pungaşi şi mai mari, cu toate că nu-i socotea ca atare; era chiar mulţumit că ştiuse să-şi aleagă, în sfârşit, oameni cumsecade şi se lăuda sincer cu ştiinţa lui de a citi în sufletul oamenilor. Slujbaşii îi pricepură deodată şi sufletul, şi firea. Toţi câţi erau sub şefia lui se făcură prigonitori aprigi ai nedreptăţii, pe care o urmăreau pretutindeni, aşa cum pescarul, cu cangea, urmăreşte morunul cel mare, şi o urmăriră

atât de bine, încât, fără întârziere, fiecare din ei se pomeni cu o avere de câteva mii de ruble. Între timp, mulţi din slujbaşii de mai înainte, reîntorşi pe calea cea dreaptă, fură reprimiţi în slujbe. Dar Cicikov nu mai putu cu niciun chip să se strecoare, cu toate stăruinţele şi cu tot sprijinul întâiului secretar al generalului, pe care-l câştigase cu nişte scrisori de ale prinţului Hovanski; deşi acest secretar îşi însuşise până la desăvârşire secretul de a-l duce pe general de nas, de astă dată el nu fu în stare să facă nimic. Generalul, deşi dus de nas (de altfel fără să ştie), era un om căruia, dacă-i intra o idee în cap, rămânea înfiptă acolo ca un cui de fier: nu i-o mai puteai scoate pentru nimic în lume. Singurul lucru pe care izbuti să-l facă isteţul secretar, fu distrugerea foii calificative, pătate, a lui Cicikov, lucru pe care îl dobândi de la şef prin milă, înfăţişându-i în culorile cele mai crude soarta înduioşătoare a familiei nenorocite a lui Cicikov, familie pe care, din fericire, el nici n-o avea.

„Hei! Ce să-i faci! îşi zise Cicikov. Am agăţat, am tras, s-a rupt… La ce să mai vorbim? La durere lacrimile nu ajută, trebuie să mă apuc de altceva.” Şi se hotărî să-şi reînceapă cariera, să se înarmeze cu o nouă răbdare, să se strâmtoreze iarăşi în toate, oricât de plăcut îi fusese până atunci să-şi dea drumul nestingherit. Trebui să se mute în alt oraş şi să se facă cunoscut acolo. Nu-i prea izbutea nimic. Fu silit să schimbe două-trei slujbe într-un timp foarte scurt. Slujbele lui erau oarecum murdare şi nevrednice de el. Trebuie să ştim că Cicikov era cel mai cuviincios om din câţi au fost vreodată. Cu toate că, la început, trebuise să-şi croiască drum într-o societate murdară, păstrase totuşi un sentiment de curăţenie; îi plăcea ca, în cancelarie, mesele de lemn să nu fie lipsite de lustru şi ca totul să fie cum trebuie. Nu-şi permitea niciodată să folosească vreo vorbă necuviincioasă şi se simţea jignit personal ori de câte ori observa în cuvintele altora o lipsă de respect faţă de rangul sau situaţia

socială a cuiva. Îmi închipui că cititorului îi va face plăcere să afle că-şi schimba rufele din două în două zile; iar vara, pe căldură, chiar în fiecare zi, căci un miros, cât de puţin neplăcut, îl supăra. Din această pricină, ori de câte ori Petruşka venea să-l dezbrace şi să-i tragă cizmele, Cicikov îşi vâra o cuişoară în nas. Nervii îi erau, în unele privinţe, mai gingaşi ca de fată. şi de aceea îi veni foarte greu să se găsească din nou într-un mediu unde domneau beţia şi necuviinţa. Cu toate silinţele lui de a se îmbărbăta, în acest răstimp de necazuri, slăbea şi îngălbenea. Căci mai înainte începuse să se îngraşe şi să capete acele forme bucălate şi arătoase pe care le avea şi la epoca când cititorul i-a făcut cunoştinţa şi când, de multe ori, uitându-se în oglindă, se gândea la fel de fel de lucruri plăcute: la o nevestică, la camera copiilor, şi gândurile acestea îl făceau să zâmbească. Acum însă, privindu-se din întâmplare în oglindă, nu putea să nu exclame: „Maică precistă, câtu-s de urât!” Şi după aceea, multă vreme nu mai voi să se uite în oglindă. Totuşi, eroul nostru îndura totul, îndura cu tărie şi răbdare şi a îndurat mereu, până ce, în sfârşit, a găsit o slujbă la vamă. Trebuie spus că asemenea slujbă fusese încă de mult obiectul tainic al gândurilor lui. Văzuse lucrurile elegante, venite din străinătate, pe care puneau mâna slujbaşii vamali, porţelanurile şi batistul fin trimis cumetrelor, mătuşilor şi surorilor lor. Adeseori spunea cu un oftat: „Acolo ar fi de mine: la graniţă, între oameni luminaţi. Şi ce cămăşi de olandă fină ar putea să mai pice!” Trebuie să mai spunem că Cicikov se gândea şi la un anume săpun franţuzesc, care făcea pielea nemaipomenit de albă, dând frăgezime obrajilor; Dumnezeu ştie cum se numea săpunul, dar, după închipuirea lui, el se găsea fără doar şi poate la graniţă. Prin urmare, Cicikov ar fi vrut mai demult să intre la vamă, dar îl opriseră veniturile de la comisiunea de construcţii, şi judecase pe bună dreptate că, oricât,

vama nu era încă decât cioara din par, pe când comisiunea era vrabia din mână.

Acum însă, hotărât să intre cu orice preţ la vamă, a intrat. Se puse pe muncă cu o râvnă neobişnuită. Părea că însăşi soarta îl ursise să fie vameş. Iscusinţa, pătrunderea şi puterea lui de prevedere erau nu numai nemaivăzute, dar şi nemaiauzite. În trei-patru săptămâni, se deprinsese atât de bine cu chestiunile vamale, încât se pricepea perfect la toate: fără să cântărească şi să măsoare, afla numai din factură câţi arşini de postav sau de alte ţesături trebuie să aibă cutare sau cutare val; luând un pachet în mână, putea spune dintr-odată câţi funţi cântărea. În ce priveşte percheziţiile, avea un miros de prepelicar, după cum spuneau colegii lui; nu puteai să nu rămâi uimit când vedeai răbdarea cu care pipăia până şi fiecare nasture, cu o linişte de gheaţă şi cu o politeţe fără pereche. Pe când cei percheziţionaţi turbau, îşi ieşeau din fire şi simţeau nevoia să-i dea vreo câteva bobârnace zdravene, chipul lui îngrijit, fără să-şi părăsească câtuşi de puţin calmul şi atitudinea lui politicoasă, spunea: „Sunteţi atât de drăguţ să vă obosiţi puţin şi să vă sculaţi?” sau: „Doamnă, nu binevoiţi să poftiţi în odaia de alături? Soţia unuia dintre slujbaşii noştri ar dori să stea de vorbă cu dumneavoastră.” Sau: „Daţi-mi voie să descos puţin cu briceagul căptuşeala mantalei dumneavoastră”. Şi, spunând acestea, scotea şalurile şi batistele ascunse, cu aceeaşi linişte cu care le-ar fi scos din lada lui. Până şi şefii îi spuneau că e drac, nu om; descoperea contrabanda în roţi, în oişti, în urechile cailor şi mai ştiu şi eu în ce locuri, acolo unde nici chiar autorului nu i-ar fi dat în gând să se uite şi unde numai slujbaşilor vamali li se îngăduie să-şi bage nasul. Astfel că bietul călător, după ce trecea graniţa, timp de câteva minute nu putea să se dezmeticească şi, ştergându-se de sudoarea care-i îmbrobona trupul ca o spuzeală, nu făcea decât să

se închine şi să spună: aoleu! Călătorul era ca un şcolar ieşit de-a fuga din camera secretă, unde dascălul îl chemase pentru o mustrare şi unde, pe neaşteptate, îl snopise în bătaie cu nuiaua. În puţină vreme, contrabandiştii nu mai putură trăi din pricina lui. Era spaima şi deznădejdea întregii evreimi poloneze. Cinstea şi încăpăţânarea lui de a nu se lăsa mituit erau de neînfrânt, aproape nefireşti. Nici nu-şi agonisise măcar o avere cât de mică de pe urma mărfurilor confiscate şi a obiectelor mărunte luate de la călători, obiecte care de obicei nici nu se înregistrau, spre a se înlătura o corespondenţă fără de folos. Zelul în slujbă şi dezinteresul lui nu puteau să nu stârnească uimire şi să nu ajungă în cele din urmă la cunoştinţa şefilor. Cicikov primi un grad mai mare şi o înaintare; apoi înfăţişă un plan pentru prinderea tuturor contrabandiştilor, cerând doar să i se pună la dispoziţie mijloacele necesare pentru realizarea lui. I se dădură numaidecât oamenii trebuincioşi şi dreptul nemărginit de a purcede la orice cercetări. Cicikov nici nu voia mai mult. Tocmai se înfiinţase o puternică societate de contrabandişti, bine organizată. Îndrăzneaţă întreprindere făgăduia venituri de milioane. Cicikov luase demult informaţiile trebuincioase şi chiar refuzase ofertele oamenilor trimişi să-l cumpere, răspunzându-le rece că încă n-a sosit vremea. Dar, după ce i se puseră la dispoziţie cele de trebuinţă, dădu numaidecât de veste societăţii că vremea a sosit. Făcuse o socoteală foarte bună. Astfel putea să câştige într-un an cât n-ar fi câştigat nici în douăzeci de ani de slujbă, chiar de-ar fi dat dovadă de cel mai mare zel. Până-atunci, nu voise să intre în niciun fel de legături cu contrabandiştii, pentru că nu fusese decât un mic pion: şperţurile ar fi fost prea mici. Acum însă… acum era cu totul altceva: putea să puie condiţii. Pentru ca treaba să meargă şi mai sigur, convinse pe alt slujbaş, coleg de-al său, să treacă de partea lui; cu tot părul alb,

slujbaşul nu putu să se împotrivească ispitei. Hotărâră condiţiile şi societatea pomi la treabă. Activitatea ei începu strălucit: cititorul a auzit, fără îndoială, de povestea, care se repetă atât de des, a călătoriei, iscusit pusă la cale, cu berbecii de Spania, care, trecând graniţa îmbrăcaţi cu o a doua blană, duceau sub ea dantelăria de Brabant în valoare de un milion de ruble. Întâmplarea s-a petrecut tocmai pe vremea când Cicikov făcea slujbă la vamă. Fără participarea lui la această afacere niciun evreu din lume n-ar fi fost în stare să o ducă la bun sfârşit. După ce trecură de trei sau patru ori berbecii peste graniţă, amândoi slujbaşii se pomeniră cu o avere de câte patru sute de mii de ruble. Se spune că averea lui Cicikov ar fi fost chiar de peste cinci sute de mii, pentru că era mai dibaci. Cine ştie la ce cifră uriaşă ar fi ajuns sumele aducătoare de fericire, dacă nu-şi băga dracul coada. Necuratul îi zăpăci pe amândoi slujbaşii într-atâta, încât ei se certară dintr-un nimic, ca nişte turbaţi, în toiul unei discuţii aprinse, fiind poate şi chercheliţi, Cicikov făcu pe slujbaşul celălalt „băiat de popă”, iar acesta, cu toate că era chiar fecior de popă, nu se ştie de ce s-a supărat peste măsură şi-a răspuns pe loc foarte tăios: „Minţi, eu nu sunt băiat de popă, sunt consilier de stat! Tu eşti băiat de popă!” Ca să-i aţâţe şi mai tare necazul, adăugă: „Ca să ştii cum stă chestia!” Cu toate că, în felul ăsta, îl pusese de-a binelea la locul lui, întorcând asupra lui Cicikov epitetul pe care-l primise de la el, şi cu toate că vorbele;, ca să ştii cum stă chestia!” păreau să fie destul de tari, totuşi, nemulţumit cu atât, el mai făcu împotriva lui Cicikov şi un denunţ secret. De altfel, se spune că şi fără asta ei s-ar fi certat mai demult pentru o femeiuşcă proaspătă şi voinică, cu carnea tare ca gulia, după vorba slujbaşilor vamali; că ar fi plătit oameni să-l bată, seara, pe eroul nostru, într-o ulicioară întunecoasă, dar că amândoi slujbaşii ar fi fost prostiţi de femeiuşcă şi

că de ea s-ar fi bucurat în schimb un căpitan secund, un oarecare Samşariov. Cine mai ştie cum s-a petrecut cazul cu adevărat? Născocească mai bine singur cititorul curios. Lucrul de căpetenie e că legăturile ascunse cu contrabandiştii ieşiră la iveala. Consilierul de stat, care îşi tăiase singur craca de sub el, îşi duse şi tovarăşul de râpă. Slujbaşii au fost daţi în judecată, li s-a sechestrat şi confiscat tot ce aveau. Toate acestea căzură ca un trăsnet, din senin. Se dezmeticiră parcă după o ameţeală şi când văzură ce-au făcut, s-au îngrozit. După obiceiul rusesc, consilierul de stat, de durere, dete în darul beţiei; dar consilierul de colegiu se ţinu tare. Cu toate că şefii veniţi pentru facerea cercetărilor aveau mirosul fin, ştiuse să puie bine o parte din bani. Se folosi de toată ascuţimea minţii lui isteţe, atât de încercată şi care cunoştea atât de bine oamenii, punând la bătaie ba purtarea lui plăcută, ba o vorbă înduioşătoare, ba o linguşire, care în niciun caz nu strică, ba dând bani; într-un cuvânt, întoarse lucrurile aşa, încât cel puţin nu fu destituit cu atâta necinste ca tovarăşul lui şi scăpă de judecata penală. Nu-i mai rămaseră însă nici avere, nici lucrurile venite din străinătate, nimic; se găsiseră alţi amatori pentru ele. Nu se alese decât cu vreo zece mii de ruble puse deoparte pentru zile negre, cu vreo două duzini de cămăşi de olandă, cu o brişcă mică de felul acelora cu care călătoresc burlacii, şi cu doi iobagi, vizitiul Selifan şi valetul Petruşka. Pe deasupra, colegii de vamă, din bunătatea inimii, îi lăsară şi cinci sau şase bucăţi de săpun, pentru păstrarea frăgezimii obrajilor – şi-atât! Prin urmare, iată în ce stare ajunsese eroul nostru! Iată droaia de nenorociri ce căzuseră pe capul lui! După el, asta însemna „a suferi în slujbă pentru dreptate”. Acum, s-ar putea trage încheierea că, după atâtea furtuni, încercări, vitregii ale soartei şi necazuri ale vieţii, el se va retrage cu cele zece mii de ruble ce i-au mai rămas în viaţa paşnică a vreunei capitale de judeţ, uitată

de lume, unde, în halat de cât, va lâncezi pe tot restul vieţii la geamul unei căsuţe scunde, împăcând duminica ţăranii încăieraţi sub ferestrele lui, ducându-se – ca să mai schimbe aerul – la coteţ, să pipăie cu mâinile lui găina de pus în supă, şi trăind o viaţă tihnită şi, în felul ei, nelipsită de foloase. Totuşi, nu a fost aşa. Trebuie să recunoaştem puterea de nebiruit a firii lui. După toate cele păţite, care ar fi fost de ajuns dacă nu să ucidă, dar măcar să răcească şi să potolească pe totdeauna un om, flacăra ce-i ardea în suflet nu i s-a stins. Era necăjit, îndurerat, se plângea de toată lumea, se irita de nedreptăţile soartei, se mânia pe oameni, şi totuşi nu putea să se lipsească de noi încercări. Într-un cuvânt, a dat dovadă de o răbdare pe lângă care răbdarea de pomină a neamţului, izvorâtă din însăşi circulaţia înceată şi leneşă a sângelui lui, e floare la ureche. Dimpotrivă, sângele lui Cicikov zvâcnea cu putere şi era nevoie de multă cuminţenie şi voinţă, ca să puie frâu la tot ce ar fi vrut să răbufnească din el şi să o ia razna. El cugeta, şi în cugetările lui se vedea oarecare temei. „De ce tocmai eu? Pentru ce nenorocirea a căzut asupra mea? Care-i slujbaşul din ziua de azi, care nu profită de ocazie? Toată lumea face avere. N-am nenorocit pe nimeni, n-am prădat pe văduvă, n-am lăsat pe drumuri pe nimeni, am luat de unde era belşug, am luat de unde ar fi luat orişicine. Dacă n-aş fi luat eu, ar fi luat alţii. Atunci de ce. altora să le meargă din plin, iar eu să mă văd nevoit a pieri ca un vierme? Şi ce-s eu acum? La ce mai sunt bun? Cu ce ochi mă voi mai uita la un părinte de familie respectat? Cum să n-am remuşcări, dacă ştiu că împovărez degeaba pământul, şi ce vor spune mai târziu copiii mei? Ştiu ce vor spune: «Boul de tata nu ne-a lăsat nimic!»“

Se ştie că Cicikov se îngrijea mult de urmaşi. Ce subiect delicat! Poate că omul n-ar fi vârât aşa de adânc mâna în sac, dacă n-ar fi întrebarea, care,

fără să se ştie de ce, vine de la sine: „Ce vor zice copiii?” Şi iată că un viitor cap de familie – întocmai ca un motan prudent – trăgând cu coada ochiului să nu fie văzut de stăpân, înhaţă repede tot ce-i e mai la îndemână: săpunul, lumânările de seu, slănina, canarul din colivie, tot ce-i cade-n labă. Şi nu lasă să-i scape nimic. Aşa se văieta şi se jeluia eroul nostru, dar în răstimp creierul lui lucra de zor; idei cu care să înjghebe ceva erau destule, nu lipsea decât un plan. Cicikov îşi puse iarăşi frâna, îşi reluă viaţa grea de odinioară, se strânse iarăşi din toate, coborând din curăţenie în noroi şi dintr-o stare bună, într-o viaţă înjosită. În aşteptarea unui prilej mai potrivit, trebui să facă pe samsarul, o meserie încă neîncetăţenită la noi, o meserie prigonită din toate părţile, foarte puţin respectată şi de către micii slujbaşi de pe la autorităţi, dar chiar şi de către cei care recurg la ea; meserie osândită la o viaţă târâtoare prin anticamere, la mojicii şi la câte toate. Nevoia îl silea să primească orice. Una din însărcinările primite era să stăruie pentru amanetarea câtorva sute de ţărani la Consiliul de Tutelă[81]. O moşie ajunsese într-un hal fără hal, în paragină, din pricina pieirii vitelor, din pricina hoţilor de logofeţi, a recoltelor proaste, a molimelor care seceraseră pe cei mai buni ţărani şi, în sfârşit, din pricina chiar a prostiei moşierului. El îşi împopoţonase casa din Moscova după cele mai noi cerinţe, irosindu-şi până şi cel din urmă ban, încât nu mai avea ce mânca. Se ivise deci nevoia ipotecării ultimei moşii rămase. Pe acea vreme, o ipotecă la stat era încă un lucru nou, la care lumea se hotăra cu oarecare teamă. Ca mijlocitor, Cicikov câştigă înainte de toate bunăvoinţa tuturora (după cum se ştie, fără bunăvoinţa de mai-nainte câştigată, nu poţi dobândi nici măcar o adeverinţă sau un extras, pentru că trebuie să torni pe gâtul fiecăruia cel puţin câte o sticlă de Madera). După ce câştigă, aşadar, bunăvoinţa celora de care avea nevoie, îi

lămuri că, între altele, se mai ivea o împrejurare: jumătate din ţărani muriseră. Nu cumva să se lege cineva, mai târziu…

— Sunt trecuţi în formularul de revizie? întrebă secretarul.

— Sunt trecuţi, răspunse Cicikov.

— În cazul ăsta, nu te pierde cu firea, zise secretarul. Unul pleacă, altul vine, pentru treabă totu-i bine.

Se vede că secretarul se pricepea să vorbească în rime.

În răstimp, eroul nostru fu luminat de o idee dintre cele mai inspirate din câte veniseră vreodată în capul unui om. „Vai de mine, sunt un Akim nătăfleaţă, se dojeni el, îmi caut mănuşile şi le am pe amândouă la cingătoare! Dacă i-aş cumpăra pe toţi aceia care au murit, până la înaintarea unor noi formulare de revizie, dacă aş cumpăra, să zicem, o mie de suflete şi dacă, să zicem, Consiliul de Tutelă îmi dă câte două sute de ruble de suflet, iată-mă cu un capital de două sute de mii de ruble! Acum e vremea potrivită: de curând a fost o epidemie. Slavă domnului, au murit oameni destui. Moşierii au mai pierdut la cărţi, au dus-o în chefuri şi au ajuns la sapă de lemn; toată lumea s-a cărat la Petersburg, după slujbe; moşiile sunt părăsite, gospodăriile la întâmplare, birurile se plătesc din an în an tot mai greu, încât orişicine mi-ar ceda bucuros aceşti ţărani morţi, numai să nu mai plătească bir pentru ei. S-ar putea întâmpla ca de la unii să mai şi ciupesc ceva pentru treaba asta. Fireşte, e greu, e bătaie de cap, e primejdios, aş putea s-o pat şi să mai iasă cine ştie ce istorie şi din asta. Dar nu degeaba are omul minte. Lucrul de căpetenie e că un caz ca ăsta va părea tuturor atât de neverosimil, încât nimeni nu-i va da crezare. E drept că, fără pământ, nu poţi nici să cumperi, nici să amanetezi. Dar am să-i cumpăr în vederea strămutării. Acum, în guberniile Taurida şi

Herson pământul se dă de pomană, numai să-l populezi. Îi strămut pe toţi acolo! în gubernia Herson! Lasă-i să stea acolo! Iar strămutarea ar putea fi făcută legal, cum se cuvine, cu toate formele. Dacă vor să cerceteze, n-au decât, primesc, de ce nu? înfăţişez un atestat semnat de mâna căpitanului-ispravnic. Satului i-ar putea zice Slobozia Cicikov sau, după numele primit la botez: cătunul Pavlovskoe". Iată deci cum încolţise în mintea eroului nostru această idee ciudată pentru care nu ştiu dacă cititorii îi vor fi recunoscători; câtă recunoştinţă îi poartă însă autorul, nici n-are cuvinte să şi-o exprime. Pentru că, orice s-ar zice, dacă lui Cicikov nu i-ar fi venit ideea, nici poemul de faţă n-ar mai fi venit pe lume.

Făcându-şi cruce, după obiceiul rusesc, Cicikov purcese la realizarea planului chibzuit. Sub cuvânt că vrea să aleagă un loc în care să se statornicească, el se gândi să viziteze unele colţuri ale ţării şi mai ales acelea care avuseseră mai mult de suferit de pe urma nenorocirilor, a recoltelor proaste, a mortalităţii şi a atâtor altele, într-un cuvânt, ţinuturile unde ar fi putut să cumpere mai uşor şi mai ieftin ţăranii de care avea nevoie. Nu se adresa la nimereală oricărui moşier, ci îşi alegea oamenii cu care i se părea că ar putea să cadă la învoială cu mai puţine greutăţi, căutând întâi să-i cunoască, să le câştige bunăvoinţa, ca să poată dobândi ţărani mai mult în temeiul prieteniei, decât prin cumpărare. Aşadar, cititorii nu trebuie să fie supăraţi pe autor, dacă chipurile ivite până acum n-au fost pe gustul lui: vina e a lui Cicikov, care e stăpân pe el însuşi – şi unde-i vine în gând să plece, trebuie să-l urmăm şi noi. În ceea ce ne priveşte, dacă vom fi învinuiţi de lipsă de culoare şi de sluţenia chipurilor şi a temperamentelor, vom răspunde că întinderea şi cursul larg al unei opere nu pot fi văzute niciodată din primul moment. Intrarea în orice oraş, fie chiar şi capitală, e totdeauna oarecum palidă; totul e cenuşiu şi

monoton: fabrici şi uzine se întind la nesfârşit, înnegrite de fum, Şi abia după aceea se ivesc colţurile caselor cu cinci caturi, prăvăliile, firmele, perspectivele uriaşe ale uliţelor, cu clopotniţe, coloane, statui, turnuri, cu strălucirea, zgomotul şi zarva oraşului, cu tot ce mâna şi mintea omului a înfăptuit mai minunat. Cititorul a văzut cum s-au făcut cele dintâi cumpărări. Cum se va desfăşura treaba mai departe, ce izbânzi şi neizbânzi va avea eroul, cum va trebui să biruie şi să ocolească piedicile mai grele, cum se vor ivi noi personaje, oameni de ispravă, cum se va da în vileag întreaga concepţie a întinsei povestiri, cum i se va lărgi zarea până departe, *şi* cum întreaga povestire va căpăta un curs liric şi măreţ, se va vedea mai încolo. Domnul între două vârste, brişcă de burlac, valetul Petruşka, vizitiul Selifan, precum şi cei trei cai, pe care îi cunoaştem pe nume, începând de la Asesor şi terminând cu ticălosul de bălţat, mai au drum lung de străbătut. Iată-l deci pe eroul nostru înfăţişat ochilor dumneavoastră, aşa cum este el! Dar poate că cititorul va cere să încheiem caracterizarea lui printr-o singură trăsătură; ce este el în ceea ce priveşte însuşirile morale? Că nu este un erou plin de virtuţi desăvârşite, e limpede! Atunci, ce e? înseamnă că e un ticălos? De ce să fie numaidecât un ticălos? De ce să fim aşa de severi cu alţii? Acum nu mai sunt ticăloşi printre noi. Sunt oameni plăcuţi şi cumsecade şi nu s-ar mai găsi poate decât vreo doi-trei care să-şi primejduiască în aşa fel obrazul, încât să fie pălmuiţi în public şi să se umple de ruşine în văzul tuturora; de altfel, până şi aceştia vorbesc acum de virtute. Ar fi mai drept dacă l-am numi pe Cicikov un gospodar, un om care agoniseşte. Dorinţa de a agonisi poartă toată vina; din cauza ei s-au făcut tot soiul de treburi, pe care lumea le numeşte *nu tocmai curate*. E adevărat că asemenea firi au ceva respingător, şi acelaşi cititor care, în drumul vieţii, s-ar împrieteni cu un astfel de om, ar mânca pâine

şi sare şi şi-ar petrece în chip plăcut timpul cu el, l-ar privi totuşi ponciş, dacă ar afla că e eroul unei drame sau al unui poem. Dar înţelept e acela care nu respinge niciun fel de fire, ci, ţintuind-o cu o privire iscoditoare, caută să o cunoască până în adânc. În om, totul se preface repede: cât ai clipi, un vierme groaznic se naşte înlăuntrul lui, răpindu-i despotic toate substanţele vieţii. Şi nu numai o dată, şi nu numai o mare patimă, dar chiar şi o pasiune mică de tot – şi pentru te miri ce – i-a făcut s-o ia razna până şi pe oamenii născuţi pentru isprăvi deosebite, i-a făcut să-şi uite îndatoririle măreţe şi sfinte şi să ia drept lucruri sfinte şi măreţe fel de fel de fleacuri. Patimile omului sunt nenumărate ca nisipul mării; niciuna din ele nu seamănă cu alta, şi toate, atât cele josnice cât şi cele frumoase, la început supuse omului, ajung mai târziu să-l stăpânească. Fericit acela care îşi alege patima cea mai frumoasă dintre toate; nemărginita lui desfătare creşte şi se înzeceşte din ceas în ceas, din clipă în clipă, şi omul pătrunde din ce în ce mai adânc în paradisul nesfârşit al sufletului lui. Dar mai sunt şi patimi a căror alegere nu atârnă de om. Ele s-au născut odată cu el şi nu-i este dat să le ocolească. Sunt conduse de o ursită venită de sus, au în ele ceva care te cheamă mereu, şi nu amuţesc toată viaţa. Lor le este sortit să împlinească o mare menire pe pământ. Fie sub o formă întunecată, fie ca o apariţie luminoasă care să bucure lumea, menirea lor este să-l ducă pe om spre fericirea cea necunoscută. Şi poate că, într-adevăr, chiar în acest Cicikov, patima care-l mâna nu atârna de el; poate că viaţa lui, lipsită de căldură sufletească, cuprindea într-însa ceva care mai târziu îl va face pe om să cadă în genunchi, în praf, dinaintea înţelepciunii cereşti. Şi mai e o taină care face ca acest ins să fie obiectul poemului care se naşte astăzi.

Dar nu faptul că cititorii vor rămâne nemulţumiţi de eroul nostru este dureros; dureros este că în sufletul nostru trăieşte încredinţarea de neînlăturat că cititorii ar putea fi mulţumiţi de acelaşi erou, de acelaşi Cicikov, dacă autorul nu s-ar fi uitat mai adânc în sufletul lui, dacă n-ar fi zgândărit în fund ceea ce scapă şi se ascunde de lumină, dacă nu i-ar fi descoperit gândurile cele mai ascunse, pe care omul nu le încredinţează nimănui, ci l-ar fi înfăţişat aşa cum se vădise el întregului oraş, lui Manilov şi altor oameni. Atunci toată lumea ar fi fost mulţumită şi l-ar fi luat drept un om interesant. Ar fi fost indiferent că nici chipul, nici întreaga lui făptură nu ar fi trăit viu înaintea ochilor noştri; în schimb, la terminarea lecturii, sufletul n-ar mai fi fost tulburat de nimic şi lumea s-ar fi putut întoarce la masa de joc, la care îşi trece vremea întreaga Rusie. Da, bunii mei cititori, dumneavoastră n-aţi fi vrut să vedeţi mizeria omenească scoasă la iveală. Dumneavoastră spuneţi: „Pentru ce toate acestea? Oare noi înşine nu ştim câtă prostie şi câte lucruri vrednice de dispreţ se află pe lume? Nu ni se întâmplă să vedem, deseori, destule lucruri care nu-s deloc îmbucurătoare? Mai bine înfăţişează-ne deci ceva frumos şi atrăgător. Mai bine să uităm de necazuri!" „Ascultă, frate, pentru ce-mi spui că treburile merg prost la moşie? întreabă un moşier pe logofăt. O ştiu bine şi fără să mi-o spui: n-ai altceva de vorbit? Lasă-mă să uit, să nu ştiu nimic de asta, să fiu fericit." Şi iată că banii, cu care s-ar fi putut îndrepta cât de cât o stare proastă, se întrebuinţează în fel de fel de chipuri dătătoare de uitare. Mintea, care ar fi descoperit, poate, pe neaşteptate un izvor de mari mijloace, doarme; apoi hai cu moşia la licitaţie, şi moşierul pleacă în lume să-şi uite necazurile, gata, de nevoie, la josnicii de care înainte s-ar fi înspăimântat.

Altă învinuire va cădea asupra autorului din partea aşa-numiţilor patrioţi, care stau liniştiţi prin

ungherele lor şi se ţin de treburi cu totul străine, fac avere şi îşi făuresc soarta pe socoteala altora, dar, de îndată ce se întâmplă ceva, care, după părerea lor, e jignitor pentru patrie, dacă iese vreo carte în care, uneori, se spune un adevăr amar, ei se ivesc în grabă din toate colţurile, ca păianjenii când se încurcă vreo muscă în pânza lor, şi încep să strige, deodată: „E bine ca aceste lucruri să fie date la lumină, să fie spuse în gura mare? Tot ce-i povestit aici ne aparţine nouă; e bine că s-a scris? Ce vor zice străinii? Te bucuri să auzi o părere proastă despre tine? Crezi oare că nu ne doare? Crezi oare că nu suntem patrioţi?" Mărturisesc că nu pot găsi răspuns la observaţii atât de înţelepte, mai ales în ce priveşte părerea străinilor. Afară, poate, de una. Într-un colţ depărtat al Rusiei trăiau doi locuitori. Unul din ei era tată de familie, anume Kifa Mokievici, un om blajin, care îşi ducea zilele în toată nepăsarea. Nu se îngrijea deloc de familie; existenţa lui era îndreptată mai mult spre latura contemplativă şi preocupată de următorul lucru, pe care el îl numea o chestiune de filosofie: „Să luăm, bunăoară, animalul, zicea el, plimbându-se prin odaie. Animalul se naşte gol. Dar de ce se naşte gol? De ce nu se naşte aşa cum se naşte pasărea, de ce nu iese din nou? E ceva aici… Când te adânceşti mai mult în natură, nu mai înţelegi nimic." Asta era cugetarea lui Kifa Mokievici. Dar lucrul de căpetenie nu e aici. Celălalt locuitor era Moki Kifovici, băiatul celui dintâi. Era, cum se spune în Rusia, un voinic, şi, pe când pe taică-su îl frământa naşterea animalului, firea lui de vlăjgan spătos, în vârstă de douăzeci de ani, căuta să răbufnească. Nu ştia să umble uşor cu niciun lucru: dacă punea mâna pe cineva, ba-i trosneau acestuia oasele, ba îi ieşea un cucui. Acasă şi prin vecini, toate fiinţele, începând de la fata din casă şi până la câinele din curte, de cum îl vedeau, fugeau care încotro. Îşi rupsese în bucăţi până şi propriul lui pat. Aşa era Moki Kifovici,

totuşi sufletul lui era bun. Dar lucrul de căpetenie nu e nici aici. Lucrul de căpetenie e în cele ce urmează: „Ascultă, tăicuţule, boierule Kifa Mokievici, îi spuneau tatălui atât slugile din curtea lui cât şi din ale vecinilor: ce-i cu Moki Kifovici al dumitale? Nimeni n-are pace din pricina lui, mereu ne năcăjeşte!" „Da, e neastâmpărat, neastâmpărat, răspundea de obicei tatăl. Dar ce să fac cu el? Acum, e târziu să-l mai bat. Şi, afară de asta, tot eu aş fi învinuit de cruzime. E om ambiţios şi dacă l-aş dojeni faţă de alţii, s-ar potoli, dar ar afla lumea, asta-i nenorocirea! Ar afla oraşul şi ar spune că-i un câine. Ce Dumnezeu, lumea crede că pe mine nu mă doare? Nu-s tată? Dacă mă ţin de filosofie şi uneori n-am vreme, nu mai sunt tată? Ba da, sunt tată, naiba să mă ia, sunt tată! Pe Moki Kifovici îl am aici, la inimă!" La aceste cuvinte, Kifa Mokievici se lovea cu putere cu pumnii în piept, şi se aprindea. „Chiar dacă rămâne câine, să n-o afle lumea de la mine, să nu-l dau eu de gol." După ce îşi da pe faţă asemenea simţământ părintesc, îl lăsa pe Moki Kifovici să-şi vadă de isprăvile lui voiniceşti, iar el se întorcea la treaba lui preferată, punându-şi, deodată, o întrebare cam de felul acesteia: „Dar ce s-ar întâmpla dacă elefantul s-ar naşte dintr-un ou? îmi închipui că găoacea ar fi atât de groasă, încât n-ai putea-o sparge nici cu tunul. Ar trebui atunci să se născocească o nouă armă de foc." Aşa îşi petreceau viaţa doi locuitori ai unui colţ paşnic, care – pe neaşteptate, ca printr-o ferăstruică – şi-au scos capul la sfârşitul poemului nostru; şi l-au scos pentru ca să răspundă, cu modestie, învinuirilor venite din partea unor preaînfocaţi patrioţi, care – până una-alta – se îndeletnicesc în tihnă cu vreo problemă de filosofie sau cu mărirea contului lor la bancă cu sume aparţinând patriei lor iubite, patrioţi care sunt preocupaţi nu atât să nu facă vreun rău, ci cum să procedeze ca să nu spună că îl fac. Dar învinuirile nu vin nici din patriotism, nici dintr-un simţământ

spontan; altceva se ascunde în dosul lor. Pentru ce să nu spunem lucrurilor pe nume? Cine altul, dacă nu autorul, trebuie să rostească sfântul adevăr? Vă feriţi de privirile ce sfredelesc adânc, ba vă feriţi să sfredeliţi chiar dumneavoastră cu privirea în adâncime; vă place ca ochii neînsoţiţi de judecată să vă alunece pe deasupra. Veţi râde pesemne din toată inima de Cicikov, şi poate că-l veţi şi lăuda pe autor, zicând: „Totuşi, autorul a luat seama destul de bine la unele lucruri, trebuie să fie un om plin de duh!” După asemenea cuvinte, gândul vi se va întoarce bucuros şi cu o mândrie îndoită asupra dumneavoastră înşivă, un zâmbet de mulţumire de sine vă va înflori pe faţă şi veţi adăuga: „Da, trebuie să recunoaştem că prin provincii se întâlnesc şi oameni din cale-afară de ciudaţi şi caraghioşi, ba şi ticăloşi totodată, şi încă ce ticăloşi!” Dar care dintre dumneavoastră, în smerenie creştinească, nu în auzul tuturor, ci în singurătate şi linişte, în clipele când omul stă de vorbă cu sine într-ascuns, va adânci în suflet întrebarea gravă: „N-am cumva şi eu în mine ceva din Cicikov?” Niciunul dintre noi!… Să treacă însă numai pe lângă dânsul un prieten, de un grad nici prea mare, dar nici prea mic, că el i-ar da numaidecât unui vecin cu cotul şi i-ar spune, gata să pufnească de râs: „Uite-l pe Cicikov! A trecut Cicikov!” Şi apoi s-ar lua după el, ca un copil, ar uita de orice cuviinţă datorată gradului şi vârstei, şi ar striga în urma lui, ca să-l necăjească: „Cicikov! Cicikov! Cicikov!” Dar am început să vorbim prea tare, uitând că eroul nostru, care a dormit tot timpul cât s-a vorbit despre el, s-a trezit şi ar putea să-şi audă numele rostit aşa de des. E om supărăcios şi nu-i place să se vorbească de el fără respect. Cititorului nu-i pasă dacă Cicikov se supără sau nu pe el, dar, în ce-l priveşte pe autor, acesta nu trebuie nicidecum să se certe cu eroul lui: le este scris amândurora să mai facă drum lung mână-n mână; căci mai are de dus cu el două părţi

mari ale acestei cărţi, ceea ce nu este un lucru de lepădat.

— Hei, dar ce faci acolo? îl întrebă Cicikov pe Selifan. N-auzi?

— Ce este? răspunse încet Selifan.

— Cum „ce este”? Gânsacule! Aşa se mână? Haide, dă-i drumul!

Într-adevăr, Selifan mâna de mult cu ochii închişi, lovind din când în când prin somn, cu hăţurile, coastele cailor, care moţăiau şi ei; iar Petruşka îşi pierduse cine ştie pe unde şapca şi acum, furat şi el de somn, îşi lăsase capul pe genunchiul lui Cicikov, care trebui să-i dea un bobârnac. Mai înviorat, Selifan lovi de câteva ori calul bălţat pe spinare, şi acesta porni în trap; apoi, după ce-şi învârti biciul pe deasupra tuturor cailor, Selifan îi îndemnă cu un glas subţire şi melodios: „Hii, căluţilor!” Căluţii luară vânt şi duseră brişcă uşoară ca un fulg. Selifan nu mai făcea decât să-şi învârtească biciul şi să strige: „Hi! Hi! Hi!” săltându-se legănat pe capră, după cum troica urca sau cobora în goană, prin hârtoapele semănate la tot pasul pe şoseaua ce se lăsa uşor la vale. Cicikov, săltat şi el uşor pe perna îmbrăcată în piele pe care stătea, zâmbea, căci îi plăcea goana asta nebună. Şi care e rusul căruia să nu-i placă această goană? Şi cum ar putea să fie altfel, când sufletul său râvneşte să se ameţească, să zburde şi să-şi spună uneori: „Să le ia dracu’ pe toate!” Tocmai lui să nu-i placă? Şi cum să nu-ţi placă această goană nebună, când în ea găseşti ecoul unui minunat avânt? S-ar spune că o forţă necunoscută te-a ridicat pe aripa ei; zbori, şi odată cu tine totul zboară: zboară stâlpii verstelor, zboară – înspre tine – negustorii cocoţaţi pe capra chibitcei lor, zboară de amândouă părţile pădurea cu şirurile întunecate de brazi şi de molifţi, cu auiala securilor şi croncănitul corbilor; zboară drumul, în tot lungul lui, pierzându-se cine ştie

unde, în zarea îndepărtată. E ceva înfricoşător în aceste fugare apariţii care nu apucă nici să se contureze bine, că şi dispar; cerul, norii uşori şi luna care-i străbate, doar ei singuri par ţintuiţi pe loc. Oh, troică, pasăre troică, cine oare te-a născocit? Tu n-ai putut căpăta viaţa decât în mijlocul unui popor dârz şi îndrăzneţ, pe pământul unei ţări care nu ia lucrurile în glumă, mare cât jumătate din lume, şi atât de întinsă, încât apucă-te numai să-i numeri verstele, şi ochii ţi se vor împăienjeni. Oh, troică, s-ar putea spune că tu nu eşti prea încurcat meşteşugită; tu nu eşti prinsă în şuruburi de fier, ci cioplită şi împreunată la întâmplare, cu tesla şi cu securea, de vreun dibaci mujic din părţile Iaroslavului. Surugiul tău nu-i încălţat cu botfori nemţeşti; cu barba în vânt şi cu mănuşi doar cu un singur deget, el stă dracul ştie pe ce: totuşi, e destul să se salte numai un pic şi să dea puţin din mâini, îngânând un cântec, şi caii se avântă năvalnic, spiţele se contopesc, împlinind parcă roata într-un taler argintiu, şoseaua se înfioară, trecătorul speriat dă un ţipăt – şi troica aleargă, mâncând pământul… Şi, până să te dezmeticeşti, abia mai zăreşti în depărtare ceva care spintecă şi învârtejeşte văzduhul.

Şi tu, Rusie, nu zbori oare ca o înflăcărată troică, pe care nimeni n-ar putea-o întrece? Drumul fumegă sub tine, podurile duduie, totul rămâne în urmă şi nimic nu te întrece. Trecătorul se opreşte, uluit de această dumnezeiască minune. Să fi căzut oare trăsnetul din cer? Ce înseamnă această goană nebună, care te înspăimântă? Ce tainică putere se ascunde în aceşti cai, cai cum nu s-au mai văzut încă pe lume? Oh, telegari, minunaţi telegari ruseşti, ce vârtejuri năprasnice de vânt se încurcă în coamele voastre? S-ar spune că trupul vostru neastâmpărat e numai urechi. Auzind deasupra capetelor lor cântecul cu care sunt deprinşi, şi-au umflat – cu toţii deodată – piepturile lor de aramă şi, abia atingând pământul

cu copitele, iată-i aidoma unor săgeţi ce despică aerul. Aşa zboară Rusia, sub o inspiraţie divină… încotro te avânţi? Răspunde. Niciun răspuns. Zuruitul zurgălăilor răsună melodios. Aerul, spintecat de goană, vâjâind, se preface în vânt puternic. Zboară pe de lături, rămânând în urmă tot ce-i iese în cale; şi, cu priviri invidioase, se dau la o parte – ca să-i facă loc – celelalte popoare, celelalte state.

VOLUMUL AL DOILEA

Capitolul întâi[82]

De ce să descriem sărăcia, şi numai sărăcia, precum şi metehnele vieţii noastre, dezgropând oameni de prin colţuri uitate şi depărtate ale ţării? Ce să-i facem, dacă asta-i pornirea firească a autorului, care – pătimind de propriile lui cusururi – nu mai poate scrie despre nimic altceva decât despre sărăcie şi iar sărăcie, zugrăvind metehnele vieţii noastre şi dezgropând oameni din colţurile cele mai uitate şi mai depărtate ale ţării? Şi acum, iată-ne din nou ajunşi într-un asemenea colţ uitat, împotmoliţi iarăşi într-o înfundătură.

Dar ce mai colţ uitat şi ce înfundătură!

Creste de munţi se întind, vălurite, pe o lungime de peste o mie de verste, cu vârfuri şi despicături, întocmai ca meterezele uriaşe ale unei cetăţi fără sfârşit. Se ridică măreţe deasupra întinderii fără margini a câmpiilor, când în frânturi de calcar şi argilă, ca nişte pereţi drepţi, brăzdaţi de zbârcituri şi râpe, când în dulci valuri, ondulate ca blana de miel şi acoperite cu tufişuri tinere, răsărite în locul copacilor doborâţi, când – în sfârşit – ca o întunecime de pădure, ca prin minune scăpată de topor. Un râu, ici credincios malurilor lui, îi urmează cotiturile, colo – părăsindu-le – o ia peste pajişti, pentru ca, după câteva şerpuituri, să sclipească în razele soarelui ca un jar sau să se ascundă în vreun crâng de mesteceni, plopi tremurători şi anini; şi iese apoi mai departe, biruitor, cu poduri, mori şi zăgazuri, care-l străjuiesc parcă la fiecare cotitură.

Într-un loc, coasta prăvălită este îmbrăcată în frunzişul des al copacilor verzi. Datorită terenului

accidentat al acestei văgăune muntoase, mâna omului a îmbinat – plantându-le laolaltă – flora nordului cu cea a sudului. Stejari, molifţi, peri pădureţi, arţari, vişini, porumbari, drobi şi scoruşi năpădiţi de hamei, ajutându-se unii <pe alţii>[83] să crească, sau înăbuşindu-se între ei, se caţără de jos în sus pe întregul povârniş. Iar deasupra lor, chiar pe culme, acoperişurile roşii ale clădirilor boiereşti, spinările şi coamele cu zorzoane de lemn ale izbelor ascunse în dosul lor, catul de sus al conacului cu balconul sculptat şi cu fereastra mare, ca o jumătate de cerc, se împreună cu vârfurile verzi ale copacilor. Şi, deasupra acestui sobor de arbori şi acoperişuri, se înalţă o veche biserică de ţară, strălucind din cele cinci turle aurite. Cruci, aurite şi ele, lucrate cu horbote şi întărite cu lanţuri la fel, licărind pe fiece turlă, de departe par că atârnă singure în văzduh, sclipind ca nişte monede de aur. Şi toate acestea – vârfurile, acoperişurile şi crucile – se oglindesc, răsturnate, şi uimitor de frumos, în râul în care răchitele diforme, scorburoase, unele mai pe lângă maluri, altele cu crengile şi frunzele scufundate de tot în apă, se minunează parcă de neasemuita privelişte, prin ochiurile lăsate de lintiţa lipicioasă, înfrăţită cu verdele deschis, bătând în galben, al nuferilor.

Priveliştea era frumoasă; dar văzută de sus – din balconul casei – cum se pierdea în depărtări, era şi mai frumoasă. Niciun musafir, niciun vizitator nu putea să rămână nepăsător în balcon. I se tăia suflul de uimire şi nu mai contenea să exclame: „Doamne, ce privelişte nemărginită!” întinderi nesfârşite se desfăşurau cât vedeai cu ochii, dincolo de păşunile presărate cu dumbrăvi şi mori de apă, curmate pe alocuri de brâie verzi de pădure; iar mai departe de ele, acolo unde văzduhul îngroşat se mai împâclea, se zăreau nisipuri galbene; apoi din nou păduri, albăstrii ca marea sau ca o ceaţă revărsată peste depărtări; şi iarăşi nisipuri, tot galbene, mai palide însă. O

creastă de munţi de cretă, strălucitoare în albul ei până şi pe vreme mohorâtă, luminată parcă veşnic de soare, părea lipită de sfârşitul zării. La poalele acestor munţi, pe albul lor orbitor, se zăreau – ca printr-un văl de neguri – pete brumării şi parcă fumegânde. Erau satele îndepărtate, pe care ochiul omului nu le mai putea desluşi. Numai scânteia scăpărată de soare în câte o turlă de biserică te făcea să-ţi dai seama că acolo sunt întinse aşezări omeneşti. Totul era cufundat într-o linişte adâncă, netulburată nici măcar de ecoul glasurilor ce săgetau văzduhul în zbor, pierzându-se apoi în nesfârşit. După ce contempla din balcon vreo două ceasuri zările îndepărtate, musafirul nu putea decât să rostească: „Doamne, ce privelişte nemărginită!”

Dar cine locuia conacul şi stăpânea acest sat, de care – din partea de unde veneai – întocmai ca de o cetate de necucerit, nici nu puteai măcar să te apropii? Ajungeai, venind doar din partea cealaltă, unde stejarii rari întâmpinau oaspele cu prietenie, deschizându-şi larg crengile înaintea lui, parcă pentru o caldă îmbrăţişare, şi-l îndrumau către faţa casei, al cărei vârf l-am văzut adineauri doar din spate. Acum, ea ni se arată în întregime, aşezată între rândul de izbe de lemn, cu spinări şi coame înzorzonate, şi biserica cu crucile şi cu lanţurile lor aurii spânzurând parcă în aer. Cărui fericit îi aparţine acest colţişor singuratic?

Lui Andrei Ivanovici Tentetnikov, moşier din judeţul Tremalahanski, un tânăr de treizeci şi trei de ani, fericit şi, pe deasupra, neînsurat.

Dar cine era acesta, ce fel de om, ce însuşiri avea? Pe vecini trebuia să-i întrebaţi, cititoarelor, pe vecini. Unul din ei, un fost militar din categoria azi dispărută a iscusiţilor ofiţeri de stat-major de brandere[84], spunea despre el: „E un porc în toată puterea cuvântului!” Un general, care locuia la zece verste de el, afirma că: „E un tânăr care nu-i prost, dar care şi-a băgat prea multe în cap. Aş fi putut să-i fiu de folos, pentru că am unele legături

la Petersburg şi chiar la…” Generalul nu isprăvea. La rândul lui, căpitanul-ispravnic zicea: [„Eh!… Boieria lui nu-i cine ştie ce!] Chiar mâine mă duc la el pentru dările pe care nu le-a plătit!” Întrebaţi cum e boierul lor, ţăranii din satul lui nu răspundeau nimic. Prin urmare, părerile nu prea erau faimoase.

Vorbind însă fără părtinire, trebuie să spunem totuşi că Tentetnikov nu era o fiinţă rea, ci, cel mult, un om care „făcea degeaba umbră pământului!” Şi întrucât pe lumea asta se află destui oameni care fac umbră pământului, de ce n-ar face-o şi Tentetnikov? De altfel, iată – luată la întâmplare – o zi din viaţa lui, zi care seamănă leit cu toate celelalte zile. Cititorul să tragă singur o încheiere în ce priveşte firea lui, precum şi măsura în care traiul i se potrivea cu frumuseţile ce-l înconjurau.

Se trezea dimineaţa târziu de tot şi, ridicat în capul oaselor, sta multă vreme în pat, frecându-şi ochii. Deoarece din nenorocire avea ochii mici, frecatul ţinea din cale-afară de mult şi, în tot acest răstimp, Mihailo – valetul lui – înţepenea la uşă cu ligheanul şi ştergarul în mâini. Bietul Mihailo sta aşa câte un ceas două, se mai ducea pe la bucătărie, se mai întorcea, dar îşi găsea boierul tot în aşternut şi tot frecându-se la ochi. În cele din urmă, Tentetnikov se da jos din pat, se spăla, îşi punea halatul şi se ducea în salon să bea ceai, cafea, cacao sau chiar lapte abia muls şi nefiert, din toate câte puţin, lăsând împrăştiate puzderie de firimituri de pâine şi murdărind tot salonul cu cenuşa din pipă. Ceaiul ţinea vreo două ore. Totuşi, răstimpul nu-i ajungea: aşa că mai lua o ceaşcă, de astă dată cu ceai rece, şi se ducea cu ea la fereastra dinspre curte, unde în toate zilele se petrecea aceeaşi scenă.

Mai întâi, Grigori, intendentul, urla la chelăreasa Perfilievna, folosindu-se îndeobşte cam de acest vocabular:

— Suflet puturos ce eşti! Lepădătură! Mai bine tăceai, ticăloaso!

— Pe asta n-o vrei?! striga lepădătura de Perfilievna, dându-i cu tifla; era o muiere pe cât de posomorâtă, pe atât de mare iubitoare de stafide, pistil şi alte dulciuri pe care le ţinea sub cheie.

— Te iei la harţă şi cu logofătul, gunoi de hambar ce eşti! răcnea Grigori.

— Logofătul e tot un hoţ ca şi tine. Crezi că boierul nu vă cunoaşte? E aici şi aude tot.

— Unde ţi-i boierul?

— Uite-l colea, la fereastră. Vede tot.

Într-adevăr, boierul era la fereastră şi vedea tot.

Ca balamucul să fie şi mai mare, un copil din curte, mâncând o palmă de la maică-sa, ţipa cât îl ţinea gura; iar în pragul bucătăriei, un dulău, opărit de bucătar cu apă clocotită, chelălăia cu şezutul pe pământ. Într-un cuvânt, urlet şi zbierăt de-ţi lua auzul. Boierul le vedea şi le auzea pe toate. Şi numai atunci când nu mai putea să le rabde, când toate acestea nu-l mai lăsau să trândăvească, trimitea poruncă să se mai potolească gălăgia.

Când mai erau vreo două ceasuri până la masă, el se ducea în biroul lui, căci se consacra temeinic unei lucrări ce urma să cuprindă – din toate punctele de vedere: civil, politic, religios şi filosofic – întreaga chestiune rusească; trebuia să dezlege grelele întrebări şi probleme ale timpului şi să lămurească, cât mai amănunţit, măreţul viitor al Rusiei; pe scurt, totul era cercetat după cele mai moderne metode. E drept că uriaşa lucrare se mărginea mai mult la o îndelungă meditare: pana era roasă cu dinţii, iar pe hârtie 0e aşterneau felurite desene. Apoi totul era dat deoparte: Tentetnikov lua o carte, pe care n-o mai lăsa din mână până la masă. O citea odată cu supa, cu mâncărica, cu friptura şi chiar cu prăjitura, încât unele bucate se răceau, iar altele erau ridicate de la masă neatinse. Urma o pipă şi o cafea, precum şi

jocul de şah de unul singur; ce mai făcea însă până la cina de seară, e greu de spus. Pare-se că nimic.

Astfel îşi trecea vremea un om singuratic <pe lume>, un tânăr de treizeci şi trei de ani: trândăvind în halat şi fără cravată. Nu-l trăgea inima să se ducă la plimbare, nu-i venea să coboare în grădină, nu era ispitit nici măcar să deschidă ferestrele ca să mai intre aer curat în casă; iar minunata privelişte a satului, pe care niciun vizitator nu putea să n-o admire, pentru stăpânul casei parcă nici n-ar fi fost pe lumea asta. Din toate cele de mai sus, cititorul poate să vadă că Andrei Ivanovici Tentetnikov făcea parte din acea categorie de inşi, care mai dăinuieşte încă în Rusia, şi cărora li se mai zicea mai înainte somnoroşi, trântori, urşi, dar pe care astăzi nu mai ştiu cum să-i numesc. Se naşte oare omul cu o astfel de fire, sau ajunge aşa mai târziu, din cauza nefericirilor care se îmbulzesc în jurul lui? În loc de răspuns, mai bine să povestim cum a fost crescut şi cum şi-a petrecut copilăria Tentetnikov.

Se pare că împrejurările ar fi fost prielnice pentru ca din el să iasă un om de treabă. La doisprezece ani, băiatul, înzestrat cu o minte ageră, dar fire cam gânditoare şi întrucâtva bolnăvicioasă, fusese dat la o şcoală al cărei director era, pentru vremea aceea, un om fără pereche. Minunat pedagog, adorat de tineret, neîntrecutul Alexandr Petrovici era înzestrat cu darul de a pătrunde sufletul omului. Ce bine cunoştea el firea omului rus! Şi cum îi cunoştea pe copii! Cum ştia să se poarte cu ei! Nu era ştrengar care, făcând vreo ispravă, să nu se ducă să i-o mărturisească. Ba mai mult, chiar dacă ştrengarul primea o aspră <dojană>, nu pleca de la el cu ochii în pământ, ci, dimpotrivă, cu capul sus. Avea ceva care te îmbărbăta şi care parcă-ţi spunea: „înainte!… Ridică-te în picioare! Ce-i dacă ai căzut?” Nu-i pisa pe şcolari cu predici despre buna purtare. „Căci, avea el obiceiul să spună, eu le cer doar să

aibă minte!… Cine vrea să ajungă om deştept, nu mai are timp să fie deşucheat. Destrăbălarea va dispare de la sine!” Şi, într-adevăr, destrăbălarea dispărea încet-încet. Cel care nu căuta să fie cât <mai bun>, cădea în dispreţul colegilor. Măgarii şi proştii mai vârstnici trebuiau să rabde porecle dintre cele mai jignitoare din partea copiilor mai mici, pe care nu îndrăzneau să-i atingă nici măcar cu un deget. „Asta-i prea din cale afară, spuneau mulţi, deştepţii se vor îngâmfa!” „Nu, nu-i deloc din cale afară, răspundea directorul, pe cei neînzestraţi nu-i ţin multă vreme în şcoală. Lor le ajunge un singur curs. Dar pentru cei deschişi la minte mai am şi alt curs.” Şi, într-adevăr, toţi elevii cu mintea ageră ieşeau bine şi la cursul celălalt. Tolera multe zburdălnicii, căci vedea în ele un început de dezvoltare a însuşirilor sufleteşti şi spunea că dascălul are nevoie de ele, întocmai ca medicul de spuzeala pielii: să-şi dea seama ce anume se ascunde înlăuntrul omului.

Şi cât îl iubeau copiii! Nu, niciodată n-au ţinut copiii la părinţii lor, cum au ţinut la el. Nici chiar pasiunea anilor de nebunii, de porniri deşucheate, nu are puterea dragostei pe care şcolarii <i-o> purtau. Recunoscători, elevii lui, până în zilele cele mai târzii ale vieţii lor, ridicau paharul cu ochii înlăcrămaţi de ziua naşterii minunatului pedagog, care era de mult în mormânt. Un semn de aprobare din partea lui, cât de mic, era o fericire; îţi da un tremur, te prindea un fior şi ardeai de dorinţa nebună de a-ţi întrece colegii. Pe cei mai săraci cu duhul nu-i ţinea mult în şcoală şi le făcea doar un curs de scurtă durată; în schimb, cei inteligenţi trebuiau să urmeze o învăţătură îndoită. Ultima clasă, în care ajungeau numai cei aleşi, nu semăna deloc cu ale celorlalte şcoli. Abia acolo cerea el elevului tot ce alţii cer fără niciun rost de la orice copil: acea înaltă înţelepciune a omului care ştie să nu râdă de altul, dar să îndure batjocura; să fie îngăduitor faţă de proşti, să nu se mânie, să nu-şi

iasă din fire, orice s-ar întâmpla, să nu se răzbune niciodată, rămânând veşnic într-o deplină linişte sufletească; el folosea orice mijloc care putea contribui la formarea unui bărbat hotărât, făcând cu elevii lui nenumărate încercări în acest scop. Ce bine cunoştea profesorul minunata ştiinţă a vieţii!

N-avea dascăli mulţi. Preda singur cea mai mare parte a materiilor. Fără termeni pedanţi, fără concepţii şi păreri umflate, el ştia să concretizeze miezul unei probleme în aşa fel, încât până şi un copil mic îşi dădea seama de ce are nevoie s-o cunoască. Dintre ştiinţe alegea numai pe acelea care puteau ajuta pe copil să crească, ca să devină un cetăţean folositor ţării sale. Cea mai mare parte a lecţiilor consta din povestiri despre ceea ce-l aştepta pe tânăr în viitor; el ştia să zugrăvească întregul orizont al drumului prin viaţă în <aşa> fel, încât gândul şi sufletul tânărului care sta în bancă era numai acolo, la sarcinile lui viitoare. Nu ascundea nimic, arătând tânărului, în întreaga lor goliciune, toate necazurile şi piedicile ridicate îndeobşte în calea omului, toate ispitele şi ademenirile ce-l aşteaptă, fără să-i tăinuiască niciuna. Căci le cunoştea atât de bine, ca şi cum ar fi trecut el însuşi prin toate gradele şi slujbele de-a rândul. Fie că tânărului începuse să-i sporească râvna de a ajunge, fie că ochii minunatului dascăl aveau ceva ce-l îndemna: *înainte!* – cuvânt bine cunoscut rusului, care poate face minuni cu firea lui simţitoare – fapt este că, dornic să se măsoare cu împrejurări cât mai neprielnice, cât mai bogate în stăvili, fiind silit, în felul acesta, să dea dovadă de o cât mai mare tărie sufletească, din capul locului tânărul începea să caute numai greutăţi. Puţini erau acei care terminau cu bine şcoala; în schimb, ei ieşeau căliţi, gata să se ia la trântă cu viaţa. Intraţi în serviciul statului, ei izbuteau să se menţină în posturile cele mai şubrede, pe când alţii, poate mai inteligenţi chiar decât ei, nemaiputând răbda măruntele sâcâieli ale slujbei,

se lipseau de ea; sau, mai slabi de înger, leneşi şi îndobitociţi, decădeau, ajungând în mrejele şperţarilor şi ale potlogarilor. Primii însă nici nu se clătinau; cunoscând viaţa şi omul, ajutaţi de învăţătura căpătată, ei izbuteau să influenţeze chiar şi elemente dintre cele mai rele.

Multă vreme, inima înflăcărată a băieţandrului, stăpânit de atâta râvnă, pornea să bată mai tare la gândul că va intra, în sfârşit, la cursul rezervat. Şi, desigur, nici n-ar fi putut exista un pedagog mai bun, pentru Tentetnikov, decât Alexandr Petrovici. S-a întâmplat însă ca, tocmai în clipa când el trecu în cursul celor aleşi şi atât de mult dorit, dascălul fără pereche [să moară] pe neaşteptate. Ce lovitură îngrozitoare a fost pentru el această primă pierdere! Totul s-a schimbat în şcoală. În locul lui Alexandr Petrovici veni un oarecare Feodor Ivanovici, preocupat exclusiv de disciplină şi cerând copiilor ceea ce li se poate cere numai oamenilor adulţi. Purtarea lor, ceva mai liberă, o taxa drept lipsă de disciplină. Ca şi cum ar fi căutat să-l jignească cu tot dinadinsul pe defunct, încă din prima zi îşi făcu cunoscută concepţia sa, şi anume că pentru el inteligenţa şi succesele la învăţătură n-au nicio însemnătate, şi că nu va ţine seama decât de disciplină, de bună purtare. Şi, lucru ciudat, tocmai această bună purtare nu putu Feodor Ivanovici s-o obţină. Ferindu-se de el, elevii începură să-şi facă de cap. Ziua mai mergea cum mai mergea, dar noaptea se destrăbălau cu totul.

Învăţătura o apucă şi ea pe un drum ciudat. Dascăli noi, cu alt fel de a vedea şi privi lucrurile şi viaţa, copleşiră pe elevi cu sumedenie de termeni şi cuvinte noi. Expunerile lor erau, e drept, logice şi făcute cu avânt; dar ştiinţa în sine rămânea fără viaţă. Căci, în gura lor, învăţătura moartă mirosea a mort. Pe scurt, totul începu să meargă cu susul în jos. Respectul faţă de şefi şi faţă de autoritate se spulberă; băieţii începură să-şi bată joc de pedagogi şi chiar de profesori. Până şi

pe director începură să-l poreclească: Fedka, Franzela şi în tot felul. Dezmăţul nu mai era deloc copilăresc: se petreceau lucruri pentru care mulţi ar fi trebuit să fie daţi afară din şcoală. În doi ani, instituţia ajunse de nerecunoscut.

Andrei Ivanovici era însă o fire liniştită. El nu se lăsă ademenit de orgiile nocturne ale colegilor săi, care-şi găsiseră o femeiuşcă peste drum de locuinţa noului director, chiar în faţa ferestrelor lui; după cum nici nu-şi bătea joc de cele sfinte, numai pentru că nimeriseră peste un popă niţel cam prostănac. Nu, el nici în somn nu uita că omul e o făptură a lui Dumnezeu. Nu se lăsa ademenit, totuşi era descurajat. Ambiţia îi fusese trezită, dar nu avea câmp de activitate pentru ea. Era mai bine dacă nu i s-ar fi trezit. Ascultându-şi dascălii care se înfierbântau pe catedră, îşi amintea de fostul lui pedagog, care – fără să se aprindă – ştia să vorbească pe înţelesul tuturor. Câte materii şi câte cursuri n-a ascultat el mai târziu! Medicină, chimie, filosofie şi chiar drept; apoi istoria universală a omenirii, care lua proporţii atât de uriaşe, încât după trei ani de predare, dascălul respectiv de-abia izbutea să dea gata introducerea; pe urmă, evoluţia obştiilor în câteva oraşe germane, şi câte şi mai câte altele, că doar Dumnezeu le mai ştie! Dar toate îi rămâneau în cap ca nişte crâmpeie încâlcite. Instinctiv, el simţea că lecţiile nu erau predate cum s-ar fi cuvenit; dar cum anume ar fi trebuit, asta n-o mai ştia. Îşi aducea aminte tot timpul de Alexandr Petrovici, se întrista, şi nu mai putea de dorul lui.

Dar tinereţea e fericită tocmai pentru că are în faţa ei viitorul. Pe măsură ce se apropia vremea să-şi termine şcoala, inima-i bătea tot mai tare. Îşi spunea: „Ce-am învăţat nu e încă viaţa; e numai o pregătire pentru a lua contact cu ea; adevărata viaţă ne-o vom trăi când vom intra în slujba statului, căci numai atunci vom avea putinţa să săvârşim isprăvi mareţe!” Şi, fără să arunce o

privire colţişorului minunat care uimea atât de mult pe vizitatori, fără ca măcar să se închine la mormântul părinţilor săi, el s-a îndreptat spre Petersburg, după obiceiul tuturor celor care vor să parvină. Făcu la fel cu întreg tineretul nostru înflăcărat, care aleargă – din toate părţile Rusiei – ca să intre în slujbă, ca să strălucească, să-şi croiască un drum sau cel puţin să-şi însuşească o spoială de cultură, spălăcită şi rece ca gheaţa. Dar avântul plin de ambiţie al lui Andrei Ivanovici a fost frânt chiar de la început de unchiul Onufri Ivanovici, consilier de stat titular, care i-a spus categoric că lucrul de căpetenie e să ai un scris frumos şi că, deci, trebuie să începi cu caligrafia.

Cu mare greutate şi datorită protecţiei unchiului său, el a izbutit până în cele din urmă să fie numit funcţionar într-un minister. Când l-au condus într-o sală impunătoare şi luminoasă – cu parchet pe jos şi cu birouri lustruite – în care ţi se părea că ţin sfat cei dintâi dregători ai statului, hotărând de soarta întregului imperiu, şi când a văzut acolo o mulţime de domni frumoşi stând şi scriind la mese, cu capul aplecat într-o parte, *şi* când l-au aşezat şi pe el la o asemenea masă de scris şi i-au dat să copieze o hârtie ce parcă într-adins nu cuprindea nimic însemnat – era vorba de o sumă de trei ruble, iar corespondenţa ţinea de o jumătate de an – tânărul lipsit de experienţă fu cuprins de un simţământ ciudat: parcă, la şcoală fiind, pentru vreo vină oarecare, ar fi fost dat cu o clasă înapoi; iar în ce priveşte pe domnii din jurul lui, i se părea că sunt şi ei – nici mai mult, nici mai puţin – tot nişte şcolari! Şi, spre întărirea acestei asemănări, mulţi dintre dânşii ţineau ascunsă, în filele mari ale dosarului pe care-l cercetau, câte o carte – traducerea cine ştie cărui roman tâmpit – dând impresia că lucrează de zor la dosar, dar tresărind speriaţi ori de câte ori intra în sală şeful lor. Ce ciudate sunt toate astea!… Preocupările din trecut îi apar mult mai de seamă decât ocupaţiile de

acum, pregătirea pentru slujbă mai frumoasă decât însăşi slujba! I se făcu dor de şcoală. Deodată i se ivi în faţa ochilor, de parcă ar fi fost viu, Alexandr Petrovici, şi de-abia se ţinu să nu plângă. Încăperea începu să se învârtească cu el, cu funcţionari, cu birouri cu tot, şi numai cu greu s-a stăpânit să nu-şi piardă cunoştinţa. Venindu-şi în fire, se gândi: „Nu se poate; trebuie să mă ţin de treaba asta, oricât de neînsemnată mi s-ar părea ea la început!” Şi, luându-şi inima în dinţi, se hotărî să-şi facă şi el slujba la fel ca toţi ceilalţi.

Căci, la urma urmei, unde nu-şi poale găsi omul un strop de bucurie? Chiar şi la Petersburg, cu toată înfăţişarea lui aspră şi posomorâta. E drept: pe uliţe, un ger afurisit, de treizeci de grade, face să pârâie şi pietrele; urlă viscolul încruntat, progenitura hâdă a nordului, măturând trotuarele, orbind lumea pudrând cu praf de zăpadă gulerele de blană, mustăţile bărbaţilor şi boturile zbârlite ale animalelor; dar printre fulgii ce roiesc în vifornită, de undeva – de sus, de la catul al patrulea – licăreşte îmbietor o ferăstruică: într-o cămăruţă plăcută, la flacăra sfioasă a lumânărilor de spermanţet, în susurul samovarului, se desfăşoară o discuţie care-ţi încălzeşte sufletul; sau se citeşte câte o luminoasă pagină a vreunuia din inspiraţii noştri poeţi, cu care Dumnezeu a binecuvântat Rusia; iar tânăra-ţi inimă zvâcneşte cu putere, mai înfierbântată decât sub un soare caid de amiază.

Aşa că, în scurt timp, Tentetnikov se obişnui cu slujba: dar ea încetase să mai fie pentru el un scop, adică o treabă de căpetenie în viaţa lui, cum îşi închipuise la început, devenind ceva lăturalnic, ceva cu care să-şi omoare vremea, făcându-l să preţuiască şi mai mult timpul rămas liber. Unchiul, consilierul de stat titular, începuse să spere că din nepotul lui va ieşi ceva, când deodată Andrei Ivanovici făcu una boacănă. Printre prietenii lui – şi avea destui – erau şi doi dintre aşa-zişii

„nemulţumiţi”, firi din acelea ciudate şi veşnic zbuciumate, care nu numai ca nu pot răbda nedreptatea, dar nici măcar ceea ce li se pare lor a fi nedrept. Trecând însă la fapte, gândurile lor bune se risipeau; neîngăduitori faţă de alţii, dar cerând în schimb să fie priviţi cu îngăduinţă, ei au avut o puternică înrâurire asupra lui Tentetnikov; scuturându-i inerţia şi biciuindu-i nervii prin cuvântul lor înflăcărat şi prin nobila lor pornire împotriva societăţii, l-au făcut să vadă sumedenie de lucruri mărunte, pe care până atunci nici nu se gândise să le ia în seamă. Astfel, într-o bună zi, începu să nu-l mai poată suferi pe Feodor Feodorovici Leniţin, şeful uneia din secţiile instalate în minunatele săli ale departamentului. Începu să-i caute cât mai multe defecte. Băgă de seamă că Leniţin era în faţa mai-marilor lui numai miere, dar că se făcea numai oţet când îi vorbea un subaltern; mai observă că şeful, ca toţi oamenii mici la suflet, însemna pe slujbaşii care nu veneau să-l felicite de sărbători, răzbunându-se apoi pe aceia al căror nume nu era trecut în listele portarului[85]; şi începu să simtă un profund dezgust pentru el… un duh rău îl tot împingea să facă ceva care să nu fie pe placul lui Feodor Feodorovici. Şi căuta mereu, cu un fel de desfătare, un asemenea prilej, până a izbutit: îi vorbi într-o zi atât de obraznic, încât i s-a impus sau să-şi ceară scuze, sau să-şi dea demisia. Şi Tentetnikov şi-a dat demisia. Unchiul său, consilierul de stat titular, veni la ei speriat şi stărui:

— Pentru Dumnezeu, Andrei Ivanovici! Ce faci? Părăseşti o carieră în care ai pornit atât de bine, numai pentru că şeful tău nu e chiar aşa cum ai fi dorit tu să fie? Gândeşte-te! Ce faci, ce faci? Dacă toată lumea ar ţine seama de fleacuri de alde astea, nimeni n-ar mai rămâne slujbaş. Cuminţeşte-te, lasă la o parte mândria, amorul propriu, şi du-te să-ţi ceri scuze!

— Nu de asta-i vorba, unchiule, răspunse nepotul. Scuze nu mi-ar fi greu să-i cer; sunt vinovat; căci dânsul e şef, şi nu trebuia să mă port aşa cu el. E vorba însă de altceva; socot că am altă slujbă de îndeplinit: trei sute de suflete, o moşie prost gospodărită, iar logofătul – un neghiob. Statul n-o să piardă cine ştie ce dacă la masa mea de la minister o să stea altul în locul meu să copieze hârtiile, dar va pierde mult mai mult dacă trei sute de suflete n-au să plătească birul! Orice ai crede despre mine, unchiule, sunt totuşi un moşier (şi nici asta nu e o îndeletnicire de lepădat). Dacă voi avea grijă să păstrez şi chiar să îmbunătăţesc starea oamenilor încredinţaţi mie, şi dacă voi da statului trei sute de supuşi dintre cei mai de ispravă, care să nu bea şi care să-şi vadă de munca lor, în ce măsură slujba mea va fi mai prejos decât aceea a unui oarecare şef de secţie Leniţin?

Consilierul de stat titular rămase cu gura căscată de uimire. Nu se aştepta la un asemenea şuvoi de cuvinte. Gândindu-se puţin, începu cam aşa: „Totuşi… cum vine asta?… Cum să te-nfunzi la ţară? Ce fel de societate poţi avea tu acolo, printre ţărani? Aici, cât de cât, mai vezi pe uliţă ba un general, ba un cneaz. Treci pe lângă unul, pe lângă altul… Pe urmă… mai avem şi iluminaţie cu gaz, că deh! Europa industrială! Dar acolo n-o să-ţi iasă în cale decât ţărani şi ţărance. De ce să te osândeşti pe toată viaţa la un trai înapoiat?”

Întemeiatele argumente ale unchiului n-au avut totuşi niciun efect asupra nepotului, căruia i se părea că satul îi va fi adăpostul unde se va simţi la largul său şi unde va putea să-şi orânduiască gândurile şi năzuinţele; va fi singurul câmp de activitate folositoare. Îşi procurase şi cele mai noi cărţi de agricultură. Într-un cuvânt – două săptămâni după discuţia cu unchiul său, iată-l ajuns în apropierea locului unde-şi petrecuse copilăria, în apropierea acelui minunat colţişor pe care niciun musafir sau vizitator nu *se* mai sătura

privindu-l. Un simţământ nou se trezi în el. I se redeşteptau în suflet amintirile vechi care de mult nu mai ieşiseră la iveală. Uitase aceste meleaguri şi privea, ca un nou-venit curios, minunatele privelişti, inima începând deodată – şi fără altă pricină – să-i bată mai tare. Iar când drumul, trecând pe lângă o râpă îngustă, se îndreptă spre desişul unui codru des şi când văzu – sus şi jos, deasupra şi dedesubtul lui – stejarii, bătrâni de câte trei sute de ani, pe care trei oameni nu-i puteau cuprinde cu braţele, şi care – înconjuraţi de ulmi, brazi albi şi plopi negri – întreceau chiar vârfurile acestora din urmă; când la întrebarea: „A cui e pădurea asta?” i s-a răspuns: „A lui Tentetnikov”; când, ieşind din pădure, drumul străbătu prin lunci, printre crengi de plopi tremurători, pe lângă sălcii şi răchite tinere şi bătrâne, pe lângă movilele care se vedeau în depărtare, şi când peste două poduri trecu râul în două locuri deosebite, lăsându-l ba în dreapta, ba în stânga lui, iar la întrebarea: „Ale cui sunt luncile şi păşunile astea?” răspunsul fu: „Ale lui Tentetnikov”; când drumul a urcat apoi un deal şi a luat-o pe un tăpşan neted – având de o parte grâu, secară şi orz necosit, iar de partea cealaltă toate locurile pe lângă care mai trecuse şi care, deodată, i s-au părut toate mai mici, văzute din depărtare, când acelaşi drum, din ce în ce mai întunecos, intră treptat, iar apoi se pierdu de tot în umbra copacilor mari şi rămuroşi, împrăştiaţi pe un covor verde, până tocmai lângă sat; când au început a se zări izbele ţărăneşti cu spinările şi coamele lor cu podoabe de lemn, precum şi acoperişurile roşii ale clădirilor de piatră boiereşti, conacul, biserica veche cu vârfurile aurii ale turlelor ce prindeau să scânteieze, şi când inima purcese pe negândite să-i bată puternic, căci ştia unde a sosit – simţămintele care se grămădiseră treptat începură să se reverse, în sfârşit, în cuvinte rostite cu glas tare: „Dar prost am mai fost! Soarta m-a hărăzit să fiu stăpânul unui rai pământesc şi eu

mă băgasem rob, mâzgălind hârtii moarte! Educat, luminat, posedând cunoştinţele trebuincioase ca să asigur binele supuşilor mei, ca să îmbunătăţesc starea unei întregi regiuni, ca să împlinesc îndatoririle unui moşier, care este în acelaşi timp nu numai stăpân, ci şi judecător şi păzitor al rânduielilor, eu am încredinţat totuşi aceste sarcini unui logofăt nepriceput, preferind să orânduiesc treburile unor oameni pe care nu i-am văzut niciodată, cărora nu le cunosc nici firea şi nici însuşirile. În locul unei gospodării adevărate „mi-a plăcut mai mult să gospodăresc – de la mii de verste, şi doar prin hârţoage – îndepărtate provincii pe unde niciodată nu mi-a călcat piciorul, şi cărora nu le-aş putea face decât încurcături şi belele!”

Dar îl mai aştepta şi altă privelişte. Aflând că vine boierul, ţăranii s-au strâns în faţa cerdacului. Întocmai ca în picturi, basmale, testemele, şaluri, barişuri, sumane şi bărbi mari ale chipeşilor locuitori l-au înconjurat din toate părţile. Când s-au auzit cuvintele: „Stăpâne! Ţi-ai adus aminte de noi…” şi când bătrânii şi bătrânele, care cunoscuseră pe bunicul şi străbunicul lui, au început să plângă, nici el n-a mai putut să-şi stăpânească lacrimile. Se gândea în sine: „Câtă dragoste! Şi pentru ce? Pentru că eu niciodată n-am venit să-i văd, niciodată nu le-am purtat de grijă.” Şi s-a jurat că de aci încolo va împărţi munca şi truda cu <ei>.

Şi a început să gospodărească chiar el, să dea porunci. Apoi a micşorat boierescul, a scăzut numărul zilelor de muncă pentru moşier, lăsându-i ţăranului timp mai mult. Pe logofătul cel neghiob l-a dat afară. A căutat să cunoască totul singur; se arăta pe ogoare, la arie, la uscătorie, la mori, la debarcader, la încărcatul barcazurilor şi lotcilor, la întocmirea plutelor, aşa încât cei leneşi au început să se scarpine după ureche. Dar asta nu a ţinut mult. Ţăranul e deştept: el a priceput repede că boierul, cu toate că e sprinten şi ar vrea să se apuce

de multe, încă nu ştie cum şi în ce fel anume; că vorbeşte cam prea din carte, prea după tipic. Aşa că, până la urmă, a ieşit nu că boierul şi ţăranul n-au vrut să se înţeleagă, ci doar că nu şi-au grăit pe aceeaşi limbă, că n-au izbutit să cânte în acelaşi glas. Tentetnikov începu să bage de seamă că pe moşia boierului totul ieşea mai prost ca pe pământul ţăranilor. Se semăna mai de timpuriu, dar răsărea mai târziu, deşi se părea că lumea îşi dăduse toată osteneala. Sta de faţă el însuşi la munci, ba chiar porunci să li se dea ţăranilor câte un păhărel de votcă, pentru că lucraseră cu tragere de inimă. Totuşi, la ţărani secara dădea de mult în spic, se scutura ovăzul, se înfrăţea meiul, iar la el pâinea de-abia începea să lege. Într-un cuvânt, boierul a băgat de seamă că ţăranul, nici mai mult, nici mai puţin, îl înşală, cu toate înlesnirile de care se bucura. A încercat să-l dojenească, dar ţăranul i-a răspuns: „S-ar putea, boierule, să nu avem noi grijă de avutul dumitale? Că doar cu ochii dumitale ai văzut cât sârg am pus la arat şi semănat – ba ai mai poruncit să ne dea şi câte o votcă.”

Ce mai putea să răspundă? întreba numai:

— Dar de ce a ieşit atât de prost?

— Cine ştie? Poate că a ros viermele pe dedesubt. Şi apoi, vezi cum e şi vara asta: n-a plouat deloc.

Dar boierul mai vedea un lucru: că la ţăran viermele n-a ros pe dedesubt, şi că, ciudat, a plouat pe fâşii: ploua doar pe ogoarele ţărăneşti, iar pe cele ale boierului nu cădea strop.

Cu muierile mergea şi mai greu. Veşnic cereau să plece de la lucru, plângându-se de povara boierescului. Ciudat! El desfiinţase îndatorirea de adus pânză, ciuperci, nuci, poame; le scăzuse muncile la jumătate, crezând că muierile vor folosi timpul slobod în gospodăria lor, la cusut şi cârpit pentru bărbaţi, că vor mări grădinile de zarzavat. Dar de unde! în rândurile sexului frumos se încuibară lenevia, bârfelile, certuri pentru tot soiul

de prostii şi chiar păruiala, aşa încât bărbaţii veneau mereu la boier: „Mai potoleşte-o, boierule, pe muierea asta a mea! i se văicăreau ei. Parcă e dracu', nu mai poţi trăi cu ea!"

A vrut el, cu inima strânsă, să înceapă să se poarte mai cu asprime; dar cum să fii aspru? Venea o muiere la el – năbădăioasă rău: atâta ţipa, atâta făcea pe bolnava, înfofolită în nişte zdrenţe aşa de ponosite şi scârboase – de unde le mai găsea, Dumnezeu ştie – încât bietul Tentetnikov spunea: „Pleacă, piei din ochii mei! Dumnezeu cu tine!" Ca să vadă apoi cum bolnava, ieşind pe poartă, se încăiera cu câte o vecină pentru o ridiche, şi-i rupea coastele mai abitir decât un bărbat zdravăn.

Încercă să deschidă şi o şcoală în sat, dar a ieşit un balamuc atât de mare, încât şi-a pierdut tot curajul; mai bine ar fi fost nici să nu-i fi dat prin gând aşa ceva! Ce şcoală? Cine mai avea timp de ea: băieţandrul de zece ani era pus să ajute la tot felul de munci şi asta era toată învăţătura ce o căpăta…

Când era vorba de vreo pricină oarecare şi de niscaiva cercetări, toate şiretlicurile învăţate de la profesorii-filozofi se dovediră bune de nimic. Minţea una din părţi, minţea şi cealaltă, că numai dracul mai putea să înţeleagă ceva. Îşi da el seama că mai de folos ţi-ar fi să cunoşti sufletul omului decât întortocheturile din cărţile de drept şi filosofie, şi vedea că şi el mai are multe de învăţat, dar ce anume – Dumnezeu ştia. Şi s-a întâmplat cum se întâmplă adesea: nici ţăranul nu l-a preţuit pe boier, dar nici boierul pe ţăran; şi-atunci, şi boierul şi ţăranul au apucat-o pe calea cea rea. Zelul moşierului [s-a răcit]. Sta de faţă la munci, dar fără să mai ia aminte la ele. Când şuierau molcom coasele în holde, când se clădeau şirele de fân, sau se încărcau carele, ori se făcea prin apropiere vreo altă muncă – ochii lui priveau în depărtare; dacă munca se făcea în depărtare – ochii lui cătau undeva mai pe aproape, sau priveau într-o

parte, la vreo cotitură a râului, pe ale cărui maluri păşea, cu pliscul roşu, un pescar, bineînţeles pasăre, nu om. Ochii lui urmăreau curioşi cum, prinzând un peşte, pasărea îl ţinea în cioc de-a curmezişul, ca şi cum s-ar fi întrebat dacă să-l înghită sau nu, privind ţintă în acelaşi timp în lungul râului, unde în depărtare se arăta altă pasăre, care nu prinsese încă nimic şi care la rândul ei se uita şi ea ţintă la pasărea mai norocoasă. Sau, strângând pleoapele şi ridicând capul spre întinsul cerului, Tentetnikov se mulţumea să soarbă miresmele câmpiilor, şi să se minuneze de glasurile cântăreţilor din văzduh, atunci când de pretutindeni, din ceruri şi de pe pământ, ele se contopeau într-un singur cor armonios. În secară cânta pitpalacul, în iarbă ţârâia cârsteiul; prigorile ciripeau, zburând ici şi colo; în văzduh gângurea becaţa, cânta ciocârlia, pierind în sus, pe o rază de soare; şi se auzea şi glasul cocorilor, înşiruiţi în triunghi sus, pe boltă, sunând ca nişte goarne. Jur împrejur, totul era numai melodie!… Făcătorule! Cât e de minunată lumea ta, lumea dintr-un sătuc singuratic, departe de marile drumuri şi de oraşele ticăloase! Dar curând începu să-i fie lehamite şi de astea. Încetă să se mai ducă pe ogoare, se închise în casă şi nu mai vru să-l primească nici măcar pe logofăt, când venea să-i dea seama de mersul muncilor.

La început, dintre vecini îl vizitau mai des un locotenent de husari în retragere, ahtiat fumător de pipă, care duhnea veşnic a tutun, şi un student care nu-şi mai isprăvise studiile, dar avea idei îndrăzneţe, culese din broşurile şi din ziarele vremii. Cu timpul începu să se plictisească şi de vizite de soiul ăstora. Asemenea discuţii le găsea acum superficiale, iar faptul că musafirii făceau pe europenii, bătându-l pe genunchi, precum şi linguşirile şi gesturile lor prea familiare – începură să i se pară din cale afară de intime. Hotărî să rupă legăturile cu toţi, şi o făcu într-un chip destul de

neaşteptat. Şi anume, când într-o zi, după această hotărâre, un oarecare Varvar Nikolaici Vişnepokromov – prea interesant prin chipul superficial cu care discuta oricând despre orice, demn reprezentant al coloneilor de brandere, tagmă azi pe cale de dispariţie, şi totodată promotor al unui nou fel de a gândi – veni să-l viziteze pentru a discuta, pe săturate, şi despre politică, şi despre filosofie, şi despre literatură şi morală, ba chiar şi despre starea financiară a Angliei, Tentetnikov trimise să i se spună că nu e acasă, dar făcu imprudenţa să se arate în acelaşi timp la fereastră. Ochii musafirului şi ai gazdei se întâlniră. Primul a rostit, desigur, printre dinţi: „Dobitocul!”, iar celălalt, de necaz, a pomenit ceva cam despre porc. Legăturile s-au rupt. De atunci nimeni n-a mai dat pe la el.

Bucuros de rezultat, s-a cufundat în gânduri, plănuind să scrie o mare lucrare despre Rusia. Cum cugeta el la această operă, cititorul a mai văzut. Şi astfel şi-a statornicit o rânduială ciudată tocmai prin lipsa ei de orânduială. Nu se poate totuşi spune că Tentetnikov nu avea clipe în care se mai trezea din toropeală; de pildă, când poşta îi aducea ziarele şi revistele şi el citea numele vreunui fost coleg, ajuns într-un post de mare vază la stat, sau care îşi da partea sa de contribuţie propăşirii ştiinţelor şi prinosul său unei cauze a întregii omeniri. Îl cuprindea atunci o adâncă întristare şi – fără voia lui – un simţământ surd de durere, de revoltă tăcută, se ridica în el, împotriva lipsei sale de activitate. Viaţa i se părea urâtă şi dezgustătoare. Retrăia, intens, anii petrecuţi în şcoală şi deodată îi apărea în faţă, parcă viu, Alexandr Petrovici… Lacrimile îl podideau [şi plângea câte o zi întreagă…].

Ce însemnau aceste jeluiri? Sufletul său zdruncinat dezvăluia – astfel – tainica suferinţă a omului în care începuseră să se zămislească înalte virtuţi, dar care nu izbutise să se realizeze pe

deplin? A bărbatului care, nedeprins din tinereţe să lupte cu greutăţile, n-a putut să se ridice până a le înfrunta şi birui? Să fie oare faptul că bogăţia marilor lui simţiri, topindu-se ca un metal înfierbântat, n-a primit o ultimă călire; că învăţătorul lui murise prea devreme şi că nu mai are în toată lumea pe nimeni în stare să-i poată cristaliza forţele mereu şovăitoare, să dea voinţei sale şubrede o siguranţă şi o mlădiere, pe nimeni în stare să-i trezească sufletul şi să i-l îmbărbăteze cu strigătul: *înainte!* pe care bărbatul rus îl aşteaptă pretutindeni cu sete, indiferent de treaptă şi categorie socială, de grad şi de meserie?

Dar unde-i omul care să ne spună acest atotputernic cuvânt „înainte!", în graiul scump sufletului nostru de ruşi? Cunoscând tăria, însuşirile şi adâncimea firii noastre, cine va putea, printr-o singură vrajă, să ne îndrepte către o viaţă înaltă? Cu câte lacrimi şi cu câtă dragoste şi recunoştinţă nu l-ar răsplăti poporul rus? Dar trec veacuri după veacuri [– şi o jumătate milion de trântori, de pierde-vară şi de târâie-brâu zac într-un somn de moarte, şi rar se întâmplă să se nască în Rusia un bărbat care ştie să rostească acest cuvânt atotputernic.]

S-a petrecut însă o întâmplare care era gata-gata să-l trezească pe Tentetnikov şi cât pe-aci să-i schimbe întreaga fire: ceva care aducea a dragoste. Dar şi de data asta totul s-a isprăvit aşa cum începuse. În vecinătate, la zece verste de satul lui, locuia un general, care, după cum am văzut, n-avea păreri prea bune despre Tentetnikov. Generalul trăia ca un general: era primitor şi îi plăcea ca vecinii să vină să-i arate stima lor, dar nu răspundea la vizite; vorbea răguşit, citea, şi avea o fiică, o fiinţă ciudată cum nu s-a mai văzut, şi vie ca însăşi viaţa. O chema Ulinka şi nu fusese crescută ca toată lumea învăţase cu o guvernantă englezoaică, care nu cunoştea nici*o* vorbă

rusească. Îşi pierduse mama încă din copilărie, iar generalul, deşi nu avea timp să se ocupe de ea, o iubea totuşi la nebunie, nefiind în stare decât s-o răsfeţe. Ca orice copil crescut în voia lui, se purta în totul după imboldurile firii. Dacă cineva ar fi văzut cum mânia îi săpa brazde adânci pe fruntea ei minunată şi ar fi auzit cu ce înflăcărare discuta cu tatăl ei, ar fi crezut-o năzuroasă şi închipuită. Dar mânia ei scăpăra numai atunci când simţea o nedreptate sau când afla de o faptă urâtă, săvârşită faţă de orice om. Niciodată nu se supăra şi nu se certa pentru sine, şi nici nu încerca să se dezvinovăţească. Mânia îi pierea îndată ce acela care i-o stârnise cădea în nenorocire. Dacă cineva, oricine ar fi fost el, îi cerea un ajutor, era gata să-i dea pe loc întreaga-i pungă, cu tot ce era în ea, fără şovăială, fără să pregete. Plină de elan când vorbea, totul se însufleţea parcă odată cu gândul ei – expresia feţei, graiul, gestul; până şi cutele rochiei, prinzând viaţă şi ele, se avântau, de-ai fi zis că întreaga ei făptură porneşte în zbor după cuvinte. Nimic ascuns în ea. Nu se sfia de nimeni să-şi dea gândurile pe faţă, nicio putere n-ar fi putut să o împiedice atunci când voia să vorbească. Minunatul ei mers, deosebit, numai al ei, era atât de firesc şi de hotărât, încât oricine se da în lături fără voie înaintea ei. În faţa ei, omul rău îşi pierdea şi cumpătul, şi graiul, şi nici cel mai îndrăzneţ şi mai limbut nu-şi mai găsea cuvintele, se bâlbâia şi se zăpăcea; pe când un om sfios putea să stea cu dânsa de vorbă cu liniştea cu care nu vorbise niciodată în toată viaţa lui. De la primele cuvinte ţi se părea că ai mai fi cunoscut-o cândva, că ai mai fi văzut-o undeva. Când? Poate că în zilele depărtate ale copilăriei, într-o casă dragă inimii tale, într-o seară plină de veselie, în jocurile zburdalnice ale unei cete de copii. Şi multă vreme după ce stăteai de vorbă cu ea, ţi se părea urâcioasă vârsta omului matur.

Exact aceeaşi senzaţie o încercase şi Tentetnikov. Un simţământ nespus de nou îi cuprinsese sufletul. O clipă, plictisitoarea lui viaţă s-a luminat.

Generalul l-a primit de la început destul de bine şi călduros, dar nu se puteau înţelege amândoi. Conversaţiile lor se terminau cu discuţii contradictorii şi le lăsau amândurora un sentiment de oboseală, generalul nesuferind să fie contrazis, sau să i se întoarcă vorba, iar Tentetnikov fiind şi el extrem de simţitor. Desigur că multe îi erau iertate tatălui de dragul fiicei, şi pacea a fost păstrată, până când la general au venit în vizită rudele lui: contesa Boldîriova şi prinţesa Iuziakina, doamne de onoare la curtea fostului ţar, acum în retragere, dar cu oarecare legături păstrate, din care pricină generalul li se cam ploconea. Chiar de la sosirea lor, lui Tentetnikov i s-a părut că generalul se purta mai rece cu el şi că nu-l mai prea băga în seamă; că îi vorbea cam de sus, ca unui om de stare umilă: „dragul meu, ascultă, frate", şi chiar îl tutuia. Toate acestea, până în cele din urmă, l-au scos din fire. Tentetnikov avu destulă stăpânire de sine pentru ca – cu inima strânsă şi cu gura încleştată, fierbând de mânie şi schimbând feţe-feţe – să spună totuşi cu un glas extrem de blând şi de amabil: „Vă mulţumesc, Excelenţă, pentru o atitudine atât de binevoitoare. De vreme ce-mi spuneţi tu, mi-aţi acordat dreptul la o prietenie mai intima şi mă obligaţi să vă tutuiesc şi eu. Dar deosebirea de vârstă împiedică o asemenea familiaritate între noi."

Generalul s-a fâstâcit. Adunându-şi gândurile, căutându-şi cuvintele, explica, deşi nu prea limpede, cum că *tu* nu are acest înţeles şi că unui bătrân i se permite câteodată să-i zică unui tânăr aşa (despre gradul lui n-a pomenit însă nicio vorbă).

Se înţelege că, de atunci, legăturile s-au rupt, iar dragostea lui Tentetnikov s-a sfârşit chiar de la

începutul ei. Lumina care licărise o clipă s-a stins, iar amurgul care i-a urmat fu şi mai posomorât. Totul l-a făcut să cotească spre viaţa pe care cititorul i-a văzut-o la începutul capitolului – spre lene şi inactivitate. În casă se statorniciseră dezordinea şi murdăria. Mătura sta câte o zi întreagă în mijlocul odăii, alături de gunoi. Pantalonii nimereau în salon. Pe o masă elegantă din faţa divanului zăceau nişte bretele soioase, ca şi când ar fi fost o trataţie pentru musafiri. Viaţa îi ajunse atât de toropită şi de banală, încât nu numai că slugile încetau să-şi mai respecte stăpânul, dar că aproape şi găinile căutau să-l ciugulească. Desena ore întregi, fără niciun gând, rotocoale, căsuţe, izbe. căruţe, troici. Câteodată, uitând de toate, pana desena singură parcă, pe neştiute, o figurină cu trăsături fine, cu privirea vioaie şi pătrunzătoare şi cu o buclă de păr ridicată pe frunte: şi desenatorul îşi da seama uimit că din schiţa lui inconştientă ieşea portretul aceleia pe care n-ar fi putut să o zugrăvească niciun pictor celebru. Se întrista şi mai mult şi, cugetând că pe pământ nu este fericire, rămânea şi mai posac şi mai tăcut.

Asta era starea sufletească a lui Andrei Ivanovici Tentetnikov [când, într-o bună zi, apropiindu-se ca de obicei de fereastră, cu luleaua şi o ceaşcă în mâini, observă că în curte era o oarecare forfotă şi mişcare]. Ajutorul de bucătar şi fata din casă alergau să dea poarta de perete. În poartă se iviră trei cai, întocmai aşa cum sunt zugrăviţi sau sculptaţi pe arcurile de triumf: un cap de cal întors la dreapta, un cap la stânga şi altul la mijloc. Deasupra lor, pe capră, un vizitiu şi un valet, în redingotă largă, strânsă peste mijloc cu o basma. Şi-n spatele acestora, un domn cu şapcă şi manta, cu gâtul înfofolit într-o legătură cu dungi, ca un curcubeu. Când trăsura cârmi în faţa cerdacului, se văzu că e numai o brişcă uşoară pe

arcuri. Domnul, cu o înfăţişare foarte cumsecade, sări în cerdac cu uşurinţa şi sprinteneala aproape a unui militar.

Andrei Ivanovici tresări de frică: îl luase drept un reprezentant al forţei publice. Trebuie să spunem că, în tinereţe, fusese amestecat într-o daraveră. Doi husari filosofi, citind tot felul de broşuri, un estetician cu studiile neisprăvite şi jucător care îşi pierduse averea la cărţi, născociseră o asociaţie filantropică, sub conducerea supremă a unui bătrân coţcar şi mason, jucător şi el, dar foarte bun vorbitor. Asociaţia fusese înjghebată cu scopuri largi – să dea o fericire trainică întregii omeniri, de la malurile Tamisei până în Kamciatka. Era nevoie de sume uriaşe; ofrandele adunate de la mărinimoşii membri fuseseră şi ele uriaşe. Unde au mers ele – asta ştia numai conducătorul suprem. Tentetnikov a fost atras în asociaţie de către doi prieteni din categoria aşa-zişilor „nemulţumiţi”, oameni buni de altfel, dar care, din pricina repetatelor toasturi şi pahare ridicate în numele ştiinţei, al învăţăturii şi al viitoarelor binefaceri aduse omenirii, au ajuns în cele din urmă nişte mari beţivani. Tentetnikov îşi dete în curând seama de realitate şi părăsi cercul lor. Dar în răstimp asociaţia avusese vreme să se încurce şi într-alte treburi, care nu se prea potriveau cu rangul de nobil, încât mai târziu avu de furcă şi cu poliţia… Nu este de mirare că, părăsindu-i şi rupând legăturile cu asociaţii, Tentetnikov nu putea fi totuşi liniştit. Conştiinţa îl cam sâcâia. De aceea, şi acum aştepta, nu fără teamă, să se deschidă uşa.

Teama i-a pierit însă îndată ce musafirul, plecându-se puţin cu o ţinută elegantă şi păstrând o atitudine respectuoasă a capului, înclinat puţin pe o parte, i-a lămurit în vorbe puţine, dar desluşite, că de multă vreme călătoreşte prin Rusia, mânat de treburi şi de setea de a cunoaşte; că statul nostru e plin de lucruri interesante, fără să mai vorbim de belşugul de meşteşuguri şi de înfăţişarea felurită a

pământului; că s-a simţit emoţionat de minunata aşezare a satului; că, totuşi, cu toată aşezarea minunată a satului, el n-ar fi îndrăznit să-l supere cu o vizită nelalocul ei, dacă drumurile proaste şi revărsarea apelor de primăvară nu i-ar fi stricat trăsura; dar, chiar de nu i s-ar fi întâmplat briştii lui nimic, el tot nu s-ar fi putut lipsi de plăcerea de a-l încredinţa în persoană de respectul ce i-l păstra.

Încheindu-şi cuvântarea, vizitatorul, cu o dibăcie fermecătoare, se trase scurt pe un picior, încălţat cum era cu cizmuliţe de lac, încheiate cu nasturi de sidef, şi, cu toată grosimea trupului lui, sări ager îndărăt pe tocuri, cu uşurinţa unei mingi de gumă.

Andrei Ivanovici, acum liniştit, se gândea că o fi vreun profesor învăţat, care din dorul de a cunoaşte umblă prin Rusia ca sa culeagă poate plante sau roci. Îşi arătă numaidecât dorinţa să-l ajute; îi puse la îndemână meşteri, fierari şi rotari; îl pofti să se simtă ca la el acasă; îl pofti să şadă într-un jilţ mare, „voltairian”, şi se pregătea să audă o povestire în legătură cu. ştiinţele naturale.

Însă musafirul aduse vorba mai degrabă despre întâmplări din lumea lui lăuntrică. Îşi asemui viaţa cu o corabie de pe întinsul mărilor, gonită din toate părţile de vânturi vicleim; pomeni în treacăt că a fost nevoit să schimbe multe slujbe, că a suferit mult pentru dreptate, că însăşi viaţa i-a fost adesea primejduită de duşmani, şi mai povesti multe altele, care arătau mai curând că e un om practic decât un savant. La încheierea cuvântării, şi-a suflat nasul într-o batistă albă, fină, cu un zgomot aşa de mare, cum Andrei Ivanovici nu mai auzise niciodată. Uneori, se nimereşte în câte o orchestră că zbiară o trâmbiţă şugubeaţă care scoate câte un accent, de ţi se pare că ţi-a trosnit ceva în ureche. Tocmai un astfel de sunet se răspândi şi în încăperile casei toropite de somn, urmat numaidecât de un miros de apă de colonie,

împrăştiat pe nesimţite de batista fină, scuturată cu meşteşug.

Cititorul şi-a dat seama probabil că musafirul nu era altul decât stimatul, de mult părăsitul de noi, Pavel Ivanovici Cicikov. Cam îmbătrânise. Se vede că timpul nu-i trecuse fără furtuni şi îngrijorări. Se pare că şi fracul i se cam învechise, şi că şi brişcă, şi vizitiul, şi servitorul, şi caii, şi hamurile se cam uzaseră. Se pare de asemenea că nici finanţele nu-i erau într-o stare de pizmuit. Dar expresia feţei, buna-cuviinţă, felul de a se purta, rămăseseră aceleaşi. Se părea că mişcările şi cuvintele lui erau în schimb şi mai prietenoase decât în trecut. Când se lăsa în jilţ, îşi încăleca un picioruş peste celălalt cu şi mai multă sprinteneală. Vorbirea îi era şi mai dulce, exprimarea şi mai măsurată, cu mai mult simţ de prevedere; arăta mai multă pricepere în felul de a se purta şi mai mult tact în toate. Gulerele şi pieptarul îi erau mai albe decât zăpada, şi, cu toate ca venea de pe drum, pe fracul lui nu se vedea niciun fir de praf: puteai foarte bine să-l pofteşti numaidecât la o masă de aniversare. Obrajii şi bărbia îi erau bărbieriţi atât de îngrijit, încât numai unui orb nu i-ar fi făcut plăcere să le privească rotunjimea.

Odată cu sosirea lui Cicikov, în casă se făcură schimbări. Jumătatea de clădire ţinută până atunci în întuneric, cu obloanele bătute în cuie, s-a luminat subit. Totul se afla acum la locul cuvenit în odăile astfel luminate şi căpătă următoarea înfăţişare: în odaia de dormit, fură aşezate lucrurile trebuincioase toaletei de noapte; odaia destinată să slujească de birou… Dar mai întâi trebuie să ştim că în această odaie erau trei mese: una de scris – în faţa divanului, una de cărţi – între geamuri, în faţa oglinzii, şi a treia masă, un colţar – în unghiul dintre uşile dormitorului şi uşa unui salon nefolosit, cu mobilierul stricat, un salon care slujea în clipa de faţă de antreu, dar prin care de un an de

zile nu mai trecuse nimeni. Pe masa-colţar fură aşezate hainele din geamantan: pantaloni pentru frac, pantaloni noi, pantaloni cenuşii, două veste de catifea şi două de atlaz, o redingotă şi două fracuri. Toate fură puse grămadă, ca o piramidă, şi acoperite aşa de bine cu o basma de mătase, încât s-ar fi zis că nu era nimic dedesubt, într-alt ungher, între uşă şi fereastră, fură aşezate la rând cizmele: o pereche nu prea nouă, o altă pereche, nouă de tot, cizmuliţe de lac şi papuci de noapte, înveliţi la fel, cu grijă, tot cu o basma de mătase, care părea că nu acoperă nimic. Pe masa de scris se iviră deodată, într-o perfectă rânduială: o cutie, un flacon cu apă de colonie, un calendar şi două romane, volumul al doilea din amândouă. Rufăria curată fu pusă în scrinul din dormitor; iar aceea care trebuia dată la spălat, legată şi vârâtă sub pat. Şi geamantanul, golit, fu băgat tot acolo. Sabia cu care călătorea Cicikov, ca să bage groaza în hoţi, fu atârnată într-un cui din dormitor, lângă pat. Odaia căpătă o înfăţişare de curăţenie şi îngrijire adevărată: nicio hârtiuţă pe jos, niciun fulg, niciun fir de praf. Şi aerul era împrospătat prin mirosul plăcut al unui bărbat sănătos şi curat, care nu-şi poartă rufele prea mult, care face baie de aburi, iar duminica se spală cu buretele. Salonul-antreu începea să fie îmbâcsit de mirosul servitorului Petruşka, dar Petruşka fu curând mutat la bucătărie, după cum se cuvenea.

În primele zile, Andrei Ivanovici se temu ca liniştea lui să n-aibă de suferit, ca vizitatorul să nu fie o piedică, să nu-l stânjenească prin schimbările aduse în felul lui de trai şi ca programul lui cotidian, atât de bine statornicit, să nu fie incomodat. Temeri zadarnice: Pavel Ivanovici al nostru dădu dovadă de însuşirea de a se deprinde cu toate. Încuviinţă încetineala de filosof a stăpânului casei, afirmând că ea făgăduieşte o viaţă de o sută de ani. Despre singurătate se rosti în chip fericit, anume că ea hrăneşte gândurile mari.

Aruncând o privire în bibliotecă şi lăudând îndeobşte cărţile, zise că ele feresc omul de trândăvie. Vorbea puţin, dar cu greutate. Purtarea lui fu şi mai la locul ei: venea la vreme, pleca la vreme, fără a-l stingheri cu întrebări când stăpânul casei n-avea chef de vorbă; juca şah cu plăcere; tăcea cu plăcere. În timp ce unul scotea nori de fum pufăind din lulea, celălalt, fără să fumeze, îşi căuta totuşi o treabă potrivită cu momentul. Scoţând, de pildă, din buzunar o tabacheră de argint cu smalţ negru, o prindea între două degete cu mâna stângă, o învârtea repede cu degetul mâinii drepte, ca globul pământesc rotit în jurul osiei lui, sau bătea toba pe tabacheră cu degetele şi fluiera, într-un cuvânt, nu-l supăra pe stăpânul casei nicidecum. „Întâia oară întâlnesc un om cu care se poate convieţui, îşi spunea în gând Tentetnikov; îndeobşte la noi sunt puţini cei care pricep această artă. Sunt destui oameni, şi deştepţi, şi învăţaţi, şi buni, dar oameni care să aibă o fire mereu aceeaşi, oameni cu care să poţi trăi toată viaţa, fără să te cerţi, nu ştiu dacă s-ar putea găsi mulţi la noi. Iată, întâia oară întâlnesc asemenea om”. Aşa gândea Tentetnikov despre musafir.

La rândul lui, şi Cicikov era nespus de mulţumit că s-a cuibărit pentru o vreme la un om atât de paşnic şi tihnit. Se săturase de viaţa de nomad. Se simţea tare bine să se odihnească măcar o lună, într-un sat minunat, privind ogoarele şi începutul primăverii, chiar şi din punctul de vedere al hemoroizilor…

Era greu să găseşti un colţişor mai potrivit pentru odihnă. Primăvara, întârziată mult din pricina frigului, se desfăşura deodată în toată frumuseţea ei, şi viaţa pornea să clocotească pretutindeni. Crângurile căpătaseră de pe acum ape albăstrii, iar în iarba proaspătă de culoarea smaragdului se iveau păpădii gălbui; dediţeii roz-liliachii îşi plecau gingaşii lor clopoţei. Nori de musculiţe şi gâze se iviră pe mlaştini; după ele

alerga păianjenul de apă; iar păsările de tot soiul se strângeau de pretutindeni în trestiile uscate. Şi toate se aşezau mai aproape unele de altele, ca să se privească. Dintr-odată pământul s-a populat, pădurile şi câmpiile s-au trezit. În sat se încingeau hore. Plimbările erau în toi. Câte culori şi câtă verdeaţă! Câtă prospeţime şi cât aer! Câte glasuri de păsări în grădini! Raiul, bucuria şi înveselirea peste tot! Satul răsuna şi cânta, ca la nuntă.

Cicikov umbla mult. Avea putinţa să se plimbe, în voie, pe oriunde ar fi vrut. Ba îşi îndrepta paşii către culmea lungă a dealului, de unde se vedeau văile de jos, prin care întârziau lacuri mari, pline cu apele primăverii, şi ca nişte ostroave se vedeau pe ele petele întunecate ale pădurii încă neînfrunzite; ba se avânta prin hăţişuri şi prin râpe păduroase, unde se înghesuiau copaci împovăraţi de cuiburi, şi stolurile de ciori croncănind se încrucişau în zbor şi întunecau cerul. Pe pământul zbicit puteai să te duci până la debarcader, de la care se desprindeau întâile barcazuri încărcate cu mazăre, orz şi grâu, în timp ce apa se rostogolea cu vuiet asurzitor peste roţile morii care începea să meargă. Se mai ducea să urmărească întâile munci de primăvară, să vadă cum brazda proaspătă trecea ca o dungă neagră prin verdele ierbii, iar semănătorul, lovind cu mâna sita spânzurată de piept, arunca sământa, împrăştiind-o deopotrivă, fără să lase să-i cadă niciun grăunte mai mult, nici într-o parte, nici într-alta.

Cicikov umbla peste tot locul. Stătu de vorbă pe îndelete şi cu logofătul, şi cu ţăranii, şi cu morarul. Află tot şi toate, ce şi cum merge gospodăria, câte grâne se vând, cât uium se strânge primăvara şi toamna, cum îl cheamă pe fiecare ţăran, cu cine se înrudeşte, de unde şi-a cumpărat vaca, şi cu ce-şi hrăneşte porcul; într-un cuvânt – totul. Mai află şi câţi ţărani au murit; se vădi că nu erau prea mulţi. Ca un om deştept ce era, văzu numaidecât că gospodăria lui Andrei Ivanovici nu prea mergea

bine. Peste tot – lasă-mă să te las, lipsă de grijă, hoţie şi beţie câtă vrei. Şi se gândea: „Dobitoc mai e şi Tentetnikov ăsta! O astfel de moşie s-o laşi baltă! De aici se poate scoate un venit de cincizeci de mii pe an.”

Nu o dată, în timpul plimbărilor lui, îi venea gândul să ajungă cândva şi el – adică, se înţelege, nu acum, ci mai târziu, când va duce la bun sfârşit treaba de căpetenie şi când va avea toate mijloacele trebuincioase – să ajungă un proprietar paşnic al unei astfel de moşii. Se înţelege că vedea laolaltă cu proprietatea şi o soţie tinerică, plăcută, cu faţa albă, din rândurile negustorilor sau ale altei pături bogate, şi care ar cunoaşte şi muzica. Îşi închipuia şi vlăstarele, care ar fi trebuit să ducă ereditar mai departe prin veacuri neamul Cicikovilor: un băieţel vioi şi o fată frumoasă, sau şi doi băieţi, două şi chiar trei fete, pentru ca toţi să ştie că el a trăit într-adevăr şi că a fost pe lume, că nu a trecut ca o umbră sau ca o stafie prin ea – şi să nu-i fie ruşine nici faţă de patrie. Atunci i se părea că n-ar fi fost rău ca la gradul pe care-l avea să mai fie adăugat ceva: consilieratul de stat, de pildă, este un grad vrednic de cinste şi respectabil… Câte nu-i mai trec omului prin minte în timpul plimbărilor lui, fel de fel de lucruri care adesea îl răpesc urâcioasei clipe de faţă, nu-i dau pace, îl aţâţă, îi zgândăresc închipuirea şi-i sunt dragi, chiar dacă e încredinţat că nu se vor împlini niciodată.

Satul le plăcea şi slugilor lui Pavel Ivanovici. Şi ei, ca şi el, se simţeau bine acolo. Petruşka a legat repede prietenie cu intendentul Grigori, cu toate că la început amândoi erau tare mândri şi se purtau cu nespus de multă îngâmfare unul faţă de altul. Petruşka încercă să-i ia ochii lui Grigori cu călătoriile lui; dar Grigori l-a dat gata numaidecât vorbindu-i de Petersburg, unde Petruşka nu fusese. Petruşka nu voi totuşi să se dea bătut, ci căută, dimpotrivă, să-şi rămâie potrivnicul, lăudându-se

cu enormele distanţe pe care le-a străbătut; dar Grigori îi cită o localitate – de negăsit pe nicio hartă – şi care s-ar afla, cică, la peste treizeci de mii de verste, aşa că sluga lui Pavel Ivanovici rămase cu gura căscată, năuc de-a binelea, şi fu luat în râs de toate slugile. Totuşi, până la urmă, între ei s-a legat o prietenie din cele mai strânse. În capătul satului, Pimen Pleşuvul, badea tuturor ţăranilor, ţinea o cârciumă, care purta denumirea de „Akulka". Acolo puteau fi văzuţi amândoi la orişicare ceas. Acolo le-a mai sporit prietenia şi au ajuns, cum zice poporul, stâlpii cârciumii.

Selifan se simţea îmbiat de altele. În sat, seară de seară se cânta şi se încingea hora, ca la început de primăvară. Fete zvelte şi bine făcute, cum rar se mai găsesc acum în satele mari, îl făceau să-i lase gura apă ceasuri întregi. Era greu să spui care fată era mai frumoasă: că toate aveau pieptul şi gâtul alb, toate ochii mari, catifelaţi, toate mers de păuniţe şi cosiţe până-n brâu. Când, apucându-le cu amândouă mâinile de mâinile lor albe, se mişca încet în joc, sau, în rând cu ceilalţi flăcăi, înainta, după cum era dansul, spre fete, care cântau şi ele în rând, în întâmpinarea flăcăilor, râzând şi strigând: „Arătaţi-ne mirele, boieri!" – şi când jur împrejur se lăsa amurgul, iar ecoul trist al cântecului se înapoia de peste râu – Selifan nu mai ştia ce se petrece cu el. În somn şi treaz, seara şi dimineaţa, i se părea mereu că ţine în palmele lui mâinile albe, şi că se leagănă în loc. [Parcă, apărându-se cu mâna, zicea: „Afurisitele de fete, că nu-mi dădeau pace!..."]

Şi cailor lui Cicikov le plăcea noua locuinţă. Şi mijlocaşul şi Asesorul, şi chiar bălţatul găseau că viaţa la Tentetnikov nu era deloc urâcioasă, că ovăzul era minunat, iar împărţirea grajdului deosebit de potrivită: fiecare îşi avea locul lui, care, deşi îngrădit, îngăduia să se vadă totuşi prin zăbrele şi alţi cai; aşa că, dacă i-ar fi venit în cap

unuia din ei, până şi celui mai depărtat, să necheze, i se putea răspunde imediat.

Într-un cuvânt, toţi se simţeau ca acasă la ei. În ce priveşte treburile pentru care colinda întinderile Rusiei – adică suflete moarte – Pavel Ivanovici era acum foarte prevăzător şi delicat, şi chiar dacă ar fi avut de-a face cu nişte gugumani, chiar şi în acest caz, el n-ar fi atacat chestiunea de-a dreptul. Dar Tentetnikov, oricum, citeşte cărţi, face filosofie, caută să-şi lămurească pricina tuturor lucrurilor – de ce şi pentru ce? „Nu, mai bine să văd, îşi spuse Cicikov, dacă nu s-ar putea ataca mai pe ocolite!” Aşa cugeta el. Stând adesea de vorbă cu oamenii în curte, a putut afla între altele că boierul îl vizitase des pe generalul vecin, că generalul avea o fată, că boierului îi plăcuse fata, iar fetei boierul… dar că apoi, deodată, nu s-au mai înţeles şi că nu se mai întâlnesc. Şi a mai băgat de seamă că Andrei Ivanovici desena mereu cu condeiul nişte căpşoare gingaşe, care semănau unul cu altul.

Odată, într-o după amiază, învârtindu-şi tabachera cu degetul, ca de obicei, îi zise într-o doară:

— Andrei Ivanovici, aveţi totul, vă lipseşte numai un singur lucru.

— Anume ce? întrebă el, dând drumul unui rotogol de fum.

— O tovarăşă de viaţă, răspunse Cicikov.

Andrei Ivanovici nu zise nimic. Conversaţia se opri aici.

Cicikov nu-şi pierdu cumpătul, îşi alese un alt prilej, înainte de cină, şi, vorbind despre una şi alta, zise deodată:

— Într-adevăr, Andrei Ivanovici, n-ar strica să vă căsătoriţi.

Tentetnikov nu scoase o vorbă, ca şi cum discuţia îi era neplăcută.

Cicikov tot nu-şi pierdu cumpătul. A treia oară alese un alt prilej, după cină, şi îi zise:

— Şi totuşi, oricum aş analiza viaţa dumneavoastră, văd ca trebuie să vă căsătoriţi; altfel daţi în ipohondrie.

De data asta, ori vorbele lui Cicikov fură mai convingătoare, ori starea sufletească a lui Tentetnikov mai aplecată spre sinceritate – fapt e că oftă şi răspunse, dând drumul unui fum de lulea:

— Pentru toate cele trebuie să te naşti fericit, Pavel Ivanovici. Şi-i povesti totul cum a fost: toată povestea cunoştinţei şi rupturii cu generalul.

Când auzi toată povestea, din cap până la coadă, şi văzu că din pricina unui singur cuvânt, a cuvântului *tu,* s-a întâmplat toată istoria asta, Cicikov rămase ca trăsnit. Un minut întreg privi ţintă în ochii lui Tentetnikov, neştiind ce să mai creadă: e prost cu adevărat, ori numai un crâmpei de prost? Şi, în sfârşit:

— Doamne, Andrei Ivanovici! zise, luându-l de mâini: Ce jignire o mai fi şi asta? Ce găsiţi dumneavoastră jignitor în cuvântul *tu*?

— Cuvântul însuşi n-are nimic jignitor, răspunse Tentetnikov. Nu în ce priveşte cuvântul, dar tonul cu care a fost rostit cuprinde o jignire. *„Tu!”* – înseamnă: „Ţine minte că nu eşti nimic; că te primesc numai pentru că nu am pe altul mai bun; iar când vine vreo prinţesă Iuziakina, cunoaşte-ţi locul, stai la uşă”. Iată ce înseamnă *tu!* La aceste vorbe, lui Andrei Ivanovici, om liniştit şi blajin, începură să-i lucească ochii; în glas i se simţea întărâtarea unui simţământ jignit.

— Chiar dacă ar fi aşa, ce-i cu asta? zise Cicikov.

— Cum?! Aţi vrea să mă mai duc la el după asemenea purtare?

— Dar ce fel de purtare e asta? Nici nu-i măcar purtare, zise liniştit Cicikov.

— Cum „nu-i purtare”?! întrebă uimit Tentetnikov.

— Ăsta-i un obicei al generalilor, nu-i o purtare: ei zic *tu* la toată lumea. Şi, într-adevăr, de ce nu s-

ar îngădui acest lucru unui om respectabil, cu merite?

— Dacă ar fi fost bătrân şi sărac, dacă n-ar fi fost îngâmfat, şi nici general, atunci i-aş fi îngăduit să-mi zică *tu,* ba chiar m-aş învoi cu tot respectul, zise Tentetnikov.

„Tare-i tâmpit, se gândi Cicikov: unui zdrenţăros i-ar permite, iar generalului – nu!”

— Bine! zise. Fie, v-a jignit, dar sunteţi chit cu el: el v-a jignit pe dumneavoastră şi dumneavoastră pe el. Să te cerţi, fără să ţii seama de chestiunile proprii, personale, asta, iertaţi-mă… Odată ce ţi-ai ales ţinta, trebuie să mergi spre ea, fără a ţine socoteală de nimic. Nu trebuie să-ţi pese că omul scuipă! Omul scuipă întotdeauna: aşa-i el făcut. Astăzi nu mai găseşti pe nimeni în toată lumea ca să nu scuipe.

„Ciudat mai e şi Cicikov ăsta!” se gândi uimit Tentetnikov, pus cu totul în încurcătură.

„Totuşi, ciudat mai e şi Tentetnikov ăsta!” se gândi în acelaşi timp Cicikov.

— Andrei Ivanovici, voi vorbi cu dumneavoastră ca de la frate la frate. Sunteţi un om lipsit de experienţă – îngăduiţi-mi să iau asupra mea această treabă. Mă voi duce la Excelenţa Sa şi o să-l lămuresc că din partea dumneavoastră n-a fost decât o neînţelegere, datorită tinereţii şi necunoaşterii oamenilor şi a lumii.

— N-am chef să mă înjosesc, milogindu-mă în faţa lui! răspunse Tentetnikov, vexat. Şi nici pe dumneavoastră nu vă pot împuternici să faceţi aşa ceva în numele meu.

— Nu mă gândesc deloc să mă milogesc, răspunse Cicikov, vexat şi el. Pot să greşesc într-o chestiune oarecare, ca fiece om, dar să mă milogesc – niciodată… Să-mi fie cu iertăciune, Andrei Ivanovici, am vrut numai să fac un bine, nu m-am aşteptat ca vorbele mele să fie atât de greşit înţelese. Toate acestea rostite cu foarte multă demnitate.

— Iertaţi-mă, sunt vinovat! răspunse repede Tentetnikov, mişcat, prinzându-l cu amândouă mâinile. Nu m-am gândit să vă jignesc. Jur că bunăvoinţa ce-mi arătaţi îmi este scumpă! Dar să lăsăm asta la o parte. Să nu mai vorbim niciodată!

— În acest caz am să mă duc la general numai aşa, să-l văd.

— Pentru ce? întrebă Tentetnikov, privindu-l în ochi cu nedumerire.

— Să-i prezint respectele mele.

„Ciudat mai e şi Cicikov ăsta!” se gândi Tentetnikov.

„Ciudat mai e şi Tentetnikov ăsta!” se gândi Cicikov.

— Andrei Ivanovici, chiar mâine dimineaţă pe la zece mă voi duce la el. După mine, cu cât îi prezint mai curând unui om respectele mele, cu atât e mai bine. Pentru că brişcă mea nu-i încă gata, vă rog să-mi daţi voie să iau caleaşca dumneavoastră.

— Vai de mine, mai e nevoie de rugăminte? Sunteţi stăpân deplin: şi trăsura şi toate celelalte vă stau la dispoziţie.

După această discuţie, se despărţiră şi se duseră să se culce, dar nu fără a se gândi fiecare la ciudăţeniile celuilalt.

Dar, lucru curios! A doua zi, când caleaşca trase la scară şi Cicikov, îmbrăcat în frac nou, cu cravată şi vestă albă, sări în trăsură, aproape cu sprinteneala unui militar, şi plecă să-i prezinte generalului respectele lui, Tentetnikov se vădi atât de neliniştit, cum nu mai fusese de mult. Întregul mers ruginit şi somnoros al gândirii lui se înteţi şi se nelinişti. Somnorosul care până acum se lăsase copleşit de nepăsare şi de lene, fu cuprins deodată de o frământare nervoasă. Ba se aşeza pe divan, ba se apropia de geam, ba lua o carte în mână; încerca chiar să se gândească – dar zadarnică sforţare! Nu-i venea în cap niciun gând; atunci se strădui să nu

se mai gândească deloc – străduinţă zadarnică! Frânturi de ceva ce aducea cu câte un gând, numai căpeţele şi codiţe de gânduri, i se strecurau de pretutindeni în minte. „Ciudată stare!” îşi zise el şi se apropie de fereastră ca să privească drumul, care tăia un crâng, la capătul căruia se mai zărea praful ce nu avusese vreme să se aşeze. Dar să-l lăsăm pe Tentetnikov şi să-l urmăm pe Cicikov.

Capitolul al doilea

Caii buni îl purtară pe Cicikov într-o jumătate de ceas de-a lungul celor zece verste: mai întâi printr-o pădurice, pe urmă printre semănături, care începeau să înverzească pe arătura proaspătă, apoi pe marginea unui deal, de unde se zăreau mereu alte priveliști; după care, pe o alee largă de tei de-abia începând să înfrunzească, intrară chiar în inima satului. Aici, aleea, cotind la dreapta și schimbându-se într-o uliță străjuită de plopi cu coroana ovală, apărați la rădăcină cu împletituri, dădu de o poartă de fier, prin care se zărea fața bogat împodobită a casei generalului, sprijinită de opt coloane corintiene. Pretutindeni mirosea a vopsea cu ulei, care, împrospătând totul, nu lăsa să se învechească nimic. Curtea era curată ca un parchet. Cu o înfățișare pătrunsă de respect, Cicikov coborî, ceru să fie anunțat generalului și fu numaidecât condus de-a dreptul în birou. Generalul îl uimi cu falnica lui înfățișare. Era îmbrăcat cu halat de atlaz, tighelit cu o minunată culoare purpurie. Privire deschisă, față plină de bărbăție, mustăți și barbete mari cu fire albe, părul tuns la ceafă scurt, ceafă groasă, după cum se spune: în trei caturi, sau cu trei cute, cu șanț la mijloc; într-un cuvânt, un general ca din tablouri, un general dintr-aceia în care vestitul an 1812 era atât de bogat. Generalul Betrișcev, ca și mulți dintre noi, avea, pe lângă o mulțime de însușiri bune, și o mulțime de cusururi. Și unele și altele, cum se întâmplă la ruși, erau împrăștiate într-o dezordine pitorească, în momentele hotărâtoare – mărinimie, curaj, o dărnicie nemărginită, pricepere

în toate; dar, pe deasupra, toane, ambiţii, amor propriu, şi toate mărunţişurile personale, de care nu se poate lipsi niciun rus, atunci când stă fără să facă nimic… Nu-i prea plăceau cei care i-o luau înainte la slujbă şi vorbea despre ei batjocoritor, în epigrame tăioase. Cel mai atacat de el era un fost camarad, pe care-l socotea mai puţin deştept şi mai puţin destoinic şi care, cu toate acestea, îl întrecuse, ajungând guvernator în două gubernii şi, ca un făcut, tocmai în acelea unde i se aflau moşiile, aşa că s-a pomenit oarecum în puterea lui. Ca răzbunare, îl vorbea de rău cu orice prilej, îi defăima orice dispoziţie luată, şi în orice măsură şi faptă de a lui nu vedea decât culmea nechibzuinţei. Toate erau ciudate la generalul nostru, începând de la învăţătură, al cărei partizan zelos era; îi plăcea să strălucească, îi plăcea să ştie ce nu ştiau alţii şi-i displăceau oamenii care ştiau ce nu ştia el. Într-un cuvânt, se cam împăuna cu deşteptăciunea lui. Cu o educaţie pe jumătate străină, voia în acelaşi timp să facă pe boierul rus. Şi nu e de mirare că o fire atât de schimbătoare, cu contradicţii atât de mari şi de vădite, trebuia neapărat să se lovească de tot soiul de neajunsuri în slujbă, din care pricină şi-a şi dat demisia, învinuind de toate cele petrecute un oarecare partid duşman şi neavând îndeajuns bărbăţia să se acuze pe sine însuşi. În retragere, îşi păstrase ţinuta lui impunătoare, falnică, în redingotă, frac, sau halat, era acelaşi. Începând cu glasul şi isprăvind cu cel din urmă gest, toate erau la el autoritate poruncitoare, ceea ce inspira subalternilor, dacă nu respect, cel puţin sfială.

Cicikov simţi şi una şi alta: şi respect şi sfială. Înclinat cu capul respectuos într-o parte şi deschizând braţele larg – ca şi cum s-ar fi pregătit să ridice cu mâinile o tavă cu ceşti – cu o sprinteneală uimitoare, el se aplecă din tot trupul şi zise:

— Am socotit de datoria mea să mă înfăţişez Excelenţei Voastre. Respectuos faţă de virtuţile

bărbaţilor care au luptat pentru izbăvirea patriei pe câmpul de bătaie, m-am simţit obligat să mă înfăţişez personal excelenţei voastre.

După cum se pare, generalului nu-i fu deloc neplăcută această introducere. Dând foarte binevoitor din cap, zise:

— Sunt foarte bucuros să te cunosc. Pofteşte şi ia loc. Ce slujbă ai avut?

— Tărâmul slujbei mele, începu Cicikov, aşezându-se în jilţ, dar nu la mijloc, ci pieziş, şi apucând cu mâna braţul jilţului, a fost la început Camera de finanţe, Excelenţă. Iar mai târziu făgaşul ei a trecut prin fel de fel de locuri: am fost şi la judecătoria unei gubernii, şi într-o comisie de construcţii, şi la vamă. Viaţa mea se poate asemui cu o corabie în mijlocul valurilor, excelenţă. Am fost hrănit şi crescut pentru răbdare, fiind eu însumi, ca să spun aşa, întruparea răbdării… Dar ce am păţit de la duşmanii care au încercat chiar să-mi ia viaţa, nici vorbele, nici culorile, nici penelul, ca să zic aşa, nu pot zugrăvi, încât, spre apusul vieţii, caut numai un ungher în care să-mi pot petrece restul zilelor mele. Deocamdată m-am oprit la un vecin din apropierea Excelenţei Voastre…

— La cine anume?

— La Tentetnikov, Excelenţă.

Generalul s-a cam strâmbat.

— Excelenţă, lui îi pare tare rău că nu v-a arătat respectul cuvenit…

— Faţă de ce?

— Faţă de meritele Excelenţei Voastre. Nu are cuvinte… zice: „Dacă aş putea, zice, numai să-i dovedesc prin ceva… pentru că, într-adevăr, zice, ştiu să preţuiesc bărbaţii care au luptat pentru izbăvirea patriei”, zice.

— Vai de mine, da' ce şi-a închipuit? Doar nu-s deloc supărat, răspunse generalul îmblânzit. De fapt, l-am iubit întotdeauna sincer şi sunt

încredinţat că va fi cu timpul un om dintre cei mai folositori.

— Tocmai aţi binevoit să vă exprimaţi cu foarte mult temei, Excelenţă: într-adevăr, un om dintre cei mai folositori; el poate birui prin darul lui de vorbitor, şi-apoi mai stăpâneşte şi condeiul.,

— Dar cred că scrie fleacuri, niscai procopsite, de versuri.

— Nu, Excelenţă, nu fleacuri… Ceva foarte, foarte… cumsecade… Scrie istorie, Excelenţă.

— Istorie? Ce soi de istorie?

— O istorie… Aici Cicikov se opri, fie pentru că în faţa lui avea un general, fie numai pentru a da mai mare însemnătate materiei, şi zise: O istorie despre generali, Excelenţă.

— Cum despre generali? Ce fel de generali?

— Despre generali, îndeobşte, Excelenţă, adică vorbind la propriu, despre generalii din patria noastră.

Cicikov, încurcat şi zăpăcit cu totul, era gata să scuipe de necaz şi-şi zise-n gând: „Doamne, ce de prostii mai spui!”

— Iartă-mă, nu prea înţeleg… Cum adică, istoria unei epoci anume sau biografii deosebite? Şi apoi, biografiile tuturor generalilor sau numai ale acelora care au luat parte la războiul din 1812?

— Exact, Excelenţă, ale acelora care au luat parte la războiul din 1812! După aceste cuvinte se gândi: „Omoară-mă dacă pricep ceva!”

— Atunci de ce nu vine la mine? Aş putea să-i procur o mulţime de materiale dintre cele mai interesante.

— Se sfieşte, Excelenţă.

— Mofturi! Din pricina unui cuvânt fără însemnătate… Dar eu nu-s din aceia care… Aş fi gata să mă duc personal la el.

— El n-ar admite aşa ceva; va veni el, zise Cicikov, recăpătându-şi cumpătul şi prinzând curaj. Şi se gândi: „Ce potriveală! Am nimerit-o

bine cu generalii! Dar limba a luat-o singură razna.”

În birou se auzi un foşnet. Uşa de nuc cu pervazul sculptat se deschise parcă singură şi în ea se ivi o făptură vie, cu mâna pe clanţa de alamă. Dacă în odaia întunecoasă ar fi strălucit deodată un tablou transparent, luminat puternic din spate, n-ar fi putut uimi atât de mult prin ivirea lui neaşteptată ca această făptură, care parcă s-ar fi arătat întradins ca să lumineze odaia. Părea că odată cu ca pătrundea o rază de soare, şi că biroul posomorât al generalului începea să râdă. Întâi, Cicikov nu putu să-şi dea seama cine era în faţa lui. Era greu să spui în ce ţară se născuse aceasta făptură. Ovalul feţei atât de neprihănit şi de nobil nu putea fi găsit nicăieri, sau poate că numai pe o veche camee. Dreaptă şi uşoară ca o săgeată, părea mai înaltă decât toate lucrurile din odaie. Simplă amăgire: ea nu era nicidecum înaltă. Iluzia se datora desăvârşitei armonii a formelor ei. Rochia îi venea de parcă cele mai bune croitorese se sfătuiseră cum s-o gătească mai frumos. Dar şi aici era tot o amăgire. Părea că fusese învesmântată spontan: acul prinsese în două-trei puncte o bucată întreagă de stofă de o singură culoare şi stofa s-a adunat şi s-a aşezat de la sine pe tiparul ei, în falduri şi cute, aşa încât, dacă ar fi fost mutată întrun tablou, toate domnişoarele la modă ar fi părut în faţa ei îmbrăcate în bălţăturile cele mai cumplite ale prostului gust. Dacă ar fi fost, dimpreună cu toate cutele care o învăluiau, strămutată în marmură, ai fi luat-o drept copia unei sculpturi geniale.

— Îţi prezint pe alintata mea! îi zise generalul lui Cicikov. Totuşi, până acum nu cunosc numele şi prenumele dumitale.

— Trebuiesc cunoscute oare, când e vorba de un om care n-a dovedit nicio virtute? zise Cicikov, înclinându-şi cu smerenie capul.

— Totuşi, trebuiesc cunoscute…

— Pavel Ivanovici, Excelenţă, zise Cicikov, plecându-se cu o elasticitate aproape de militar, şi sărind înapoi cu uşurinţa unei mingi de gumă.

— Ulinka! zise generalul, adresându-se fiicei sale: Pavel Ivanovici mi-a spus acum o noutate deosebit de interesantă. Vecinul nostru Tentetnikov nu-i deloc un om atât de prost cum am crezut noi. El se îndeletniceşte cu o treabă destul de însemnată: istoria generalilor din războiul de la 1812.

— Dar cine a crezut că-i om prost? răspunse repede fata. Poate numai Vişnepokromov, în care ai atâta încredere, un individ superficial şi josnic!

— De ce josnic? Că e cam superficial e adevărat, zise generalul.

— E cam mârşav şi cam rău, nu numai cam superficial. Cine şi-a înşelat fraţii şi şi-a dat afară din casă sora, acela-i un ticălos.

— Aşa se vorbeşte.

— Astfel de lucruri nu se vorbesc degeaba. Nu înţeleg, tată, cum poţi tu, cu un suflet atât de bun ca al tău şi cu o inimă atât de aleasă, să primeşti la tine în casă un om care se deosebeşte de tine cum se deosebeşte cerul de pământ, când eşti încredinţat că-i un om rău.

— Uite aşa discutăm noi întotdeauna, zise generalul zâmbind către Cicikov. Şi, întorcându-se spre fiica lui urmă: Sufleţelule, doar nu pot să-l dau afară.

— De ce să-l dai afară? Dar de ce să-i arăţi atâta atenţie? De ce ţii la el?

Aici, Cicikov se simţi dator să strecoare şi el un cuvânt:

— Domnişoară, cine nu cere să fie iubit? Cum să te împotriveşti? Până şi dobitoacelor le place să fie mângâiate. Întind botul peste despărţitura din grajd: poftim, mângâie-mă!

Generalul râse.

— Într-adevăr, aşa e, întind botul: mângâie-mă!… Ha, ha, ha! Chiar şi râtul, tăvălit tot în

noroi, cere şi el, cum s-ar spune, încurajare… Ha, ha, ha, ha! Trupul generalului începu să se zguduie de râs. Umerii cu epoleţii bogaţi, de pe vremuri, se cutremurau şi ei ca atunci.

Dădu şi Cicikov drumul unei interjecţii care aducea a râs, dar, din respect faţă de general, o potrivi pe litera e: he, he, he, he, he! Şi începu şi trupul lui să se cutremure de râs, cu toate că umerii lui nu purtaseră epoleţi.

— Fură, jecmăneşte vistieria şi mai cere şi decoraţii, canalia! „Nu se poate fără încurajare, zice el, că doar am muncit”… ha, ha, ha, ha!

Un simţământ dureros se ivi pe nobila faţă a fetei.

— Vai, tată! Nu înţeleg cum poţi să râzi! Faptele incorecte pe mine nu fac decât să mă mâhnească. Când se săvârşeşte înşelătorie în văzul tuturor, şi aceşti oameni nu sunt condamnaţi de oprobriul public, nu mai ştiu ce-i cu mine. Atunci mă fac rea, ajung nesuferită; şi mă gândesc, mă tot gândesc…

Fata de-abia se ţinu să nu plângă.

— Te rog numai să nu te superi pe noi, zise generalul. Noi nu avem aici nicio vină. Nu-i aşa? zise, adresându-se lui Cicikov. Sărută-mă şi du-te la tine. Eu mă îmbrac pentru masă. Tu, zise el, privindu-l pe Cicikov în ochi, nădăjduiesc că rămâi la masă la mine?

— Numai dacă Excelenţa Voastră…

— Fără mofturi, ce să mai vorbim? Slavă Domnului, mai pot ospăta lume. Ciorbă am.

Aruncându-şi sprinten braţele în lături, Cicikov îşi plecă respectuos capul, recunoscător, încât pierdu un moment din vedere toate lucrurile din odaie şi nu-şi mai vedea decât vârfurile cizmuliţelor. După ce rămase o vreme în această ţinută plină de respect, ridicându-şi capul din nou, n-o mai zări pe Ulinka. Pierise. În locul ei se ivi un fecior uriaş, cu mustăţi şi barbete dese, cu un lighean şi o tavă de argint.

— Îmi dai voie să mă îmbrac în faţa ta?

— Nu numai să vă îmbrăcaţi, dar puteţi face în faţa mea tot ce doriţi, Excelenţă.

Scoţând o mână din halat şi suflecând mânecile cămăşii pe braţele sale voinice, generalul începu să se spele, stropind şi pufnind ca o raţă. Apa şi săpunul zburau în toate părţile.

— Le place, le place, într-adevăr, le place să fie încurajaţi, zise el, ştergându-se de jur împrejur pe grumaz… Mângâie-l, mângâie-l! Că fără încurajare nici de furat nu fură! Ha, ha, ha!

Cicikov era plin de voie bună. Deodată îi veni o inspiraţie. „Generalul e un om vesel şi tare bun – ia să încerc!” se gândi el şi, văzând că feciorul ieşise cu ligheanul, exclamă:

— Excelenţă! Pentru că sunteţi atât de bun şi atât de atent faţă de toată lumea, am o mare rugăminte.

— Ce anume?

Cicikov privi împrejur.

— Excelenţă, am un babalâc de unchi baccelit; are trei sute de suflete şi două mii… <de deseatine> şi afară de mine niciun alt moştenitor. Din pricina ramolelii, nu poate să-şi gospodărească singur moşia, dar nici mie nu mi-o dă. Şi să vedeţi ce argumente aduce! „Nu-mi cunosc bine nepotul, zice, o fi risipitor. Să-mi dovedească întâi că-i om de nădejde: să dobândească întâi singur trei sute de suflete şi i le dau şi pe cele trei sute ale mele.”

— Dar ce-i cu el? După cât înţeleg e prost de-a binelea, zise <generalul>.

— Că-i prost, asta n-ar fi nimic, asta l-ar privi personal. Dar starea mea, Excelenţă? Bătrânul şi-a luat chelăreasă, iar chelăreasa are copii. M-aş putea pomeni într-o bună zi că totul le rămâne lor.

— Şi-a ieşit din minţi prostul de unchiaş, ce să mai vorbim! zise generalul. Dar nu înţeleg cu ce te pot ajuta eu? adăugă, privindu-l uimit pe Cicikov.

— Iată la ce m-am gândit. Dacă dumneavoastră mi-aţi trece mie toate sufletele moarte din satul dumneavoastră, chipurile ca fiind vii, şi-am

încheia un act de vânzare-cumpărare, atunci acest act de vânzare-cumpărare l-aş înfăţişa bătrânului, şi el mi-ar da moştenirea.

La auzul acestora, generalul izbucni într-un hohot de râs, cum n-a mai râs poate vreodată un om. Şi aşa cum se găsea, se prăbuşi în fotoliu. Dădu capul pe spate, gata să se înece de râs. Se nelinişti toată casa. Se înfăţişă feciorul. Fiica veni de-a fuga, înspăimântată.

— Tată, ce ţi s-a întâmplat? zise, speriată, privindu-l nedumerită în ochi.

Dar vreme îndelungată glasul generalului nu putu să scoată nicio silabă ca lumea.

— Nimic, draga mea; nu te îngrijora. Vezi-ţi de treabă; venim îndată la masă. Fii liniştită. Ha, ha, ha!

Şi, după ce se mai înecă de câteva ori, hohotul de râs al generalului izbucni şi mai tare, răsunând în toată casa, din antreu şi până în odaia cea mai din fund.

Cicikov era neliniştit.

— Unchiul, unchiul! Ce păcăleală o să-i tragi babalâcului! Ha, ha, ha! În loc de vii, o să aibă morţi. Ha, ha!

„Iarăşi a început! se gândi Cicikov. Tii, ce-i mai place să râdă!”

— Ha, ha, ha! continua generalul. Şi ce măgar! Cui i-ar putea trăsni prin cap: „Fă întâi trei sute de suflete din nimic, şi de-abia atunci îţi dau şi pe cele trei sute ale mele!” E un mare măgar.

— Mare măgar, Excelenţă.

— Dar şi festa ta e bună, să-i vâri sub nas bătrânului suflete moarte! Ha, ha, ha! Mult aş da să văd şi eu cum ai să te înfăţişezi cu actul de vânzare-cumpărare. Dar cum e? Cum arată? E tare bătrân?

— Vreo optzeci de ani.

— Se mişcă, e vioi? Trebuie să fie voinic dacă ţine pe lângă el şi o chelăreasă…

— Ce voinic! Curge nisipul din el, Excelenţă!

— Prost mai el Nu-i aşa că-i prost?
— Prost, excelenţă. Şi smintit în lege.
— Mai face vizite? Iese în lume? Se mai ţine pe picioare?
— Se ţine, dar greu.
— Că prost mai el Dar e voinic, totuşi? Mai are dinţi?
— Numai doi, Excelenţă.
— Ce măgar! Tu, nu te supăra, frate… Cu toate că ţi-e unchi, e un măgar.
— Măgar, excelenţă. Cu toate că mi-e rudă, şi-mi vine greu s-o recunosc, n-am ce face.
Cicikov minţea: nu-i era deloc greu să recunoască, cu atât mai mult cu cât sunt puţine probabilităţi să fi avut vreodată vreun unchi.
— Excelenţă, atunci mi le daţi?
— Să-ţi dau suflete moarte? Dar pentru o născoceală ca asta, ţi le dau cu pământul şi cu sălaşurile lor cu tot! Ia-ţi tot cimitirul! Ha, ha, ha! Dar bătrânul, bătrânul! Ha, ha, ha, ha! Ce mai păcăleală o să-i tragi unchiului! Ha, ha, ha, ha!
Şi râsul generalului răsuna din nou prin toate odăile excelenţei sale[86].

Capitolul al treilea

„Dacă într-adevăr colonelul Koşkariov e nebun, asta nu mă supără deloc”, îşi zise Cicikov, când se găsi iarăşi în mijlocul câmpiilor întinse, după ce pieriseră satele şi rămânea numai bolta cerului cu doi nori într-o parte.

— Selifan, ai întrebat bine care e drumul la colonelul Koşkariov?

— Vedeţi, Pavel Ivanovici, eu am robotit toată vremea la caleaşcă, şi n-am avut vreme; dar l-a întrebat Petruşka pe vizitiu.

— Tare mai eşti prost! Ţi-am mai spus să nu te bizui pe Petruşka: Petruşka e un buştean; Petruşka e un dobitoc; Petruşka-i beat şi acuma, cred.

— Da’ nu-i cine ştie ce scofală! zise Petruşka, întorcând capul şi privindu-l dintr-o parte. Decât asta, că scobori dealul şi o iei pe luncă, altfel nici n-ai cum.

— Dar tu, afară de rachiu, n-ai mai pus nimic în gură? Frumos mai eşti, foarte frumos! într-adevăr, pot spune că ai uimit Europa cu frumuseţea ta! Cicikov îşi mângâia bărbia şi se gândea: „Totuşi, ce deosebire între un cetăţean învăţat şi o mutră necioplită de fecior!”

În răstimp, caleaşca începu să coboare. Se vedeau din nou lunci şi câmpii presărate cu crânguri de plopi tremurători.

Săltându-se uşor pe arcurile mlădii, trăsura încăpătoare o lua încet pe un povârniş dulce şi, în sfârşit, intrând pe lunci, trecea pe lângă mori, huruia pe poduri şi se legăna lin pe drumul moale din vale. Nu se simţea niciun hârtop şi niciun făgaş sub roţi. Nu era o caleaşcă, era o desfătare. În

depărtare se zăreau pământuri nisipoase; caleaşca trecu repede pe lângă pâlcuri de răchite, arini şi plopi argintii, care-i loveau cu crengile lor subţiri pe Petruşka şi pe Selifan, cocoţaţi pe capră. Lui Petruşka îi smulgeau mereu şapca din cap. Posomorât, servitorul sărea de fiece dată jos, suduia nătângul de copac şi pe omul care-l sădise, dar nu voia să-şi lege şapca sau cel puţin să şi-o ţie cu mâna, nădăjduind mereu că e cea din urmă oară şi că nu se va mai repeta. Copacilor de până acum li se alăturară curând mestecenii, apoi brazii. Sub ei creştea o iarbă deasă, flori albastre şi lalele galbene de pădure. [Întunericul de veci al pădurii fără capăt devenea tot mai nepătruns şi părea] că se pregăteşte să se transforme în noapte. Dar, deodată, se iviră de pretutindeni raze de lumină, ca din nişte oglinzi sclipitoare. Copacii se răriră, lucirile deveniră mai tari, şi iată, în faţa lui tresări un lac – o întindere de apă, lată cam de patru verste. Pe malul celălalt, deasupra lacului, un sat îşi împrăştia izbele de bârne. Din apă se auzeau strigăte. Vreo douăzeci de oameni scufundaţi până la brâu, până la umeri şi până la gât, trăgeau de un năvod spre malul dimpotrivă. Se petrecu şi o păţanie. Dimpreună cu peştele se încurcase în năvod şi un om rotund, pe cât de înalt pe atât de gros, leit un harbuz sau un butoi. Într-o stare deznădăjduită, ţipa cât îl ţinea gura: „Denis, netrebnicule, dă-i capătul lui Kozma! Kozma, ia capătul de la Denis! Nu împinge aşa, Foma ăl Mare! Du-te lângă Foma ăl Mic. Dracilor! Vă spui că rupeţi năvodul!” După cum se vede, harbuzul nu se temea pentru el: din pricina grosimii, nu se putea îneca şi, oricât ar fi încercat să se dea tumba ca să se scufunde, apa l-ar fi scos deasupra; şi dacă încă doi oameni i s-ar fi suit în cârcă, el ar fi rămas ca o băşică stăruitoare la faţa Japei, gemând numai uşor sub povara lor şi scoţând clăbuci pe nas. Îi era teamă grozavă să nu se rupă năvodul şi să nu

piardă peştele, din care pricină câţiva oameni mai trăgeau şi cu frânghiile de pe mal.

— Pesemne că-i boierul, colonelul Koşkariov, zise Selifan.

— De ce crezi?

— Pentru că, precum vedeţi, trupul lui e mai alb decât al celorlalţi şi grosimea e mai acătării, ca de boier.

În răstimp, boierul, care se încurcase în năvod, fusese tras aproape de mal. Simţind că poate da cu tălpile de fund, se aşeză pe picioare şi în aceeaşi clipă îl văzu şi pe Cicikov, care cobora cu caleaşca de pe zăgaz.

— Aţi luat masa? striga boierul, apropiindu-se de mal laolaltă cu peştele prins şi înfăşurat în reţeaua năvodului – ca mâna unei doamne, vara, în mănuşa de dantelă – ţinând o palmă cozoroc la ochi, ca să se apere de soare, iar cealaltă undeva mai jos, ca Venus de Medici ieşită din baie.

— Nu, răspunse Cicikov, scoţând şapca şi urmând să salute din caleaşcă.

— Atunci mulţumiţi-i lui Dumnezeu!

— Dar ce-i? întrebă Cicikov curios, ţinând şapca deasupra capului.

— Păi, uite ce-i. [Foma ăl Mic, lasă plasa jos şi arată] nisetrul de ciorbă. Kozma, nătărăule, du-te şi-l ajută!

Doi pescari ridicară din ciubăr capul unei dihănii.

— Uite ce mai cneaz! A venit din râu! strigă boierul cel rotund. Luaţi-o spre curte! Vizitiu, ia-o pe drumul din vale, prin grădina de zarzavat. Du-te, Foma ăl Mare, netrebnicule, şi trage prăjina. Vă duce el; vin şi eu acuşi…

Foma cel Mare, cu picioarele lungi şi desculţe, numai în cămaşă, aşa cum se găsea, fugea înaintea caleştii prin tot satul, în care la fiecare izbă atârnau plase, năvoade şi vârşe: toţi ţăranii erau pescari; apoi scoase prăjina care oprea trecerea prin grădina de zarzavat şi, luând-o prin grădină,

caleaşca ieşi la un maidan, în apropierea unei biserici de lemn. Mai departe, dincolo de biserică, se vedeau acoperişurile de clădiri.

„E cam ciudat acest Koşkariov”, se gândi Cicikov.

— Iată-mă şi pe mine! se auzi o voce lângă el.

Cicikov întoarse capul. Boierul, acum îmbrăcat, mergea cu droşca lui alături de trăsură: purta redingotă de nanchin de culoarea ierbii, pantaloni galbeni şi, ca un Cupidon, nu avea cravată! în droşcă stătea pe o rână, umplând-o toată. Cicikov voi să-i spună ceva, dar grăsunul parcă intrase în pământ. Droşca se ivi din nou pe mal, unde se scotea peştele. Se auzea din nou: „Foma ăl Mare, Foma ăl Mic! Kozma şi Denis! Dar când ajunse la cerdacul casei, spre marea lui uimire, boierul cel gras se afla în cerdac şi-l primi în braţe. Era de neînţeles cum izbutise să ajungă aşa de repede. Se sărutară, după un vechi obicei rus, de trei ori, în cruce: boierul păstra datinile cele vechi.

— Vă aduc salutări din partea Excelenţei Sale, zise Cicikov.

— Care Excelenţă?

— De la ruda dumneavoastră, generalul Alexandr Dmitrievici.

— Cine e acesta, Alexandr Dmitrievici?

— Generalul Betrişcev, răspunse Cicikov oarecum uimit.

— Nu-l cunosc, zise boierul uimit.

Cicikov rămase şi mai uimit.

— Cum aşa?… Nădăjduiesc cel puţin că am plăcerea să vorbesc cu colonelul Koşkariov?

— Să nu nădăjduiţi. Dumneavoastră n-aţi nimerit la el, ci la mine: Piotr Petrovici Petuh! Petuh Piotr Petrovici! zise stăpânul casei.

Cicikov înlemni.

— Cum aşa? se întoarse cu faţa spre Petruşka şi Selifan, care, la rândul lor, căscară gura şi holbară ochii, unul pe capră, iar celălalt lângă uşiţa caleştii. Cum s-a întâmplat asta, neghiobilor? Doar vi s-a

spus: la colonelul Koşkariov… Iar dumnealui e Piotr Petrovici Petuh…

— Băieţii au făcut foarte bine! Duceţi-vă la bucătărie şi vi se va da câte un pahar de rachiu, zise Piotr Petrovici Petuh. Deshămaţi caii şi mergeţi numaidecât în odaia slugilor.

— Îmi vine foarte greu… o greşeală atât de neaşteptată… zise Cicikov.

— Nu e nicio greşeală. Gustaţi întâi bucatele şi pe urmă să spuneţi dacă e o greşeală. Poftiţi, zise (Petuh), luându-l pe Cicikov de braţ şi ducându-l în casă. Din casă ieşiră în întâmpinarea lor doi tineri în redingote de vară – subţiri ca nişte nuiele de răchită şi cu un arşin mai <înalţi> decât tatăl lor.

— Fiii mei, liceeni. Au venit de sărbători… Nikolaşa, tu rămâi cu musafirul, iar tu, Alexaşa, vino cu mine. Şi stăpânul casei se făcu nevăzut.

Cicikov începu să stea de vorbă cu Nikolaşa. După cum se părea, Nikolaşa era un viitor om de nimic. Îi spuse imediat lui Cicikov că nu face să înveţi la un liceu gubernial, că împreună cu fratele vrea să meargă la Petersburg, pentru că provincia nu merită să te îngropi în ea…

„Înţeleg, se gândi Cicikov: totul se va sfârşi în cofetării şi pe bulevard…”

— Dar cum stă tata cu moşia? întrebă el cu glas tare.

— E ipotecată, răspunse însuşi părintele care răsărise din nou în salon, ipotecată.

„Poftim! se gândi Cicikov. În curând nu va mai rămâne nicio moşie. Trebuie să mă grăbesc.”

— Totuşi, n-aţi făcut bine, zise el cu părere de rău, că v-aţi grăbit să ipotecaţi.

— Nu, nu-i nimic, răspunse Petuh. Se spune că-i o treabă bună. Toţi ipotechează: cum să rămân eu în urmă? Şi apoi am stat toată vremea aici: vreau să încerc să mai stau şi la Moscova. Iată, şi copiii tot caută să mă înduplece; vor să înveţe în capitală.

„Neghiobule, neghiobule! se gândi Cicikov. Ai să iroseşti totul. Şi pe copii ai să-i înveţi risipitori. Moşioara nu e rea. După cum se vede, şi ţăranii trăiesc bine şi nici boierii n-o duc prost. Iar când se vor învăţa prin restaurante şi teatre – totul se va duce dracului. Mai bine ai sta, cozonacule, la ţară.”

— Ştiu la ce vă gândiţi! zise Petuh.

— La ce? întrebă Cicikov, încurcat.

— Vă gândiţi: „Neghiob mai e acest Petuh: m-a poftit la masă, iar până acum nu văd nicio masă”. Va fi numaidecât gata, stimabile. Cât şi-ar împleti cozile o fată tunsă, masa-i gata.

— Tăicuţule! Vine Platon Mihalîci! zise Alexaşa, uitându-se pe fereastră.

— E călare pe un roib! adăugă Nikolaşa, aplecându-se pe fereastră.

— Unde, unde? strigă Petuh, apropiindu-se şi el.

— Cine-i acest Platon <Mihailovici>? îl întrebă Cicikov pe Alexaşa.

— Un vecin al nostru, Platon Mihailovici Platonov, un om tare bun, un om minunat, răspunse <Petuh>.

În răstimp, intră în odaie Platonov, un bărbat frumos, bine făcut, [cu păr bălai albicios şi lucios şi cu ochi negri]. Zăngănindu-şi zgarda de alamă, a intrat cu el şi un câine botos, o dihanie mare de câine cu numele de Iarb.

— Ai mâncat? întrebă stăpânul casei.

— Am mâncat.

— Păi atunci cum? Ai venit să râzi de mine? Ce să fac cu dumneata dacă ai mâncat?

Musafirul zâmbi şi zise:

— Am să te liniştesc, spunându-ţi că n-am mâncat nimic, că n-am deloc poftă de mâncare.

— Ce de peşte am prins, dacă ai fi văzut! Ce nisetru mi-a picat! Ce caraşi, ce crăpoi!

— Mi-e şi necaz să te ascult. Cum de ai întotdeauna atâta bună dispoziţie?

— Vai de mine, dar de ce să fiu plictisit? răspunse stăpânul casei.

— Cum vine asta: „De ce să fiu plictisit?” Pentru că e plictiseală.

— Mănânci prea puţin, asta e. Încearcă de mănâncă bine. Numai în vremea din urmă au scornit oamenii plictiseala. Înainte nu se plictisea nimeni.

— Ia nu te mai lăuda! Parcă dumneata nu te-ai plictisit niciodată?

— Niciodată! Nici nu ştiu ce-i aia şi nici n-am vreme să mă plictisesc. Dimineaţa cum faci ochi – iată şi bucătarul, trebuie să porunceşti masa; apoi ceaiul, apoi logofătul, apoi te duci la pescuit, şi iată şi masa de prânz. După masă, nici nu apuci să aţipeşti niţel că iarăşi vine bucătarul, trebuie comandată cina; când să te mai plictiseşti?…

În tot timpul discuţiei, Cicikov îl cerceta pe musafir, care-l uimise prin neobişnuita lui frumuseţe, prin statura lui bine clădită, coborâtă parcă dintr-un tablou, prin prospeţimea tinereţii lui neîntinate, prin curăţia feciorelnică a feţei, care nu fusese niciodată atinsă de vreo bubuliţă. Nici patima, nici tristeţea, nici altceva ce ar semăna cu o nelinişte sau tulburare, nu îndrăzniseră să se atingă de faţa lui tinerească şi să lase vreo cută pe ea, dar în acelaşi timp nici n-o înviorau. Îi rămăsese parcă somnoroasă, cu tot zâmbetul zeflemitor care o lumina din când în când.

— Nici eu nu înţeleg, dacă-mi daţi voie să-mi spun părerea, zise Cicikov, cum te poţi plictisi cu o înfăţişare ca a dumneavoastră. Fireşte, dacă n-ai bani de ajuns sau dacă ai duşmani, cum se întâmplă câteodată, hotărâţi să te încurce sau chiar să-ţi ia şi viaţa…

— Credeţi-mă, îl întrerupse frumosul musafir, că de dragul unei schimbări aş fi dorit din când în când şi câte o tulburare: cel puţin să mă supere cineva – dar nici de asta n-am parte. Curată plictiseală.

— Atunci aveţi prea puţin pământ, sau un număr prea mic de suflete?

— Nici vorbă! Eu şi fratele meu avem amândoi zece mii de deseatine de pământ cu peste o mie de ţărani.

— Atunci, nu mai înţeleg… Poate că aţi avut recolte proaste, boleşniţe? Poate că au murit mulţi?

— Dimpotrivă, totul e în cea mai perfectă ordine, şi fratele meu e un gospodar minunat.

— Şi totuşi să te plictiseşti! înţeleg din ce în ce mai puţin, zise Cicikov ridicând din umeri.

— O să gonim noi plictisul numaidecât, zise stăpânul casei. Alexaşa, dă fuga la bucătărie şi spune-i bucătarului să ne trimită repejor nişte pateuri. Dar unde-i gură-cască ăla de Emelian şi hoţul de Antoşka? De ce nu aduc gustările?

Uşa se şi deschise. Gură-cască de Emelian şi hoţul de Antoşka se iviră cu şervete, puseră masa şi aşezară o tavă cu şase carafe de rachiuri de casă de felurite culori. Curând, în jurul tăvilor şi carafelor se întinse un şir de farfurii cu tot soiul de gustări ademenitoare. Slugile umblau repede, aducând mereu câte ceva în farfurii acoperite, din care se auzea sfârâitul untului. Gură-cască de Emelian şi hoţul de Antoşka se descurcau de minune. Poreclele le erau date numai ca imbold. Boierul n-avea deloc chef să se certe, era tare bun; dar rusului îi e foarte dragă vorba pipărată, ca şi păhărelul de votcă pentru a mistui mai bine. Ce să-i faci? Aşa e firea lui: nu-i place nimic searbăd.

Gustările au fost urmate de masa propriu-zisă. Blajinul stăpân al casei se schimbase într-un adevărat ucigaş. Era de ajuns să vadă că vreunul din musafiri are, în farfurie, o singură bucată, şi-i mai punea una, zicând: „Fără pereche, nici omul, nici pasărea nu poate trăi pe lume”. Celui care avea două bucăţi îi mai punea a treia, zicând: „Ce număr o fi ăsta: doi? Lui Dumnezeu îi place treimea.” Dacă musafirul mânca trei bucăţi, el îi zicea: „Unde s-a mai pomenit o căruţă cu trei roţi?

Cine clădeşte casa în trei colţuri?” Avea şi pentru cifra patru şi pentru cinci câte o zicală. Cicikov mâncă dintr-un singur fel aproape douăsprezece felii şi se gândi: „Acum stăpânul casei n-o să mai aibă ce spune”. Da’ de unde! Fără să rostească o vorbă, stăpânul casei îi puse în farfurie un muşchi de viţel la frigare, cu rinichi cu tot, şi încă ce viţel!

— Doi ani l-am hrănit numai cu lapte, zise stăpânul casei. L-am îngrijit ca pe copilul meu!

— Nu mai pot, se împotrivi Cicikov.

— Gustaţi şi apoi spuneţi: nu mai pot!

— Nu mai încape, nu mai e loc.

— Uite, nici în biserică nu era loc, dar a intrat primarul şi s-a făcut loc. Şi era o îmbulzeală de n-ar fi putut să cadă un ac. Încercaţi numai: această bucată e şi ea un fel de primar.

Cicikov încercă şi, într-adevăr, bucata era ca un primar: s-a găsit loc, cu toate că i se păruse că nu mai încăpea nimic.

„Ei, cum să se ducă un om ca ăsta la Petersburg sau la Moscova? Atât de primitor, în trei ani ajunge la sapă de lemn! Pasămite, el nu ştia că acum treaba se perfecţionase: că şi fără a fi primitor poţi irosi totul nu în trei ani, ci în trei luni.”

Petuh turna mereu; iar ceea ce nu beau musafirii, dădea lui Alexaşa şi Nikolaşa, care goleau pahar după pahar; se vedea de mai-nainte asupra cărei laturi a cunoştinţelor omeneşti îşi vor îndrepta ei luarea-aminte, de îndată ce vor ajunge în capitală. Cu musafirii se întâmplă altceva; cu chiu, cu vai se mutară pe balcon şi cu chiu, cu vai se aşezară în jilţuri. Stăpânul casei, de cum s-a lăsat în jilţul lui, parcă făcut pentru patru oameni, adormi. Trupul lui gras se preschimbă numaidecât în nişte foaie, şi pe gura deschisă şi prin bortele nasului ieşeau nişte sunete cum rar i-ar putea veni în cap unui compozitor din zilele noastre; şi tobă, şi flaut, şi un zgomot smucit ca hămăitul unui câine.

— Ce mai şuieră! zise Platonov.
Cicikov râse.
— Desigur, dacă mănânci aşa, cum să te mai plictiseşti! Te apucă somnul. Nu-i aşa?
— Da. Totuşi eu – iertaţi-mă, nu pot înţelege cum poţi să te plictiseşti. Împotriva plictiselii sunt atâtea leacuri.
— Care anume?
— Oare-s puţine la îndemâna tinereţii? Să dănţuieşti, să cânţi la vreun instrument… sau chiar să te-nsori.
— Cu cine?
— Parcă prin apropiere nu-s fete frumoase şi bogate?
— Nu sunt.
— Atunci n-ai decât să cauţi într-altă parte, să călătoreşti. Şi o idee straşnică fulgeră deodată prin capul lui Cicikov. Iată un leac minunat! zise el, privindu-l pe Platonov în ochi.
— Care?
— Călătoria.
— Dar unde să mă duc?
— Dacă nu vă opreşte nimic, veniţi cu mine, zise Cicikov şi se gândi, privindu-l pe Platonov: „Ce bine ar fi! Am putea împărţi cheltuielile pe din două, iar reparaţiile caleştii le-aş putea trece cu totul în seama lui."
— Dumneavoastră unde mergeţi?
— Deocamdată călătoresc nu atât pentru mine, cât pentru altul. Generalul Betrişcev, un bun prieten şi, aş putea spune, binefăcătorul meu, m-a rugat să vizitez nişte rude de-ale lui… desigur, rudele sunt rude; dar într-o măsură oarecare, ca să zic aşa, o fac şi pentru mine: pentru că a vedea lumea, perindarea a tot felul de oameni – orice-ai spune – e ca o carte vie, o a doua ştiinţă. Şi, după ce rosti aceste vorbe, Cicikov se gândi: „Zău c-ar fi bine. S-ar putea ticlui lucrurile aşa fel, ca el să ia asupră-şi toate cheltuielile, să înhame caii lui, pe când ai mei s-ar hrăni la el în sat."

„Şi de ce n-aş călători? se gândea în vremea asta Platonov. Acasă n-am ce face, gospodăria e pe mâinile fratelui meu şi n-ar avea de suferit nimic. Într-adevăr, de ce n-aş călători?”

— Dar n-aţi vrea să fiţi musafirul fratelui meu vreo două zile? zise el. Altfel, nu-mi dă drumul.

— Cu mare plăcere, chiar şi trei.

— Atunci să batem palma! Plecăm! zise, înviorându-se, Platonov.

Bătură palma.

— Hai să plecăm!

— Unde, unde? strigă stăpânul casei, trezindu-se şi holbând ochii. Nu-u, dragii mei! Am poruncit să scoată roţile de la caleaşcă, şi armăsarul dumitale, Platon Mihailîci, a fost trimis la cincisprezece verste de aici. Nu, în noaptea asta dormiţi la mine, iar mâine, după ce luăm masa, care va fi devreme, n-aveţi decât să plecaţi.

Puteai să te împotriveşti lui Petuh? Trebuia să rămâi. În schimb, au fost răsplătiţi cu o minunată seară de primăvară. Stăpânul casei a pus la cale o plimbare pe râu. Doisprezece vâslaşi, cu douăzeci şi patru de vâsle, i-au dus cu cântece pe luciul neted al unui lac ca oglinda. Din lac intrară pe râu – un râu ce parcă n-avea sfârşit, cu maluri line de amândouă părţile trecând mereu pe sub otgoanele întinse de-a latul lui, pentru pescuit. Niciun fior nu încreţea apa; numai priveliştile se perindau mute, una după alta, şi pădurici după pădurici mângâiau ochiul, prin aşezarea felurită a copacilor. Vâslaşii loveau unda cu toate cele douăzeci şi patru de lopeţi deodată, apoi le ridicau în aer, şi barca luneca singură, ca o pasăre uşoară, pe luciul nemişcat al apei. Un flăcău lat în umeri, al treilea de la cârmă, începu să cânte cu glas atât de limpede şi răsunător, de parcă sunetul ieşea din gâtlejul unei privighetori; melodia era reluată de alţi cinci, pentru ca apoi ceilalţi şase să se prindă şi ei în cântec, care – întărit – se revărsa nemărginit,

după cum nemărginită e Rusia. Petuh, înviorându-se, ţinea din timp în timp isonul, ba intervenea şi cu câte o notă mai puternică, atunci când simţea nevoia să întărească corul; chiar şi Cicikov îşi aducea aminte că e rus. Numai Platonov se gândea: „La ce bun şi cântecul ăsta tărăgănat? îţi covârşeşte şi mai mult sufletul de alean.”

Făcură cale-ntoarsă în amurg. În întunericul ce se lăsa, vâslele loveau unda, care nu mai oglindea cerul. Când se înnoptă de-a binelea traseră la mal; la focurile aprinse, pescarii îşi fierbeau pe pirostrii ciorbă de ghigorţi ce se mai zbăteau încă. Toată suflarea era acasă. Vitele şi păsările fuseseră şi ele de mult adunate în ogrăzi; praful ridicat de cirezi se aşezase, iar păstorii care le mânaseră stăteau la poartă, aşteptându-şi cana cu lapte şi chiar poftirea la câte o ciorbă de peşte. În noapte se auzea zvon de glasuri omeneşti şi lătratul câinilor răzbătea din satele învecinate. Luna se ridica încet-încet, razele ei străbătând împrejurimile întunecate, şi scălda totul în lumina ei. Minunate privelişti! Dar nu avea cine să le admire: Nikolaşa şi Alexaşa, în loc să galopeze prin faţa lor pe doi armăsari focoşi, întrecându-se unul pe altul, se gândeau la Moscova, la cofetării, la teatre, despre care le povestise un elev de la liceul militar, care trecuse pe la ei, venind din capitală. Părintele lor se gândea cum să-şi mai îndoape musafirii. Platonov căsca. Cel mai animat se dovedi a fi Cicikov: „Ei, hotărât lucru, odată şi odată trebuie să am şi eu sătuleţul meu!” Şi-n închipuirea lui îşi vedea soţioara şi pe micii Cicikovi.

La cină, mâncară din nou peste măsură. Pavel Ivanovici intră în odaia care i se dăduse pentru dormit şi, pe când se culca în pat, îşi pipăi burta şi zise: „Tobă! Nu mai e loc nici măcar pentru un primar.” Întâmplarea făcea ca biroul stăpânului casei să fie alături. Peretele era subţire şi se auzea tot ce se vorbea dincolo. Stăpânul poruncea bucătarului, în chip de gustări de dimineaţă pentru

a doua zi, o adevărată masă. Dar cum îi poruncea! Şi unui mort i-ar fi lăsat gura apă.

— Plăcinta să mi-o faci în patru colţuri, îi zicea el sâsâind şi trăgând cu putere aer în piept. Într-un colţ să-mi pui carne de pe fălci de nisetru şi zgârcituri de cegă, în alt colţ hrişcă, ciupercuţe cu ceapă, lapţi proaspeţi, creier şi ce mai ştii tu că trebuie… La un capăt să fie rumenă, iar la celălalt mai puţin. Iar dedesubt s-o coci aşa, încât s-o pătrundă toată, încât, ştii, nu să se desfacă în gură, ci să se topească singură, cum se topeşte zăpada, să nici nu simţi. Vorbind, Petuh îşi sugea buzele şi plescăia din limbă.

„Să-l ia dracul! N-o să mă lase să dorm”, se gândi Cicikov, şi-şi acoperi capul cu plapuma ca să nu mai audă nimic, dar şi prin plapumă mai auzea:

— Jur împrejurul nisetrului să-mi aşezi sfeclă în steluţe, scrumbii şi râşcovi şi, mai ştii, nişte gulii şi morcovi şi bob, şi încă ceva, aşa, încât, ştii, să fie garnitură – garnitură de tot felul şi cât mai multă. Iar în burta de porc să pui gheaţă, aşa ca să se umfle bine.

Multe alte feluri mai porunci Petuh. Se auzea mereu: „Şi prăjeşte… şi coace… şi lasă să fiarbă înăbuşit!” Când veni vorba de curcan, Cicikov adormise.

A doua zi, musafirii mâncară atât de mult, încât Platonov nu mai putea merge călare. Un grăjdar al lui Petuh îi duse armăsarul. Amândoi se aşezară în caleaşcă, pe urma căreia pomi alene câinele cel botos. Şi el se îndopase peste măsură.

— Uf!… zău că a fost prea-prea!… zise Cicikov după ce ieşiră din curte.

— Şi mi-e necaz că nu se plictiseşte! adăugă Platonov.

„Dacă aş avea şi eu, ca tine, şaptezeci de mii venit pe an, îşi zicea Cicikov, nici nu m-aş gândi la plictiseală. Uite, concesionarul Murazov – e uşor de spus – are zece milioane… Ce sumă!”

— V-ar supăra să facem un ocol? Aş vrea să-mi iau rămas bun de la soră-mea şi cumnatul meu.

— Cu mare plăcere, se învoi Cicikov.

— Dacă vă place gospodăria, zise Platonov, o să fie interesant pentru dumneavoastră să-l cunoaşteţi. Nu găsiţi un gospodar mai bun ca el. În zece ani, şi-a ridicat venitul moşiei de la treizeci, la două sute de mii.

— Ah, atunci e într-adevăr un om demn de tot respectul! E cât se poate de interesant să faci cunoştinţă cu un astfel de om. Cum de nu?! E, cum s-ar spune… Şi cum îl cheamă?

— Kostanjoglo.

— Iar prenumele şi numele tatălui, dacă-mi îngăduiţi?

— Konstantin Feodorovici.

— Konstantin Feodorovici Kostanjoglo. Mă interesează mult să-l cunosc. E folositor să faci o astfel de cunoştinţă.

Platonov îşi luă sarcina să-i arate lui Selifan drumul, ceea ce era de trebuinţă, vizitiul de-abia mai ţinându-se pe capră. Petruşka se prăvăli de două ori cu capul de pământ, din caleaşcă, şi, până la urmă, stăpânii se văzură nevoiţi să-l lege de capră cu o frânghie. „Ce dobitoc!” repeta într-una Cicikov.

— Uite că începe pământul lui, zise Platonov. Are cu totul altă înfăţişare.

Într-adevăr, peste tot câmpul se întindea o pădure sădită: copaci drepţi ca săgeţile; mai departe, copaci mai înalţi, dar tot tineri; după ei, o pădure bătrână, cu copaci din ce în ce mai înalţi. Apoi iarăşi o fâşie de câmp împădurită des, în acelaşi fel: pădure tânără, apoi pădure bătrână. Şi trecură de trei ori prin pădure ca printr-o poartă făcută într-un zid.

— Toţi ăştia au crescut la fel în vreo opt ani, pe când la alţii nu cresc nici în douăzeci.

— Atunci cum a fost?

— Întreabă-l pe el. E un mare cunoscător al pământului, la el nimic nu se face fără rost. Pe lângă că-şi cunoaşte pământul, el mai cunoaşte care vecinătate e bună pentru cutare sau cutare plantă, ce copaci trebuiesc sădiţi în vecinătatea unui anumit soi de grâne. Totul împlineşte la el trei sau patru scopuri deodată. La el, pădurea, folosită pentru lemn, mai slujeşte şi pentru ca într-un anumit loc să adauge o anumită câtime de umezeală ogoarelor, să îngraşe într-o anumită măsură pământul prin frunzele care cad, să dea o anumită suprafaţă de umbră… Când împrejur e secetă, la el nu-i; când în vecinătăţi recolta e proastă, la el nu-i recoltă proastă. Îmi pare rău, în ce mă priveşte, că nu prea cunosc chestiile astea şi că nu mă pricep nici să le povestesc, dar face nişte lucruri… Lumea zice că-i vrăjitor. „Într-adevăr, e un bărbat uimitor, se gândea Cicikov. Păcat că tânărul ia lucrurile uşor şi nu se pricepe la povestit.”

În sfârşit, se ivi şi satul. Întocmai ca un oraş, se întindea cu mulţimea de izbe pe trei înălţimi, încununate cu trei biserici; şire şi stoguri uriaşe erau presărate peste tot. „Da, se gândi Cicikov, se vede că aici stă un gospodar de mâna întâia.” Toate izbele erau bine clădite; uliţele erau netede; vedeai o căruţă, căruţa era nou-nouţă şi trainică; întâlneai vreun ţăran – i se vedea isteţimea pe faţă; vitele comute alese; chiar şi porcul ţăranului avea o nobleţe. Se vădea dintr-odată că aici locuiau ţărani care, vorba cântecului, adunau argintul cu lopata. Nu se vedeau parcuri şi gazon englezesc, cu tot soiul de zorzoane; dar, ca-n vechime, se zărea şirul de hambare şi dependinţe până în chiar casa boierului, pentru ca el să ia seama la tot ce se întâmplă; pe lângă toate acestea, deasupra casei era un foişor, de unde se vedea în toate părţile, până la o depărtare de cincisprezece verste. La cerdac îi întâmpinară nişte slugi îndemânatice, care nu semănau deloc cu beţivanul de Petruşka, deşi nu

purtau fracuri, ci haine căzăceşti de postav albastru ţesut în casă.

Însăşi stăpâna ieşi repede în cerdac. Era proaspătă, avea chipul alb şi rumen, şi era frumoasă ca o zi însorită; semăna ca două picături de apă cu Platonov, cu singura deosebire că nu era lipsită de viaţă ca el, ci veselă şi vorbăreaţă.

— Bine ai venit, frăţioare. Ce bine-mi pare că ai dat pe la noi. Konstantin nu-i acasă, vine şi el acuşi.

— Unde e?

— Are treabă în sat cu nişte cumpărători, răspunse ea, conducându-i pe musafiri în casă.

Cicikov cerceta iscoditor locuinţa acestui om neobişnuit, care avea un venit de două sute de mii de ruble, căutând să descopere însuşirile stăpânului, aşa cum, după scoica rămasă goală, se trag încheieri despre stridia sau melcul care a locuit-o cândva şi şi-a lăsat urmele într-însa. Dar nu putu ajunge la nicio concluzie. Toate odăile erau simple, aproape goale şi ele; nici fresce, nici tablouri, nici bronzuri, nici flori, nici etajere cu porţelanuri, nici măcar cărţi. Într-un cuvânt, totul arăta că partea cea mai de seamă a vieţii celui care trăia aici nu se scurgea deloc între cei patru pereţi ai lui, ci pe câmp, iar planurile nu şi le întocmea în faţa vetrei – aşezat tihnit într-un fotoliu – ci se năşteau chiar pe locul de muncă, şi acolo unde se năşteau se şi înfăptuiau. În schimb, peste tot în casă Cicikov simţi mâna gospodinei: pe mese şi pe scaune erau aşezate scânduri curate de lemn de tei, iar pe ele, întinse la uscat, petale de flori.

— Da' ce-i gunoiul ăsta peste tot? întrebă Platonov.

— Care gunoi? răspunse stăpâna casei. E cel mai bun leac pentru friguri. Anul trecut am vindecat pe toţi ţăranii. Iar astea-s pentru rachiuri; astea pentru dulceaţă. Voi râdeţi mereu de dulceţuri şi murături, dar pe urmă, când le mâncaţi, tot voi le lăudaţi.

Platonov se apropie de pian şi începu să descifreze notele.

— Doamne! Ce vechituri! făcu el. Nu ţi-e ruşine, dragă soră?

— Să-mi fie cu iertăciune, frate, dar n-am vreme nici de pian. Am o fată de opt ani, pe care trebuie s-o învăţ carte. Să o dau pe mâna unei guvernante străine numai ca să-mi fac eu timp de muzică, nu, iartă-mă, frate, asta nu.

— Plictisitoare ai mai ajuns, surioară! zise fratele, apropiindu-se de fereastră. A! Iată-l! Vine, vine! zise Platonov.

Cicikov se repezi şi el la fereastră. De cerdac se apropia un bărbat de vreo patruzeci de ani, vioi, oacheş, îmbrăcat cu o redingotă <de postav> de păr de cămilă. El nu punea preţ pe îmbrăcăminte. Purta o şapcă de catifea obişnuită. De-a dreapta şi de-a stânga lui păşeau, cu capul descoperit, doi oameni din pătura de jos – mergeau vorbind, discutând ceva <cu el:> unul, un ţăran de rând, iar celălalt, un chiabur viclean, venit de aiurea, cu haină albastră de siberian. Pentru că se opriseră lângă cerdac, vorba lor se auzea din casă.

— Uite ce să faceţi mai bine: să vă răscumpăraţi de la boierul vostru. Sunt gata să vă împrumut banii, şi mi-i plătiţi pe urmă în muncă.

— Nu, Konstantin Feodorovici, de ce să ne răscumpărăm? Luaţi-ne. De la dumneavoastră o să învăţăm multe. Un om aşa deştept nu se mai găseşte pe lume. Nenorocirea-i că azi n-ai cum să te fereşti! Crâşmarii fac nişte rachiuri că, dintr-un singur pahar, îţi arde pântecul de-ţi vine să bei o găleată de apă. Nici n-ai când să clipeşti o dată, că ţi-ai şi dat banii pe gârlă. Mare ispită. Pasămite că necuratul cârmuieşte lumea, zău! Toată vremea scorneşte câte ceva, numai să-i zăpăcească pe ţărani: şi tutun, şi tot soiul de alte lucruri… Ce să-i faci, Konstantin Feodorovici? Om eşti – nu te poţi stăpâni!

— Ascultă: iată ce este. La mine, totuşi, nu eşti slobod. E adevărat că primeşti totul de la început – şi vacă, şi cal; dar uite ce-i: eu cer de la ţărani atâta cât nu se cere nicăieri. La mine, întâi şi-întâi, trebuie să munceşti; n-are a face dacă pentru mine sau pentru tine, dar eu nu las pe nimeni să zacă trândav. La mine, ţăranul munceşte şi eu însumi muncesc ca un cal, pentru că am trecut prin multe, frate, şi ştiu că toate prostiile îţi vin în cap atunci când nu munceşti. Aşa că gândiţi-vă cu toţii în linişte la astea şi sfătuiţi-vă între voi.

— Dar ne-am şi sfătuit, Konstantin Feodorovici. Şi bătrânii zic tot aşa, ce să mai vorbim! La dumneavoastră, fitece ţăran îi bogat: asta doar nu pică pară mălăiaţă; şi preoţii la dumneavoastră sunt miloşi. Iar la noi şi pe ăştia i-a luat şi n-are cine să mai prohodească.

— Totuşi, duceţi-vă şi vă sfătuiţi.

— Am înţeles.

— Konstantin Feodorovici, cum să zic, faceţi bunătatea şi mai lăsaţi din preţ, zise cel chiabur, venit de aiurea, îmbrăcat cu haină albastră de siberian şi care mergea alături, în partea cealaltă.

— Am spus o dată: nu-mi place să mă tocmesc. Eu nu-s ca alţi moşieri, la care pici tocmai când trebuie să plătească ipoteca. Las' că vă ştiu eu pe voi: aveţi izvoade cu numele acelora care au datorii de plătit şi când anume. Nu-i nicio scofală. Îl strânge nevoia şi îţi dă cu jumătate preţ. Dar eu ce să fac cu banii tăi? La mine poate să stea un lucru şi trei ani. Eu n-am de plătit ipotecă.

— Într-adevăr, aşa-i, Konstantin Feodorovici. Dar eu aş vrea ca şi pe viitor să am de-a face cu dumneavoastră şi nu din niscaiva poftă de câştig. Poftim trei mii arvună. Chiaburul scoase din sân un teanc de bancnote murdare. Kostanjoglo le luă foarte liniştit, şi, fără să le numere, le vârî în buzunarul de la spate al redingotei.

„De, se gândi Cicikov: parcă n-ar fi decât o batistă!"

Kostanjoglo apăru în uşa salonului. Şi mai mult îl uimi pe Cicikov culoarea oacheşă a feţei, asprimea părului negru, care pe alocuri încărunţise la nevreme, expresia vie a ochilor şi semnul firii focoase datorită obârşiei lui meridionale şi pătimaşe. Nu era rus get-beget. Nu ştia nici el de unde-i veniseră strămoşii. Nu se îngrijea de spiţa lui, socotind că nu este o chestiune însemnată şi că în gospodărie e lucru de prisos. Era pe deplin încredinţat că-i rus şi nu cunoştea altă limbă decât pe cea rusă.

Platonov i-l prezentă pe Cicikov. Se sărutară.

— Ca să scap de ipohondrie, m-am hotărât să fac o călătorie prin gubernii. Pavel Ivanovici mi-a propus să merg cu el, zise Platonov.

— Minunat, făcu Kostanjoglo. Spre ce locuri, urmă el, adresându-i-se prietenos lui Cicikov, aveţi de gând să vă îndreptaţi?

— Mărturisesc, răspunse Cicikov, aplecând binevoitor capul pe o parte şi mângâind în acelaşi timp cu mâna braţul fotoliului, deocamdată călătoresc nu atât pentru nevoile mele, cât pentru nevoile altuia: generalul Betrişcev, un bun prieten şi, aş putea spune, un binefăcător al meu, m-a rugat să mă duc să văd nişte rude de-ale sale. Desigur, rudele sunt rude, dar, pe de altă parte, o fac şi pentru mine; căci, nemaivorbind de folosul meu din punct de vedere hemoroidal, a vedea lumea, perindarea oamenilor este, ca să zic aşa, o carte vie, o ştiinţă.

— Da, nu strică să mai vezi şi alte locuri.

— Aţi spus foarte bine: într-adevăr, nu strică. Vezi lucruri pe care nu le-ai fi văzut; întâlneşti oameni pe care nu i-ai fi întâlnit. O discuţie cu un om e câteodată ca o monedă de aur, după cum am avut prilejul acum… Mă adresez dumneavoastră, mult stimate Konstantin Feodorovici, învăţaţi-mă, potoliţi-mi setea de a cunoaşte adevărul. Aştept ca o mană cerească cuvintele dumneavoastră dulci.

— Totuşi, ce anume?… Ce să vă învăţ? zise Kostanjoglo stingherit. Eu însumi nu ştiu cine ştie ce.

— Înţelepciune, mult stimate, înţelepciune – înţelepciunea de a mânui greaua cârmă a agriculturii, înţelepciunea de a scoate venituri sigure, de a strânge averi aievea, nu în vis, îndeplinindu-ţi şi datoria de cetăţean şi câştigând şi stima compatrioţilor.

— Ştiţi ceva? zise Kostanjoglo privindu-l gânditor, rămâneţi la mine o zi. Am să vă arăt cum conduc toate şi am să vă povestesc totul. După cum veţi vedea, nu e vorba de nicio înţelepciune.

— Fireşte, rămâneţi, zise şi stăpâna casei şi, adresându-se fratelui ei, adăugă: Rămâi şi tu: de ce să te grăbeşti?

— Mi-e totuna. Cum face Pavel Ivanovici.

— Cu multă plăcere… Dar iată ce-i: ruda generalului Betrişcev, un oarecare colonel Koşkariov…

— Dar ăsta e… un smintit.

— Într-adevăr, e smintit. Eu nu m-aş fi dus la el, dar generalul Betrişcev, un prieten bun şi, ca să zic aşa, binefăcător…

— Atunci ştiţi ceva? zise Kostanjoglo, duceţi-vă până la el, nu-s nici zece verste. Am un docar gata înhămat, plecaţi chiar acum. Veţi avea vreme să vă întoarceţi la ceai.

— Minunată idee! Aclamă Cicikov, luându-şi şapca.

Docarul trase la scară şi, într-o jumătate de ceas, îl duse la colonel. Tot satul era răvăşit: se clădea, se reclădea; mormane de var, de cărămizi şi de bârne pe toate uliţele. Unele case fuseseră clădite ca nişte instituţii publice. Pe una din ele era scris cu litere de aur: „Depou de unelte agricole”; pe alta: „Serviciul general de contabilitate”; apoi: „Comitetul pentru treburile săteşti”; „Şcoala de instruire normală a sătenilor”. Într-un cuvânt, numai dracu’ ştie ce mai lipsea acolo!

Pe colonel îl găsi în faţa unui pupitru înalt, cu o pană în dinţi. Colonelul îl primi pe Cicikov deosebit de prietenos. Părea, să fie un om tare bun şi amabil: începu a-i povesti câtă muncă a trebuit să cheltuiască pentru ca să ridice moşia la bunăstarea ei de astăzi; se jelui, spunând cu părere de rău cât de greu e să-l faci pe ţăran să înţeleagă că sunt pe lume imbolduri înalte, pe care le trezesc în om luxul rafinat, arta şi pictura; că până. acum n-a izbutit să facă muierile să poarte corset, în timp ce în Germania, unde a fost cu regimentul lui în 1814, fiica unui morar ştia chiar să cânte la pian; cu toată îndărătnicia neştiinţei, el va izbuti, totuşi, să-i facă pe ţăranii din satul lui ca, mergând în urma plugului, să citească în acelaşi timp cartea despre paratrăsnete a lui Franklin, sau „Georgicele” lui Virgiliu, sau „Analiza chimică a solurilor”.

„Pe naiba! se gândi Cicikov. Eu n-am isprăvit până acum să citesc nici «Contesa de La Vallière»: n-am niciodată vreme.”

Colonelul îndruga într-una despre felul cum oamenii pot fi aduşi la bunăstare. El punea mare temei pe hainele nemţeşti. Şi-ar fi dat capul că, dacă numai o jumătate din ţăranii ruşi vor purta pantaloni nemţeşti, ştiinţele vor înainta, negoţul se va ridica, şi în Rusia va începe veacul de aur.

Privindu-l ţintă în ochi, Cicikov se gândi: „Cu ăsta, pare-mi-se, nu e nevoie de nicio dibăcie”, şi-i declară numaidecât că are trebuinţă de anume suflete, că vrea să facă act de vânzare-cumpărare, cu toate cele cuvenite după lege.

— După cum văd din cuvintele dumneavoastră, zise colonelul, netulburat, e vorba de o cerere, nu-i aşa?

— Aşa e.

— În cazul acesta, să mi-o întocmiţi în scris. Cererea va fi înaintată biroului de primire a rapoartelor şi referatelor. Biroul, după ce o va înregistra, mi-o va înainta mie; de la mine va trece

la comitetul pentru treburile săteşti; de acolo, după ce vor fi înscrise datele cuvenite, va fi înaintată administratorului. Administratorul, împreună cu secretarul…

— Doamne! exclamă Cicikov: Păi o să se tărăgăneze cine ştie cât! Şi cum să tratez aşa ceva în scris? E doar o treabă de un soi… Doar sufletele sunt oarecum moarte.

— Foarte bine. Aşa să şi scrii: că sufletele sunt oarecum moarte.

— Păi cum asta, moarte? Aşa ceva nu se poate scrie negru pe alb. Deşi sunt moarte, totuşi trebuie să treacă drept vii.

— Perfect, uite aşa să şi scrii: „Totuşi trebuie… sau: se cere… sau: e de dorit… sau: se impune… ca ele să treacă drept vii!" Dar fără o formă scrisă, acest lucru nu se poate face. O pildă: Anglia, şi chiar însuşi Napoleon. Vă voi da un comisionar care vă va conduce prin toate locurile.

Lovi în clopoţel. Un om intră.

— Secretare! Cheamă-l pe comisionar! Se ivi comisionarul, ceva cam între un ţăran şi un slujbaş. El o să vă conducă prin toate locurile de trebuinţă.

Cicikov, din curiozitate, hotărî să se ducă cu comisionarul şi să viziteze toate aceste locuri de trebuinţă. Biroul pentru primirea rapoartelor era numai pe firmă, iar uşile stăteau încuiate. Şeful biroului, Hruliov, fusese mutat la comitetul pentru clădiri săteşti nou înfiinţat. Locul lui fusese luat de feciorul Berezovski; dar şi el era detaşat undeva de comisia de construcţii, încercară la departamentul pentru treburile săteşti, dar acolo se reclădea ceva; treziră din somn pe un om beat, dar nu înţeleseră nimic de la el. La noi e zăpăceală, îi zise în cele din urmă lui Cicikov comisionarul. Boierul e dus de nas. De toate hotărăşte la noi comisia de construcţii: îi ia pe toţi de la lucru şi-i trimite unde vrea. Singurul loc unde face să fii e la comisia de construcţii. Se pare că omul era nemulţumit de comisia de construcţii. Cicikov aruncă o privire în

jur: peste tot se clădea câte ceva. Renunţă să se ducă mai departe şi, înapoindu-se, povesti colonelului că în satul lui e un adevărat talmeş-balmeş şi că nu poţi face nicio treabă; cât priveşte comisia pentru primirea rapoartelor, ea nici nu există.

Colonelul clocoti de o nobilă mânie şi-i strânse lui Cicikov mâna cu putere, în semn de recunoştinţă. Luând numaidecât hârtie şi pană, scrise opt întrebări dintre cele mai dure: Pe ce temei a luat comisia de construcţii hotărâri samavolnice în privinţa slujbaşilor pe care nu-i are în subordine? Cum a putut încuviinţa administratorul-şef ca unul din împuterniciţi să plece la cercetare, fără să lase altcuiva lucrările? Şi cum a putut privi cu nepăsare comitetul pentru treburile săteşti faptul că biroul pentru primirea rapoartelor şi referatelor nici nu fiinţează măcar?

„Uf, ce harababură!” se gândi Cicikov şi se pregăti să plece.

— Nu, acum nu vă las eu să plecaţi. Acum a fost atinsă propria mea ambiţie. Vă voi dovedi ce înseamnă adevărata orânduire organică a unei gospodării. Voi încredinţa chestiunea dumneavoastră unui om, care singur face cât toţi ceilalţi: a terminat universitatea. Iată ce fel de iobagi am eu! Ca să nu pierdeţi un timp preţios, vă rog să staţi puţin la mine în bibliotecă, zise colonelul, deschizând o uşă lăturalnică. Aici, sunt cărţi, hârtie, pene, condeie, tot ce doriţi. Folosiţi-vă, folosiţi-vă de toate: sunteţi stăpân. Învăţământul trebuie să fie la îndemâna tuturor.

Aşa vorbea Koşkariov, conducându-l în bibliotecă. Era o sală uriaşă, de sus până jos plină cu cărţi. Se aflau în ea şi animale împăiate. Cărţi din toate ramurile: silvicultură, creşterea vitelor, creşterea porcilor, horticultură; tot soiul de reviste de specialitate, care se trimit numai la abonaţi, dar pe care nu le citeşte nimeni. Văzând că nu sunt cărţi cu ajutorul cărora să-şi treacă vremea,

Cicikov se îndreptă spre un alt dulap – dar nimeri şi mai prost: dădu numai peste cărţi de filosofie. În faţa ochilor lui se aflau şase volume uriaşe intitulate: „Introducere pregătitoare în domeniul gândirii. Teoria integrităţii, a totalităţii, a esenţei, cu aplicare la înţelegerea originilor organice ale divizării reciproce a producţiei obşteşti.” Oriunde deschidea Cicikov, vedea pe fiecare pagină: *manifestare, dezvoltare, abstracţiune, izolare şi concentrare,* şi dracul mai ştie ce. „Asta nu-i de mine”, îşi zise Cicikov, şi se îndreptă spre al treilea dulap, care cuprindea cărţi de artă. Scoase de acolo un volum uriaş, cu ilustraţii mitologice nu prea decente şi se apucă să le privească. Astfel de ilustraţii plac burlacilor de vârstă mijlocie, iar câteodată şi bătrâneilor, care se desfată cu balete şi cu alte privelişti aţâţătoare. Isprăvind de răsfoit această carte, Cicikov scoase alta de acelaşi soi, dar tot atunci se ivi şi colonelul Koşkariov, voios, cu o hârtie în mână.

— Totul e făcut, şi făcut minunat! Omul despre care v-am vorbit e un adevărat geniu. De aceea îl voi înălţa mai sus, peste toţi, şi pentru el singur voi înfiinţa un întreg departament. Priviţi numai ce cap limpede are şi cum, în câteva minute, a rezolvat totul.

„Hei, slavă Domnului!” se gândi Cicikov, pregătit să asculte. Colonelul începu să citească:

— „Procedând la cugetarea asupra însărcinării pe care înălţimea voastră mi-a încredinţat-o, am cinstea a vă raporta cele ce urmează:

I. Cererea domnului consilier de colegiu şi cavaler Pavel Ivanovici Cicikov cuprinde o neînţelegere, pentru că sufletele de revizie au fost trecute în mod necugetat drept suflete moarte. Cred că domnia sa a binevoit să înţeleagă sufletele apropiate de moarte, dar nu moarte. De altfel, însăşi această denumire dă în vileag studiul mai cu seamă empiric al ştiinţelor, care se mărgineşte

probabil la o şcoală parohială, pentru că sufletul este nemuritor.”

— E şmecher! se opri Koşkariov adăugind mulţumit: Aici v-a cam înţepat. Dar trebuie să recunoaşteţi că are o pană foarte ascuţită!

„II. Nu există nici suflete de revizie, aproape de moarte, şi nici alte suflete, pe toată moşia, care să nu fie ipotecate, deoarece toate, în întregime, fără nicio excepţie, nu numai că sunt ipotecate, dar şi reipotecate, cu un adaos de câte o sută cincizeci de ruble de fiecare suflet, afară de micul sat Gurmailovka, aflat în stare de litigiu din pricina procesului cu moşierul Predişcev, şi în urma acestui fapt pus sub interdicţie, lucru care a fost publicat în ziarul «Moskovskie vedomosti», numărul 42.”

— Atunci de ce nu mi-aţi spus asta de la început? De ce m-aţi ţinut aici pentru nişte fleacuri? zise supărat Cicikov.

— Dar trebuia ca (dumneavoastră) să luaţi cunoştinţă de toate acestea sub formă scrisă. Nu e glumă. Inconştient, şi un prost poate să vadă, dar trebuie ca lucrurile să fie văzute conştient.

Scos din sărite, Cicikov puse mâna pe şapcă şi, nemaiţinând seama de buna-cuviinţă, ieşi pe fugă din casă, tare oţărât. Vizitiul aştepta cu docarul, ştiind că nu va avea de ce să deshame caii, deoarece pentru nutreţ trebuia făcută o cerere scrisă, iar rezoluţia cu privire la eliberarea ovăzului pentru cai ar fi ieşit abia a doua zi. [Cât de nepoliticos şi necioplit s-a purtat Cicikov, cu toate acestea Koşkariov a fost faţă de el extrem] de politicos şi delicat. Îi strânse cu de-a sila mâna, şi i-o apăsă pe inimă, mulţumindu-i că-i dăduse prilejul să vadă mersul lucrurilor în realitate; spuse că e nevoie să mai scuturi lumea şi să o pui pe jăratic, că altfel totul ar putea să cadă în lâncezeală şi resorturile conducerii ar rugini şi slăbi; că, în urma acestei întâmplări, i-a venit o idee fericită: să înfiinţeze o nouă comisie, care va purta denumirea

de comisie pentru supravegherea comisiei de construcţii, şi în felul acesta nimeni nu va îndrăzni să fure.

Cicikov sosi, supărat şi nemulţumit, seara târziu, după ce lumânările fuseseră de mult aprinse.

— De ce aţi întârziat atât? întrebă Kostanjoglo când Cicikov se ivi în uşă.

— Ce aţi discutat atâta timp cu el? întrebă Platonov.

— N-am văzut de când sunt un neghiob ca ăsta, zise <Cicikov>.

— Asta încă nu-i nimic, răspunse Kostanjoglo. Cazul lui Koşkariov e, în felul lui, o mângâiere. E nevoie de el, pentru că oglindeşte caricatural şi mai vădit prostia tuturor oamenilor noştri care se cred deştepţi – tot soiul de deştepţi, care, fără a cunoaşte ceea ce-i al nostru, împrumută toate neroziile străine. Uite ce fel de moşieri s-au ivit acum: au înfiinţat birouri, şi manufacturi, şi şcoli, şi comisii, şi dracu' mai ştie ce au mai înfiinţat! Iată cine-s deştepţii ăştia! După războiul din 1812 cu franţujii, starea lor s-a mai îndreptat, dar acum, haida, s-o stricăm din nou. Au stricat totul mai rău decât franţujii, aşa încât azi un Piotr Petrovici Petuh e încă un bun moşier.

— Dar şi el a ipotecat totul, zise Cicikov.

— Da, a ipotecat totul, va pierde totul. Kostanjoglo începu să-şi cam iasă din fire. Uite, au făcut fabrici de pălării, fabrici de lumânări, au adus meşteri lumânărari de la Londra, s-au făcut dughengii! Moşieri – titlu atât de respectabil! Nu! Hai să facă manufactură, să fie fabricanţi! Maşini de tors… muselină pentru târfele, pentru târâturile de la oraş…

— Dar şi tu ai fabrici, zise Platonov.

— Dar cine le-a făcut? S-au făcut singure! S-a strâns lână, n-aveam unde s-o vând, şi am început să fac postavuri, dar postavuri groase, de rând, pe care le dau ieftin chiar la mine aici, postavuri pentru ţărani, pentru ţăranii mei. De şase ani de

zile, pescarii tot aruncau solzii de peşte pe malul meu. Ce era să fac cu ei? Am făcut clei şi am luat pe el patruzeci de mii. La mine totdeauna e aşa.

„Al dracului! se gândi Cicikov, urmărindu-l cu luare aminte: ăsta ştie să facă bani!”

— Dar m-am apucat de toate astea numai pentru că m-am pomenit cu prea mulţi muncitori, care altfel ar fi murit de foame: a fost un an de foamete, şi tot din pricina acestor fabricanţi care au întârziat cu semănăturile. Fabrici de-astea, frate, ai să găseşti multe la mine. În fiecare an o fabrică nouă, potrivit cu rămăşiţele ce se adună în gospodărie. N-ai decât să-ţi cercetezi mai bine gospodăria şi-ţi dai seama că orice lucru de nimic aduce un venit, aşa că ţi-e şi scârbă; zici: destul, nu mai am nevoie! Că doar pentru aşa ceva nu clădesc palate cu coloane şi frontoane.

— E uimitor… e uimitor că orice lucru de nimic poate aduce un venit, zise Cicikov.

— Da, fireşte! Dacă fiecare s-ar apuca de lucru, simplu, aşa cum trebuie; dar fiecare se crede meşter lăcătuş şi în loc să deschidă caseta pur şi simplu, ţine neapărat să folosească o sculă{87}. Şi el se duce, anume în acest scop, în Anglia, asta el Neghiobii! Kostanjoglo scuipă. Şi se întorc din străinătate de o sută de ori mai neghiobi!

— Vai, Konstantin, iar te-ai supărat! zise, neliniştită, soţia. Ştii doar că-ţi face rău.

— Cum să nu mă supăr? Dacă ar fi vorba de ceva străin, nu mi-ar păsa, dar e vorba de lucruri scumpe inimii mele; mi-e ciudă că se strică firea rusească; în firea rusească s-a ivit acum donquijotismul, care nu se pomenea în trecut! îi vine cuiva poftă să se ocupe de învăţământ – se schimbă într-un Don Quijote al învăţământului: face nişte şcoli cum nu i-ar trece prin cap nici unui neghiob! Din şcoli ies nişte oameni buni de nimic; nici la sat, nici la oraş, numai beţivi şi plini de amor propriu. Dacă îl apucă iubirea de oameni – se face un Don Quijote al iubirii de oameni: clădeşte

de un milion de ruble spitale şi instituţii cu colonade fără niciun rost, apoi scapătă şi îi lasă pe oameni muritori de foame: iată ce-i şi cu iubirea asta de oameni!

Dar lui Cicikov nu-i ardea de învăţământ. El ar fi vrut să întrebe cu de-amănuntul cum poate aduce venit fiecare lucru de nimic; dar Kostanjoglo nu-l lăsa să strecoare nicio vorbă. Cuvintele lui erau pline de fiere şi nu şi. le mai putea stăpâni.

— Ei se gândesc cum să-l înveţe pe ţăran… Să mi-l faceţi întâi bogat şi bun gospodar, că de învăţat învaţă el şi singur. Nici nu-ţi poţi da seama cât s-a prostit toată lumea, în vremea noastră! Poftim, ce scriu acum toţi aceşti mâzgălitori de hârtie? Scoate câte un mucos <?> o cărţulie şi toată lumea se năpusteşte asupra ei… Iată ce au început să scrie: „Ţăranul duce o viaţă prea simplă; trebuie să-l facem să cunoască luxul, să-i insuflăm cerinţe înalte…” Iar ei înşişi, cu asemenea lux, au ajuns otrepe, nu oameni, şi s-au umplut de tot felul de boli, aşa încât nu mai găseşti niciun băieţandru de optsprezece ani care să nu fi trecut prin toate; nu: nu mai are dinţi, e chel ca o băşică

— Mai vor acum să-i molipsească şi pe ăştia. Slavă domnului că la noi a rămas măcar o pătură sănătoasă, aceea care nu cunoaşte toate aceste mofturi! Să-i mulţumim pur şi simplu lui Dumnezeu. Da, la noi plugarul este omul cel mai vrednic de cinstire – de ce nu-i daţi pace? De-ar da Dumnezeu ca toţi să fie ca acest plugar!

— Atunci dumneavoastră credeţi că plugăria aduce un venit mai mare? întrebă Cicikov.

— Nu-i vorba de venit, dar e mai firească. S-a spus: în sudoarea frunţii tale să-ţi lucrezi pământul. N-ai de ce să faci pe deşteptul. Experienţa veacurilor a dovedit că omul care se îndeletniceşte cu agricultura este mai moral, mai curat, mai nobil, mai înalt. Nu spun să nu faci şi altceva, dar temelia trebuie să fie plugăritul – iată ce! Fabricile vor veni de la sine; da, se vor ridica fabrici chiar aici,

pe loc – dar în mod firesc – pentru ceea ce are nevoie omul şi nicidecum pentru a satisface cerinţe ce-l degradează pe omul de azi. Nu fabrici de acelea care, ca să. se poată ţine şi să-şi desfacă marfa, recurg la mijloacele cele mai murdare, care pervertesc şi nenorocesc poporul. Eu, uite, n-am să înfiinţez la mine, ori cât mi-ai vorbi în sprijinul lor, nicio ramură de producţie din cele care dau naştere la cerinţe superioare, n-am să fabric nici tutun, nici zahăr, chiar dacă aş pierde un milion. Dacă stricăciunea intră în lume, să nu treacă prin mâinile mele! Să fiu curat în faţa lui Dumnezeu… De douăzeci de ani trăiesc în mijlocul norodului; ştiu eu ce urmări au toate astea.

— Cel mai uimitor lucru pentru mine este că, datorită unei conduceri chibzuite, toate rămăşiţele, toate bucăţelele, toate lucrurile de nimic aduc venit.

— Hm! Specialiştii în economia politică! exclamă Kostanjoglo, cu o expresie de batjocură amară, fără să-l asculte pe Cicikov. Deştepţi mai sunt aceşti specialişti în economia politică. Proşti, proşti şi iarăşi proşti. Mai departe de nasul lor cel prost nu văd nimic! Nişte măgari care se urcă pe catedră şi îşi mai pun şi ochelarii… Nişte proşti! Şi de supărare, scuipă din nou.

— Totul este aşa precum spui şi e drept ce spui, dar te rog nu te supăra, îi zise soţia, parcă nu se poate vorbi de toate acestea fără să-ţi ieşi din fire?

— Ascultându-vă, stimate Konstantin Feodorovici, ca să zic aşa, pătrund şi eu rostul vieţii, pipăi cu mâna mea miezul lucrurilor. Dar, lăsând la o parte ceea ce este îndeobşte omenesc, să-mi daţi voie să vă atrag luarea-aminte asupra a ceea ce este particular. Dacă, să zicem, ajungând moşier, m-aş gândi să mă îmbogăţesc într-un timp scurt, pentru a îndeplini, ca să zic aşa, datoria cea mai de seamă a unui cetăţean, atunci ce ar trebui să fac?

— Ce să faceţi ca să vă îmbogăţiţi? reluă Kostanjoglo. Uite ce…

— Poftiţi la masă, zise gazda, sculându-se de pe canapea, şi păşi în mijlocul odăii, învelindu-şi mai bine cu şalul umerii tineri înfioraţi de frig.

Cicikov sări de pe scaun aproape ca un militar, îi dădu braţul şi o conduse ceremonios prin două odăi, până în sala de mâncare, unde pe masă se odihnea un castron descoperit, împrăştiind aromele unei supe cu verdeaţă proaspătă şi cu întâile rădăcinoase de primăvară. Toţi se aşezară la cină. Slugile înşirară repede pe masă toate felurile de bucate, în vase acoperite „şi tot ce trebuia, apoi plecară. Lui Kostanjoglo nu-i plăcea ca valeţii să asculte <discuţiile> stăpânilor şi cu atât mai mult să se uite în gura lui când <mănâncă>.

După ce mâncară supa şi băură un pahar cu o băutură minunată, care semăna cu vinul unguresc, Cicikov îi spuse stăpânului casei următoarele:

— Daţi-mi voie, stimabile, să mă întorc la subiectul conversaţiei întrerupte. Am întrebat ce să fac, de ce să mă apuc, cum să încep mai bine.[88]

…….

— Moşie pentru care, dacă mi-ar fi cerut şi patruzeci de mii, le-aş fi dat numaidecât.

— Hm! Cicikov căzu pe gânduri. Dar de ce n-o cumpăraţi dumneavoastră înşivă? rosti el cu oarecare sfială.

— Trebuie, până la urmă, să ai o margine. Şi aşa am destule griji cu moşiile mele. Apoi, nobilii ţipă de pe acum la mine că eu, chipurile, folosindu-mă de faptul că ei se află la ananghie, la sapă de lemn, cumpăr pământuri pe nimic. La urma urmei, m-am săturat.

— Cum de pot oamenii, îndeobşte, să clevetească aşa! exclamă Cicikov.

— Iar în gubernia noastră – nici nu vă puteţi închipui

— Nu mi se spune altfel decât zgârcitul şi hrăpăreţul cel aprig, în ce-i priveşte pe ei, ştiu totdeauna să se dezvinovăţească: „Eu, zice, desigur, am scăpătat, dar pentru că am dus o viaţă închinată unor cerinţe superioare, am încurajat pe industriaşi

— Adică pe pungaşi – căci altminteri te pomeneşti că duceam o viaţă de porc, ca Kostanjoglo”.

— Aş vrea să fiu şi eu un astfel de porc! zise Cicikov.

— Toate-s minciuni şi prostii! Ce fel de cerinţe superioare? Pe cine vor să păcălească? Şi chiar dacă îşi procură cărţi, nu le citesc. Totul se termină cu cărţile de joc şi cu beţia. Şi toate bârfelile astea, pentru că eu nu dau mese şi nici bani cu împrumut. Nu dau mese, pentru că mi-e peste mână; nu-s obişnuit. Dar dacă vii la mine să mănânci ce mănânc eu, poftim. Că nu dau bani cu împrumut – astea-s vorbe de clacă. Dacă vine la mine careva la o mare nevoie şi-mi spune de-a fir-a-păr ce face cu banii mei; dacă văd din vorbele lui că îi va folosi cu cap şi că banii-i vor aduce un venit sigur, nu-l refuz şi nici nu-i iau dobândă.

„Trebuie să ţin minte acest lucru”, se gândi Cicikov.

— Şi niciodată n-am să refuz, urmă Kostanjoglo. Dar nici n-am s-arunc banii-n vânt. Să-mi fie cu iertăciune! Dracu’ să-i ia de bani! îi vine unuia cheful să dea o masă pentru amantă, sau să-şi mobileze casa ca un smintit, sau să se ducă la un bal mascat cu târfa lui, sau să pună la cale o aniversare, în amintirea faptului că a trăit o viaţă întreagă în zadar – şi eu să-i împrumut bani!…

Aici, scuipând, Kostanjoglo era gata-gata să dea drumul la câteva vorbe necuviincioase şi de ocară, de faţă cu soţia lui. O umbră neagră de amărăciune îi întunecă faţa. De-a lungul şi de-a curmezişul frunţii se iviră zbârcituri, dovadă a clocotului fierii sale întărâtate.

— Daţi-mi voie, stimabile, să vă readuc la subiectul discuţiei pe care aţi întrerupt-o, zise Cicikov, dând pe gât încă un păhărel de lichior de zmeură, care, într-adevăr, era minunat. Dacă, de pildă, aş cumpăra moşia despre care mi-aţi vorbit, atunci în cât timp şi cât de iute aş putea să mă îmbogăţesc, ca să…

— Dacă doriţi, urmă apăsat şi cu asprime Kostanjoglo, vădit indispus, să vă îmbogăţiţi repede, atunci nu vă veţi îmbogăţi niciodată; dacă însă doriţi să vă îmbogăţiţi, fără a ţine seama de timp, atunci vă veţi îmbogăţi repede.

— Aha, aşa! făcu Cicikov.

— Da, zise apăsat Kostanjoglo, în aşa fel încât părea că este supărat şi pe Cicikov, munca trebuie să-ţi fie dragă, altfel nu faci nimic. Trebuie să îndrăgeşti gospodăria, da! Şi credeţi-mă că nu-i deloc plictisitor. Au scornit că la ţară e plictiseală… dar eu aş fi murit de plictiseală dac-aş fi petrecut măcar o zi la oraş, aşa cum o petrec ei, în cluburile lor neroade, în cârciumi şi la teatre. Proşti, proşti, generaţie de măgari! Un gospodar n-are voie, n-are timp să se plictisească. Viaţa lui n-are niciun gol, nici cât o jumătate de şchioapă – totul e plin cu vârf. Tot soiul de treburi – şi ce treburi!

— Treburi care într-adevăr te înalţă sufleteşte. Oricum ar fi, aici omul merge cot la cot cu natura, cu anotimpurile, stă la sfat cu ele şi e părtaş la tot ce se zămisleşte. Uite, să privim cu de-amănuntul un an de muncă: înainte de a veni primăvara aşteptată, totul cere luare-aminte: pregătirea seminţelor, alegerea şi măsuratul din nou al grânelor din hambare şi uscarea lor; statornicirea noilor perechi de oameni[89]. Cercetezi şi socoteşti dinainte totul pe întregul an. Îndată ce porneşte gheaţa, şi trec sloiurile, şi se zbiceşte şi se afânează pământul, în grădinile de zarzavat şi în livezi lucrează cazmaua, iar pe ogoare plugul şi grapele; începe săditul, semănatul. Înţelegeţi ce

înseamnă asta? O nimica toată! Se seamănă viitoarea recoltă! Fericirea întregului pământ! Se seamănă hrana a milioane de oameni! Vine vara… Peste tot se coseşte, se coseşte de zor… Şi iată, deodată, toiul secerişului; după secară, iarăşi secară, apoi grâul, apoi orzul, ovăzul. Totul e în clocot; nu poţi pierde o clipă: dacă ai avea douăzeci de ochi, toţi ar avea ce face. Şi când se termină această sărbătoare, se duc snopii în arii, se aşază în stoguri, apoi începe aratul de toamnă, repararea pentru iarnă a hambarelor, a uscătoriilor, a curţilor pentru vite, şi în acelaşi timp toate <muncile> femeieşti – şi dacă faci un bilanţ şi ai să vezi tot ce s-a făcut, apoi atunci… Dar iarna? Treieratul în arii acoperite, căratul bucatelor treierate din uscătorii în hambare. Te duci la moară, te duci la fabrici, te duci să vezi cum merge munca prin ogrăzi, te duci şi la ţăran ca să-l vezi ce mai face în gospodăria lui. În ce mă priveşte, nici mai mult, nici mai puţin, când văd că un dulgher mânuieşte bine securea, sunt gata să stau şi două ceasuri cu dânsul, atât de mult mă bucură munca. Şi dacă te mai gândeşti pentru ce se fac toate acestea, când vezi cum se înmulţesc toate în jurul tău – şi se înmulţesc dând rod şi aducând venit – nici nu pot spune ce se petrece atunci cu mine. Şi nu pentru că se înmulţesc banii – banii ca banii! — ci pentru că totul este lucrul mâinilor tale; pentru că vezi că tu eşti cauza şi creatorul tuturor acestor lucruri; că de la tine, printr-o magie, se răspândesc belşugul şi bogăţia pentru toţi. Unde mai găseşti o desfătare ca asta? zise Kostanjoglo, ridicându-şi faţa; zbârciturile îi pieriseră. Strălucea ca un rege în ziua încoronării, şi se părea că din chipul lui fulgeră raze. Da, nimic nu-ţi dă o satisfacţie ca asta! Tocmai aici îl urmează omul pe Dumnezeu. Pentru Dumnezeu creaţia a fost o desfătare supremă, şi el cere ca şi omul să fie un creator al bunăstării în jurul lui. Şi asta numesc ei treabă plictisitoare!…

Ca pe un cântec al unei păsări măiestre asculta Cicikov vorbele de miere ale stăpânului. Înghiţea în sec. Ochii i se făcuseră mici şi dulcegăroşi. Ar fi ascultat mereu.

— Konstantin! E timpul să ne sculăm de la masă, zise stăpâna casei, ridicându-se de pe scaun.

Toţi se ridicară. Cicikov, oferind braţul amfitrioanei, o conduse înapoi în salon; dar mişcările lui nu mai aveau vioiciunea dinainte, căci gândurile îi erau stăpânite de lucruri într-adevăr de seamă.

— Orice-ai zice, totuşi e destulă plictiseală, grăi Platonov, care venea în urma lor.

„Musafirul nu e om prost, se gândi stăpânul casei: e stăpânit la vorbă şi nu e uşuratic.” Şi după ce se gândi aşa, se făcu mai vesel, parcă s-ar fi înfierbântat în urma discuţiei şi parcă ar fi sărbătorit faptul că a găsit un om care ştie să asculte sfaturile înţelepte.

Apoi, când se aşezară cu toţii în salonul luminat cu lumânări, în faţa unui balcon, cu o uşă de sticlă care dădea în livadă, de unde îi priveau stelele peste vârfurile copacilor din grădina adormită, Cicikov se simţi atât de bine, cum nu se simţise de multă vreme: parcă, după îndelungate pribegii, l-ar fi primit un cămin odihnitor; parcă, după ce ar fi izbutit în tot ce voia, dobândind tot ce dorise, îşi arunca toiagul de pribeag, zicându-şi: „Ajunge!” Atât de bine îi merseseră la inimă vorbele stăpânului casei, cel atât de primitor. Pentru orişicine, unele vorbe sunt mai apropiate şi mai scumpe decât alte vorbe. Adesea, într-un colţ depărtat, neştiut de lume, întâlneşti un om a cărui vorbă calda te face să uiţi de tine însuţi, de drumurile proaste, de casele în care dormi lipsit de tihnă, de zgomotul fără noima al zilelor noastre şi de minciuna amăgirilor care ne înşală. Şi în amintire ţi se va întipări, vie pentru totdeauna, o seară petrecută frumos, şi memoria credincioasă va păstra şi amănuntele: cine a mai fost de faţă. cine

unde a stat, şi ce ţinea în mână, şi pereţii, şi ungherele, şi toate măruntişurile.

Şi în mintea lui Cicikov se întipăriseră toate detaliile din seara aceea: odaia cea mică, agreabilă, mobilată cu simplitate, expresia binevoitoare a feţei stăpânului casei, atât de inteligent, chiar desenul tapetelor şi ciubucul cu vârful de chihlimbar servit lui Platonov, şi până şi fumul pe care Platonov îl sufla în botul gros al lui Iarb, şi sforăitul lui Iarb, şi râsul drăgălaşei stăpâne a casei, întrerupt de cuvintele: „Lasă, nu-l mai chinui şi veselele lumânări, şi greierul dintr-un ungher al odăii, şi uşa de sticlă, şi noaptea de primăvară care-i privea prin ea, sprijinită pe vârfurile copacilor şi presărată cu stele, plină de cântecul privighetorilor ce răsuna din desişul frunzelor sonore.

— Cuvintele dumneavoastră îmi sunt nespus de plăcute, stimate Konstantin Feodorovici! zise Cicikov. Aş putea să spun că în toată Rusia n-am întâlnit un om care să vă semene în agerimea minţii.

Kostanjoglo zâmbi. Simţea că vorbele lui Cicikov nu erau lipsite de temei. Dar zise:

— Dacă, într-adevăr, doriţi să cunoaşteţi un om deştept, avem unul despre care se poate spune cu adevărat: om deştept; eu nu fac nici cât degetul lui mic.

— Cine ar putea fi? întrebă uimit Cicikov.

— Concesionarul nostru, Murazov.

— Aud a doua oară de el! exclamă Cicikov.

— E un om care poate conduce un stat, l-aş face numaidecât ministru de finanţe.

— Se zice că-i un om care întrece orice închipuire: se zice că ar fi agonisit zece milioane de ruble.

— Ce zece! A trecut de patruzeci. În curând, jumătate din, Rusia va fi în mâinile lui.

— Ce vorbiţi! exclamă Cicikov, holbând ochii şi căscând gura.

— Nici vorbă. E limpede. Cel ce nu are decât câteva biete sute de mii se îmbogăţeşte încet; dar cine are milioane, are şi o rază de acţiune mare; de orice s-ar apuca, el câştigă de două şi trei ori: câmpul, spaţiul de activitate este mult mai larg. În acest caz, nu are nicio concurenţă. N-are cine să-i stea împotrivă. Orice preţ hotărăşte, acela rămâne: n-are cine să i-l strice.

— Doamne, Dumnezeule! zise Cicikov, făcându-şi cruce, îl privea în ochi pe Kostanjoglo, cu răsuflarea tăiată. Mintea mea nu poate cuprinde aşa ceva! împietreşte de groază! Unii oameni se miră de înţelepciunea providenţei, examinând o gâză: pentru mine e mai uimitor faptul că prin mâinile unui simplu muritor pot trece sume atât de mari. Îmi daţi voie să vă întreb un singur lucru: spuneţi-mi, averea asta, bineînţeles la început, n-a pornit cumva de la vreun păcat?

— Nu, pe calea cea mai cinstită şi cu mijloacele cele mai drepte.

— De necrezut! Cu neputinţă! Dacă ar fi numai mii, dar milioane…

— Dimpotrivă, e greu să faci fără păcat miile, dar milioanele se fac uşor. Un milionar n-are de ce să meargă pe căi lăturalnice: mergi pe drumul drept şi pui mâna pe tot ce-ţi iese în cale. Altul nu poate să pună mâna: nu-l ajută puterile, de aceea el n-are concurenţi. Cum am mai spus, raza lui de acţiune e mare. Pe orice pune mâna, câştigă de două sau de trei ori… Cu miile ce faci? Câştigi vreo zece-douăzeci la sută.

— Şi ceea ce-i mai uimitor e faptul că totul a început de la o copeică.

— Altfel nici nu se poate. E o desfăşurare firească a lucrurilor, zise Kostanjoglo. Cine s-a născut cu mii, cine a crescut cu mii, acela nu mai agoniseşte, acela face nazuri şi mai ştiu eu ce! Trebuie s-o iei de la început, şi nu de la mijloc – de la o copeică, nu de la rublă – de jos şi nu de sus. Numai aşa vei cunoaşte bine oamenii, viaţa lor,

oamenii printre care vei fi nevoit să te descurci. Numai atunci când încerci toate cele pe pielea ta, când simţi cu câtă sudoare se câştigă fiecare copeică, numai după ce treci prin toate chinurile, ajungi înţelept şi deştept în aşa măsură, încât nu vei da greş în nicio treabă. Credeţi-mă, ăsta-i adevărul. Trebuie s-o iei de la început şi nu de la mijloc. Cine-mi spune: „Dacă aş avea o sută de mii, m-aş îmbogăţi numaidecât”, pe acela eu nu-l cred: el numai îşi încearcă norocul şi nu merge la sigur. Trebuie să începi de la copeică.

— În cazul acesta, voi ajunge om bogat, zise Cicikov, gândindu-se fără să vrea la sufletele moarte, pentru că, într-adevăr, încep de la nimic.

— Konstantin, ar fi vremea să-l laşi pe Pavel Ivanovici să se odihnească, zise stăpâna casei, şi tu vorbeşti mereu.

— Vă veţi îmbogăţi neapărat, zise Kostanjoglo, fără să ia în seamă vorbele soţiei. Spre dumneavoastră se vor îndrepta râuri, râuri de aur. N-o să mai ştiţi ce să faceţi cu veniturile.

Pavel Ivanovici stătea ca vrăjit; gândurile îi roiau în lumea visurilor şi a himerelor. Închipuirea lui înfierbântată ţesea izvoade de aur pe covorul de aur al viitoarelor venituri, şi în urechi îi răsunau cuvintele: „se vor îndrepta râuri, râuri de aur…”

— Zău, Konstantin, e vremea ca Pavel Ivanovici să se culce.

— Ce tot vrei? Dacă ţi-e somn, du-te şi te culcă, zise stăpânul casei şi se opri deodată, pentru că în odaie răsună sforăitul lui Platonov, apoi sforăitul şi mai puternic al lui Iarb. Dându-şi seama că într-adevăr e vremea să se ducă la culcare, îl zgâlţâi pe Platonov zicând: „Ajunge! Nu mai sforăi!” şi-i ură noapte bună lui Cicikov. Toţi se despărţiră şi în curând adormiră, fiecare în patul lui.

Numai Cicikov nu putea să adoarmă. Gândurile lui erau treze. El se gândea cum să ajungă moşier pe o moşie adevărată, şi nu pe una închipuită.

După discuţia pe care o avusese cu stăpânul casei, totul era atât de limpede! Putinţa de a se îmbogăţi era vădită! Greaua sarcină a conducerii gospodăriei îi părea acum uşoară şi de înţeles şi i se părea chiar firească pentru el! Numai de ar izbuti să ipotecheze aceste suflete moarte şi să înjghebe, dar nu [o moşie imaginară]. Se şi vedea la treabă, cârmuind totul, întocmai aşa cum l-a învăţat Kostanjoglo – cu dibăcie, cu prevedere, fără să aducă nimic nou, înainte de a cunoaşte temeinic felul vechi de a lucra, înainte de a fi văzut cu ochii lui, de a fi cunoscut pe toţi ţăranii – şi lipsindu-se de ce-i de prisos, consacrându-se exclusiv muncii şi gospodăriei. El gusta de pe acum mulţumirea pe care o va simţi atunci când va domni rânduiala armonioasă, şi când toate resorturile maşinii gospodăreşti vor merge strună, împingându-se unul pe altul. Munca se va încinge şi, după cum la moara bună, grăunţele se prefac repede în făină, toate rămăşiţele şi vechiturile se vor preface numai în bani gheaţă. Minunatul stăpân al casei stătea parcă aievea în faţa ochilor lui. Era întâiul om în toată Rusia pe care îl stima în fiinţa lui. Până aici, el stima pe om pentru titlul pe care-l purta, sau pentru avuţiile lui; pentru minte el nu stimase încă pe nimeni, până la Kostanjoglo. Cu acest om, înţelegea bine, n-aveai de ce să alergi la înşelăciune. Pe Cicikov îl frământa un alt proiect – să cumpere moşia lui Hlobuev. Zece mii avea. el; cincisprezece mii nădăjduia să împrumute de la Kostanjoglo, pentru că acesta spusese categoric că e gata să ajute pe oricine doreşte să se îmbogăţească; iar restul de bani îl va plăti el cumva: fie prin ipotecare, fie nici mai mult, nici mai puţin, făcându-l pe vânzător să aştepte. Căci şi aşa se poate

— Şi pe urmă, du-te de te judecă dacă ai poftă! Multă vreme se gândi el la toate şi, în sfârşit, somnul, care de patru ceasuri ţinea toată casa, cum

se zice, în braţe, îl îmbrăţişă acum şi pe Cicikov. Adormi buştean.

Capitolul al patrulea

A doua zi, toate s-au orânduit cum nu se poate mai bine. Kostanjoglo i-a dat cu plăcere zece mii de ruble, fără dobândă, fără chezăşie – numai cu o chitanţă: atât era de hotărât să ajute pe oricine apuca pe calea înavuţirii.

El îi arătă lui Cicikov toată gospodăria lui. Totul era simplu şi întocmit cu pricepere, astfel că mergea de la sine. Nimeni nu pierdea o clipă zadarnic, nu găseai un ţăran care să facă treaba altfel decât trebuia. Moşierul parcă era atoatevăzător şi mereu gata cu imboldul lui. Nu vedeai leneşi nicăieri. Nu putea să nu-l uimească până şi pe Cicikov cât de multe lucruri realizase omul ăsta, în linişte, fără larmă, fără proiecte şi tratate despre mijlocul de a duce la fericire omenirea întreagă, în timp ce viaţa unui locuitor spilcuit din capitală, care se fâţâia numai pe parchetele saloanelor, sau a unuia care într-un colţ singuratic al statului întocmeşte tot soiul de planuri şi dă precepte, se irosesc în sterilitate. Cicikov era nespus de încântat şi gândul de a se face moşier punea stăpânire pe el din ce în ce mai mult. Kostanjoglo, pe lângă ce-i arătase, se oferi singur să-l însoţească el însuşi pe Cicikov la Hlobuev, să vadă împreună moşia. Cicikov era voios. După gustarea de dimineaţă, foarte săţioasă, plecară câteşitrei cu caleaşca lui Pavel Ivanovici; docarul lui Kostanjoglo venea gol în urmă. Iarb alerga înainte, speriind păsările pe drum. Pe cincisprezece verste, de o parte şi de alta a drumului, se întindeau pădurile şi ogoarele lui Kostanjoglo. Peste tot, pădurile care-i însoţeau erau întretăiate

de lunci. Niciun fir de iarbă nu creştea în zadar, totul era ca pe un tărâm dumnezeiesc, totul părea o grădină. Dar când trecură pe pământul lui Hlobuev, amuţiră fără voie: în loc de păduri, tufişuri mâncate de vite, lanuri de ovăz sărăcăcioase ce începuseră să putrezească, năpădite de neghină. În sfârşit, se iviră nişte izbe dărăpănate, împrejmuite de zăplazuri, iar în mijlocul lor

— O casă de piatră, nelocuită. Pesemne că nu avuseseră cu ce s-o învelească. Aşa se făcea că era acoperită cu paie, iar zidurile i se înnegriseră. Stăpânul locuia într-altă casă, fără cat. El ieşi cu grabă în întâmpinarea musafirilor, îmbrăcat într-o redingotă veche şi cu nişte cizme rupte, ciufulit, somnoros şi prăpădit; pe faţa lui însă se citea bunătatea.

Se arătă exagerat de bucuros de venirea musafirilor: parcă ar fi văzut fraţi, de care multă vreme ar fi fost despărţit.

— Konstantin Feodorovici! Platon Mihailovici! Ce plăcere-mi faceţi că aţi venit! Daţi-mi voie să mă frec la ochi! Şi eu care credeam că nimeni n-are să mai dea pe la mine. Toţi fug de mine ca de ciumă: cred că le voi cere bani cu împrumut. Oh, e greu, tare greu, Konstantin Feodorovici! Văd că eu port toată vina. Ce să fac? Trăiesc ca un porc. Mă iertaţi, domnilor, că vă primesc în halul ăsta: după cum vedeţi, cizmele îmi sunt rupte. Cu ce doriţi să vă cinstesc?

— Fără ceremonie. Am venit cu treabă. Iată, v-am adus un cumpărător, pe Pavel Ivanovici Cicikov, zise Kostanjoglo.

— Sunt tare bucuros să vă cunosc. Daţi-mi voie să! vă strâng mâna.

Cicikov i le întinse pe amândouă.

— Aş dori mult, stimate Pavel Ivanovici, să vă pot arăta o moşie care să merite atenţie. Dar, domnilor, daţi-mi voie să vă întreb: aţi luat masa?

— Da, da, zise Kostanjoglo, căutând să scape. Să nu întârziem, mergem chiar acum.

— Mergem, mergem. Hlobuev îşi luă şapca.

Musafirii îşi puseră şi ei şepcile pe cap şi porniră cu toţii pe uliţa satului.

De amândouă părţile uliţei se vedeau cocioabe şi ferăstruici astupate cu obiele.

— Să mergem să vedem neorânduiala şi dezmăţul meu, zise Hlobuev. De bună seamă, aţi făcut foarte bine că aţi luat masa. Credeţi-mă, Konstantin Feodorovici, n-am o găină în casă, aşa am ajuns.

El oftă, parcă simţind că nu va găsi înţelegere la Konstantin Feodorovici, îl luă la braţ pe Platonov şi o pomi înainte, strângându-l tare la piept. Kostanjoglo şi Cicikov rămaseră în urmă şi, luându-se de braţ, mergeau după ei la oarecare depărtare.

— E greu, Platon Mihailovici, greu! îi zise Hlobuev lui Platonov. Nu vă puteţi închipui cât e de greu. Lipsa de bani, de pâine, de încălţăminte – pentru dumneavoastră astea sunt vorbe dintr-o limbă străină. Nu mi-ar fi păsat deloc, dacă eram tânăr şi singur. Dar când toate aceste necazuri te ajung la bătrâneţe şi mai ai şi o soţie şi cinci copii – atunci e trist, fără să vrei, e trist…

— Dar dacă vindeţi satul, scăpaţi de griji? îl întrebă Platonov.

— De unde să scap! exclamă Hlobuev, dând din mână. Totul are să meargă la plata datoriilor şi mie nu-mi rămâne nicio mie.

— Atunci ce-aveţi de gând să faceţi?

— Dumnezeu ştie.

— De ce nu întreprindeţi ceva, pentru a ieşi din această situaţie?

— Ce să întreprind?

— Luaţi-vă o slujbă.

— Sunt numai secretar gubernial. Ce slujbă mi s-ar da? Mi s-ar da o slujbă de nimic. Ce leafă voi avea – cinci sute de ruble? Cu soţie şi cinci copii.

— Faceţi-vă administrator.

— Dar cine o să-mi încredinţeze o moşie, când mi-am irosit-o pe a mea?

— Păi dacă te ameninţă foamea şi moartea, trebuie să întreprinzi ceva. Voi întreba pe fratele meu dacă nu poate pune o vorbă în oraş pentru o slujbă.

— Nu, Platon Mihailovici, zise Hlobuev, oftând şi strângându-i mâna cu putere. Nu mai sunt bun de nimic: m-am isprăvit înainte de bătrâneţe! Şi şalele mă dor din pricina păcatelor vechi şi reumatismul îl simt în umeri. Unde să mă duc? Să părăduiesc vistieria? Şi fără mine sunt mulţi slujbaşi cuibăriţi acum în locuri mănoase. Ferească Dumnezeu ca din pricina lefii mele să se mărească birurile pe sărăcime.

„Astea sunt roadele dezmăţului! se gândi Platonov. Sunt mai rele decât toropeala mea."

În timp ce ei discutau aşa, Kostanjoglo, mergând cu Cicikov în urma lor, fierbea.

— Uitaţi-vă, zicea Kostanjoglo, arătând cu degetul: l-a adus pe ţăran la sapă de lemn! Ţăranul n-are nici căruţă, nici cal. Când dă molima-n vite, nu trebuie să te mai gândeşti la avutul tău: trebuie să vinzi totul şi să-i dai ţăranului dobitoace, ca să nu rămână nicio zi fără mijloace de muncă. Dar acum, ani de zile nu-s de ajuns să îndrepţi lucrurile. Iar ţăranul s-a lenevit, s-a obişnuit să petreacă, s-a făcut beţiv. Dacă un singur an l-ai lăsat fără lucru, l-ai stricat pe vecie: ţăranul s-a deprins să umble în zdrenţe şi să hoinărească… Şi ce pământ bun! Ia uite, pământul! zise el, arătând luncile ce se iveau după ce trecură de casă. Numai locuri pe care vine apa! Eu aş pune aici în, şi aş lua pe el vreo cinci mii de ruble; aş pune gulii şi aş lua şi pe gulii vreo patru mii de ruble. Uitaţi-vă, colo, pe colină, a crescut secară numai din scuturătura de altădată. El n-a semănat nimic, asta o ştiu. Iată şi râpele… Aici aş sădi nişte păduri, încât nici corbul n-ar ajunge până la vârfuri. Şi aşa comoară

de pământ s-o laşi în paragină! Dacă n-ai avut cu ce ara, sapă cu cazmaua şi fă grădină de zarzavat – la grădina de zarzavat ai avea câştig bun. Ia în mâini cazmaua şi pune-ţi şi nevasta şi copiii şi toate slugile să sape; te temi, dobitocule, că mori: mofturi! Mori, însă muncind! Cel puţin vei muri împlinindu-ţi datoria, dar nu aşa, îndopându-te la masă ca un porc! Rostind aceste cuvinte, Kostanjoglo scuipă şi mânia îi umbri ca un nor întunecos fruntea.

Când se apropiară mai mult şi se opriră pe un povârniş năpădit de tufişuri ţepoase, în depărtare sclipi un cot de râu şi se zări o culme întunecată. Mai încoace se vedea casa generalului Betrişcev, ascunsă în parte de o pădurice, iar în spatele ei, un deal păduros, care se întindea până în zare, ca o ceaţă sinilie. Cicikov îşi dădu seama că era moşia lui Tentetnikov şi zise:

— Dacă sădeşti aici o pădure, priveliştea aceasta rustică poate să întreacă prin frumuseţea ei…

— Văd că vă plac priveliştile frumoase! observă Kostanjoglo, privindu-l deodată cu asprime. Fiţi cu băgare de seamă: dacă veţi căuta privelişti, veţi rămâne şi fără pâine, şi fără privelişti; căutaţi folosul, şi nu frumuseţea, frumuseţea vine de la sine. De pildă, oraşele: până acum, cele mai frumoase sunt cele clădite de la sine, în care fiecare şi-a făcut casa cum i-a trebuit şi i-a plăcut. Iar oraşele care au fost clădite cu sfoara, sunt nişte cazărmi. La o parte cu frumuseţea! Căutaţi folosul…

— E prost că trebuie să aştepţi atât: ai vrea să vezi odată totul aşa cum ai dori să fie…

— Dar ce, sunteţi un tânăr de douăzeci şi cinci de ani?… Vreun fluşturatic, vreun slujbaş din Petersburg?… Mă miră!… Răbdare! Munceşte şase ani la şir; sădeşte, seamănă, scormoneşte pământul, fără să te odihneşti o secundă. E greu, e greu. În schimb, mai târziu, când ai să înviorezi pământul, şi el va începe să te ajute, asta preţuieşte

mai mult decât un milion; nu, tăicuţule, peste cele şaptezeci de mâini, bunăoară, la dumneata vor lucra încă şapte sute de mâini nevăzute. Totul se va înzeci! Acum eu nu mişc niciun deget, totul se face singur. Într-adevăr, natura cere răbdare: e o lege dată de însuşi Dumnezeu, care binecuvântează pe cei răbdători.

— Ascultându-vă, simt că-mi vin puterile. Mi se-nălţa sufletul.

— Vezi cum e arat pământul! exclamă Kostanjoglo cu multă părere de rău, arătând un povârniş. Eu nu mai pot rămâne aici: e moartea mea să văd o astfel de neorânduială şi paragină. Acum puteţi termina şi fără mine, luaţi mai repede comoara din mâinile acestui neghiob. El îşi bate joc de un dar al Domnului. Şi Kostanjoglo se posomorî, îşi luă rămas bun şi, ajungându-l din urmă pe stăpân, îşi luă rămas bun şi de la el.

— Cum se poate, Konstantin Feodorovici, exclamă mirat stăpânul, de-abia aţi venit şi plecaţi!

— Nu pot. Trebuie neapărat să fiu acasă, zise Kostanjoglo. Se despărţi de el, se urcă în docar şi plecă.

Se părea că Hlobuev a înţeles pricina acestei plecări.

— Nu l-a răbdat sufletul pe Konstantin Feodorovici, zise el. E greu pentru un gospodar ca dânsul să vadă atâta dezordine. Credeţi-mă, Pavel Ivanovici, anul ăsta n-am semănat nimic. Vă mărturisesc cinstit! N-am avut seminţe, fără să mai spun că n-aveam cu ce ara. Se povesteşte, Platon Mihailovici, că fratele dumneavoastră e un foarte bun gospodar, iar despre Konstantin Feodorovici nu mai ai ce vorbi! În felul lui e un Napoleon. Adesea mă gândesc: „De ce un singur cap cuprinde atâta minte? Ce-ar fi fost ca măcar o picătură să fi nimerit şi în capul meu cel prost?” Domnilor, luaţi seama la podul ăsta, să nu vă prăvăliţi în mocirlă. Astă-primăvară am dat poruncă să-l dreagă… Cel mai mult mi-e milă de

bieţii mei ţărani; er trebuie să vadă pilde bune, dar ce fel de pildă sunt eu? Ce vreţi să fac? Luaţi-i, Pavel Ivanovici, sub oblăduirea dumneavoastră. Cum să-i fi obişnuit cu rânduiala, când eu însumi sunt un nechibzuit? Le-aş fi dăruit de mult slobozenia, dar la ce le foloseşte şi slobozenia? îmi dau seama că întâi trebuie să-i aduci în stare să ştie să trăiască. Ei au nevoie de un om aspru şi drept, care să stea cu ei laolaltă multă vreme şi, dând singur pildă de muncă neobosită, să-i îndrepte… Rusul, după mine, nu poate trăi fără a fi îndemnat: adoarme, se moleşeşte.

— E curios, zise Platonov, de ce rusul poate să adoarmă şi să se moleşească aşa fel, că, dacă nu stai cu ochii pe el, omul de rând ajunge un beţiv şi un nemernic.

— Din lipsă de învăţătură, îşi dădu părerea Cicikov.

— Dumnezeu ştie de ce. Noi doar am învăţat, am fost şi la universitate şi la ce suntem buni? Ce am învăţat eu? Nu numai că n-am învăţat să trăiesc cu rânduială, ci, mai mult decât atât, am deprins arta de a cheltui cu nemiluita pe tot felul de rafinamente, am cunoscut prea multe lucruri pentru care e nevoie de bani. Am învăţat numai să cheltuiesc pe tot soiul de huzururi. Oare pentru că n-am învăţat cum trebuie? Nu, prietenii mei sunt la fel. Doi-trei oameni au tras foloase adevărate, poate pentru că şi fără asta erau deştepţi, iar ceilalţi nu caută decât ceea ce dăunează sănătăţii şi stoarce bani. Pe legea mea! Mă gândesc, câteodată, spun drept, că rusul e într-un fel un om pierdut. Vrei să faci totul şi nu poţi nimic. Te gândeşti mereu – de mâine încep o viaţă nouă, de mâine încep să ţin dietă; dar nu faci nimic: chiar în seara aceleiaşi zile te îndopi, încât de-abia mai dai din pleoape şi nu-ţi mai poţi mişca limba-n gură, stai ca o bufniţă şi te holbezi la toţi – nu-i aşa? Şi-aşa merg toate!

— Da, zise Cicikov zâmbind, se-ntâmplă şi asta.

— Noi nu suntem născuţi să fim înţelepţi. Nu cred ca dintre noi să fie cineva înţelept. Când văd că unul trăieşte chibzuit şi strânge bani, nu am încredere în el. La bătrâneţe o să-l înşele dracul şi pe el: o să arunce dintr-odată pe fereastră tot ce a strâns. Şi toţi suntem la fel: şi cei învăţaţi şi cei neînvăţaţi. Lipseşte ceva, dar ce anume, nu-mi dau seama.

Tot vorbind aşa, trecură de la o izbă la alta, apoi merseră cu caleaşca să vadă luncile. Locurile ar fi fost bune, dacă pădurea de pe ele n-ar fi fost tăiată. Priveliştile se perindau mereu: într-o parte, se vedea albăstrind povârnişul culmilor pe unde Cicikov fusese nu demult. Dar nu se zărea nici satul lui Tentetnikov, nici al generalului Betrişcev. Ele se ascundeau în spatele dealurilor. Coborând spre lunci, unde creşteau numai răchite şi plopi scunzi – copacii înalţi fuseseră tăiaţi – cercetară moara de apă aflată în stare proastă; priviră râul, bun pentru plutărit, dacă ai fi avut ce să trimiţi pe el devale. Ici-colo, păştea câte o vită slăbănoagă. După ce văzură toate acestea, fără a coborî din caleaşcă, se înapoiară în sat, unde întâlniră pe uliţă un ţăran care se scărpina mai jos de spate şi căsca în aşa fel, că se speriară până şi curcile starostelui. Căscatul se vedea pe toate clădirile. Se căscau şi acoperişurile; Platonov, privindu-le, căscă şi el. „Peticeală peste peticeală” [se gândi Cicikov, văzând cum pe o casă] zăcea o poartă întreagă în loc de învelitoare. În gospodărie era folosit sistemul anteriului lui Arvinte: tai de la poale ca să-l cârpeşti în coate.

— Aşa-i la mine, zise Hlobuev. Să vedem acum casa. Şi îi duse în casă. Cicikov se aştepta să întâlnească şi aici zdrenţe şi lucruri care să te îmbie la căscat, dar, spre uimirea lui, în odăi era rânduială. De cum intrară, îi izbi amestecul de mizerie cu bibelouri sclipitoare, rămăşiţe ale luxului de odinioară. Un Shakespeare oarecare zăcea pe o călimară; pe masă se afla un minunat

beţigaş de fildeş pentru scărpinatul pe spinare. Le ieşi în întâmpinare stăpâna casei, îmbrăcată cu gust şi la modă. Patru copii, bine îmbrăcaţi şi ei, ba chiar cu o guvernantă alături, erau destul de drăgălaşi, dar mai bine ar fi fost îmbrăcaţi cu fuste de stambă şi cămăşuţe ca toate cămăşuţele şi-ar fi alergat prin curte la fel cu odraslele ţărăneşti. Curând, la stăpâna casei veni o musafiră, flecăreaţă şi guralivă. Doamnele s-au retras în odăile stăpânei. Copiii fugiră după ele. Bărbaţii rămaseră singuri.

— Atunci, care va fi preţul dumneavoastră? întrebă Cicikov. De fapt, întreb ca să aflu preţul de pe urmă, pentru că moşia e într-o stare mai proastă decât mă aşteptam.

— În starea cea mai proastă, Pavel Ivanovici, răspunse Hlobuev. Şi asta încă nu e tot. N-o să caut să ascund: din o sută de suflete, câte-s trecute la revizie, numai cincizeci sunt în viaţă: aşa a gospodărit la noi holera; ceilalţi au fugit fără acte, aşa încât e bine să-i socotiţi morţi, pentru că, dacă o să vă apucaţi să-i urmăriţi pe calea judecăţii, vă lăsaţi toată moşia la judecată. De aceea cer numai treizeci şi cinci de mii.

Se înţelege că Cicikov începu să se tocmească.

— Vai de mine, cum treizeci şi cinci de mii? Pentru aşa ceva, treizeci şi cinci de mii! Poftim, luaţi douăzeci şi cinci de mii.

Platonov se simţi prost.

— Cumpăraţi-o, Pavel Ivanovici, zise el. Moşia face fără doar şi poate preţul acesta. Dacă dumneavoastră n-o să daţi treizeci şi cinci de mii, eu cu frate-meu punem mână de la mână şi o cumpărăm.

— Prea bine, mă învoiesc, zise Cicikov, speriindu-se, numai cu condiţia ca jumătate din sumă s-o dau peste un an.

— Nu, Pavel Ivanovici! Nu pot, cu niciun chip. Jumătate îmi daţi acum, iar cealaltă jumătate peste

cincisprezece zile. Aceeaşi sumă aş primi-o şi ipotecând-o: de-aş avea cu ce hrăni lipitorile…

— Nici nu ştiu ce să fac, nu am acum decât zece mii, zise Cicikov. Zise şi minţi: în totul avea douăzeci de mii, socotind şi banii împrumutaţi de la Kostanjoglo; dar îi părea rău să dea aşa, dintr-odată, atât de mulţi bani.

— Nu, vă rog, Pavel Ivanovici! Vă spun că am neapărată nevoie de cincisprezece mii.

— Vă împrumut eu cinci mii, adăugă Platonov.

— Doar aşa! zise Cicikov, şi se gândi: „E totuşi foarte bine că mă împrumută el”. De la caleaşcă, i se aduse cutia şi din ea scoase şi-i dădu pe loc lui Hlobuev zece mii: restul de cinci mii i-a făgăduit să-i aducă a doua zi; i-a făgăduit, dar se gândea să-i aducă numai trei, iar celelalte două – mai târziu, peste vreo trei zile, iar dacă va fi cu putinţă, şi mai târziu. Lui Pavel Ivanovici îi era deosebit de neplăcut să dea banii din mână. Şi chiar dacă era neapărată nevoie, totuşi i se părea că e mai bine să-i dea mâine decât astăzi. Făcea, adică, aşa cum facem toţi. Ne place să-i amânăm pe cei ce vin cu jalbe: lasă să-şi mai frece spatele în anticameră! Parcă, într-adevăr, n-ar putea să aştepte! Ce ne pasă că fiecare ceas e preţios pentru ei şi că treburile lor suferă! Vino, frate, mâine, astăzi nu prea am vreme!

— Unde o să staţi acum? îl întrebă Platonov pe Hlobuev. Mai aveţi vreun sătuleţ?

— Trebuie să mă mut la oraş: acolo am o căsuţă. Trebuie, pentru copii: vor avea nevoie de un învăţător. Să zicem că aici se mai poate găsi vreun învăţător de religie; dar pentru muzică şi dans n-ai să găseşti cu niciun chip!

„N-are o bucată de pâine, şi pune copiii să înveţe dansuri!” se gândi Cicikov.

„Ciudat”, se gândi Platonov.

— Totuşi trebuie să bem aldămaşul, zise Hlobuev. Ei, Kiriuşka! Adă, frate, o sticlă de şampanie.

„N-are *o* bucată de pâine, în schimb are şampanie”, se gândi Cicikov.

Platonov nu mai ştia ce să gândească.

Hlobuev cumpărase şampania de nevoie. Trimisese la oraş: ce era de făcut? La prăvălie nu se vindea cvas decât pe bani peşin, şi ţie ţi-era sete. Dar franţuzul, care de-abia venise cu vinuri din Petersburg, dădea tuturor pe datorie. N-avea încotro, a trebuit să ia o sticlă de şampanie.

Se aduse şampania. Băură câte trei cupe şi se înveseliră. Hlobuev se dezgheţă: se făcu plăcut şi duhliu, şi turna într-una anecdote şi vorbe de haz. Vorbele lui vădeau o cunoaştere adâncă a lumii şi a oamenilor! Atât de bine şi drept vedea el multe lucruri, atât de lămurit izbutea să înfăţişeze din câteva trăsături pe moşierii vecini, atât de limpede vedea lipsurile şi greşelile tuturora, atât de bine cunoştea povestea boierilor scăpătaţi: şi de ce, şi cum, şi pentru ce au recăpătat; atât de original şi de mucalit se pricepea să le înfăţişeze năravurile cele mai mărunte, încât amândoi erau încântaţi de vorbele lui şi erau gata să-l recunoască drept unul dintre oamenii cei mai deştepţi.

— Mă miră, zise Cicikov, cum dumneavoastră, cu o minte atât de ageră, nu găsiţi calea şi mijloacele să vă descurcaţi.

— Mijloace sunt, răspunse Hlobuev şi înşiră imediat o droaie de proiecte. Toate însă erau atât de ciudate, atât de absurde, atât de lipsite de cunoaşterea de fapt a lumii şi a oamenilor, încât nu-ţi rămânea decât să dai din umeri şi să zici: „Doamne, Dumnezeule! Ce depărtare nemărginită între cu*noaşterea lumii ş*i priceperea de a folosi această cunoaştere!” Totul se întemeia pe nevoia de a găsi o sută sau două sute de mii de ruble; în care caz i se părea că totul s-ar orândui cum se cuvine: gospodăria ar merge, găurile ar fi astupate, veniturile ar fi împătrite, şi ar avea putinţa să-şi plătească datoriile. Şi isprăvi cu: „Dar ce vreţi să fac? Nu-i niciun binefăcător hotărât să mă

împrumute cu două sute sau chiar numai cu o sută de mii de ruble. Pesemne că nu vrea Dumnezeu."

„Asta-i bună! se gândi Cicikov. Unui neghiob ca ăsta să-i trimită Dumnezeu două sute de mii!"

— Nu-i vorbă, am o mătuşă cu trei milioane de ruble, urmă Hlobuev. Bătrânica e bisericoasă; împarte banii pe la biserici şi mânăstiri, dar pe aproapele nu şi-l prea ajută. E o mătuşă de pe vremuri, face s-o vezi. Are în casă vreo patra sute de canari, căţei, slugi şi bătrâne de pripas, cum nu mai sunt în ziua de azi. Cel mai tânăr dintre slujitori e de vreo şaizeci de ani, cu toate că ea îl strigă: „Ei, băiete!" Dacă vreun musafir nu se poartă cum se cuvine, ea porunceşte ca, la masă, sluga cu tablaua să-l ocolească. Şi îl ocoleşte!

Platonov zâmbi.

— Dar cum o cheamă şi unde stă? întrebă Cicikov.

— Stă la noi în oraş şi o cheamă Alexandra Ivanovna Hanasarova.

— De ce nu vă adresaţi ei? zise Platonov cu bunăvoinţă. Mi se pare că, dacă ar cunoaşte starea familiei dumneavoastră, ea n-ar putea să vă refuze.

— Ba poate. Mătuşica are inima cam tare. E o băbuţă de cremene, Platon Mihailovici! Şi apoi şi fără mine sunt destui linguşitori, care se învârtesc în jurul ei. Este unul care vrea să fie guvernator şi se ţine că e rudă cu ea… Fă-mi plăcerea, se adresă deodată lui Platonov, săptămână viitoare dau o masă la oraş pentru toţi dregătorii.

Platonov holbă ochii. El nu ştia că în Rusia, în oraşe şi capitale, se mai află nişte înţelepţi a căror viaţă este o ghicitoare de nedezlegat. S-ar părea că ei au pierdut totul, că nu mai au decât datorii, că nu au de primit nimic de nicăieri, dar deodată îi vezi că trântesc o masă: şi toţi comesenii spun că e cea din urmă masă şi că a doua zi stăpânul va fi dus la temniţă. Şi mai trec zece ani – înţeleptul tot mai trăieşte, e şi mai plin de datorii, şi tot trânteşte la mese, iar comesenii se gândesc mereu că e masa

cea din urmă, încredinţaţi continuu că a doua zi stăpânul va fi la puşcărie.

Casa de la oraş a lui Hlobuev era cu totul neobişnuită. Astăzi un popă în odăjdii slujea acolo o molitvă; mâine, făceau repetiţii nişte actori franţuzi. Câteodată nu găseai în casă nicio firimitură de pâine; altă dată – o masă îmbelşugată primea pe toţi artiştii şi pictorii, şi era urmată de daruri pentru toată lumea. Uneori Hlobuev trecea prin atâtea greutăţi îngrămădite, încât altul demult s-ar fi spânzurat sau s-ar fi împuşcat, dar pe el îl izbăvea simţământul religios, care se împletea ciudat cu viaţa lui de dezmăţ. În clipele amare, el citea vieţile mucenicilor care, suferind chinuri, se înălţau cu duhul peste nenorociri. Sufletul i se topea, duhul se muia, ochii i se umpleau de lacrimi. Se ruga, şi – lucru curios! — aproape întotdeauna, nu se ştie de unde, îi venea un ajutor: sau cineva dintre vechii prieteni îşi amintea de el şi îi trimitea bani; sau o călătoare necunoscută, auzind de el, dintr-un nobil imbold propriu inimii femeieşti, îi trimitea un dar bogat; sau câştigă pe undeva vreun proces, de care nu auzise niciodată. Atunci, recunoştea cucernic harul de necuprins al providenţei, făcea o slujbă de mulţumire şi îşi reîncepea viaţa de dezmăţ.

— E de plâns, zău că-i de plâns, zise Platonov către Cicikov, când, luându-şi rămas bun, plecară de la Hlobuev.

— Fiul rătăcitor! zise Cicikov. De astfel de oameni nu face să-ţi fie milă.

În curând, niciunul nu se mai gândi la el: Platonov – pentru că privea situaţiile oamenilor, ca tot ce se petrece pe lume, somnoros şi leneş. Inima i se strângea de durere la suferinţele altora, dar impresiile îi erau superficiale. Nu se mai gândea la Hlobuev, pentru că nu se gândea nici la el însuşi. Cicikov nu se mai gândea nici el la Hlobuev, gândurile lui fiind concentrate numai la

cumpărătura făcută. Se îngândură, şi proiectele lui, întocmai ca şi gândurile, deveniră mai serioase, împrumutând feţei, fără voia lui, o expresie de preocupare. „Răbdare şi muncă. Nu e greu: s-ar putea spune că le cunosc din scutece. Nu e ceva nou pentru mine. Dar o să mai pot avea, la vârsta asta, răbdarea din tinereţe?” Oricum ar fi fost, oricum privea el lucrurile, judecind târgul sub toate aspectele, îşi dădea seama că, în orice caz, era avantajos. Ar fi putut să procedeze şi într-alt fel: să ia o ipotecă pe moşie, vânzând întâi cele mai bune pământuri. Ar fi putut să mai procedeze şi aşa: să se ocupe el însuşi de gospodărie şi să ajungă un moşier după calapodul lui Kostanjoglo, folosindu-se de sfaturile lui de vecin şi binefăcător. S-ar putea chiar revinde unui particular moşia (desigur dacă n-ar fi vrut să se ocupe el însuşi de gospodărie), oprindu-şi ţăranii fugiţi şi morţi. În acest caz se ivea şi un alt folos: putea să-şi ia tălpăşiţa şi nici să nu-i mai plătească lui Kostanjoglo banii împrumutaţi. Ciudat gând! Nu s-ar putea spune că Cicikov îl avea mai dinainte. Nu; gândul se ivi deodată, de la sine, aţâţându-l, zâmbindu-i şi ademenindu-l. Gând netrebnic şi neastâmpărat! Şi cine-i făuritorul unor asemenea gânduri, venite pe neaşteptate? El simţea o mare mulţumire, mulţumirea de a fi ajuns moşier, şi nu un moşier închipuit, ci un moşier adevărat, cu pământuri, cu proprietăţi şi oameni, şi nu oameni în vis, închipuiţi, ci oameni în carne şi oase. Începu să tot salte încetişor, să-şi frece mâinile, să facă cu ochiul de unul singur şi, strângându-şi palma trompetă, o duse la gură şi fredonă ceva asemănător unui marş, pronunţând chiar cu voce tare şi câteva nume drăgăstoase, adresate lui însuşi, ca „Mutrişoară” şi „Purceluşule”. Dar apoi, dându-şi seama că nu-i singur, tăcu, silindu-se să-şi stăpânească exuberanţa exagerată, iar când Platonov, crezând că aceste sunete îi sunt adresate lui, întrebă: „Ce-i?”, el îi răspunse: „Nu-i nimic!”

Abia atunci Cicikov se trezi şi uitându-se împrejur văzu că treceau de mult printr-o pădurice minunată, cu mesteceni şi cu frumoşi plopi tremurători de o parte şi de alta a drumului, întocmai ca nişte zăplazuri. Trunchiurile albe ale arborilor, sclipind ca nişte zăbrele de zăpadă, se înălţau zvelte şi mlădii din verdeaţa proaspătă a frunzelor de-abia crescute. Privighetorile se întreceau în pădurice. Lalelele presărau iarba cu galbenul lor. Nu izbutea să-şi dea seama cum de s-a trezit în acest loc minunat, când încă nu demult se afla în câmp deschis. Printre copaci se zărea biserica albă de piatră, iar dincolo de pădurice, un rând de ostreţe. În capătul uliţei se ivi, venind spre trăsură, un domn cu şapcă, în mână cu un baston noduros. Un câine englezesc, cu picioare lungi şi subţiri, îi tot alerga pe dinainte.

— Iată-l şi pe frate-meu, zise Platonov. Opreşte! şi coborî din caleaşcă, urmat de Cicikov. Câinii avuseseră vreme să se miroasă. Sprinten, Azor îl linse pe Iarb pe bot. Linse şi mâna lui Platonov, după care, sărind pe Cicikov, îi linse urechea.

Fraţii se îmbrăţişară.

— Ce Dumnezeu, Platon? zise oprindu-se fratele, pe care-l chema Vasili.

— Cum „ce”? răspunse cu nepăsare Platon.

— Păi de trei zile n-am avut nicio ştire de la tine! Grăjdarul ţi-a adus armăsarul de la Petuh. „A plecat, zicea, cu un boier.” Cel puţin să fi spus un cuvânt: unde ai plecat, pentru ce, pe câtă vreme? Cum se poate, frate? Câte nu mi-au trecut prin cap!

— Ce să fac? Am uitat, zise Platonov. Am trecut pe la Konstantin Feodorovici: îţi trimite salutări; şi sora la fel. Pavel Ivanovici, îţi prezint pe fratele meu, Vasili. Frate Vasili! Pavel Ivanovici Cicikov.

Amândoi cei poftiţi să se cunoască îşi strânseră mâna şi, scoţându-şi şepcile, se sărutară.

„Cine poate să fie acest Cicikov? se gândea Vasili. Fratele Platon nu-şi prea alege cunoştinţele.” Şi-l cercetă cu privirea pe Cicikov,

atât cât îi îngăduia buna-cuviinţă, luând seama că arăta a om foarte cumsecade.

Cicikov îl cercetă şi el cu privirea pe fratele Vasili, atât cât îi îngăduia şi lui buna-cuviinţă, băgând de seamă că era mai mic de stat decât Platon, că avea părul mai închis, că figura lui era departe de a fi tot atât de frumoasă, dar că se vedeau la el mult mai multă viaţă şi însufleţire, mai multă bunătate. Îl ghiceai mai puţin somnoros.

— M-am hotărât, Vasea, să călătoresc puţin cu Pavel Ivanovici prin sfânta noastră Rusie. Poate că îmi voi alunga urâtul.

— Cum, aşa, deodată? răspunse nedumerit fratele Vasili, gata să adauge: „Ba mai vrei să pleci şi cu un om pe care-l vezi întâia oară şi care poate fi o secătură sau dracu' mai ştie ce!" îl privi încă o dată cu neîncredere, pieziş, pe Cicilcov, dar văzu în el acelaşi om foarte cumsecade.

Cotiră la dreapta şi intrară pe poartă. Casă şi curte bătrânească. O casă cum nu se mai clădeşte azi, cu umbrare şi cu acoperişul înalt. Doi tei uriaşi umbreau aproape jumătate din bătătura în mijlocul căreia crescuseră. Dedesubtul teilor erau o mulţime de bănci de lemn. Mălinii şi liliacul înflorit, dimpreună cu gardul copleşit de flori şi frunze, împrejmuiau curtea ca un şirag de mărgele. Casa boierească, învăluită şi ea de verdeaţă, îşi arăta numai uşile şi ferestrele, ce se zăreau idilic printre ramuri. Printre trunchiurile copacilor, drepte ca nişte săgeţi, se iţeau bucătării, cămări, pivniţe, în crângul care răsuna de cântecul privighetorilor. Fără să vrei, sufletul ţi-era prins într-un simţământ de linişte senină, ecou al acelor vremi lipsite de griji, când toţi trăiau în pace, şi totul era simplu, necomplicat. Fratele Vasili îl pofti pe Cicikov să ia loc. Şezură pe băncile de sub tei.

Un flăcău de vreo şaptesprezece ani, într-o frumoasă cămaşă de cât trandafiriu, aduse şi puse pe masă carafe cu cvasuri de fructe, de toate culorile şi de tot soiul: unele groase ca

untdelemnul, altele spumoase ca limonada. După ce le puse în faţă carafele, băiatul luă cazmaua răzimată de copac şi se duse în grădină. La fraţii Platonov, ca şi la cumnatul lor Kostanjoglo, nu erau slugi propriu-zise, ci grădinari, sau mai bine zis erau slugi, dar toţi oamenii din curte făceau slujba grădinii pe rând. Părerea fratelui Vasili era că slugile nu sunt o clasă socială deosebită: că fiecare om în parte poate să te servească, fără să fie nevoie să iei simbriaşi cu destinaţie anumită; că rusul e bun, sprinten şi harnic* atâta timp cât umblă în cămaşă şi suman; dar că, îndată ce-şi pune surtuc nemţesc. Îşi pierde îndemânarea, devine stângaci şi leneş, nu-şi mai schimbă cămaşa, nu se mai dezbracă şi nu se mai spală, ci doarme în hainele lui nemţeşti, în care se încuiba puricii şi păduchii. Poate că în această privinţă el să fi avut dreptate, în satul lui, portul ţăranilor era neasemuit de frumos: năframele femeilor erau cusute cu aur, iar mânecile cămăşilor semănau cu şalurile turceşti.

— Cvasurile astea sunt faima casei noastre încă din bătrâni, zise fratele Vasili.

Cicikov îşi turnă un pahar din prima carafă – cu gust de miere de tei. Mai băuse cândva în Polonia asemenea idromel spumos ca şampania şi care îi înţepa nasul ca un ac.

— Nectar! zise el. Apoi mai bău un pahar dintr-altă carafă – încă şi mai bun. Băutura băuturilor! observă Cicikov. Pot să vă spun că la stimatul dumneavoastră cumnat, Konstantin Feodorovici, am băut cel mai gustos lichior, iar la dumneavoastră – cvasul cel mai bun.

— Dar şi lichiorul porneşte tot de la noi; soră-mea l-a adus. Mama era din Ucraina, din ţinutul Poltavei. Dar acum lumea a uitat de gospodărie. În ce parte şi în ce locuri doriţi să plecaţi? întrebă fratele Vasili.

— Eu călătoresc, zise Cicikov, legănându-se uşor pe bancă şi mângâindu-şi cu mâna

genunchiul, nu atât pentru nevoile mele, cât pentru ale altuia. Generalul Betrişcev, un bun prieten şi, aş putea spune un binefăcător, m-a rugat să-i vizitez rudele. Rudele ca rudele, dar într-o oarecare măsură o fac şi pentru mine; nemaivorbind de folosul din punct de vedere hemoroidal, singur faptul că vezi lumea şi perindarea ei e, ca să zic aşa, ca o carte vie şi ca o a doua ştiinţă.

Fratele Vasili căzu pe gânduri. „Acest om vorbeşte cam înflorit, dar în cuvintele lui e un sâmbure de adevăr se gândi <el>. După câteva clipe de tăcere, zise adresându-se lui Platon:

— Încep să cred, Platon, că într-adevăr o călătorie ar putea să te trezească. Tu nu suferi de altceva decât de o somnolenţă a sufletului. Tu ai adormit pur şi simplu – şi nu pentru că eşti obosit sau prea sătul, ci din lipsă de impresii şi senzaţii vii. Eu, dimpotrivă, aş dori să simt mai puţin şi să nu pun la inimă tot ce se întâmplă.

— Păi, dacă-ţi place să pui la inimă toate! răspunse Platon. Tu singur cauţi să te tulburi şi născoceşti nelinişti.

— Ce să le mai născocesc, când la fiecare pas te ciocneşti de neplăceri? zise Vasili. N-ai auzit ce boroboaţă ne-a făcut în lipsa ta Leniţîn? Ne-a luat cu hapca izlazul. Mai întâi, izlazul ăsta pentru nimic în lume n-am să-l dau… Pe el sărbătoresc ţăranii în fiecare an primăvara „Krasnaia gorka”[90], de ea sunt legate amintirile întregului sat; iar la mine o datină e lucru sfânt şi pentru ea sunt gata să jertfesc orice.

— L-a luat fiindcă nu ştie, zise Platonov. E nou pe aici, de-abia venit din Petersburg; trebuie să-l lămureşti, să-l faci să înţeleagă.

— Ba ştie foarte bine. I-am trimis vorbă, şi mi-a răspuns grosolănii.

— Ar fi trebuit să te duci tu să-l lămureşti. Vorbeşte cu el.

— Nu, asta n-o fac. E prea îngâmfat. Eu nu mă duc la el. Dacă vrei, poţi să te duci tu.

— M-aş fi dus, dar ştii că eu nu mă amestec… Poate să mă înşele şi să mă ducă de nas.

— Dacă vă face plăcere, mă pot duce eu, zise Cicikov. Spuneţi-mi despre ce e vorba.

Vasili îi aruncă o privire şi se gândi: „Ăsta-i gata s-o ia la drum mereu!”

— Să mă lămuriţi numai ce fel de om e, zise Cicikov, şi despre ce-i vorba.

— Îmi vine peste mână să vă dau această însărcinare neplăcută. După mine e o secătură din nobilimea de rând, cu pământ puţin în gubernia noastră. A parvenit [la Petersburg], s-a însurat cu o fată din flori a unui oarecare şi s-a înfumurat. Vrea să dea tonul. Dar nici la noi oamenii nu-s proşti: pentru noi moda nu e lege, iar Petersburgul nu e biserică.

— Fireşte, zise Cicikov, dar despre ce e vorba?

— Să vedeţi; el are într-adevăr nevoie de pământ. Şi dacă nu s-ar fi purtat aşa, i-aş fi dat cu plăcere într-altă parte pământ pe degeaba, şi încă mai bun decât izlazul. Dar acum… omul, înfipt, are să-şi închipuie…

— După mine, ar fi mai bine să stau eu cu el de vorbă: poate că treaba s-ar putea rezolva [pe cale paşnică]. Mulţi mi-au încredinţat tot soiul de treburi şi nu le-a părut rău… De pildă şi generalul Betrişcev…

— Dar îmi vine peste mână să ştiu că va trebui să staţi de vorbă cu un individ ca ăsta…[91]

….

— …[92] şi căutând cu multă grijă ca acest lucru să rămână o taină, zise Cicikov, întrucât nu atât crima, cât vâlva din jurul ei e dăunătoare.

— Da, aşa e, aşa e, zise Leniţîn, aplecându-şi de tot capul pe o parte.

— Ce plăcut e să dai de oameni care gândesc la fel! zise Cicikov. Am şi eu o chestiune, totodată legală şi nelegală: ilegală în formă, dar, în fond,

legală. Nevoit să contractez ipoteci, nu doresc să fac pe nimeni să rişte să plătească degeaba două ruble pentru un suflet viu. Căci dacă se întâmplă să mor, doamne fereşte – nu va fi o plăcere pentru proprietar, şi de aceea m-am hotărât să folosesc pe cei fugiţi şi pe cei morţi care n-au fost încă şterşi la revizie, ca dintr-o singură lovitură să fac şi o faptă creştinească şi să-l scap şi pe bietul proprietar de plata birului pentru aceste suflete. Vom încheia numai aşa, între noi, un act formal de vânzare-cumpărare, ca pentru nişte suflete vii.

„Lucru foarte ciudat”, se gândi Leniţîn şi-şi îndepărtă scaunul puţin.

— Totuşi chestiunea e aşa de… încât… începu el.

— Şi nu va stârni nicio vâlvă, pentru că totul se face în taină, răspunse Cicikov, şi, în acelaşi timp, între oameni cumsecade.

— Totuşi chestiunea e cam…

— Nu se va şti nimic, îl încredinţă făţiş şi fără ocol Cicikov. Învoiala se face aşa cum spusei: între doi oameni de treabă, în toată firea, şi se pare şi cu titluri frumoase, şi în acelaşi timp şi în taină. Vorbind, Cicikov îl privea deschis şi senin, ţintă în ochi.

Oricât de isteţ era Leniţîn, oricât se pricepea el la toate treburile ce ţin de autorităţi, rămase cu totul buimac, cu atât mai mult cu cât se încurcase în propria lui plasă. Nu era în stare de nicio faptă nepermisă şi n-ar fi vrut să calce strâmb, nici chiar în taină. „Ciudat lucru, se gândea el. Poftim de mai leagă o prietenie strânsă chiar cu oamenii de treabă! Ce problemă!”

Dar soarta şi împrejurările, parcă-ntr-adins, erau prielnice lui Cicikov. Parcă pentru a-l ajuta în această treabă spinoasă, tocmai atunci intră în odaie tânăra stăpână a casei, soţia lui Leniţîn, mică, palidă, slăbuţă, dar îmbrăcată ca la Petersburg şi mare amatoare de oameni *comme il faut,* urmată de o dădacă, în braţe cu primul născut,

rodul dragostei gingaşe a tinerilor căsătoriţi. Apropiindu-se sprinten, puţin săltat, şi aplecând capul, Cicikov o fermeca de tot pe doamna de la Petersburg, iar după ea şi pe copil. La început, pruncul dădu să plângă, dar prin cuvintele: „Nu! Nu, sufleţelule”, şi trosnind din degete şi arătându-i frumuseţea pecetei de piatră de la ceas, Cicikov izbuti să-l facă să vie la el în braţe. Apoi se apucă să-l ridice până la tavan şi să-l lase în jos, făcându-l pe copil să zâmbească, spre marea bucurie a părinţilor. Dar, deodată, fie din pricina plăcerii neaşteptate, fie dintr-alta, copilul nu se purtă prea bine.

— Vai, Doamne! ţipă soţia lui Leniţîn. V-a stricat fracul!

Cicikov privi mâneca fracului nou-nouţ; era feştelită rău de tot. „Lua-te-ar dracu’ de ţânc!” zise el în sinea lui, cătrănit.

Stăpânul şi stăpâna casei, dădaca se năpustiră cu toţii să caute apă de colonie şi începură să-l şteargă din toate părţile.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, nu s-a întâmplat nimic! zicea Cicikov, căutând să-şi dea o înfăţişare cât mai veselă cu putinţă. Ce poate să strice un copil la vârsta asta de aur? repeta el, gândindu-se în acelaşi timp: „Uite ce mi-a făcut, bestia, mânca-l-ar lupii! Bine m-a murdărit, blestemata de secătură mică!”

Pesemne că această întâmplare atât de neînsemnată l-a predispus pe stăpânul casei în favoarea propunerii lui Cicikov. Să refuzi pe un musafir care dovedeşte atâta gingăşie neprihănită faţă de micuţ, plătind mărinimos cu propriul lui frac? Ca să nu dea o pildă urâtă, s-au hotărât să ticluiască lucrurile în taină, întrucât nu atât chestiunea în sine, ci pilda rea ar putea să fie dăunătoare.

— Daţi-mi voie, pentru serviciul pe care mi-l faceţi, să vă răspund tot printr-un serviciu. Aş vrea

să fiu mijlocitor între dumneavoastră şi fraţii Platonov. Aveţi nevoie de pământ, nu-i aşa?[93]

[Unul din ultimele capitole[94]]…

Pe lumea asta, fiecare îşi chiverniseşte treburile lui cum înţelege. „Fiecare cu ale sale”, vorba proverbului. Cotrobăirea prin lăzi a fost încununată de izbândă, aşa încât, în urma acestei expediţii, câteva lucruri risipite au fost mutate în cutia respectivă. Totul fu bine ticluit. Nu s-ar fi putut spune că Cicikov furase, ci numai că trăsese foloase. Că doar fiecare din noi trage foloase din câte ceva: unul din pădurile statului, altul din banii statului, altul fură de la copii pentru câte o actriţă venita în localitate, iar altul de la ţăranii lui, pentru nişte mobilă de la Gambs[95] sau pentru un cupeu. Ce poţi face, dacă pe lume s-au încuibat atâtea ispite? Şi restaurante scumpe cu preţuri nebuneşti, şi baluri mascate, şi serbări câmpeneşti, şi dansuri de ţigănci. E foarte greu să te înfrânezi, când toţi, în toate părţile, fac la fel, şi pe deasupra ţi-o mai cere şi moda – poftim! încearcă să te înfrânezi! Nu te poţi înfrâna totdeauna. Omul nu e Dumnezeu. Aşa şi Cicikov: ca acei oameni iubitori de huzur, al căror număr a sporit atât de mult, el întorsese lucrurile în folosul lui. Fireşte, ar fi trebuit să plece din oraş, dar se stricaseră drumurile. În acelaşi timp, în oraş era gata să se deschidă încă un iarmaroc – însă numai pentru nobilime. Cel dinainte fusese mai mult un târg de cai, de vite, de mărfuri neprelucrate şi de tot felul de lucruri ţărăneşti, pe care le cumpărau chiaburii şi negustorii. Dar acum, tot ce cumpăraseră negustorii de mărfuri boiereşti la iarmarocul din Nijni Novgorod fusese adus aici. Dădură năvală spaima pungilor ruseşti – franţujii cu cremele lor şi

franţuzoaicele cu pălăriile, moartea banilor câştigaţi cu sudoare şi sânge, lăcustele egiptene, cum ar zice Kostanjoglo, şi care nu numai că nimicesc tot ce le iese-n cale, dar îşi mai lasă şi ouăle ascunse în pământ.

Numai o recoltă slabă şi un an nenorocit <într-adevăr nenorocit> au reţinut pe mulţi moşieri la ei în sat. În schimb, slujbaşii, care nu suferă de pe urma recoltelor proaste, au luat-o razna; din nefericire, şi nevestele lor. Citind tot soiul de cărţi, răspândite în vremea din urmă, pentru a sugera omului noi trebuinţe, o sete nesăţioasă de a gusta din toate plăcerile puse stăpânire pe ei. Un francuz deschisese un local nou – un fel de restaurant de care nu se mai auzise în gubernie şi la care se cina cu preţuri nemaipomenit de ieftine şi, în acelaşi timp, jumătate pe datorie. Era de ajuns, pentru ca nu numai şefii de secţie, ci şi toţi ceilalţi slujbaşi de prin cancelarii, în nădejdea viitoarelor mituiri de pe la cei cu jalbe, să-şi dea frâu liber. În fiecare din ei se năştea o dorinţă de a-i întrece pe ceilalţi cu caii şi trăsura lui. Ce ţi-e şi cu râca între cei de cinuri felurite, în goană după petreceri! Cu toată ploaia şi vremea urâtă, căleşti elegante treceau în goană, încoace şi încolo. Dumnezeu mai ştie de unde apăreau, dar nici la Petersburg nu te-ar fi făcut de ruşine. Negustorii şi vânzătorii, ridicându-şi cu îndemânare pălăria, pretindeau un ce profit mai mare. Rar mai întâlneai bărboşi şi căciulaţi; toţi se purtau acum europeneşte, cu barba rasă, fără vlagă <?> şi cu măselele stricate.

— Poftiţi, poftiţi! Binevoiţi numai să intraţi! Domnu', Domnu'! ţipau din când în când, în faţa magazinelor, băieţii de prăvălie.

Dar ei erau priviţi cu dispreţ de negustorii umblaţi prin Europa şi care numai din când în când anunţau cu demnitate: „Stofe", sau: „Avem postavuri în dungi, deschise şi negre".

— Aveţi cumva un postav de culoarea afinelor de munte „cu luciri de mătase? întrebă Cicikov.

— Avem postavuri minunate, răspunse negustorul, scoţându-şi cu o mână şapca, iar cu cealaltă arătând spre prăvălie.

Cicikov intră în prăvălie. Ridicând sprinten scândura tejghelei, negustorul se şi ivi îndată de partea cealaltă, cu spatele la marfa aşezată val peste val de jos până sus, şi cu faţa spre cumpărător. Sprijinit cu eleganţă în mâini şi legănându-se uşor din tot trupul, întrebă:

— Ce fel de postav aţi spus că doriţi?

— Unul cu luciri măslinii, sau verzui ca sticla fumurie, şi care s-ar apropia la culoare, ca să zic aşa, de afinele de munte, răspunse Cicikov.

— Vă pot încredinţa că veţi avea calitatea cea mai bună; mai bună nu găsiţi decât în capitalele cele mai civilizate. Băiete!… Dă postavul ăla de sus, numărul 34. Nu ăla, frate, ce te tot întinzi mai sus de cât îţi este preajma, ca un proletar! Dă-l încoace! Poftiţi! Desfăşurând sulul, negustorul apropie atât de mult postavul de nasul lui Cicikov, încât nu numai că ar fi putut să-l pipăie cât era de mătăsos, dar să-l şi miroasă.

— De bun e bun, dar nu-i ceea ce vreau, zise Cicikov. Am făcut slujbă la vamă, şi mă pricep. Să-mi dai tot ce ai mai bun, şi să bată mai mult în roşu, nu în verzuiul de sticlă, ci să fie ca afinele de munte.

— Înţeleg: dumneavoastră doriţi tocmai culoarea care începe să devie la modă la Petersburg. Am un postav minunat. Vă spun dinainte că preţul e măricel, dar şi marfa e superioară.

„Europeanul” se căţăra acum chiar el. Valul de postav căzu. Îl desfăşură cu îndemânarea de pe vremuri, scăpând un moment din vedere că face parte dintr-o nouă generaţie; îl scoase la lumină, ieşind chiar în uşa prăvăliei, ca să-l arate mai bine, şi cu ochii strânşi zise: „Culoarea e minunată: roşu navarin, şi numai ape!”

Postavul îi plăcu lui Cicikov. Se înţeleseră din preţ, cu toate că era *prix fixe,* cum o ţinea într-una negustorul. Apoi postavul măsurat fu sfâşiat dintr-odată, cu amândouă mâinile, şi învelit în hârtie, ruseşte, cu o repeziciune uimitoare. Pachetul se învârti sul, încins cu sfoară subţire, prinsă cu nod. Foarfeca reteză sfoara şi pachetul fu dus la caleaşcă.

— Aţi avea un postav negru? se auzi o voce.

„Drace, uite-l pe Hlobuev”, îşi zise Cicikov şi se întoarse cu spatele, prefăcându-se că nu-l vede, căci socotea mai cuminte să evite o discuţie cu el despre moştenire. Dar celălalt îl şi zărise.

— Ce-i asta, Pavel Ivanovici? Nu cumva vă feriţi de mine într-adins? Nu vă mai găsesc nicăieri, cu toate că împrejurările ne obligă să stăm de vorbă serios.

— Stimabile, stimabile, zise Cicikov, strângându-i mâna: De când credeţi că vreau să stăm de vorbă împreună şi nu mai ajung. Iar în sineşi: „Dracu’ să te ia!” Şi tocmai atunci văzu că intră şi Murazov în prăvălie. Ah, doamne, Afanasi Vasilievici! Cum o duceţi cu sănătatea?

— Dar dumneavoastră? zise Murazov, scoţându-şi pălăria.

Negustorul şi Hlobuev îşi scoaseră şi ei ce aveau pe cap.

— Da… vai de şalele mele, că nu mă prea lasă nici să dorm. Poate că unde nu prea fac mişcare?…

Dar Murazov, în loc să adâncească pricina suferinţelor lui Cicikov, se adresă lui Hlobuev:

— Semion Semionovici, v-am văzut intrând în prăvălie şi am venit după dumneavoastră. Ar trebui să stăm de vorbă, n-aţi vrea să treceţi pe la mine?

— Da’ cum nu! răspunse Hlobuev şi ieşiră împreună.

„Despre ce-ar putea ei să discute?” se gândi Cicikov.

— Afanasi Vasilievici e un om respectabil şi deştept, zise negustorul. Îşi cunoaşte meşteşugul,

dar îi lipseşte cultura. Neguţătorul e un *comersant,* şi nu un simplu negustor. Aici ai şi buget şi *cuncurenţie,* altfel ajungi la *paufpurism.*

Cicikov dădu din mână.

— Pavel Ivanovici, vă caut pretutindeni, se auzi din spate vocea lui Leniţân.

Negustorul îşi scoase respectuos pălăria.

— A, Feodor Feodorovici!

— Ce Dumnezeu, trebuie să stăm de vorbă!

Cicikov, schimbându-se brusc la faţă, îl privi. Plăti negustorului şi ieşi din prăvălie.

*

— Vă aştept, Semion Semionovici, zise Murazov, pe când Hlobuev intra la el[96]: Poftiţi în chilia mea. Şi-l conduse pe Hlobuev în odăiţa pe care cititorul o cunoaşte. Încăpere mai modestă nu puteai vedea nici la un slujbaş plătit cu şapte sute de ruble pe an.

— Spuneţi-mi, vă rog, situaţia dumneavoastră s-a mai îmbunătăţit? După moartea mătuşii v-a rămas totuşi ceva?

— Cum să vă spun, Afanasi Vasilievici? Nu ştiu dacă situaţia mea e mai bună. Am primit numai cincizeci de suflete şi treizeci de mii în bani, cu care am fost nevoit să plătesc o parte din datorii – şi iarăşi n-am nimic! Lucrul de căpetenie însă e că nu-i deloc curată chestiunea cu testamentul. Afanasi Vasilievici, s-au făcut pungăşii! Vă voi povesti numaidecât şi vă veţi mira. Cicikov ăsta…

— Daţi-mi voie, Semion Semionovici; înainte de a vorbi despre acest Cicikov, daţi-mi voie să vorbim de dumneavoastră. Spuneţi-mi, după părerea dumneavoastră, ce sumă v-ar trebui, ca să ieşiţi din toate încurcăturile astea?

— Situaţia mea e grea, răspunse Hlobuev. Ca să scap, ca să-mi plătesc datoriile şi să pot trăi modest, am nevoie de cel puţin o sută de mii, dacă nu mai mult. Cu alte cuvinte, ceva cu neputinţă.

— Şi dacă aţi avea această sumă, cum v-aţi orândui viaţa?

— Ei bine, mi-aş lua o căsuţă şi m-aş dedica educaţiei copiilor. N-am de ce să mă mai gândesc la mine: cariera mea e sfârşită, nu mai sunt bun de nimic.

— Şi totuşi va fi o viaţă trândavă. Iar odată cu trândăvia îţi vin tot soiul de ispite, la care nici nu te gândeşti dacă ţi-ai întocmit un rost.

— Nu pot, nu sunt bun de nimic: m-am ramolit, mă dor şalele.

— Dar cum poate trăi un om fără să muncească? Cum poţi trăi fără un rost, fără o slujbă? Iertaţi-mă! Priviţi orice vieţuitoare: fiecare are rostul ei, fiecare slujeşte la ceva. Până şi piatra este folosită la o treabă, dar omul, fiinţa cea mai deşteaptă, să nu aducă niciun folos – este firesc?

— Totuşi n-o să stau fără nicio treabă. Pot să văd de educaţia copiilor.

— Nu, Semion Semionovici, nu, asta e şi mai greu. Cum poate un om să-şi educe copiii, când nici el însuşi nu s-a educat? Copiii pot fi educaţi numai prin pilda vieţii personale, iar viaţa dumneavoastră e bună oare să fie dată drept pildă? Pentru ce? Ca să înveţe copiii cum să-şi piardă timpul în trândăvie şi să joace cărţi? Nu, Semion Semionovici, daţi-mi copiii mie: dumneavoastră îi veţi strica. Gândiţi-vă bine: pe dumneavoastră trândăvia v-a pierdut. Trebuie să fugiţi de ea. Cum poţi trăi pe lume fără să fii legat de ceva? Trebuie să-ţi împlineşti neapărat o datorie. Uite, un zilier, şi acela slujeşte. El mănâncă pâinea de o para pe care o câştigă şi se simte legat de munca lui.

— Păi, n-am încercat, Afanasi Vasilievici, n-ara încercat să mă înving? Ce să fac! Am îmbătrânit, nu mai sunt bun de nimic. Ce sa fac? Să-mi caut o slujbă? Dar cum să stau la patruzeci şi cinci de ani la aceeaşi masă cu începătorii din cancelarii? Afară de asta, nu-s în stare nici să iau mită – îmi strică şi mie, şi le fac şi altora rău. Acolo, la ei, s-au

înjghebat un fel de caste, ale lor. Nu, Afanasi Vasilievici, m-am gândit, am încercat, am cântărit pe rând toate slujbele – nu-s bun de niciuna. Doar atât, să mă duc într-un azil…

— Azilul e pentru cei care au muncit; iar acelora care în tinereţe numai au petrecut, li se răspunde cum a răspuns furnica greierului: „Acum joacă dacă poţi!” Dar şi cei din aziluri muncesc, nici ei nu joacă *whist. S*emion Semionovici, zise Murazov, privindu-l ţintă, vă înşelaţi şi pe dumneavoastră, şi mă înşelaţi şi pe mine.

Bietul Hlobuev nu putea să mai răspundă nimic. Lui Murazov i se făcu milă de el.

— Ascultaţi-mă, Semion Semionovici… Dumneavoastră vă rugaţi, vă duceţi la biserică, ştiu că nu pierdeţi nicio utrenie şi nicio vecernie. Cu toate că vă e greu să vă sculaţi din pat, tot vă sculaţi şi vă duceţi – vă duceţi la patru dimineaţă, când încă nimeni nu s-a sculat.

— Asta e altceva, Afanasi Vasilievici. Eu ştiu că asta n-o fac pentru oameni, ci pentru acela care ne-a poruncit nouă tuturor să venim pe lume. Ce să fac? Eu cred că lui îi e milă şi de mine, că oricât de mârşav şi de scârbos aş fi, el tot mă poate ierta şi primi, chiar când semenii mei îmi vor da cu piciorul şi când cel mai bun dintre prieteni mă va vinde, zicând că. m-a vândut, urmărind un ţel bun.

Faţa lui Hlobuev căpătă o expresie de mâhnire. Bătrânului îi dădură lacrimile şi, un timp, el nu mai spuse nimic…

— Atunci slujiţi aceluia care e atât de milostiv, reîncepu Murazov. Lui, munca îi e tot atât de plăcută ca şi rugăciunea. Căutaţi-vă o îndeletnicire, oricare ar fi ea, şi gândiţi-vă că o faceţi pentru el, nu pentru oameni. Chiar dacă, să zicem, aţi bate apa în piuă, să vă gândiţi că o faceţi pentru el. Asta vă va aduce folos măcar prin faptul că nu veţi mai avea timp de pierdut bani la cărţi sau în petreceri cu oamenii de nimic, pentru o viaţă de fudulie. Ei,

Semion Semionovici! îl cunoaşteţi pe Ivan Potapîci?

— Îl cunosc şi îl stimez foarte mult.

— Era un bun negustor, avea o jumătate de milion; dar, văzând că totul îi merge bine, s-a dezmăţat: fiu-său învaţă franceza, pe fiică-sa a măritat-o cu un general. Şi nu mai stă în prăvălie sau la bursă, umblă mereu după prieteni ca să-i ia cu el la ceainărie, să bea ceai cu el. A băut zile întregi ceai. Ei, şi a scrântit-o. I-a mai trimis Dumnezeu o nenorocire: şi-a pierdut băiatul. Acum e vânzător la mine în prăvălie. A luat-o de la capăt. Şi-a mai îndreptat treburile. Ar putea înjgheba din nou o negustorie cu vreo cinci sute de mii. „Am fost vânzător şi vreau să mor vânzător, zice; acum, m-am făcut sănătos şi vioi; începusem să fac burtă şi dădusem în dropică… Nu mai vreau!” zice el. Şi nu mai pune gura pe ceai. Ciorbă şi hrişcă – şi atâta tot. Da. Dar se roagă aşa cum nu se roagă nimeni dintre noi. Şi-i ajută pe săraci, aşa cum nu-i ajută nimeni dintre noi; ar fi şi altul bucuros să-i ajute, dar şi-a risipit banii.

Bietul Hlobuev rămase pe gânduri.

Bătrânul îl luă de amândouă mâinile:

— Semion Semionovici! Dacă aţi şti cât îmi pare de rău de dumneavoastră! Tot timpul mă gândesc la dumneavoastră. Vreţi să mă ascultaţi? Ştiţi că la mânăstire este un schimnic care nu vede pe nimeni. E un om cu tare multă minte – cu o minte cum nu cunosc un altul. M-am apucat să-i povestesc că am un prieten – de nume nu i-am pomenit nimic – care suferă de o boală, de boala cutare. La început, m-a ascultat, dar deodată m-a oprit cu următoarele vorbe: „Întâi, lucrul domnului, şi apoi al tău. Se zideşte o biserică şi nu sunt bani, trebuiesc strânşi banii pentru biserică!” Şi mi-a trântit uşa în nas. Mă gândeam: ce-o mai fi şi asta? După cum se vede, nu vrea să dea niciun sfat. Atunci m-am dus la arhimandritul nostru. N-apuc bine să intru, şi el, de la întâile vorbe, mă

întreabă dacă nu cunosc vreun om căruia i-ar putea fi încredinţată strângerea de bani pentru biserică; omul să fie din nobilime sau din negustorime, un om cu creştere mai aleasă decât alţii şi care să privească osteneala asta ca o cale spre mântuire. Am rămas cu gura căscată: „Ah, doamne! Să ştii că schimnicul s-a gândit la Semion Semionovici pentru treaba asta. E un leac bun pentru boala lui. Colindând cu pantahuza pe la nobili şi ţărani, şi de la ţărani la târgoveţi, o să vadă cum trăieşte fiecare şi ce nevoie are – aşa încât, întorcându-se acasă, după ce va cutreiera câteva gubernii, va cunoaşte locurile şi ţinutul mai bine decât acei care stau la oraşe… Acum avem nevoie de astfel de oameni". Uite, cneazul mi-a spus că ce n-ar da el să găsească un slujbaş care să cunoască treburile, nu din hârtii, ci aşa cum sunt ele, în fapt, astăzi, pentru că, zice el, nu mai poţi înţelege nimic din hârtiile astea atât de încurcate.

— M-aţi tulburat, m-aţi buimăcit de tot, Afanasi Vasilievici, zise Hlobuev, privindu-l uimit. Nici nu-mi vine să cred că-mi spuneţi tocmai mie aceste lucruri; pentru treaba aceasta e nevoie de un om activ. Şi apoi, cum să-mi las nevasta şi copiii, care n-au ce mânca?

— Nu vă îngrijiţi de soţie şi de copii. Le voi purta eu de grijă, şi copiii vor avea profesori. Decât să umbli cu traista cerşind pentru tine însuţi, e mai bine şi mai nobil să ceri pentru Dumnezeu. Vă voi da o căruţă; să nu vă fie frică de zdruncinături: e pentru sănătatea dumneavoastră. Vă voi mai da bani, ca în treacăt să-i ajutaţi pe cei mai nevoiaşi. E o treabă în care dumneavoastră puteţi face mult bine: şi nu veţi greşi, veţi da într-adevăr cui merită. Aşa încât, călătorind mereu, veţi cunoaşte cu de-amănuntul multe şi de toate… N-o să fiţi un slujbaş de care tuturora le e frică şi de care se ascund toţi; cu dumneavoastră, ştiind că strângeţi pentru biserică, toată lumea va sta de vorbă bucuros.

— Ideea o văd minunată, aş vrea mult s-o înfăptuiesc măcar în parte; totuşi, mi se pare peste măsura puterilor mele.

— Dar ce e pe măsura puterilor noastre? zise Murazov. Nimic nu e pe măsura puterilor noastre; totul e peste măsura lor. Fără ajutor de sus, nimic nu e cu putinţă. Rugăciunea adună puterile. Făcându-şi cruce, omul zice: „Doamne ajută!”, vâsleşte şi ajunge la mal. Nici nu trebuie să te gândeşti prea mult la acest lucru; el trebuie primit, pur şi simplu, ca o poruncă dumnezeiască. Căruţa dumneavoastră va fi gata numaidecât; aşa că, treceţi pe la părintele arhimandrit să luaţi pantahuza şi binecuvântarea – şi plecaţi la drum.

— Mă supun şi primesc numai ca o poruncă dumnezeiască. „Doamne binecuvântează!” îşi zise el şi simţi că în suflet încep să-i pătrundă vioiciune şi putere. Chiar şi mintea începea să i se trezească, la nădejdea că se va fi găsit o scăpare din situaţia lui tristă, fără ieşire. În depărtare, începea să licărească o lumină…

Dar să-l lăsăm pe Hlobuev şi să ne-ntoarcem la Cicikov.

Într-adevăr, în vremea asta, la judecătorii veneau plângeri după plângeri. Se iviră rude de care nu auzise nimeni. Cum se strâng păsările pe hoituri, aşa se strângeau oamenii la averea, uriaşă rămasă în urma bătrânei: pâri împotriva lui Cicikov cu privire la falsificarea celui din urmă testament, pâri cu privire la falsificarea întâiului testament, dovezi de furt şi tăinuire de bani. Se iviră chiar dovezi că Cicikov cumpărase suflete moarte şi că făcuse contrabandă pe când era la vamă. Toate fură dezgropate şi fu dată în vileag şi vechea istorie. Dumnezeu ştie cum fuseseră toate mirosite şi aflate, dar erau dovezi chiar şi în unele afaceri despre care Cicikov credea că nu le ştie nimeni, afară de el şi de cei patru pereţi ai lui. Deocamdată, erau încă o taină a justiţiei, care nu ajunsese până la urechile lui, cu toate că un bileţel

primit de la avocat îl făcu să înţeleagă că lucrurile începeau să se încurce. Bileţelul era scurt: „Mă grăbesc să vă dau de ştire că vom avea de furcă, dar nu uitaţi că nu trebuie nicidecum să vă îngrijoraţi. Lucrul de căpetenie e să fiţi liniştit. Vom face aşa ca totul să iasă bine.” Acest bileţel l-a liniştit pe deplin. [„Omul ăsta] e un adevărat geniu”, îşi zise Cicikov. Şi, ca o încununare a celor bune, tocmai atunci îi aduse şi croitorul haina. <Cicikov> fu cuprins de dorinţa să vadă cum îi vine fracul cel nou, de culoarea roşului navarin, şi numai ape. Îşi puse pantalonii, care-i veneau strânşi atât de bine, încât, poftim: pictează-l! Coapsele erau minunat conturate şi gambele aşijderea: postavul se lipea până într-atâta, încât scotea în relief toţi muşchii, dându-le şi mai multă rotunjime. Când îşi încheie catarama de la spate, burta se făcu tare ca o tobă. O lovi cu peria, şi zise: „Uite-o ce nătângă mai el Dar oricât, impune!”. Se părea că fracul e lucrat şi mai bine decât pantalonii: fără nicio cută, cât de mică, şi strâns din toate părţile, făcea o curbă la mijloc, scoţându-i la iveală talia. Când Cicikov îi atrase croitorului luarea-aminte că-l cam ţine la subsuoara dreaptă, croitorul zâmbi: tocmai din pricina asta stă talia atât de bine. „Fiţi liniştit, fiţi liniştit în privinţa lucrului, zicea el triumfător, afară de Petersburg, nicăieri n-o să vă lucreze aşa.” Croitorul era din Petersburg şi pe firma lui sta scris: „Străin de la Londra şi Paris”. Nu-i plăcea să glumească, şi cu aceste două nume, puse la un loc pe firmă, voia să astupe gura tuturor celorlalţi croitori, în aşa fel, încât nimeni să nu mai apară cu astfel de oraşe, ci să scrie că sunt dintr-un oraş oarecare: „Calseruu sau „Copengar”[97].

Cicikov îl răsplăti cu dărnicie pe croitor şi, rămas singur, se privea în oglindă, ca să-şi treacă vremea, ca un artist, cu simţ estetic şi *con amore*[98]. Se prezenta parcă şi mai bine decât înainte: obrajii-i erau mai frumoşi, bărbia mai atrăgătoare, gulerul

alb scotea în evidenţă coloritul obrajilor; cravata albastră de atlaz scotea în evidenţă gulerul; cutele moderne de pe plastron – cravata; bogata vestă de catifea – plastronul; iar fracul de culoarea roşului navarin, şi numai ape, lucios ca mătasea, scotea în evidenţă întregul tot. Se întoarse la dreapta

— Frumos! Se întoarse la stânga – şi mai frumos! Mijlocul, ca al unui şambelan sau al unui domn care-i dă numai pe franţuzeşte, încât chiar şi când se supără nu ştie să ocărască pe ruseşte, ci te ceartă într-un dialect francez: ce delicateţe! încercă, aplecând puţin capul pe o parte, să ia o poză, de parcă s-ar fi adresat unei doamne între două vârste şi cu educaţia cea mai modernă; ieşea foarte bine, curat tablou. Pictore, ia-ţi penelul şi pictează! De mulţumire, făcu şi un salt uşor, ca un fel de *entrechat*. Scrinul se clătină, un flacon cu apă de colonie căzu pe pardoseală; dar asta nu-l stingheri cu nimic. El îi spuse flaconului, după cum se şi cuvenea, că e un prost şi se gândi: „La cine să mă duc întâi? Cel mai bine ar fi…” Când, deodată, în antreu se auzi ceva ca un zgomot de cizme cu pinteni, şi un jandarm, înarmat ca şi cum ar fi fost o întreagă oştire, zise: „Ordin să vă înfăţişaţi numaidecât la domnul guvernator general!” Cicikov încremeni. În faţa lui stătea o namilă cu mustăţi, cu o coadă de cal în cap, cu diagonală peste umăr, iar peste celălalt umăr alta diagonală, şi cu un paloş uriaş atârnând de şold. I se păru că de partea cealaltă îi atârnă o puşcă şi dracul mai ştie ce: o coşcogea armată într-un singur om! încercă să îndruge ceva a împotrivire, dar namila îi vorbi grosolan: „E poruncă să veniţi numaidecât!” Prin uşa întredeschisă, văzu în antreu încă o namilă, iar prin fereastră zări şi o trăsură. Ce era de făcut? Aşa cum se afla, cu fracul de culoarea roşului navarin, numai ape, trebui să se suie în trăsură şi, tremurând din toate mădularele, să plece la guvernatorul general, însoţit de jandarm.

În anticameră, nici nu fu măcar lăsat să-şi vie în fire: „Intră! Cneazul te-aşteaptă”, îi spuse funcţionarul de serviciu. Parcă prin ceaţă zări în treacăt anticamera unde curierii îşi primeau scrisorile, apoi salonul pe care-l străbătu, cu gândul numai la un singur lucru: „Dar dacă mă înhaţă şi, fără nicio judecată, fără multă vorbă – de-a dreptul în Siberia!” Inima începu să-i bată atât de tare, cum nu bate nici inima celui mai gelos îndrăgostit. În sfârşit, uşa fatală se deschise: în faţa lui era cabinetul cu mape, dulapuri şi cărţi, şi cneazul, mânios ca însăşi mânia.

„Ucigaşul, ucigaşul, îşi zise Cicikov. Ăsta e pieirea mea. O să mă sfâşie, cum sfâşie lupul un mieluşel!”

— Te-am cruţat, ţi-am îngăduit să rămâi în oraş, în timp ce ar fi trebuit să te trimit la puşcărie; iar dumneata te-ai mânjit iarăşi cu o potlogărie dintre cele mai murdare, cu care s-a mânjit vreodată un om! Buzele cneazului tremurau de mânie.

— Ce fel de faptă necinstită şi potlogărie, Luminăţia Voastră? întrebă Cicikov, tremurând din tot trupul.

— Femeia, rosti cneazul, apropiindu-se şi privindu-l drept în ochi pe Cicikov, femeia pe care ai pus-o să iscălească testamentul, a fost prinsă şi va fi pusă faţă în faţă cu dumneata.

Cicikov văzu negru dinaintea ochilor.

— Luminăţia Voastră! Voi spune întreg adevărul. Sunt vinovat; într-adevăr, sunt vinovat; dar nu atât de vinovat: m-au defăimat duşmanii.

— Nimeni nu te poate defăima, pentru că eşti mult mai murdar decât ar putea născoci cel mai mare mincinos. Cred că în toată viaţa dumitale n-ai făcut un singur lucru care să nu fie necinstit. Fiecare copeică, dobândită de dumneata, este dobândită necinstit, este o hoţie şi o treabă pentru care nu meriţi decât cnutul şi Siberia! Nu, acum ajunge! Vei fi dus îndată la puşcărie şi acolo, alături de cei din urmă ticăloşi şi tâlhari, va trebui

să aştepţi să ţi se hotărască soarta. Şi încă-s milostiv, pentru că eşti de câteva <ori> mai rău decât ei: ei sunt cu suman şi cojoc, iar tu… el privi fracul de culoarea roşului navarin numai ape şi, cu mâna pe şnur, sună.

— Luminăţia Voastră, exclamă Cicikov, fie-vă milă! Sunteţi tată de familie. Nu cer milă pentru mine, ci pentru bătrâna mea mamă.

— Minţi! strigă cneazul mânios. Şi atunci tot aşa te rugai, pentru copii şi familie, pe care nu i-ai avut niciodată, iar acum te rogi pentru mamă.

— Luminăţia Voastră! Sunt un ticălos şi cel mai de pe urmă nemernic, rosti Cicikov cu o voce…[92] Adevărat, am minţit, n-am avut nici copii, nici familie; dar Dumnezeu mi-e martor că întotdeauna mi-am dorit o soţie, că am dorit să-mi fac datoria de om şi cetăţean, ca să câştig într-adevăr stima cetăţenilor şi mai-marilor mei… Dar ce năvală de împrejurări nenorocite! Luminăţia Voastră! Cu sânge, cu sânge trebuia să-mi câştig pâinea de toate zilele. La fiecare pas, ispite şi momeli… duşmani, şi ucigaşi, şi hoţi. Întreaga mea viaţă parcă ar fi fost un vârtej sau un vas pe valuri, în voia vânturilor. Luminăţia voastră, sunt om!

Deodată, lacrimile ţâşniră şiroaie din ochii lui. Căzu la picioarele cneazului, aşa cum era, în fracul de culoarea roşului navarin şi numai ape, cu vestă de catifea şi cravată de atlaz, în pantalonii minunat cusuţi şi cu o freză care răspândea adieri de colonie de cel mai bun soi, şi lovi pardoseala cu fruntea.

— Pleacă, pleacă de la mine! Chemaţi soldaţii să-l ia! zise cneazul celor care intrară.

— Luminăţia Voastră! strigă <Cicikov> cuprinzându-i cu amândouă mâinile una din cizme.

Un fior trecu prin toate vinele <cneazului>.

— Pleacă de aici, îţi spun! grăi el, căutând să-şi smulgă piciorul din braţele lui Cicikov.

— Luminăţia voastră! Nu mă mişc din loc, până nu voi dobândi milă, zise <Cicikov> ţinând strâns

la piept cizma cneazului, şi lunecând împreună cu piciorul acestuia pe podea, cu fracul lui de culoarea roşului navarin numai ape.

— Pleacă, ţi-am spus! grăi cneazul cu acel simţământ de scârbă, cu neputinţă de tălmăcit, ce-l încearcă omul în faţa unei gângănii hidoase, pe care însă nu se îndură s-o strivească cu piciorul. Îşi scutură piciorul în aşa fel, încât Cicikov îi simţi lovitura cizmei în nas, buze şi bărbia lui rotunjită, dar nu dădu drumul cizmei din braţe, strângând-o şi mai tare. Doi jandarmi voinici smuciră cu greu de el şi, ţinându-l de mâini, îl duseră prin toate odăile. Era galben la faţă, pierdut, în starea de nesimţire a omului când vede în faţă, neagră, de neînlăturat, moartea – această dihanie potrivnică fiinţei noastre…

Chiar în uşa care dădea pe scară, în faţa lui se ivi Murazov. Îi străfulgera o rază de nădejde. Într-o clipită, cu o putere nefirească, se smulse din mâinile jandarmilor şi se aruncă la picioarele bătrânului, care rămăsese uimit.

— Pavel Ivanovici, draga! Ce-i cu dumneavoastră?

— Scăpaţi-mă! Mă duc la temniţă, mă duc la moarte…

Jandarmii îl apucară din nou şi-l duseră repede, fără a-i da răgaz să mai audă răspunsul.

O cămăruţă umedă, cu miros de cizme şi obiele ale soldaţilor din garnizoană, o masă nevopsită, două scaune proaste, o fereastră cu gratii, o sobă veche prin crăpăturile căreia ieşea numai fum, fără să dea căldură – iată încăperea unde, aşa cum era, cu fracul lui nou, fin, de culoarea roşului navarin numai ape, fu instalat <eroul> nostru, care tocmai începuse să simtă gustul vieţii şi să atragă luarea-aminte a concetăţenilor. Nu-i dădură nici măcar putinţa să-şi ia cu sine lucrurile de care avea nevoie, sau cutia în care avea bani, poate destui…[100] Hârtiile, actele de vânzare-cumpărare pentru sufletele moarte – toate acestea erau acum în

mâinile slujbaşilor. Se prăbuşi pe podină şi o mâhnire deznădăjduită i se încolăci pe inimă ca un vierme. Şi începu să-i roadă tot mai adânc inima lui lipsită de orice apărare. Încă o zi de mâhnire ca asta, şi Cicikov n-ar mai fi fost pe lume. Dar şi deasupra lui Cicikov se întinse o mână atotizbăvitoare. Peste un ceas, porţile temniţei se deschiseră şi intră bătrânul Murazov.

Dacă cineva ar fi turnat în gura uscată a unui drumeţ chinuit de arşiţă şi acoperit de ţărâna din drum, obosit şi istovit, o ţâşnitură de apă de izvor – el nu s-ar fi răcorit şi înviorat cum s-a înviorat sărmanul <Cicikov>!

— Izbăvitorul meu! zise Cicikov, apucând deodată, de acolo de jos, unde se aruncase din pricina durerii care-l sfâşia, mâna lui Murazov; o sărută repede şi o strânse la piept. Dumnezeu o să vă răsplătească pentru că aţi venit să vedeţi un nenorocit!

Şi îl podidiră lacrimile.

Bătrânul îl privea cu mâhnire şi durere şi zicea mereu:

— Vai, Pavel Ivanovici! Pavel Ivanovici, ce-ai făcut!

— Ce să fac! M-a nenorocit, blestemata! Am trecut măsura; n-am ştiut să mă opresc la vreme. Satana, blestematul, m-a ispitit, m-a scos din marginile judecăţii şi înţelepciunii omeneşti. Am păcătuit, am păcătuit! Totuşi cum se pot folosi asemenea mijloace? Un nobil, un nobil să fie aruncat în închisoare, fără judecată, fără cercetări!… Un nobil, Afanasi Vasilievici! Să nu ţi se dea putinţa să treci pe acasă, să pui ordine în lucrurile tale! Acolo toate au rămas în voia soartei. Cutia mea! Afanasi Vasilievici, cutia, acolo e întreaga mea avere, am câştigat-o cu sudoare şi sânge, prin ani de muncă şi lip suri… Cutia, Afanasi Vasilievici! Au să fure, au să prade totul! O, Doamne!

Şi, nefiind în stare să-şi stăpânească valul de deznădejde care îi copleşise iarăşi inima, începu să plângă atât de tare, încât plânsul lui răzbi prin zidurile temniţei, cât erau ele de groase, şi se auzea surd până în depărtare; îşi smulse cravata de atlaz şi, apucând cu mâna, de lângă guler, fracul de culoarea roşului navarin şi numai ape, îl sfâşie.

— Vai, Pavel Ivanovici! Cum te-a orbit averea asta! Din pricina ei nu-ţi mai dădeai seama de starea îngrozitoare în care te aflai!

— Binefăcătorule, scapă-mă, scapă-mă! striga deznădăjduit sărmanul Pavel Ivanovici, aruncându-se la picioarele lui. Cneazul ţine la dumneavoastră, pentru dumneavoastră face totul.

— Nu, Pavel Ivanovici, nu pot face nimic, oricât aş vrea să fac. Ai nimerit sub puterea nemiloasă a legii, şi nu a omului,

— M-a ispitit ticălosul de necurat, călăul neamului omenesc!

Se izbi cu capul de perete, iar cu mâna lovi masa atât de puternic, încât îşi umplu pumnul de sânge, şi nu simţi nici durere la cap, nici tăria loviturii.

— Pavel Ivanovici, linişteşte-te, gândeşte-te cum să te împaci cu Dumnezeu, nu cum să te pui bine cu oamenii; gândeşte-te la sărmanul dumitale suflet.

— Dar ce soartă, Afanasi Vasilievici! O mai fi avut vreun om o soartă ca a mea? Că doar fiecare copeică am câştigat-o cu răbdare, aş putea spune cu sânge, prin muncă, nu cum fac alţii – jefuind pe careva sau furând vistieria. Pentru ce am căutat să dobândesc bani? Ca să-mi trăiesc restul zilelor liniştit; să pot lăsa o moştenire copiilor, pe care am vrut să-i am pentru binele patriei, ca s-o slujesc. Iată pentru ce am vrut să fac avere. Am greşit, într-adevăr am greşit… ce să fac? Dar n-am greşit decât atunci când am văzut că, mergând pe drumul drept, nu pot ajunge la nimic, că drumul lăturalnic e mai scurt. Dar am muncit, m-am dat peste cap.

Dacă am luat bani, am luat de la cei bogaţi, nu ca ticăloşii care iau prin judecăţi miile de la stat, care jefuiesc oamenii săraci, care jupoaie de cel din urmă ban pe acela care n-are nimic! Spuneţi-mi, de ce aceasta nenorocire: ori de câte ori dau şi eu să culeg un rod şi, ca să zic aşa, să-l ating cu mâna… deodată vine o furtună, mă izbesc de stânci şi corabia mi se face ţăndări. Doară am avut un capital de aproape trei <sute> de mii. Am avut şi o casă cu două caturi. De două ori mi-am cumpărat moşie… Vai, Afanasi Vasilievici! Pentru ce o asemenea <soartă>? Pentru ce aceste lovituri? Şi chiar fără ele viaţa mea nu era tot ca o corabie pe valuri? Unde este dreptatea cerească? Unde este răsplata răbdării şi a unei statornicii fără pereche? De trei ori am luat-o de la capăt; pierzând totul, începeam din nou de la o copeică, în timp ce altul, de deznădejde, încă de mult ar fi căzut în darul beţiei şi ar fi putrezit în cârciumă. Cât a trebuit să rabd, câte să îndur! Doar fiecare copeică era câştigată, ca să zic aşa, prin încordarea tuturor puterilor sufletului meu… E adevărat, alţii câştigau mai uşor, dar pentru mine fiecare copeică era, după cum spune proverbul, prinsă într-un cui de trei copeici, şi această copeică prinsă într-un cui de trei copeici o smulgeam, Dumnezeu mi-e martor, cu o răbdare de fier…

Fără să termine şi copleşit de durere, începu să plângă tare, căzu pe scaun, îşi smuci una din poalele fracului sfâşiat, care mai atârna încă, aruncând-o departe; se apucă apoi cu amândouă mâinile de păr, de părul pentru întărirea căruia atât de mult se străduise până acum; îl trase fără milă, căutând să se ameţească cu durerea asta, prin care voia să-şi potolească durerea de nestins a inimii.

Mult a stat Murazov în tăcere, privind această <suferinţă> neobişnuită, căci întâia oară îi era dat să vadă aşa ceva. Iar nenorocitul, care îşi ieşise cu totul din fire şi care nu demult se mişcase cu

sprinteneala nestingherită a unui om de lume sau a unui militar, se zbuciuma acum, cu părul vâlvoi, cu <o înfăţişare> necuviincioasă, cu fracul rupt şi cu şalvarii <?> descheiaţi, <cu> pumnul numai sânge, blestemând puterile duşmănoase, potrivnice omului.

— Vai, Pavel Ivanovici, <Pavel Ivanovici>! Ce om ar fi ieşit din dumneata, dacă aceeaşi răbdare şi aceeaşi putere le-ai fi folosit pentru o muncă cinstită, năzuind către un ţel mai bun! Doamne, cât bine ai fi putut face! Dacă cel puţin un om dintr-acei care iubesc binele ar fi făcut tot atâtea sforţări pentru bine, câte ai făcut dumneata pentru a-ţi dobândi banul dumitale, şi ar şti să jertfească pentru bine şi amorul propriu şi ambiţia, fără milă de sine, cum ai jertfit dumneata pentru a-ţi dobândi banii dumitale – doamne, cum ar fi înflorit pământul nostru!… Pavel Ivanovici, Pavel Ivanovici! Nu-mi pare rău că te-ai făcut vinovat faţă de alţii, îmi pare rău că te-ai făcut vinovat chiar în faţa dumitale – faţă de puterile şi calităţile mari cu care sparta te-a înzestrat. Aveai menirea să fii un om mare, şi singur te-ai îngropat şi te-ai dus la pieire.

Sufletul are tainele lui. Oricât s-ar înrăi un criminal caro nu mai are drum de întoarcere, oricât ar persista în viaţa sa stricată, dacă îl dojeneşti pentru firea lui, pentru însuşirile lui bune pe care le-a întinat, atunci totul se clatină în el, şi este zguduit.

— Afanasi Vasilievici, zise sărmanul Cicikov, apucându-l de amândouă mâinile: O, dacă aş izbuti să fiu slobod, să-mi recapăt averea! Vă jur că de azi înainte aş începe o viaţă cu totul nouă! Scăpaţi-mă, binefăcătorule, scăpaţi-mă!

— Dar ce pot să fac? Ar trebui să lupt împotriva legii. Chiar dacă m-aş hotărî la aşa ceva, cneazul este un om drept, nu va da înapoi pentru nimic în lume.

— Binefăcătorule! Dumneavoastră puteţi face totul. Nu mă înspăimântă legea – am să găsesc eu mijloace să o înfrunt

— Ci faptul că am fost aruncat fără vină în temniţă, că voi pieri aici ca un câine, şi toată averea mea, hârtiile, cutia… Scăpaţi-mă!

Îmbrăţişă picioarele bătrânului, stropindu-le cu lacrimi.

— Ah, Pavel Ivanovici, Pavel Ivanovici! zicea bătrânul Murazov, clătinând <din cap>: Cum te-a orbit această avere! Din pricina ei, nu-ţi vezi de sărmanul dumitale suflet!

— O să mă gândesc şi la suflet, numai scăpaţi-mă!

— Pavel Ivanovici!… zise bătrânul Murazov şi se opri. Nu stă în puterile mele să te scap, vezi şi dumneata. Dar am să mă străduiesc cât voi putea să-ţi uşurez soarta şi să fii iarăşi slobod. Nu ştiu dacă voi izbuti, dar am să mă străduiesc, însă dacă, ceea ce nu cred, voi izbuti, Pavel Ivanovici, atunci voi cere răsplata pentru osteneala mea: să te laşi de toate aceste încercări de agonisire. Îţi spun cinstit, chiar dacă aş pierde întreaga mea avere – averea mea e mai mare decât a dumitale – n-aş plânge. Da, da. Îţi jur că fericirea nu stă în avere, care poate fi confiscată, ci în ceea ce nimeni nu poate să-mi fure sau să-mi ia! Ai trăit destul în lume. Chiar dumneata spui că viaţa dumitale este o corabie pe valuri. Ai cu ce să-ţi trăieşti restul zilelor. Sălăşluieşte într-un colţ liniştit, mai aproape de biserică, de oamenii buni, de rând; sau, daca îţi arde să laşi urmaşi, atunci ia o fată săracă şi bună, obişnuită a fi chibzuită şi a duce o gospodărie simplă. Uită această lume zgomotoasă şi plăcerile ei ademenitoare; fă aşa ca. şi ea să te uite: în ea nu vei găsi linişte. Vezi şi dumneata că în lumea aceasta totul e ispită, duşmănie şi trădare.

— Neapărat, neapărat! Am dorit chiar, am avut de gând să încep o viaţă cumsecade, să mă îndeletnicesc cu gospodăria, să duc o viaţă mai

modestă. Duhul cel rău, ispititor, satana, necuratul, dracul m-a ademenit, m-a abătut din cale.

Simţăminte necunoscute până atunci, pe care încă nu şi le putea lămuri, îl cuprinseră ca şi cum un nu ştiu ce ar fi vrut să trezească ceva îndepărtat, ceva înăbuşit dinainte<?>, încă din copilărie, înăbuşit de dăscălia aspră şi moartă, de lipsa de căldură a tristei copilării, de pustietatea casei părinteşti, de singurătatea, de sărăcia şi mizeria primelor impresii – şi parcă ceea ce <fusese înăbuşit> de ochiul aspru al soartei, care îl privea prin geamul opac, troienit de viscolul iernii, căuta să iasă la lumină. Un geamăt izbucni din gura lui, şi, acoperindu-şi faţa cu mâinile, zise cu glas trist:

— E adevărat, e adevărat!

— Nici cunoaşterea oamenilor, nici experienţa n-au ajutat atunci când legea nu era respectată. O, dacă. toate acestea ar fi fost întemeiate pe legi!… Eh, Pavel Ivanovici, de ce te-ai nenorocit, ? Trezeşte-te: încă nu e târziu, mai e vreme…

— Ba da, e târziu, e târziu! gemea el cu un glas care lui Murazov îi sfâşia inima. Încep să simt, îmi dau seama că nu merg aşa cum trebuie, că m-am îndepărtat mult de <calea> dreaptă, dar nu mai pot! Nu, am fost crescut aşa. Tata mă dojenea mereu, mă bătea şi mă punea să copiez precepte de morală, iar el, în faţa mea, fura lemne din pădurea vecinilor şi mă punea să-l ajut. A pornit un proces care ştiam şi eu că-i nedrept; apoi, dintr-o orfană, al cărei tutore era, a făcut o stricată. Pilda e mai tare decât toate preceptele. Văd, simt, Afanasi Vasilievici, că nu duc o viaţă aşa cum trebuie, dar viciul nu mă scârbeşte prea mult: firea mi s-a înrăit; nu am dragoste pentru bine, această minunată însuşire care te împinge să faci lucruri plăcute lui Dumnezeu, care intră în firea omului, se prefac în obişnuinţă… Nu am aceeaşi dorinţă să trudesc de dragul binelui, cum am pentru a dobândi avere. Spun drept – ce să fac!

Bătrânul oftă din adânc…

— Pavel Ivanovici! Ai atâta voinţă, atâta răbdare! Leacul e amar, dar bolnavul îl înghite, ştiind că altfel nu se face bine. Nu ai dragoste pentru bine – atunci sileşte-te să faci binele fără dragoste. Aceasta ţi se va socoti ca un merit mai mare decât al aceluia care face bine din dragoste pentru bine. Sileşte-<te> numai de câteva ori – mai târziu va veni şi dragostea. Crede-mă, toate se fac…[101] Ni s-a spus: „Să cucereşti împărăţia cerurilor”. Numai prin încordarea tuturor puterilor îţi poţi croi drum spre ea, numai prin încordarea tuturor puterilor poţi s-o cucereşti. Ei, Pavel Ivanovici! Dumneata ai puterea pe care alţii nu o au. o răbdare de fier – poţi învinge cu ea. Cred că ai putea fi un viteaz. Oamenii de azi nu mai au voinţă, sunt slabi.

Se vedea că aceste vorbe au pătruns în sufletul lui Cicikov şi au atins acolo, în adâncul lui, coarda iubirii de glorie. În ochii lui licări, dacă nu o hotărâre, totuşi ceva care semăna cu ea.

— Afanasi Vasilievici! zise el cu tărie. Dacă îmi veţi dobândi slobozenia şi putinţa să plec de aici cu o avere oarecare, vă dau cuvântul să încep o altă <viaţă>: voi cumpăra o moşioară, mă voi face gospodar şi voi aduna bani nu pentru mine, ci ca să ajut pe alţii, voi face binele atât cât mă vor ajuta puterile; voi uita de mine şi de toate mesele bogate şi ospeţele din oraş, voi duce o viaţă simplă, mereu trează.

— Să te întărească Dumnezeu în acest gând al dumitale! zise bătrânul bucuros. Voi face tot ce-mi stă în putinţă ca să capăt de la cneaz eliberarea. Dacă voi izbuti sau nu, Dumnezeu <ştie>. În orice caz, soarta dumitale va fi mult îmbunătăţită. Doamne, Dumnezeule! îmbrăţişează-mă, dă-mi voie să te îmbrăţişez. Zău, ce bucurie mi-ai făcut! Dumnezeu să te aibă în paza lui; mă duc îndată la cneaz.

Cicikov rămase <singur>.

Întreaga lui fire, zguduită, se muiase. Şi platina, metalul care rezistă cel mai mult la foc, până la urmă se topeşte: când în cuptor focul se înteţeşte, când foalele suflă şi se răspândeşte o căldură de nesuferit – metalul încăpăţânat se albeşte şi se face şi el lichid; şi cel mai puternic om se moaie în cuptorul nenorocirilor când, înteţite, ele ard cu focul lor de nesuferit firea împietrită a omului.

„Nu mă pricep şi nu simt eu însumi, dar îmi voi da toată osteneala să fac pe alţii să simtă; sunt un om rău şi nu ştiu nimic, dar îmi voi da osteneala să îndrumez pe alţii; sunt un rău creştin, dar îmi voi <folosi> toate puterile să nu dau o pildă rea. Voi munci, la ţară, voi munci în sudoarea frunţii, şi mă voi purta cinstit, aşa încât să am o înrâurire bună asupra celorlalţi. Cum adică, să fiu eu, într-adevăr, un om atât de netrebnic? Am aplicare pentru gospodărie; am calităţi: nu-s risipitor, sunt îndemânatic şi cumpănit; sunt chiar statornic. E de ajuns numai să mă hotărăsc…”

Aşa gândea Cicikov şi se părea că dibuie ceva cu puterile sufletului, pe jumătate trezite. Se părea că însăşi firea lui începe să simtă, nedesluşit, că este o datorie pe care omul trebuie s-o împlinească pe pământ, care poate fi împlinită pretutindeni, în fiece ungher din lume, în orice împrejurare, cu toate greutăţile şi ispitele care roiesc în jurul lui. Şi viaţa harnică, departe de larma oraşului şi de ispitele născocite din trândăvie de omul care a uitat de muncă, i se arătă atât de puternic, încât aproape uita de starea nenorocită în care se găsea şi, poate, era chiar gata să mulţumească providenţei pentru această grea <lecţie>, numai dacă va fi slobozit din temniţă şi va primi cel puţin o parte… Dar… uşa încăperii murdare în care se afla se deschise şi intră un slujbaş – Samosvistov, un epicurian, bărbat frumos, lat în spate, cu picioare drepte, săritor la ananghie, chefliu şi mare coţcar, cum îi spuneau şi prietenii lui. La război, acest om ar fi făcut minuni; trimis undeva să străbată locuri

primejdioase şi de netrecut, ar fi fost în stare să fure chiar de sub nasul inamicului un tun – cestea ar fi fost isprăvile demne de el. Dar neavând un câmp de bătaie unde poate că s-ar fi schimbat într-un om cinstit, se ţinea numai de potlogării. De neînţeles! Pravilele şi credinţele îi erau ciudate: era bun cu prietenii, pe care niciodată nu-i înşela, ţinându-şi cuvântul dat; pe mai-marii lui însă îi socotea ca pe un fel de baterie inamică, prin care trebuie să te strecori, folosindu-te de orice punct slab, spărtură sau greşeală.

— Ştim totul despre situaţia dumitale, am auzit totul! zise el, după ce uşa se închise bine. Nu-i nimic, nu-i nimic! Să nu-ţi fie frică, se vor îndrepta toate. Cu toţii vom lucra pentru dumneata, suntem slugile dumitale. Treizeci de mii pentru toată lumea şi atât.

— Într-adevăr? exclamă Cicikov. Şi voi fi deplin achitat?

— Deplin! Vei mai primi şi daune.

— Dar pentru osteneală?

— Treizeci de mii. Aici intră totul – şi prietenilor mei, şi acelora de la guvernator, şi secretarului.

— Dar, îngăduiţi-mi, cum pot s-o fac?… Toate lucrurile mele… cutia… totul e pecetluit, totul e păzit…

— Peste un ceas vei primi totul. Batem palma?

Cicikov dădu mâna. Inima îi zvâcnea şi nu-i venea să creadă că-i cu putinţă…

— Deocamdată, rămâi cu bine! M-a însărcinat prietenul nostru comun <să-ţi spun> că lucrul de căpetenie este liniştea şi sângele rece.

„Hm! se gândi Cicikov. Înţeleg: avocatul!”

Samosvistov dispăru. Lui Cicikov, rămas singur, tot nu-i venea încă să dea crezare spuselor acestuia; dar nu trecu niciun ceas, după această convorbire, că i se şi aduse caseta: hârtiile, banii – totul era în cea mai perfectă ordine. Samosvistov se prezentase acasă la Cicikov, ca şi când (ar fi

avut o calitate oficială: a certat santinelele puse pentru că nu veghează cu destulă luare-aminte, a mai cerut soldaţi pentru întărirea pazei, şi a luat cu el nu numai caseta, ci şi toate hârtiile care ar fi putut să-l compromită cât de cât pe Cicikov; a legat toate astea la un loc, le-a pecetluit, şi a poruncit chiar soldatului să le ducă imediat lui Cicikov, în chip de obiecte trebuincioase pentru dormit; aşa încât Cicikov, împreună cu hârtiile, primi şi lucruri călduroase de care avea nevoie ca să-şi acopere trupul lui muritor. Faptul că i se aduseseră toate atât de repede îl bucură nespus şi-i dete o mare nădejde; începu să viseze din nou lucruri ispititoare: o seară la teatru şi dansatoarea după care umblase mereu. Satul şi liniştea i se înfăţişară mai şterse, iar oraşul şi zgomotul – iarăşi mai vii, mai puternice… O, viaţă!

În acelaşi timp, cazul Cicikov lua proporţii tot mai mari prin cancelariile administrative şi judecătoreşti. Penele copiştilor scârţâiau de zor, pentru ca mai apoi, trăgând tabac pe nas, slujbaşii pişicheri să-şi trudească mintea, privind ca nişte adevăraţi cunoscători paginile pline de înflorituri. Avocatul, ca un vrăjitor nevăzut, învârtea tot mecanismul; şi, înainte ca cineva să-şi fi dat seama, i-a încâlcit de-a binelea pe toţi. Încurcătura creştea. Samosvistov se întrecu pe el însuşi, printr-un curaj şi o îndrăzneală fără pereche. Aflând unde este ţinută femeia arestată, se duse întins acolo şi intră cu un aer atât de semeţ, ca de şef, încât santinela îl salută în poziţie de „drepţi”.

— De mult eşti aici în post?

— De dimineaţă, Înălţimea Voastră.

— Mai e mult până la schimb?

— Trei ceasuri, Înălţimea Voastră.

— Voi avea nevoie de tine. Voi spune ofiţerului să trimită pe altul în locul tău.

— Să trăiţi, Înălţimea Voastră!

Şi, ducându-se acasă, ca să nu mai amestece pe nimeni şi ca totul să rămână în taină, s-a îmbrăcat în uniformă de jandarm şi şi-a pus mustăţi şi barbete, de nici dracul nu l-ar fi recunoscut. Se duse la casa unde stătuse Cicikov, puse mâna pe prima muiere care îi ieşi în cale, o dădu în seama a doi slujbaşi, meşteri şi ei în treburi de-astea, iar el, cu mustăţi şi puşcă, aşa cum se cuvine, se înfăţişă santinelei: „Du-te… M-a trimis comandantul să fac de gardă în locul tău”. Schimbând santinela, rămase în locul ei cu puşca.

Atât i-a trebuit. În acest timp, în locul femeii dinainte, se trezi alta, care nu ştia şi nu înţelegea nimic. Cealaltă fu ascunsă în aşa fel, încât nici mai târziu nu s-a putut afla unde pierise. În vreme ce Samosvistov acţiona ca militar, avocatul făcea minuni pe tărâm civil: el dădu de ştire pe ocolite guvernatorului că procurorul face un denunţ împotriva lui; pe şeful de jandarmi îl vesti <că> un slujbaş care a sosit în oraş cu o misiune secretă scrie un denunţ împotriva lui; pe slujbaşul cu misiunea secretă îl încredinţă că mai este un slujbaş învăluit de un secret şi mai mare, care scrie un denunţ şi împotriva lui; şi-i aduse pe toţi în aşa hal, încât fiecare simţi nevoia să-i ceară un sfat. Rezultatul fu un adevărat talmeş-balmeş de pâri: denunţuri peste denunţuri, ieşind la iveală nişte isprăvi şi daraveri pe care soarele nu le văzuse, şi care nu se petrecuseră niciodată. Ce n-a fost pus în acţiune? Cutare era fiul nelegitim al cutăruia, numele şi obârşia altuia, cine avea ibovnică, a cui nevastă se ţinea cu altul şi cu cine anume. Scandalurile, bârfelile, totul se încâlci şi se împleti cu cazul lui Cicikov, cu sufletele moarte, aşa încât, pentru nimic în lume, nu puteai să-ţi mai dai seama care dintre toate aceste nerozii, de acelaşi soi, era mai mare decât celelalte. Când toate aceste hârtii începură în sfârşit să-i sosească, sărmanul cneaz nu mai fu în stare să priceapă nimic. Un slujbaş dintre cei mai deştepţi şi iscusiţi, însărcinat să facă un

extras din toate documentele, era cât pe ce să înnebunească: cu niciun chip nu putea da de firul afacerii. În acelaşi timp, cneazul era prins de o mulţime de alte treburi, una mai neplăcută ca alta. Într-o parte a guberniei izbucnise foametea. Slujbaşii trimişi să împartă cereale nu-şi făcuseră datoria cum trebuia. Într-altă parte a guberniei începeau să se mişte rascolnicii. Cineva răspândise în rândurile lor zvonul că venise pe lume Antihrist, care nu lăsa în pace nici morţii, cumpărând nişte suflete moarte. Oamenii se căiau şi păcătuiau din nou; tot căutând să pună mâna pe Antihrist, uciseră pe neantihrişti. Într-un loc, ţăranii se răsculară împotriva boierilor şi a căpitanilor-ispravnici. Nişte haimanale iscaseră zvonul că a venit vremea ca ţăranii să fie boieri şi să poarte frac, iar moşierii să puie sumane şi să fie ţărani. O plasă întreagă a guberniei, negândindu-se că vor fi în acest caz prea mulţi moşieri şi căpitani-ispravnici, nu mai vru să ştie de bir. A trebuit să se recurgă la măsuri de violenţă. Bietul cneaz era în cea mai proastă dispoziţie. În acest timp, i se dădu de ştire că a venit concesionarul.

— Să intre, zise cneazul.

— Iată-l pe Cicikov al dumneavoastră! L-aţi luat în braţe, l-aţi apărat şi acum a fost prins cu o treabă la care nu s-ar fi hotărât nici cel din urmă hoţ.

— Daţi-mi voie să vă spun, Luminăţia Voastră, că cu un prea pricep cum vine treaba asta.

— Falsificare de testament, şi încă ce fel de falsificare!… Pentru o chestiune ca asta, se cuvine pedeapsa cnutului în văzul lumii!

— Luminăţia Voastră! 0 spun, nu ca să-l apăr pe Cicikov, dar fapta nu e dovedită: cercetările încă nu s-au terminat.

— Dovada? Am prins-o pe femeia care a fost pusă în locul răposatei. Vreau să-i pun întrebări anume în faţa dumneavoastră. Cneazul sună şi porunci să fie adusă femeia.

Murazov tăcu.

— E o treabă din cale afară de murdară! Şi, spre ruşinea noastră, trebuie să recunosc că sunt amestecaţi în ea cei mai mari slujbaşi din oraş, însuşi guvernatorul. El nu trebuia să se amestece între trândavi şi hoţi, zise cneazul cu aprindere.

— Dar guvernatorul e moştenitor; avea drept la moştenire; în ceea ce-i priveşte pe ceilalţi care s-au agăţat din toate părţile, asta e ceva omenesc, Luminăţia Voastră. A murit, doară, o femeie bogată, care n-a lăsat o diată înţeleaptă şi chibzuită, şi au venit din toate părţile oameni doritori să se înfrupte – e un lucru omenesc…

— Dar de ce se fac mârşăvii?… Ticăloşii! exclamă cneazul cu mânie. N-am niciun slujbaş bun: toţi sunt nişte nemernici!

— Luminăţia Voastră! Dar care dintre noi este cu adevărat fără cusur? Toţi slujbaşii din oraşul nostru au bune însuşiri şi mulţi din ei îşi cunosc bine meseria, dar sunt oameni, fiecare e în pragul păcatului.

— Ascultă-mă, Afanasi Vasilievici: spuneţi-mi un singur lucru – numai pe dumneavoastră vă socot drept un om cinstit

— Ce e cu patima asta a dumneavoastră de a apăra tot felul de nemernici?

— Luminăţia Voastră, zise Murazov, oricine ar fi omul pe care dumneavoastră îl numiţi nemernic, e totuşi om. Cum să nu apăr un om, când ştiu că jumătate din relele pe care le face, le face din neştiinţă şi prostie? Doară noi la fiece pas facem nedreptăţi, chiar fără gând rău, şi în fiecare clipă suntem pricina nenorocirii altuia. Şi Luminăţia Voastră a făcut o mare nedreptate.

— Cum! exclamă cneazul, uimit de această întorsătură neaşteptată.

Murazov se opri, tăcu puţin, parcă s-ar fi gândit la ceva şi, în cele din urmă, zise:

— Chiar în chestiunea Derpennikov.

— Afanasi Vasilievici! A fost o crimă împotriva legilor fundamentale ale statului, crimă egală cu trădarea de patrie!

— Nu caut să-l dezvinovăţesc. Dar e oare drept ca un tânăr care, lipsit de experienţă, a fost ademenit şi atras de alţii, să fie condamnat la fel cu unul dintre instigatori? Vedeţi, au avut aceeaşi soartă şi Derpennikov şi un oarecare Voronoi-Driannoi, dar crimele lor nu sunt la fel.

— Pentru Dumnezeu… zise cneazul, vădit tulburat, ştiţi ceva în legătură cu asta? Spuneţi-mi. Nu demult am trimis la Petersburg un raport anume, cerând uşurarea soartei lui.

— Nu, Luminăţia Voastră, nu vorbesc pentru că aş putea şti ceva ce nu ştiţi dumneavoastră. Cu toate că, într-adevăr, există o împrejurare care ar putea fi în sprijinul lui, dar el nu se va învoi, pentru că din această pricină ar suferi un altul. Mă întreb numai dacă nu v-aţi grăbit prea mult atunci? Iertaţi-mă, luminăţia voastră, dar eu judec după mintea mea umilă. De câteva ori mi-aţi poruncit să vorbesc deschis. Când eram şi eu şef, am avut tot felul de subalterni, şi buni, şi răi. [Ar trebui să se ţină seama] şi de viaţa din trecut a omului, pentru că, dacă nu judeci toate la rece şi începi să strigi chiar de la început, izbuteşti numai să-l sperii pe om şi nu ajungi să-l faci să recunoască totul cu sinceritate; dar dacă îl întrebi cu bunăvoinţă, aşa cum ai întreba pe un frate, el spune totul singur, şi nici nu cere îndulcirea pedepsei, nici nu va fi pornit împotriva cuiva, pentru că-şi dă bine seama că nu-l pedepsesc eu, ci legea.

Cneazul căzu pe gânduri. În răstimp, intră un slujbaş tânăr şi se opri respectuos cu o geantă în mână. Faţa lui încă fragedă vădea grijă şi preocupare. Se vedea că nu în zadar e un slujbaş cu însărcinări speciale. Era unul dintre acei puţini care îşi făceau slujba *con amore.* Nelăsându-se pradă nici ambiţiei, nici setei de venituri, nici dorinţei de a face ca alţii, el muncea numai pentru

că era încredinţat că e menit să fie în slujba lui şi nu într-alt loc, că de aceea i-a fost dată viaţa: să cerceteze lucrurile pe toate feţele. Şi, prinzând toate firele unei chestiuni încurcate, s-o lămurească – asta era menirea lui. Şi munca, şi străduinţele, şi nopţile nedormite erau răsplătite cu vârf, când problema începea în sfârşit să se lumineze şi pricinile cele mai ascunse să iasă la iveală, iar el să simtă că poate s-o redea în întregime în câteva cuvinte, limpede şi desluşit, aşa încât totul să fie vădit şi pe înţelesul fiecăruia. Niciun şcolar nu se bucură atât de mult când i se dezvăluie o frază dintre cele mai grele şi se iveşte adevăratul înţeles al gândirii unui mare scriitor, cum se bucura el când desluşea o chestiune din cele mai încâlcite. În schimb…[102]

— …[103] cu grâne localităţile înfometate; această parte o cunosc mai bine decât slujbaşii: voi cerceta eu însumi cine şi de ce anume are nevoie. Iar dacă-mi daţi voie, luminăţia voastră, voi vorbi şi cu rascolnicii. Ei vor sta mai bucuros de vorbă cu un om simplu ca mine, aşa încât poate voi ajuta să se potolească toate pe cale paşnică. Slujbaşii însă nu vor izbuti să facă nimic: vor începe o corespondenţă, şi ei s-au împotmolit atât de mult în hârtii, încât îndărătul hârtiilor nu mai văd nimic. N-o să iau niciun ban de la dumneavoastră, pentru că e ruşine într-o vreme ca asta când oamenii mor de foame, să mă gândesc la câştig. Am grâu pus deoparte, gata pregătit; am trimis şi acum în Siberia, iar vara viitoare mi se va aduce din nou.

— Afanasi Vasilievici, numai Dumnezeu poate să vă răsplătească pentru binele ăsta, iar eu nu vă voi spune niciun cuvânt de mulţumire, pentru că – simţiţi şi dumneavoastră – orice cuvânt este neputincios. Însă, daţi-mi voie să vă întreb un singur lucru cu privire la rugămintea dumneavoastră. Spuneţi, vă rog, am eu dreptul să

las această chestiune baltă, şi e drept sau cinstit din partea mea să iert nişte nemernici?

— Luminăţia Voastră, eu zic că nu trebuie să-i numiţi aşa, cu atât mai mult cu cât mulţi din <ei> sunt oameni foarte destoinici. Situaţia omului, Luminăţia Voastră, e câteodată foarte, foarte grea. Se întâmplă ca un om să pară vinovat de tot, şi când priveşti de aproape, nu e el de vină.

— Dar ce-o să zică ei înşişi, dacă las chestiunea fără urmări? Căci linii dintre ei îşi vor ridica şi mai mult nasul şi vor spune chiar că m-au speriat. Ei, cei dintâi, nu vor mai respecta…

— Luminăţia voastră, daţi-mi voie să vă spun părerea mea: strângeţi-i pe toţi, spuneţi-le că ştiţi totul şi arătaţi-le situaţia dumneavoastră, întocmai aşa cum aţi binevoit să mi-o arătaţi mie acum, şi cereţi-le părerea: ce ar face fiecare în locul dumneavoastră?

— Socotiţi că sunt mai degrabă în stare de gesturi nobile, decât să facă ticăloşii şi să se îmbogăţească? Credeţi-mă, ei înşişi vor râde de mine.

— Nu cred, luminăţia voastră. Omul <rus>, chiar şi cel mai rău din toţi, are simţul dreptăţii. Poate vreun ovrei, şi nu un rus… Nu, Luminăţia Voastră, nu aveţi de ce să vă ascundeţi. Spuneţi totul întocmai aşa cum aţi binevoit să-mi povestiţi şi mie. Doară ei vă ocărăsc ca pe un om ambiţios, mândru, care nici nu vrea să audă nimic, ca pe un încrezut – faceţi-i să vadă cum stau lucrurile. Ce pierdeţi dumneavoastră? Dreptatea e doară de partea dumneavoastră. Vorbiţi-le aşa, încât să pară că nu vorbiţi în faţa lor, ci căi vă spovăduiţi în faţa lui Dumnezeu.

— Afanasi Vasilievici, zise cneazul gânditor, o să mă mai gândesc, deocamdată vă mulţumesc foarte mult pentru sfat.

— Iar Cicikov, luminăţia voastră, porunciţi să fie slobozit.

— Spuneţi-i acestui Cicikov să se care de aici cât mai repede, şi cu cât mai departe, cu atât mai bine. Pe el nu l-aş fi iertat niciodată.

Murazov făcu o plecăciune, şi de la cneaz se duse întins la Cicikov. Îl găsi voios, îndeletnicindu-se foarte liniştit cu un prânz destul de copios, care-i fusese adus, în sufertaşe de faianţă, dintr-o bucătărie foarte bună. De la întâile vorbe, bătrânul văzu că Cicikov a izbutit să stea de vorbă cu cineva dintre slujbaşii pişicheri. El îşi dădu chiar seama că nu lipsise aici nici amestecul nevăzut al iscusitului avocat.

— Ascultă-mă, Pavel Ivanovici, zise el, ţi-am adus slobozenia, cu condiţia să pleci numaidecât din oraş. Strânge-ţi toate lucrurile şi du-te cu Dumnezeu, fără să întârzii niciun minut, pentru că altfel situaţia va fi şi mai rea. Ştiu că există un om care are înrâurire asupra dumitale; dar îţi spun în secret că e gata să i se dea pe faţă încă o afacere, dar de aşa soi, încât nimic nu-l va mai scăpa. Fireşte, el e bucuros să înfunde şi pe alţii, ca să nu-i fie urât singur, dar afacerea se apropie de deznodământ. Te-am lăsat într-o stare sufletească bună – mai bună decât cea de acum. Nu glumesc, sfătuindu-te. Nu e vorba numai de averea pentru care se ceartă şi se taie oamenii între ei, preocupaţi de orânduirea vieţii pe pământ, fără să se gândească la viaţa de apoi. Crede-mă, Pavel Ivanovici, că atâta timp cât nu se vor lepăda de tot ceea ce îi face să se mănânce unii pe alţii aici pe pământ şi nu se vor gândi la orânduirea avuţiei sufleteşti, nu va fi cu putinţă nici orânduirea avuţiei pământeşti. Vor veni timpuri de foamete, de sărăcie, atât pentru întregul norod, cât şi pentru fiecare om în parte… Asta e limpede. Orice s-ar spune, trupul ţine de suflet. Atunci cum poţi dori ca totul <să meargă> bine! Nu te gândi la suflete moarte, ci <la> sufletul dumitale viu, şi Dumnezeu să te ajute pe această cale nouă! Plec şi eu mâine. Grăbeşte-te! Altfel, fără mine va fi rău.

După aceste cuvinte, bătrânul ieşi. Cicikov rămase pe gânduri. Din nou rostul vieţii i se păru un lucru dintre cele mai de seamă. „Murazov are dreptate, zise el, e vremea să apuc alt drum!” Vorbind aşa cu sine, el părăsi închisoarea. O santinelă îi ducea cutia şi alta salteaua <?> Şi rufăria. Selifan şi Petruşka se bucurară nespus că boierul le era iarăşi slobod.

— Ei, dragii mei, zise Cicikov, adresându-<li-se> cu bunăvoinţă, trebuie să împachetăm totul şi să plecăm.

— Să pornim, Pavel Ivanovici, răspunse Selifan. Cred că drumul s-a îndreptat: a căzut destulă zăpadă. E şi vremea să plecăm din oraş. Atâta m-am săturat, că nici nu-mi vine să mă mai uit la el.

— Du-te repede la caretaş să aşeze caleaşca pe tălpici, zise Cicikov şi o luă spre oraş, hotărât să nu mai facă nimănui nicio vizită de rămas bun. După toate cele petrecute, nici nu-i prea venea la îndemână – mai ales că în oraş se povesteau despre el o mulţime de istorii dintre cele mai urâte. Se ferea de orice <întâlnire> şi trecu numai pe ascuns pe la negustorul de la care cumpărase postavul de culoarea roşului navarin şi numai ape, luă din nou patru arşini pentru frac şi pantaloni, şi se duse la acelaşi croitor. Pentru <un preţ> dublu, meşterul făgădui să-şi sporească râvna şi, punând întreaga suflare croitoricească să lucreze toată noaptea, la lumina lumânărilor, cu acele, cu maşinile de călcat şi cu dinţii, termină fracul până a doua zi, deşi cam târziu. Caii erau înhămaţi. Totuşi Cicikov încercă fracul. Era tot atât de frumos, leit ca şi celălalt. Dar, vai, văzu că pe cap îi lucea un luminiş şi îşi zise cu tristeţe: „De ce m-am lăsat până-ntr-atât pradă deznădejdii? Şi cu atât mai puţin trebuia să-mi smulg părul!” După ce plăti croitorului, plecă în sfârşit din oraş, într-o dispoziţie cam ciudată. Nu mai era acelaşi Cicikov din trecut; era o ruină a fostului Cicikov. Starea lui sufletească putea fi

asemuită cu o clădire dărâmata pentru a fi clădită din nou, iar clădirea nu era încă pornită, pentru că arhitectul n-a trimis un plan desluşit, şi muncitorii stau nedumeriţi. Cu un ceas înainte, bătrânul Murazov plecase cu o chibitcă acoperită cu rogojină, împreună cu Potapîci, iar la un ceas după plecarea lui Cicikov, ieşi poruncă de la cneaz că, plecând la Petersburg, doreşte să vadă pe toţi slujbaşii până la unul.

În salonul cel mare al casei guvernatorului general se adunară toţi slujbaşii din oraş, începând de la guvernator şi terminând cu consilierul titular, şefii de cancelarii şi de secţii, consilieri şi asesori, Kisloedov, Krasnonosov, Samosvistov, acei care luau şi acei cate nu luau mită, acei care călcau strâmb, acei care călcau strâmb pe jumătate şi acei care nu călcau strâmb deloc. Toţi aşteptau cu tulburare şi cu nelinişte să se ivească guvernatorul general. Cneazul se arătă, în sfârşit, nici prea posomorât, nici prea senin: privirea îi era dârză, ca şi pasul. Toată adunarea slujbaşilor făcu o plecăciune, mulţi până la brâu. Răspunzând cu o aplecare uşoară a capului, cneazul începu:

— Plecând la Petersburg, am găsit de cuviinţă să vă văd pe toţi şi să vă desluşesc chiar, în parte, şi pricina plecării mele. La noi s-a ivit o chestie plină de ispite, care ar putea să tragă după ea pe mulţi. Cred că destui dintre cei de faţă ştiu bine despre ce vorbesc. Această chestie a dus la descoperirea altor chestii, tot atât de necinstite, în care sunt amestecaţi şi oameni pe care până acum îi socoteam cinstiţi. Cunosc şi scopul secret de a încurca toate iţele, aşa încât să fie cu neputinţă de a lua o hotărâre în această chestiune pe calea unei proceduri formale. Ştiu şi care este resortul de căpetenie şi prin al cui… tainic…[104] cu toate că el a ascuns cu multă iscusinţă faptul că e părtaş. Dar să ştiţi că eu nu vreau să hotărăsc în această chestiune pe cale formală, pe calea hârtiilor, ci

printr-o judecată militară, repede, ca în <vreme> de război, şi nădăjduiesc că ţarul îmi va da acest drept, când îi voi înfăţişa toată problema. Dacă nu e cu putinţă să se judece un proces la instanţele civile, când ard dulapurile <cu hârtii>, şi, în sfârşit, când, cu sumedenie de dovezi lăturalnice şi false, cu pâri mincinoase, se încearcă a se întuneca o chestiune şi aşa destul de întunecată – instanţa militară, cred, este singurul mijloc la îndemână şi de aceea doresc să cunosc şi părerea dumneavoastră.

Cneazul se opri, ca şi cum ar fi aşteptat un răspuns. Toţi stăteau cu ochii în pământ. Mulţi erau palizi.

— Mai cunosc încă o chestiune, cu toate că acei care au pus-o la cale sunt încredinţaţi că nimeni n-o poate cunoaşte. În această chestiune, cercetarea nu se va împotmoli în hârtii, pentru că eu voi fi şi reclamant şi parte civilă, şi voi înfăţişa dovezi de neînlăturat.

Unii dintre slujbaşii adunaţi tresăriră. Alţii mai fricoşi nu se simţiră nici ei prea la largul lor.

— Se înţelege de la sine că pentru instigatorii principali trebuie să urmeze luarea gradelor şi confiscarea averilor, iar pentru ceilalţi – îndepărtarea din slujbă. Se înţelege de la sine, că, printre aceştia, vor suferi şi o mulţime de nevinovaţi. Ce să-i faci? Treaba e prea murdară şi se cere să se facă dreptate. Deşi ştiu că acest lucru nu va servi nici măcar ca lecţie, pentru că în locul celor daţi afară se vor ivi alţii, şi acei care până atunci au fost cinstiţi se vor face necinstiţi, iar acei care se vor bucura de încredere vor înşela şi vor trăda – cu toate acestea, zic, sunt nevoit să fiu aspru, pentru că aşa cere dreptatea. Ştiu că voi fi învinuit de cruzime, de asprime, dar ştiu că alţii vor fi…[105] Trebuie să devin <astfel> o armă oarbă a dreptăţii, o secure care va cădea pe capetele <celor vinovaţi>.

Fără voie, feţele tuturora se încrâncenară.

Cneazul era liniştit. Faţa lui nu arăta nici mânie, nici tulburare.

— Acum, acela în mâinile căruia se află soarta multora şi pe care niciun fel de rugăminţi nu l-au putut îndupleca, chiar acela cade acum la picioarele dumneavoastră şi vă roagă pe toţi. Totul va fi uitat, netezit şi iertat; eu însumi mă voi ruga pentru toţi, dacă veţi împlini rugămintea mea. Iată rugămintea mea. Ştiu că nu sunt mijloace, nici ameninţări, nici pedepse care să stârpească nedreptatea din rădăcini: ea s-a înfipt prea adânc. Obiceiul necinstit de a lua mită a ajuns o necesitate, o trebuinţă, chiar şi pentru acei oameni care n-au fost născuţi să fie necinstiţi. Ştiu că e aproape cu neputinţă pentru mulţi să meargă împotriva curentului obştesc. Dar acum sunt dator ca, în clipa hotărâtoare şi sfântă, când patria trebuie izbăvită, când fiecare cetăţean aduce totul şi jertfeşte totul – sunt dator să îndrept chemarea mea măcar către aceia care mai poartă în piept o inimă de rus şi care mai înţeleg cât de cât cuvântul „nobleţe”. Ce să mai vorbim despre faptul de a şti care dintre noi este mai vinovat? Poate că eu sunt mai vinovat decât toţi, poate că de la început v-am primit cu prea multă asprime; poate că prin bănuieli prea mari am îndepărtat pe aceia dintre dumneavoastră care au dorit din suflet să-mi fie de folos. Cu toate că şi eu, din partea mea, aş putea să le fac aceeaşi <imputare>. <?> Dacă ei, într-adevăr, iubeau dreptatea şi binele patriei, n-ar fi trebuit să se simtă jigniţi de purtarea mea trufaşă, ar fi trebuit să-şi înăbuşe ambiţia şi să treacă peste ei înşişi. Nu s-ar fi putut ca eu să nu bag de seamă abnegaţia lor şi marea lor dragoste pentru bine şi să nu fi primit până la urmă de la ei sfaturi folositoare şi înţelepte. Totuşi, mai curând trebuie să se dea subalternul după firea şefului, decât şeful după firea subalternului. Este, în orice caz, mai firesc şi mai uşor, pentru că subalternii au un singur şef, pe când şeful are sute de subalterni. Dar

să lăsăm acum deoparte chestiunea cine e mai vinovat. Acum chestiunea e că trebuie izbăvită ţara; pentru că ţara noastră piere, nu din pricina năvălirii unei oştiri alcătuite din douăzeci de neamuri străine, ci din pricina noastră înşine; pentru că, pe lângă conducerea legiuită, s-a înjghebat o altă conducere, mult mai puternică decât cea legiuită. S-au statornicit condiţii proprii, totul a fost tarifat, iar tariful a fost adus la cunoştinţa tuturora. Şi niciun conducător, chiar dacă el ar fi mai înţelept decât toţi legiuitorii şi conducătorii, nu mai e în stare să îndrepte răul, oricât ar îngrădi activitatea slujbaşilor răi, punându-i sub veghea altor slujbaşi. Totul va fi în zadar, atâta vreme cât fiecare din noi nu va simţi că trebuie să se ridice acum împotriva nedreptăţii, ca şi atunci când un popor întreg pune mâna pe arme împotriva <duşmanilor?> Ca rus, ca unul care sunt legat de dumneavoastră prin rudenie de sânge, prin acelaşi sânge, mă adresez acum dumneavoastră. Mă adresez acelora dintre dumneavoastră care au o idee cât de mică despre ceea ce este nobleţea gândirii. Vă chem să vă amintiţi datoria pe care o are omul, oriunde s-ar găsi. Vă chem să vă daţi seama îndeaproape de datoria, de îndatoririle dumneavoastră, în ceea ce priveşte rostul dumneavoastră pe pământ, întrucât pentru noi toţi acest lucru nu este prea limpede şi noi de-abia…[106]

Comentariu

Ideea de a scrie poemul *Suflete moarte* s-a înfiripat în mintea autorului în 1835, când a şi început lucrul la el. Primul volum a fost terminat în toamna anului 1841 şi a apărut în 1842 sub titlul: *Aventurile lui Cicikov sau Suflete moarte,* poem de N.G. În *Spovedania unui autor,* Gogol arată că tema poemului *Suflete moarte,* ca şi tema *Revizorului,* i-a fost sugerată de Puşkin: „Puşkin era de părere că subiectul *Sufletelor moarte* este bun pentru mine: îmi dădea libertatea să cutreier împreună cu eroul meu toată Rusia şi să zugrăvesc o mulţime de caractere dintre cele mai deosebite". În scrisoarea sa din 7 octombrie, Gogol îl anunţa pe Puşkin: „Am început să scriu *Suflete moarte*. O să iasă un roman lung şi, cred, foarte hazliu. Dar acum m-am oprit la capitolul al treilea. Caut un bun bârfitor cu care să leg o cunoştinţă mai intimă. În acest roman aş vrea să înfăţişez măcar sub un aspect întreaga Rusie." Treptat, proiectul iniţial devenea tot mai complex, transformându-se într-un plan grandios al unei opere în care era înfăţişat nu numai un aspect al Rusiei iobăgiste şi birocratice, ci un tablou amplu al acesteia.

În *Spovedania unui autor,* Gogol a redat trecerea de la hazliu ia tragic, de la umor la satiră. „Am început să scriu, fără să-mi fi fixat un plan precis, fără să conturez personalitatea eroului pe care-l însoţeam. Am crezut cu naivitate că proiectul ridicol, de a cărui realizare era preocupat Cicikov al meu, îmi va sugera la timp caractere şi personaje; că dorinţa de a râde, care se trezise la mine, va crea de la sine episoade caraghioase, pe

care intenţionam să le împletesc cu unele dramatice. Dar la fiecare pas mă opreau întrebările: De unde pleci? În ce scop? Ce trebuie să arate cutare caracter?…

Cu cât mă gândeam mai mult la opera mea, cu atât îmi dădeam seama mai clar că nu trebuie să iau la întâmplare caracterele pe care le voi întâlni, că va trebui să aleg numai pe cele asupra cărora s-au întipărit mai clar şi mai profund însuşirile noastre fundamentale pur ruseşti. Voiam să înfăţişez în opera mea atât înaltele însuşiri ale firii ruseşti, care încă nu fuseseră apreciate la adevărata lor valoare de toată lumea, cât mai ales acele trăsături josnice, menajate până acum de biciul usturător al satirei. Doream să adun numai tipuri psihologice, caracteristice, să valorific observaţiile culese de mult, în taină, asupra firii oamenilor, pe care nu le încredinţasem până atunci condeiului, deoarece mi-am dat seama că nu sunt destul de coapte în mintea mea, şi care, dacă ar fi redate corect, ar sluji la tălmăcirea multor sensuri ale vieţii.”

În legătură cu sarcina ce şi-a propus-o, Gogol se apucă să studieze realitatea rusă: „Am căutat să cunosc oameni de la care puteam învăţa câte ceva şi afla ce se întâmplă în Rusia, îndeosebi oameni cu experienţă şi cu spirit practic, din toate stările, şi care participau la evenimentele din ţară. Voiam să cunosc oameni din toate stările, să aflu de la fiecare câte ceva.”

Ca rezultat al unei asemenea evoluţii a proiectului lucrării, Puşkin, care se aşteptase la „o povestire hazlie cu subiectul sugerat de el pentru *Suflete moarte,* nu numai că nu a râs ascultând primele capitole ale poemului, ci s-a posomorât şi la sfârşitul lecturii a exclamat: «Doamne, ce tristă este Rusia noastră»”.

Publicarea poemului a întâmpinat mari greutăţi din partea cenzurii. În scrisoarea sa către Pietniov din 7 ianuarie 1842, autorul arată că cenzorii îl

învinuiau că „se ridică împotriva nemuririi sufletului”, deoarece „un suflet mort nu poate să existe”, iar atunci când li s-a explicat că e vorba de „suflete trecute în registre fiscale”, au declarat: „Aceasta cu atât mai mult nu se poate admite”, şi nu se poate „căci înseamnă a te ridica împotriva iobăgiei”. Cenzura socotea că „operaţiunile lui Cicikov sunt ispititoare” şi s-ar putea ca „mulţi alţii să-i urmeze exemplul şi să cumpere suflete moarte”.

Cenzura petersburgheză a admis în cele din urmă publicarea poemului, tăind totuşi *Povestea Căpitanului Kopeikin,* care conţinea o critică necamuflată a instituţiilor guvernamentale. În legătură cu aceasta, Gogol scria la 9 aprilie prietenului său Prokopovici: „Mi-au scos un episod întreg – cel cu Kopeikin, episod ce mi se părea extrem de necesar, mai mult chiar decât îşi închipuie ei. Am hotărât să nu renunţ la el nici în ruptul capului. L-am refăcut în aşa fel, încât nicio cenzură să nu se poată lega de ceva. I-am scos afară pe generali şi multe altele şi trimit capitolul astfel modificat lui Pietniov spre a-l înainta cenzurii.”

Sub presiunea cenzurii, a fost schimbat şi titlul poemului *(Aventurile lui Cicikov sau Suflete moarte).*

Satisfăcut de impresia produsă de *Suflete moarte* asupra cititorilor, Gogol scria: „…poemul a sădit în toate sufletele dezgust pentru eroii mei şi pentru josniciile lor; el a presărat oarecare tristeţe, de care aveam nevoie, şi o nemulţumire împotriva noastră înşine”.

Bielinski, care, îndată după Puşkin a apreciat la justa lui valoare talentul lui Gogol, a caracterizat *Suflete moarte* ca pe o operă demascatoare a rânduielilor iobăgiste şi birocratice din Rusia. Vorbind despre poem ca despre „o operă care smulge fără cruţare vălul sub care se ascunde realitatea”, marele critic l-a apreciat ca o lucrare

„de o valoare artistică uriaşă prin concepţia şi realizarea ei, prin redarea caracterelor şi prin zugrăvirea în amănunţime a vieţii din Rusia – o operă care se remarcă în acelaşi timp prin profunzimea ideii, prin conţinutul ei social şi istoric…”.

În lupta împotriva interpretării reacţionare a sensului *Sufletelor moarte,* Bielinski a dezvăluit şi a fundamentat conţinutul noii orientări în literatură ce se contura în anii aceia, orientare cunoscută sub denumirea „şcoala naturală”, ce punea temeliile realismului în literatura rusă.

Suflete moarte a fost opera pe baza căreia s-au format tinerii scriitori realişti ruşi din deceniul al cincilea al veacului trecut. Critica cuprinzătoare a rânduielilor autocrat-iobăgiste din Rusia a contribuit la dezvoltarea ideilor revoluţionare pe care le îmbrăţişau cei ce căutau o ieşire din impasul în care ajunsese ţara în timpul lui Nicolae. I.

Mai târziu, Herzen a denumit poemul „un reproş amar” şi „o spovedanie înspăimântătoare a Rusiei contemporane”. El scria: „Datorită lui Gogol, noi i-am văzut, în sfârşit, pe «nobilii latifundiari» în palatele şi casele lor, fără măşti, fără sulimanuri, în permanenţă beţi şi nesăţioşi…”

Cernîşevski îl considera pe Gogol „cei mai mare dintre scriitorii ruşi”. El avea în vedere semnificaţia demascatoare, critică a operei gogoliene. Conţinutul de idei al principalelor lucrări ale lui Gogol, şi mai ales *Revizorul* şi *Suflete moarte* s-au bucurat de o înaltă apreciere din partea lui Lenin, care a pus numele lui Gogol alături de cel al lui Bielinski.

În 1846, a fost publicată ediţia a doua a *Sufletelor moarte,* însoţită de o prefaţă a autorului în care s-a reflectat destul de clar starea de spirit care apare în volumul al doilea al *Sufletelor moarte şi* în *Pagini alese din corespondenţa cu prietenii*. Tendinţele împăciuitoriste au apărut pe

primul plan. Gogol îi împărtăşeşte cititorului cam în ce direcţie va evolua lucrarea. Nobilimea latifundiară, „cercurile înalte”, demascate de el, sunt denumite de scriitor „floarea poporului”.

În recenzia sa la ediţia a doua a *Sufletelor moarte,* Bielinski scria: „Această prefaţă inspiră temeri în ceea ce priveşte bunul renume al scriitorului în viitor (pentru trecut, el este de neclintit), faima creatorului unor opere ca *Revizorul* şi *Suflete moarte;* ea ameninţă literatura rusă cu o nouă şi grea pierdere prematură”.

Gogol însuşi a fost nevoit să recunoască faptul că această prefaţă a fost nereuşită. În *Spovedania unui autor* el scria: „În acelaşi timp am adresat tuturor cititorilor *Sufletelor moarte* un apel, nu tocmai cuviincios şi nici prea abil. Ştiam foarte bine că mulţi vor râde, dar eram pregătit să suport orice batjocură, numai să obţin ceea ce doream.”

Totuşi, această prefaţă este interesantă prin faptul că arată cu câtă perseverenţă aduna Gogol materiale despre viaţa din Rusia pentru romanul său. Redăm în întregime această prefaţă.

AUTORUL CĂTRE CITITORI

„Oricine ai fi tu, cititorule, oricare ar fi locul pe care-l deţii în viaţă, indiferent de starea ta socială, indiferent dacă ai un grad înalt sau dacă eşti un om simplu, dar dacă ţi-a fost dat să înveţi carte şi ţi-a căzut în mână cartea mea, te rog să mă ajuţi.

În cartea de faţă, pe care ai citit-o desigur în prima ediţie, apare un om oarecare din ţara noastră. El cutreieră pământul nostru rusesc şi se întâlneşte cu oameni de diferite condiţii sociale, începând cu nobilii şi sfârşind cu oamenii simpli. Alegând acest personaj, am vrut să arăt în primul rând lipsurile şi viciile omului rus, şi nu meritele şi virtuţile lui, iar pe toţi cei din jur nu i-am zugrăvit decât cu scopul de a înfăţişa slăbiciunile şi lipsurile noastre; caractere şi oameni mai aleşi vor

apărea în celelalte părţi ale poemului. Multe lucruri nu sunt redate în carte în mod real, adică aşa cum se petrec ele pe pământul Rusiei, deoarece n-am putut să cunosc totul: ca să cunoşti tu însuţi măcar a suta parte din cele ce se petrec pe pământul nostru, îţi trebuie mai mult decât o viaţă de om. Şi apoi, datorită propriei mele neglijenţe, lipsei de maturitate şi grabei mele, cartea are o mulţime de greşeli şi omisiuni de tot felul, astfel că pe fiecare pagină e câte ceva care ar trebui îndreptat; şi te rog, cititorule, să mă corectezi. Nu neglija acest lucru. Oricât de învăţat ai fi şi oricât de interesantă ar fi viaţa ta, oricât de lipsită de valoare ai socoti cartea mea şi oricât de neînsemnate ţi s-ar părea observaţiile şi îmbunătăţirile pe care le-ai putea aduce, te rog să le faci. Iar tu, cititorule fără multă carte, de condiţie mai modestă, nu te socoti un neştiutor care n-ar fi în stare să mă-nveţe ceva. Oricine a trăit şi a umblat prin lume, oricine a avut de-a face cu oameni, a putut observa câte ceva, care a scăpat celorlalţi, şi a putut afla câte ceva ce nu ştiu alţii. De aceea nu mă lipsi de observaţiile tale; e cu neputinţă ca, citind toată cartea cu atenţie, să nu găseşti de spus măcar ceva despre vreun pasaj.

Ce bine ar fi, de pilda, ca măcar vreunul din oamenii cu multă experienţă şi buni cunoscători ai vieţii, familiarizat cu mediul oamenilor descrişi de mine, să-şi noteze observaţiile în timpul lecturii, fără să-i scape nicio pagină: să nu înceapă să citească decât cu condeiul în mână şi o coală de hârtie dinainte, iar după ce va citi câteva pagini, să caute să-şi aducă aminte de toată viaţa sa şi de toţi oamenii pe care i-a întâlnit vreodată, de toate câte s-au desfăşurat sub ochii lui şi de tot ce a văzut el însuşi sau a auzit de la alţii, fie că ar avea vreo asemănare cu ceea ce am înfăţişat în cartea mea, fi© că ar fi cu totul opus celor zugrăvite de mine; apoi să le noteze întocmai aşa cum i-au venit în minte şi să-mi trimită filă cu filă, pe măsură ce va

scrie, procedând astfel până la terminarea cărţii. Ce mare serviciu mi-ar face! Nicio preocupare de stil sau de alegere a expresiilor; nu e vorba de stil, ci de fapte şi de adevărul lor. De asemenea, să lase deoparte orice sfială, dacă are să-mi reproşeze ceva sau vrea să mă dojenească sau să-mi arate că, în loc să aduc vreun folos mai mult rău am făcut, şi asta din pricina unei prezentări greşite sau nechibzuite. Îi voi fi recunoscător pentru toate.

Aş dori, de asemenea, să se găsească cineva din înalta societate, un om cu totul diferit de cei înfăţişaţi în cartea mea, atât prin viaţa pe care a dus-o cât şi prin instrucţiunea primită – cineva care cunoaşte bine lumea din care face parte – aş dori să se hotărască şi el să recitească această carte şi să-şi aducă aminte de toţi oamenii din înalta societate pe care i-a întâlnit cândva, cercetând cu luare aminte dacă există vreo asemănare între aceste două lumi şi dacă nu cumva la cei de sus se petrec aceleaşi lucruri ca la cei de jos. Şi, astfel, să descrie tot ce-i va da prin gând în legătură cu aceasta, adică orice întâmplare din lumea lui care ar fi o confirmare sau o dezminţire a celor spuse de mine; să arate cum s-a desfăşurat întâmplarea sub ochii lui, fără a scăpa din vedere nici oamenii, cu moravurile, înclinaţiile şi obiceiurile lor, nici obiectele înconjurătoare, de la haine până la mobilier şi la pereţii între care îşi duc viaţa. Trebuie să cunosc şi eu această societate care este floarea poporului. Nu pot să încredinţez tiparului viitoarele volume ale operei mele, până când nu voi cunoaşte cât de cât viaţa din Rusia sub toate aspectele, cel puţin atât cât e necesar pentru opera mea.

De asemenea, n-ar fi rău să se găsească cineva, înzestrat cu imaginaţie şi cu darul de a reda viu diferite împrejurări în care se găsesc oamenii, urmărindu-i cu gândul în diversele lor domenii de activitate – într-un cuvânt, un om capabil să pătrundă ideea autorului» s-o dezvolte, să

urmărească cu mare atenţie fiecare personaj înfăţişat în cartea mea şi să-mi spună cum ar trebui să procedeze acest personaj în cutare sau cutare împrejurare, ce ar trebui să se întâmple cu el, judecind după comportarea lui din primul volum, ce împrejurări noi ar putea să se ivească în viaţa lui şi ce anume ar trebui să adaug la cele scrise de mine; aş vrea să pot ţine seamă de toate acestea, înainte de apariţia cărţii într-o ediţie nouă şi într-o formă mai reuşită.

Un singur lucru îl rog pe acela care ar dori să-mi împărtăşească obiecţiunile sale: să nu socotească, atunci când îmi va scrie, că se adresează unui om cu aceeaşi cultură, aceleaşi gusturi şi aceleaşi preocupări ca şi el, şi care ar putea înţelege multe fără explicaţii; să-şi închipuie că are de-a face cu un om având incomparabil mai puţină carte, sau care n-a învăţat aproape nimic. Şi mai bine ar fi să-şi închipuie că în locul meu e un om simplu de la ţară, care şi-a petrecut toată viaţa în cine ştie ce colţ uitat de lume şi căruia trebuie să-i explici orice lucru cât mai amănunţit şi în limbaj cât mai simplu – ca unui copil, de pildă – ferindu-te tot timpul să foloseşti vreo expresie care ar depăşi putinţa lui de a pricepe. Şi astfel – dacă cel care va face însemnări pe marginea acestei cărţi va ţine seama de rugămintea mea – notele sale vor fi mai valoroase şi mai interesante decât şi-ar putea închipui şi-mi vor fi de un real folos.

Aşadar, dacă s-ar întâmpla ca dorinţa mea, izvorâtă din inimă, să fie împlinită de cititori, şi dacă, într-adevăr, se vor găsi oameni buni care ar vrea să facă totul aşa cum i-am rugat, iată cum vor putea să-mi trimită însemnările lor: să scrie numele pe un plic, să-l pună apoi într-un alt plic adresat rectorului Universităţii din Sankt-Petersburg, excelenţei sale Piotr Alexandrovici Pletniov, direct la Universitatea din Sankt-Petersburg, sau adresat înălţimii sale Stepau Petrovici Şevîriov, profesor la Universitatea din

Moscova, direct la Universitatea din Moscova – fiecare, după cum locuieşte mai aproape de un oraş sau de celălalt.

Mulţumesc sincer tuturor ziariştilor, şi îndeobşte tuturor literaţilor, pentru părerile lor exprimate până acum cu privire la cartea mea; deşi unele din ele au fost oarecum exagerate şi subiective – lucru destul de frecvent – ele au fost totuşi de mare folos atât minţii cât şi sufletului meu. Îi rog să nu mă lase nici de astă dată fără observaţiile lor. Îi încredinţez cu sinceritate că tot ce vor spune, pentru a mă lămuri şi a mă iniţia, va fi primit de mine cu recunoştinţă."

După propria mărturisire a autorului, el s-a apucat să lucreze la volumul al doilea al poemului *Suflete moarte* în anul 1840.

În 1845 Gogol a ars manuscrisul acestui volum care, după toate aparenţele, fusese terminat. Scriitorul a reluat lucrul la cea de-a doua variantă abia în 1848.

În 1851, lucrarea era terminată şi pregătită pentru tipar; dar, în februarie 1852, autorul a aruncat-o în foc pentru a doua oară.

Capitolele volumului al doilea al poemului, păstrate în ciornă, au fost publicate pentru prima oară în 1855 sub titlul: *Scrierile lui Gogol găsite după moartea autorului.* M., 1855.

Încă în 1840, adică înainte de a fi terminat primul volum al poemului, Gogol scria: „… urmarea lui se schiţează în mintea mea mai pură, mai măreaţă şi-mi dau seama acum că proiectul meu poate să se transforme într-o operă de proporţii colosale". Gogol vorbea despre prima parte a *Sufletelor moarte* ca despre o „culegere de capitole inofensive şi modeste" în comparaţie cu proiectul grandios al celei de a doua părţi.

Sarcina pe care şi-o propusese Gogol nu se limita la demascarea realităţilor ruse. Poemul era

menit să afirme şi idealuri pozitive: „La ce foloseşte înfrângerea infamiei, a viciului, expunându-le vederii tuturor, dacă nici ţie însuţi nu ţi-e clar idealul contrariului, idealul omului minunat…”

Realizarea acestei sarcini nu avea sorţi de izbândă, deoarece scriitorul spera să găsească idealul în împăcarea cu realitatea rusă, împăcare ce s-a vădit în justificarea de către autor a unor fenomene dintre cele mai ruşinoase ale realităţii ruse din vremea sa, în acceptarea celor mai reacţionare concepţii exprimate de către apărătorii orânduirii de stat autocrat-iobăgiste. Expresia cea mai caracteristică a acestor concepţii o constituie ale sale *Pagini alese din corespondenţa cu prietenii,* care au primit o ripostă vehementă prin cunoscuta scrisoare a lui Bielinski către Gogol. Aceleaşi concepţii au stat şi la baza zugrăvirii personajelor „pozitive” din partea a doua a. *Sufletelor moarte,* caractere născocite, lipsite de veridicitate. Însuşi autorul şi-a dat seama de acest eşec al său.

În acelaşi timp însă Gogol, ca artist, susţinea că numai prezentarea realistă a lucrurilor putea să aibă efect asupra cititorului şi să determine la el o cotitură morală. Gogol susţinea că orice scriere a sa trebuie să fie „numai realitate şi adevăr”.

El socotea că scriitorul nu trebuie să se abată „în domeniul idealului.” „Nu e suficient să înfăţişezi câteva caractere minunate care denotă spiritul nobil al speţei noastre… şi nici nu avem dreptul să vorbim despre ceea ce e înălţător şi frumos, fără a arăta totodată cât se poate de limpede, pe înţelesul oricui, căile ce duc la aceste idealuri. Această din urmă condiţie, s-ar putea spune cea mai importantă, a fost prea puţin respectată în volumul al doilea al *Sufletelor moarte;* tocmai de aceea volumul a şi fost ars.”

În afara unui singur capitol, e de presupus că Gogol a distrus, în 1845 lucrarea în întregime în

prima ei versiune. „Îndată ce vâlvătaia focului a devorat ultimele file ale cărţii mele, scria Gogol, conţinutul ei a reînviat, într-o formă purificată şi luminoasă, întocmai ca pasărea Phoenix din propria ei cenuşă…” Apariţia volumului al doilea în forma în care se afla ar fi fost mai curând dăunătoare decât utilă. Deşi scriitorul s-a apucat să lucreze abia în 1848 la varianta a doua a celui de al doilea volum, el a început să strângă material pentru noul şi grandiosul său proiect îndată după distrugerea primei variante. Gogol acorda o uriaşă importanţă culegerii materialului. Socotea ca fiind necesare, înainte de toate, date amănunţite despre „statistica materială şi spirituală a Rusiei” şi căuta să atragă la strângerea materialelor mai mulţi prieteni, adresându-se în acelaşi timp şi unor persoane străine. Astfel, fratele poetului Iazîkov făcea pentru Gogol însemnări prin regiunea Volgăi, unde trebuia să se desfăşoare acţiunea poemului.

Pe soţia prietenului său A. S. Danilevski, Gogol a rugat-o să întocmească pentru el „tipuri”, adică, alegând pe câte cineva din cei care pot fi socotiţi reprezentanţi ai unei anumite stări sociale sau ai unui tip uman, să înfăţişeze prin trăsăturile acestei persoane starea socială respectivă, fie chiar şi în felul următor, bunăoară: un Don Juan din Kiev; o *femme incomprise* din gubernie; un funcţionar de tip european, un funcţionar de tip vechi etc. „Toate datele pe care le-am obţinut cu greutăţi extraordinare, scria Gogol, sunt insuficiente pentru ca ale mele *Suflete moarte* să fie ceea ce trebuie să fie.”

În noiembrie 1848, Gogol nu se apucase încă de redactarea definitivă a volumului, deoarece îi scria lui Pletniov: „Chibzuiesc, cumpănesc şi analizez materialele celui de al doilea volum al *Sufletelor moarte*... Citesc mai ales ceea ce denotă în mai mare măsură spiritul rusesc. Înainte de a lua în mod serios condeiul în mână, vreau să-mi înarmez auzul cu sunetele limbii ruse.” În mai 1849, Gogol

îi scrie lui Jukovski că aşteaptă cu nerăbdare să citească tot ceea ce a reuşit să scrie până acum cu, „atâtea îndoieli şi emoţii”.

În vara şi toamna anului 1849, Gogol a citit anumite capitole prietenilor săi şi unul din aceştia, L. Amoldi, a remarcat că Gogol avea atunci în servietă toată partea a doua a *Sufletelor moarte* „terminată în ciornă”.

Aceste lecturi au stârnit entuziasmul unanim al asistenţei. După spusele lui A. O. Smirnova, volumul întâi păli cu totul în faţa ei, în comparaţie cu volumul al doilea: aici, umorul era ridicat la cel mai înalt nivel al măiestriei artistice, îmbinându-se cu pateticul.

În 1849—1850, Gogol îi scria lui A. O. Smirnova: „Constat că trebuie să mă mai pregătesc mult: trebuie să citesc atent, şi încă foarte atent, tot ce priveşte ţinutul nostru”. În ianuarie 1850, Gogol îi scria lui P. A. Pletniov: „Nu se întrevede prea curând sfârşitul lucrului… Am frământat în gând aproape toate capitolele, ba chiar le-am schiţat şi pe hârtie, dar ele nu sunt decât schiţate. N-am scris definitiv decât vreo două-trei.”

Exigenţa lui Gogol faţă de opera sa creştea pe măsura înaintării lucrului. „Artisticul exprimat în cuvinte e la fel ca şi măiestria în pictură, scria el. Un tablou trebuie când să-l priveşti de la distanţă, când să te apropii din nou de el, să observi necontenit dacă nu apar anumite stridenţe care să încalce armonia lucrării.”

În scrisorile adresate unor prieteni, Gogol arată că va veni la Petersburg în primăvara lui 1851 în legătură cu publicarea volumului al doilea. Apoi amână această călătorie pentru toamnă, însă toamna renunţă deodată la publicarea lucrării sale, declarând că e slabă şi că «trebuie să o refacă în întregime.

După o muncă titanică, Gogol şi-a dat probabil seama din nou că a alunecat în „domeniul idealului” de care se temuse atât de mult.

Îndoielile chinuitoare ale artistului s-au soldat din nou cu arderea părţii a doua a *Sufletelor moarte* (februarie 1852).

Conţinutul capitolelor care nu au ajuns până la noi este cunoscut parţial din amintirile lui L. I. Amoldi, A. O. Smimova şi S. P. Şevîriov. În aceste capitole se povesteşte cum Cicikov l-a adus pe Tentetnikov la generalul Betrişcev, cum s-au împăcat ei definitiv şi cum generalul şi-a dat consimţământul pentru căsătoria lui Tentetnikov şi Ulinka. Dar înainte de nuntă, Tentetnikov, implicat într-o acţiune politică, este arestat, apoi deportat în Siberia; Ulinka îl urmează în deportare şi se mărită cu el.

În legătură cu volumul al doilea, critica progresistă a vremii a relevat nereuşita lui Gogol în zugrăvirea exponenţilor unor idealuri înalte.

Dobroliubov scrie că Gogol „a căutat să întruchipeze nişte idealuri pe care nu le-a putut găsi… Murazov al lui este o repetare a lui Frol Silin, ţăranul binefăcător, Ulinka lui – o palidă copie a sărmanei Liza”. Şi A. F. Pisemski a subliniat nivelul artistic scăzut al acestor personagii şi mai ales al moşierului ideal Kostanjoglo. În acelaşi timp însă, criticul a relevat perfecţiunea prezentării unor personagii ale poemului ca Tentetnikov, Betrişcev, ca Petuh şi fiii acestuia, ca Hlobuev.

O apreciere mai cuprinzătoare a capitolelor păstrate din *Suflete moarte* îi aparţine lui N. G. Cernîşevski, care în *Studii asupra perioadei gogoliene* scria: „În fragmentele ce s-au păstrat, sunt multe pagini care merită să figureze printre lucrările cele mai valoroase pe care le-a dat Gogol, pagini care te încântă prin calităţile lor artistice şi, ceea ce e mai important, prin veridicitate şi prin forţa unei nobile indignări… scriitorul care a creat *Revizorul* şi primul volum al *Sufletelor moarte* a rămas până la sfârşitul vieţii sale acelaşi mare artist, cu toate că a putut să se înşele ca

gânditor…” Cernîşevski a relevat faptul că rătăcirile ideologice ale lui Gogol, care încerca să se împace cu realităţile din Rusia, erau în flagrantă contradicţie cu „dragostea înflăcărată de adevăr şi bine” caracteristică lui Gogol. Cernîşevski atribuia aceste rătăciri ideologice influenţei nefaste a slavofilismului reacţionar. Marele critic democrat-revoluţionar nu împărtăşea părerea, destul de răspândită pe acea vreme, cum că Gogol n-a fost în stare să înfăţişeze un erou ideal din pricina mărginirii talentului său satiric. Cernîşevski scrie că pricina trebuie căutată tocmai în multilateralitatea talentului şi originalitatea lui Gogol, „într-o înrudire extrem de strânsă cu realitatea: când realitatea îi oferea personagii ideale, ele erau admirabil prezentate de Gogol, ca de exemplu în *Taras Bulba* sau chiar în *Nevski Prospekt* (figura pictorului Piskariov); când însă realitatea nu-i oferea personagii ideale sau le prezenta în situaţii inaccesibile artei, ce-i rămânea de făcut scriitorului? Să le născocească? Alţii, obişnuiţi să mintă, reuşesc s-o facă destul de bine; dar Gogol n-a ştiut să mintă niciodată.”

I. N. Medvedeva

(După vol. V, Opere, N. V. Gogol,
Ed. Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S.,
Moscova, 1952)

[1] Care e şi servitor şi chelner (n.r.).

[2] *Sbiten* – băutură caldă, preparată din miere cu mirodenii (n.r.).

[3] Curtea de Apel; instanţa judecătorească superioară din capitala guberniei (n.r.).

[4] În Rusia ţaristă, gradele civile se împărţeau potrivit tabelelor fixate încă sub ţarul Petru I, în patrusprezece clase (n.r.).

[5] *A. P. Kotzebue* – dramaturg german (n.r.).

[6] Adică pentru ordinul Sf. Stanislav (n.r.).

[7] *Foraiter* (de la cuvântul german *Vorreiter)* – unul din surugiii calări la trăsurile cu şase sau nouă cai (n.r.)

[8] *A îndoi colţul unei cărţi* – termen la jocul de cărţi : a miza pe acea carte (n.r.).

[9] *„Sîn oteceatva”* – „Fiul patriei”, revistă istorică, politică şi literară, conservatoare, editată de N. Greci, între anii 1812—1818 (n.r.).

[10] În Rusia, de la 1718 până la 1858, populaţia bărbătească supusă la plata impozitului „pe cap de om” (mai ales ţăranii şi târgoveţii) era înregistrată prin recensăminte speciale (aşa-numitele „revizii”). Cei înregistraţi prin revizii mai purtau numele de „suflete de revizie” (n.r.).

[11] Prinţul Mihail Ilarionovici Golenişcev-Kutuzov (1745—1813) – feldmareşal rus, căruia i se atribuie meritul salvării Rusiei în timpul invaziei napoleoniene din 1812 (n.k.).

[12] Ţarul Pavel I (1796—1801) (n.r.).

[13] Plăcintă tradiţională în Rusia, umplută cu brânză sau carne (n.k.).

[14] *Neuvajal-Korîto* – Fudulea-Troacă (n.t.).

[15] *Korovi Kirpici* – Baligă (n.t.).

[16] *Koleso Ivan* – Roată Ivan (n.t.).

[17] Peşte răpitor de râu, în formă de fus, acoperit cu solzi mărunţi de culoare brună-verzuie şi având în vârful mandibulei un mic fir alungit (n.k.).

[18] *A juca în dubletă* – a nu retrage din joc câştigul dublând mereu miza (din carnetul de însemnări al lui Gogol) (n. r.).

[19] Joc de cuvinte: *burdaşka* înseamnă poşircă (n.t.).

[20] *Galbic, bancă* – jocuri de cărţi (n. r.).

[21] *Fenardi* – acrobat şi prestidigitator cunoscut în Rusia, în deceniul al treilea al secolului trecut (n.r.).

[22] Împuşcă, Înjură, Zboară, Foc, Grozavul, Înhaţă, Frige, Prăjeşte, Frumoasa, Răsplata, Ocrotitoarea (n.t.).

[23] Vechi cântec franţuzesc (n.r.).

[24] Poporul rus dă ursului porecla „Mişka”, diminutiv de la Mihail (n. t.).

[25] *Mavrocordat, Miaulis, Canaris* – luptători greci pentru independenţă (în timpul războiului de la 1821—1828) (n. r.).

[26] *Bagration* – general rus, erou din războiul de la 1812 (n. r.).

[27] *brebeneac* – sturz (n.k.).

[28] Regele Gog, conducătorul poporului războinic Magog (legendă biblică) (n. r.).

[29] *fricassée* – tocană (fr.) (n.t.).

[30] *Arşin* – măsură de lungime egală cu 0,71m. *Verşoc* – idem, 0,044m. (n.r.).

[31] *Obroc* – dare în bani sau în natură, pe care un iobag scutit de munca pe moşie trebuia s-o plătească în schimb moşierului (n.r.).

[32] Bancnotă de 10 ruble (n.r.).

[33] *Doezjdai-ne-doedeş* – Ajungi-n-ajungi (n.t.).

[34] *Tombac* – aliaj de aramă şi zinc (n.r.).

[35] *mitarnic* – care primeşte mită; necinstit. *nemitarnic* – incoruptibil. (n.k.)

[36] În limba rusă, majoritatea numelor de bărbaţi se termină în consoane (n. t.).

[37] În mitologia greacă, zeiţa Justiţiei (n.r.).

[38] O pedeapsă obişnuită, pe vremea aceea, pentru micii funcţionari. Şeful lua cizmele slujbaşului respectiv, pentru ca acesta să nu poată pleca înainte de a copia toate hârtiile încredinţate (n.r).

[39] Zerţală - prismă triunghiulară, pe care erau lipite copii de pe ucazurile lui Petru I asupra drepturilor civile, regulamentelor etc. După legile vechi, la toate instituţiile publice trebuia să se găsească o zerţală (n.r.).

[40] *Werther, Charlotta* – eroii romanului sentimental *Suferinţele tânărului Werther* de Goethe (n.r.).

[41] *Malorusia* – Ucraina (n.r.).

[42] Sistem de învăţământ al pedagogului englez Lancaster (1771—1838) care constă în aceea că pedagogul învaţă pe cei mai buni elevi, iar aceştia, la rândul lor, pe cei slabi. Metoda lui Lancaster era folosită de decembrişti pentru alfabetizarea soldaţilor. Prin faptul că

dirigintele poştei laudă „şcoala lui Lancaster", Gogol subliniază atitudinea neconformistă a acestuia, care se vădeşte şi în povestea căpitanului Kopeikin (n.r.).

[43] Corect: *Sprechen Sie deutsch?* – Vorbiţi nemţeşte? (Germ.) (N.t.).

[44] Poem al poetului englez E. Young (1684—1765) „Cugetări nocturne" (n.r.).

[45] Operă mistico-religioasă a scriitorului german Eckartshausen (1752—1803) (n. r.).

[46] *N. M. Karamzin* (1766—1826) – Istoric rus idealist (n.r.).

[47] *„Moskovskie Vedomosti"* – „Buletinul Moscovei" (n. t.).

[48] *Entrechat* – săritură cu bătaia de mai multe ori a călcâielor în aer (fr.) (n.t.).

[49] Nume de eroi din înalta societate, obişnuite îndeosebi în romanele şi nuvelele din cel de-al treilea deceniu al secolului al XIX-lea (n.t.).

[50] *incomodité* – neplăcere, boală uşoară (fr.) (n.t.).

[51] *fijmă* – rochie cu cercuri de sârmă, în formă de paner, purtată în secolul al XVIII-lea (n.r.).

[52] *Belle femme* – femeie frumoasă (fr.) (n.t.).

[53] Ceea ce se cheamă o poveste (fr.) (n.t.).

[54] *Rinaldo Rinaldini* — tâlhar legendar italian, erou al romanului cu acelaşi titlu al scriitorului german Vulpius (1762—1827) (n.r.).

[55] *horreur* – grozăvie (fr.) (n. t.).

[56] *„Polejati"* înseamnă *„a sta culcat"; „zavalitsia"* înseamnă *„a se tolăni"* (în limba rusă) (n. t.).

[57] *Culebeaki* – un fel de pateu cu carne, cu peşte sau măruntaie (n. r.)

[58] Lineici – un fel de trăsură cu mai multe locuri în care călătorii stau pe bănci laterale (n.r.).

[59] *Commérages* – clevetiri, trăncăneli (fr.). (n. t.).

[60] *Orşadă* – băutură răcoritoare (n. r.).

[61] *Balsam* – denumire glumeaţă dată băuturilor tari (n.r.).

[62] *Vşivaia-spesi* – Semeţie păduchioasă (n.t.)

[63] *Borovki* – Porceşti (n.t.).

[64] *Zadirailovo* – Gâlceveni (n.t.)

[65] *Drobiajkin* – Snopilă (n. t.)

[66] *Vocsal* – cuvânt de origine engleză, însemnând local de reuniuni, de petreceri; mai târziu, denumire dată localului de staţie de cale ferată (n.r.).

[67] *Şeherazada* – personaj din basmul oriental O *mie şi una de nopţi* (n.r.).

[68] *Nevski Prospekt, Gorohovaia, Liteinaia* – străzi principale din Petersburg (n.r.).

[69] *Semiramida* – regină legendară a Asiriei şi Babiloniei; şi-a împodobit capitala, printre altele, şi cu vestitele „grădini suspendate" (n.r.).

[70] *Albăstrele* – bancnote de câte 5 ruble (n.r.).

[71] *Général en chef* – cel mai înalt grad de general (n.r.).

[72] Pronunţare stâlcită a cuvintelor *fines herbes* – un fel de sos picant (fr.) (n.t.).

[73] E vorba de numărul 666, prin care, în Apocalipsa, e desemnat antihristul (n.r.).

[74] Gogol a început poemul său Suflete moarte în Elveţia, în 1836, continuându-l în Italia, la Roma, unde – în 1841 – au fost scrise şi aceste ultime pagini ale primului volum (n.r.).

[75] *„Zăpezile albe"* – cântec popular rus, foarte răspândit, pe care îl cântau surugiii în timpul călătoriei (n.r).

[76] Nobilimea rusă se împărţea în două categorii: prima – cu titlu de nobleţe ereditar, a doua – cu titlu personal, netransmisibil (n.r.).

[77] Aluzie la fabula *Muzicanţii* de Krîlov (n.r.).

[78] *Treuha* – tichie de postav gros, cu margini de blană care, lăsate în jos, apără urechile şi ceafa de ger (n.r.)

[79] Adică bancnote (n.r.).

[80] *Cantonişti* – fiii de militari, care depindeau, de la naştere, de departamentul de război (n.r.).

[81] *Consiliul de Tutelă* – instituţie de credit ipotecar-funciar în Rusia ţaristă (n.r.).

[82] Pentru o justă înţelegere a capitolelor care urmează, socotim necesară o explicaţie întemeiată pe date riguros controlate de istoriografia literară sovietică.

Apariţia în 1842 a primului volum din *Suflete moarte* a zguduit, prin caracterul lui puternic demascator, întreaga opinie publică din Rusia, stârnind discuţii vii. În timp ce cercurile progresiste ale societăţii au primit cartea cu entuziasm, elementele reacţionare, care

s-au recunoscut în diferitele personaje, au luat, prin critica oficială a vremii, o atitudine categoric potrivnică autorului, împotriva acestora din urmă a luptat marele critic democrat-revoluţionar Bielinski, care a apreciat *Sufletele moarte* ca fiind o operă „pe cât de patriotică, pe atât de plină de adevăr; o operă care smulge fără cruţare vălul de pe realitate... O carte profundă prin gândire, o operă socială şi istorică...”

Ca mare artist realist, Gogol mergea în întâmpinarea a ceea ce era nou şi contribuia prin operele lui la dezvăluirea adevărului despre Rusia autocrată şi iobăgistă. Dar el însuşi s-a speriat de acest adevăr şi, aşa cum va spune mai târziu V.G. Korolenko: „Sub înrâurirea ideilor greşite, care s-au dezvoltat prin faptul că se depărtase de viaţă, şi-a trădat propriul său geniu, şi-a încetinit zborul imaginaţiei creatoare, îndreptând-o pe o cale greşită şi organic străină de ea”.

Schimbarea intervenită în concepţiile lui Gogol pe la 1845 a fost condiţionată de limitele lui ideologice, de conflictul dintre Gojgol-artistul şi Gogol-gânditorul, de influenţa nefastă a slavofililor şi, în bună parte, de şederea lui în străinătate, care a întrerupt legăturile scriitorului cu mişcarea socială progresistă din Rusia.

Toţi aceşti factori au determinat o profundă criză sufletească: pradă unor rătăciri mistico-religioase, marele scriitor ajunge, in ultimii ani ai vieţii, la un dezechilibru psihic accentuat.

Tragedia lui Gogol n-a fost numai o tragedie a lui. Ea a fost expresia contradicţiilor adânci ale vremii sale, în care se înfruntau două forţe : nobilimea ca reprezentantă a orânduirii feudale, a tot ce era reacţionar şi înapoiat, pe de o parte, şi noile forţe democrate reprezentate de revoluţionarii raznocinţi, care s-au ridicat întru apărarea cauzei poporului, pe de altă parte.

Tocmai acestei perioade de dezorientare îi corespunde conceperea celui de-al doilea volum al *Sufletelor moarte,* în care autorul îşi propusese să înfăţişeze aspectele pozitive ale vieţii ruse. Dar Gogol n-a înţeles că mediul social din care se inspira, lumea Cicikovilor şi a Sobakevicilor, nu putea să-i ofere materialul necesar pentru înfăţişarea aspectelor pozitive ale realităţii, el nu şi-a putut da seama că într-un asemenea mediu nu putea să existe nici un fel de renaştere spirituală a personajelor pe care le înfierase într-o satiră atât de necruţătoare. După cum arată criticul sovietic N.L. Stepanov, această încercare de a Idealiza unele aspecte şi personaje negative „explică şi caracterul imperfect din punct de vedere artistic

al volumului al doilea şi faptul că, pe lângă figurile pline de realism şi viaţă, întâlnim aici şi personaje artificiale, pe de-a-ntregul scornite şi străine de geniul realist al scriitorului”.

Gogol şi-a dat totuşi seama, în bună parte sub înrâurirea celebrei *Scrisori* a lui Bielinski (vezi *Scrisoare către Gogol,* Bielinski, *Opere filozofice alese,* vol. II, pag. 497, Ed. „Cartea Rusă, 1957), că însăşi concepţia celui de-al doilea volum este greşită, că ea nu corespundea realităţii din acea vreme şi deci nu reda adevărul vieţii, fapt care l-a determinat să ardă cea mai mare parte a manuscrisului, rămânând doar câteva capitole, care se publică în volumul de faţă (n.r.).

[83] În parantezele ascuţite sunt introduse cuvintele care lipsesc în manuscris, dar care sunt necesare sensului; în parantezele pătrate sunt introduse cuvintele pe care autorul le-a tăiat din text; după cuvintele pentru care există îndoială că au fost corect descifrate, s-a pus un semn de întrebare, în paranteză ascuţită <?>.

[84] *Brander* – vas încărcat cu materii combustibile sau explozibile, folosit pentru incendierea navelor duşmane (n.r.).

[85] În Rusia ţaristă exista un obicei, în special în mediul funcţionăresc, ca de sărbători să-ţi feliciţi şefii, semnând în nişte liste ţinute de portar, care apoi le transmitea celor în drept (n.r.).

[86] Sfârşitul capitolului lipseşte. În prima ediţie a volumului al doilea al *Sufletelor moarte* (1855), se află următoarea notă: „Aici lipseşte împăcarea generalului Betrişcev cu Tentetnikov; masa dată de general şi convorbirea lor despre anul 1812; logodna Ulinkăi cu Tentetnikov, rugăciunea rostită de ea şi pilosul pe mormântul mamei; discuţia logodnicilor in grădină. Cicikov porneşte, din însărcinarea generalului Betrişcev, la rudele lui, pentru a vesti logodna fiicei acestuia şi se duce la una din rude, colonelul Koşkariov.” (n. r. ruse.).

[87] Aluzie la un cunoscut basm rusesc, în care e vorba de o casetă pe care toţi o cred încuiată şi încearcă s-o descuie prin fel de fel de mijloace când, de fapt, ea e descuiată (n.r.).

[88] Aici a fost pierdută din manuscris o foaie. În prima ediţie a volumului al doilea al *Sufletelor moarte* (1855) se află următoarea adnotaţie: „În discuţia dintre Kostanjoglo şi Cicikov lipseşte o parte din text. Trebuie să presupunem că Kostanjoglo i-a propus lui Cicikov să cumpere moşia unui vecin al lui, moşierul Hlobuev. (n.r. ruse.)

{89} În Rusia feudală, soţul şi soţia iobagi constituiau o unitate de muncă. Stabilirea perechilor se făcea potrivit cu schimbările produse în familiile ţărăneşti (n.r.).

{90} *„Krasnaia gorka"* – datină ţărănească pascală (n.r.).

{91} Continuarea lipseşte din manuscris. În prima ediţie a volumului al doilea al *Sufletelor moarte,* din 1855, există următoarea notă: „Aici este o omisiune; probabil se povestea cum a plecat Cicikov în vizită la moşierul Leniţin. (n.r. ruse.)

{92} Începutul acestei fraze e pierdut (n. r. ruse).

{93} Aici se întrerupe manuscrisul primelor patru capitole din volumul al doilea al *Sufletelor moarte* (n.r. ruse.).

{94} Aparţine unei variante mai vechi decât aceea a capitolelor precedente (n.r. ruse).

{95} Gambs – cunoscut fabricant de mobile din Petersburg (n.r.).

{96} Aici e textul primei variante, care nu corespunde cu revizuirile precedente (vezi mai sus unde se spune că Hlobuev a ieşit împreună cu Murazov) (n.r. ruse).

{97} Stâlcirea numirilor „Karlsruhe" şi „Copenhaga" (n.t.).

{98} *Con amore* – cu dragoste (ital.) (n.t.)

{99} Frază neterminată (n.r. ruse).

{100} Frază neterminată (n. r. ruse).

{101} Frază neterminată (n. r. ruse).

{102} Frază neterminată în manuscris; mai departe – o întrerupere mare (n.r. ruse)

{103} Textul începe cu o pagină nouă. Începutul acestei fraze lipseşte în manuscris (n.r. ruse).

{104} Frază neterminată (n. r. ruse).

{105} Marginea foii manuscrisului este ruptă (n.r. ruse).

{106} Aici manuscrisul se întrerupe (n.r. ruse)

Table of Contents

VOLUMUL ÎNTÂI 3
Capitolul întâi 4
Capitolul al doilea 18
Capitolul al treilea 42
Capitolul al patrulea 67
Capitolul al cincilea 99
Capitolul al şaselea 124
Capitolul al şaptelea 151
Capitolul al optulea 177
Capitolul al nouălea 206
Capitolul al zecelea 230
Capitolul al unsprezecelea 254
VOLUMUL AL DOILEA 294
Capitolul întâi 295
Capitolul al doilea 332
Capitolul al treilea 342
Capitolul al patrulea 381
[Unul din ultimele capitole]… 403
Comentariu 440